Mevlânâ Celâleddîn Rûmî

Mesnevî-i Şerîf Şerhi

-11-

Tercüme ve Şerh

AHMED AVNİ KONUK

Bu Cildi Yayına Hazırlayanlar

Prof. Dr. Dilâver Gürer - Prof. Dr. Mustafa Tahralı

Yayın Koordinatörü

Prof. Dr. Mustafa Tahralı

KİTABEVİ

Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin Onbirinci Cild Fihristi

–Mesnevî VI. Cildinin İlk Yarısı–

Takdim

Elinizdeki bu 11. cilt *Mesnevî-i Şerîf Şerhi* ile *Mesnevî*'nin VI. cildinin aşağı yukarı ilk yarısını yâni 3 defterini yayımlamış oluyoruz. Merhum Ahmed Avni bey şerhini vasatî 200-210 sayfalık defterlere yazmış ve *Mesnevî*'nin her cildi için en az dört ve en çok yedi defter kullanmıştır. Biz yayım esnâsında, sayfa adetleri farklı olmakla berâber, *Mesnevî*'nin her cildinin şerhini iki cilt olarak vermeyi uygun gördük. *Mesnevî*'nin her cildinin şerhinin kaç defterden meydana geldiğini aşağıda gösteriyoruz:

Mesnevî	I. Cilt	....	5 defter
Mesnevî	II. Cilt	....	4 defter
Mesnevî	III. Cilt	....	6 defter
Mesnevî	IV. Cilt	....	6 defter
Mesnevî	V. Cilt	....	6 defter
Mesnevî	VI. Cilt	....	7 defter
Toplam		....	34 defter

Görüldüğü gibi 7 defterden meydana gelen VI. cildin şerhini, diğer ciltlerde olduğu gibi iki cilt olarak vermemiz hâlinde bu ciltlerin sayfa adedi 120-

150 sayfa kadar artacak ve ilâve edeceğimiz Lügatçe ve İndeksler ile çok hacimli olacaktı. Bu durumu göz önünde bulundurarak 7 defter olan şerhin 7. defterini Lügatçe ve İndekslerle birlikte vermeyi ve *Mesnevî*'nin VI. cildinin şerhinin, diğerlerinden farklı olarak, üç cilt hâlinde verilmesinin daha isâbetli olacağını düşündük. Böylece Ahmed Avni Bey'in *Mesnevî-i Şerîf Şerhi,* Allah'ın izniyle, 13 ciltte tamamlanmış olacaktır.

Mesnevî'nin son cildinin yedi defterden meydana gelen şerhi Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. Dilâver Gürer tarafından bilgisayarda yazılıp hazırlanmış, talebeleriyle mukābelesi yapılmış ve sayfa düzenlenmesinden sonra, Farsça-Arapça metinlerin birinci tashihleri de yine kendisi ve talebeleri tarafından gerçekleştirilmiştir.

Sayfa düzenlemesi sonrası diğer birinci ve ikinci tashihler, Farsça-Arapça metinlerin ikinci tashihleri, imlâ ve indeksler için okuma ve düzeltmeler tarafımdan yapılmıştır. Bu çalışmamız boyunca okuyucuya mümkün olduğu kadar daha az hatâlı ve düzgün bir baskı sunmak için elimizden gelen gayreti göstermeye çalıştık.

Bütün ciltlerin yayına hazırlanmasında fotokopi sûretiyle yapılan nüshalar üzerinde çalıştığımız için, çok silik olan bâzı kelime ve satırları ancak karîne ile okuyabildiğimizi, hiç okunmayan yerlerde ise Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesindeki müellif nüshasına başvurmak sûretiyle okunuşu tespit etmeye çalıştığımızı ifâde etmek isteriz. Zaman zaman metindeki anlamı tâkip edememekten ileri gelen yanlış okumalarımız olduğu gibi, fotokopi nüshada bir iki "nokta"nın görünmemesi veya metinde olmayan fakat fotokopi çekimi esnâsında toz topraktan bir veya iki noktanın peydâ olmasını da okuma güçlüğü ve hatâ payını artıran sebepler arasında olduğunu söyleyebiliriz.

Şerhin 6. cildinin ilk baskısı ile ilgili Yanlış-Doğru Cetveli'ni elinizdeki bu cilt ile birlikte veriyor ve Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu'ya bu cetveli hazırlamaktaki büyük yardımlarından dolayı teşekkürlerimizi ifâde etmeyi bir borç biliyoruz.

Mesnevî'nin VI. ve şerhinin 11, 12 ve 13. ciltlerini hazırlayan Prof. Dr. Dilâver Gürer ve öğrencilerine *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*'nin yayımlanmasındaki bu değerli katkılarından dolayı teşekkürlerimizi ifâde eder, şârih Ahmed Avni Konuk Bey'i tekrar tekrar rahmetle anarız.

Prof. Dr. Mustafa Tahralı
Mart 2008 / Fâtih-İstanbul

[Mesnevî-i Şerîf'in VI. Cildinin DÎBÂCESİ]

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَانِ الرَّحِيمِ وبه نستعين

دیباجه

مجلد ششم ازدفترهای مثنوی مبینات معنوی که مصباح ظلام وهم وشبهت وخیالات شك وريبت باشد و این مصباح را بحس حیوانی ادراك نتوان کرد. زیرا مقام حیوانی اسفل سافلینست که ایشانرا از بهر عمارت صورت عالم اسفل آفریده اند وبرحواس ومدارك ايشان را دائرهٔ درکشیده اند که ازآن دائره تجاوز نکنند ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ یعنی مقدار رسیدن نظر ايشان وجولان عمل ایشان بدید کرد. چنانکه هر ستارهٔ را مقداریست و کارگاهی ازفلك تاآن حد عمل او برسد وهمچون حاکم شهری که حکم او درآن شهر نافذ باشد. پس در ورای توابع آن شهر حاکم نباشد

DÎBÂCE

Mesnevî'nin ve ma'nevî burhânların defterlerinden VI. cild ki, vehim ve şübhe ve şek ve reybet hayâlleri karanlıklarının kandîli olur ve bu kandîli hayvana mensûb olan his ile idrâk etmek mümkin değildir. Zîrâ hayvanlık makāmı esfel-i sâfilîndendir ki, onları âlem-i esfel sûretinin imâreti için yaratmıştır. Onların havâs ve medâriki üzerine bir dâire çekilmiştir ki, o dâireden tecâvüz etmezler. "Bu Alîm olan Azîz'in takdîridir" (Yâsîn, 36/38). Ya'ni onların nazarının erişmesi mikdârını ve onların amelinin cevelânını ızhâr etti. Nitekim felekten her yıldızın bir mikdârı ve onun o ameli o hadde erişinceye kadar da bir amel mahalli vardır; ve bir şehrin hâkimi gibi ki, onun hükmü o şehirde nâfiz olur. Binâenaleyh o şehrin tevâbiinin verâsında hâkim olmaz.

"Mübeyyinât", burhân ve hüccet ma'nâsına olan "mübeyyine"nin cem'idir. "Mısbâh", karanlıkta aydınlık veren âlet ma'nâsınadır ki, çerağ ve kandil, lamba, elektrik ve projektör gibi ziyâ veren her bir âlete ıtlak olunur. "Zalâm", "sehâb" vezninde "karanlık" demektir. "Vehm", havâss-i hamse-i bâtıneden kuvve-i vâhimedir ki, vücûd-i insânîde âfakda olan şeytanın nazîridir. Varı yok, yoku da var gösterir ve müdrikât-ı akliyyeyi şaşırtır. "Şübhe", hakîkati meçhûl olan bir şey hakkındaki düşüncedir ki, insan o şey hakkında "Acabâ öyle midir?" der. "Hayâl", havâss-i bâtıneden hiss-i müşterekten sonra gelen bir kuvvettir ki, havâss-i zâhireden hiss-i müştereke toplanıp gelen ma'lûmâtı zabteder. Meselâ göz bir adamı veyâhud bir şehri görse hiss-i müşterek onu hayâline verir. O kuvve-i hayâliyye gözden kaybolan o adamın veyâ şehrin sûretini istediği zaman görür. Zâhirî olan gözün tekrâr görmesine muhtâç olmaz. "Şekk", bir şeyin varlığında ve yokluğunda tereddüd etmektir. "Reybet", fikri tatmîn etmeyen hâtıradır, "şek" ma'nâsında da kullanılır. Bunların hepsi insanın bâtınını karanlıkta bırakan şeylerdir. Ma'nevî bir tenvîr âleti olmayınca bu karanlıklar zâil olmaz. Bu *Mesnevî-i Şerîf* ise tarîk-ı Hak sâlikinin kalbinden bu karanlıkları izâle edecek olan bir projektör mesâbesindeki burhânları ve delîlleri hâvîdir. Fakat bu âlet-i tenvîr ancak suver-i zâhireyi idrâk eden havâss-i hayvânî ile ya'ni zâhirî göz ile idrâk olunmaz ve anlaşılmaz. Ve hayvanlık mertebesinde kalmaya râzı olan kimseler dahi bu mısbâha karşı lâkayd kalır. Zîrâ hayvanlık mertebesi en aşağı bir mertebedir; ve bu mertebede kalmaya râzı olanları, bu en aşağı olan âlemi ya'ni dünyâyı ma'mûr

etmek için yaratmışlardır. Onların hakîkat-i vücûdu ve eşyâyı idrâke aslâ meyilleri ve muhabbetleri olmaz. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Yûnus'ta buyurulur: انَّ الَّذينَ لايَرْجُونَ لقَاءنَا وَرَضَوْا بالْحَيَواة الدُّنْيَا واطْمَأَنُّوا بهَا وَالَّذينَ هُمْ عَنْ آيَاتنَا غَافلُونَ (Yûnus, 10/7) ya'ni "O kimseler ki bizim varlığımızı ve cemâlimizi ümîd etmezler ve hayât-ı dünyâya râzı olup onunla mutmain olurlar ve onlar bizim bu âlem-i sûretteki nişânlarımızdan ve âyetlerimizden gāfildirler." Binâenaleyh onların havâss-i zâhire ve bâtınelerine ve derklerine ve anlayışlarına bir dâire çekmişlerdir ki, o anlayıştan ileriye geçemezler. Onların bu hâlleri Yâsîn-i Şerîf sûresinde beyân buyurulan ذَلكَ تَقْديرُ الْعَزيز الْعَليم [ya'ni "Bu Alîm olan Azîz'in takdîridir"] (Yâsîn, 36/38) âyet-i kerîmesi mûcibince Alîm ve Azîz olan Hak Teâlâ hazretlerinin takdîridir. Zîrâ onların isti'dâd-ı ezelîleri Hak'tan bu hâli taleb etmiştir ve Hak Teâlâ dahi onların taleblerini is'âf buyurmuştur. Nitekim Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 13. faslında şöyle buyururlar:

"Bu dünyâ ve ezvâk âdemin hisse-i hayvâniyyetidir. İnsan bunların cümlesini kuvve-i hayvâniyyesine verir. Halbuki insâniyetten ibâret olan aslı zaaf içindedir. Nihâyet, insan hayvân-ı nâtıktır, derler. Binâenaleyh insan iki şeydir. Kuvve-i hayvâniyyede mündemic olan şey şehvet ve arzûlardır. Ammâ onun hülâsası ve gıdâsı olan şey ilim ve hikmet ve dîdâr-ı Hak'tır. Âdemin hayvâniyeti Hak'tan ve insâniyeti dünyâdan girîzândır." Ve 19. faslında dahi şöyle buyururlar:

"Dünyâyı ma'mûr etmeleri için Hak Teâlâ bir kavmin gözlerini gafletle bağladı; ve eğer bir kısmını gāfil kılmasa hiçbir âlem ma'mûr olmaz. Gaflet ma'mûrluklara ve âbâdânlıklara bâistir. Nihâyet çocuk gafletten büyür. Aklı kemâle vâsıl olunca artık büyümez olur. Binâenaleyh ma'mûrluğun sebeb ve mûcibi gaflettir; ve harâblığın sebebi de hüşyârlık ve intibâhtır."

Ya'ni sûre-i Ra'd'da وَكُلُّ شَيْءٍ عنْدَهُ بمقْدَارٍ (Ra'd, 13/8) ya'ni "Her bir şey O'nun indinde had ve mikdâr iledir" buyurulduğu üzere Hak Teâla hayvanlık mertebesine râzı olanların bakışlarının ve nazarlarının haddini ve mikdârını ta'yîn ve onların fiillerinin cereyan edeceği sâhayı ızhâr etti. Nitekim felekte her bir yıldızın ve her bir seyyârenin cesâmet ve mahrek i'tibâriyle bir mikdârı ve onun hareketi ve te'sîrâtı için bir dâire vardır ki, bu hareket ve te'sîrât o dâireye erişinceye kadardır; ondan ileriye geçemez. Meselâ güneşin ziyâsı fezâda muayyen olan bir mesâfeye kadardır. Nitekim âyet-i kerîmede وَالشَّمْسُ تَجْري لمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلكَ تَقْديرُ الْعَزيز الْعَليم (Yâsîn, 36/38) ya'ni "Güneş kendi karârgâhına kadar cârî olur; bu Alîm ve Azîz'in takdîridir." وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازلَ حَتَّى عَادَ كَالْعُرْجُون الْقَديم (Yâsîn, 36/39) ya'ni "Aya menziller takdîr ve ta'yîn eyledik;

hattâ avdette eski hurma dalı gibi yay şeklinde olur, ya'ni hilâl olur" buyurulmuştur. Ve bunun gibi bir şehrin hâkiminin hükmü o şehirde ve o şehre tâbi' olan kurâya ve kasabâta kadar nâfiz olur. Ondan ötesine onun hükmü nâfiz olmaz. Onun için ilm-i hukūkta "Kazâ zamân, mekân ve ba'zı husûsâtın istisnâsıyla takayyüd ve tahassus eder" kāidesi vardır.

ای حیات دل حسام الدین بسی　　　میل می‌جوشد بقسم سادسی

1. *Ey kalbin hayâtı olan Hüsâmeddîn! Altıncıya mensûb olan kısma çokluk meyl cûş ediyor.*

Hüsâmeddîn Çelebi (k.s) hazretlerine "Ey kalbin hayâtı" diye vâki' olan hitâb ile onların Hz. Pîr efendimizin hayât-i kalbiyyelerinden mütevellid olan bir veled-i ma'nevî olduğuna işâret buyurulur. Ya'ni, ey hayât-ı kalbiyyemden mütevellid veled-i ma'nevîm olan Hüsâmeddîn hazretleri! Benim meyl ve rağbetim *Mesnevî-i Şerîf*'in VI. cildinde beyânı mukadder olan maârif ve esrâr-ı ilâhiyyenin ızhârına kaynamakta ve hareket etmektedir.

گشت از جذب چو تو علامهٔ　　　در جهان گردان حسامی نامهٔ

2. *Senin gibi bir allâmenin cezbinden dolayı cihânda bir Hüsâmî-nâme deverân edici oldu.*

Mesnevî-i Şerîf Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerinin ricâsı ve iltimâsı üzerine te'lif buyurulmuş olduğundan Hz. Pîr efendimiz bir ismini de "*Hüsâmî-nâme*" koymuşlardır. Ve Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerinin ahvâl-i şerîfesi Sultân Alâeddîn-i Selçûkî'nin seraskeri Ferîdûn b. Ahmed Sipehsâlâr hazretleri tarafından yazılıp fakîr tarafından tercüme edilmiş olan *Menâkıb*'da mufassalan münderictir.

Ya'ni ey Hüsâmeddîn Çelebi! Senin gibi bir allâmenin rûh-ı âlîsi çekmiş olduğu için bu âlem-i sûrette bir *Hüsâmî-nâme* ellerde dönüp dolaşıcı oldu. Ma-

ârif-i ilâhiyyeye vukūf aşkında bulunan kimseler senin yüzünden bu kitâb-ı latîfden istifâde ettiler. Bu *Mesnevî-i Şerîf*'in bir ismi de *Hüsâmî-nâme*'dir. Nitekim I. cildin 1173 numarasında طالب این سر اگر علامه ایست . نك حسام الدين که سامی نامه ایست [ya'ni "Bu sırrın tâlibi eğer allâme olsa... İşte "sâmî" nâm olan Hüsâmeddîn"] buyurulmuştur.

پیشکش می‌آرمت ای معنوی　　قسم سادس در تمام مثنوی

3. *Ey ma'nevî! Mesnevî'nin tamâmı hakkında altıncı kısmı sana hediye getiriyorum.*

Bu beyt-i şerîfte, *Mesnevî-i Şerîf*'in altı cild üzerine tertîb buyurulmuş olduğu beyân edilmiş olduğundan yedinci cild nâmına olarak şurada burada bulunan kitâbın uydurma bir şey olduğu meydandadır. Husûsiyle Bombay'da tab' edilmiş olan nüshanın sekizinci sahîfesinde münderic Cenâb-ı Şeyh-i Ekber'e ve *Füsûsu'l-Hikem*'e âid hezeyânlar bu cildin Hz. Pîr tarafından tertîb buyurulmamış olduğuna bir şâhid-i belîğdir ki, fakîr o hezeyânların nümûne olarak burada zikrinden teeddüb ederim.

شش جهت را نور ده زین شش صحف　　كَيْ يَطُوفَ حَوْلَهُ مَنْ لَمْ يَطُفْ

4. *Bu altı suhufdan altı cihete nûr ver, tâ ki, onun etrâfını tavâf etmeyen kimse tavâf etsin!*

Bu altı cild *Mesnevî-i Şerîf*'in nûr-ı ilim ve irfânını altı cihet, ya'ni dünyânın her tarafında sâkin olan efrâd-ı beşere şerh ve îzâh etmek sûretiyle saç, tâ ki, haberdâr olmayanlar bu *Mesnevî-i Şerîf*'ten haberdâr olsunlar da, o ilim ve irfânın âşıkları onun etrâfında dönüp dolaşsınlar!

عشق را با پنج و با شش کار نیست　　مقصد او جز که جذب یار نیست

5. *Aşkın beş ve altı ile işi yoktur. Onun maksadı yârin cezbinin gayrı değildir.*

Ya'ni, *Mesnevî-i Şerîf*'de aşk mevzû-ı bahstir; ve aşkın tavrına aded ve sayı münâsib değildir. Aşk ıtlâk üzerinedir. Binâenaleyh *Mesnevî*'nin cildi ister beş, ister altı olsun müsâvîdir. Zîrâ aşkın maksadı, yâr onu ve o yârı kendisine çekmektir. Onun işi vahdet iledir; kesret ile değildir.

بو که فی ما بعد دستوری رسد　　رازهای گفتنی گفته شود

6. *Ola ki, bundan sonra bir ruhsat erişe, söylenmesi lâyık olan sırlar söylene!*

Fakat bu VI. cildin tasnîfi onun içindir ki, şâyet bu beş cildden sonra Hak tarafından bir izin ve ruhsat erişir de hâlim ve vaktim îcâbınca bu beş cildde söylenmemiş olan esrâr ve maârif-i ilâhiyye bu VI. cildde söylenmiş olur. "Güftenî"deki "yâ" liyâkat içindir.

با بيانى كان بود نزديكتر زين كنايات دقيق مُستَتَر

7. *Bir beyân ile ki, o bu örtülmüş olan kinâyelerden daha yakın olur.*

Ya'ni, bu VI. cildde söylenmesi lâyık olan esrâr ve maârif-i ilâhiyye izn-i Hak ile öyle bir beyân ve ibâre ile söylenmiş olur ki, bundan evvelki cildlerde kapalı olarak söylenmiş olan ince kinâyeleri hâvî ibârelerden daha açık ve idrâke daha yakın olur.

راز جز با راز دان انباز نيست راز اندر گوش منكر راز نيست

8. *Sır, sır bilicinin gayrı ile ortak değildir. Sır münkirin kulağında sır değildir.*

Maahâzâ ne kadar açık ibâre ile söylense esrâr-ı ilâhiyye bu sırları bilmek ve anlamak isti'dâdında olan ârifin gayrı ile ortak değildir. Zîrâ sırr-ı ilâhî bir münkirin kulağında sır değildir. Nitekim vahdet-i vücûdu münkir olan ehl-i zâhire bu sırr-ı vahdet ne kadar aklî ve naklî ve fennî misâller ile îzâh edilse bir kulağından girer ve diğer kulağından çıkar ve dar ve mahdûd fikriyle tahayyül ettiği küfürden korkarak tekzîb eder; ve bu tekzîbinin zımmında bir çok âyât-i kur'âniyyeyi ve ahâdîs-i sahîhayı da inkâr ve tekzîb ettiğinden gâfil olur.

ليك دعوت وارد ست از كردگار با قبول و ناقبول او را چه كار

9. *Fakat Hak'dan da'vet vardır. Kabûl ve adem-i kabûl ile onun ne işi vardır?*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Mâide'de vâki' يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ (Mâide, 5/67) ya'ni "Ey Resûlüm! Sana Rabbin tarafından indirilen şeyi teblîğ et! Ve eğer böyle yapmazsan risâleti yapmamış olursun"; ve yine aynı sûrede ve sûre-i Nûr'da vâki' مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ (Mâide, 5/99; Nûr, 24/45) ya'ni "Resûl üzerine vâcib olan ancak teblîğdir" âyet-i kerîmelerine işâret buyurulur.

Ya'ni, her ne kadar münkirler dekâyık ve esrâr-ı kur'âniyyeyi inkâr ederler ise de peygamberlerin vârisleri olan ulemâ-i hakîkiyyeye âmme-i halkı da'vet için Hak tarafından emir vârid olmuştur. Binâenaleyh onlar, âmme-i

halkın kabûl etmesi ve etmemesi ile alâkadar olmaksızın bu emr-i ilâhîye ittibâan da'vet ederler. Bu *Mesnevî-i Şerîf* dahi o da'vet cinsindendir. Münkirler ister kabûl etsinler, ister etmesinler müsâvîdir.

نوح نُهْ صد سال دعوت می‌نمود   دمبدم انکار قومش می‌فزود

10. [10] *Nûh dokuz yüz yıl da'vet etti. Onun kavminin inkârı dembedem ziyâde oldu.*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Ankebût'ta olan وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا (Ankebût, 29/14) ya'ni "Biz Nûh'u kavmine gönderdik. Onların içinde elli sene hâriç olarak bin yıl kaldı" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Beyt-i şerîfte elli yılın hazfi âyet-i kerîmenin ma'nâsına muhâlefet değildir. Müddet-i da'vetin çokluğuna işâretten ibârettir. İbtidâî insanların boyda, posda ve kuvvette ve ömürde şimdiki insanlardan pek farklı olduğu anlaşılır. Ma'lûmdur ki, insan şecere-i kevnin meyvesidir. Arz eskidikçe meyvesinin tenâkusu dahi tabîîdir. Nitekim ağaç ihtiyarladıkça meyvesi de her vech ile tenâkus eder. Arzın bidâyet-i teşekkülünde olan cesîmü'l-cüsse nebâtât ve hayvânât şimdiki zamanlarda munkarızdır. Ya'ni, Nûh (a.s.) kavmini dokuz yüz elli sene da'vet etti ve da'vet ettikçe kavminin inkârı da ziyâdeleşti. Eğer bizim bu *Mesnevî-i Şerîf*'teki da'vetimizi inkâr edenler ve inkârlarında musır olanlar bulunur ise taaccüb etmemelidir.

هیچ از گفتن عنان را پس کشید   هیچ اندر غار خاموشی خزید

11. *Hiç, söylemekten dizgini geri çekti mi? Hiç, sükût mağarasına geri geri sürtünerek gitti mi?*

Nûh (a.s.) münkirlerin inkârına karşı hiç Hakk'ı söylemekten ve Hakk'a da'vet etmekten himmetinin dizginini geriye çekti mi? Hiç sustu mu? "Hazîden", çocukların kıçın kıçın sürtünerek geri geri gitmesi ma'nâsınadır.

گفت از بانگ و عُلالای سگان   هیچ واگردد ز راهی کاروان

12. *Dedi: "Köpeklerin sesinden ve ulumasından hiç kervân bir yoldan geri döner mi?"*

"Ulâlây", yüksek ses, kavga ve gürültü demektir. Ya'ni, Nûh (a.s.)dan Hak ve hakîkati idrâke âşık olan insanlar istifâde ettiler. Ezvâk ve huzûzât-ı dünyeviyyeye müstağrak olup Hak ve hakîkatten müteneffir olan efrâd-ı beşerin yırtıcı köpeklerden farkı yoktur. Binâenaleyh o hazret münkirlerin mu-

hâlefetteki inâd ve ısrârlarını görüp dedi ki: "Köpeklerin sesinden ve gürültüsünden hiçbir kervân ve kāfile-i hidâyet yollarından geri dönmezler."

یا شب مهتاب از غوغای سگ　　سست گردد بدر را در سیر تگ

13. *Hiç, mehtâb gecede köpeklerin kavgasından bedrin seyrinde koşması gevşek olur mu?*

مه فشاند نور و سگ عوعو کند　　هر کسی بر خلقت خود می‌تند

14. *Ay nûr saçar ve köpek "hav, hav" eder. Her bir kimse kendi hilkatine teveccüh eder.*

Enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ ay gibidirler ve tabîat karanlıklarını nûr-ı ma'rifet saçarak aydınlık ederler. Bedr, nûrunu saçarak seyrini ve devrini itmâm ettiği ve yeryüzündeki köpeklerin bağırışmalarının onun devrine ve nûruna bir zararı olmadığı gibi, enbiyâ ve evliyâ dahi köpekler mesâbesinde olan münkirlerin i'tirâzlarına ve havlamalarına bakmayarak ma'rifet nûrunu saçarlar; ve müstaid olanlar o nûrdan müstefîd olurlar. Onlar nûr-ı ma'rifeti ibzâl edip saçtıkça münkirlerin dahi i'tirâzları ve beyinsizce vâki' olan hücumları devâm eder. قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِه (İsrâ, 17/84) ya'ni "Ey resûlüm! De ki: Herkes kendi tabîâti ve tarîkati üzerinde amel eder" âyet-i kerîmesi mûcibince bilcümle efrâd-ı beşer bu âlemde ezelde ayn-ı sâbitesinin lisân-ı isti'dâd ile vâki' olan talebi üzerine Hakk'ın lâhık olan kazâ-yı ilâhîsi mûcibince hareket eder.

هر کسی را خدمتی داده قضا　　در خور آن گوهرش در ابتلا

15. *Kazâ her bir kimseye imtihân vaktinde onun o gevherine lâyık bir hizmet vermiştir.*

"Kazâ", a'yân-ı sâbitenin iktizâ-yı zâtîleri olan isti'dâd ve kābiliyetleri dâiresinde Hak'tan taleb ettikleri şeyin zuhûruna Hakk'ın hükm-i küllî-i icmâlîsidir. "İmtihân"dan murâd, hayât-ı dünyeviyyedir. Nitekim Hak Teâlâ Mülk sûresinde خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً (Mülk, 67/2) ya'ni " Allâh Teâlâ hanginizin ameli daha güzel olduğunu imtihân için mevti ve hayâtı yarattı" buyurur. "Gevher"den murâd, ayn-ı sâbitedeki isti'dâd ve kābiliyettir. Ya'ni, kazâ-yı ilâhî imtihân vakti olan bu hayât-ı dünyeviyyede her bir kimseye onun isti'dâd-ı ezelîsine lâyık bir hizmet vermiştir. Nitekim âyet-i kerîmede كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِه (İsrâ, 17/84) ya'ni "Her bir kimse kendi tabîati ve hil-

kati üzerine amel eder" buyurulur. Ve hadîs-i şerîfte dahi فكل ميسر لما خلق له ya'ni "Her bir kimseye yaratılmış olduğu şey için kolaylık verilmiştir" buyurulmuştur. Binâenaleyh mü'mine îmân ve ibâdet ve fâsığa fisk u fücûr ve kâfire küfür kolay ve hoş gelir.

چونكه نگذارد سگ آن نعرهٔ سَقَمْ   من مهم سيران خود را چون هَلَمْ

16. *Mâdemki köpek o maraz na'rasını bırakmaz, ben ayım, kendi seyrânımı nasıl bırakırım?*

Mâdemki köpek tabîatında olan münkir illet-i dalâlletten neş'et eden na'rayı ve feryâdı bırakmaz, ben ise maârif-i ilâhiyye ve hakāyık-ı rabbâniyye göğünün ayıyım, kendi mesleğimdeki seyrânımı ve harekâtımı niçin bırakayım?

چونكه سركه سركگى افزون كند   پس شكر را واجب افزونى بود

17. *Vaktâki sirke sirkeliği ziyâde eder, binâenaleyh şekere ziyâdelik vâcib olur.*

Ya'ni, sirke ile şekerden ve baldan terkîb olunan "iskencübîn" şerbetinde sirke çok olursa onun ekşiliğini ta'dîl için şeker ve bal ilâvesi vâcib olur. Bu beyt-i şerîfte insanın sıfât-ı nefsâniyyesi "sirke"ye ve sıfât-ı rûhâniyyesi "şeker"e ve "bal"a teşbîh buyurulmuştur. İnsân-ı nâkısda sıfât-ı nefsâniyye gālib olduğundan insân-ı kâmilin sıfât-ı rûhâniyyesi ile onun sıfât-ı nefsâniyyesinin ta'dîline işâret buyurulur.

قهر سركه لطف همچون انگبين   كين دو باشد ركن هر اسكنجبين

18. *Kahır sirke, lutuf bal gibidir. Zîrâ her iskencübîn rüknü bu iki olur.*

Sıfât-ı nefsâniyye ile zuhûr kahr-ı ilâhî olup, bu kahır sirke gibidir; ve sıfat-ı rûhâniyye ile zuhûr ise lutf-ı ilâhî olup, bu lutuf bal gibidir. İskencübîn şerbeti ise mizâcı bozan safrâyı def' edip bedenin sıhhatini ıslâh için kullanılan bir terkîb olduğundan ne pek ekşi, ne de pek tatlı olmayıp mayhoş olmak lâzım gelir. Binâenaleyh insân-ı kâmil bal ve şeker gibi tatlı ve latîf olan ahvâl-i rûhiyyesi ile insân-ı nâkısın sirke gibi ekşi olan ahvâl-i nefsâniyyesini ta'dîl eder.

انگبين گر پاى كم آرد ز خل   آيد آن اسكنجبين اندر خلل

19. *Eğer bal ayağını sirkeden eksik getirirse, o iskencübîn halel içinde gelir.*

Eğer bal gibi olan insân-ı kâmilin sıfât-ı rûhâniyyeden zâhir olan nasîhatleri sirke gibi olan insân-ı nâkısın nefsânî sıfatlarına karşı vâki' olmazsa rûh

ile nefisden mürekkeb ve iskencübîn mesâbesinde olan insân-ı nâkısda sıfât-ı nefsâniyye gālib olduğu için onun vücûdunda ve varlığında bozukluk zuhûra gelir.

قوم بر وی سرکه ها می‌ریختند　　　　نوح را دریا فزون می‌ریخت قند

20. [20] *Kavim onun üzerine sirkeler döktüler. Deryâ Nûh'a şekeri ziyâde döktü.*

Kavim ya'ni nefsânî olan tâife Nûh (a.s.) üzerine sirke gibi olan sıfât-ı nefsâniyyelerinin taşkınlığından dolayı tecâvüz ettiler. Hak Teâlâ'nın lutuf ve kerem deryâsı da Nûh (a.s.)ın rûh-ı sâmîsinde şeker gibi olan sıfât-ı rûhâniyyenin zuhûrunu ziyâdeleştirdi. "Nûh"dan murâd, her asırda zuhûr eden insân-ı kâmillerdir. Zîrâ her nebî velîdir ve her velî dahi nübüvvet-i ta'rîfiyye ile nebîdir. Zîrâ tâbi' olduğu peygamberin şerîatini takviye eder. Nitekim hadîs-i şerîfte علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل ya'ni "Benim ümmetimin ulemâ-i hakîkiyyesi Benî-İsrâîl enbiyâsı gibidir" buyurulmuştur.

قند او را بد مدد از بحر جود　　　　پس ز سرکه اهل عالم می‌فزود

21. *Şeker ona cûd bahrinden meded etti. Binâenaleyh âlemin ehli sirkeden ziyâde etti.*

"Şeker"den murâd, sıfât-ı rûhâniyyedir; ve hilim ve yumuşaklık sıfât-ı rûhâniyyedendir. Ya'ni, Hakk'ın cûd ve kerem deryâsından Hz. Nûh'un ve her asırdaki insân-ı kâmillerin hilmine meded ve yardım oldu. Nitekim Uhud gazâsında müşrikler Server-i âlem Efendimiz'in vech-i saâdetlerini yaraladılar. Bu hâl içinde kemâl-i hilmlerinden nâşî اللهم اهد قومی فانهم لا یعلمون ya'ni "Yâ Rab! Kavmime hidâyet et! Zîrâ onlar bilmiyorlar!" buyurdular. Zîrâ bu âlem mütekābil olan sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin meclâsıdır. Diğerlerine zıd olan esmâ-i ilâhiyyenin îcâbı olarak bu âlem-i sûrette muhâlefetin devâmı zarûrîdir. Nitekim I. cildin 2504 numarasına musâdif olan چونکه بی‌رنگی اسیر رنگ شد . موسیٔ با موسیٔ در جنگ شد ya'ni "Vaktâki renksizlik rengin esîri oldu, Mûsâ, Mûsâ ile cenkte oldu" beyt-i şerîfinde bu bâbda îzâhâtı geçti.

واحد کالالف که بود آن ولی　　　　بلکه صد قرنست آن عبد العلی

22. *Bin gibi bir kim olur? O velîdir. Belki o abdü'l-Aliyy yüz karndır.*

"Karn", yüz veyâ seksen veyâ otuz sene ma'nâlarında müsta'meldir. "Aliyy", esmâ-i ilâhiyyedendir. "Abdü'l-Aliyy", Aliyy ism-i şerîfinin mazharı olan ârif-i kâmildir. Zîrâ bu kâmil kendisinde mütecellî olan bu ism-i şerîf

iktizâsınca mahlûkāt üzerinde ulüvv-i mekânet ve mertebe sâhibidir; ve bu ulüvv-i mekânet ve mertebe ancak ilm ü müşâhede ile berâber "Allâh" ism-i câmiinin mazharı olan zât-ı şerîfte olur; ve bu zât bin velîye muâdil olan bir velîdir. Belki o abdü'l-Aliyy yüz karnın ehline muâdildir. Nitekim I. cildin 2967 numarasına müsâdif olan خود جهان آن يك كسست او ابلهست . هر ستاره بر فلك جزو مهست [ya'ni "Cihân muhakkak o bir kimsedir ve o eblehtir. Her yıldız felek üzerinde onun cüz'üdür"] beytinde de bu ârif-i kâmil hakkında îzâhât geçti. Ve Hz. Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'in 2. faslında da şöyle buyururlar:

" وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً " (Müddessir, 74/31) ya'ni "Halkın bu ta'dâdı fitnedir." Meselâ halkın "bu birdir" ve onların "bu yüzdür" ya'ni velîye "birdir" ve halk-ı kesîre "yüz bindir" demeleri fitne-i azîmedir. Hangi yüz, hangi elli, hangi altmış veyâ yüz binden bahsediyorsun? Sen şimdi o halk-ı kesîre altmış veyâ yüz veyâ yüz binlerce bindir, diyorsun ve velîye de bir! Halbuki onlar hiçtir; ve bu bir, bin ve yüz binlerce bindir. قليل اذا عدوا كثير اذا شدوا ya'ni "Sayılınca azdır, fakat kuvvet ve mukāvemete gelince çoktur."

خم كه از دريا درو راهى شود   پيش او جيحونها زانو زند

23. *Küp ki, ona deryâdan yol ola, onun önünde Ceyhunlar diz çöker.*

"Küp"ten murâd, kutb-ı zamân olan insân-ı kâmilin şahsıdır. "Ceyhun nehri"nden murâd, kutbun mâdûnu olan evliyâ-yı kirâmdır. Zîrâ kutb-ı zamân hakîkat-i muhammediyyeyi hâmil olup lâ-yenkatı' vücûd-i hakîkî deryâsından feyz alır ve aldığı füyûzâtı ehl-i âleme isti'dâdlarına göre tevzî' eder. Bu sebeble onun huzûrunda Ceyhun nehri mesâbesinde olan diğer velîler diz çökerler. Nîtekim bu hâl Gavs-ı A'zam Seyyid Abdülkādir-i Geylânî (k.s.) hazretlerinde zâhir olmuştur ve bu hâli Mevlânâ Câmi' hazretleri *Nefahâtü'l-Üns*'de nakil buyururlar. Hülâsası şudur:

"Bir gün Cenâb-ı Abdülkādir kendi odasında elli kadar meşâyih huzûrunda beyân-ı ma'rifet eder idi. Esnâ-yı kelâmda قدمى هذه على رقبة كل ولى الله ya'ni "Benim bu iki ayaklarım her bir veliyyullâhın boynu üzerindedir" buyurdu. Orada hâzır bulunan Şeyh Alî Hîtî kürsüye çıkıp ve şeyhin mübârek ayağını tutup boynu üstüne koydu ve şeyhin eteği altına girdi. Vesâir meşâyih dahi boyunlarını ileriye uzattılar; ve yeryüzünde boyunlarını uzatmayan hiçbir velî kalmadı."

خاصه اين دريا كه درياها همه   چون شنيدند اين مثال و دمدمه

24. *Husûsiyle bu deryâ ki, bütün deryâlar bu misâl ve demdemeyi işittikleri vakit.*

شد دهانشان تلخ ازین شرم و خجل   که قرین شد نام اعظم با اقل

25. *Nâm-ı a'zam ekalle karîn oldu, diye onların ağızları bu şerm ü hacelden acı oldu.*

"Demdeme", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "sıyt ü sadâ" ma'nâsı münâsibdir. "Hacel", hayâdan mütehayyir ve medhûş olmak (*Ahterî*). Ya'ni, husûsiyle küpün yol bulduğu bu deryâ, öyle bir deryâ-yı hakîkattir ki, bütün sûrî deryâlar o vücûd-i hakîkî-i nâmütenâhînin kendi nâmlarına temsîl ve teşbîh olunduğunu ve bu sadâ-yı temsîli işittikleri vakit en büyük nâm en aza ve en aşağıya teşbîh edilmek sûretiyle mukārin oldu, diye utanırlar; ve bu utanmadan ve hayâdan mütehayyir olmaktan dolayı onların ağızları acı oldu, ya'ni ağızlarının tadı kaçtı. Bu ma'nâ, "deryâlar"dan murâd, sûrî deryâlar olduğuna göredir. Ve eğer "Allâh" ism-i câmiinin mazharı olup maârif ve hakāyık-ı ilâhiyye deryâları olan insân-ı kâmiller olursa, "Bu ism-i a'zamın vücûdât-ı izâfiyye sâhibi olan "insân" ism-i ekalline ve asgarına meclâ ve mukārin olmasından dolayı bu kâmiller utandılar; ve zilleti îcâbeden mertebe-i insâniyyete ve abdiyyete mahsûs olan zevkleri kaçtı", ma'nâsını vermek münâsib görünür.

در قران این جهان با آن جهانْ   این جهان از شرم می گردد جهانْ

26. *Bu cihânın o cihân ile kırânında, bu cihân utanmasından sıçrayıcı olur.*

İkinci mısrâ'daki "cehân", "cehîden" masdarından "sıçrayıcı" ma'nâsınadır. Ya'ni, bu kesif olan sûret âleminin o latîf olan ma'nâ âlemine teşbîh sûretiyle mukārin olması hâlinde bu kesif âlem-i sûret utanmadan dolayı yerinden sıçrayıcı olur, ya'ni varlığından fânî ve zâil olur.

این عبارت تنگ و قاصر رتبتست   ور نه خس را با اخص چه نسبتست

27. *Bu ibâre dar ve kāsır rütbelidir. Yoksa hassin ehass ile ne münâsebeti vardır!*

Fakat bu teşbîh ve misâl husûsunda ma'zeret vardır. Zîrâ bu âlem-i kesîfde kullanılan elfâz ve ibârelerin mertebesi dardır ve kāsırdır; ve âlem-i ma'nânın ahvâlini ifâdeden âcizdir. Yoksa alçak ve esfel olan âlem-i sûretin hâssın hâssı olan âlem-i latîf ile ne münâsebeti vardır! Bu temsîlât ve teşbîhât bir dereceye kadar akla takrîb içindir.

زاغ در رزْ نعرهٔ زاغان زند　　　　بلبل از آواز خوش کی کم کند

28. *Karga bâğlarda kargaların na'rasını vurur; bülbül ne vakit latîf olan sadâsından nâkıs eder?*

"Karga"dan murâd, nefsânî ve cismânî olan kimsedir. "Bülbül"den murâd, enbiyâ ve evliyâ hazarâtıdır. Ve "bâğ"dan murâd, âlem-i sûrettir. Ya'ni, nefsânî ve cismânî olan kimseler bu âlem-i sûrette havâss-i zâhirelerinin verdiği ma'lûmât ile çirkin çirkin bağırırlar ve halka bu eğri ilimlerini ta'lîm etmeye çalışırlar. Hakîkat âleminin bülbülleri olan evliyânın ilim ve ma'rifetleri ise müstaidlerin rûhlarını şevke getirir. Binâenaleyh onlar bu nefsânî ve cismânî kimselerin çirkin sesleri karşısında hiçbir vakit latîf sadâlarını tenkîs etmezler.

پس خریدارست هر یك را جدا　　　　اندر این بازار یفعل ما یشاء

29. *Binâenaleyh bu "Yef'alü mâ yeşâ'" pazarında her birinin ayrı müşterîsi vardır.*

Ya'ni, "Yef'alü mâ yeşâü", "Hak Teâlâ dilediğini yapar" (Âl-i İmrân, 3/40) âyet-i kerîmesinin hükmü cârî olduğu mahalde ya'ni bu âlem-i şehâdette îmânın ve küfrün ve tasdîk ve inkârın ve tâat ve fıskın ayrı ayrı müşterîleri ve ehli vardır. Zîrâ bu âlem-i şehâdet esmâ-i ilâhiyye âsârının mahall-i zuhûrudur. Ve esmâ-i ilâhiyye Hâdî ve Mudill ve Nâfi' ve Dârr ve Bâsıt ve Kābız ve Mu'tî ve Mâni' ilh... gibi mütekābildir ve mütezâddır. Bu esmâ zât-ı Hak'dan zuhûru isterler ve Hak dahi onlara rahmeten zuhûrlarını murâd eder. Binâenaleyh Hakk'ın kazâsı ve hükmü bu âlem-i keserâtta esmânın küllîsine müsteniddir. İmdi Hâdî isminin mazharı olan efrâd-ı beşer enbiyânın ve evliyânın beyân ettikleri maârif ve hakāyıkın müşterîsidir; ve Mudill isminin mazharı olan efrâd-ı beşer dahi bunların münkiri ve küfür ve fıskın müşterîsidir.

نقل خارستان غذای آتشست　　　　بوی گل قوت دماغ سرخوشست

30. [30] *Dikenliğin mezesi ateşin gıdâsıdır. Gül kokusu sarhoşun dimâğının gıdâsıdır.*

"Nukl", içki esnâsında yenilen meze demektir. "Dikenler"den murâd, Mudill ve Dârr ve Mâni' gibi esmâ-i celâliyyenin mazharı olan kimselerdir ki, onların mezesi ve zevk aldığı ma'nâlar inkâr ve ızrâr-ı nâsdır ki, bu ma'nâlar celâl-i ilâhiyyeden münbais olup yine celâl-i Hakk'ın mazharı olan ateşe mülhaktırlar ve ateşin gıdâsıdırlar. Gül kokusu mesâbesinde olan maârif ve hakāyık-ı

enbiyâ ve evliyâ ise "Hâdî" ve "Nâfi'" ve "Mu'tî" gibi esmâ-i cemâliyyenin mazharı olup aşk-ı ilâhîden sarhoş olan kimselerin dimağlarının gıdâsıdır.

گر پلیدی پیش ما رسوا بود خوك و سگ را شکر و حلوا بود

31. *Eğer pislik bizim indimizde zelîl olur ise domuza ve köpeğe şeker ve helva olur.*

Ya'ni, hâssıyyet-i esmâ yekdiğerine zıd ve mütekābil olduğundan bu zıd isimlerin mezâhiri dahi yekdiğerine zıd olurlar. Meselâ küfür ve inkâr kâfirin indinde makbûl ve mü'minin indinde merdûddur; ve kezâ îmân mü'minin indinde makbûl ve kâfirin ve münkirin indinde mezmûmdur. Bunun gibi pislik ve lâşe insanların indinde hakîr ve merdûd olduğu hâlde domuzun ve köpeğin indinde makbûl bir gıdâdır ve şeker ve helva gibidir.

گر پلیدان این پلیدیها کنند آبها بر پاك کردن می‌تنند

32. *Eğer pisler bu pislikleri yaparlarsa sular pâk etmeye teveccüh ederler.*

Ya'ni, sıfât-ı nefsâniyye ile mülevves ve pis olanlar küfür ve zulüm pisliklerini yaparlarsa berrak su mesâbesinde ve rûhânî olan enbiyâ ve evliyâ dahi onları temizlemeye teveccüh ederler. "Tenîden", burada teveccüh etmek ma'nâsınadır.

گر چه ماران زهر افشان می‌کنند ور چه تلخان ما پریشان می‌کنند

33. *Gerçi yılanlar zehir saçıcılık ederler ve gerçi acılar bizi perîşân ederler.*

Gerçi yılan gibi olan nefsânî ve cismânî kimseler bizim inkârımız ile meşgûl olarak zehir gibi olan kötü ahlâklarını ve inkâra dâir olan kötü sözlerini etrâfa saçarlar ve gerçi onların saçtıkları bu zehirler bizim bâtınımızı müteessir ve perîşân eder.

نحلها بر کوه و کُنْدُو و شجر می‌نهند از شهد انبان شکر

34. *Arılar dağ ve kovan ve ağaç üzerinde baldan şeker dağarcığı koyarlar.*

"Nahl", bal arısı; "kündû", kovan; "enbân", dağarcık ma'nâlarınadır. Ya'ni, yılanlar mazhariyetleri îcâbı olarak zehir saçarlarsa, bal arıları mesâbesinde olan insân-ı kâmiller dahi bal gibi olan hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeden şeker dağarcığı mesâbesindeki kitâbları tasnîf ederler. Ve elfâz ve ibâreler ile bu ilim ve ma'rifet ballarını kalblere ve dimâğlara îsâl ederler.

زهرها هر چند زهری می‌کنند　　　زود ترياقاتشان بر می‌کنند

35. *Zehirler her ne kadar zehirlik ederlerse de, tiryâklar onları çabuk koparırlar.*

"Zehirler"den murâd, münkirlerin efkâr-ı bâtılesi ve i'tikādât-ı fâsidesidir. "Tiryâklar"dan murâd, evliyâullâhın tasarrufudur. Ya'ni, efkâr-ı bâtıle ashâbı her ne kadar sözleriyle ve kitâblarıyla ezhân-ı beşeri zehirlerler ise de insân-ı kâmiller tasarrufları tiryâklarıyla o zehirleri çabuk def' ederler.

Menkıbe: *Nefahâtü'l-Üns*'de menkuldür ki: "Ulemâdan birisi nakletmiştir ki: "Şeyh Abdülkādir'in huzûruna vardım. Henüz delikanlı idim ve yanımda ulûm-i felâsifeden bir kitâb var idi. Şeyh benim kitâbıma bakmadan ve adını sormadan: "Yâ filân! Senin bu kitâbın ne fenâ arkadaştır! Git, bu kitâbın yazılarını sil!" dedi. Ben şeyhin korkusundan kasdettim ki, şeyhin huzûrundan çıkayım ve o kitâbı eve bırakayım ve bir daha yanımda berâber getirmeyeyim. Benim nefsim o kitâbı silmekte müsâmaha etti. Zîrâ o kitâbdan ba'zı şeyler öğrenmiş idim ve ben ona muhabbet etmiş idim. Vaktâki bu niyet ile kalkmak istedim, şeyh bana baktı, bende bağlanmış gibi, kalkmağa tâkat kalmadı. Sonra dedi ki: "Kitâbı bana ver!" Vaktâki kitâbımı açtım, bütün sayfalarını yazıdan hâlî gördüm. Şeyhin eline verdim. Onun yapraklarını çevirdi ve "Bu gibi kitâb fezâil-i Kur'ân'dır" dedi. Gördüm ki kitab güzel yazı ile yazılmış *Fezâil-i Kur'ân*'dır. Ondan sonra dedi ki: "Kalbinde olmayan şeyi dilin ile söylememeye tövbe ettin mi?" "Tövbe ettim" dedim. Ondan sonra: "Ayağa kalk!" dedi. Kalktım. O kitâbdan ezberlediğim şeylerin hepsi hâtırımdan silindi. Aslâ, şimdiye kadar da hâtırıma gelmedi."

اين جهان جنگست کل چون بنگری　　　ذره با ذره چو دين با کافری

36. *Vaktâki bakasın bu cihân hep zerre zerre ile cenktir. Dîn kâfirlik ile olduğu gibi.*

Ya'ni, bu cihâna dikkatle baktığın vakit hey'et-i mecmûasını teşkîl eden zerrelerin birbirleriyle cenkte ve kavgada olduğunu görürsün. Bunların cenkleri ve kavgaları dînin kâfirlik ile cenk etmesine benzer. Nitekim bu hâl vücûd-i insânînin tedkîkinde fennen dahi sâbit olmuştur. Vücûd-i insânîde yekdiğerine muhâlif olan mikroplar arasında bir cenk-i dâimî vâki' olmaktadır.

آن یکی ذره همی پرد بچپ   وان دیگر سوی یمین اندر طلب

37. *O bir zerre sol tarafa ve o diğer zerre talebde sağ tarafa uçar.*

"Sağ" ve "sol" ta'bîri zerrelerin muhâlefetlerini beyân içindir. Nitekim son nazariyyât-ı fenniyyeye göre "atom" ta'bîr olunan zerrelerin müsbet ve menfî elektronlardan terekküb ettiği mevzû'-ı bahs olmaktadır; ve müsbet menfînin zıddı ve muhâlifidir. Velhâsıl her bir zerre asl-ı hakîkîden kendi varlığına âid feyzi almak husûsunda birbirine muhâlif talebde bulunur ve biri sola ve diğeri sağa hareket eder. Ve bu hâl hâssıyyet-i esmânın yekdiğerine zıd ve mütekābil olmasındandır.

ذرهٔ بالا و آن دیگر نگون   جنگ فعلیشان ببین اندر رکون

38. *Bir zerre yukarı ve o diğer zerre baş aşağıdır. Meyilde onların fiilî cenklerini gör!*

Bir zerre yukarıya müteveccih olursa, diğer zerre de baş aşağıya gider ve teveccüh ve meyil husûsunda her ikisi fiilen birbirine muhâlefet eder. Zîrâ bu âlem-i sûret âlem-i ef'âldir. Kuvvede olan muhâlefetler fiilen zuhûr eder; ve muhâlefet-i fiiliyye ise his gözüyle görülür. Onun için beyt-i şerîfte "gör" buyurulmuştur.

جنگ فعلی هست از جنگ نهان   زین تخالف آن تخالف را بدان

39. *Fiilî olan cenk gizli olan cenktendir. Bu tehâlüfden o tehâlüfü bil!*

Fiilî olan cenk ve muhâlefet gizli ve kuvvede olan cenkden ve muhâlefettendir. Binâenaleyh bu fiilî olan muhâlefetten o gizli ve kuvvede olan cengi ve muhâlefeti bil! Ve o gizli olan muhâlefet dahi muhâlefet-i esmâdır ki, his gözüyle görülemez. Bunun için beyt-i şerîfte "bil!" buyurulmuştur. Zîrâ zâhirden bâtına akıl vâsıtasıyla intikāl olunur.

ذرهٔ کان محو شد در آفتاب   جنگ او بیرون شد از وصف و حساب

40. *Bir zerre ki o güneşte mahvoldu, onun cengi vasıf ve hesâbdan dışarı oldu.*
[40]

"Güneş"ten murâd, vücûd-i hakîkî-i Hak'tır. Ya'ni, bir zerre ki onun vücûd-i izâfîsi vücûd-i hakîkîde mahv ve fânî oldu, onun cengi ve muhâlefeti bu âlem-i sûrette tavsîfe ve hesâba gelmez. Zîrâ o zerre renk ve sûret âleminden renksizlik ve sûretsizlik âlemine rücû' etmiştir. Nitekim I. cildin 2505 ve 2506 numaralarına musâdif olan:

چونکه بیرنگی اسیر رنگ شد   موسیئ با موسیئ در جنگ شد

چون به بیرنگی رسی کان داشتی   موسی با فرعون دارند آشتی

[Ya'ni "Vaktâki renksizlik rengin esîri oldu, Mûsâ, Mûsâ ile cenkte oldu. Vaktâki bî-renkliğe erişesin ki, onu tuttun idi, Mûsâ ve Fir'avn sulh tutarlar"] beytlerinde bu ma'nâya dâir îzâhât geçti.

چون ز ذره محو شد نَفْسُ و نَفَسْ   جنگش اکنون جنگ خورشیدست و بس

41. *Vaktâki zerreden nefs ve nefes mahvoldu, şimdi onun cengi ancak güneşin cengidir.*

"Zerre"den murâd, taayyün-i beşerî, "nefs"ten murâd, zerrenin zâtı ve "nefes"den murâd, zerrenin sıfâtı, "güneş"den murâd, vücûd-i hakîkîdir. Ya'ni, zerre mesâbesinde olan beşerin zâtı ve sıfâtı vücûd-i hakîkînin zâtında ve sıfâtında mahvolduğu ve fenâ-fillah mertebesine geldiği vakit, eğer bu hâl içinde ondan muhîtine karşı bir muhâlefet zuhûr ederse onun muhâlefeti vücûd-i hakîkînin muhâlefeti olur; ve bu mertebeye "kurb-i ferâiz" derler. وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) ya'ni "Ey resûlüm! Attığın vakit sen atmadın velâkin Allâh Teâlâ attı" ve إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللهَ (Fetih, 48/10) ya'ni "Sana bîat edenler ancak Allâh'a bîat ederler" âyet-i kerîmelerinde bu makāma işâret buyurulur.

رفت از وی جنبش طبع و سکون   از چه از إِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

42. *Ondan hareket ve tab' ve sükûn gitti. Neden? "İnnâ ileyhi râciûn!"dan.*

Ya'ni, o zerreden kendiliği ile vâki' olan hareket ve tabîat ve sükûnet zâil olup, artık onun ef'âli ve sıfâtı ve harekâtı Hak ile vâki' oldu. Bu neden böyle oldu? إِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ (Bakara, 2/156) ya'ni "Biz muhakkak Hakk'a dönücüleriz!" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan ma'nânın o zerreden fiilen zuhûrundan dolayı böyle oldu.

ما ببحر تو ز خود راجع شدیم   و ز رَضَاعِ اصل مسترضع شدیم

43. *Biz senin bahrine kendimizden râci' olduk; ve aslın radâ'ından müsterzı' olduk.*

Bu kurb-i ferâiz makāmında bulunan kâmillerin zerre mesâbesinde olan taayyünleri derler ki: "İlâhî! Biz senin varlığının deryâsına bu vücûd-i izâfî

âleminde bize ihsân etmiş olduğun kendiliğimizden ve bizliğimizden rücû' etmek sûretiyle vâsıl olduk; ve asıl olan senin vücûd-i hakîkînden süt emmek için süt emmeyi isteyici olduk. Ya'ni fer' olan vücûd-i izâfî âleminden yemek ve içmek ve kuvvet almak istemedik. Ancak havl ve kuvveti senden almak istedik ve fer' olan vücûd-i izâfî âlemini aradan tayy ettik.

در فروع راه ای مانده ز غول لاف کم زن از اصول ای بی‌اصول

44. *Ey gūldan yolun fürû'unda kalmış olan! Ey usûlsüz! Usûlden az lâf söyle!*

Ey gūlyabânî mesâbesinde olan nefis ve şeytanın iğvâsından dolayı Hak yolunun fer'leri olan vücûd-i izâfî âleminin hayâlâtında kalmış olan insân-ı nâkıs! Ey asl-ı hakîkîden süt emmemiş olan usûlsüz! Usûl-i sülûkten az lâf söyle! Bu beyt-i şerîf kurb-i ferâiz mertebesinde bulunan kâmillerin sâlikleri teşvîken yazdıkları kitablarda ahvâl-i sülûke dâir olan sözleri ezberleyip hakîkatlerini anlamadıkları hâlde şuna buna ma'rifet satanlara ve mürşidlik da'vâsında bulunanlara hitâbdır. Nitekim I. cildin 324 numarasına müsâdif olan: حرف درویشان بدزدد مرد دون . تا بخواند بر سلیمی ز آن فسون ya'ni "Bir sâf adama o füsûndan okumak için, alçak adam, dervîşlerin sözlerini çalar!" buyurulmuş idi.

جنگ ما و صلح ما در نور عین نیست از ما هست بین اصبعین

45. *Bizim cengimiz ve sulhümüz nûr-ı aynda bizden değildir, iki parmak arasındadır.*

"Ayn", burada "zât" ma'nâsınadır. İkinci mısrâ'da ان قلوب بنی آدم بین العصبعین من اصابع الرحمن يقلبها كيف يشاء ya'ni "Benî-Âdem'in kalbleri Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır, onları istediği gibi döndürür" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'ni, bizim sulhümüz ve cengimiz ve muvâfakatımız ve muhâlefetimiz Zât-ı Hakk'ın nûr-ı vücûdu içinde vâki'dir. Bizim vücûdât-ı mevhûmemizden değildir. Rahmân'ın parmakları mesâbesinde olan isimlerinden ve sıfatlarından cemâlî ve celâlî olan iki parmaklarından ya'ni sıfatlarındandır. Hak Teâlâ esmâ-i cemâliyye ve celâliyyesi âsârıyla bizim kalblerimizi dilediği gibi döndürür.

جنگ فعلی جنگ طبعی جنگ قول در میان جزوها حربیست هول

46. *Fiilî cenk, tab'î cenk, kavlî cenk, cüzler arasında korkunç bir harbdir.*

Bu âlem-i sûrette cüzler ya'ni eşyâ arasındaki fiilî ve tab'î ve kavlî olan cenkler ve muhâlefetler korkunç ve ardı arası kesilmez bir harbdir. Cenk ve

ihtilâfât cemâdât ve nebâtât arasında tab'an ve hayvânât arasında tab'an ve fiilen ve insanlar arasında tab'an ve fiilen ve kavlen vâki' olur.

این جهان زین جنگ قائم می‌بود　　　　در عناصر درنگر تا حل شود

47. *Bu cihân bu cenkten kāim oluyor. Hallolmak için anâsıra bak!*

Binâenaleyh bu sûret âleminin kıyâmı ve devâmı cenk ve ihtilâftan neş'et ediyor. Bu müşkil görünen mes'elenin hallini istersen anâsırın ahvâline bak! Meselâ hep ateş olsa ve onun tab'an muhâlifi olan su olmasa hiçbir sûret mevcûd olmaz. Ve kezâ hep su olsa ve hiç ateş ve harâret olmasa âlem incimâd eder ve hiçbir ma'mûriyet vücûda gelmez; ve toprak ve hava olmasa yine ma'mûriyet hâsıl olmaz. Bunlar anâsır-ı mürekkebedir. Kimyâda isimleri zikrolunan anâsır-ı basîtanın imtizâcât ve ihtilâfâtı da böyledir; ve müsbet ve menfî olan elektriklerin ihtilâfâtı da meydandadır.

چار عنصر چار استون قویست　　　　که بدیشان سقف دنیا مستویست

48. *Dört unsur dört kavî direktir ki, onların üzerinde dünyânın tavanı müstevîdir.*

Bu sûret âlemi olan dünyânın tavanı ateş, su, toprak ve havadan ibâret olan dört anâsır-ı mürekkebden tesviye olunmuştur; ve bu dört anâsır-ı mürekkeb dünyâ tavanının dört kuvvetli direğidir. Nitekim ıstılâhda buna "erkân-ı erbaa" dahi derler. Ve bu dört anâsır, anâsır-ı basîtanın yekdiğerine imtizâcât ve ihtilâfâtından husûle gelmiştir. Nitekim ateş ve su hikmet-i tabîiyye nokta-i nazarından birbirinin zıddıdır, fakat kimyâ nokta-i nazarından aynı anâsırın muhassalalarıdır. Zîrâ bugünkü günde küremizin etrâfında dalgalanan bahr-i muhît müvellidü'l-mâ' ve müvellidü'l-humûza ve sodyumdan mürekkebdir.

هر ستونی اشکنندهٔ آن دگر　　　　استن آب اشکنندهٔ آن شرر

49. *Her bir direk o diğerini kırıcıdır. Su direği o şerer direğini kırıcıdır.*

"Şerer", kıvılcım ma'nâsına olan "şerere" ve "şerâre"nin cem'idir, burada ateşten kinâyedir. Ya'ni, tabîatleri birbirinin zıddı olan bu dört direk birbirini kırıcı ve yıkıcıdır. Meselâ su direği ateş direğini kırıcı ve söndürücüdür. Çünkü suyun tabîati soğuk ve yaştır; ve ateşin tabîati onun zıddı olan sıcak ve kurudur; ve kezâ havanın tabîati sıcak ve yaştır. Çünkü müvellidü'l-mâ' ile

müvellidü'l-humûzayı hâvîdir; ve toprağın tabîati soğuk ve kurudur; ve su, hava ve toprak ecsâm-i basîtanın mâyi' ve gaz ve sulb hallerinde terkîbinden ibârettir. Harâret bunlarda mündericdir. Binâenaleyh bunların her birinde birbirine muvâfık olan tabîatlar olduğu gibi birbirine zıd olan tabîatlar de mevcûddur. Zıd olan tabîatlar sebebiyle aralarında dâimâ cenk ve ihtilâf vardır. Ve vücûd-i insânî dahi bu dört rükünden yaratılmıştır.

پس بنای خلق بر اضداد بود　　　لاجرم ما جنگییم از ضر و سود

50. [50] *Binâenaleyh halkın binâsı ezdâd üzerine oldu. Şübhesiz biz zarar ve fâide için cenkçiyiz.*

Cismânî olan hilkatin binâsı böyle tabîatları birbirine zıd olan mâddeler üzerine kurulmuştur. Bunun için biz insanlar şübhesiz zarar ve fâide ya'ni celb-i menfaat ve def'-i mazarrat için cenk ve muhâlefet içindeyiz.

هست احوالم خلاف آن دگر　　　هر یکی با هم مخالف در اثر

51. *Benim ahvâlim o gayrın hilâfıdır; her birisi eserde birbirine muhâliftir.*

Meselâ benim hallerime bakılırsa bir hâlim diğer hâlimin gayrı olduğu görülür ve her bir hâlimin eseri başka başka olup birbirine muhâliftir. Meselâ gülmem ağlamamın ve hareketim sükûnetimin ve sevincim kederimin ve açlığım tokluğumun ilh... zıddıdır.

چون که هر دم راه خود را می‌زنم　　　با دگر کس گارسازی چون کنم

52. *Mâdemki ben her dem kendi yolumu vuruyorum, başka kimse ile nasıl uygunluk ederim?*

Mâdemki ben kendi vücûdumda renksizlik ve vahdet yolunu bu renklerim ve ihtilâflarım sebebiyle vuruyorum, başka kimseler ile nasıl uygunluk ve ittihâd ederim ve cenk ve ihtilâf etmem? Zîrâ o başkalarının ahvâli de benim ahvâlim gibidir.

موج لشکرهای احوالم ببین　　　هر یکی با دیگری در جنگ و کین

53. *Ahvâlim leşkerlerinin dalgasını gör! Her biri diğeri ile cenkte ve kîndedir.*

Benim hâllerim ordularının dalgasını gör ki, bir hâlim diğer hâlime uymaz ve her bir hâlim diğer hâlim ile cenkte ve kîn ve zıddiyet içindedir.

می‌نگر در خود چنین جنگ گران   پس مدار امید صلح دیگران

54. *Kendinde böyle ağır cenklere bak! Binâenaleyh başkalarının sulh ümîdini tutma!*

Ey sâlik! Kendi vücûdundaki böyle ağır ve devâmlı cenklere bak! Başkalarının hallerini de kendi hallerine kıyâs et de onların senin ile sulh ve muvâfakat içinde bulunmalarından ümîdini kes! Zîra onlar da senin gibi muhtelif haller içindedir. Bu beytin ikinci mısrâ'ı Hind nüshalarında پس چه مشغولی بجنك دیگران sûretindedir. Ya'ni "Kendi cengin içinde iken niçin başkalarının cengi ile meşgûlsün?" demek olur.

یا مگر زین جنگ حقت واخرد   در جهان صلح یك رنگت برد

55. *Yâhud, meğerki, Hak seni bu cenkten kurtara! Seni bir renk olan sulh cihânına götüre!*

Yâhud, meğerki, Hak Teâlâ seni bir cezbe-i inâyeti ile bu âlem-i kesâfet ve cismâniyyetin unsuru olan cenklerden kurtarsın ve seni besâitten ve bir renkten ibâret ve sulh âlemi olan ervâh ve vahdet âlemine götürsün.

Menkıbe: "Bir fakîr Abdülgafûr-ı Lârî hazretlerini vefâtından birkaç gün sonra bir gece vâkıasında görmüş ve sormuş ki: "Acabâ, âlem-i âhirette aşk ve âşıklık ve mezâhir-i cemîleye taalluk-ı hâtır olur mu?" Cevâben buyurmuşlar ki: "Ne söylersin! Asıl âşıklık bu âlemde müyesserdir. Zîrâ âlem-i ecsâmın güzelliği eczâ-i muhtelife terkîbinden hâsıl olmuştur. O eczâ birbirine zıddiyeti sebebiyle çabuk bozulur ve değişir ve taalluk-ı hâtır kalmaz. Fakat bu âlemin güzelliği ki, besâitin cem'inden hâsıldır, eczâ beyninde zıddiyet ve muhâlefet yoktur. Fânî ve zâil olmaz ve aslâ bozulmaz ve değişmez. Onun için aşk ve âşıklık burada dâimâ bir karâr üzerinedir. Şu kadar var ki, rûhun bedene olan alâkası sebebiyle ibtidâ-yı inkıtâ'ında birkaç gün cevher-i rûha biraz karışıklık ârız olur. Lâkin dünyânın alâkasını bertaraf edip sâf ve pâk olunca yine âşıklık zevkine vâsıl olur." (*Reşahât*'tan alınmıştır.)

Bu beyt-i şerîfte cismâniyetten sâf ve pâk olan evliyâullâhın bu hayât-ı dünyeviyyede iken dahi, bu renksizlik ve ittihâd âlemine dâhil olduklarına işâret buyurulur ki, bu hâle "cennet-i 'âcil" ta'bîr ederler.

آن جهان جز باقی و آباد نیست   زانکه آن ترکیب از اضداد نیست

56. *O cihân-ı bâkî ve âbâddan gayrısı değildir. Zîrâ ki o terkîb ezdâddan değildir.*

"Âbâd", Arabî'de "ebed"in cem'idir; Fârisî'de "ma'mûr olan mahal" ma'nâsınadır. Burada her ikisi de münâsibdir. Ya'ni, o renksizlik ve ittihâd âlemi bâkîdir ve ebedlerin âlemidir; yâhud ma'mûr olan bir mahaldir. Zîrâ o âlem, cismâniyet âlemi gibi anâsır-ı muhtelifeden ve birbirine zıd olan cüzlerden mürekkeb değildir.

این تفانی از ضد آید ضد را   چون نباشد ضد نباشد جز بقا

57. *Bu tefânî zıdda zıddan gelir. Vaktâki zıd olmaz, bekādan gayrı olmaz.*

"Tefânî", birbiriyle fânî olmak demektir. Ya'ni, cismâniyet âlemindeki bu tefânî birbirine tab'an zıd ve muhâlif olan şeylerden gelir. Meselâ su ateşin zıddıdır ve ateş dahi suyun zıddıdır. Su ateşin vücûdunu söndürmek sûretiyle izâle ettiği gibi, ateş dahi tebahhur ettirmek sûretiyle suyun vücûdunu ortadan kaldırır. Renksizlik ve rûhâniyet âlemi ise ezdâddan mürekkeb olmadığı için böyle değildir. Orada zıd olmadığı için fenâ da yoktur. Ancak bekā vardır.

نفی ضد کرد از بهشت آن بی‌نظیر   که نباشد شمس و ضدش زمهریر

58. *O Bî-nazîr, güneş ve onun zıddı olan zemherîr olmaz diye cennetten zıddı nefyetti.*

Ya'ni, zıd olmayan yerde bekā olur, sözümüzün delîlini istersen O bî-nazîr olan Hak Teâlâ sûre-i İnsân'da لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا (İnsân, 76/13) ya'ni "Onlar cennette güneş ve zemherîr görmezler" kelâmı ile mahall-i bekā olan cennette zıd olmadığını beyân buyurdu. Zîrâ güneş menba-ı harârettir ve "zemherîr", şiddetli soğuk demek olup birbirinin zıddıdır. Burada şöyle bir suâl vârid olur: "Dünyâ ve âhiret esmâ-i ilâhiyyenin mezâhiridir ve hâssıyyet-i esmâ yekdiğerinin zıddı ve mukābilidir. Cennette ezdâd olmayınca esmâ-i ilâhiyyenin ba'zıları muattal mı olur? Halbuki ta'tîl-i esmâ câiz değidir." Cevâb budur ki: "Âlem-i âhirette cennet mezâhir-i cemâliyyenin ve cehennem ise onun zıddı olan mezâhir-i celâliyyenin mahallidir. Binâenaleyh esmâ-i mütekābile ve mütezâddenin mahall-i tecellîleri başka başkadır. Onun için cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri âlem-i dünyâ ecma' ve âlem-i âhiret evsa'dir" buyururlar. Zîrâ dünyâda bir şahıs üzerinde lezzet ve elem ictimâ' eder. Âhirette ise elem ve lezzet ehli başka başkadır."

هست بی‌رنگی اصول رنگها   صلحها باشد اصول جنگها

59. *Renksizlik renklerin aslıdır. Cenklerin usûlü sulhler olur.*

Bu beytin ma'nâ-yı zâhirîsi: Hikmet-i tabîiyye nokta-i nazarından ma'lûmdur ki, güneşin ziyâsı beyaz ve renksiz görünür. Halbuki bu ziyâ eşyâda gördüğümüz menekşe, çividî, mâî, yeşil, sarı ve turuncu ve kırmızıdan ibâret olan yedi rengin ve bunların fürûâtının aslıdır. Zîrâ eşyânın kendilerine mahsûs bir rengi yoktur. Ancak hâiz oldukları hâssa sebebiyle bu renksiz olan ziyâda mündemiç ve mestûr olan rengi emer. Meselâ bir çiçeğin mâvi görünmesi kendisini teşkîl eden mâddelerin bu yedi ziyâdan altısını göstermeyerek yalnız mâvisini göstermesindendir. Binâenaleyh âlem-i tabîatta renksizlik renklerin aslı olur.

Cenkler ve kavgalar dahi kezâlik sulhlerden çıkar. Zîrâ gerek eşhâs-ı mâddiyyenin ve gerek eşhâs-ı ma'neviyye olan hükûmetlerin ekser-i ahvâli sulh üzerinedir. Vaktâki aralarında celb-i menfaat ve def-i mazarrat lüzûmu zâhir olur, bu sulh hâlinden cenk ve kavga hâli zuhûr eder. Binâenaleyh sulhler aslî ve cenkler fer'î ve ârizî birer hâl olur.

Beytin ma'nâ-yı bâtınîsi: "Renksizlik"den murâd, bilcümle sıfât ve esmâyı câmi' bulunan vücûd-i hakîkî-i Hak'tır. "Renkler"den murâd, mezâhir-i esmâiyye olan vücûd-i izâfî âlemindeki taayyünâttır ki, bunların aslı o vücûd-i hakîkîdir. Nitekim yukarıda 40 numaraya müsâdif olan beyt-i şerîfte bu husûstaki îzâhât geçti.

آن جهانست اصل این پر غم وثاق　　　وصل باشد اصل هر هجر و فراق

60. [60] *Bu pür-gam olan hânenin aslı o cihândır. Her hicr ve firâkın aslı vasl olur.*

"Visâk", ev ma'nâsınadır. "O cihân"dan murâd, mertebe-i vahdettir; ve "gam dolu olan hâne"den murâd, bu âlem-i şehâdettir. Ya'ni, mertebe-i vahdet, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin müttahid ve müctemi' olduğu bir mertebe olup bî-renk idi. Vaktâki mertebe-i vahdet mertebe-i vâhidiyyet ya'ni suver-i ilmiyye mertebesine tenezzül etti, esmâ ve sıfâtın sûretleri yekdiğerinden temeyyüz etti. Fakat hiçbirisi vücûd-i hâricî ile mevcûd değil idiler. Sonra bu suver-i ilmiyyenin mezâhiri bu gam dolu olan dünyâ evinde zâhir oldu. Binâenaleyh mertebe-i vahdet bu dünyâ evinin aslı oldu; ve mertebe-i vahdette ve mertebe-i vâhidiyyet olan suver-i ilmiyye mertebesinde vücûd-i hakîkîden ayrılık ve ikilik yok idi. Binâenaleyh dünyâ evinde zâhir olan her hicr ve firâkın aslı vasl ve ittihâd idi.

این مخالف از چه ایم ای خواجه ما　　　و از چه زاید وحدت این اعداد را

61. *Ey efendi! Biz neden bunun muhâlifiyiz? Ve vahdet bu adedleri neden doğurur?*

Biz neden vahdetin muhâlifiyiz? Ve vahdet neden dolayı bu adedleri doğurur? Bu muhâlefetin delîli ve sebebi âtîdeki beyttedir. Ba'zı nüshalarda birinci mısrâ' این تخالف از چه آید وز کجا sûretindedir. Ya'ni "Bu tehâlüf neden ve nereden gelir?" demek olur.

زانکه ما فرعیم و چار اضداد اصل　　خوی خود در فرع کرد ایجاد اصل

62. *Zîrâ ki biz fer'iz ve dört ezdâd asıldır. Asıl fer'de kendi huyunu îcâd etti.*

Ya'ni, vahdet mertebesi tenezzül ettiği vâhidiyet mertebesinde temeyyüz eden esmâ suver-i ilmiyyesinin ahkâm ve âsârını ızhâr için bu vücûd-i îzâfî âleminde dört asıl peydâ etti; onlar da ateş, hava ve su ve topraktır. Bu dört aslın her birinin huyu ve tabîatı diğerine muhâliftir. Bizim cisimlerimiz dahi bu dört asılların fer'idir ve onlardan mürekkebdir. Binâenaleyh asıl olan bu dört anâsır-ı mürekkebe kendilerinin fer'i olan bizim cisimlerimizde kendi huyları olan muhâlefeti îcâd etti.

گوهر جان چون ورای فصلهاست　　خوی او این نیست خوی کبریاست

63. *Cân gevheri mâdemki fasılların arkasındadır, onun huyu bu değildir, Kibriyâ'nın huyudur.*

Cevher-i nûrânî olan cân ise bu âlem-i şehâdette anâsır-ı mürekkebe arasındaki fasılların ve ayrılıkların arkasında ve hâricindedir. Onun huyunda ve tabîatında bu anâsır-ı muhtelifenin tabîatı ve huyu yoktur. Onun huyu Kibriyâ'nın ya'ni Hak Teâlâ hazretlerinin huyudur. Bunun için hadîs-i şerîfte تخلقوا باخلاق الله ya'ni "Allâh'ın ahlâkı ile ahlâklanınız" buyurulmuştur ki, "Sıfât-ı nefsâniyyeden pâk olup, sıfât-ı rûhiyye ile muttasıf olunuz!" demektir. Zîrâ rûh halîfe-i Hak'tır. Binâenaleyh ahlâk-ı ilâhiyye ile muttasıftır.

جنگها بین کآن اصول صلحهاست　　چون نبی که جنگ او بهر خداست

64. *Cenkleri gör ki, o sulhlerin asıllarıdır, Peygamber gibi ki, onun cengi Hudâ içindir.*

Meselâ insanın cismini terkîb eden tabîatları birbirine muhâlif dört anâsır arasındaki mücâdeleden cisme ölüm ârız olur ve anâsır-ı muhtelife inhilâl eder; ve bu anâsırı terkîb eden anâsır-ı basîta dahi bu terkîb kaydından kurtulup kendi asıllarıyla ittihâd eder. Cenk bertaraf ve sulh hâsıl olur. Ve keza

Peygamber'in cengi ve nizâ'ı gibi ki, onun bu cengi ve muhâlefeti vahdâniyyet-i Hakk'ı ta'lîm ve şirkten nehy için vâki' oldu. Nitekim âyet-i kerîmede يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ (Tevbe, 9/73) ya'ni "Ey peygamberim! Kâfirler ile ve münâfıklar ile cihâd ve harb et! Ve onlara galîz ve haşîn muâmele yap!" buyurulmuştur. Zîrâ kulûb-i beşerde vahdet-i i'tikād hâsıl olduğu vakit aralarında nizâ' ve muhâlefet kalkar ve sulh-ı umûmî hâsıl olur. Binâenaleyh bu cengin aslı da sulh olmuş olur.

غالبست و چیره در هر دو جهان　　　شرح این غالب نگنجد در دهان

65. *Her iki cihânda gālib ve muzafferdir. Bu gālibin şerhi ağıza sığmaz.*

"Çîre", zafer bulmak ve müstevlî olmak ve şücâ' ve dilâver ma'nâlarınadır (*Burhân*). Ya'ni, Peygamber asıl olan sulha vusûl için cenk ve nizâ' ettiğinden her iki cihânda ya'ni dünyâda ve âhirette küffâra ve münâfıklara gālib ve muzafferdir. Bu gālib olan peygamberin hakîkatini şerh ve beyân etmek ağıza ya'ni elfâz ve ibâreye sığmaz. Zîrâ hakîkat-i muhammediyye nâmütenâhî olan âlemi muhîttir. Elfâz ve ibâre ise mahdûddur; ve mahdûd olan şey nâ-mahdûd olanı ihâta edemez.

آب جیحون را اگر نتوان کشید　　　هم ز قدر تشنگی نتوان برید

66. *Eğer Ceyhun'un suyunu çekmek mümkin değil ise, susamışlık kadardan kesilmek dahi mümkin değildir.*

Şu kadar var ki, gerek peygamber ve gerek onun vârisleri olan insân-ı kâmillerin evsâfını beyândan büsbütün sükût etmek de münâsib değildir. Meselâ eğer Ceyhun nehrinin suyunu tamâmiyle içmek kābil olmasa bile, susamışlığı def' edecek kadar olsun o nehirden kesilmek ve yüz çevirmek mümkin olmaz.

گر شدی عطشان بحر معنوی　　　فُرْجهٔ کن در جزیرهٔ مثنوی

67. *Eğer ma'nevî denizin susamışı oldun ise, Mesnevî adasında teferrüc et!*

"Atşân", susamış olan kimse, "fürce", gamdan ve gussadan kurtulmak ve teferrüc etmek. Ya'ni, ey kimse, eğer sen sûretsiz olan ma'nâ denizinin susamışı isen, o ma'nâ denizi ortasında elfâz ve ibâre sûretleriyle zâhir olan bu *Mesnevî-i Şerîf* adasında bir teferrüc et! Ve bu âlem-i şehâdet ve kesâfetin cenklerinden ve muhâlefetlerinden ve gam ve gussalarından kurtul!

فُرجه کن چندان که اندر هر نفس   مثنوی را معنوی بینی و بس

68. *O kadar fürce et ki, her nefeste Mesnevî'yi ancak ma'nevî göresin!*

"Fürce", iki şey arasındaki yarık demektir. Burada "fürce"den murâd, lafız ile ma'nâ arasıdır. "Fürce-kün", "yar ve ayır!" demek olur. Lafız ile ma'nâ arasını o kadar yar ve ayır ki, *Mesnevî*'yi her nefeste lafızdan ve hikâye sûretlerinden ârî ve ancak ma'nâdan ibâret göresin!

باد که را ز آب جو چون واکند   آب یك رنگئ خود پیدا کند

69. *Vaktâki rüzgâr ırmağın suyunu saman çöpünden açar, su kendinin renksizliğini ızhâr eder.*

Zîrâ ma'nâ su ve lafız saman çöpü gibidir. Meselâ rüzgâr ırmağın suyundan çörçöpü açtığı ve sıyırıp kenara attığı vakit, su kendinin renksizliğini ve berraklığını gösterir. Bunun gibi feyz-i rahmânî rüzgârı dahi ma'nâ ırmağının üzerindeki elfâz ve hurûf çörçöpleri sıyırıp açar ve berrak su mesâbesinde olan ma'nânın saflığı ve berraklığı kalb ve akıl gözü önünde zâhir olur.

شاخهای تازهٔ مرجان ببین   میوه ها رسته ز آب جان ببین

70. *Mercânın tâze dallarını gör! Cân suyundan meyveler bitmiş gör!*
[70]
Ma'nevî olan deryâda biten maârif-i ilâhiyye ve ulûm-i ledünniyye mercânının tâze ve şimdiye kadar görülmemiş ve işitilmemiş dallarını ve fürûâtını gör! İnsân-ı kâmilin rûh-ı şerîfinin suyundan neşv ü nemâ bulmuş olan ma'rifet meyvelerini temâşâ et! Ve rûhunun ağzıyla onları kemâl-i zevk ile ve lezzetle ye!

چون ز حرف و صوت و دم یکتا شود   آن همه بگذارد و دریا شود

71. *Vaktâki harften ve sesten ve nefesten yektâ olur, o hepsini bırakır ve deryâ olur.*

Ya'ni, ma'nâ denizine susamış olan kimse o deryânın ortasında elfâz ve ibâre sûretleriyle zâhir olan bu *Mesnevî-i Şerîf* adasında teferrüc edip, lafız ile ma'nâ arasını ayırt etmekte rüsûh ve meleke peydâ ettiği vakit deniz ortasındaki ada batıp deryâda müstağrak olduğu gibi, bu *Mesnevî*'nin sûreti dahi onun nazarında o ma'nâ deryâsında batar; ve nefes vâsıtasıyla çıkan sesten ve sözden yektâ ve ârî olup sûretten ayrılır. O kimse bunların hepsini bırakır. Kendisi zevk ve ma'nâ deryâsı olur.

حرف گو و حرف گوش و حرفها   هر سه جان گردند اندر انتها

72. *Söz söyleyen ve sözü dinleyen ve sözler, her üçü sonunda cân olurlar.*

Mesnevî-i Şerîf bu şart dâiresinde mütâlaa olunduğu takdîrde ondaki sözleri söyleyen ve bu sözleri dinleyen ve sözlerin kendisi bu üç nisbet ve mertebe kalkar. Hepsi cân ve ma'nâ olurlar. Nitekim Hz. Pîr "Ben mürîdlerin bâtınında benim sözlerimden zâhir olan bir zevk ve hoşluğum; Allah, Allah! Sen o demi bulduğun ve o zevki tattığın vakit ganîmet tut ve şükret ki, ben oyum!" buyurmuşlardır. Zîrâ zevkte ittihâd rûhta ittihâdı ve rûhta ittihâd dahi Hak'ta ittihâdı mûcibdir. Ve zîrâ rûh Hakk'ın halîfesidir; ve halîfe ise müstahlifin aynıdır. Âlem-i ma'nâda bu üç şey müttahid olduğu hâlde âlem-i sûrette her birisi kendi mertebelerinde ayrı ayrıdır.

نان دهنده و نان ستان و نان پاك   ساده گردند از صور گردند خاك

73. *Ekmek veren ve ekmek alan ve pâk olan ekmek sûretlerden sâde olurlar, toprak olurlar.*

Meselâ ekmeği veren ve ekmeği alan ve ekmeğin kendisi birbirinden ayrı ve sûrette mertebeleri birbirine muhâliftir. Fakat bir vecih ile de ma'nâları müttahiddir. Zîrâ her üçü kendi sûretlerinden ve mertebelerinden soyunup sâf ve sâde oldukları vakit toprağa munkalib olurlar. Aslında her üçü toprak olup müttahid idiler. Sûrete geldikleri vakit her birisi bir mertebe iktisâb edip birbirinden ayrılırlar. Binâenaleyh yukarıda 61 numaralı beyitte beyân buyurulduğu vecih ile bu adedleri vahdet doğurdu. Nihâyet onlar yine kesretten vahdete rücû' ettiler.

ليك معنيشان بود در سه مقام   در مراتب هم مميز هم مدام

74. *Lâkin onların ma'nâsı üç makāmda, mertebelerde hem ayrılıcı, hem dâim olurlar.*

Fakat onların ma'nâsı ve hakîkatleri üç makāmda ya'ni ekmek vericilik ve ekmek alıcılık ve ekmeklik mertebelerinde birbirinden ayrıdır. Zîrâ ekmek vericilik, ekmek alıcılık gibi değildir; ve ekmeğin kendisi ise bunların hiçbirisine benzemez. Velâkin üçünün asılları da toprak olduğundan bu cihetle ma'nâ-yı aslîleri dâimdir. Binâenaleyh onların ma'nâları, mertebeleri i'tibâriyle birbirinden ayrı ve asılları i'tibâriyle de ittihâdda ve dâimdir.

خاك شد صورت ولى معنى نشد　　　هر كه گويد شد تو گويش نى نشد

75. *Sûret toprak oldu. Fakat ma'nâ olmadı. Her kim "Oldu" derse sen ona "Hayır, olmadı" de!*

Ekmek veren ve alan şahısların ve ekmeğin sûretleri bozuldu. Kendi asıllarına rücû' edip toprak oldu. Fakat onların sıfatları i'tibâriyle olan ma'nâları ya'ni alıcılık ve vericilik ve ekmeklik sıfatları ve mertebeleri toprak olmadı. Zîrâ bu sıfatlar ilmî olan sûretlerdir. Her kim bu suver-i ilmiyye "Toprak oldu, zâil oldu" derse, sen ona "Hayır, ilim sûreti mâdde olan toprağa inkılâb etmez" diye cevâb ver!

در جهان روح هر سه منتظر　　　گه ز صورت هارب و گه مُستَقِرّ

76. *Rûh âleminde her üçü muntazırdır. Gâh sûretten kaçıcı ve gâh müstakırdır.*

Rûh âleminde bu her üç mertebeye âid olan ma'nâ bekleyici bir hâlde durur. Ba'zan sûrete olan alâkadan kaçar ve ilim mertebesine rücû' eder; ve ba'zan sûret mertebesinde istikrâr edici olur. Ma'lûm olsun ki, قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي (İsrâ, 17/85) ya'ni "Ey Resûlüm de ki: Rûh rabbimin emri ve şe'nidir" âyet-i kerîmesi mûcibince rûh şe'n-i ilâhîdir. İmdi sıfât-ı ilâhiyye ve şuûnât-ı rabbâniyyeden her biri ilm-i ilâhîde bir sûret iktisâb edip ba'dehû cevher-i mücerred-i nûrânî olan rûh ve ma'nâ vâsıtasıyla gayriyet libâsına bürünmüştür. Ba'dehû âlem-i şehâdette taalluk edeceği sûret, âlem-i misâlde ve hayâl-i mutlak âleminde peydâ olmuş ve ondan sonra âlem-i şehâdet ve kesâfette zâhir olan sûrete taalluk etmiştir. Binâenaleyh herhangi sûret-i şehâdiyyenin rûhu sûret-i misâliyye ve sûret-i misâliyyenin rûhu o cevher-i mücerred-i nûrânî ve cevher-i mücerred-i nûrânînin rûhu dahi ayn-ı sâbite ve ayn- ı sâbitenin rûhu bir şe'n-i ilâhî ve o şe'nin rûhu Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ı ve bu sıfat-ı Hayât'ın rûhu dahi zât-ı mutlak-ı Hak olmuş olur. Vücûd-i hakîkî ve âlem-i sıfât ve merâtib-i vücûd hakkında I. cildin 610, 625 numaralı beyitlerinde îzâhât geçmiştir.

امر آيد در صور رَوْ در رَوَدْ　　　باز هم ز امرش مجرد مى‌شود

77. *"Sûretlere git!" diye emir gelir; gider; yine onun emrinden de mücerred olur.*

Ma'nâ âleminde bekleyici olan rûha Hak Teâlâ'nın "Sûrete git!" diye vâki' olan emri üzerine o rûh ve ma'nâ sûrete taalluk eder. Ve yine Hak Teâlâ'nın o rûha "Sûretten alâkanı kes ve geri dön!" diye vâki' olan emri üzerine o sûretten soyunur ve alâkasını keser ve tekrâr ma'nâ âlemine döner.

پس لَهُ الْخَلْق و لَهُ الْاَمْرش بدان　　　خلق صورت امر جان راكب بران

78. *Binâenaleyh onun "Halk onun içindir ve emir onun içindir" sözünü bil! Halk sûrettir, emir onun üzerine binici olan cândır.*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i A'râf'ta olan اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ (A'râf, 7/54) ya'ni "Âlem-i halk ve âlem-i emr Allâh'ındır ki, onun şânı müteâlîdir" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, bizim bu sözlerimizden Hak Teâlâ'nın bu âyet-i kerîmede beyân buyurduğu üzere âlem-i halk ile âlem-i emrin Hakk'ın emrine tâbi' olduğunu bil! Zîrâ âlem-i halk, âlem-i sûret ve âlem-i zûhûr ve âlem-i mülktür. Ve âlem-i emr, âlem-i bâtın ve âlem-i melekûttur ki, bu emir ve şe'n-i ilâhî o sûret üzerine binici olur.

راكب و مركوب در فرمان شاه　　　جسم بر درگاه و جان در بارگاه

79. *Binici ve bin[il]miş şâhın fermânındadır. Cisim dergâhta ve cân bârgâhtadır.*

"Dergâh", kapı mahalli ve saray havlusu; ve "bârgâh", ruhsat mahalli ve pâdişâhın dîvânhânesi demektir. Ya'ni, binici olan ma'nâ ile binilmiş olan sûret şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın fermânı altındadır. Cisim şâh-ı hakîkînin kapısı mesâbesinde olan âlem-i süflîde ve cân şâhın dîvânhânesinde ve huzûrundadır.

باز جانها را چو خواهد در علو　　　بانگ آيد از نقيبان كانزلوا

80. *Vaktâki canları tekrâr ulüv üzerine çağırır, nakîblerden "İnin!" diye ses*
[81] *gelir.*

"Nakîb", lügatte halkın iyisi ve hayırlısı ve kethüdâ ve kefîl ve müfettiş demektir. Burada tedvîr-i emirde müvekkel olan melâike-i kirâm ma'nâsınadır. Nitekim âyet-i kerîmede قُلْ يَتَوَفَّاكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ (Secde, 32/11) ya'ni "Ey resûlüm! De ki: [Sizin cânınızı alan] ölüm meleği size tevkîl olundu" buyurulur. Ya'ni vaktâki Hak Teâlâ canları tekrâr âlem-i sûret olan âlem-i süflîden âlem-i ulvî olan âlem-i ervâha çağırır, sûretten ma'nâyı nez'e me'mûr olan melâike-i kirâm o canlara "Sûret merkebinden ininiz!" diye bağırırlar. Sûretten ma'nâyı nez'e me'mûr olan melâike-i kirâmın en büyüğü Azrâil (a.s.)dır.

بعد ازين باريك خواهد شد سخن　　　كم كن آتش هيزمش افزون مكن

81. *Bundan sonra söz ince olacaktır. Ateşi az yap! Onun odununu ziyâde etme!*

Esrâr-ı ilâhiyye hakkında bundan sonra söylenecek olan sözler ince olacaktır. Ey Mevlânâ! Bundan sonra ateşli ve harâretli olan ma'nâları ve es-

rârı az söyle. O ateşli ma'nâların odunu mesâbesinde olan elfâzı çoğaltma!

تا نجوشد دیگهای خرد زود دیگ ادراکات خردست و فرود

82. *Tâ ki, küçük olan çömlekler çabuk kaynamasın! İdrâklerin çömleği küçüktür ve alçaktır.*

Tâ ki küçük çömlek ve tencere mesâbesinde olan idrâkler çabuk kaynayıp, fikirler karma karışık olmasın. Zîrâ avâmın idrâklerinin çömleği ve tenceresi küçüktür; ve âteşîn ma'nâlar önünde alçaktır. Bu alçaklık onları çabuk kaynatır ve ateşten onları çabuk müteessir eder.

پاك سبحانی که سیبستان کند در غمام حرفشان پنهان کند

83. *Pâk bir Sübhân ki, elmalık yapar, onları harf bulutunda gizler.*

"Sîbistân", elmalık demektir ki, güzel kokulu elma mesâbesinde olan esrâr ve maânînin sudûr ettiği vücûd-i evliyâdan kinâyedir. Ya'ni, bununla berâber bu ince ma'nâları ve esrârı bu *Mesnevî-i Şerîf* beyitlerinin kelimeleri ve elfâzı altında çok söyledik ve bundan sonra da söyleyeceğiz. Fakat Hak Teâlâ öyle mukaddes bir Sübhân'dır ki, maânî ve esrâr elmalığı olan vücûd-i evliyâyı ızhâr eder ve onlardan sudûr eden kokulu elma mesâbesindeki esrâr ve maânîyi söz bulutu altında saklar; ve o bulutlardan dolayı idrâki zayıf olanlar o esrâra muttali' olamazlar.

زین غمام بانگ و حرف و گفتوگو پردهٔ کز سیب ناید غیر بو

84. *Bu ses ve lafız güft ü gû bulutundan bir perde vardır ki, elmadan kokunun gayrı gelmez.*

Esrâr ve maânîye mütaallık olan bu ses ve lafız ve kıyl ü kāl bulutundan kokulu elma mesâbesindeki o esrâr ve maânî üzerine bir perde çekilmiştir ki, onların ancak kokusu duyulur; kendileri istihsâl olunmaz.

باری افزون کش تو این بو را به هوش تا سوی اصلت برد بگرفته گوش

85. *Bâri sen bu kokuyu aklına ziyâde çek! Tâ ki, kulağını tutup seni aslın tarafına götürsün!*

Ey sâlik! Bâri sen bu esrâr ve maânî kokusunu aklına çok çek ve onlar ile çok meşgûl ol ki, o koku sana kılavuzluk edip kulağını tutarak seni aslın olan vücûd-i hakîkî tarafına götürsün!

بو نگهدار و بپرهیز از زکام		تن بپوش از باد و بود سرد عام

86. *Kokuyu sakla! Nezleden perhîz et! Tenini avâmın soğuk bâd u bûdundan ört!*

"Bâd", lügatte havâ ma'nâsına olup, sözden kinâyedir (*Heft Kulzüm*). "Bûd", varlık (*Bahâr-ı Acem* ve *Burhân*). Burada enâniyetten kinâyedir. "Bâd u bûd-ı serd-i âmm", avâmın soğuk ve ma'nâsız sözlerinden ve enâniyetlerinden kinâye olur. "Nezle"den murâd, ulemâ-i zâhirin ve feylesofların ulûm-i evliyâya muhâlif olan ulûm-i istidlâliyyelerini kabûlden kinâye olur. Ya'ni, bu *Mesnevî-i Şerîf*'ten aldığın esrâr ve maânî kokusunu sakla ve ulemâ-i zâhirin ve feylesofların ulûm-i muhakkıkîne muhâlif olan ulûm-i istidlâliyyelerini kabûl edip, meşâmm-ı rûhunu ma'lûl etmekten sakın! Cisminin kulağını avâmın boş ve soğuk sözlerinden ve enâniyetlerinden ört!

تا نینداید مشامت را ز اَثَرْ		ای هواشان از زمستان سردتر

87. *Tâ ki, senin meşâmmını eserden sıvamasın! Ey kimse! Onların hevâları kıştan daha soğuktur.*

Ey sâlik! Nihâyet, avâmın o boş sözlerinin ve onların kış mevsiminden daha soğuk olan hevâ-yı nefsânîlerinin te'sîri rûhunun burnunu sıvamasın! Ve netîcede bu *Mesnevî*'den aldığın esrâr kokularını duymaz bir hâle gelirsin.

چون جماد افسرده اند و تن شگرف		می‌جهد انفا سشان از تَلِّ برف

88. *Cemâd gibi donmuşturlar ve iri tenlidirler. Bunların nefesleri kar tepesinden sıçrar.*

O nefsânî ve cismânî olan avâm cemâd ve buz gibi donmuşlardır ve çok çok yemeden ve içmeden iri cisimli olmuşlardır. Bunların cisimleri kar tepesi gibi donmuş bir hâlde olduğundan nefesleri ve sözleri de bu kar tepesinden soğuk olarak sıçrar ve zâhir olur.

چون زمین زین برف در پوشد کفن		تیغ خورشید حسام الدین بزن

89. *Vaktâki zemîn bu kardan kefen giye, Hüsâmeddîn'in güneşinin kılıcını vur!*

Vaktâki zemîn-i cismin ve kalbin o avâmın soğuk nefeslerinden donup ölmüş bir hâle gele ve onların kar tepesi gibi olan cisimlerinden esen kardan kefen giye ya'ni onların soğuk sözleri senin kalbinde yer tuta ve sana te'sîr ede, bir insân-ı kâmil olan halîfem Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerinin güneş

mesâbesindeki rûh-ı şerîfinin kılıcını o kefene vur! Ve o kardan hâsıl olan soğuk kefeni kes ve yırt! Zîrâ güneş karı eritir. "Hüsâm", keskin kılıç ma'nâsına olduğundan dînin keskin kılıcı da kefeni keser ve yırtar.

هین بر آر از شرق سیف الله را   گرم کن زان شرق این درگاه را

90. *Âgâh ol! Şarktan Allâh'ın kılıcı çıkar. O şarktan bu dergâhı sıcak yap!*
[91]

Bu beyt-i şerîf Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerine hitâb olmak câizdir. "Şark", güneş ma'nâsınadır. Bundan murâd rûh-ı şerîf-i Hz. Mevlânâ'dır; ve "seyfullâh"tan murâd, *Mesnevî-i Şerîf*tir. Ya'ni, ey Hüsâmeddîn hazretleri! Agâh ol! bizim rûhumuzun güneşinden hakāyık ve esrâr-ı ilâhiyye dolu ve Allâh'ın kılıcı olan bu *Mesnevî-i Şerîf*'i cezbedip çıkar ve bizim rûhumuzun güneşinden bizim bu dergâhımızı harârete müstağrak kıl! Nefsânî kimselerin düşmanlığı erisin!

برف را خنجر زند آن آفتاب   سیلها ریزد ز کُهْها بر تراب

91. *O güneş bu kara hançer vurur, dağlardan toprak üzerine seller döker.*

Zîrâ bizim rûhumuz güneşinin sıcaklığı kar gibi soğuk olan nefsânî sıfatlara hançer vurur. Kar dağı gibi olan kalblerde donukluğu ve buzu eritir ve yumuşatır; ve cisim toprağı üzerine selleri ya'ni göz yaşlarını döker.

زانکه لا شرقی و لا غربیست او   با منجم روز و شب حربیست او

92. *Zîrâ ki o şarkî ve garbî değildir. O müneccim ile gece ve gündüz harbîdir.*

Zîrâ insân-ı kâmilin rûhu meşrıka ve mağribe mensûb değildir. O rûh-ı kâmil şarkî ve garbî olan güneşin te'sîrine ve tasarrufuna i'tikād eden müneccim ile gece ve gündüz harb ve cidâl içinde olup der:

که چرا جز من نجوم بی‌هُدَی   قبله کردی از لئیمی و ز عمی

93. *Ki: "Niçin benden gayrı hüdâsız olan yıldızları alçaklıktan ve körlükten kıble yaptın?"*

Der ki: "Niçin beni bırakıp doğru yolu göstermeyen sûrî yıldızları idrâkinin alçaklığından ve akıl ve kalb gözünün körlüğünden dolayı kendine kıble yaptın ve kâinâtın tedbîr-i umûrunda onları müessir bildin? Zîrâ müessir-i hakîkî Hak'tır." Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Ra'd'da يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ (Ra'd, 13/2) ya'ni "Hak Teâlâ emri tedbîr ve alâmetleri tafsîl eder" buyuru-

lur. Ve kâmilin rûhu ise Hakk'ın halîfesidir. Bilcümle kâinât hilâfeti hasebiyle emr-i ilâhîye müsteniden insân-ı kâmilin rûhunun tedbîri altında zebûndur. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz'in işâretleri ayı yardı ve güneşi gurûbundan te'hîr buyurdu.

تاخوشت نايد مقال آن امين   در نبى كه لا احب الآفلين

94. "*Hattâ sana o emînin Kur'ân'da "Lâ ühıbbü'l-âfilîn" diye vâki' olan makāli hoş gelmez.*"

"Emîn"den murâd, İbrâhîm peygamber (a.s.)dır. "Nübî", Kur'ân ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey müneccim efendi veyâ hey'et-şinâs! Sen yıldızları ve ve seyyâreleri arz üzerinde o kadar müessir bildin ki, nihâyet yeryüzünde Allâh'ın emîni olan Hz. İbrâhîm'in yıldızlar ve güneş ve ay hakkında Kur'ân'da sûre-i En'âm'da beyân buyurulan لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ (En'âm, 6/76) ya'ni "Ben kaybolanları sevmem!" sözü sana hoş gelmez oldu." Bu âyet-i kerîme I. cildin 434 numarasına müsâdif olan اندرين وادى مرو بى اين دليل . لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ كو چون خليل [ya'ni "Bu vâdîde delîlsiz gitme; Halîl gibi "Ben zâil olan şeyleri sevmem" de!"] beytinde geçti.

از قُزَحْ در پيش مه بستى كمر   زان همى رنجى ز وَ انْشَقَّ الْقَمَرْ

95. "*Ayın huzûrunda kuzahtan kemer bağladın. Ondan dolayı "Ve'nşekka'l-kamer"den incinirsin.*"

"Kuzah", bir mevzi'in adı ve şeytanın isimlerinden biridir. Bu sebeble alâim-i semâya "kavs-i kuzah" demek mekrûhtur, derler (*Ahterî*). Beyt-i şerîfte hem şeytana ve hem de alâim-i semâya işâret vardır. Ya'ni, "Ey müneccim! Sen şems-i rûhundan aldığı ziyâ ile ay gibi parlak ve nûrlu olan insân-ı kâmilin sûret-i cismâniyyesi önünde şeytanın hizmetinde oldun. Veyâhud kavs-i kuzah mesâbesinde ârizî olan bir ilm-i nücûm ile kemer bağladın. Ondan dolayı sûre-i Kamer'de vâki' olan وَانْشَقَّ الْقَمَرُ (Kamer, 54/1) ya'ni "Ay yarıldı" âyet-i kerîmesinin ma'nâ-yı zâhirîsinden incinir ve te'vil cihetine gidersin."

منكرى اين را كه شَمْسٌ كُوِّرَتْ   شمس پيش تست اعلى مرتبت

96. "*Buna münkirsin ki, "Güneş dürülüp büküldü." Güneş senin indinde yüksek mertebelidir.*"

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Tekvîr'in başındaki إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ (Tekvîr, 81/1) [ya'ni "Güneş katlanıp dürüldüğü zaman"] âyet-i kerîmesine işâret buyuru-

lur.. "Küvvirat", tef'îl bâbından olan "tekvîr"in mâzî meçhûl sîgasıdır ve "tekvîr", *Kāmûs*'ta başa sarık sarmak ve yere çarpmak ve metâ'ı biriktirip bohça gibi sarıp bağlamak ve cenkte süvârîyi mızrakla dürtüp torba gibi tor top yere ilkā etmek ma'nâlarına gösterilmiştir. Kıyâmet gününde güneşin dürülüp bükülmesi fezâda sâir ecrâm gibi buhâr-ı nârî hâlinden mâyi'-i nârî hâline ve mâyi'-i nârî hâlinden dahi kışır bağlayıp sulb bir hâle gelmesine işâret buyurulmuş olur. Bu ma'nâda ilm-i hey'et ulemâsı ilm-i nücûm erbâbından ayrılır. Zîrâ hey'et ulemâsı güneşin fezâda kışır bağlayıp kararma zamânı geleceğini kabûl ederler. Fakat ilm-i nücûm erbâbı fennin bu keşfinden bî-haber olduklarından onlar güneşin ve yıldızların bekāsına kāildirler. Bu sebeble onlar müslümân değil iseler, bu âyet-i kerîmenin ma'nâsını mutlakā inkâr ederler. Ve eğer müslümân iseler türlü türlü te'vil ederler. Cenâb-ı Pîr'in hitâbı her iki tâifeyedir. Ya'ni, "Ey müneccim! Sen güneşin dürülüp büküleceği bir zaman geleceğine ondan dolayı münkirsin ki, senin indinde güneşin mertebesi ve tasarrufu Hakk'ın tasarrufundan daha yüksektir."

از ستاره دیده تصریف هوَا ناخوشت آید إذا النجم هوَى

97. *Havanın tasarrufunu yıldızdan gördün. "İze'n-necmü hevâ" sana nâhoş gelir.*

Sûre-i Necm'in başındaki âyet-i kerîme وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى (Necm, 53/1) [ya'ni "Battığı zaman yıldıza andolsun!"] olduğu hâlde beyt-i şerîfte "izâ"nın "necm" kelimesinden sonra zikir buyurulması âyet-i kerîmenin tahrîfi değildir. Belki zarûret-i vezin hasebiyle bu âyet-i kerîmeye işâret için tertîb buyurulmuş bir ibâredir. Beyt-i şerîfin birinci mısrâ'ındaki "hevâ", havâ-yı nesîmî ma'nâsınadır. Ve ikinci mısrâ'daki "hevâ" hakkında müfessirler muhtelif mütâlaâtta bulunmuşlardır. Müneccimlerin hoşuna gitmeyen ma'nâ sukūt ma'nâsına olan hevâdır. Çünkü onlar eflâkte yıldızlar ile berâber bekā tahayyül ederler. Ya'ni, "Ey müneccim! Sen havanın dönüp dolaşmasını ya'ni muhtelif mevsimlerde havanın soğuk ve sıcak ve mu'tedil olmasını yıldızların devrinden gördün ve yıldızların sukūtuna râzı olmadın. Onun için وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى (Necm, 53/1) [ya'ni "Battığı zaman yıldıza andolsun!"] âyet-i kerîmesi senin hoşuna gitmez."

خود مؤثرتر نباشد مه ز نَانْ ای بسا نانکه ببرد عرق جان

98. *Halbuki ay ekmekten daha müessir olmaz. Ey kimse! Çok ekmek vardır ki, cânın ırkını keser.*

Ahkâm-ı nücûm ilmi seb'a-i seyyârenin âlem-i süflî olan bu arz üzerine hayırdan ve şerden olan te'sîrâtını bildirir. Bu ilmin erbâbı saâdet ve nuhûsetin hayır ve şerrin ancak yıldızların te'sîrinden olduğuna îmân etmişler ve yıldızları hayır ve şerrin masdar-ı hakîkîsi bilmişlerdir. Böyle îmân edenler hakkında hadîs-i şerîfte من آمن بالنجوم فقد كفر ya'ni "Nücûma îmân eden kimse kâfir oldu" buyurulur. Halbuki onların vücûdu tasarrufât-ı ilâhiyyenin perdesidir ve bunlar yed-i kudrette birer âlettir. Hakîkatte hayır ve şer Hak'tandır. Bu sebeble cenâb-ı Pîr efendimiz bu ve âtîdeki beyitlerde bunların te'sîrâtının hiçliğini beyân buyururlar. Ya'ni, ey müneccim! Sen ayın te'sîr-i şedîdini beyân ediyorsun. Halbuki gökteki ay yerdeki ekmekten ve gıdâdan daha te'sîrli değildir. Zîrâ çok ekmek ve gıdâ vardır ki, cânın kökünü keser; ve gıdâ vücûd-i beşerin neşv ü nemâsına hâdim iken ölümüne de sebeb olur. Sen ise o kimsenin ölümünü yıldızların te'sîrâtına atfedersin. Gıdânın te'sîrâtından gâfil bulunuyorsun. Maahâzâ insanı öldüren hakîkatte ne yıldızlar ve ne gıdâdır; اللّٰهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ (Zümer, 39/42) ya'ni "Allâh Teâlâ nefisleri müteveffâ kılar" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere ancak Allâh Teâlâ hazretleridir; ve mutasarrıf-ı hakîkî ancak odur.

خود مؤثرتر نباشد زهره ز آب   ای بسا آبا که کرد او تن خراب

99. *Zühre muhakkak sudan daha müessir değildir. Ey, ne kadar çok su vardır ki, o vücûdu harâb eder.*

"Zühre", yedi seyyâreden birinin adıdır ki, ehl-i nücûm onu yeryüzünde tarab ve neşâta sebeb ve müessir bilirler. "Besâ"daki "elif" taaccüb için, "âb" kelimesine ilâve olunan "elif" tertîb-i kelâm ve zarûret-i vezin içindir. Ya'ni, Zühre yıldızı yeryüzündeki sudan daha te'sîrli değildir. Ey müneccim! Ne çok su vardır ki, insanı boğmak sûretiyle o su cismi harâb etmiştir. Fakat sen gafletinden dolayı zâhirde müessir olan suyu görmedin; yıldızların te'sîrine atfettin.

مهر آن در جان تست و پند دوست   می‌زند در گوش تو بیرون و پوست

100. [100] *Onun muhabbeti senin cânındadır; ve dostun nasîhati senin kulağına postun dışından vurur.*

Fakat ne çâreki حبك الشيء يعمى و يصم ya'ni "Senin bir şeye olan muhabbetin seni kör ve sağır eder" hadîs-i şerîfi mûcibince o ilm-i nücûmun muhabbeti senin cânına işlemiş olduğundan senin cânının dostu olan insân-ı kâmilin nasîhati senin kulağına postun ve kışrın dışarısından gelir. Ya'ni o nasîhat

sana karşı ma'nânın kışrı ve kabuğu olan ancak ses ve elfâz gürültüsünden ibâret kalır.

پند ما در تو نگیرد ای فلان　　　پند تو در ما نگیرد هم بدان

101. *Ey filân! Bizim nasîhatimiz sana te'sîr etmez. Bil ki, senin nasîhatin dahi bize te'sîr etmez.*

Ey filân müneccim! Bizim kâmilâne olan nasîhatimiz sana te'sîr etmez ve sen fikr-i sakîminden vazgeçmezsin. Fakat bil ki, senin ilm-i nücûmun fâidesini isbât ederek bize karşı vâki' olan nasîhatlerin dahi bize ve bize tâbi' olan ihvânımıza te'sîr etmez.

جز مگر مفتاح خاص آید ز دوست　　　که مقالید السماوات آن اوست

102. *Meğer dosttan husûsî anahtar gele! Zîrâ semâvâtın kilidi onun lâyıkıdır.*

"Cüz meger" ta'bîri bu *Mesnevî-i Şerîf*'te çok geçer. "Meger" lafzı "cüz" lafzının te'kîdidir. Bu beyt-i şerîfte sûre-i Zümer'de vâki' olan لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Zümer, 39/63) ya'ni "Göklerin ve arzın kilitleri Allâh'ındır" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. "Miftâh-ı hâs"tan murâd, Hakk'ın kuluna rahmet-i rahîmiyye ile tecellîsidir ki, bu tecellî hidâyeti mûcibdir. Ya'ni, ey müneccim! Kâmillerin nasîhatlerine karşı senin kalbine ve aklına kilit vurulmuştur. Bundan dolayı o nasîhatlerin sana te'sîri olmaz. Meğerki, hakîkî dost olan Allâh Teâlâ hazretleri tarafından sana rahmet-i rahîmiyye ile tecellî vâki' olup bir hidâyet anahtarı gelsin de o kilit açılsın. Zîrâ âyet-i kerîmede beyân buyurulduğu üzere göklerin ve arzın kilitleri Allâh Teâlâ hazretlerinin yed-i kudretine lâyıktır.

این سخن همچون ستاره ست و قمر　　　لیك بی‌فرمان حق ندهد اثر

103. *Bu söz yıldız ve ay gibidir. Fakat Hakk'ın fermânı olmaksızın eser vermez.*

Ey müneccim! O sûrî ayı ve yıldızı bırak! Bizim sözlerimizi kabûl et! Zîrâ bu sözlerimiz rûha olan te'sîrde yıldız ve ay gibidir. Fakat o sûrî olan yıldız ve ay nasıl Hakk'ın emriyle müessir olursa, bu sözlerimiz de öylece Hakk'ın emri ve fermânı ile müessir olur.

این ستاره بی‌جهت تاثیر او　　　می‌زند بر گوشهای وحی جو

104. *Bu yıldız cihetsizdir. Onun te'sîri vahiy isteyici olan kulaklar üzerine vurur.*

Sûrî yıldızlar taayyün sâhibi olduklarından sağ ve sol ve ön ve arka ve alt ve üst gibi altı cihet ile mukayyeddirler. Fakat yıldızlar ve ay mesâbesinde olan bizim nûrlu sözlerimiz âlem-i ma'nâdan olduklarından cihetler ile mukayyed değildirler. Onların te'sîri vahiy isteyici olan rûhların kulaklarına çarpar. "În sitâre" ile insân-ı kâmilin rûh-ı şerîfine işâret olmak da câizdir.

که بیایید از جهت تا بی‌جهات   تا نَدَرانَدْ شما را گرگ مات

105. *Der ki: "Cihetten cihâtsıza kadar geliniz, tâ ki, sizi ölüm kurdu yırtmasın!"*

Bu cihetsiz yıldız der ki: "Cihetten ya'ni cismâniyet âleminden cihetsiz olan âlem-i ma'nâya geliniz! Ve rûhunuz kuvvet bulsun da cismaniyet âlemine mahsûs olan ölüm ve helâk kurdu sizi yırtmasın!" "Ölüm kurdunun yırtması"ndan murâd, rûhun âlem-i berzahda nefsânî sıfatlar ile bağlanıp, âlem-i süflîden âlem-i ulvîye urûc edememesidir. Nitekim Azîz Nesefî hazretleri *Zübdetü'l-Hakāyık*'da şöyle buyurur:

"Bâtını âdemî olmayan kimse behâyimdendir, belki behâyimden aşağıdır. Behâyim için âlem-i ulvîye yol yoktur. Zîrâ âlem-i ulvî kâşâne-i pâkân ve karârgâh-ı erbâb-ı tahâret ve irfândır. İlim ve takvâsı olmayan kimsenin mahalli âlem-i süflîdir."

آن چنانکه شعشعهٔ در پاش اوست   شمس دنیا در صفت خفاش اوست

106. *Öyle ki, dünyânın güneşi onun inci saçıcı olan şa'şaasıdır. Sıfatta onun hufffâşıdır.*

Ya'ni, öyleki, dünyânın sûrî güneşi, hakkında لو لاك لما خلقت الافلاك ya'ni "Sen olmasa idin, eflâki yaratmazdım" hadîs-i kudsîsi vârid olan insân-ı kâmilin rûh-ı şerîfinin inci saçıcı olan şa'şaasıdır; ve o sûrî güneşin sıfatı o rûh-ı kâmilin karşısında yarasa kuşu mesâbesindedir. Zîrâ insân-ı kâmildeki cem'iyyet-i esmâiyye sûrî güneşte yoktur; ve vücûd-i mutlakın cemî'-i merâtib ve etvârının hülâsa-i meclâsı insân-ı kâmildir; ve insân-ı kâmilsiz Allâh'ı görmek kābil değildir. İnsân-ı kâmilde zât, sıfât ve esmâ ve ef'âl müctemi'dir; ve bu mertebe vücûdun yedinci mertebesi olup, tenezzülât-ı kemâliyye-i vücûdiyye insân-ı kâmilde nihâyet bulur. Binâenaleyh sûrî güneş şa'şaasını insân-ı kâmilin hakîkatinden alır; ve insân-ı kâmilin hakîkati önünde o sûrî güneş, ziyâdan gözleri kamaşan bir yarasa kuşuna benzer.

هفت چرخ ازرقی در رق اوست　　　　پیك ماه اندر تب و در دق اوست

107. *Mâvi renkli olan yedi felek onun kulluğundadır. Peyk olan ay onun sıtması ve dıkkı içindedir.*

"Teb", hummâ ve sıtma; "rıkk", kulluk ve ubûdiyet ve "dıkk", insanı günden güne zayıflatan bir hastalıktır. "Yedi feleğin rengi mâvi" olarak beyân buyurulması zâhirî görünüşe nazarandır. Zîrâ arzda bulunan bir kimse havayı mâvi renkte görür. Bu mâvi rengin sebebi, hikmet-i tabîiyyede beyân buyurulduğu üzere, sath-ı zemîne yaklaştıkça kesâfeti artan tabakāt-ı havâiyye eşi'a-i şemsiyyenin bir kısmını massederek diğerini aksettirmek hâssasına mâlik olmasıdır. Zîrâ havâ-yı nesîmî tayf-ı şemsînin mâîye yakın bulunan şuâ'larını aksettirir; ve bu renk bittabi' havanın reng-i aslîsi değildir. Ya'ni ziyânın mâvi rengini masseden havâ-yı nesîmî arasından görünen yedi felek ya'ni seb'a-i seyyâre insân-ı kâmilin fermânı altındadır ve onun hâdimidir. Zîrâ manzûme-i şemsiyye insân-ı kâmilin zuhûr-ı vücûdu için mahlûktur. Arzın peyki olan ay, insân-ı kâmilin aşkının sıtması ve hummâsı ve zayıflatması içindedir.

زهره چنگك مسئله در وی زده　　　　مشتری با نقد جان پیش آمده

108. *Zühre mes'ele çengini ona vurmuş. Müşterî cân nakdi ile öne gelmiştir.*

Bu beyt-i şerîfin birinci mısrâ'ında sanâyi'-i bedîiyyeden san'at-ı îhâm ve ikinci mısrâ'ında da muhassinât-ı kelâmiyyeden san'at-ı cinâs vardır. Zîrâ birinci mısrâ'daki "çeng", hem pençe ve hem bir nevi' saz ve çalgı ma'nâsınadır; ve Zühre'ye ehl-i nücûm "feleğin mutrıbı" derler. Ve "Müşterî" lafzıyla "nakd" lafzı arasında da mücâneset vardır. Ve "Müşterî", yedi seyyâreden birinin adı olduğu gibi lügatte "satın alıcı" ma'nâsına gelir; ve satın alıcı için nakit sarfı zarûrîdir. Ya'ni, Zühre yıldızı el açıp insân-ı kâmilin feyzini dilenir. Veyâhud insân-ı kâmilin zuhûr-ı vücûdundan ızhâr-ı meserret edip çeng denilen sazı çalar; ve Müşterî yıldızı rûhâniyetinin nakdini fedâ için onun huzûruna gelmiştir.

در هوای دستبوس او زحل　　　　لیك خود را می‌نبیند آن محل

109. *Zühal onun elini öpmek hevesindedir. Fakat kendisini ona mahal görmez.*

Zühal yıldızı ehl-i nücûm indinde nahs-i ekberdir. Bu yıldız nuhûsetten saâdete intikāl için insân-ı kâmilin elini öpmek ve ona takarrüb etmek heve-

sindedir. Fakat kendisinin hakîkati buna müsâit olmadığı için bu takarrübü kendisine mahal ve lâyık görmez.

دست و پا مریخ چندین خست ازو   و آن عطارد صد قلم بشکست ازو

110. [111] *Merih elini ve ayağını ondan çok mecrûh etti. Ve o Utârid ondan yüz kalem kırdı.*

Merih ehl-i nücûm indinde "feleğin cellâdı" olduğu hâlde insân-ı kâmilin celâlinden onun eli ve ayağı mecrûh olmuştur; ve Utârid seyyâresi ehl-i nücûm indinde "feleğin kâtibi" olduğu hâlde insân-ı kâmilin kemâli muvâcehesinde onun çok kalemi kırılmıştır.

با منجم این همه انجم بجنگ   کای رها کرده تو جان بگزیده رنگ

111. *Hep bu yıldızlar müneccim ile cenktedir. Derler ki: "Ey, cânı bırakıp rengi ihtiyâr etmiş olan sen!"*

Bütün bu yıldızların rûhâniyetleri müneccim ile cenk ve nizâ'dadırlar. Derler ki: "Ey müneccim! Sen cân olan insân-ı kâmili terkedip, cisim ve sûret ve renk olan bizleri ihtiyâr ettin!"

جان ویست و ما همه رنگ و رقوم   هر ستارهٔ فکر او جان نجوم

112. *"Cân odur ve biz hep renk ve yazılarız. Onun fikrinin her yıldızı yıldızların cânıdır."*

Ya'ni, "İnsân-ı kâmil sûret-i cismâniyyeden ibâret değildir. Belki o bu sûret-i cismâniyyede görünen bir rûh-ı ilâhî ve bir ma'nâ-yı latîftir ve cân ancak odur. Bizim hepimiz, ya'ni güneş ve ay ve yıldızlar ise hep muhtelif renkler ve yazılar ve nakışlardan ibâretiz. O kâmilin her bir fikrinin ma'nevî olan yıldızı sûrî olan yıldızların rûh ve cânıdır." Çünkü manzûme-i şemsiyyeyi teşkîl eden her bir seyyâre kendi üzerinde insân-ı kâmilin zuhûr-ı vücûdu için mahlûktur. Cem'iyyet-i esmâiyyeden ibâret olan sûret-i ilâhiyyeyi ve emânet-i rabbâniyyeyi kabûl ve hamle semâvât ve arzın ve cemâdâtın taayyünâtı müsâit olmayıp ancak insân-ı kâmilin taayyünü müsâid oldu. Bu hakîkati müdrik olmayan feylesoflar tefekkürün ancak dimâğ-ı âdemînin azot ve karbon ve fosfor gibi birtakım mevâd zerrelerinin tevazzu'-ı hâssından husûle geldiğini beyân ederek ma'nâyı ve rûhu inkâr ederler. Azot ve karbon perdesi arkasında vücûd-i hakîkînin zuhûrundan ibâret olan bu tevazzu'-ı hâs-

sın ne demek olduğunu bilmezler. İşte vücûd-i hakîkînin bu sûretle zuhûrudur ki, mefhûm-i küllî-i ulûhiyyetten ibâret olan emânât-ı ilâhiyyeyi hamle müsâid oldu. Binâenaleyh insân-ı kâmilin parlak yıldız mesâbesinde olan her fikri, sûret âlemindeki yıldızların cânı ve rûhu oldu. Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' کوکب هر فکر او جان نجوم sûretindedir, "Onun her fikrinin yıldızı, yıldızların cânıdır" demek olur.

فکر کو آنجا همه نور است پاك   بهر تست این لفظ فکر ای فکرناك

113. *Fikir nerede! Orada hep nûr-ı pâk vardır. Ey fikirli! Bu fikir lafzı senin içindir.*

İnsân-ı kâmil mertebe[si] sende nerede! Ve fikir sözünün yeri var mıdır? O mertebede hep renkten ve sûretten münezzeh ve mukaddes ve pâk olan nûr vardır. Ey fikir vâsıtasıyla hakāyıkı idrâke sa'y eden kimse! Biz fikir sözünü senin aklına yaklaştırmak için söyledik. Zîrâ fikir bir dâire ile mukayyed ve bağlı olan ma'nâlara ıtlâk olunur. Nitekim bir fikir diğer bir fikrin aynı değildir. Çünkü onların dâireleri başka başkadır. İnsân-ı kâmilin rûh-ı şerîfinde ve ma'nâsında ise böyle bir takayyüd ve bağ yoktur.

هر ستاره خانه دارد در علا   هیچ خانه درنگنجد نجم ما

114. *Her yıldız yukarıda hâne tutar. Bizim yıldızımız aslâ hâneye sığmaz.,*

Ya'ni, her yıldızın yukarıda ve fezâda seyr ettiği ve döndüğü bir hâne ve bir mahrek vardır. Bizim rûh-ı şerîfimiz ise bir hâneye ve bir mahreke sığmaz.

جان بی سودر مکان کی در رود   نور نامحدود را حد کی بود

115. *Tarafsız olan cân ne vakit mekâna gider? Nâ-mahdûd olan nûra ne vakit had olur?*

Ya'ni, taraf ve cihet ile mukayyed olmayan rûh ne vakit bir mekâna bağlı olur? Zîrâ mekâna bağlı olmak cihet sâhibi olan cismin hâssasıdır ve cisim bir hudûd ile mahdûddur. Rûh ise hadsiz bir nûrdur. Meselâ mum bir cisimdir. Boşlukta cesâmeti kadar bir yer kaplar. Fakat yandığı vakit onun ziyâsı bir had ile mahdûd değildir, her tarafa yayılır.

لیك تمثیلی و تصویری کنند   تا که دریابد ضعیفی عشقمند

116. *Fakat aşklı bir zayıf, anlamak için bir temsîl ve tasvîr ederler.*

Fakat ehlullah hakāyıka müteallık sözleri bu hakāyıkı bilmek ve anlamak aşkında olan aklı zayıf tâliblere anlatmak için yıldız ve ay gibi misâller ile tasvîr edip söylerler ve bunları mâddî sûretlere benzetirler.

مثل نبود لیك باشد آن مثیل   تا كند عقل مُجَمَّدْ را گسیل

117. *Misli olmaz. Fakat o misîl olur. Tâ ki, donmuş olan aklı aça!*

"Misîl", misâl kelimesinin imâle olunmuşudur. "Güsîl", def' etmek, bir kimseyi bir yere göndermek ve namzed etmek ve vedâ etmek (*Burhân*). Burada "göndermek" ma'nâsı münâsibdir ki, açmaktan kinâyedir. "Mücemmed", donmuş ve bağlanmış ma'nâsınadır. Ya'ni, o beyân olunan ma'nâlar o hakāyıkın misâli ve nazîri ve küfüvü değildir, belki misâlidir. "Misâl" ise kendisine benzetilen şeyin her vecih ile aynı ve nazîri değildir. Bir cihetle benzerse de diğer cihetlerde benzemez. Kâmiller bu misâlleri donmuş ve bağlanmış olan akılları açıp hakāyık tarafına göndermek için getirirler.

عقل سر تیزست لیکن پای سست   زانکه دل ویران شدست و تن درست

118. *Akıl keskindir, lâkin ayağı gevşektir. Zîrâ ki gönül harâb olmuştur ve ten sağlamdır.*

Ya'ni, akl-ı maâş ulûm-i zâhiriyye ve dünyeviyyeyi idrâk etmek husûsunda keskindir; ve bu aklın sâhibi kılı kırk yarar. Fakat bu aklın ayağı hakāyıka doğru gitmek husûsunda gevşektir. Bu akıl sâhibinin kalbine bu ulûm-i zâhiriyye ve istidlâliyye perde olduğu için vîrân ve harâbdır; ve cismi sağlamdır, bol bol yer ve içer; ve riyâzatla kuvvet-i rûhunun zuhûru usûlüne yabancıdır.

عقلشان در نقل دنیا پیچ پیچ   فکرشان در ترك شهوت هیچ هیچ

119. *Onların aklı dünyânın hazzında pek dolaşıktır. Onların fikirleri şehvetin terkinde hiçin hiçidir.*

"Nukl", meze ve lezzet ve haz ma'nâlarınadır. Ya'ni, onların akl-ı maâşları dünyâ lezzetinde dolaşığın dolaşığıdır. Onların fikirleri şehvet-i nefsâniyyenin terki husûsunda hiçin hiçidir. Ma'lûmdur ki, ulemâ-i zâhir takvâyı ancak Hak Teâlâ'dan havf sebebiyle maâsîden perhîz etmekten ibâret bilirler. Binâenaleyh şerîatte müsâade olunan mubâhât ile nefislerinin şehvetlerini tatmîn ederler. Bu şerîat mertebesidir. Tarîkat mertebesindeki takvâ mubâhâttan da-

hi ictinâb ederek huzûzât-ı nefsâniyyeyi terk etmektir. Nefsin sıfatları bu takvâ ile münkesir olur. Rûh kendi sıfatlarını ızhâra yol bulur. Hakîkat mertebesindeki takvâ ise kişiyi Hak Teâlâ hazretlerinden uzaklaştıran şeylerin hepsinden ictinâbdır. Bu üçüncü mertebedeki takvâ ihtiyâr olunmadıkça hakîkate vusûl mümkin değildir. Onun için İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık (r.a.) التقوى ان لا ترى فى قلبك شيئا سوى الله تعالى ya'ni "Takvâ kalbinde Allâh Teâlâ'dan gayrı bir şey görmemendir" buyurmuşlardır. Ehl-i zâhir bu takvâya yabancıdırlar. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 4. faslında şöyle buyururlar:

"Ehl-i zamânın âlimleri ulûmda kılı kırk yararlar. Kendilerine taalluku olmayan şeyi gāyet iyi bilmişlerdir ve o ulûmda onlara ihâta-i külliyye hâsıl olmuştur; ve mühim olan ve cümleden ona daha lâzım bulunan kendinin kendiliğini bilmez. "Bu câizdir; o câiz değildir; bu helâldir; o haramdır" diye her şeye hill ve hurmetle hükm eder. Halbuki kendisini bilmez ki, helâl midir; haram mıdır; câiz midir; pâk mıdır; yoksa nâ-pâk mıdır? ilh..."

صدرشان در وقت دعوى همچو شرق   صبرشان در وقت تقوى همچو برق

120. [121] *Onların sadrı da'vâ vaktinde güneş gibidir. Onların sabrı takvâ vaktinde şimşek gibidir.*

"Sadr", burada reîs ve büyük mertebe demektir. Ya'ni, ulemâ-i zâhirenin reîsi ve büyük mertebede bulunanı ilim ve bilgi da'vâsında güneş gibi zâhir olup etrâfına ulûm-i zâhiriyye nûrlarını saçar. Fakat yukarıda zikrolunan takvânın envâ'ı vaktinde onların sabırları şimşek gibi çabuk gider ve nefislerinin sıfatlarına karşı mücâhedeye kādir olamazlar.

عَالمِی اندر هنرها خود نما   همچو عَالم بی‌وفا وقت وفا

121. *Hünerlerde kendini gösterici bir âlimdir. Vefâ vaktinde âlem gibi vefâsızdır.*

Ya'ni, o reîs-i ulemâ zâhirî ilimlerde ve hünerlerde kendini halka gösterip enâniyetini ve nefsinin sıfatlarını tatmîn edici olan bir âlimdir. Fakat vefâ ve Hak yolunda muhabbet ve dostluk etmek husûsunda dünyâ gibi vefâsızdır. Nefsinin bir menfaati uğrunda dostunu fedâ ediverir.

وقت خود بینی نگنجد در جهان   در گلو و معده گم گشته چو نان

122. *Kendini görücülük vaktinde dünyâya sığmaz. Boğazda ve mi'dede ekmek gibi kaybolmuştur.*

Ya'ni, bu ulûm-i zâhiriyye erbâbı kendini görücülük ve halka kendini göstericilik vaktinde nefsini o kadar kabartır ki, kibrinden dünyâya sığmaz ve halk-ı âlemi kendinin aşağısında görür. Fakat boğazının ve mi'desinin hazzını ve zevkini istihsâl etmek hevesinde mi'deye gidip kaybolmuş ekmek gibi kendinin kendiliğini kaybetmiştir ve hazz-ı nefsânîsinde müstağrak olmuştur.

این همه اوصافشان نیکو شود　　　　بد نماند چونکه نیکو جو شود

123. *Onların bütün bu evsâfı iyi olur. Vaktâki iyiyi isteyici olur, kötü kalmaz.*

"İyiyi isteyici olmak"tan murâd, insân-ı kâmili istemek ve aramaktır. Ya'ni, o ulemâ-i zâhirin bütün bu kötü vasıfları iyi ve rûh-ı sâf olan insân-ı kâmili isteyici ve arayıcı oldukları vakit iyi olur ve fenâlık kalmaz.

گر منی گنده بود همچون منی　　　　چون به جان پیوست باشد روشنی

124. *Eğer benlik menî gibi kokmuş olursa câna ulaştığı vakit rûşenlik olur.*

Ya'ni, eğer benlik ve nefsânî enâniyet kalbte kökleşmiş ve menî gibi kokmuş bir hâle gelmiş olsa bile, o kokmuş menî ana rahminde canlanıp dünyâya doğarak aydınlık bulduğu gibi, o âlim-i zâhirînin kokmuş olan benliği de cân-ı sâf olan insân-ı kâmile mülâkî olduğu vakit karanlık olan bu tabîat anasının karnında rûhâniyet âlemine doğup aydınlık bulur.

هر جمادی که کند رو در نبات　　　　از درخت بخت او روید حیات

125. *Her bir cemâd ki, o nebâta teveccüh ede, onun bahtı ağacından hayât biter.*

Nitekim, nebât mertebesine teveccüh eden her bir cemâd o nebâtın isti'dâdı ağacından nebâtî bir hayât bulur ve cemâdlık mertebesinden nebâtlık mertebesine terakkî eder.

هر نباتی کان بجان رو آورد　　　　خضر وار از چشمهٔ حیوان خورد

126. *Her bir nebât ki o, câna teveccüh eder, Hızır gibi hayat çeşmesinden içer.*

Ve kezâ rûh-ı hayvânî tarafına teveccüh eden her bir nebât dahi Cenâb-ı Hızır'ın hayat suyu pınarından su içip hayât-ı dâimî bulduğu gibi hayat pınarından su içer ve nebât mertebesinden hayvan mertebesine terakkî eder.

باز جان چون رو سوی جانان نهد　　رخت را در عمر بی‌پایان نهد

127. *Vaktâki cân yüzünü tekrâr cânan tarafına koyar, yükünü nihâyetsiz ömre koyar.*

Ya'ni, hayât-ı hayvâniyyeyi bulduktan sonra bu rûh-ı hayvânî tekrâr yüzünü cânân-ı hakîkî olan Hak tarafına çevirdiği vakit, yükünü ya'ni bütün varlığını nihâyetsiz bir ömre ya'ni hayât-ı ebediyyeye koyar. Bu istihâlât hakkındaki îzâhât III. cildin 3887 numaralı beytinde ve IV. cildin 3622'den 3633 numaraya kadar olan beyitlerde geçti.

سؤآل سائل واعظی را از مرغی که برسر ربض شهری نشسته بود. سراو فاضلترست وعزیزتر وشریفتر ومکرمتر یا دُمِ او جواب دادن واعظ سائل را بقدر فهم او

Sâilin bir vâize "Şehrin kal'asının duvarı üzerine konmuş olan bir kuştan, onun başı mı daha fâzıldır ve daha azizdir ve daha şerîftir ve daha mükerremdir yâhud onun kuyruğu mu?" diye suâli. Vâizin onun anlayışı kadar sâile cevâb vermesi

"Rabaz", kal'a duvarı ve burcu demektir. Fârisî'si "bârû"dur. Bu şürh-ı şerîf yukarıdaki üç beyt-i şerîfin ma'nâsına merbûttur.

واعظی را گفت روزی سائلی　　کای تو منبر را سنی‌تر قائلی

128. *Bir gün bir sâil bir vâize dedi ki: "Sen kürsünün pek âlî söyleyicisisin."*

Ya'ni, hoca efendinin birisi kürsüde bir meclis muvâcehesinde vaaz ediyordu. Bir gün cemâatten biri çıkıp o vâiz efendiye sordu ki: "Ey vâiz efendi, sen kürsü üzerinde çok yüksek ma'nâlı sözler söylüyorsun."

یك سؤالستم بگو ای ذو لُباب　　اندر این مجلس سؤالم را جواب

129. *"Benim bir suâlim vardır, ey lübâb sâhibi! Bu mecliste suâlime cevâb ver!"*

"Lübâb", her şeyin iyisi ve güzîdesi demektir (*Kāmûs*). Burada "akıl"dan kinâye olur. Ya'ni, "Ey akl-ı selîm sâhibi olan vâiz efendi! Benim bir suâlim

vardır. Sen o suâlime bu mecliste cevâb ver! Halk işitsinler. Ben ve halk müstefîd olalım!"

بر سر بارو یکی مرغی نشست   از سر و از دم کدامینش بهست

130. *"Burç üzerine bir kuş kondu. Başından ve kuyruğundan hangisi iyidir?"*
[131]

"Bârû", kal'anın burcu demektir. Ya'ni o kimse suâlini tasvîr edip dedi ki: "Kal'anın burcu üzerine bir kuş kondu. Bu kuşun başı mı efdaldir, yoksa kuyruğu mu efdaldir?"

گفت اگر رویش بشهر و دُمْ بدِهْ   روی او از دُمِّ او میدان که به

131. *Dedi: "Eğer onun yüzü şehre ve kuyruğu köye ise bil ki, onun yüzü kuyruğundan iyidir."*

Vâiz cevâben dedi ki: "Eğer o kuşun yüzü şehir tarafına ve kuyruğu köy ve karye tarafına ise bil ki, o kuşun yüzü kuyruğundan efdaldir."

ور سوی شهرست دم رویش بده   خاك آن دم باش و از رویش بجه

132. *"Ve eğer kuyruğu şehir tarafına ve onun yüzü köye ise, o kuyruğun toprağı ol ve onun yüzünden sıçra!"*

"Ve eğer o kuş kuyruğunu şehir tarafına ve yüzünü de köy tarafına çevirmiş ise yüzünü bırak, kuyruğuna karşı mütevâzı' ol." "Cih", "cehîden" masdarının emr-i hâzırıdır. "Sıçra!" ya'ni "kaç!" demektir. "Şehir"den murâd, insân-ı kâmildir. Zîrâ insân-ı kâmil cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhardır. Ve "köy"den murâd, Hak'tan gâfil olan ehl-i dünyâdır. Zîrâ onların vücûdları cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhar olmadığından köy mesâbesindedirler. "Kuş"tan murâd, rûh-ı insânîdir. "Kuyruk"tan murâd, cisimdir. "Yüz"den murâd, rûhun himmetidir. Eğer bir rûhun himmeti insân-ı kâmili isteyici ve himmeti de ona müteveccih olur ve kuyruğu olan cismi ehl-i gaflet tarafına bulunur ve onlar ile bi'z-zarûr muâmelât-ı dünyeviyyede bulunur ise, yüzü cisminden efdaldir. Ve fakat himmeti ehl-i gaflet ve dünyâ tarafına ve kuyruğu olan cismi de insân-ı kâmile müteveccih olup onun hizmetinde bulunursa onun cismi rûhundan ve rûhunun himmetinden efdal olur. Zîrâ insân-ı kâmil tarafına müteveccih olan cisim o insân-ı kâmilin tasarrufu ile icrâ-yı hayvâniyyete yol bulamaz. Nitekim yukarıdaki 124 numaralı beyt-i şerîfte "Eğer benlik menî gibi kokmuş olursa, cân olan insân-ı kâmile ulaştığı vakit aydınlık bulur" buyurulmuş idi.

مرغ با پر می‌پرد تا آشیان پرّ مردم همتست ای مردمان

133. *Kuş yuvaya kadar kanat ile uçar. Ey âdemler! Âdemin kanadı himmetidir.*

Ya'ni, kuş kanadıyla yuvasına kadar uçtuğu gibi, rûh-ı insânî dahi kendinin yuvası olan âlem-i ervâha himmeti ile uçar. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 18. faslında şöyle buyururlar:

"Hak Teâlâ size matlûbunuzu ihsân eder. Himmetinizin eriştiği makāmı atâ kılar. Zîrâ الطير يطير بجناحيه والمؤمن يطير بهمته ya'ni "Kuş kanatlarıyla ve mü'min himmeti ile uçar." Mahlûkāt üç sınıftır: Bir kısmı melâikedir ki, onlar akl-ı mahzdırlar; ve onların tâati ve ibâdeti ve zikri, tabîatları ve gıdâları ve taâmları ve hayatlarıdır. Meselâ suda balıkların hayâtı sudandır. Yatağı veyâ yastığı hep sudur. Onlar hakkında bu külfet değildir. Çünkü şehvetten mücerred ve pâktırlar. Binâenaleyh eğer o pâk olup aslâ şehvete tâbi' değil ise yâhud sâika-i nefs ile hevâya meyletmez ise bir hüner mi olur? Çünkü bunlardan pâktır ve onun aslâ mücâhedesi yoktur. Eğer tâat eder ise onu tâat etmiş addetmezler. Çünkü onun tabîatı odur ve onsuz olamaz. Sınıf-ı diğer behâyimdir ki, onlar mahz-ı şehvettirler. Akl-ı zâcirleri olmadığından onlara teklîf vâki' olmamıştır. Kaldı, akıl ve şehvetten mürekkeb olan miskîn âdemî: Onun yarısı hayvan ve yarısı yılan ve yarısı balıktır. Balıklığı su tarafına ve yılanlığı toprak cânibine çeker. Keşâkeş ve nizâ' içindedir. من غلب عقله على شهوته فهو اعلى من الملائكة ومن غلب شهوته على عقله فهو ادنى من البهايم ya'ni "Aklı şehvetine gālib olan kimse melâikeden a'lâdır; ve şehveti aklına gālib olan kimse dahi behâyimden aşağıdır." Şiir:

فرشته رست بعلم وبهيمه رست بجهل میان دو بتنازع بماند مردم زاد

"Melek ilim ile neşv ü nemâ buldu; ve hayvan da cehl ile neşv ü nemâ buldu. Âdemoğlu iki tenâzü' arasında kaldı."

Şimdi âdemîlerden ba'zıları o kadar akla mütâbaat ettiler ki, külliyen melek ve nûr-ı mahz oldular. Onlar enbiyâ ve evliyâdırlar ve havf u recâdan kurtulmuşlardır. Nitekim Kur'ân-ı Mecid'de beyân buyurulur: لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (Mâide, 5/69) [ya'ni "Onlar üzerine korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."] Ve ba'zılarının akıllarına şehvet gālib olduğundan âkıbet külliyen hayvan hükmünü iktisâb ettiler. Ve ba'zıları münâzaada kaldılar ve onlar o tâifedir ki, bâtınlarında bir derd ve renc ve hasret ve efgān zâhir olur; ve yaşayışlarından râzı değildirler. Bunlar mü'minlerdir. Evliyâ onları

kendi menzillerine eriştirmek ve kendileri gibi yapmak için onlara muntazırdırlar; ve şeyâtîn dahi onları esfelü's-sâfilîne kendi taraflarına çekmek için muntazırdırlar."

عاشقی کآلوده شد در خیر و شر　　خیر و شر منگر تو در همت نگر

134. *Bir âşık ki, hayır ve şerde karışmış oldu, hayır ve şerre bakma; himmetine bak!*

"Âşık"tan murâd, yukarıda beyân olunan melekiyet ile hayvâniyet arasında münâzaada kalan mü'minlerdir; ve "hayır"dan murâd, melekiyet ve "şer"den murâd, hayvâniyettir. Ya'ni melekiyet ile hayvâniyet arasında kalıp, hâl-i münâzaada bulunan bir mü'min âşığın bu hayır ve şerrine bakma! Sen onun himmetinin âlî olması sebebiyle kendisinde hâsıl olan derde ve makām-ı evliyâya olan hasretine bak!

باز اگر باشد سپید و بی‌نظیر　　چونکه صیدش موش باشد شد حقیر

135. *Doğan her ne kadar beyaz ve nazîrsiz olsa, mâdemki onun avı sıçan olur, hakîrdir.*

Av hizmetine alıştırılan doğan kuşu sûrette her ne kadar beyaz renkli ve emsâlsiz ve latîf olsa da, mâdemki o sıçan avlamayı âdet etmiştir, hakîr ve kıymetsiz olur. Binâenaleyh onun sûretine i'tibâr olunmaz. Ma'nâsındaki çirkinliğe nazar olunur. Bunun gibi bir kimse sûrette mevki' sâhibi ve müzeyyen kıyâfetli olsa, fakat onun bâtını muhabbet-i dünyâ ile ve sıfat-ı nefsâniyye ile mülevves olsa onun kıymeti olmaz. Zîrâ himmeti alçaktır.

ور بود جغدی و میل او بشاه　　او دو صد بازست زو صورت مخواه

136. *Ve eğer bir baykuş olsa ve onun meyli şâha olsa o iki yüz doğandır. Ondan sûret isteme!*

"Cuğd", baykuş ma'nâsınadır ki, harâbelerde öter ve nâs arasında uğursuzluk ile meşhûrdur. Ya'ni, eğer sûrette hakîr ve uğursuzluk ile meşhûr olan bir baykuş olup onun meyli cîfeye değil şâh tarafına olsa, o baykuş, [meyli] sıçan ve cîfe olan iki yüz doğandan efdal olur. Sen onun sûretinin hakîr olmasına bakma! Onun ma'nâsı olan yüksek himmetine bak!

آدمی بر قدّ یك طشت خمیر　　بر فزود از آسمان و از اثیر

137. *Âdemî bir hamur teknesi boyu üzeredir, gökten ve esîrden ziyâde oldu.*

"Âsumân"dan murâd, sûret-i müteayyine sâhibi olan ecrâmdır; ve "esîr"den murâd, fezâyı istîlâ edip henüz suver-i müteayyine iktisâb etmemiş olan ilk mâddedir ki, bu mâdde vücûd-i âmm sâhibidir. Ma'lûm olsun ki, bilcümle eşyânın hüviyeti vücûd-i mutlak-ı Hak'tır. Bu vücûd-i hakîkî ve vücûd-i âmm bilcümle vücûdât-ı mukayyedenin aslıdır. Binâenaleyh her şey kendi aslına vusûle müştâk ve âşıktır. İnsan eşyâ ile Hak arasında bir berzah olduğundan her bir şey mertebe-i insâniyyeye gelmedikçe kendi aslı olan vücûd-i hakîkîye vâsıl olamaz. Her şey evvelen mertebe-i insâniyyeye gelmek ve insan dahi kendi aslı olan vücûd-i hakîkîye vuslat aşkındadır. Fakat insan kendi kemâline vâsıl olmadıkça kendi aslından hicâb içinde kalır ve kendisine gelen eşyâ zerrâtını dahi hicâba düşürmüş ve isrâf etmiş olur. إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ (En'âm, 6/141; A'râf, 7/31) ya'ni "Allah isrâf edenleri sevmez" âyet-i kerîmesi mûcibince muhâsebe gününde pek ağır bir mes'ûliyete dûçâr olur. Kendi kemâline vâsıl olan insan ise sûret i'tibâriyle bir hamur teknesinin boyu kadar bir cisimden ibâret olduğu hâlde bu azîm olan ma'nâsı i'tibâriyle gökten ve esîrden efdal olur.

هيچ كَرَّمْنا شنيد اين آسمان　　　كه شنيد اين آدمئ پر غمان

138. *Bu gök hiç "Kerremnâ"yı işitti mi? Zîrâ bunu gamlar dolu olan âdemî işitti.*

"Gamân", "gam"ın cem'idir. Lisân-ı Fârisî'de her ne kadar zî-rûh olan şeylerin cem'i "ân" ile yapılırsa da ehl-i hakîkat indinde zî-rûh olmayan bir şey olmadığından Cenâb-ı Pîr efendimiz dahi sâir fusahâ-yı muhakkıkîn gibi gam kelimesini "ân" ile cemi'lemişlerdir. Ya'ni bu gök hiç Hak'tan "Biz mükerrem kıldık" hitâbını işitti mi? Zîrâ bunu, idrâkinden dolayı türlü türlü gamlara mübtelâ olan benî-Âdem işitti. Nitekim sûre-i İsrâ'da وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ (İsrâ, 17/70) ya'ni "Biz benî-Âdem'i mükerrem kıldık" buyuruldu. Zîrâ benî-Âdem'deki idrâk hiçbir mahlûkta yoktur.

بر زمين و چرخ عرضه كرد كس　　　خوبى و عقل و عبارات و هوس

139. *Kimse güzelliği ve aklı ve ibâreleri ve hevesi yere ve göğe arzetti mi?*

Nitekim hiçbir kimse güzelliğini ve muhâkemât-ı akliyyesini ve sözlerini ve inkâr ve hevesâtını yeryüzüne ve gökyüzüne hitâben söylemedi. Belki bunları kendi gibi idrâk sâhibi olan insanlara söyledi.

جلوه کردی هیچ تو بر آسمان خوبئ روی و اصابت در گمان

140. *Hiç sen yüzün güzelliğini ve gümânda isâbeti göğe ızhâr ettin mi?*
[141]

Hiç sen kendi yüzünün güzelliğini ve şek olunan bir mes'elede fikrinin isâbetini gökyüzüne ızhâr ettin mi? Bunu yapmadın, çünkü gökyüzünün bunlardan haberi olamayacağını bilirsin. Bunları ancak kendin gibi bir idrâk sâhibi olan insana ızhâr edersin.

پیش صورتهای حمام ای ولد عرضه کردی هیچ سیم اندام خود

141. *Ey veled! Hamam sûretlerinin önünde sen hiç sîm-endâmını arz ettin mi?*

Ey veled, ya'ni ey oğul ta'bîriyle Cenâb-ı Pîr genç olan sâlik-i mübtedîye hitâb buyururlar. Hz. Pîr zamânında hamamlarda elbise asılacak dolapların duvarlarına güzel kadın resimleri yapılır ve bunlara "câme-ken" (جامه کن) ta'bîr edilir imiş. "Hamam sûretleri"nden murâd, bunlardır. Ya'ni, ey oğul! Sen hamam sûretlerinin önünde hiç gümüş gibi beyaz ve mütenâsib olan güzel endâmını arz ettin mi? Bunu yapmadın. Zîrâ onlarda senin endâmının güzelliğini takdîr edip meftûn olacak bir idrâk yoktur.

بگذری زان نقشهای همچو حور جلوه آری با عجوزه نیم کور

142. *O hûrîler gibi olan nakışlardan geçersin, yarım kör olan acûzeye cilve getirirsin.*

O hûrî gibi güzel olan hamam resimlerine iltifât etmezsin, fakat yarım kör ve görüşü zayıf olan bir ihtiyar kadına karşı bile cilvelenirsin. Nitekim pek gençlik zamânında böyle yaşlı kadınlara karşı cilvelenmek birçok gençlerin başından geçmiştir.

در عجوزه چیست کایشانرا نبود که ترازان نقشها با خود نمود

143. *Acûzede ne vardır ki, onlarda olmadı ki, o nakışlardan ziyâde seni kendine kaptı?*

O acûzede o hamam resimlerinde olmayan ne vardır ki, o acûze seni o hamam resimlerinden ziyâde kendisine çekti?

تو نگویی من بگویم در بیان عقل و حس و درك و تدبیرست و جان

144. *Sen söylemez isen beyânda ben söyleyim: Akıl ve his ve idrâk ve tedbîr ve candır.*

Ey oğul! Sen onun sebebini söylemez isen onu ben sana açıkça söyleyeyim ki: O acûzede seni kendine celb eden şey akıl ve his ve idrâk ve tedbîrdir. Bunlar onda olan cânın âsârıdır.

در عجوزه جان آمیزش کنیست — صورت گرمابها را روح نیست

145. *Acûzede karıştırış yapıcı cân vardır. Hamamların sûretinin rûhu yoktur.*

Acûzenin sûretine ve cismine ihtilât edici cân vardır. Hamamlardaki sûretlerde bu cân yoktur.

صورت گرمابه گر جنبش کند — در زمان از صد عجوزت بر کند

146. *Eğer hamamın sûreti kımıldarsa derhal yüz acûzeden koparır.*

Hamam sûretleri cansız olduğu için onların güzelliklerine iltifât etmeyip canlı olan acûzeye meyledersin. Halbuki hamam sûretleri bilfarz canlanıp kımıldamaya başlasa o güzel sûretlerin hareketleri seni birçok acûzeye meyilden alıkoyup kendilerinin tarafına çeker.

جان چه باشد با خبر از خیر و شر — شاد با احسان و گریان از ضرر

147. *Cân ne olur? Hayırdan ve şerden haberli, ihsân ile mesrûr ve zarardan ağlayıcı olandır.*

Cân nedir? diye sorar isen cevâben deriz ki: İnsanda hayrı ve şerri temyîz eden ve ihsân ile mesrûr ve zarar isâbet ettiği vakit ağlayıcı olan bir ma'nâdır.

چون سر و ماهیت جان مَخْبَرَسْتْ — هر که او آگاهتر با جانترست

148. *Mâdemki cânın sırrı ve mâhiyeti mahberdir, her kim ki, o daha âgâhtır, daha canlıdır.*

"Mahber", masdar-ı mîmî olup "hıbret" ma'nâsınadır; ve "hıbret" ilm-i zevkîdir. Zîrâ ilim kesbî ve zevkî olmak üzere iki nevi'dir. Meselâ hiç baş ağrısı çekmemiş olan bir kimse baş ağrısından şikâyet edenleri görmüş ve insanlara baş ağrısı musallat olduğunu bilmiştir. Ve bu ilm-i kesbîdir. Fakat kendisinin başı ağrıdığı vakit bu baş ağrısının nasıl bir şey olduğuna vukûf-ı zevkî ve âgâhlık hâsıl etmiştir. Evvelki hâlinde "âlim" idi, sonraki hâlinde "habîr" oldu. İşte cânın sırrı ve mâhiyeti dahi ilm-i zevkîdir. Binâenaleyh her kimin cânında bu âgâhlık ve ilm-i zevkî ziyâde ise onun cânı da kuvvetlidir.

روح را تأثیر آگاهی بود　　　هر کرا این بیش اللهی بود

149. *Rûhun te'sîri âgâhlık olur. Her kime bu ziyâdedir, Allâh'a mensûb olur.*

Rûhun insana olan te'sîri âgâhlık ve ilm-i zevkî olur. Her kimin tarîk hakkında bu âgâhlığı ve ilm-i zevkîsi ziyâde ise o kimse Allâh'a mensûb olur. Ya'ni ârif-billâh ve âlim-i rabbânî olur; ve bu ârif "ene'l-Hak" na'rasını vuran tâife-i muhteremeden olur. Zîrâ vücûd-i hakîkî sâhibini, kendi vücûdunda ilm-i zevkî ile bilmiştir.

اقتضای جان چو ای دل آگهیست　　　هر که او آگه بود جانش قویست

150. [149] *Ey gönül mâdemki cânın iktizâsı âgâhlıktır, her kim ki, o âgâh olur, onun cânı kavîdir.*

Ma'lûm olsun ki, her bir rûh kendini ve kendi mislini ve kendi mebdei olan Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerini müdriktir. Rûh kendi zâtı ile kāim olup bekā husûsunda bedene muhtâç değildir. Tecerrüd cihetinden cismin mugāyiridir. Fakat tedbîr ve tasarruf cihetinden cisme taalluku vardır; ve cisim âlem-i şehâdette rûhun sûreti ve kemâlinin mazharıdır. Fakat cisimdeki sıfât-ı nefsâniyye rûhun sıfatlarının hicâbı olduğundan nefsâniyet ve cismâniyet ahkâmında müstağrak olanlar yukarıda zikrolunan ve cânın iktizâsı bulunan üç mertebenin idrâkinden gāfil bulunur ve onların canları za'f-ı idrâk içinde kalır. Binâenaleyh her kim bu cismâniyet âleminde bu üç mertebeden âgâh olursa onun cânı kuvvetli olur.

خود جهان جان سرآسر آگهیست　　　هر که بی جانست از دانش تهیست

151. *Muhakkak cân âlemi baştan başa âgâhlıktır. Her kim ki, cansızdır, dânişten boştur.*

Yukarıda zikrolunduğu üzere cân âlemi baştan başa Hak'tan âgâhlıktır. Binâenaleyh her kim kesâfet-i cismâniyyede istiğrâkı hasebiyle rûhunun hicâbını artırmış ve cansız bir hâlde kalmış ise idrâk-i hakîkatten ve ma'rifetten boştur. O kimse her ne kadar cismi ve rûh-ı hayvânîsi cihetinden diri görünür ise de hakîkatte ölüdür. Nitekim hadîs-i şerîfte الناس كلهم موتى الا العالمون ya'ni "Nâsın hepsi ölüdür, âlimler müstesnâ" buyurulur. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

ای خفتهٔ رفته دوان ای مردهٔ ناداده جان

برخیز رفته کاروان ای دل دمی بیدار شد

"Ey koşarak gitmiş olan uyumuş! Ey cânını vermemiş olan ölü! Kalk! Kervân gitmiştir. Ey gönül! Bir ân olsun uyan!"

چون خبرها هست بیرون زین نهاد باشد این جانها در آن میدان جماد

152. *Mâdemki bu tabîattan hâriç haberler vardır, bu canlar o meydanda cemâddır.*

Mâdemki bu tabîat âleminin hâricinde olan başka âlemlerin enbiyâ ve evliyâ taraflarından bizlere bildirilen haberleri vardır ki, onlar da misâl, berzah, ervâh ve a'yân-ı sâbite âlemleridir. Binâenaleyh bu tabîat âlemine mahsûs olan hayvânî ve cismânî olan rûhlar bu zikrolunan âlemler meydanında cemâd hükmündedirler. Zîrâ rûh-ı hayvânînin hissi ve idrâki bu cismâniyet âleminden ileriye geçmez.

جان اول مُظْهِر درگاه شد جان جان خود مَظْهَر الله شد

153. *Evvelki cân dergâhın muzhiri oldu. Cânın cânı ise Allâh'ın mazharı oldu.*

Birinci mısrâ'daki "muzhir", if'âl bâbından ism-i fâildir; ve ikinci mısrâ'daki "mazhar", ism-i mekândır. "Dergâh", sarayın avlusu demektir ki, bundan murâd âlem-i tabîattır. Zîrâ âlem-i tabîat ulûhiyetin zâhiriyetidir. "Cân-ı evvel"den murâd, insan dünyâya geldiği zaman evvelen cisminde peydâ olan rûh-ı hayvânîdir ki, bu rûh dergâh-ı Hak mesâbesinde olan âlem-i tabîatta tekevvün eder; ve ecsâm nasıl yekdiğerinden müteferrik ise bu rûhlar dahi öylece birbirinden ayrıdır. Nitekim II. cildin 186 numarasına musâdif olan تفرقه در روح حيوانى بود . نفس واحد روح انسانى بود beytinde "Tefrika rûh-ı hayvânîde olur. Nefs-i vâhid rûh-ı insânî olur" buyurulmuş idi.

"Cânın cânı"ndan murâd, rûh-ı insânîdir; ve bu rûh dergâhta değil dâimâ huzûr-ı ilâhîde olup, Allâh'ın mazharıdır ve tefrika[dan] ârî olup dâimâ vahdet içindedir. İşte bu vahdet sebebiyle insân-ı kâmillerin ma'rifetlerinde aslâ ihtilâf olmaz. Maârifte aralarında ihtilâf olan velîlerin bu ihtilâfları onların rûh-ı cismânîlerinin bu rûh-ı vâhidin nûruyla karışık olmasından neş'et eder. Bu nûrun te'sîriyle ba'zı maârifte isâbet ederler ve rûh-ı cismânîlerinin te'sîriyle de hatâ ederler. Beyt-i şerîfin hülâsa-i ma'nâsı şöyle olur: Rûh-ı hayvâ-

nî ism-i Zâhir'in mazharı olup dergâh-ı Hak mesâbesinde olan cism-i tabîîyi ızhâr edicidir. Fakat bu cânın cânı olan rûh-ı insânî ise cemî'-i esmâyı câmi' olan "Allâh" isminin âsâr ve ahkâmının mahall-i zuhûrudur.

آن ملائك جمله عقل و جان بدند   جان نو آمد كه جسم آن شدند

154. *O melekler hep akıl ve cân idiler. Yeni cân geldi ki, onun cismi oldular.*

"Yeni can"dan murâd, rûh-ı insânîdir. Ya'ni, âlem-i tabîatta Âdem'in zuhûrundan evvel unsurî olan melâike hep akıl ve cân idiler. Zîrâ akıl rûhun sıfatıdır ve her bir rûhun kendi mertebesine göre bir aklı vardır. Fakat yeni cân olan rûh-ı insânî geldi ki, onlar o cânın cismi mesâbesinde oldular. Zîrâ meleklerin taayyünlerinde cemî'-i esmâya mazhariyet isti'dâdı yoktur. Onlar Sübbûh ve Kuddûs gibi ba'zı esmâ-i ilâhiyyenin mazharıdırlar. Fakat vaktâki Âdem'in cismine وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي (Hicr, 15/29; Sâd, 38/72) ya'ni "Ben ona rûhumdan nefh ettim" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere rûh-ı ilâhî nefh olundu ve "Allah" ism-i câmi'inin mazharı olup yeryüzünde halîfe-i ilâhî oldu. Melâike-i unsuriyyûnun cümlesi, ya'ni kuvâ-yı tabîiyye-i ilâhiyye bu rûh-ı insânînin cismi mesâbesinde oldular.

از سعادت چون بر آن جان بر زدند   همچو تن آن روح را خادم شدند

155. *Vaktâki saâdetten dolayı o câna mülâkî oldular, ten gibi o rûha hâdim oldular.*

Zîrâ Hak tarafından اُسْجُدُوا لِآدَمَ (Bakara, 2/34) ya'ni "Âdem'e secde ediniz!" diye vâki' olan emre itâat edip nâil-i saâdet olmak için o melâike-i unsuriyyûn yeni cân olan insan-ı kâmilin rûhuna hizmet edici oldular.

آن بليس از جان از آن سر برده بود   يك نشد با جان كه عضو مرده بود

156. *O İblîs ondan dolayı baş götürmüş idi. Cân ile bir olmadı. Zîrâ ölmüş uzuv idi.*

O İblîs o rûh-ı insânî ile bir olmadığı ve ittihâd edemediği için o rûha baş eğmemiş idi. Zîrâ İblîs dahi her ne kadar hakîkat-i muhammediyyenin cüz'iyyâtından ise de o hakîkatin ölmüş ve kurumuş bir unsuru mesâbesinde idi.

چون نبودش آن فداى آن نشد   دست بشكسته مطيع جان نشد

157. *Vaktâki ona o olmadı, onun fedâsı olmadı. Eli bağlanıp cânın mutî'i olmadı.*

Birinci mısrâ'daki birinci "ân" zamîri "yek neşüd bâ-cân"a râci'dir. İkinci "ân" zamîri dahi rûh-ı insânîye raci'dir. Ya'ni vaktâki İblîs o rûh-ı insânî ile birlik ve ittihâd olmadı, binâenaleyh o rûh-ı insânîye kendisini de fedâ edemedi ve eli bağlı olarak o rûh-ı insânîye itâat edici olmadı.

جان نشد ناقص گر آن عضوش شکست　　　　کان بدست اوست تاند کرد هست

158. *Eğer onun uzvu kırıldı ise cân nâkıs olmadı. Zîrâ o onun elindedir, var etmeye kādir olur.*

Maahâzâ o rûh-ı insânînin uzvu mesâbesinde olan İblîs kırıldı ve onunla ittihâd etmedi ise, bundan dolayı o rûh-ı insânî eksilmedi. Zîrâ o uzuv onun idâresi altındadır. İstediği vakit yine ona vücûd verebilir. Ma'lûm olsun ki, İblîs ism-i Mudill'in mazhar-ı etemmi ve ekmeli olan bir rûhtur. Mertebe-i ervâh ayrılık ve gayriyetten bir nevi' üzerine zâtın hâriçte zuhûrundan ibârettir ve vâhidin ikilik dâiresinde rü'yeti bu mertebeden başlar. Binâenaleyh ism-i Mudill'in zuhûr-ı ahkâmının ibtidâsı bu mertebedir. "Idlâl", şaşırtmak demektir. Bir vücûdun yekdiğerine mugāyir olarak iki görülmesi şirk ve şirk ise ayn-ı dalâldir; ve bu tarz rü'yet kuvve-i vâhimenin şânıdır. İmdi bu kuvvet ism-i Mudill'in mazharı olup hakîkat-i İblîs'tir. Zîrâ şânı telbîstir; ve İblîs ismi de bundan müştaktır. Server-i âlem Efendimiz'in: "Her kimse ile berâber bir şeytan doğar ve ben benim ile doğan şeytanı İslâm ettim" buyurmaları nefs-i insânîdeki vehme işârettir. Zîrâ kuvve-i vâhime aslâ kizbden ictinâb etmez; ve şânı bilcümle kuvâ üzerine isti'lâdır; ve vücûdundan eser olmayan bir şeyi mevcûd ve hadd-i zâtında mevcûd olan şeyi ma'dûm gösterir. İmdi kuvve-i müfekkire aklın hükmüne tabi' olursa ona "zâkire-i müfekkire" ve eğer vehmin hükmüne tâbi' olursa ona "mütehayyile" derler. Hakîkat-i iblîsiyye, akl-ı küll olan hakîkat-i insâniyyeye diğer kuvâ-yı ulûhiyyet gibi serfürû etmesi teklîfine karşı أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ (Sa'd, 38/76) ya'ni "Ben ondan hayırlıyım!" dedi. Bu cevâb kendisini ayrı görmek demektir. Biri iki görmek ise vehimdendir. Bu îzâhâttan anlaşıldı ki, "kuvve-i vâhime" kuvâ-yı insâniyyenin bir cüz'ü ve uzvudur; ve insân-ı nâkısın kuvve-i vâhimesi aklına gāliptir. Fakat insân-ı kâmilin aklı kuvve-i vâhimesini mağlûb ve kendisine münkād etmiştir. اسلم شيطانى على يدى ya'ni "Şeytanım ellerim üzerinde münkād oldu" hadîs-i şerîfinde bu ma'nâya ve bu beyt-i şerîfte de bu hadîs-i şerîfe işâret buyurulmuştur.

سر دیگر هست کو گوش دگر　　　　طوطیئ کو مستعد آن شکر

159. *Başka sır vardır. Hani başka kulak? O şekere müstaid olan dudu nerede?*

Ya'ni, İblîs'in o rûh-ı insânî ile bir olmaması ve ittihâd etmemesinde başka sır vardır. Fakat o sırra muhâtab olacak başka kulak ya'ni cân ve sır kulağı nerede? Bu lezîz olan sır şekerini yemeye isti'dâdı olan rûh dudusu hani?

طوطیان خاص را قندیست ژرف　　　طوطیان عام از آن خور بسته طرف

160. [159] *Husûsî dudular için bir mühim şeker vardır. Umûmî duduların o taâmdan gözü bağlanmıştır.*

"Tarf", lügatte bakış zamanında göz kapağını kımıldatmak demektir, "göz" ma'nâsında kullanılır. Burada göz ma'nâsınadır. Ya'ni, isti'dâdları esrâr ve maârif-i ilâhiyyeyi kabûle müsâid olan mü'minlerin havâssı için pek mühim esrâr-ı ilâhî şekeri vardır ki, onlar rûh-ı müstaidlerinin ağzıyla bunları yerler. Fakat mü'minlerin avâmmı o esrâr-ı ilâhiyyeyi bu elfâz-ı *Mesnevî* arasında göremezler. Onların gözleri görmekten bağlanmıştır. Zîrâ nazarları vahdete değil kesretedir.

کی چشد درویش صورت زان زکات　　　معنیست آن نه فعولن فاعلات

161. *Sûret dervîşi o zekâttan ne vakit tadar? O ma'nâdır, feûlün fâilât değildir.*

Dervîşliği sûret ve resimden ibâret addeden bir kimse mürşid-i kâmilin kalb-i şerîfine vârid olan esrâr ve maârif-i ilâhiyyenin zekâtından tadar ve zevk alır mı? Zîrâ bunlar sırf ma'nâdır. Yoksa ilm-i arûz bahrlerinin feûlün ve fâilât gibi vezinlerine sığdırılan elfâzdan değildir. Müstaid olan sâlikler o elfâz-ı zâhirîde mündemiç olan ma'nâyı kavrarlar. Avâm ise o lafızlara bağlanıp kalır. Halbuki bu lafızlar şeker gibi olan ma'nâlara nazaran saman gibidir. Avâm ancak o saman ile iktifâ ederler ve ondan zevk alırlar. Cenâb-ı Pîr Efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 19. faslında şöyle buyururlar:

"Ma'nâya teveccüh etmek vehle-i ûlâda o kadar latîf görünmez. Fakat gittikçe daha ziyâde tatlı görünür. Sûret ise bunun hilâfınadır. Evvelen latîf görünür, ba'dehû o sûret ile her ne kadar ziyâde ülfet edersen soğursun. Kur'ân'ın sûreti nerede? Ma'nâsı nerede? İnsana nazar et, sûreti nerede, ma'nâsı nerede? Eğer o sûretten ma'nâ giderse bir lahza bile evinde tutmazlar."

Ve 17. fasılda dahi şöyle buyururlar:

"Huzûruma gelen ahbâbın melûl olmalarından havfen onunla meşgûl olsunlar diye şiir söylerim. O kadar terkettiğim hâlde yine şiir söylemek îcâb eder; ve benim indimde şiirden bed-ter [beter] bir şey yoktur. Benim şiir söylemem ona

benzer ki: Bir kimse misâfirin arzûsuna tebaan elini işkembeye sokup yıkar. Mâdemki misâfir işkembe arzû etmiştir, benim için bu lâzımdır ilh..."

از خر عیسی دریغش نیست قند   لیك خر آمد بخلقت كَهْ پسند

162. *Îsâ'nın eşeğinden şeker esirgenmiş değildir. Fakat eşek hilkatte samanı beğenici geldi.*

Meselâ Îsâ (a.s.)ın eşeğinden sûrî şeker esirgenmiş değildir. Fakat eşek yaratılışında gıdâlar içinde samanı beğendi; ve isti'dâdı şekerden nefret ve samana rağbet etmekten ibâret oldu.

قند خر را گر طرب انگیختی   پیش خر قنطار شكَّرْ ریختی

163. *Eğer şeker eşeğe tarab koparıcı olaydı, eşeğin önüne şeker kantarı döker idi.*

Ya'ni, eğer şeker eşeği sevindirici bir gıdâ olaydı Îsâ (a.s.) eşeğin önüne kantarlar ile şeker dökerdi. Binâenaleyh îseviyyü'l-meşreb olan insân-ı kâmil dahi isti'dâtsız olan dervîşlerin önüne feûlün ve fâilât gibi vezinlere uydurulmuş elfâz samanlarını döker, çünkü onlar bunlardan hoşlanırlar; ve müstaid olan dervîşler ise o samanları bırakıp içindeki şekerleri yerler. İşte bu *Mesnevî-i Şerîf* dahi bu kabîldendir. Ma'lûm olsun ki, şiir söylemek mutlak mezmûm değildir. Zîrâ eş'âr iki nevi'dir. Birisi Kur'ân ve ahâdîsin esrârına ve maârif ve hakāyık-ı ilâhiyyeye dâir olan şiirlerdir ki, bunlar makbûl ve mübârektir. Binâenaleyh bu şiirlerin sâhibleri, kendi ma'rifetlerini halka satmak için değildir. Belki ehl-i gafleti zarîf sözleriyle îkāz içindir. Diğer nev'i ise: Halka kendi hünerlerini ve zekâlarını gösterip hürmet kazanmak için erbâb-ı gaflet tarafından söylenen şiirlerdir ki, bunlar birtakım hayâlât kümelerinden ibârettir. Nitekim Cenâb-ı Pîr efendimizin büyük mahdumları Sultân Veled hazretleri bu iki nevi' şiirler hakkında şöyle buyururlar:

شعر عاشق بود همه تفسیر   شعر شاعر بود همه تف‌سیر

شعر عاشق زحیرت ومستی ست   شعر شاعر نتیجهٔ هستی ست

گفت درهمچوشان حق بیچون   شُعَرَا يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ

"Hak âşığının şiiri bütün tefsîr-i Kur'ân'dır. Şâirin şiiri ise karnı tokun harâretidir veyâhud sarmısaktan mütevellid olan harârettir. Âşığın şiiri tecellî-i Hakk'a olan hayretten ve kendinden geçmektendir. Şâirin şiiri onun nefsânî varlığının netîcesidir. Nitekim bî-çûn olan Hak Teâlâ onların hakkında sûre-i

Şuarâ'da وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ *(Şuarâ, 26/224) ya'ni "Şâirlere azgınlar tâbi' olur" buyurdu."*

معنئ نَخْتِمُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ   اين شناس اينست رهرو را مهم

164. *"Nahtimü alâ efvâhihim"in ma'nâsını; bunu anla! Reh-reve mühim olan budur.*

Ey sâlik! الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ (Yâsîn, 36/65) ya'ni "Ma'lûm olan günde onların ağızlarına mühür koyarız" âyet-i kerîmesinin ma'nâsını böyle anla! Bu ma'nâyı âhiret gününe hasretme! Zîrâ dünyâ ve âhiret mevtınlarının herhangisinde bulunmuş olsan, senin için ma'lûm olan gün o gündür. Binâenaleyh kendi hâline bak! Kalbinin ağzı maârif ve esrâr-ı ilâhiyye şekerlerine karşı mühürlü mü, değil mi? Bu âyetin ma'nâsını böyle anla! Zîrâ Hak yolunun sâliki ve reh-revi için bunu anlamak mühimdir.

تا ز راه خاتم پيغمبران   بو كه برخيزد ز لب بند گران

165. *Tâ ki, peygamberlerin hâteminin yolundan; ola ki, dudaktan ağır bağ kalka!*

"Hâtem", lügatte üzerinde isim yazılı ve mühür hâlinde kullanılan yüzük demektir. Nübüvvet silsilesi Server-i âlem Efendimiz'in vücûd-i şerîfi ile mühürlendiği ve munkatı' olduğu için ism-i âlîleri Kur'ân-ı Kerîm'de "hâtemü'n-nebiyyîn" buyurulmuştur. Ya'ni, ey sâlik! Kendi hâline dikkat et, tâ ki, peygamberlerin hâtemi olan Muhammed Mustafâ (s.a.s.) Efendimiz'in füyûzâtı yolundan, câiz ki, sıfât-ı nefsâniyye ile kapanmış olan kalbinin ağzından ağır bağ kalksın!

ختمهايى كانبيا بگذاشتند   آن بدين احمدى برداشتند

166. *Birtakım mühürler ki, peygamberler bıraktılar, onu Ahmed'e mensûb olan dîn ile yukarı kaldırdılar.*

Ya'ni, Hâtem-i enbiyâ Efendimiz'den evvel gelen peygamberler esrâr-ı ilâhiyye üzerine birtakım mühürler koydular ve o mühürleri dîn-i Ahmedî vâsıtasıyla yukarı kaldırdılar ve açtılar. Nitekim hıristiyanların İncil nâmını verdikleri Yuhanna tarafından yazılan bir kitabda Îsâ (a.s.)dan naklen şu ibâreler yazılır: "Ben artık sizinle çok söyleşmem. Zîrâ bu dünyânın sultânı geliyor. Amma bende onun hiç alâkası yoktur. Size daha söyleyeceğim çoktur, amma siz hâlâ onları tahammül etmeye kādir değilsiniz. Nihâyet o rûhu'l-Hak geldiği zaman sizi her hakka irşâd ede! Zîrâ o kendinden söylemeyecektir; ammâ her ne işitti ise onu söyleye!" Ve *Tevrât*'ta dahi bu meâlde sözler

vardır. Tafsîlâtı *Îzâhu'l-Merâm fî Keşfi'z-Zalâm* isminde 1288 târîh-i hicrîsinde tab' ve neşredilmiş olan Türkçe bir risâlede münderiçtir.

قفلهای ناگشاده رفته بود　　از کف إِنَّا فَتَحْنَا بر گشود

167. *Açılmamış kilitler gitmiş idi, "İnnâ fetahnâ"nın elinden açıldı.*

Ya'ni, o peygamberlere nâzil olan Tevrât ve İncil gibi kütüb-i mukaddesede birtakım esrâr ve maârif-i ilâhiyye üzerinde açılmamış kilitler vâki' olmuş idi. Hâtem-i Enbiyâ Efendimiz'e nâzil olan Kur'ân-ı Kerîm'de إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا (Fetih, 48/1) ya'ni "Ey resûlüm! Biz senin için âşikâr bir açış açtık" buyurulmuştur. Bu âyet-i kerîmenin hükmü zâhirde muhâliflere galebe ve hidâyet kapısını açmak ve bâtında da geçen ümmetlere açılmamış olan esrâr ve hakāyık-ı ilâhiyye kapısını açmak sûretleriyle fiilen tahakkuk etmiştir; ve bu *Mesnevî-i Şerîf*'in zuhûru o fiilî olan tahakkuk cümlesindendir.

او شفیعست این جهان و آن جهان　　این جهان زی دین و آنجا زی جنان

168. *O, bu cihânda ve o cihânda şefî'dir. Bu cihânda dîn tarafına ve orada cennetler tarafına.*

"Zî", Fârisî'de "taraf" ma'nâsına gelir *(Burhân)*. Ya'ni, Hâtem-i Enbiyâ Efendimiz dünyâda ve âhirette Allâh'ın kullarına şefâatçidir. Dünyâda dîn-i Hak ve hidâyet tarafına ve âhirette de mahall-i râhat olan cennetler tarafına şefâatçidir. Ba'zı nüshalarda "zî dîn" ve "zî cinân" yerine "der dîn" ve der cinân" vâki'dir. "Dînde ve cennetlerde şefî'dir" demek olur. Ba'zı nüshalarda "tâ dîn" ve "tâ cinân" vâki'dir. "Dîne kadar ve cennetlere kadar şefî'dir" demek olur.

این جهان گوید که تو رهشان نما　　و آن جهان گوید که تو مه شان نما

169. *Bu cihânda der ki: "Sen onlara yol göster!" Ve o cihânda der ki: "Sen onlara ayı göster!"*

O Server-i âlem Efendimiz bu dünyâda der ki: "Yâ Rab! Sen ümmetime ve bilumûm beşere doğru yolu göster ve hidâyet et!" Ve o cihânda ya'ni âlem-i âhirette der ki: "Yâ Rab! Sen ümmetime ayı, ya'ni cemâlini göster!" Ve bu sûretle niyâz eder; ve Hakk'ın nâzenîni olan o Server-i enbiyâ Efendimiz bu niyâzının ve şefâatinin ind-i ilâhîde kabûlünden emîn bulunduğu için سترون ربكم يوم القيامة كما ترون القمر ليلة البدر ya'ni "Siz Rabbinizi kıyâmet gününde bedir gecesinde ayı gördüğünüz gibi görürsünüz" hadîs-i şerîfi ile rü'yet-i cemâlullâhı ümmet-i merhûmesine tebşîr buyururlar.

پیشه اش اندر ظهور و در کمون اهْدِ قَوْمِي اِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونْ

170. *Onun zuhûrda ve kümûnda san'atı "Kavmime hidâyet et, zîrâ onlar bilmiyorlar!" niyâzıdır.*
[169]

O Server-i âlem'in zâhirde ve bâtında san'atı اللهم اهد قومى فانهم لايعلمون ya'ni "Ey benim Allâhım! Kavmime hidâyet et, zîrâ onlar bilmiyorlar!" diye Hakk'a münâcât ve kullara şefâat etmektir. O dünyâ ve âhiret sultânının bu münâcâtı Uhud gazâsında vâki' olmuştur. Ma'lûmdur ki, bu gazâda Resûl-i Ekrem Efendimiz'in mübârek yüzleri ok darbesiyle yaralandı ve dişleri incindi. Bu hâl ve veca' ve kan içinde düşmanlara bedduâ etmedi. "Yâ Rab! Kavmime hidâyet et! Bu yaptıkları edepsizlikleri bilmediklerinden yapıyorlar. Onları ma'zûr tut ve doğru yolu göster!" buyurdular. İşte bilcümle mahlûkātın sultânı olan Efendimiz'in zâhirde ve bâtında san'atı ve sünnet-i seniyyesi kâffe-i mahlûkāta böyle merhamet ve şefâat idi.

باز گشته از دم او هر دو باب در دو عالم دعوت او مستجاب

171. *Her iki kapı onun kelâmından açılmıştır; iki âlemde onun duâsı müstecâbtır.*

Her iki kapı ya'ni zâhir ve bâtının kapıları o hazretin kelâm-ı latîfinden açılmış ve dünyâda ve âhirette onun duâsı ind-i ilâhîde müstecâb olmuştur.

بهر این خاتم شده ست او که به جود مثل او نی بود و نی خواهند بود

172. *Bunun için o hâtem olmuştur. Cûdda onun ne misli oldu ve ne olacaktır.*

Ya'ni, o Peygamber-i zîşâna Kur'ân'da "Hâtemü'n-nebiyyîn" "Peygamberlerin hâtemidir" buyurulmasının sebebi budur ki, cömertlikte onun misli ve nazîri ne gelmiştir ve ne gelecektir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de hakk-ı âlîlerinde وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ (Kalem, 68/4) ya'ni "Ey resûlüm! sen azîm ahlâk üzerindesin" buyurulur. Cenâb-ı Pîr Efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 21. faslında "bu âyet-i kerîmede herkesin cevrine katlanmak ve muhâle tahammül etmek husûslarına işâret vardır" buyurmuşlardır.

چونکه در صنعت برد استاد دست نی تو گویی ختم صنعت بر تو ست

173. *Vaktâki üstâd san'atta ileri gitse, sen "San'atın hatmi senin üzerindedir!" demez misin?*

"Dest bürden", sebkat ve ileri gitmekten kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). Ya'ni, herhangi bir san'atın ustası o san'atta akrân ve emsâlinden ileriye gittiği ve hepsini geçtiği vakit sen o ustaya "Bu san'atın hatmi senin üzerinde vâki' olmuş, ya'ni bu san'atın kemâli senin ile mühürlenmiştir," demez misin?

در گشاد ختمها تو خاتمی　　　　در جهان روح بخشان حاتمی

174. *Mühürleri açmakta sen Hâtem'sin. Rûh bağışlayıcılar cihânında da Hâtem'sin!*

Ey Nebiyy-i zîşân! Esrâr ve hakāyık-ı ilâhiyye üzerine konulmuş olan mühürleri açmakta sen Hâtem'sin ve sonsun. Rûh ve ma'nâ bağışlayıcı olan peygamberler âleminde de, cömertlikte meşhûr olan Hâtem-i Tâî ismindeki bir şahıs gibi pek ziyâde cömertsin!

هست اشارات محمد المراد　　　　کل گشاد اندر گشاد اندر گشاد

175. *Ancak murâd olan Muhammed'in işâretleridir. Hep küşâd içinde küşâd, küşâd içinde küşâddır.*

Ya'ni, "mühürleri açmakta Hâtem'sin"den murâd, Muhammed (a.s.v.) Efendimiz'in hadîs-i şerîflerindeki işâretlerdir ki, bunların hepsi esrâr-ı ilâhiyyeyi ve hakāyık-ı vücûdiyyeyi açmak içinde açmaktır. Meselâ kavlî olan hadîs-i şerîflerinde عمّالكم اعمالكم ya'ni "Âmilleriniz amellerinizdir" buyurdular. Bu söz varlık âleminde öyle bir hakîkattir ki, teşrîh olundukça iç içe birtakım esrâr-ı maânî zâhir olur ve anlaşılır ki, efrâd-ı beşerin başında hâkim olan şey ancak kendi amelleridir; ve amellerin zâhirde ve bâtında ne sûretle hâkim bulunduğunu şerh ve beyân etmek burada uzundur. Ve hadîs-i fiilîlerindeki esrâra da müşrikler ile Hudeybiye'de akd ettikleri on senelik musâlaha netîcesinde elde edilen fevâid şâhittir; ve bu muâhedede iç içe öyle sırlar vardır ki, bunlardan ba'zıları târîh-i İslâm'da mezkûrdür.

Zamânımızda terakkî eden fen ahâdîs-i nebeviyyedeki esrârı peyderpey inkişâf ettirmektedir. Ezcümle hadîs-i şerîfte kadınlar hakkında ناقصات العقل والدين ya'ni "Aklın ve dînin nâkıslarıdır" buyurulmuştur. Münkirler bu hadîse karşı "Çöl hayâtı zihniyeti ile söylenmiş bir sözdür, medeniyette kadınlar ile erkekler arasında aslâ fark yoktur" deyip dururken bugün fen, kadın dimâğının vasatî bir hesâb ile erkek dimâğından 150 gram noksan olduğunu meydâna koymuş ve bunu his gözüyle gören ehl-i fen bu iddiâlarından utanmışlardır. İmdi akılda nâkıs olanların dînde de nâkıs olacakları tabîîdir. Fakat ne yapa-

lım ki, zen-perest olan cehele-i halk arasında bu fikr-i sakîm her gün körü körüne taammüm etmektedir.

صد هزاران آفرین بر جان او بر قدوم و دور فرزندان او

176. *Onun cânına, kudûmü üzerine ve onun evlâdlarının devrine yüz binlerce âferîn!*

"Kudûm", gelmek; bundan murâd bi'set-i seniyyedir. "Devr", devre-i nübüvvet-i muhammediyyedir. "Evlâdlar"dan murâd, Resûl (a.s.)ın bilhâssa Ehl-i beyti değildir. Zîrâ cenâb-ı Peygamber'e karâbet ya yalnız sûreten olur. Bu da ya dînen veyâ tıyneten olan karâbettir. Tıyneten olan karâbet şürefâ ve sâdâtın ve dînen olan karâbet dahi müctehidlerden ehl-i zâhirin vesâir ulemâ-i zâhirenin ve sulahânın ve bilcümle mü'minlerin karâbetleridir. Veyâhud bu karâbet yalnız ma'nen olur. Bu da umûmen evliyâullâhın karâbetidir. Nitekim Selmân (r.a.) aslen Îranlı olduğu hâlde Cenâb-ı Peygamber سلمان من اهل البيت ya'ni "Selmân bizim ehl-i beytimizdendir" buyurdu. Veyâhud karâbet hem sûreten ve hem de ma'nen olur. Bu sûrette bu zevât Resûl (a.s.)ın makāmına kāim olan halîfe ve imâmdırlar. Bu da evvel gelen ekâbir-i enbiyâ ile sonra gelen evliyâ-i kâmilînin karâbetleridir. Şu hâlde tamâmiyle mu'teber olan karâbet evvelen sûret ve ma'nâyı câmi' olan karâbettir; ve sâniyen, karâbet-i ma'neviyye-i rûhiyyedir. Sâlisen, karâbet-i sûriyye-i dîniyyedir. Râbian, karâbet-i sûriyye-i tıyniyyedir (Dâvûd-ı Kayserî, *Fusûsu'l-Hikem Şerhi*'nden hülâsaten). Ya'ni rûh-ı pâk-i Muhammedî'ye ve onun bi'set-i seniyyesine ve onun yukarıda zikrolunan evlâdlarının alâ-derecâtihim devrine yüzbinlerce âferîn olsun!

آن خلیفه زادگان مقبلش زاده اند از عنصر جان و دلش

177. *Onun mukbil olan halîfe-zâdeleri onun cân devletinin unsurundan doğmuşlardır.*

"Unsur", lügatte her şeyin aslı; "halîfe-zâdeler"den murâd, fenâ ve bekā mertebelerine vâsıl olan kâmil ve mükemmil insanlardır. Bunlardan her birinin tarîkatte nisbetleri Resûl-i Ekrem'in halîfeleri olan çehâr-ı yâr-ı güzîn hazarâtından birisinedir. Meselâ tarîkat-i Nakşbendiye'den yetişen kâmil ve mükemmiller Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a.) hazretlerinin evlâdlarıdır; ve diğer turuk-ı aliyyeden yetişenler ise şâh-ı velâyet İmâm-ı Alî (k.A.v.) hazretlerinin evlâdlarındandır. Bu iki halîfenin tarîkleri muntazaman bir silsile-i ma'neviyye ta'kîb eder. Fakat Hz. Ömer ve Hz. Osmân efendilerimizin evlâdları ise her asırda böyle bir silsile-i ma'neviyye ta'kîb etmeyip münferiden zuhûr ederler.

İmdi bu halîfeler Server-i âlem Efendimiz'in rûh-ı küllî-i Muhammedî'den ve kalb-i âlîsinin unsurundan doğdukları gibi onların mukbil olan evlâdları dahi o unsurdan doğarlar.

گر ز بغداد و هری و از ریند　　بی‌مزاج آب و گل نسل ویند

178. *Eğer Bağdâd'tan ve Herât'tan ve Rey'den olsa su ve çamur mizâcı olmaksızın onun neslindendir.*

Ya'ni, bu kâmil ve mükemmil olan zevât meselâ ister Bağdâd ve ister Herât ve ister Rey şehirlerinden neş'et etsinler cismânî olan mizâcın râbıtası ve alâkası olmasa dahi Resûl-i Ekrem hazretlerinin veyâ halîfelerinin nesl-i pâk-i ma'nevîlerindendir. Nitekim yukarıda 176 numaralı beyitte îzâh olundu.

شاخ گل هر جا که روید هم گل است　　خم مل هر جا که جوشد هم ملست

179. *Gül dalı her nerede biter, yine güldür; şarab küpü her nerede ki kaynar yine şarabdır.*

Meselâ gül ağacının neşv ü nemâsı için bir mahall-i mahsûs yoktur. Herhangi bir mahâlde bitmiş ve neşv ü nemâ bulmuş olursa olsun yine güldür. Kezâ şarâb küpü her nerede kaynarsa kaynasın yine şarabdır. Bunun mahall-i mahsûsu yoktur.

گر ز مغرب بر زند خورشید سر　　عین خورشید ست نه چیز دگر

180. [179] *Eğer güneş mağribden zâhir olsa, güneşin aynıdır, başka bir şey değildir.*

Meselâ her vakit şarktan doğan güneş yerini değiştirip garbdan doğsa yine o güneştir. Yerini değiştirmekle başka bir şey olmaz. O halîfe-zâdeler dahi bu misâller gibi nerede zuhûr ederse etsinler, şekilleri ve sûretleri başka başka olsa da hakîkatleri güneş gibi hep birdir. Zîrâ hepsi mertebe-i yakîne vâsıl olmuşlar ve zandan kurtulmuşlardır. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 32. faslında Cenâb-ı Pîr efendimiz şöyle buyururlar:

"Sıfât-ı yakîn bir şeyh-i kâmildir. Savâb olan hüsn-i zanlar dahi onun mürîdleridir. Zan mütefâvittir. Böyle derece derece ağleb ve ezyed olan her bir zan yakîne akreb ve inkârdan eb'addir. Nitekim لو وزن ایمان ابی بکر بایمان اهل الارض لرجحهم ya'ni "Eğer Ebû Bekr'in îmânı ehl-i arzın îmânı ile tartılsa onlara râcih olurdu" hadîs-i şerîfinde işâret buyurulmuştur. Bütün savâb olan zanlar yakînden süt emerler ve ziyâdeleşirler; ve o süt emmek ve tezâyüd ilim ve amel ile o zannın tahsîl-i efzâyîşi alâmetidir. Bu sûretle o zanlar yakîn mertebesine

gelirler ve yakînde fânî olurlar. Zîrâ o zanlar yakîn oldukları vakit kalmazlar. Ve bu şeyh ile mürîdler, o şeyh-i yakînin ve onun mürîdlerinin âlem-i ecsâmda zâhir olmuş nakışlarıdır. Delîli budur ki: Bu nakışlar devren-ba'de-devr ve karnen-ba'de-karn mütebeddildir; ve bu şeyh-i yakîn ile onun zunûn-ı savâbdan ibâret olan evlâdları alâ-merri'l-edvâr ve'l-kurûn tebdîle uğramaksızın âlemde kāimdirler. Diğer taraftan zunûn-ı gālıt ve dâll ve münkir şeyh-i yakînin merdûdudur; ve o zanlar her gün yakînden eb'ad ve ezell (اذل)olurlar."

عیب چینانرا از این دم کور دار   هم بستّاریٔ خود ای کردگار

181. *Ayıp toplayıcıları bu kelâmdan kör tut, ey Kirdigâr, hem de kendi settârlığın ile!*

Hz. Pîr efendimiz dahi o güneşlerden birisi olduğundan bu *Mesnevî-i Şerîf*lerine işâreten buyururlar ki: "Yâ Rab! Halkın kusûrlarını görüp, ayıplarını toplayıcı olan ukūl-i nâkısa erbâbının gözlerini bizim bu sözlerimizden kör tut! Hem de kendi "Settâr" ism-i şerîfin ile bu kelâmları onların nazarlarından ört!" Ma'lûmdur ki, bu *Mesnevî-i Şerîf* baştan aşağıya kadar vahy-i ilâhî olduğundan onda kusûr olmak ihtimâli yoktur. Bununla berâber mütefekkir geçinen ukūl-i nâkısa erbâbının ba'zıları tarafından boş i'tirâzlar vâki' olmuştur. Nitekim sırası düştükçe onlar îzâh edildi.

گفت حق چشم خفاش بد فعال   بسته ام من ز آفتاب بی‌مثال

182. *Hak buyurdu: "Kötü fiilli olan huffâşın gözünü ben misâlsiz olan güneşten bağlamışım!"*

Ba'zı nüshalarda "bed-fiâl" yerine "bed-sigâl" ve "bed-hisâl" vâki' olmuştur, "kötü düşünceli, kötü ahlâklı" demek olur. "Yarasa kuşu"ndan murâd, akıllarının gözü ulûm-i enbiyâ ve evliyânın nûrundan kamaşan mu'terizlerdir. "Bî-misâl güneş"ten murâd, Cenâb-ı Pîr efendimizin zât-ı şerîfleri olmak câizdir. Nitekim *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde kendi mensûblarına hitâben şöyle buyururlar:

بذات پاك من و آفتاب سلطنتم   كه من ترا نگذارم بلطف بردارم

رخ ترا زشعاعات خویش نور دهم   سرترا بده انگشت مغفرت خارم

"Zât-ı pâkim ve saltanatım güneşinin hakkı için ki: Ey mürîdim! Ben seni bırakmam. Lutuf ile kaldırırım. Senin yüzüne kendi şuâ'larımdan nûr veririm. Senin başını mağfiret parmaklarının önü ile kaşırırm."

Veyâhud "bî-misâl güneş"ten murâd, her asırda ferd ve sırr-ı Muhammedî'yi hâmil olan kutbu'l-aktâb olmak dahi kābildir. "Hak Teâlâ buyurdu" kavliyle وَتَرَاهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ (A'râf, 7/198) ya'ni "Ey Resûlüm! Sen o münkirleri görürsün ki, sana nazar ederler; halbuki onlar görmezler" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

از نظرهای خفاش کم و کاست   انجم آن شمس نیز اندر خفاست

183. *Eksik ve nâkıs olan huffâşın nazarlarından o güneşin yıldızları da hafâdadır.*

"O şems"ten murâd, makām-ı kutbiyyette bulunan insân-ı kâmildir; ve "güneşin yıldızları"ndan murâd, kutbun mâdûnunda bulunan sâir evliyâullahtır. Nitekim I. cildin 2967 numarasına müsâdif beytinde خود جهان آن یك کسست او ابلهست . هر ستاره بر فلك جزؤ مهست ya'ni "Cihân muhakkak o bir kimsedir ve o eblehtir. Her yıldız felek üzerinde ayın cüz'üdür" buyurulmuş idi. Ba'zı nüshalarda "encüm" ile "ân şems" arasında vâv-ı âtıfe vardır. Bu sûrette "yıldızlar ve o güneş dahi hafâdadır ve gizlidir", demek olur.

نکوهیدن ناموسهای پوسیده را که مانع ذوق ایمان ودلیل ضعف صدقند وراه زن صدهزار ابله شده اند چنانکه راه زن آن مخنث شده بودند آن گوسفندان ونمی یارست گزشتن وپرسیدن مخنث از چوپان که این گوسفندان تو مرا گزند. گفت اگر مردی ودرتو رگ مردی هست همه فدای تو اند و گر مخنثی هر یکی ترا اژدرهاییست. مخنثی دیگر هست که چون گوسفندان را بیند درحال از راه بازگردد نیارد پرسیدن ترسد که اگر پرسم گوسفندان در من افتند ومر بگزند

Çürük nâmûsları zemmetmek beyânındadır ki, zevk-i îmânın mâni'i ve za'f-ı sıdkın delîlidirler; ve yüz binlerce ahmağın yolunu vurucu olmuş idiler. Nitekim o koyunlar o muhannesin yol vurucusu olmuş idiler ve geçmeğe kādir olmadı; ve muhannesin "Senin koyunların beni ısırır mı?" diye çobandan sorması. Çoban dedi: "Eğer sen merd isen ve sende merdlik damarı var ise hepsi senin fedândırlar; ve eğer

muhannes isen her birisi senin için bir ejderhâdır." Diğer muhannes vardır ki, koyunları görür, derhal yoldan geri döner, soramaz. "Eğer sorarsam koyunlar bana üşerler ve beni ısırırlar" diye korkar

Ma'lûm olsun ki, ırz ve nâmus iki nevi'dir: Birisi hakîkî ve sağlam; ve diğeri hayâlî ve çürüktür. Hakîkî olan ırz ve nâmus insanın insanlığına taalluk eden ahlâk-ı hasene ve makbûledir ki, bu nâmusun ehli tecâvüze tahammül edemezler; ve bu nâmus ayn-ı zevk-i îmândır ve sıdkın kuvvetine delîldir. Meselâ bir kâfir veyâ fâsık tarafından mahremine tecâvüz vâki' olduğu vakit şiddetle men' eder ve bu husûsta aslâ müsâmaha etmez. Ve hatâlı ve çürük olan nâmus ise nefsin kibir ve ucbünden neş'et eden hallerdir. Meselâ bu nâmusun sâhibleri bir mahalle gittiği vakit kendilerine karşı ayağa kalkılmamak veyâhud bir bahs-i ilmîde fikirlerine i'tirâz olunmak veyâ bir mecliste veyâ sofrada kendilerine aşağı bir mahal tahsîs olunmak gibi hallerden müteessir olurlar ve bunu nefislerinin izzetine tecâvüz telakkî ederler. Halbuki tarîk-ı Hak'ta bu hayâlî ve çürük nâmuslar zevk-i îmâna mâni' ve sıdkın za'fına delîldir. Mürşid-i kâmil ise tarîk-ı Hakk'a intisâb edenlerin evvelen bu hayâlî ve çürük olan nâmuslarını kırmak isterler. Zîrâ sâlik nefsinin sıfatlarından kurtulmadıkça rûhunun sıfatlarıyla muttasıf olamaz. Birçok kimseler haklarında hayırlı olan bu terbiye usûlünden korktukları için tarîk-ı Hakk'a sülûk edemezler. Binâenaleyh bu çürük nâmus o ahmakların yollarını vurucu olur. Hz. Pîr efendimiz bu çürük nâmus sâhibleri hakkında *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar Beyit:

اصحاب کبر و نفس کی باشند لایق شاه را   از عزت آن شاه ما صد کبریا پا کوفته

"Kibir ve nefis sâhibleri ne vakit şâhın lâyıkı olur? Bizim o şâhımızın izzetinden yüz kibriyâ hâl-i semâ' içindedir."

Bu beyt-i şerîf kibr u azametlerinden dolayı, "Halk bize ne derler?" diye hâl-i semâ'dan ictinâb edenlere hitâbdır. İşte ehlullâhın zemmettikleri nâmus bu hayâlî ve çürük nâmustur. Nitekim Hz. Mısrî-yi Niyâzî dahi şöyle buyurur: Beyit:

Geçtim âd u sândan, çıktım ben o dükkândan
Hep ırz ile vakārım yağmadır, alan alsın!

Cenâb-ı Pîr efendimiz bu kıssadan ehl-i nefsi, kadın tabîatlı ve korkak kimselere teşbîh buyurup, iki sınıfa taksîm ederler: Birisi: Mürşid-i kâmilin

teslîmiyette koyunlara müşâbih olan sâliklerini görüp onların hallerini kendi hayâlinde olan çürük nâmûsa muhâlif bulur ve "Acabâ, ben tarîk-ı Hakk'a intisâb etsem bu sâliklerin benim nâmûsuma da tecâvüzleri vâki' olur mu?" diye mürşid-i kâmile sorar. O hazret dahi der ki: "Eğer sen merd-i ilâhî isen ve sende ezelde bu mertlik damarı ve isti'dâdı var ise bunların hepsi sana hâk-i pây olurlar; ve eğer kadın tabîatlı ve muhayyel olan nâmûsundan korkar isen, her birisi senin için birer ejderhâdır. Ve ehl-i nefsin diğer kısmı da vardır ki, onlar bu sâliklerin ahvâlini görüp, "Belki bunlardan benim nâmûs-ı muhayyeleme ve kibir ve enâniyetime bir fenâlık dokunur" diye mürşid-i kâmile sormaya ve yaklaşmaya bile cesâret edemezler ve tarîk-ı Hak'tan kaçarlar. Bunlar o yarasa kuşlarına benzer ki, güneş gibi olan insân-ı kâmilin ve onların yıldızları olan sâliklerin nûrundan gözleri kamaşır.

ای ضیاء الحق حسام الدین بیا　　　ای صقال روح و سلطان الهدی

184. *Ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn! Ey hidâyet sultânının rûhunun parlaklığı, gel!*

"Sıkāl, kılıcı ve aynayı parlatmak demektir (*Sarrâh*). *Letâifü'l-lüga*'da "kitâb" vezninde, "saykal" ma'nâsında gösterilmiştir. Şurrâh-ı kirâmdan ba'zıları "sıkāl" ism-i masdardır, demişlerdir. "Kılıç va aynaya cilâ verecek âlet"tir. "Hidâyet sultânının kılıcını parlatan âletsin"; ve bu sûrette "Sultân-ı hüdâ"dan maksad halkı bu *Mesnevî-i Şerîf* ile tarîk-ı hidâyete da'vet eden Hz. Pîr efendimizin zât-ı şerîfi olur. Ba'zı nüshalarda "rûh" ile "sultân" arasında vâv-ı âtıfe vardır. Bu sûrette sıkāl, "rûh" ile "sultânü'l-hüdâ" Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerinin sıfatı olur.

مثنوی را مَسرَح مشروح ده　　　صورت امثال او را روح ده

185. *Mesnevî'ye açılmış mer'â ver, onun emsâlinin sûretine rûh ver!*

"Mesrah", mer'â ve otlak; "meşrûh", keşfolunmuş ve beyân olunmuş ve genişletilmiş demektir. Ya'ni, bu *Mesnevî*'yi benim rûhumdan cezbettiğin ma'nâlar ile genişletilmiş ulûm-i ledünniyye mer'âsı yap! O *Mesnevî*'nin mesellerinin sûretine cân ver!

تا حُروفش جمله عقل و جان شوند　　　سوی خلدستان جان پران شوند

186. *Tâ ki, onun kelimeleri hep akıl ve cân olsunlar. Cân huldistânına uçucu olsunlar!*

"Huld", dâim ve bâkî olmak, "huldistân" âlem-i bekā demektir. Ya'ni, tâ ki, o *Mesnevî*'nin kelimeleri okuyanların ve dinleyenlerin nazarlarında baştan başa akıl ve cân olsunlar. Dâim ve bâkî olan cân âlemine uçucu olsunlar!

هم بسعی تو ز ارواح آمدند　　سوی دام حرف و مُستحقَن شدند

187. *Yine senin sa'yin ile ervâhdan geldiler. Kelime tuzağı tarafına cem' edilmiş oldular.*

"İstihkān", "hakn"dan müştaktır; ve "hakn", sütü tuluma koyup cem' etmek ve sağıldıkça üzerine koymak demektir. Beyt-i şerîfte kelimeler "tulum"a ve kelimelere taalluk eden ma'nâlar da "süt"e teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, bu *Mesnevî-i Şerîf*'in süt gibi latîf olan ma'nâları, âlem-i ervâh ve ma'nâdan yine senin sa'yin ile geldiler. Tulum mesâbesinde olan kelime tuzağı tarafına cem' edilmiş oldular.

باد عمرت در جهان همچون خَضِر　　جانفزا و دستگیر و مستمر

188. *Senin ömrün cihânda Hazır [Hızır] gibi cân artırıcı ve el tutucu ve dâim olsun.*

Nefahâtü'l-Üns'te Mevlânâ Câmi' hazretleri Hızır hakkında şöyle buyururlar:

"*Fetâvâ-yı Sûfiyye* kitâbının I. Bâbının 5. Faslında mezkûrdür ki: Hızır (a.s.)ın ismi Belyâ bin Melkân'dır. "Hızır" denilmesinin sebebi budur ki: Bir mikdâr toplanmış kuru ot üzerine oturdu. O otlar yeşillendi. Ebû Hureyre hazretlerinden merfûan rivâyet olunan hadîs-i şerîfte buyurulur ki: اینما یصلی یخضر ماحوله ya'ni "Nerede namaz kılsa etrâfında olan şeyler yeşillenir." Ve İkrime hazretlerinden naklolunan hadîs-i şerîfte اینما یصلی yerine اینما یذهب 'dir: Ya'ni "Nereye giderse etrâfında olan şey yeşillenir" demektir. Binâenaleyh "Hızır" lafzı onun lakabıdır ve "Hızır" lafzında üç lügat vardır: Biri "Hazır" diğeri "Hızr" diğeri de "Hazr"dır. Mûsâ (a.s.)ın musâhibidir." Bu beyt-i şerîfte lügatin "Hazır" şekli zikredilmiş ve Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerinin ömr-i şerîfleri Hızır gibi uzun olmasına ve âlem-i ma'nâda ve rûhâniyette cân artırıcı ve âcizlerin ellerinden tutup Hakk'a îsâl edici ve cân artırıcılıkta ve el tutuculukta cismâniyet âleminden çıktıktan sonra da dâim olmasına duâ buyurulmuştur. Hüsâmeddîn Çelebi efendimiz Cenâb-ı Pîr'den sonra on iki sene makām-ı irşâdda bulunmuştur.

چون خضر و الیاس مانی در جهان   تا زمین گردد ز لطفت آسمان

189. *Hızır ve İlyâs gibi cihânda kalasın! Tâ ki, yeryüzü senin lutfundan gökyüzü olsun!*

İlyâs (a.s.) Ba'lbek karyesine ba's olunan bir peygamberin ismidir. Cenâb-ı İlyâs mizâc-ı rûhânîsi hasebiyle suver-i melekiyye mizâcına ve mizâc-ı cismânîsi hasebiyle de suver-i beşeriyye mizâcına mensûb olduğundan sûret-i rûhâniyye cihetinden suver-i rûhâniyye olan melâike ile ünsiyet ve musâhabet etti; ve sûret-i cismâniyyesi cihetinden dahi suver-i cismâniyye olan insanlar ile iştirâk ve muhâlata etti. Binâenaleyh Hz. İlyâs iki sûreti câmi' olup, biriyle diğerinden hicâba düşmeksizin iki âlem arasında berzahiyet ile zâhir oldu. Nitekim tasfîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İlyâsî'de mezkûrdur.

Ya'ni, ey Hüsâmeddîn Çelebi hazretleri! Hızır ve İlyâs (a.s.) gibi cihânda hem cismâniyetin ve hem de rûhâniyetin ile rûh artırıcı ve el tutucu olarak kalasın! Tâ ki, âlem-i kesâfet olan cismâniyet zemîni senin lutfundan rûhâniyet göğü olsun!

گفتمی از لطف تو جزوی ز صد   گر نبودی طُمْطُرَاقْ چشم بد

190. [189] *Eğer kötü gözün tumturâkı olmasa idi, senin lutfundan yüzden bir cüz'ünü söylerdim.*

"Tum-turâk" "ulüvv" ma'nâsına olan "tum" ile, hoşluk sıytı ve âvâzesi ma'nâsına olan "turâk" kelimelerinden mürekkeb olup hod-nümâlık ve tecemmül ve kerr u ferr demektir (*Gıyâsü'l-Lügât*). Burada "tum-turâk" nazar değdirici gözün te'sîrinden kinâyedir. "Kötü göz"den murâd, hased sebebiyle "nazar değmek" dediğimiz fenâ haldir. Bu nazarın te'sîri hakkındaki beyânât V. cildin 506 numaralı beytinden i'tibâren geçmiştir. Ya'ni, nazar değdirici olan kötü gözün te'sîri olmasa idi, senin bu *Mesnevî-i Şerîf*'i benim rûhumdan çekmek husûsundaki lutfunun yüz cüz'ünden bir cüz'ünü olsun söylerdim.

لیك از چشمِ بدِ زهر آب دم   زخمهای روح فرسا خورده ام

191. *Fakat zehr-âb efsûnlu olan kötü gözden rûh eskitici darbeler yemişim.*

"Zehr-âb", "zehir" ve "âb" kelimeleri arasındaki vâv-ı âtıfenin iskâtıyla yapılmış vasf-ı terkîbîdir. Ya'ni, efsûnu zehirli su olan kötü gözden rûh-ı cismânîyi bozup eskitici ve hasta edici darbeler yemişim. Binâenaleyh bu dar-

belerin senin hakkında da vukū'unu istemem. Zîrâ kötü nazarın cism-i Peygamberî'ye de müessir olduğu V. cildin 506 numaralı beytlerinden i'tibâren söylenilmiş idi.

جز برمز ذکر حال دیگران   شرح حالت می‌نیارم در بیان

192. *Başkalarının hâlinin zikri işâretinden gayrı ile senin hâlinin şerhini beyâna getireyim.*

Senin zât-ı şerîfine hasedçilerin nazarı değmek korkusundan senin hâlinin şerhini ancak başkalarının hâlini zikretmek sûretiyle işâretle beyân ederim.

این بهانه هم ز دستان دلیست   که ازو پاهای دل اندر گلیست

193. *Bu bahâne dahi kalbe mensûb olan destandandır ki, ondan gönül ayakları bir çamur içindedir.*

"Destân", burada "hîle" demektir. "Bahâne", özür ma'nâsınadır. Ya'ni ben bu nazar değmek korkusundan dolayı senin hâlini başkalarının hâli içinde işâretle söylemek özrü dahi ahvâl-i kalbiyyeye mensûb hîle ve tedbîr cinsindendir ki, bu hîle ve tedbîrden gönül ayakları böyle bir özür ve bahâne çamuru içinde saplanıp kalmıştır. Zîrâ ahvâl-i kalbiyye dahi Hak'tandır.

صد دل و جان عاشق صانع شده   چشم بد یا گوش بد مانع شده

194. *Yüz gönül ve cân Sâni'in âşığı olmuş. Kötü göz yâ kötü kulak mâni' olmuştur.*

"Sâni'"den murâd, Sâni'-i hakîkî olan Hak'tır. Ya'ni, birçok gönül ve cân Sâni'-i hakîkî olan Hakk'ın âşığıdır. Böyle iken peygamberler akvâmı o Sâni'-i hakîkînin ma'rifetine ve tevhîdine da'vet ettikleri vakit, o kavimlerin ekâbiri hasedlerinden dolayı o peygamberlere fenâ göz ile baktılar ve onların da'vetini tekzîb için türlü türlü tezvîrât yaptılar. Âhâd-i nâsın kötü kulakları dahi o da'vetleri kabûle mâni' oldu.

خود یکی بو طالب آن عم رسول   که نمودش شنعهٔ عُرْبان مَهُولْ

195. *Biri de Resûl'ün amcası olan Ebû Tâlib'dir ki, Arablar'ın şen'ası ona korkunç göründü.*

"Şen'a", çirkin addetmek ve ta'yîb etmek. "Şün'a" kötü söylemek. Beyt-i şerîfte her iki ma'nâ dahi münâsibdir. Ya'ni, kötü kulağın mâni' olması nu-

mûnesinden birisi dahi Resûl-i Ekrem hazretlerinin amcası ve İmâm-ı Alî (k.A.v.) hazretlerinin pederi olan Ebû Talib'dir ki, cenâb-ı Peygamber onu Sâni'-i hakîkînin tevhîdine da'vet ettiği vakit, Arablar'ın ta'n ve teşnî'i ve hakkında kötü söz söylemeleri ona korkunç göründü.

که چه گویندم عرب کز طفل خود　　　او بگردانید دین معتمد

196. *Dedi ki: Arab bana derler ki: "Kendi çocuğundan dolayı o mu'temed olan dîni döndürdü!"*

Ebû Tâlib dedi ki: "Arab kavmi kendi terbiye edip büyüttüğü bir çocuğa uydu da milletin mu'temedi olan dîni döndürdü!" diyerek bana neler söylerler ve beni ne derece ta'yîb ederler. Ben ise onların bu kötü ta'n ve teşnî'lerinden son derece arlanırım."

گفتش ای عم یك شهادت تو بگو　　　تا کنم با حق خصومت بهر تو

197. *Ona dedi: "Ey amca! Sen bir şehâdet söyle, tâ ki, senin için Hak ile husûmet edeyim!"*

"Husûmet", nizâ' ve cidâl ma'nâsınadır. Şefâatta musır olmaktan kinâyedir. Ba'zı nüshalarda husûmet yerine "şefâat" vâki' olmuştur. Ya'ni, Resûl-i Ekrem: "Ey amca! Sen bir kerre olsun kelime-i şehâdet olan "Lâ ilâhe illallâh Muhammedün resûlullâh" de; tâ ki, yarın rûz-i cezâda ben senin için huzûr-ı ilâhîde şefâata musır olayım ve sana şefâat edeyim!" buyurdu.

گفت لیکن فاش گردد از سماع　　　كُلُّ سِرٍّ جَاوَزَ الْاِثْنَيْنِ شَاعَ

198. *Dedi: "Fakat kulaktan fâş olur. İkiyi geçen her bir sır şâyi' oldu."*

Ebû Talib bu teklîf-i nebevî üzerine dedi: "Eğer senin teklîfini kabûl edip kelime-i şehâdet getirsem kulaktan kulağa etrâfa yayılır. Zîrâ iki dudak veyâ iki kimse arasından geçen sır ve gizli şey herkes tarafından duyulur."

من بمانم در زبان این عرب　　　پیش ایشان خوار گردم زین سبب

199. *"Ben bu Arab'ın dilinde kalırım. Bu sebebden dolayı onların indinde hakîr olurum."*

"Benim sana îmân ettiğim etrâfa yayılınca ben bu Arab kavminin diline düşerim. Beni zemmetmeye başlarlar. Binâenaleyh ben onların indinde sana îmânım sebebiyle hakîr ve zelîl olurum." Ma'lûmdur ki, Ebû Tâlib, Mek-

ke eşrâfından olup cenâb-ı Peygamber'i sever ve müşriklerin tecâvüzüne karşı himâye ederdi. Resûl-i Ekrem hazretleri de onun îmâna gelmesi için çok çalışır ve ısrâr ederdi. Âkıbet إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ (Kasas, 28/56) ya'ni "Ey resûlüm! Sen sevdiğin kimseye hidâyet-bahş olamazsın, fakat Allâh Teâlâ dilediği kimseye hidâyet eder" âyet-i kerîmesi nâzil oldu.

ليك گر بوديش لطف ما سبق　　　　كى بدى اين بد دلى با جذب حق

200. *Fakat ona lutf-ı mâ-sebak olaydı, Hakk'ın cezbi ile berâber bu kötü gö-*
[199] *nüllülük ne vakit olurdu!*

Fakat eğer Ebû Tâlib'e ezelde Hakk'ın geçmiş ve kazâ edilmiş olan lutfu ve inâyeti olaydı, Hak Teâlâ'nın bu cezbi ile berâber onda bu kötü gönüllülük ve ahmakların ta'n ve teşnî'lerinden ürkücülük olmaz idi. Zîrâ ilm-i ilâhîde mü'min olduğu sâbit olan kimsenin bu âlem-i şehâdette mü'min olmasına hiçbir mâni' olmaz.

الغياث اى تو غياث المستغيث　　　　زين دو شاخهٔ اختيارات خبيث

201. *Ey Hudâ! Habîs olan ihtiyârların dûşâhasından yardım isteyenlerin yardımcısısın.*

"Gıyâs", yardım ve meded; "müstağîs", yardım isteyen demektir. "Dûşâha", mücrimlerin boyunlarına geçirdikleri demirden ve ağaçtan yapılmış boyunduruk; ve vesvese ve tereddüd *(Burhân)*. Burada her iki ma'nâ dahi münâsibdir. Birinci ma'nâya göre kalbe vârid olan birbirine muhâlif iki düşünce, mücrimlerin boyunlarına geçirilen boyunduruğa teşbîh buyurulmuştur. İkinci ma'nâya göre de bir mes'ele hakkında kalbe vârid olan vesvese ve tereddüde işâret buyurulmuştur. İnsan bu iki muhtelif fikirden birini ihtiyâr ve intihâb etmek mecbûriyetinde kalır. Eğer fenâ tarafı ihtiyâr ederse bu ihtiyâr habîs ve fenâ; ve eğer iyi tarafı ihtiyâr ederse bittabi' bu ihtiyâr dahi iyi olur. Fakat insanın iyi gördüğü ba'zan fenâ ve fenâ gördüğü de iyi olur. Nitekim sûre-i Bakara'da buyurulur: وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (Bakara, 2/216) ya'ni "Câiz ki, sizin iğrendiğiniz şey sizin için hayırlı olsun; ve sevdiğiniz şey dahi câiz ki, sizin için şerli olsun. Allâh Teâlâ bilir, siz bilmezsiniz" buyurulur. İşte bu sebebden dolayı bu beyt-i şerîfte habîs ve fenâ olan ihtiyârlar ve intihâblardan dolayı Hz. Pîr sâliklere Hak'tan istimdâd etmeyi ta'lîm buyururlar.

من ز دستانْ و زِ مکر دل چنان　　　مات گشتم که بماندم از فغان

202. *Ben kalbin mekrinden ve hîlesinden öyle mat oldum ki, figāndan kaldım.*

Ben kalbin mekri olan bu iki yüzlü hâtıralarının imtihânından öyle mağlûb ve âciz bir hâle geldim ki, feryâd ü figān etmeye dahi mecâlim kalmadı.

من که باشم چرخ با صد کار و بار　　　زین کمین فریاد کرد از اختیار

203. *Ben kim olurum, felek yüz kâr u bâr ile bu kemînden dolayı ihtiyârdan feryâd etti!*

"Kâr u bâr", iş, güç ve meşgūliyet; "kemîn", pusu demek olup iki fikir içinde gizlenmiş olan "isâbet"ten kinâyedir. Ya'ni, ben cürüm ve cesâmet i'tibâriyle kim oluyorum ki, çarh-ı felek bu kadar cesâmeti ile birçok tedbîrât-ı ilâhiyyenin me'mûru ve meşgūlü olduğu hâlde iki fikir içinde gizlenmiş olan isâbetten dolayı ihtiyâr sâhibi olmaktan feryâd etti. "Men ki bâşem" ta'bîriyle sûre-i Mü'min'de olan لَخَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ (Mü'min, 40/57) ya'ni "Göklerin ve yerin halkı nâsın halkından daha büyüktür" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ve beyt-i şerîfin umûmunda da sûre-i Ahzâb'ın nihâyetinde olan إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ. الخ. (Ahzâb, 33/72) [ya'ni "Biz emâneti teklîf ettik de göklere, yere ilh..."] âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Nitekim âtîdeki âyette tavzîh buyurulacaktır.

کای خداوند کریم و بردبار　　　ده امانم زین دو شاخهٔ اختیار

204. *Dedi: "Ey kerîm ve halîm olan Hudâvend! İhtiyârın bu dûşâhasından bana emân ver."*

Ya'ni çarh-ı felek dedi ki: "Ey Kerîm ve Halîm olan Vâcibü'l-Vücûd hazretleri! Boyunduruk mesâbesinde olan bu iki fikrin ihtiyârından ve intihâbından bana hıfz ve emân ver ve beni ihtiyâr sâhibi olmaktan sakla!"

جذب یك راههٔ صراط المستقیم　　　به ز دو راه تردد ای کریم

205. *Sırât-ı müstakîmin bir yola mensûb olan cezbi, ey Kerîm, tereddüdün iki yolundan iyidir.*

"Râhe"deki "hâ", nisbet içindir. "Sırât-ı müstakîm", doğru yol demektir. Ya'ni, doğru yolun bir yola mensûb olan çekişi, ey Kerîm, iki fikir arasında vâki' olan tereddüdün bu iki yolundan iyidir. Ya'ni doğru yolu gösteren fi-

kir birdir ve onda ikilik yoktur. Binâenaleyh doğru yolun çekişi ancak bir yola mensûb olan bir çekiştir ve insanın bu çekişte ihtiyâr ve intihâbı olmaz. Tereddüd ise iki yola doğru çekiş olduğundan insanın bu çekişte, "Hangisine gideyim?" diye bir ihtiyâr ve intihâbı olur ve bu iki fikirden birisini beğenip icrâ eder. Halbuki o beğendiği şeyin kendi zararına olması muhtemeldir.

زین دو ره گر چه همه مقصد تویی　　لیك خود جان کندن آمد این دوئی

206. *Gerçi bu iki yoldan hep maksad sensin. Fakat bu ikilik muhakkak cân çekişmek geldi.*

Ma'lûm olsun ki, sırât-ı müstakîm ikidir. Birisi Hakk'ın râzı olduğu ve diğeri ise gazab ettiği ve sevmediği yoldur. Bu yollardan birisi ism-i Hâdî'nin ve diğeri ise ism-i Mudill'in yoludur. Nitekim sûre-i Fâtiha'da اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ . صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ (Fâtiha, 1/6-7) ya'ni "Yâ Rab! Bizi üzerlerine in'âm ettiğin kimselerin sırât-ı mütakîmine hidâyet et; üzerlerine gazab ettiğin ve dâllînden olan kimselerin sırâtına değil!" İmdi "Hâdî" ve "Mudill" isimlerinin müsemmâsı Hak olduğundan hakîkate nazar olunursa her iki yoldan maksûd ancak müsemmâ olan Hak'tır. Fakat Hakk'ın râzı olduğu ve olmadığı bu iki yolu ayırt edip birini ihtiyâr ile uğraşmak cân çekişmektir. Binâenaleyh cezb-i ilâhî ile tereddüdsüz ve ihtiyârsız olarak Hak'ın râzı olduğu yola gitmek elbette cân çekişmekten hayırlıdır. Bu bahsin II. cildin 1357 numaralı beyt-i şerîfinin başındaki توفیق میان این دوحدیث که الرضا بالکفر کفر ودرحدیث دیگر که من لم یرض بقضائی فلیطلب ربا سوائی [ya'ni "Küfre râzı olmak küfürdür" hadîs-i şerîfi ile, "Her kim kazâma râzı olmazsa, benden başka bir Rab arasın!" ma'nâsındaki hadîs-i kudsî arasının tevfîki beyânındadır] sürh-ı şerîfi ile râbıtası vardır. Oradaki ebyât-ı şerîfeye yazılan îzâhâtın mütâlaası îcâb eder.

زین دو ره گر چه بجز تو عزم نیست　　لیك هر گز رزم همچون بزم نیست

207. *Gerçi bu iki yoldan senin gayrına azm yoktur. Fakat rezm aslâ bezm gibi değildir.*

Ya Rab! Gerçi bu marzî ve mağzûb olan iki yoldan senin gayrına azim ve teveccüh yoktur. Zîrâ vücûd ve şuûnât hep senindir. Fakat tereddüd içinde rezm etmek ve boğuşmak, aslâ bezm ya'ni huzûrda olmak gibi değildir.

در نُبی بشنو بیانش از خدا　　　آیت اَشْفَقْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا

208. *Onun beyânını Kur'ân'da "Eşfakne en yahmilnehâ" âyetini Hudâ'dan dinle!*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Ahzâb'ın sonunda olan إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ (Ahzâb, 33/72) ya'ni "Biz emâneti göklere, [dağlara] ve yere arzettik; imdi onu yüklenmekten istinkâf ettiler ve ondan korktular; ve onu insan yüklendi" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. "Emânet"ten murâd, câmiiyyet-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyedir. Bu mazhariyet teklîfi ve irâdeyi ve ihtiyârı îcâb eder. Ya'ni bu ihtiyârdan korkmanın ve kaçmanın beyânını sûre-i Ahzâb'da olan âyet-i kerîmede Hak'tan dinle ki, Hak Teâlâ emâneti kabûl edip etmeyeceklerini göklerden ve yerden ve dağlardan sordu. Onlar: "Yâ Rab! Biz irâde ve ihtiyâr sâhibi olmaktan korkarız, deyip bu esmâ ve sıfât câmiiyetini kabûl etmekten yüz çevirdiler." Bu âyet-i kerîme hakkındaki îzâhât I. cildin 1989 numarasına musâdif olan ور نه خود أَشْفَقْنَ مِنْهَا چون بدی . گرنه از بیمش دل که خون شدی [ya'ni "Ve yoksa "Ondan korktular" ne vakit olurdu? Eğer onun korkusundan, dağın kalbi kan olmasa idi"] beytinde de geçti.

این تردد هست در دل چون وغا　　　کین بود به یا که آن حال مرا

209. *Bu tereddüd, "Benim hâlime bu mu iyidir, yâhud o mu iyidir?" diye gönülde kavga gibidir.*

Ya'ni, kalbe iki fikir geldiği vakit, "Bu iki fikirden benim hâlime bu mu iyidir, yoksa o mu iyidir?" diye bir tereddüd hâsıl olur. Bu tereddüd ise gönülde bir cenk ve kavga gibidir.

در تردد می‌زند در هم دگر　　　خوف و امید بهی در کر و فر

210. [209] *Tereddüdde korku ve iyilik ümîdi kerr u fer içinde birbirine vurur.*

Ya'ni, mübârizler harp meydanında kerr u ferde ya'ni ileri geri hareket etmekte nasıl birbirleriyle çarpışır ise, tereddüd içinde bu iki fikrin meçhûl netîceleri olan korku ve iyilik ümîdi dahi kalbde ileri geri hareket ederek birbirleriyle öyle çarpışırlar.

مناجات وپناه ازحق جستن از فتنهٔ اختیار وازفتنهٔ اسباب اختیارکه سموات وارضین ازاختیار وازاسباب اختیار شکوهیده اند وترسیده اند وخلقت آدمی مولع افتاد بر طلب اختیار واسباب اختیار خویش . چنانکه بیمار شد اختیار خودرا کم بیند صحت خواهدکه سبب اختیارست تا اختیارش بیفزاید ومنصب خواهد تا اختیارش بیفزاید ومهبط قهرحق در امم ماضیه فرط اختیار وسبب اختیار بوده است . هرگز فرعون گرسنه وبی‌نوا کس ندیده است

Münâcâttan ve ihtiyârın fitnesinden ve ihtiyârın sebeblerinin fitnesinden Hak'tan melce' istemektir ki, gökler ve yerler ihtiyârdan ve ihtiyârın sebeblerinden heybet aldılar ve korktular; ve âdemînin hilkati ihtiyâr talebine ve kendinin esbâb-ı ihtiyârına harîs oldu. Nitekim hasta olsa kendi ihtiyârını nâkıs görür. Sebeb-i ihtiyâr olan sıhhati ister, tâ ki onun ihtiyârı artsın; ve mansıb ister, tâ ki onun ihtiyârı artsın! Ve Hakk'ın kahrının mahall-i nüzûlü geçen ümmetlerde fart-ı ihtiyâr ve sebeb-i ihtiyâr olmuştur. Kimse Fir'avn'ı aslâ aç ve muhtâç görmemiştir

اولم این جزر و مد از تو رسید ورنه ساکن بود این بحر ای مجید

211. *Evvelen bana cezir ve med senden erişti. Yoksa, ey Mecîd! Bu deniz sâkin idi.*

Hz. Pîr efendimiz cezr ve med ile şuna işâret buyururlar ki: Bu *Mesnevî-i Şerîf*'i takrîr buyurdukları sırada deryâ-yı esrâr ve maârif-i ilâhiyye olan rûh-ı âlîlerinden birtakım esrâr-ı ilâhiyye taşmak ister. Sonra ifşâsında mahzûr görüp keff-i lisân buyururlar. Bu hâl denizin cezir ve meddi kabîlinden olur. Bu sebeble münâcât edip buyururlar ki: "Ey Mecîd ve Azîz olan Rabbim! Bu *Mesnevî-i Şerîf*'i kullarına ızhâr etmek da'vâsı kalbimde senden zuhûr etti; ve deryâ-yı esrâr ve maârif yaptığın rûhumun cezir ve meddi ve taşkınlığı ve tutkunluğu da evvelen senden erişti. Yoksa bu *Mesnevî-i Şerîf*'in ızhârından evvel deryâ-yı rûhum sâkin bir hâlde idi." Bu ma'nâ II. cildin 193 numarasına müsâdif olan بحر کف پیش آرد و سدی کند . جر کند و ز بعد جر مدی کند [ya'ni "Deniz köpüğü ileri götürür ve bir sed yapar; cerr eder ve cerden sonra da bir medd yapar"] beytinde de geçti.

هم از آنجا این تردد دادیم　　　　بی‌تردد کن مرا هم از کرم

212. *Bu tereddüdü dahi oradan bana verdin. Kerem cihetinden beni tereddüdsüz de et!*

"Bu ifşâ ve ketm tereddüdünü dahi bana o rûhumun deryâsından verdin. Bâri kerem cihetinden benden bu ifşâ ve ketm husûsundaki ihtiyârı da kaldır; beni tereddüdsüz de et!"

ابتلایم می‌کنی آه الغیاث　　　　ای ذکور از ابتلات چون اناث

213. *Beni imtihân ediyorsun. Âh, el-meded! Ey Hudâ! Erkekler senin imtihânından kadınlar gibidir.*

"İbtilâ", lügatte imtihân ve tecrübe ma'nâsınadır. Ya'ni, "Yâ Rab! Beni bu ketm ve ifşâ tereddüdü içinde imtihân ediyorsun ve beni ihtiyârıma bırakıyorsun. Âh, el-meded! Ey Hudâ! Erkekler ya'ni insân-ı kâmiller senin imtihânından dolayı kadınlar mesâbesinde olan nâkıs insanlar gibi mağlûb ve âcizdirler."

تا بکی این ابتلا یا رب مکن　　　　مذهبی ام بخش و دهٔ مذهب مکن

214. *Bu ibtilâ ne vakte kadar? Yâ Rab! Yapma! Bana bir mezheb bağışla! On mezhebli etme!*

"Yâ Rab! Bu imtihân ne vakte kadar devâm edecektir? Ey benim güzel Allâh'ım! Bu imtihânı yapma! Beni ketm ve ifşâ-yı esrâr husûsunda ihtiyârsız bir hâle koy! Bu husûsta bana bir mezheb ve bir meşreb bağışla! Bu *Mesnevî-i Şerîf*'i ihtiyârım olmaksızın lisânımdan cârî kıl! Beni böyle on mezheb ve meşrebli edip düşündürme!"

اشتری ام لاغری و پشت ریش　　　　ز اختیار همچو پالان شکل خویش

215. *Kendimin palan biçimi gibi olan ihtiyârımdan zayıf ve arkası yaralı bir deveyim.*

"Palan", eyere bedel olarak binek hayvanlarına vurdukları takım demektir. Ya'ni, "Sırtı yaralı ve zayıf bir hayvana vurulan palan o hayvanı yürürken, nasıl o tarafa bu tarafa meyil ettirirse, palana müşâbih olan benim ihtiyârım dahi harekâtımda beni sarsak bir hâle getirir."

این کژاوه گه شود این سو گران　　　　آن کژاوه گه شود آن سو کشان

216. *Bu mahfe-gâh bu ağır tarafa olur. O mahfe-gâh o tarafa çekici olur.*

"Kejâve" ve "kecâve", deve üstünde insanın bineceği mahfeye derler. Bundan murâd birbirine muhâlif olan iki fikirdir. Ya'ni, "Deve üstündeki mahfeye müşâbih olan iki muhâlif düşünceden birisi gâh bu ağır tarafa, ya'ni icrâ tarafına meyil eder; ve onun muhâlifi olan diğer fikir dahi o tarafa ya'ni adem-i icrâ tarafına çekici olur."

بفكن از من حِملِ ناهموار را   تا ببينم روضهٔ ابرار را

217. *Düzgün olmayan yükü benden bırak, tâ ki, ebrârın ravzasını göreyim!*

"Haml", mutlak yük ve "hıml", sırtta veyâ başta olan yük (*Ahterî*). Burada "hıml" ma'nâsında olmak münâsibdir. Bu beyt-i şerîfin zevkine vusûl için bir mukaddime lâzımdır. Necmeddin-i Kübrâ (k.s.) hazretleri *Usûl-i Aşere*'sinde buyurur ki: "Turuk kesret-i adediyle berâber üç nev'e münhasırdır:

Evvelkisi: Erbâb-ı muâmelâtın tarîkıdır ki, zâhirî amellerden çok oruç tutmak ve namaz kılmak ve Kur'ân okumak ve haccetmek vesâire iledir. Bu tarîk "tarîk-ı ahyâr"dır; ve bu tarîk ile uzun zamanda Hakk'a vâsıl olanlar azın azıdır.

İkincisi: Tebdîl-i ahlâkta ve tezkiye-i nefiste ve tasfiye-i kalbde ve tecliye-i rûhta bâtının ma'mûriyetine müteallık olan şeyde mücâhedât ve riyâzât ashâbıdır. Bu da "tarîk-ı ebrâr"dır. Bu tarîk ile Hakk'a vâsıl olanlar evvelki tarîkden çoktur. Fakat bu tarîk ile Hakk'a vusûl onlardan dahi nevâdirdendir.

Üçüncüsü: Allâh'a seyr edenlerin tarîkıdır; ve o ehl-i muhabbetten şâtır ve sâbık ve müsâri' olanların tarîkıdır. Bu tarîk ile bidâyetlerinde Hakk'a vâsıl olanlar diğerlerinin nihâyetlerdeki [vâsıl]larından çoktur."

Bu beyânâttan anlaşılır ki, "tarîk-ı şuttâr", tarîk-ı ahyâr ve ebrârın fevkındadır; ve Hz. Pîr efendimizin tarîk-ı âlîleri tarîk-ı şuttâr olduğu hâlde beyt-i şerîfte ebrârın ravzasını görmeye müştâk olmaları nasıl olur? Binâenaleyh bu beyt-i şerîfte ebrârı, daha yüksek yola irşâd için kendi makām-ı âlîlerinden tenezzüle işâret vardır. Zîrâ ebrâr ehl-i aşk ve muhabbetin esrârından ve zevkinden hicâbdadır; ve ebrâr, ahrâr olan ehl-i muhabbet ve aşk gibi değildirler. Nitekim ebrâr ile ahrârın farkını cenâb-ı Pîr Efendimiz I. cildin Dîbâce'sinde الأبرار فيه يأكلون ويشربون والأحرار منه يفرحون ويطربون ya'ni "Ebrâr bu *Mesnevî-i Şerîf*'de kendi makāmlarına âid olan maârif-i ilâhiyyeyi yerler ve içerler; ve ahrâr o *Mesnevî*'den ferahlanırlar ve tarablanırlar" buyurmuşlardır. Şu hâlde beyt-i şerîfin hülâsa-i ma'nâsı böyle olur: "Birtakım esrâr ve maârif-i ilâhiyyeyi kabûle ebrâr tâifesinin mesleği ve meşrebi müsâit olmadığından o esrârı ifşâ mı edeyim, yoksa ketm mi edeyim? diye bende tereddüd hâsıl oluyor. Bu

tereddüd içinde bu esrârı gâh açmak ve gâh örtmek tarafına meyil ediyorum. Bu tereddüd sırtımda gayr-i muntazam bir yük gibi oluyor. Yâ Rab! Bu düzgün olmayan tereddüd yükünü sırtımdan kaldır. Serbestçe ebrârın makāmlarına ve ravzalarına tenezzül edeyim; ve onlara tereddüdsüz olarak senin esrâr ve maârif-i ilâhiyyenden ve ahvâl-i aşktan bahsedip irşâd edeyim ve onları lutfun ile daha yüksek olan bir yola sevkedeyim ve bu ibzâl-i maârif ve irşâd husûsunda ebrâr arasında benim tereddüdüm ve ihtiyârım olmasın!"

همچو آن اصحاب کهف از باغ جود　　　می‌چرم ز ایقاظ نه بل هم رقود

218. *Ashâb-ı Kehf gibi cûd bağından otlayayım! İkāz cihetinden değil, belki onlar uyuyucudurlar.*

Senin cûd ve kereminin bağından esrâr ve maârif yeşilliklerini akıl ve idrâk ve uyanıklık cihetinden değil, belki ashâb-ı Kehf gibi bîhodluk ve akıl ve idrâkten uyumuşluk hâli içinde otlayayım!

خفته باشم بر یمین یا بر یسار　　　بر نگردم جز چو گو بی‌اختیار

219. *Sağ üzerine ve sol üzerine uyumuş olayım. İhtiyârsız olarak tok gibinin gayrı dönmeyeyim!*

Ya'ni "sağ"dan murâd, âlem-i mülk ve "sol"dan murâd, âlem-i melekûttür. "Gû", top ma'nâsına olan "gûy" kelimesinin muhaffefidir. Ya'ni, gerek âlem-i mülke ve gerek âlem-i melekûte teveccühde ihtiyârım olmasın! Zâhirde uykuda olan ashâb-ı Kehf'in sağına ve soluna dönmesi gibi döneyim. Benim dönüşüm ancak cirit oyunlarında çevgân ile çeldikleri topun dönmesi gibi olsun!

هم بتقلیب تو تا ذات الیمین　　　یا سوی ذات الشمال ای رب دین

220. [219] *Ey dînin Rabbi! Sağ tarafa yâhud sol tarafa yine senin taklîbin ile döneyim!*

Bu beytlerde sûre-i Kehf'de vâki' وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ (Kehf, 18/18) ya'ni "Sen o ashâb-ı Kehf'i uyanık zannediyorsun; halbuki onlar uykudadırlar; ve biz onları sağa ve sola döndürürüz" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. I. cildin 399 numarasına müsâdif olan حال عارف این بود بی خواب هم . گفت ایزد هُم رُقودٌ زین مرم ya'ni "Uykusuz dahi ârifin hâli budur. Hak Teâlâ "Onlar uyuyucudurlar" buyurur; bundan ürkme!" beytinde de bu ma'nâ geçti.

صد هزاران سال بودم در مطار　　همچو ذرات هوا بی‌اختیار

221. *Yüz binlerce yıl havanın zerreleri gibi ihtiyârsız olarak uçmakta idim.*

"Matâr", masdar-ı mîmîdir, "uçmak" demektir. İsm-i mekân olmak dahi câizdir. Ya'ni, "Rûhum i'tibâriyle yüz binlerce yıl uçmakta veyâ uçmak mahalli ve ayn-ı vücûd olan fezâ-yı nâmütenâhîde havanın zerreleri gibi ihtiyârsız oldum." Bu beyt-i şerîf II. cildin 167 numarasına musâdif olan پیر ایشانندکین عالم نبود . جان ایشان بود در دریای جود ya'ni "Pîr onlardır ki, âlem yok idi; onların cânı deryâ-yı cûd içinde idi" beytine merbûttur. Oradaki îzâhât ve tafsîlâtın mütâlaası lâzımdır.

گر فراموشم شدست آن وقت و حال　　یادگارم هست در خواب ارتحال

222. *Gerçi o vakit ve hâl benim ferâmûşum olmuştur. Uyku içinde irtihâl bana yâdigâr oldu.*

"Gerçi o ihtiyârsızlık vaktini ve hâlini bu âlem-i kesâfet olan dünyâda unutmuş oldum. Fakat bu dünyâdaki uyku hâli içindeki irtihâl bana o vakit ve hâlin hâtırası oldu." Nitekim uyku hâlini cenâb-ı Pîr Efendimiz I. cildin 396, 397, 398, 399 numaralı beytlerinde tasvîr buyurmuşlardır.

می‌رهم زین چار میخ چار شاخ　　می‌جهم در مسرح جان زین مُناخ

223. *Çârşâh olan bu çarmıhdan kurtulurum. Bu münâhdan cân mer'âsına sıçrarım.*

"Çarmıh"dan murâd, cismi teşkîl eden sulb ve mâyi' ve gaz ve harâret-i garîziyyeden ibâret olan dört rükündür. Rûh-ı insânî bu dört rükne bağlanmıştır. "Çârşâh", eski zamanlarda mücrimlerin boyunlarına geçirdikleri boyunduruk demektir ki, erkân-ı erbaanın sıfatıdır. "Mesrah," mer'â ve otlak. "Münâh", uyku mahalli ve yolcunun nüzûl ettiği mahal demektir ki, âlem-i süflî olan bu dünyâdan kinâyedir. Ya'ni, "Bu dünyâda uyku vaktinde boyunduruk mesâbesinde olan anâsır-ı erbaa kaydından kurtulurum ve gaflet uykusunun mahalli olan bu dünyâdan ve izâfî varlıktan ve onun ihtiyârından cân mer'âsına sıçrarım!"

شیر آن ایام ماضیهای خود　　می‌چشم از دایهٔ خواب ای صمد

224. *Kendimin o geçmiş olan günlerinin sütünü, ey Samed, uyku dâyesinden tadarım!*

Ya'ni, "Kendimin o ihtiyârsızlık içinde geçmiş olan günlerinde ve rûh âleminde senin hakîkî varlığından emdiğim sütü, ey vücûd-i izâfî âleminde cemî'-i eşyânın muhtâc [olduğu] Allâh'ım, bu dünyâda uyku dâyesinden tadarım ve kendi varlığımdan ve ihtiyârımdan kurtulup râhat ederim."

جمله عالم ز اختیار و هست خود　　　می گریزد در سوی سر مست خود

225. *Cümle âlem kendi ihtiyârından ve vücûdundan kendinin sermest olması tarafına kaçar.*

Ya'ni, bütün halkın avâmmı bile bu hayât-ı dünyeviyyelerinde kendi ihtiyârlarından ve varlıklarından sarhoşluk ve bîhodluk tarafına kaçarlar.

تا دمی از هوشیاری وارهند　　　ننگ خمر و زمر بر خود می‌نهند

226. *Tâ ki, bir dem ayıklıktan kurtulalar, şarâb ve düdük ayıbını kendi üzerlerine koyarlar.*

"Zemr", düdük demektir. Burada her nevi' çalgı murâd buyurulur. Ya'ni, avâmm-ı halk bir ân olsun ayıklıktan kurtulmaları için şarâb içip sarhoş olmak ve düdük ve her nevi' çalgı çalmak ayıbını ihtiyâr ederler ve "Bunlar ile def'-i gam ediyoruz" derler. Nitekim şâir demiştir ki: (Mısrâ:)

Def'-i gam etmek için âlet ise peymânedir

Binâenaleyh avâmm-ı halk içkinin dimâğa verdiği uyuşukluk ile ve çalgıların verdiği zevk ile kendi varlıklarından bir ân olsun kurtulmayı isterler.

جمله دانسته که این هستی فخست　　　فکر و ذکر اختیاری دوزخست

227. *Cümle bilmiştir ki, bu varlık tuzaktır. İhtiyâra mensûb olan fikir ve zikir cehennemdir.*

Binâenaleyh gerek âkıl ve gerek gâfil bütün halk-ı âlem bu varlığın bir tuzak olduğunu ve ihtiyâra mensûb olan hâtıraların ve düşüncelerin insanı cehennem gibi yakıcı bir şey olduğunu bilmişlerdir.

می گریزند از خودی در بی‌خودی　　　یا بمستی یا بشغل ای مهتدی

228. *Ey mühtedî! Ya sarhoşluk ile ya şuğul ile kendiliklerinden bîhodluğa kaçarlar.*

Ey hidâyet bulan sâlik! Bu sebeble bu halk ya esrar ve içki gibi uyuşturucu mâddelerin sarhoşluğu ile veyâhud diğer bir meşgale ile kendiliklerinden bîhodluğa ve varlıklarından yokluğa kaçarlar.

نفس را زان نیستی وا می‌کشی　　　زانکه بی‌فرمان شد اندر بی‌هشی

229. *Nefsi o yokluktan geri çelesin. Zîrâ ki bîhûşluk içinde fermansız oldu.*

Fakat böyle içki ve esrar gibi uyuşturucu mâddelerin te'sîriyle husûle gelen o bîhôdluktan ve yokluktan nefsi geri çekmek lâzımdır. Zîrâ ki o sun'î olan bîhûşluk içinde nefis hürriyet-i hayvâniyyeyi iktisâb edip fermânsız oldu, ya'ni Hakk'ın emr u fermânını dinlemez bir hâle geldi; ve o bîhûşluk kendi ayıklığı ve ihtiyârı netîcesi olduğundan bu fâsid netîceden bir hayır beklenemeyeceği meydandadır. Nitekim katl ve cerh ve fuhuş gibi kötü haller bu sun'î bîhûşluk içinde vâki' oldu.

لَيْسَ لِلْجِنِّ وَ لَا لِلْاِنْسَانِ اَنْ　　　تَنْفُذُوا مِنْ حَبْسِ اَقْطَارِ الزَّمَنْ

230. *Cin için ve ins için zamânın aktârının habsinden nüfûz etmeklik yoktur.*
[229]

Bu ve âtîdeki beytlerde sûre-i Rahmân'da olan يَامَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنسِ اِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ فَانفُذُوا لَا تَنفُذُونَ اِلَّا بِسُلْطَانٍ (Rahmân, 55/33) ya'ni "Ey cin ve ins tâifesi, eğer göklerin ve yerin câniblerinden geçmeye tâkatiniz varsa, geçin; kuvvetin gayrı ile geçemezsiniz" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Âyet-i kerîmede "aktâri's-semâvâti ve'l-arz" buyurulduğu hâlde beyt-i şerîfte "habs-i aktâri'z-zemen" denilmiştir. "Zemen", vaktin azına veyâ çoğuna ıtlak olunan bir isimdir; ve zamânın husûlüne sebeb ecrâm-ı semâviyyeden olan güneş ve ayın ve arzın devridir. Binâenaleyh beyt-i şerîfte sebeb olan semâvât ve arz yerine müsebbeb olan "zamân" zikredilmiş olur ki, mecâz-i mürseldir. Ma'lûmdur ki, mâddiyât zaman ve mekân hapisleriyle mukayyeddir; ve insanın cismi, mâddenin dört şeklinden ve cinnin cismi ise hava ve harâretten ibâret olan iki şekilden mürekkebdir. Binâenaleyh her iki tâife dahi zamânın az ve çok taraflarının hapsi altındadır. Zamânın aktâra izâfesindeki incelik budur ki: Cism-i cin mâddenin iki şekl-i latîfinden mürekkeb olduğu için zamânın az tarafında mahbûs olur; ve insanın cismi ise mâddenin gaz ve harâret gibi iki şekl-i latîfi ile sulb ve mâyi' gibi iki şekl-i kesîfinden mürekkeb bulunduğundan zamânın çok tarafında mahbûs olur. Cinnin âlem-i tabîatta seyri sür'atle ve insanın seyri ise batâetle vâki' olur. Binâenaleyh her iki tâife cismâniyetleri hasebiyle ayn-ı vücûd olan ve ehl-i fen indinde "boşluk" ta'bîr olunan fezâya çıkamaz. Fakat rûh cevher-i mücerred-i nûrânî olduğundan onda aslâ kesâfet yoktur; ve vücûd-i hakîkî ile kendi arasında gayriyet libâsını hâiz başka hadd-i fâsıl dahi yoktur. Bu rûh hidâyet-i ilâhiyye kuvveti ile o fezâya nüfûz edebilir. Bu ma'nâ I. cildin 1952 numarası-

na musâdif olan معشر جن سورهٔ رحمن بخوان . تستطيعوا تنفذوارا بازخوان [ya'ni "Rahmân sûresindeki "Ey cin topluluğu!" âyetini oku da, "nüfûz etmeye güç yetirebilirsiniz"i anla!"] beytinde geçti.

لَا نُفُوذَ اِلَّا بِسُلْطَانِ الْهُدَى   مِنْ تَجَاوِيفِ السَّمَاوَاتِ الْعُلَى

231. *Semâvât-ı ulâ'nın tecâvîfinden sultân-ı hüdânın gayrı ile nüfûz yoktur.*

"Sultân", hükümdâr, kāhir ve gālib ve hüccet ve burhân ve kudret ma'nâlarına gelir. "Tecvîf", bir şeyin içini boşaltmak; "tecâvîf", tecvîfin cem'idir. "Tecâvîfi's-semâvâti'l-ulâ" ta'bîriyle, ecrâmın taayyünât-ı kesîfesinden boşaltılmış olan fezâ-yı nâmütenâhîye işâret buyurulur. Ya'ni, ervâhın seyrângâhı olan fezâ-yı nâmütenâhîye nüfûz etmek ancak hidâyet-i ilâhiyye kudreti ile cismâniyet, rûhâniyet mertebesine terakkî edip letâfet kesbeylediği vakit vâki' olur.

لَا هُدَى اِلَّا بِسُلْطَانٍ يَقِى   مِنْ حِرَاسِ الشُّهْبِ رُوحَ الْمُتَّقِى

232. *Hüdâ ancak müttakînin rûhunu şihâbların muhâfazasından hıfzeden bir sultân iledir.*

Bu beyt-i şerîfte cin tâifesinden naklen sûre-i Cin'de beyân buyurulan وَاَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا (Cin, 72/8) ya'ni "Biz göğe yaklaşmak istediğimizde o göğü kuvvetli bekçiler ve şihâblar ile dolmuş bulduk" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. "Hırâs", müfâale bâbının ikinci masdarı olan "fiâl" veznindedir, "muhâfaza etmek" demektir. "Şühüb", şihâbın cem'idir; "ateş şûlesi ve şeyâtîne atılan yıldızlar kümesi" demektir. "Yakî" "vikāye" masdarından ism-i fâil olup "hıfzeden" demektir. Ya'ni, fezâya kudret-i hidâyet ile ya'ni doğru yola gitmekten mütehassıl olan kudret-i Hak ile nüfûz edilir. Hidâyet dahi sultân-ı hakîkî olan Hakk'ın tasarrufu ile olur ki, o sultân müttakînin rûhunu semâya urûcunda şerâre-i elektirikiyyeden veyâ yıldız kümelerinin muhâfazasından hıfzeder ve o rûha bu ateşlerin te'sîri olmaz. Ya'ni şerâre-i elektirikiyye nârdır ve rûh ise cevher-i mücerred-i nûrânîdir. Eğer bu cevher-i nûrânî nefsin ateşe mensûb olan sıfâtıyla mahmûl ise nâr-ı elektirikî o sıfatların cinsinden olduğundan o nûru ihâta edip urûcuna mâni' olur ve rûhu âlem-i tabîata çevirir; ve bu kuvâyı elektirikiyye melâike-i unsuriyyedir; ve melâike iki nevi'dir. Birisi melâike-i rahmet ve diğeri melâike-i azâbdır.

هیچ کس را تا نگردد او فنا　　　نیست ره در بارگاه کبریا

233. *Fânî olmadıkça hiçbir kimseye bârgâh-ı Kibriyâ'ya yol yoktur.*

"Fânî olmak"tan murâd, abd kendi enâniyetinden ve varlığından geçip kendini Hakk'ın varlığında müstağrak görmektir. Bu hâl huzûr-ı Hak'ta kendi zilletini ve aciz ve iftikârını zevkan bilmekten ibâret olur. Yoksa akıl ve zekâ ile ve söz ile bilmek kâfî değildir. Bu zevk ve hâl sâhibinin zâhiri ve bâtını, halk ile olan muâmelâtında dâimâ yokluk ve tevâzu' içinde olur. Meselâ birisi tecâvüz etse veyâ bir fikr-i ilmîsine muhâlefet ve i'tirâz etse afv ile muâmele eder ve hilim ile cevâb verir ve içinde aslâ buğuz ve kin olmaz ve zâhirde afv etmiş görünüp sonra ondan ya kavlen veyâ fiilen intikam almaya kalkmaz. Nitekim Hz. Pîr efendimiz bir rubâîlerinde şöyle buyururlar:

تا بنده زخود فانئ مطلق نشود　　　توحید بنزد او محقق نشود

توحید حلول نیست نابودن ست　　　ورنه بگزاف باطلی حق نشود

İzâhan tercüme: *"Kul kendinden ve nefsinden fânî-i mutlak olmadıkça onun indinde tevhîd muhakkak olmaz. Tevhîd-i Hakk'ın vücûd-i hakîkîsi kulun vücûd-i izâfîsine hulûl etmek değildir. Senin kendi fikrinde zevkan ve hâlen yok olmandır. Yoksa boş söz ile bâtıl Hak olmaz."*

İmdi böyle bir fenâya nâiliyet ancak aşk-ı ilâhî şarâbını içip sarhoş olmakla olur.

چیست معراج فلك این نیستی　　　عاشقانرا مذهب و دین نیستی

234. *Feleğin mi'râcı nedir? Bu yokluktur. Âşıkların mezhebi ve dîni yokluktur.*

Rûhun vücûd-i hakîkî feleğine çıkabilmesi için merdiven nedir, bilir misin? İşte bu yokluktur. Binâenaleyh Hak âşıklarının mezhebi ve dîni yokluktur.

پوستین و چارق آمد از نیاز　　　در طریق عشق محراب ایاز

235. *Aşk yolunda niyâz cihetinden Ayâz'ın mihrâbı post ve çarık geldi.*

Ya'ni, aşk yolunda Sultân Mahmûd-ı Gavnevî'nin nedîmi olan Ayâz'ın acz ve niyâz cihetinden mihrâbı ve teveccüh mahalli kendinin postu ve çarığı oldu. Ayâz'ın kıssası V. cildde geçti. Ve "post ile çarık"tan murâd, ne olduğu dahi V. cildin 1918 numaralı beytinin başındaki sürh-ı şerîfte îzâh olundu.

گر چه او خود شاه را محبوب بود ظاهر و باطن لطيف و خوب بود

236. *Gerçi muhakkak o şâhın mahbûbu idi, zâhir ve bâtını latîf ve güzel idi.*

Gerçi o Ayâz muhakkak Sultân Mahmûd-ı Gaznevî'nin mahbûbu idi. Zâhirî ve bâtınî edebler ile muttasıf idi. V. cilddeki Ayâz kıssasında da îzâh olunduğu üzere "Ayâz"dan murâd, insân-ı kâmildir; ve "sultân"dan murâd, şâh-ı hakîkî olan Hak'tır; ve "Ayâz"dan murâd, Çelebi Hüsâmeddîn (k.s.) hazretleri olmak da câizdir. Zîrâ yukarıda îzâh olunduğu üzere Cenâb-ı Pîr efendimiz onların ahvâlini başkalarının kıssasında beyân buyuracaklarını zikretmişler idi; ve *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da o hazretin ahvâli hakkında şöyle buyurur: "Kâffe-i ashâbın muktedâsı ve bilcümle aktâbın pîşvâsı olup zâhir ve bâtınları mücâhedede idi; ve vera' ve takvâda mübâlağa buyururlar idi. Edeb-i bî-gâye ve sıdk-ı bî-nihâyeye mâlik olup riyâzat-ı kesîrede bulunur ve dâimâ mücâhedede olurlar idi. Tab'-ı kerîm ve sîret-i halîm ile ahvâl-i kulûba muttali' ve esrâra vâkıf olup kelimât-ı câmia söylerler ve ashâb-ı kālin ilm-i hallerine âid müşkilâtı hallederler idi; ve hakîkatte Hz. Hudâvendigâr'ımızın mazhar-ı tamâmı onlar idi."

گشته بى كبر و ريا و كينهٔ حسن سلطان را رخش آيينهٔ

237. *Kibirsiz ve riyâsız ve kînsiz sultânın güzelliğine onun yüzü ayna olmuş idi.*

Ayâz'ın, ya'ni insân-ı kâmilin kalbinde ve bâtınında kibir ve riyâ ve kin yok idi. Sultân-ı hakîkî olan Hakk'ın güzel esmâ ve sıfâtının mecmû'una onun yüzü ayna ve mahall-i zuhûr olmuş idi. Bu beyitte Çelebi Hüsâmeddîn (k.s.) hazretlerinin hâl-i şerîflerine işâret buyurulmuş olmak câizdir; ve bu sûrette "sultân"dan murâd, Cenâb-ı Pîr efendimizin zât-ı şerîfleri olur. Nitekim bir beyt-i şerîflerinde saltanat-ı ma'neviyyelerine işâreten şöyle buyururlar:

نيم آن شاه كه ازتخت بتابوت روم خالدين ابدا شد رقم منشورم

"Ben tahtından tabuta giden şâh değilim. Ben öyle bir şâhım ki, menşûrumun ve fermânımın yazısı "Hâlidîne ebedâ!" oldu."

چونكه از هستى خود او دور شد منتهاى كار او معمور شد

238. *Çünkü o kendi varlığından uzak oldu. Onun işinin müntehâsı ma'mûr oldu.*

Çünkü o Ayâz nefsinin tahayyül ettiği mevhûm varlıktan ve sıfât-ı nefsâniyyeden uzak oldu. Binâenaleyh onun işinin nihâyeti ma'mûr oldu ve şâhın indinde mahbûbiyet makāmını ihrâz etti.

زان قوی تر بود تمکین ایاز　　　　که ز خوف کبر کردی احتراز

239. *Ayâz'ın temkîni ondan dolayı pek kavî idi ki, kibir korkusundan ihtirâz eder idi.*

"Temkîn", lügatte hiffet-i mizâc mukābili olan keyfiyet, vakār, usluluk, izzet ve kudret demektir. Istılâhât-ı sûfiyyede, istikāmet üzere rüsûh ve istikrâr makāmıdır. Abd tarîkte oldukça telvîn sâhibidir. Zîrâ hâlden hâle terakkî ve vasıftan vasıfa intikāl eder. Vâsıl olduğu vakit muttasıl olur. Binâenaleyh temkîn husûle gelir (*Ta'rîfât-ı Seyyid*'den tercüme). Ya'ni Ayâz'ın temkîni ondan dolayı pek kuvvetli idi ki, nefsinde kibir duygusu hâsıl olacağı korkusundan çekinir idi ve dâimâ hâl-i zillet ve aczini anar idi.

او مهذب گشته بود و آمده　　　　کبر را و نفس را گردن زده

240. *O mühezzeb olmuş idi ve kibir ve nefsin boynunu vurmuş gelmiş idi.*
[239]

"Mühezzeb", temizlenmiş demektir. Ya'ni, o Ayâz'ın ahlâkı ve tabîatı kusûrlardan pâk ve kalbi küdûretten sâf olmuş ve kibrin ve nefsin boynunu vurup onları öldürmüş idi.

یا پی تعلیم می کرد آن حیل　　　　یا برای حکمتی دور از وَجَل

241. *O hîleleri ya ta'lîm için yâhud korkudan uzak bir hikmet için ederdi.*

"Vecel", korku demektir. Ya'ni, kibrini ve nefsini öldürmüş iken Ayâz'ın yine postuna ve çarığına bakma tedbîrleri ve hîleleri pâdişâhın diğer bendelerine acz ve hiçlik ta'lîmi için idi. Yâhud nefsinde kibir ve gurûr hâsıl olacağı korkusundan uzak bir hikmet ve ma'nâ için idi. Zîrâ insân-ı kâmiller hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (Mâide, 5/69) ya'ni "Onlara korku ve hüzün yoktur" buyurulur.

یا که دید چارقش ز آن شد پسند　　　　کز نسیم نیستی هستیست بند

242. *Yâhud çarığı görmek ona ondan dolayı makbûl oldu ki, yokluk nesîminden varlık bendidir.*

"Nesîm", latîf rüzgâr. Ya'ni, Ayâz'a postunu ve çarığını görmek o sebebden makbûl geldi ki: O post ve çarık yokluk ve acz ve zilletin latîf rüzgârın-

dan peydâ olan varlık bağıdır. Ya'ni vücûd-i hakîkî yokluktan ibâret olan vücûd-i izâfî hayâlâtına bağlanmıştır. Rubâî-i Mevlânâ Câmî (k.s.):

سوفسطائی که از خرد بی خبرست گوید عالم خیالی اندر گزرست

آری عالم همه خیالیست ولی پیوسته درو حقیقتی جلوه گرست

"Akıldan bî-haber olan sofistâî tâifesi, "Âlem geçmekte olan bir hayâldir" der. Evet, âlem bir hayâldir; fakat dâimâ bir hakîkat cilvegerdir."

تا گشاید دخمه کان بر نیستیست تا بیابد آن نسیم عیش و زیست

243. *Tâ ki, dahme açılsın ki, o yokluk üzerinedir; tâ ki, o ıyşin ve yaşayışın nesîmini bulsun!*

"Dahme", lahd ve tabut ve kızgın devenin ağzından gelen köpük ma'nâlarınadır *(Burhân)*. Burada "dahme"den murâd, rûh-ı insânînin lahdi ve tabutu olan cism-i unsurîdir ki, bu cisim sûrette var görünen ve hakîkatte yok olan ve rûhun tabutu ve kabri olan bir dahmedir; ve bu dahme-i cisim yokluktan ve aczden ve zilletten açılır; ve onda mahbûs olan rûh-ı insânî âzâd olup bir latîf ıyşin ve yaşayışın nesîmini bulur.

ملك و مال و اطلس این مرحله هست بر جان سبکرو سلسله

244. *Bu merhalenin mülkü ve malı ve atlası hafîf gidici olan cânın üzerinde zincirdir.*

"Merhale", menzil demektir. Bundan murâd, rûhun nüzûl ettiği dünyâ ve vücûd-i izâfî âlemidir. Ya'ni, bu dünyânın mülkü ve malı ve atlası ve süslü elbiseleri ise hafîf gidici olan rûh-ı insânînin üzerinde zincirdir ve bağdır. Ma'lûm olsun ki, dünyânın müzeyyenâtı onlara fart-ı muhabbet olunup Hak'tan gaflet verdiği vakit mezmûm olur. Nitekim I. cildin 997 numarasına müsâdif olan چیست دنیا از خدا غافل بدن . نی قماش و نقره و فرزند و زن beytinde "Dünyâ nedir? Hudâ'dan gâfil olmaktır. Yoksa kumaş ve gümüş ve evlâd ve kadın değildir" buyurulmuş idi.

سلسلهٔ زرین بدید و غره گشت ماند در سوراخ چاهی جان ز دشت

245. *Altına mensûb olan zinciri gördü ve aldandı. Cân bir kuyu deliğinde sahrâdan kaldı.*

Nefs-i insânî bu altın yaldızlı ve allı pullu zinciri ve bağı gördü ve bunların zâhirî âlâyişine aldandı. Rûh-ı insânî bir kuyu deliği mesâbesinde olan

zulümât-ı tabîat içine düştü ve âlem-i ervâh sahrâsına urûc etmekten geri kaldı.

صورتش جنت به معنى دوزخى   افعيئ پر زهر و نقشش گلرخى

246. *Onun sûreti cennet, ma'nâda cehennemdir. Zehir dolu bir yılan ve onun nakşı bir gül yüzlüdür.*

Bu merhale-i dünyânın sûreti ve zâhiri süslü ve cennet görünür. Fakat bâtını ve ma'nâsı cehennemdir. Zâhiri gül yüzlü bir nakış ve sûrettir ve fakat iç yüzü zehir dolu bir yılandır.

گر چه مؤمن را سقر ندهد ضرر   ليك هم بهتر بود زآنجا گذر

247. *Gerçi mü'mine sakar zarar vermez. Fakat oradan geçmek dahi pek iyi olur.*

Maahâzâ efrâd-ı beşer ne mâhiyette olursa olsun, dışı latîf ve içi korkunç olan bu merhale-i dünyâda zuhûr eder. Nitekim sûre-i Meryem'de olan âyet-i kerîmede وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا . ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا (Meryem, 19/71-72) ya'ni "Sizden o cehenneme uğramayan hiçbir kimse yoktur. Bu cehenneme uğramak Rabb'inin hükm-i kat'îsi ve kazâsı oldu. Bundan sonra sakınanları kurtarırız ve zâlimleri de diz çökmüş oldukları hâlde bırakırız" buyurulur. İmdi Peygamber'e tâbi' olup şer'in müsâadesi dâiresinde bu yaldızlı ve zehirli dünyâdan nasîbini alan mü'minlere bu cehennem zarar vermez. Fakat riyâzâtı ve mücâhedâtı ihtiyâr etmek sûretiyle bu nasîbden dahi geçmek cismin mahbûsu olan rûh-ı insânî için pek iyi olur.

گر چه دوزخ دور دارد زو نكال   ليك جنت بِه ورا فى كل حال

248. *Gerçi cehennem ondan azâbı uzak tutar. Fakat her bir hâlde cennet ona iyidir.*

Ya'ni, gerçi takvâ-yı şer'î ve zâhirî sâhibi olan mü'minden bu dünyâ cehennemi azâbı uzak tutar. Fakat her hâlde takvâ-yı zâhirî ile berâber takvâ-yı bâtınîyi cem' edip bu dünyâda iken cennet-i 'âcile (عاجل) girmek daha iyidir. Muhtelif yerlerde dahi îzâh olunduğu üzere takvâ-yı zâhirî Hak Teâlâ'dan havf sebebiyle günahlardan sakınmak ve cevâz-ı şer'î dâiresinde nefsin hazzını vermektir. Bu mü'min dünyâda iken cennet-i 'âcili (عاجل) bulamaz, fakat âhirette cennet-i âcili (آجل) bulur. Takvâ-yı bâtınî sâhibi olan mü'min ise bir

insân-ı kâmilin terbiyesi altında nefsin huzûzâtını terkedip riyâzât ve mücâhedâta devâm eder. Bu mü'min dünyâda iken cennet-i 'âcili (عاجل) bulduğu gibi âhirette de cennet-i âcili (آجل) bulur.

الحذر ای ناقصان زین گلرخی　　　　که بگاه صحبت آمد دوزخی

249. *Ey nâkıslar! Bu bir gül yüzlüden sakının! Zîrâ sohbet vaktinde bir cehennem geldi.*

"Nâkıslar"dan murâd, nefislerinin sıfâtı altında zebûn ve mağlûb olan sâliklerdir. Ya'ni, ey Hak yolunun sâlikleri! Bu zâhiri gül yüzlü ve iç yüzü zehirli bir yılan olan dünyâdan ve onun güzel süslü olan sûretlerinden sakının! Zîrâ ona yaklaşıp sohbet ettiğiniz vakit akıl ve idrâk sâhibi iseniz onun bir cehennem olduğunu görürsünüz.

حکایت آن غلام هندوکه برخداوندزادهٔ خود پنهان هوا آورده بود
چون دختررا با مهترزاده عقد کردند غلام خبر یافت رنجورشد ومی گداخت
وهیچ طبیب اورا درنمی یافت واورا زهره ویارای گفتن نی

O Hindû kölenin hikâyesidir ki, kendi efendisinin kızına gizli muhabbet etmiş idi. Vaktâki o kızı bir büyük adamın oğluna akd ettiler, köle haber aldı, hasta oldu ve eridi; ve hiçbir hekîm onun illetini anlamadı ve onun da söylemeye tâkati ve mecâli yok idi

"Hevâ", muhabbet; "yârâ", kudret ve kuvvet ve cesâret ve mecâl ve fırsat ma'nâlarınadır (*Burhân*).

خواجهٔ را بود هندو بندهٔ　　　　پروریده کرده او را زندهٔ

250. [249] *Bir efendinin Hindû bir kölesi var idi. Besleyip onu bir diri yaptı.*

"Hindû", kâfir ve bende ve köle ma'nâlarınadır (*Heft Kulzüm*). Ya'ni, bir efendinin harb netîcesinde kâfirlerden alınmış olan bir kölesi var idi. Zayıf ve cılız bir hâlde iken onu besleyip diri ve kuvvetli bir hâle getirdi.

علم و آدابش تمام آموخته　　　در دلش شمع هنر افروخته

251. *Ona ilim ve âdâbı tamâm öğretmiş idi. Onun kalbinde hüner şem'ini parlatmış idi.*

Efendi o köleye zamânında mütedâvil olan ilmi ve edebleri tamâmiyle öğretmiş ve onun kalb ve aklını ilim ve hüner ve edeb nûrlarıyla parlatmış idi.

پروریدش از طفولیت بناز　　　در کنار لطف آن اکرام ساز

252. *O ikrâm tertîb edici olan efendi, o köleyi çocukluğundan beri lutuf kucağında naz ile beslemiş idi.*

بود هم این خواجه را خوش دختری　　　سیم اندامی گشی خوش گوهری

253. *Bu efendinin bir de latîf kızı var idi. Bir sîm-endam, bir nazlı, bir hoş gevher idi.*

"Geş", güzel ve latîf ve reftân nazlı ve bikr ve şâdımânlık ma'nâlarınadır (*Burhân*). "Sîm-endâm," vücûdu gümüş gibi parlak ve beyaz olmaktan kinâyedir.

چون مراهق گشت دختر طالبان　　　بذل می کردند کابین گران

254. *Vaktâki kız mürâhık oldu, tâlibler ağır mehir bezl ettiler.*

"Mürâhık", bülûğ yaşına yaklaşmış olan çocuk. "Kâbîn", mihr-i müeccel ve muaccel ma'nâsınadır. Ya'ni, bu kız bülûğ yaşına yaklaştığı vakit isteyenler çoğaldı ve ağır ve çok mikdârda mihirler teklîf ve bezl ettiler; ve bu çok paralar ile onun babasını ıtmâ'a çalıştılar.

می‌رسیدش از سوی هر مِهتَری　　　بهر دختر دمبدم خوازه گری

255. *Her bir büyük kimse tarafından ona dembedem kız için bir hâze-ger erişir idi.*

"Hâze", "gāze" vezninde, müteaddid ma'nâsı vardır. Gelin için gülden ve reyhanlardan yapılmış kubbe ve askı ma'nâsına da gelir (*Burhân*). "Hâzeger", "gelin askıları yapan kimse" demek olur. Burada tâlibden kinâyedir. Ya'ni, her bir zengin ve mu'teber kimse tarafından o efendiye vakit vakit kız için bir tâlib erişir idi. Ba'zı nüshalarda "hâzeger" yerine "hâhişger" vâki' olmuştur ki, "tâlib" ma'nâsınadır.

گفت خواجه مال را نبود ثبات　　　　روز آید شب رود اندر جهات

256. *Efendi dedi: "Malın sebâtı yoktur. Gündüz gelir, gece cihetlere gider."*

Efendi, böyle ağır mihir teklîf eden zenginler hakkında kendi kendine dedi ki: "Malın sebâtı yoktur; elde kalmaz; gündüz kazanılır, gece muhtelif cihetlere sarf olunup gider."

حسن صورت هم ندارد اعتبار　　　　که شود رخ زرد از یك زخم خار

257. *Hüsn-i sûretin de i'tibârı yoktur. Zîrâ yüz, bir diken yarasından sarı olur.*

Yüz güzelliğinin de i'tibârı ve kıymeti yoktur. Zîrâ o yüze bir diken batıp yara olsa o yara işledikçe yüzün rengi sapsarı olur ve güzelliği gider.

سهل باشد نیز مهترزادگی　　　　که بود غره بمال و بارگی

258. *Büyük kimsenin oğulluğu dahi sehl olur. Zîrâ mala ve kudrete mağrûr olur.*

"Sehl", yumuşak ve kolay ma'nâsına ise de burada "ehemmiyetsiz ve kıymetsiz" olmaktan kinâyedir. "Bâregî", müteaddid ma'nâsı vardır. "Kudret" ma'nâsına da gelir (*Burhân*). Burada "kudret ve iktidar" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, zengin bir kimsenin oğlu olmanın da kıymeti ve ehemmiyeti yoktur. Zîrâ bu kimse de mala ve kudret-i mâliyyeye dayanıp mağrûr olur; ve malda ise sebât yoktur.

ای بسا مهتر بچه کز شور و شر　　　　شد ز فعل زشت خود ننگ پدر

259. *Ey, ne çok büyük kimsenin oğlu vardır ki, şûr u şerrden, kendi kötü fiilinden dolayı babanın ârı oldu.*

Hey gidi hey! Ne çok büyük ve asîl kimselerin oğlu vardır ki, nefis ve şeytanın şûr u şerrine kapılmıştır; ve kendi kötü fiilinden dolayı babası için halk arasında bir leke olmuş ve babası onun kötü fiillerini görüp nâsdan utanmıştır. Meşhûrdur ki, hükemâdan Sokrat'a bir bey oğlu gelip demiş ki: "Sen bir doğramacının oğlusun ve ben beyzâdeyim." Sokrat cevâben: "Ey bedbaht! Senin asâletin sende bitiyor ve benimki bende başlıyor!" demiştir.

پر هنر را نیز اگر باشد نفیس　　　　کم پرست و عبرتی گیر از بلیس

260. *Eğer nefîs olursa da pür-hüner olana da az tap ve İblîs'den ibret al!*
[259]

"Nefîs", kıymetinden dolayı esirgenen ve istenilip rağbet olunacak derecede güzel olan şey demektir. Ya'ni, hüner ve ma'lûmât sâhibi olan kimse eğer

vücûdu nâdir ve nefîs olan tâifeden olsa bile ona az muhabbet et ve bu husûsta İblîs'den ibret al! Zîrâ böyle bir kimsenin nefsinde kibir ve ucüb olmak muhakkaktır. Nitekim İblîs, ilm ü hünerde yektâ olduğu hâlde kibir ve ucübünden dolayı Âdem'e baş eğmedi ve bu husûsta emr-i ilâhîye muhâlefet etti ve matrûd oldu.

علم بودش چون نبودش عشق دين   او نديد از آدم الا نقش طين

261. *Onun ilmi var idi. Vaktâki ona dîn aşkı olmadı, o Âdem'den çamur nakşının gayrını görmedi.*

"Dîn", lügatte inkıyâd ve cezâ ve âdet ma'nâlarına gelir. Burada "inkıyâd" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, İblîs'in ilmi var idi. Vaktâki o İblîs'de inkıyâd ve itâat aşkı olmadı ve bu ilim, onu kibir ve ucüb sebebiyle serkeşlik tarafına çekti. Binâenaleyh o İblîs topraktan yaratılan Âdem'in sûret-i zâhiriyyesini ve şeklini gördü ve onun ma'nâsını göremedi.

گرچه دانى دقت علم اى امين   زانت نگشايد دو ديدهٔ غيب بين

262. *Ey emîn! Gerçi ilmin inceliğini bilirsin; ondan sana iki gayb görücü göz açılmaz.*

Ey ilm-i şerîatte emîn olan âlim-i zâhirî! Gerçi ulûm-i zâhiriyyenin inceliğini bilirsin; fakat bu ilm-i zâhirîden kalbinin âlem-i gaybı görücü olan iki gözü açılmaz. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 22. faslında şöyle buyururlar:

"Şek yoktur ki, bu fakihler hüşyâr ve sâhib-i zekâvettirler ve on kimse hükmündedirler. Müntesib oldukları fende on görürler. Velâkin o âlem ile onların arasına "yecûz, lâ-yecûz", ya'ni "bu câizdir ve o câiz değildir," kāidesinin muhâfazası için bir duvar çekmişlerdir. Eğer o duvar onların hicâbı olmasa, onu hiç okumazlar ve o iş muattal kalır ilh..."

او نه بيند غير دستارى و ريش   از مُعَرِّف پرسد از بيش و كميش

263. *O bir sarık ve sakaldan başkasını görmez. Onun ziyâdeliğini ve noksânını muarriften sorar.*

O âlim-i zâhirî karşısına büyük sarıklı ve kaba sakallı bir kimse gelse, onun kalbinin ahvâlini görüp bilmez. Onun kemâlini ve noksânını bir ta'rîf edici kimseden sorar.

عارفا تو از معرف فارغی خود همی بینی که نور بازغی

264. *Ey ârif! Sen muarriften fâriğsin. Muhakkak görürsün. Zîrâ tulû' edici nûrsun!*

"Ey ârif", hitâbı husûsiyet i'tibâriyle Çelebi Hüsâmeddîn efendimize ve umûmiyet i'tibâriyle kalb gözü açık olan bütün âriflerdir. "Bâziğ", tulû' edici demektir. Ya'ni, âriflerin karşılarına gelen bir kimsenin ahvâlini ve ahlâkını bir muarriften sormaya ihtiyâçları yoktur. Onlar doğrudan doğruya o kimsenin kalbine nazar edip ahvâline ve ahlâkına ve kemâline ve noksânına vâkıf olur. Zîrâ اتقوا فراسة المؤمن فإنه ينظر بنور الله ya'ni "Mü'minin firâsetinden sakının; zîrâ o Allâh'ın nûru ile nazar eder" hadîs-i şerîfi mûcibince onlar tulû' eden nûr-ı ilâhînin kendi olurlar. Nitekim IV. cildin 1795 ve 1796 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi:

کاملان از دور نامت بشنوند تا بقعرتار و پودت دروند

بلکه پیش از زادن توسالها دیده باشندت ترا باحالها

Tercüme: "Kâmiller senin adını uzaktan işitirler. Senin nescinin ka'rına kadar giderler. Belki senin senelerce doğumundan evvel seni haller ile görmüş olurlar."

کار تقوی دارد و دین و صلاح که ازو باشد به دو عالم فلاح

265. *İşi takvâ ve dîn ve salâh tutar. Zîrâ iki âlemde felâh ondan olur.*

Ya'ni, Hak yolunda işi gören şey ancak takvâ ve dîn ve salâhdır. Zîrâ dünyâda ve âhirette felâh ve necât ancak bunlardan olur. Dîni ve salâhı olmayan kimsenin elinde mal ve ilim, şakînin elindeki silâha benzer. Binâenaleyh böyle bir kimsenin başı bu silahlar ile dünyâda türlü belâlara uğrayacağı gibi, âhirette de türlü türlü azâblara giriftar olur.

کرد یك داماد صالح اختیار که بد او فخر همه خیل و تبار

266. *Sâlih bir dâmâd ihtiyâr etti ki, bütün kavim ve kabîlenin fahri idi.*

"Hayl", cemâat ve tâife; "tebâr", Fârisî'de "akrabâ" ma'nâsınadır (*Burhân*). Ya'ni, efendi yukarıda îzâh olunan fikirlere binâen sâlih ve dindâr bir dâmâd ihtiyâr etti ki, bu dâmâdın vücûduyla bütün kavim ve kabîlesi iftihâr ederdi.

پس زنان گفتند او را مال نیست مهتری و حسن و استقلال نیست

267. *Sonra kadınlar dediler ki: "Onların malı yoktur. Büyüklüğü ve güzelliği ve istiklâli yoktur."*

"İstiklâl", lügatte "yalnız olmak" demektir. Burada müstakıllen bir iş sâhibi olmak ma'nâsınadır. Ya'ni, efendinin bu intihâbı üzerine evin içinde bulunan kadınlar i'tirâz edip dediler ki: "Bu dâmâdın malı yoktur; zengin değildir. Mansıb ve rütbe i'tibâriyle de bir büyüklüğü de yoktur. Yüzünde güzellik dahi yoktur ve müstakıllen bir iş sâhibi değildir." Zîrâ kadınlar tab'an âlâyiş-i dünyeviyyeye meclûb olduklarından onların nazarında dîn ve takvâ ve salâh-ı hâlin i'tibârı yoktur. Onların i'tibârı zengine ve rütbe ve mansıb sâhibine ve sûret güzelliğinedir. Binâenaleyh bu tabîatte olan erkekler dahi kadın hükmündedirler.

گفت اینها تابع زهدند و دین   بی‌زر او گنجیست بر روی زمین

268. *Dedi: "Bunlar zühdün ve dînin tâbi'idir. O yeryüzünde altınsız bir hazînedir."*

Efendi kadınların i'tirâzına cevâben dedi: "Zenginlik ve mansıb ve güzellik ve işde istiklâl hep zühde ve dîne tâbi'dirler. Zîrâ dîni ve takvâsı olmayan bir zengin malını az zamanda isrâf ve telef edip muhtâç bir hâle gelir. Rütbe ve mansıb sâhibi dahi dînsizliği ve takvâsızlığı yüzünden irtikâb ettiği fenâlıktan dolayı ma'zûl ve rüsvây olur; ve içki ve sâir sû-i isti'mâlât yüzünden hastalanıp güzelliği zâil olur; ve istikâmetsizliği yüzünden işinin istiklâli gider. Halbuki Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Talâk'da وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا . وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ (Talâk, 65/2-3) ya'ni "Kim ki, Allâh Teâlâ'dan korkarsa onun için bir mahreç kılar ve onu hesâb etmediği cihetten rızıklandırır" buyurulduğundan o müttakî yeryüzünde altınsız bir hazîne hükmündedir."

چون بجد تزویج دختر گشت فاش   دست پیمان و نشانی و قماش

269. *Vaktâki cidd ile, dest-i peymân ve bir nişân ve kumaş ile kızın tezvîci fâş oldu.*

"Dest-i peymân", dâmâdın gelin evine gönderdiği hediye ve mihr-i müeccel ma'nâlarınadır *(Burhân)*. "Kumâş", ev eşyâsı ve metâ' ma'nâsınadır *(Burhân)*. "Nişân"dan murâd, yüzük vesâire gibi musâheret nişânıdır. Vaktâki kızın müttakîye tezvîci gelin hediyesi ve düğün eşyâsı ve musâheret nişânı ile kesb-i ciddiyet edip herkes tarafından duyuldu.

پس غلام خرد کاندر خانه بود   گشت بیمار و ضعیف و زار زود

270. *Müteâkıben evde olan küçük köle çabuk hasta ve zayıf ve inleyici oldu.*
[269]

Kızın müttakî[ye] tezvîci şâyi' olmasını müteâkib efendinin evde büyüttüğü küçük Hindû köle derhal hastalandı ve zayıflamaya başladı.

همچو بیمار دقی او می گداخت　　　علت او را طبیبی کم شناخت

271. *Dıkk marazına mensûb hasta gibi erir idi. Onun illetini bir tabîb az anladı.*

"Dıkk", bir hastalığın adıdır ki, sâhibini günden güne zayıflatır. Ya'ni, köle bu hastalığa uğramış olanlar gibi günden güne erir idi. Mâddiyyât ile meşgûl olan doktorlar onun hastalığını anlayamadı. Ancak bir doktor biraz anlayabildi ki, o doktor dahi akıl doktoru idi. Nitekim âtîdeki beyitte tavzîh buyurulur.

عقل می گفتی که رنجش از دلست　　　داروی تن در غم دل باطلست

272. *Akıl derdi ki: "Onun hastalığı gönüldendir. Gönül gamına cisim ilâcı bâtıldır."*

O hastalığı biraz anlayan akıl doktoru derdi ki: "O kölenin hastalığı emrâz-ı mâddiyyeden değildir, belki gönüldendir; ve gönül hastalığı ma'nevîdir. Binâenaleyh gönül gamına ve bu ma'nevî hastalığa mâddî olan cismin ilâcı bâtıldır ve müessir değildir.

آن غلامك دم نزد از حال خویش　　　گر چه می‌آمد ورا در سینه ریش

273. *Her ne kadar onun sînesinde yara geldi ise de, o kölecik kendi hâlinden dem vurmadı.*

گفت خاتونرا شبی شوهر که تو　　　باز پرسش در خلا از حال او

274. *Bir gece kocası kadına dedi ki: "Sen tenhâda onun hâlinden açık sor!"*

Efendi bir gece hanımına dedi ki: "Sen o kölenin hâlini açık bir sûrette kendinden sor ve derdi ne olduğunu anla!"

تو بجای مادری او را بود　　　که غم خود پیش تو پیدا کند

275. *"Sen onun anası yerindesin. Ola ki, kendi gamını senin önünde ızhâr ede!"*

چونکه خاتون کرد در گوش این کلام　　　روز دیگر رفت نزدیك غلام

276. *Vaktâki hâtun bu sözü dinledi, ertesi gün kölenin yanına gitti.*

پس سرش را شانه می‌کرد آن ستی　　با دو صد مهر و دلال و آشتی

277. *İmdi o hanım onun başını iki yüz şefkat ve nâz ve sulh ile taradı.*

Hanım o kölenin başını ana gibi şefkat-i kâmile ve nâz ve iyilik ile onu okşaya okşaya taradı. "Sitî", "seyyidetî" kelimesinin muhaffefidir.

آنچنانکه مادران مهربان　　نرم کردش تا در آمد در بیان

278. *Şefkatli analar gibi ona yumuşaklık etti. Nihâyet beyâna geldi.*

Hanım köleye şefkatli analar gibi yumuşak ve halîmâne muâmele etti. Nihâyet köle gizli derdini ızhâra başladı.

که مرا امید از تو این نبود　　که دهی دختر به بیگانهٔ عنود

279. *"Senden benim ümîdim bu değil idi ki, kızı bir anûd olan yabancıya veresin!"*

Köle sırrını meydana koyup dedi ki: "Ben senden kızı bir anûd olan yabancı kimseye vereceğini [zann]etmezdim.

خواجه زادهٔ ما و ما خسته جگر　　حیف نبود کو رود جای دگر

280. [279] *"Bizim efendimizin evlâdı ve biz hasta-ciğeriz. Yazık olmaz mı ki, o başka yere gitsin?"*

"Ciger", her şeyin vasatına da derler. "Hasta-ciger", "kalbi mecrûh" demek olur. Ya'ni, "Bizim efendi-zâdemiz olan kızcağız bir anûd yabancıya nikâh olunduğundan dolayı kalbi mecrûhtur; ve ben dahi onun nâil-i visâli olamadığımdan dolayı kalbi mecrûhum. Ben mahreminiz dururken onun böyle yabancı bir yere gitmesi yazık olmaz mı?"

خواست آن خاتون زخشمی کامدش　　که زند وزبام زیر اندازدش

281. *O hâtûn ona gelen bir öfkeden istedi ki, ona vursun ve damdan aşağıya atsın.*

Hanım köleden bu sözleri işittiği vakit pek ziyâde öfkelendi. Onu dövmek ve hattâ damdan aşağıya atıp helâk etmek istedi.

کو که باشد هندوی مادر غری　　که طمع دارد بخواجهٔ دختری

282. *Dedi ki: "O bir anası kahpe Hindû kim oluyor ki, efendisinin kızına tama' duysun?"*

Hanım kendi kendine dedi ki: "Anası fâhişe bir kıymetsiz köle kim oluyor ki, efendisinin kızına tama' edip gizlice onunla muâşaka etsin! Buna nasıl tahammül olunur?"

گفت صبر اولى بود خود را گرفت   گفت با خواجه كه بشنو اين شگفت

283. *Dedi: "Sabır evlâdır." Kendisini tuttu. Efendiye dedi ki: "Bu acîbi dinle!"*

Hanım yine kendi kendine, "Kölenin bu küstahlığına sabır etmek ve ona karşı şiddetle muâmele etmemek evlâdır!" deyip kendisini ve öfkesini tuttu. Fakat efendisine dedi ki: "Bak, bu acîb olan hâli söyleyim de dinle!"

اينچنين گرّا يكى خائن بود   ما گمان برده كه هست او معتمد

284. *"Böyle köle bir hâin olsun! Biz zannetmiş idik ki, o mu'temeddir."*

"Gerrâ", köle ve hizmetçi ve berber ve tellâk demektir ki, bu lafzı bir kimseyi tahkîr için kullanırlar *(Burhân)*. Ya'ni, "Böyle âdî bir köle hâin olsun ha! Biz onu elimizde büyütüp terbiye ettiğimiz için ahlâkına i'timâd olunur bir mahlûk zannetmiş idik!"

صبر فرمودن خواجه مادر دختررا كه غلام را زجر مكن من بى زجر اورا ازين
طمع بازآورم به تدبير كه نه سيخ سوزد نه كباب خام ماند

Efendinin kızın anasına: "Köleyi zecr etme; ben onu zecr etmeksizin tedbîr ile bu tama'dan vazgeçiririm ki, ne şiş yanar, ne de kebab çiğ kalır!" diye [sabır] emretmesi

گفت خواجه صبر كن با او بگو   كه ازو ببريم و بدهيمش بتو

285. *Efendi dedi: "Ona söyle ki, onu keselim ve onu sana verelim!"*

Efendi hanıma dedi ki: "Köleye kızı vermek için söz kestiğimiz kimseden ayıralım ve o kızımızı sana verelim, diye söyle!"

تا بمکر این از دلش بیرون کنم　　　تو تماشا کن که دفعش چون کنم

286. *"Tâ ki, mekr ile bunu onun gönlünden çıkaralım. Sen temâşâ et ki, onu nasıl def' ederim!.."*

"Tâ ki bu va'd sebebiyle bu iftirâk gamını onun gönlünden çıkaralım. Bu gam çıktıktan sonra sen bak ki, ben nasıl bir tedbîr ve hîle ile ondan bu arzûyu def' ederim!"

تو دلش خوش کن بگو می‌دان درست　　　که حقیقت دختر ما جفت تست

287. *"Sen onun gönlünü hoş et! De: "Doğru bil ki, bizim kızımız hakîkaten senin çiftindir."*

"Ey hanımım! Sen o kölenin gönlünü va'd ile hoş et ve de ki: "Bu sözü doğru bil ki, hakîkaten bizim kızımızın eşi olmaya sen lâyıksın!"

ما ندانستیم ای خوش مشتری　　　چونکه دانستیم تو اولی‌تری

288. *"Ey hoş müşterî! Biz bilmedik. Vaktâki bildik; sen daha evlâsın!"*

Ona de ki: "Ey kızımızın latîf olan müşterîsi! Biz senin ona tâlib olduğunu bilmiyor idik. Vaktâki şimdi bildik ve anladık. Sen ona zevc olmaya başkasından daha lâyık ve evlâsın!"

آتش ما هم در این کانون ما　　　لیلی آن ما و تو مجنون ما

289. *"Bizim ateşimiz dahi bizim ocağımızdadır. Leylâ bizim ve sen Mecnûn da bizim!"*

"Sen ateş mesâbesindesin ve kızımız da ocak mesâbesindedir; ve kezâ kızımız Leylâ ve sen de Mecnûn mesâbesindesiniz. İkiniz de bizim elimizdesiniz. Binâenaleyh teessüf etmeye mahal yoktur!"

تا خیال و فکر خوش بر وی زند　　　فکر شیرین مرد را فربه کند

290. [289] *"Nihâyet latîf hayâl ve tatlı fikir onun üzerine vursun. Tatlı fikir adamı semîz eder."*

"Ey hanımım! Sen o köleye bunları söyle! Âkıbet onun kalbinde latîf hayâl ve fikir peydâ olsun ve bu maraz ondan gitsin. Zîrâ tatlı fikir insanı semizletir."

جانور فربه شود لیك از علف　　　آدمی فربه ز عزست و شرف

291. *Hayvan semîz olur; lâkin aleften; benî âdem izzetten ve şereften semîzdir.*

Her nevi' hayvan ancak yemeden ve içmeden semîz olur. Fakat benî-Âdem izzet ve şeref sâhibi oldukça kalbi ferahlanır ve yediği, içtiği mi'desinde lâyıkıyla hazmolup, kendisine semizlik gelir.

آدمی فربه شود از راه گوش　　　جانور فربه شود از حلق و نوش

292. *Benî-Âdem kulak yolundan semîz olur. Hayvan boğazdan ve içmeden semîz olur.*

Ya'ni, Âdem oğlu kendisine sürûr ve ferah verecek olan sözleri dinlediği vakit semirir; ve gam ve elem verecek olan sözlerden müteessir olup erir. Hayvan ise bol bol yemeden ve içmeden semirir. Zîrâ onlarda insandaki tefekkürât yoktur.

گفت آن خاتون از این ننگ مهین　　　خود دهانم کی بجنبد اندرین

293. *Hanım dedi: "Bu zelîl olan ârdan benim ağzım bu husûsta ne vakit kımıldar?"*

Efendinin bu tavsiyesini dinlediği vakit hanım dedi ki: "Ben böyle güzel va'dlere müteallık olan sözleri bir köleye söylemekten arlanırım ve utanırım. Ve bu âr ve utanma başkalarına karşı olan âra ve utanmaya benzemez; zelîl ve hakîr bir ârdır. Binâenaleyh benim ağzım bu sözleri söylemek için nasıl hareket eder?"

اینچنین ژاژی چه خایم بهر او　　　گو بمیر آن خائن ابلیس خو

294. *"Böyle bir herzeyi onun için niçin çiğneyim? de... O İblîs huylu hâin ölsün!"*

"Jâj", herze ve boş söz ve hezeyân demektir. Ya'ni, "Böyle boş va'dleri, iyi sözleri bir köleye karşı söylemek hezeyândan ibârettir. Binâenaleyh ben ona karşı bunları niçin ağzıma alayım? Bırak o şeytan huylu hâin gebersin!"

گفت خواجه نی مترس و دم دهش　　　تا رود علت ازو زین لطف خوش

295. *Efendi dedi: "Hayır. Korkma, ona söz ver! Tâ ki, bu hoş lütuftan dolayı ondan illet gitsin!"*

دفع او را دلبرا بر من نویس هل که صحت یابد آن باریك ریس

296. *"Ey dilber! Onun def'ini benim üzerime yaz! Bırak ki, o bârik-rîs sıhhat bulsun!"*

"Bârik resîden", bir işin nihâyetine kemâliyle vâsıl olmak ve o işi lâyıkı ile nihâyetine eriştirmek ma'nâsında kinâyât-ı Acem'dendir (*Bahâr-ı Acem*). "Bârik- rîs", vasf-ı terkîbî olup, "işi matlûbuna muvâfık olarak bitirici" demek olur. Köle bu va'dler ile bu tezevvüc işinin matlûbuna muvâfık sûrette netîceleneceğine kāni' olacağı için "bârik-rîs" onun sıfatı olur. "Ey dilber olan hanımım! O kölenin kızımız üzerinden def'ini benim üzerime farz bil! Bırak ki, kendi i'tikādınca işini matlûbuna muvâfık bitirici olan köle sıhhat bulsun!"

چون بگفت آن خسته را خاتون چنین می‌نگنجید از تبختر بر زمین

297. *Vaktâki hanım o hastaya böyle söyledi, nâz ile salınmaktan yeryüzüne sığmadı.*

Vaktâki hanım, o gönül hastası olan köleye efendinin ta'lîm ettiği sözleri söyledi, köle o kadar sevindi ki, nâz ile salınmaktan yeryüzüne sığmayacak bir hâle geldi. "Tebahtür", naz ile salınarak yürümek demektir.

زفت گشت و فربه و سرخ و شگفت چون گل سرخ او هزاران شکر گفت

298. *Cesîm ve semîz ve kırmızı oldu. Kırmızı gül gibi açıldı. O binlerce şükür söyledi.*

Bu va'd-i latîf üzerine köle günden güne semirdi ve yanakları kızardı ve bir kırmızı gül gibi açılıp güler yüzlü oldu. Maksûduna nâil olacağı fikriyle bir çok şükür etti.

گه گهی می‌گفت ای خاتون من که مبادا باشد این دستان و فن

299. *Vakit vakit derdi ki: "Ey benim hanımım, olmaya ki, bu hîle ve fen olsun?"*

Köle bu va'dlere inanmakla berâber içinde de bir şübhe olduğu için vakit vakit hanıma hitâben derdi ki: "Ey benim hanımım, sakın bu bana ettiğiniz va'd-i tezvîc hîle ve bir sanîa olmasın?" "Destân", hîle demektir.

خواجه جمعیت بکرد و دعوتی که همی‌سازم فَرَجْ را وصلتی

300. [299] *Efendi, "Ferec için bir vuslat tertîb ettim!" diye cem'iyet ve bir da'vet yaptı.*

"Ferec", kölenin adıdır. Efendi fikrinde kurduğu bir hîleye vücûd vermek için, "Ferec'i evlendiriyorum!" diye etrâfa i'lân edip bir velîme cem'iyeti yaptı ve ehibbâsını da da'vet etti.

تا جماعت عشوه می‌داند و گال   کای فرج بادت مبارك اتصال

301. *Hattâ cemâat: "Ey Ferec, sana ittisâl, mübârek olsun!" diye aldattılar ve oyun ettiler.*

"İşve-dâden", aldatmak; "gâl-dâden", oyun etmek (*Burhân*). Efendi, bu cem'iyet ve da'vetteki hîlesini gizlice ehibbâbsına anlatmış olduğundan bu husûsta efendinin oyununa vâkıf idiler ve hîleyi takviye için o cemâat: "Ey Ferec! Efendinin sihriyetine ittisâlin sana mübârek olsun!" diye köleyi aldattılar ve oyun ettiler.

تا یقین تر شد فرج را آن سخن   علت از وی رفت کل از بیخ و بن

302. *Âkıbet o söz Ferec'e pek yakın oldu; illet ondan kökünden ve dibinden külliyyen gitti.*

Da'vetlilerin tertîbi üzerine kızın kendisine verileceği sözü köle Ferec'e pek yakın geldi. Bu sözün doğruluğuna kanâat hâsıl etti. Binâenaleyh o gönül hastalığı köleden kâmilen zâil oldu.

بعد ازان اندر شب گُردَكْ بفن   امردی را بست حنّا همچو زن

303. *Ondan sonra gerdek gecesinde fenn ile bir emrede kadın gibi kına bağladı.*

"Girdek", gelin odası ve gelinlik ma'nâlarınadır. Burada "gelinlik" ma'nâsı münâsibdir. "Hınnâ", kına dedikleri nebâtî bir boyadır ki, kadınlar düğün gecesinde eskiden ellerine koyarlar ve parmaklarının uçları kırmızı renkte olur idi. O geceye de "kına gecesi" ta'bîr ederler idi. "Fenn", burada hîle ve hud'a demektir. Bu da'vet ve cem'iyetten sonra efendi, gelinlik ya'ni kına gecesinde hîle ve hud'a ile bıyıkları ve sakalı henüz çıkmamış ve henüz bülûğa ermiş olan bir genç irisi delikanlıya kadın gibi kına koymuş ve onu bir kız şekline sokmuş idi.

پر نگارش کرد ساعد چون عروس   پس نمودش ماکیان دادش خروس

304. *Onun bileğini gelin gibi pür-nakış etti. Binâenaleyh ona tavuk gösterdi, horoz verdi.*

Kız şekline sokulan o bâliğ oğlanın bileğine eski zamanlarda gelinlerin bileklerine yapılan nakışlar gibi nakışlar yapılıp süslendi. Binâenaleyh efendi şu vaz'iyete bakılırsa köleye tavuk gösterdi ve horoz verdi, ya'ni dişi vereceği yerde erkek verdi.

مقنعه و حلهٔ عروسان نکو　　　　گنگ امرد را بپوشانید او

305. *İyi gelinlerin baş örtüsünü ve elbisesini yakışıklı emrede o giydirdi.*

"Mıknaa", baş örtüsü; "geng", lafzının dokuz kadar ma'nâsı vardır. Burada "güzel ve yakışıklı" ma'nâsı münâsibdir; ve "küng", iri ve kavî heykelli adam ma'nâsına gelir (*Burhân*). Beyt-i şerîfte her iki ma'nâ da münâsib olur. Ya'ni, efendi iyi ve mu'teber gelinlere giydirilen baş örtüsünü ve elbiseyi o yakışıklı ve güzel veyâhud iri vücûdlu delikanlıya giydirdi.

شمع را هنگام خلوت زود کشت　　　　ماند هندو با چنان کنگ درشت

306. *Halvet vaktinde şem'i çabuk söndürdü. Hindû öyle sert olan iri vücûdlu delikanlı ile kaldı.*

Tüysüz delikanlıyı böyle süsleyip kadın şekline koyduktan sonra gelin odasına oturttular; ve o zamanda cârî olan âdet vechi ile efendi köleyi bu odaya gerdeğe koydu. Köle delikanlının kız şeklinde olan parlak yüzünü görüp hakîkaten kendisinin kız ile evlendirildiğine inandı ve efendi de köleyi odaya koyduktan sonra onları yalnız bırakarak yanan mumu hemen söndürdü; ve odada köle güçlü, kuvvetli ve şehveti sert ve şedîd olan delikanlı ile kaldı.

هندوك فرياد مى كرد و فغان　　　　وز برون نشنيد كس از دف زنان

307. *Kölecik feryâd ü figān ederdi. Kadınların definden, hâriçten kimse işitmedi.*

Kölecik kıza takarrüb için soyunur soyunmaz o kuvvetli genç aldığı ta'lîmât mu'cibince köleye sarılıp fiil-i şenî' icrâsına başladı. Köle delikanlı ile başa çıkamadığından feryâd ü figān ederdi. Fakat kadınlar dışarıda def çalıp hep bir ağızdan şarkı söylemekte olduklarından bu vâveylâ arasında kölenin feryâdını dışarıdan işiten bir kimse olmadı.

ضرب دف و کف و نعرهٔ مرد و زن　　　　کرد پنهان نعرهٔ آن نعره زن

308. *Def ve el darbı ve erkeğin feryâdının na'rası o na'ra vurucunun na'rasını gizledi.*

Dışarıda def çalmalar ve el çırpmalar ve erkeklerin ve kadınların na'raları ve gazelleri o gelin odasında na'ra vurucu olan kölenin na'rasını ve feryâdını bastırdı.

تا بروز آن هندوك را مىفشارد　　　　چون بود در پيش سگ انبان آرد

309. *Gündüze kadar o Hindûcuğu sıktı. Un dağarcığı köpeğin önünde nasıl olur?*

Ya'ni, o şehveti şedîd olan delikanlı o köleciği sabaha kadar sıktı ve ona fiil-i şenî' icrâ etti. Delikanlı iştihâda bir köpeğe ve genç köle de un dağarcığına müşâbih idi. Köpeğin önünde bir un dağarcığı nasıl delik deşik olursa köle de o delikanlının önünde öyle oldu.

روز آوردند طاس و بوغ زفت　　　　رسم داماد آن فرج حمام رفت

310. [309] *Gündüz tas ve büyük bohça getirdiler. Dâmâd âdeti olarak Ferec hamama gitti.*

Sabah olunca hamam tası ve bir de çamaşırı hâvî büyük bohça getirdiler. Dâmâdlara mahsûs olan âdet vechi ile gusül etmek için köle Ferec hamama gitti.

رفت در حمام او رنجور جان　　　　كون دريده همچو دلق تونيان

311. *O cân hastası külhancıların eski libâsı gibi mak'adı yırtılmış olarak hamama gitti.*

"Kûn", mak'ad; "tûn" hamam; "yâ", nisbet için; "ân", cem' içindir. "Tûniyân", külhancılar demek olur. Gece delikanlının fiil-i şenî'inden canı yanmış olan o köle külhancıların yırtık elbisesi gibi mak'adı yırtık bir hâlde sanki bir kıza mukārenette bulunmuş olan dâmâd gibi hamama gitti.

آمد از حمام در گردك فسوس　　　　پيش او بنشست دختر چون عروس

312. *Fisûs olarak gelin odasına geldi. Kız gelin gibi onun önüne oturdu.*

"Fisûs", maskaralık ve zarâfet etmek ma'nâsına olan "fisûsîden" masdarından müştak isimdir. Müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "maskara" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni köle hamamda yıkanıp gusül ettikten sonra maskara olarak gelin odasına geldi. Efendinin kızı gece karanlıkta kendisine mukārenette bulunan gelin imiş gibi kölenin önüne oturdu.

مادرش آنجا نشسته پاسبان   که نباید کو کند روز امتحان

313. *Onun anası, "Olmaya ki, o gündüz tecrübe eder!" orada bekçi olarak oturmuş idi.*

Kızın anası belki köle geceki tecâvüzün kız tarafından yapılmamış olduğu mülâhazasıyla onun uzv-ı ma'hûdunu gündüz tecrübe eder ve mes'elenin hakîkati meydâna çıkar, diyerek gelin odasında bekçi olarak oturdu. Zîrâ kayınvâlidesinin huzûrunda gelinin uzv-ı ma'hûdunu yoklamak köle tarafından açık bir rezâlet olurdu. Binâenaleyh kızın anası orada oldukça buna cesâret edemez idi.

ساعتی در وی نظر کرد از عناد   آنگهان با هر دو دستش ده بداد

314. *Bir müddet ona husûmet cihetinden nazar etti. Sonra ona her iki eli ile on verdi.*

"İnâd", muâraza ve muhâlefet etmek demektir. "Her iki el ile on vermek" iki ellerini açarak on parmak ile: "Nah sana! Alnını karışlayım!" ma'nâsında olan işâreti vermektir. Ya'ni, köle efendinin kızının yüzüne inâd ve husûmet ve muhâlefet cihetinden baktı. Baktı da, iki ellerini açıp on parmağı ile: "Nah sana! Alnını karışlayım! Senin gibi kız mı olur!.." ma'nâsında olan işâreti verdi.

گفت کس را خود مبادا اتصال   با چو تو ناخوش عروس بد فعال

315. *Dedi: "Muhakkak, kimseye senin gibi kötü fiilli nâ-hoş gelin ile ittisâl olmasın!"*

روز رویت روی خاتونان تر   کیر زشتت شب بتر از کیر خر

316. *"Gündüz senin yüzün tâze hanımların yüzüdür. Gece senin zekerin eşeğin zekerinden beterdir!"*

Ma'lûm olsun ki, zâhiri müstehcen olan bu hikâyenin içi yüzü birtakım hakîkatler ile doludur. Nitekim, V. cildin 2496 numaralı beytinin baş tarafındaki sürh-ı şerîfte bu ma'nâ îzâh olundu. Bu hikâyedeki işâretler de hülâsaten şunlardır: "Köle"den murâd, nefislerinin kulu olan dünyâ ehlidir. "Efendi"den murâd, mürşid-i kâmildir. "Latîf kız şekline konulan delikanlı" sûret-i zâhiresi müzeyyen ve süslü ve câlib-i iştihâ görünen dünyâdır. "Mumun sönüp karanlık olması"ndan murâd, zulümât-ı tabîiyyedir. "Delikanlının karanlıkta köleye fiil-i şenî' icrâsıyla onun nâmûsunu berbâd etmesi" huzûzât-ı nefsâniyyelerine müteveccih olan ehl-i dünyânın âkıbet bir belâ-yı sûrî ve ma'nevîye giriftâr olmalarıdır. Meselâ, zinâya mübtelâ olanlar ekseriyâ firen-

gi ve belsoğukluğu ve verem illetleri ile ma'lûl olur; ve çok yeyip içmeye ve içkiye mübtelâ olanlar mi'de ve damar hastalıklarına uğrar. Bunlar vücûdun sûrî belâlarıdır. Ma'nevî belâları ise hayât-ı uhreviyyede inkişâf eder. Şimdi, mürşid-i kâmil böyle haz ve zevk-i nefsânîsine meclûb olanları hîle ve hud'a ile dünyâdan soğutur; ve köle, kızın alnını karışladığı gibi sâlik-i tarîk-ı Hak dahi mürşid-i kâmilin bu terbiyesi netîcesinde zâhiri güzel ve bâtını çirkin olan dünyânın alnını karışlar ve "Kimse sana yaklaşmasın!", der. Nitekim âtîdeki ebyât-ı şerîfede bu ma'nâ îzâh buyurulur.

همچنان جمله نعیم این جهان — بس خوشست از دور پیش از امتحان

317. *Bu cihânın bütün ni'metleri böyledir. Tecrübeden evvel uzaktan çok latîftir.*

می‌نماید در نظر از دور آب — چون روی نزدیك باشد آن سراب

318. *Nazarda uzaktan su görünür, yakına gittiğin vakit o serâb olur.*

گنده پیر است او و از بس چاپلوس — خویش را جلوه كند چون نو عروس

319. *O kokmuş kocakarıdır ve çok yaltaklanmaktan kendisini yeni gelin gibi gösterir.*

O dünyâ zâhiri çok süslü olduğu hâlde, bâtını kokmuş bir kocakarıdır. Kendisine müteveccih olanlara karşı çok yaltaklanır ve cilve eder. Bu cilveler ile kendisini bir yeni gelin gibi gösterir. Nitekim İbn Abbâs hazretlerinden rivâyet olunan hadîs-i şerîfte buyurulur: "Dünyâ kıyâmet gününde kır saçlı ve çakır gözlü ve dişleri çıkık bir kocakarı sûretinde getirilir. Halâyıka: "Bunu biliyor musunuz?" denilir. Halk cevâben: "Biz onu bilmekten Allâh'a sığınırız!" derler. Denilir ki: "İşte bu sizin kendisi ile iftihâr ettiğiniz ve onun üzerine birbirinizi öldürdüğünüz dünyâdır." Bu beyt-i şerîfte bu hadîs-i nebevîye işâret vardır.

هین مشو مغرور آن گلگونه اش — نوش نیش آلودهٔ او را مچش

320. [319] *Sakın onun düzgününe aldanma! Onun zehir karışık olan şerbetini tatma!*

"Gülgûne", kadınların yüzlerine sürdükleri düzgün ve allık ma'nâsınadır. Ey Hak yolunun sâliki! Sakın, dünyânın süslü ve allı pullu olan zâhirî sûretine aldanma! Onun huzûzâtı ve ezvâkı altında türlü türlü zehirler ve belâlar gizlidir.

صبر كن كَالصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجْ — تا نیفتی چون فرج در صد حرج

321. *Sabret! Zîrâ sabır sürûrun anahtarıdır. Tâ ki, Ferec gibi yüz zahmete düşmeyesin!*

Ey sâlik! Eğer nefsin zâhirde latîf görünen bu dünyânın huzûzât ve ezvâkına atılmak isterse sabret ve onun altında gizli olan zehirleri ve belâları düşün! Zîrâ sabır sürûrun ve ferahın anahtarıdır ve bu sabır anahtarıyla senin vücûdunda kilitli olan rûhunun hazînesi açılır. Bu dünyânın dar olan sâhasından geniş olan rûhâniyet âlemine girersin ve ondan sonra köle Ferec gibi zulümât-ı tabîiyye içinde türlü türlü zahmetlere düşmezsin.

آشکارا دانه، پنهان دام او خوش نماید ز اولت انعام او

322. *Onun tânesi âşikâr ve tuzağı gizlidir, onun in'âmı evvelden sana hoş görünür.*

Dünyânın malı ve mülkü ve kadınları ve rütbe ve mansıbı meydanda olan tânedir. Bunların altında da gizli tuzak vardır. Dünyânın bu zikrolunan in'âm ve ihsânına nâiliyet evvelden sana hoş görünür. Fakat bunlara gönül verip meclûb olduğun vakit bil ki, bunların altındaki gizli tuzağa tutuldun. Nitekim sûre-i Hadîd'de buyurulur: اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا (Hadîd, 57/19) ya'ni "Biliniz ki, dünyâ hayâtı ancak oyundur ve boş meşgûliyettir ve zînettir ve aranızda tefâhürdür; emvâlde ve evlâdda çoğalmaktır. O hayât-ı dünyâ bitirdiği nebâtı görüp ekincilerin taaccüb ederek mesrûr oldukları yağmura benzer. Sonra o nebâtı kuruyup sararmış görürsün. Sonra da kuruluğundan un-ufak olur."

در بیان آنکه این غرور تنها آن هندورا نبود بلکه هر آدمی بچنین
غرور مبتلاست درهر مرحلهٔ الاّ مَنْ عَصَمَهُ الله

Onların beyânındadır ki, bu gurûr yalnız o Hindû'ya olmadı; belki her bir âdem her bir merhalede böyle gurûra mübtelâdır; ancak Allâh'ın hıfzettiği kimse müstesnâdır

"Gurûr", aldanmak demektir. Ya'ni, bu aldanmak yalnız kıssası zikrolunan köleye mahsûs değildir. Belki her bir âdem gerek sûret ve gerek ma'nâ

merhalelerinde ve menzillerinde böyle aldanmak hâline mübtelâdır. Meselâ, dünyâ ehlini dünyânın malı ve mülkü ve mansıbı ve kadınları ve parası aldatır, suver-i uhreviyyenin ezvâkından hicâb-ı zulmânîye düşerler; ve hattâ bir kısmı böyle ezvâk ve hayât olduğunu inkâr bile ederler; ve âhiret ehli dahi Kur'ân'da ve hadîste haber verilen ezvâk-ı uhreviyyeye aldanıp, Zât-ı Hak'tan hicâbât-ı nûrâniyyeye düşerler. Ancak Hak Teâlâ hazretlerinin muhâfaza buyurduğu kimseler bu zulmânî ve nûrânî hicâblardan mahfûz olup Hakk'a vâsıl olur ki, bunlar ehlullahtır. Nitekim hadîs-i şerîfte الدنيا حرام على اهل الآخرة والآخرة حرام على اهل الدنيا وهما حرامان على اهل الله ya'ni "Dünyâ ehl-i âhirete haramdır; ve âhiret ehl-i dünyâya haramdır; ve onların ikisi de ehlullâha haramdır" buyurulur.

چون بپیوستی بدان ای زینهار   چند نالی در ندامت زار زار

323. *Vaktâki ona ulaştın, ey kimse, sakın! Nedâmet içinde ne kadar zâr zâr ağlarsın.*

Vaktâki altında gizli tuzak bulunan dünyânın mansıbına ve rütbesine ve malına ve mülküne ulaştın, sakın bunlara aldanma! Zîrâ altındaki tuzağa tutulup nedâmet içinde çok ağlar ve inlersin. Ba'zı nüshalarda "ey zînhâr" yerine "ey hûşyâr" yazılmıştır. "Ey zeyrek ve ayık!" demek olur.

نام میری و وزیری و شهی   در نهانش مرگ و درد و جان دهی

324. *Beylik ve vezirlik ve şahlık adı, bâtınında ölüm ve derd ve cân vericiliktir.*

Beylik ve vezirlik ve hükümdârlık adı, zâhirde şerefli ve izzetli görünür. Bu sebeble sâhibine pek ziyâde gurûr ve kibir verir. Bu gurûr ve kibir ve enâniyet ise ma'nâda ölümdür ve helâk-i ma'nevîdir; ve iç yüzü derd ve elemdir; ve bu adlar altında cân vericiliktir.

بنده باش و بر زمین رو چون سمند   چون جنازه نی که بر گردن برند

325. *Bende ol, yeryüzünde semend gibi git! Boyun üzerinde götürdükleri cenâze gibi değil!*

"Semend", rengi sarıya mâil olan at ma'nâsınadır ki, Türkçe'de "kula at" derler. Ya'ni, beylik ve vezirlik ve şahlık hevesinden geç de, yeryüzünde kula at gibi yürü! Ve halkın yükünü çekip menfaatlerine hizmet et! Ve kibir ve azametten uzaklaş! Yeryüzünde halkın boyunları üzerinde taşıdıkları cenâze

gibi yürüme! Zîrâ beyler ve vezîrler ve şâhlar hizmetlerini halka yükletmek sûretiyle yaşarlar. Halka hizmetleri için ücret de vermiş olsalar bile yine kendileri ücretle taşınan cenâze hükmünde olurlar.

جمله را حمال خود خواهد كفور　　　چون سوار مرده آرندش بگور

326. *Kefûr olan cümleyi kendi hamâlı ister. Ölmüş olan süvâr gibi ki, onu mezâra götürürler.*

"Kefûr", Hakk'ın ni'metlerine şükür etmeyen kimse demektir; ve Hakk'ın ihsânı olan sağ ve sâlim a'zâyı kendi meşrû' olan ihtiyâcında bizzât kullanmak şükr-i fiilîdir. Binâenaleyh a'zâsı sağ ve sâlim ve onlar ile ihtiyâcını te'mîn etmek mümkin iken bu ihtiyâcını başkalarından beklemek küfrân-ı ni'met olur. Meselâ, susadığı vakit evinde bir bardak suyu kendi eli ile bulup içmek kābil iken, beyefendi bu ihtiyâcını hizmetçiden bekler; ve bu sûrette halkın mezâra götürdükleri ölmüş "süvâr" ya'ni cenâze gibi olup kendisini hemcinsinin boynunda taşıtır.

بر جنازه هر كرا بينى بخواب　　　فارس منصب شود عالى ركاب

327. *Rü'yâda her kimi tabut üzerinde görür isen rikâbı âlî olan mansıbın fârisi olur.*

"Cinâze", içine ölü koydukları tabut; "rikâb" üzengi; "fâris", ata binen demektir. İkinci mısrâ'da yüksek mansıb ata ve bu mansıba nâil olan kimse de biniciye teşbîh buyurulmuştur. "Rikâbı âlî olmak", yüksek mansıb sâhibi ata binip ayaklarını üzengiye takdığı vakit üzengi etrâfında birçok tevâbi'in yürümesinden kinâyedir. Ya'ni, bir kimseyi rü'yâda tabut üzerinde görür isen ta'bîri budur ki, o kimse yüksek bir mansıba nâil olur.

زانكه آن تابوت بر خلقست بار　　　بار بر خلقان فگندند اين كبار

328. *Zîrâ ki o tabut halk üzerinde yüktür. Büyükler yükü halâyık üzerine bıraktılar.*

Bu beyt-i şerîf rü'yâ ta'bîrinin esbâb-ı mûcibesidir; ve bu rü'yâ "keşf-i muhayyel" nev'inden olur. Zîrâ "keşf-i muhayyel" nev'inden olan rü'yâlar rü'yâda görülen sûretlerin ma'nâları ile dünyâdaki sûretlerin ma'nâları arasındaki münâsebât bulunarak ta'bîr olunur. Bu münâsebâtın idrâki ilhâm-ı ilâhî olduğu için rü'yâ ta'bîri müşkildir ve onun bir muttarid kāidesi yoktur.

بار خود بر کس منه بر خویش نه   سروری را کم طلب درویش به

329. *Kendi yükünü kimse üzerine koyma, kendi üzerine koy! Serverliği az iste! Dervîşlik iyidir.*

İkinci mısrâ'daki "kem taleb" ya'ni "az iste" ta'bîri ile Cenâb-ı Pîr efendimiz diğer bir hakîkate işâret buyururlar. O da budur ki: İnsan ba'zı ihtiyâcını te'mînden âciz kalır ve diğer bir kimse için de bu ihtiyâcın te'mîni kolayca mümkin olur; ve âcizlere muâvenet ibâdet nev'inden olduğundan bu gibi husûsâtta halka arz-ı ihtiyâç etmek ve onlara yük yüklemek câiz olur. Ya'ni, yükünü ve ihtiyâcını bizzât taşımak ve te'mîn etmek mümkin olduğu sûrette başkalarına yükletme! Serverliği, şuna buna emir etmeyi az iste! Baş olup enâniyetle yaşamaktan mütevâzi' dervîş olmak iyidir.

مرکب اعناق مردم را مپا   تا نیاید نقْرِسَتْ اندر دو پا

330. [329] *Adamların boyunları merkebine göz dikme! Tâ ki, iki ayağına nikris gelmesin!*

"Nikris", ekseriyâ ayak topuk ve parmakları mafsallarında hâsıl olan şiddetli veca'dır. "Me-pâ", "pâyîden" masdarından nehy-i hâzırdır. "Dâim olmak ve nazarda tutmak ve göz kaldırmamak" ma'nâlarına gelir. Burada "göz dikmek" ma'nâsı münâsibdir. "Merkeb", binilecek mahal demektir. Ya'ni, ey kimse! İnsanların boyunları merkebine göz dikme! Ve hizmetlerini onların boyunlarına yükletme! Tâ ki, kibar hastalığı olan nikris illeti senin iki ayaklarına gelmesin!

مرکبی را کاخرش تو دَهْ دهی   که بشهری مانی و ویران دهی

331. *Bir merkebe ki, ona sonunda on verirsin. Zîrâ bir şehire benzersin; halbuki harâb bir köysün.*

"Merkeb"den murâd, rûhun binek hayvanı olan cisimdir. "On vermek", "iki elin on parmağı ile alın karışlamak" demektir. Ya'ni, ey kimse! sen cisminin râhatı için o cismin ile göreceğin işlerin yükünü adamların boyunları merkebine yükletirsin. Halbuki, o râhat ettirdiğin cismin nihâyet ölüm sebebiyle muattal kalır ve senin rûhuna aslâ fâidesi olmaz. O vakit onun alnını karışlarsın. Zîrâ sen hayât-ı sûriyyen ile gerçi bir ma'mûr şehire benzersin; müzeyyen libâsın, taranmış saçların ile kılığın ve kıyâfetin câlib-i nazardır. Halbuki sonuna bakarsan harâb bir köye benzersin.

ده دهش اکنون که چون شهرت نمود　　تا نباید رخت در ویران گشود

332. *Ona şimdi on ver ki, sana şehir gibi göründü. Âkıbet yükü vîrânede açmak lâzım gelmesin!*

Mâdemki sonunda o cisminin alnını karışlayacaksın, sana ma'mûr bir şehir gibi görünen o cisminin şimdi hayât-ı dünyeviyyen devâm ederken alnını karışla ve onun râhatını düşünme! Tâ ki, nefsânî olan amellerinin yükünü vîrâneden ibâret olan mezârda açmayasın! Rubâî-i Ömer Hayyâm:

مرغی دیدم نشته بر بارۀ طوس　　در پیش نهاده کلّۀ کیکاووس
باکلّه همی گفت که افسوس افسوس　　کوبانگ جرسها و کجا نالۀ کوس

"Bir kuş gördüm ki, Tûs şehrinin büyük kapısı üzerinde oturmuş ve Keykâvûs ismindeki pâdişâhın kellesini de önüne koymuş idi. Kelleye hitâben derdi ki: "Yazık, yazık! Hani o senin askerlerinin çıngırak sesi? Nerede o davulların nâlesi?"

ده دهش اکنون که صد بستانت هست　　تا نگردی عاجز و ویران پرست

333. *Ona şimdi on ver ki, sana yüz bostan vardır. Tâ ki, âciz ve vîrâne tapıcı olmayasın.*

Ya'ni sonunda harâb olacak olan cisminin şimdi alnını karışla ki, sana rûhunun yüz bostanı inkişâf etsin. Ve bu hayât-ı dünyeviyyen de âciz ve sonu vîrân olan cisme tapıcı olmayasın. Binâenaleyh kendi işini kendin gör! Halkın boynuna yükletme! Ve bu husûsta aslâ cisminin râhatını düşünme!

گفت پیغمبر که جنت از اله　　گر همی‌خواهی ز کس چیزی مخواه

334. *Peygamber buyurdu ki: "Eğer Allah'tan cenneti istersen, kimseden bir şey isteme!"*

Bu ve âtîdeki beyitlerde Sevbân (r.a.) hazretlerinden rivâyet olunan şu hadîs-i şerîfe işâret buyurulur: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من يضمن لي شيئا اضمن له الجنة . قال ثوبان انا يا رسول الله . فقال عليه السلام لا تسأل الناس شيئا اضمن لك الجنة . فكان ثوبان لا يسأل الناس شيئا حتى سقط يوما سوطه فنزل واخذه ولا امر احدا ان يناوله . Ya'ni "Resûlullâh (s.a.v.) buyurdu ki: "Bana kim bir şey tekeffül eder ki, ben de ona cenneti tekeffül edeyim!" Sevbân dedi: "Yâ Resûlallâh, ben tekeffül ederim!" Aleyhi's-selâm buyurdu ki: "Nâstan bir şey isteme ki, sana cenneti tekeffül edeyim!"

Binâenaleyh Sevbân nâstan bir şey istemez oldu. Hattâ bir gün kamçısı düştü, hayvandan yere indi de aldı. Onun verilmesini kimseye emretmedi."

چون نخواهی من کفیلم مر ترا   جَنَّةُ الْمَأْوَى و دیدار خدا

335. *Eğer istemez isen, muhakkak ben sana cennetü'l-me'vâya ve Hakk'ın cemâline senin için kefîlim.*

"Cennet", lügatte ağaçları çok olan bir zemînden ibârettir ki, ağaçların çokluğundan dolayı onların gölgeleri sath-ı arzı örter. Binâenaleyh cennet "setr" ma'nâsına olan "cenn" lafzından müştak olup, bu kelimenin masdar-ı binâ-i merresidir. Ulemâ-i zâhire ıstılâhında dâr-ı âhiretin makāmât-ı mütenezzehe ve makāmât-ı tayyibesidir ve bu makām ef'âl-i hasene ve a'mâl-i sâlihanın cennetidir. Ef'âlin ve a'mâlin azlığı ve çokluğu i'tibârıyla bu cennetin derecât-ı mütefâvitesi vardır. Urefâ derler ki: Bu ef'âl ve a'mâl cennetinden başka cennetler de vardır ki, onlara "cennât-ı sıfât" derler; ve o abdin sıfât-ı kemâliyye-i ilâhiyye ile ittisâfı ve ahlâk-ı ilâhiyye ile tahallukudur. Bu cennet dahi ehl-i kemâlin merâtibi hasebiyle mütefâvittir; ve bunlardan başka cennetler dahi vardır ki, onlara "cennât-ı zât" derler. O da ibâd-ı hâssına ve Rabbü'l-erbâb olan Allah-ı Zü'l-celâl hazretlerinin ve her birinin erbâb-ı müteferrikadan kendisine âid olan Rabb'in tecellî-i zâtî ile zuhûrundan ve abdin zâtta kendi zâtının mahvı ile o cennetlerde istitârından ibârettir. Beyt-i şerîfte cennât-ı sıfât ile cennât-ı zâta işâret buyurulur.

آن صحابی زین کفالت شد عیارْ   تا یکی روزی که گشته بد سوار

336. *O sahâbî bu kefâletten dolayı ıyâr oldu. Hattâ bir gün süvâr olmuş idi.*

"Iyâr", kitâb vezninde zehâb ve infilât ma'nâsından isimdir; "bir şeyden sıyrılıp çıkar gibi gitmek"e derler (*Kāmûs*). Ya'ni, sahabî olan Sevbân hazretleri Resûl-i Ekrem'in bu kefâletinden dolayı nâsdan bir şey istemek huyundan sıyrılıp gitti. Hattâ bir gün hayvana binmiş idi.

تازیانه از کفش افتاد راست   خود فرود آمد ز کس آن را نخواست

337. *Onun elinden kamçı müstakîm olarak düştü. Aşağıya indi. Onu kimseden istemedi.*

Sevbân hazretleri hayvan üstünde iken elinden kamçı müstakîmen ve amûden yere düştü. Yerde bulunanlardan, "Şu kamçıyı lütfen bana veriniz!"

deyip istemedi: Hayvandan aşağıya indi, kendisi aldı. Zîrâ o bu huydan sıyrılıp kâmilen gitmiş idi.

آنکه از دادش نیاید هیچ بد   داند و بی‌خواهشی خود می‌دهد

338. *O kimse ki, onun atâsından hiç kötü gelmez, bilir ve kendi hâhişi olmaksızın verir.*

Bu beyt-i şerîf bir suâl-i mukadderin cevâbıdır. Ya'ni birisi çıkıp diyebilir ki: Kimseden bir şey istememek usûlüne nasıl riâyet olunabilir ki, insanlar birbirine muhtâçtır. Ekmekçi terziye ve kunduracıya ve terzi ve kunduracı dahi ekmekçiye ve kezâ hasta doktora ve doktor dahi hastaya muhtâçtır. Bunlar yaşamak için elbet birbirlerinden bir şey isterler. Cevâb budur ki: Gerek hadîs-i şerîfte ve gerek ebyât-ı şerîfedeki tavsiye avâmma değildir. Tarîk-ı Hak sâliklerinedir. Zîrâ avâm ehl-i gaflettir. Onlar birbirlerinden bir şey istemeksizin yaşayamazlar. Bu âlemin ma'mûriyeti ancak avâmmın yekdiğerinden bir şey istemeleriyle ve birbirlerinin ihtiyâcını te'mîn etmeleriyle husûle gelir. Âleme arkasını çevirip sıdk ile Hakk'a teveccüh eden havâssın bu âlemin ma'mûriyeti ile işi yoktur. Binâenaleyh onların tokluğu ve kisvesi ve sıhhati Hak'tandır. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 26. faslının nihâyetinde Hz. Pîr efendimiz şöyle buyururlar:

"Âlem gaflet ile kāimdir. Eğer gaflet olmasa bu âlem bekā bulmaz; ve şevk-ı Hak ve yâd-ı âhiret ve şükür ve vecd o âlemin mi'mârıdır. Eğer herkes bu cihete dönse hep o âleme gitmemiz ve burada kalmamamız lâzım gelir. Halbuki iki âlemin kıyâmı için Hak Teâlâ hazretleri burada bulunmamızı murâd eyler. Binâenaleyh iki âlemin de ma'mûr olması için biri gaflet ve biri yakaza olmak üzere iki hâkim nasbetti."

Fakat hakîkat ehl-i gafletin mesleği değil, havâssın mesleğidir. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri insanın vücûdunu ve görme ve bilme gibi sıfatlarını kimseden bir şey istemeksizin ihsân etti; ve Hakk'ın atâsında ve ihsânında aslâ fenâ bir şey yoktur. Bizim fenâ gördüğümüz şeyler nisbî ve kendimize nazaran fenâ gördüğümüz şeylerdir. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in mezkûr faslında şöyle buyururlar:

"Birtakım hayvancıklar vardır ki, yer altında yaşarlar ve zulmet içinde bulunurlar. Onların gözleri ve kulakları lezzet duyduğu o makāmda göze ve kulağa muhtâç değildir. Mâdemki lüzûmu yoktur, Hak Teâlâ ona niçin göz versin? Yoksa Hakk'ın indinde gözün ve kulağın kıtlığı mı vardır! Yâhud buhl mü ediyor! Ancak lüzûmu olan bir şeyi ihsân eder. Bir şeyi lüzûmu olmaksızın verse o kimseye yük olur. Hakk'ın hikmeti ve lütfu ve keremi yükü def'

ettiği hâlde bir kimse üzerine nasıl yük vaz' eder? Meselâ, dülgerin keser ve testere vesâire gibi âletlerini bir terziye verip "Al bununla iş gör!" desen ona yük olur. Binâenaleyh Hak Teâlâ bir şeyi ihtiyâca göre verir. Nitekim yer altında ve zulmet içinde yaşayan birtakım solucanlar vardır. Onlar hilkatleri îcâbınca bu âlemin zulmetine kâni' ve râzı olmuşlardır; ve o âleme muhtâç ve dîdâra müştâk değildirler. O çeşm-i basîret ve gûş ve hûş onların ne işine gelir? Bu âlemin kârını mâlik oldukları bu çeşm-i hissî ile icrâ ederler ve o tarafa azmetmezler. O hâlde onlara niçin çeşm-i basîret ihsân olunsun?"

ور بامر حق بخواهد هم رواست　　　آنچنان خواهش طریق انبیاست

339. *Ve eğer Hakk'ın emri ile istersen o câizdir. Öyle istek enbiyânın yoludur.*

Eğer nasdan bir şey istemek Hakk'ın emri ile olursa câizdir ve bu emre itâaten istemek lâzımdır. Nitekim Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Tevbe'de خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا (Tevbe, 9/103) ya'ni "Ey Resûlüm! Onların mallarından sadaka-i zekâtı al ki, onları temizleyesin ve o sadaka ile onların mallarını ziyâde edesin!" buyurulur; ve böyle isteyiş peygamberlerin yoludur. Ma'lûmdur ki, peygamberlerin emr-i ilâhî ile nâstan bir şey istemeleri kendi nefisleri için değildir; yine halkın muhtâç olanlarına dağıtmak içindir. Nitekim sûre-i Tevbe'de إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ (Tevbe, 9/60) ya'ni "Sadakalar ancak fakîrler ve miskînler ve sadaka-i zekâtı toplamaya me'mûr olanlar ve kalbleri îmâna alıştırılmış olanlar ve para mukābilinde esîrlikten kurtulacaklar ve borçlular ve Allah yolunda cihâd ve malından ayrılmış olan yolcular içindir" buyurulur. Binâenaleyh Peygamber'in nâstan almaya me'mûr olduğu sadakāt ve zekât zikrolunan sekiz sınıfa dağıtılmak içindir; ve bu sekiz sınıftan her birinin evsâf-ı şer'iyyeleri fıkıh kitâblarında tafsîlen beyân olunmuştur. Ve kezâ havâss-ı evliyâdan ba'zıları dahi emr-i ilâhî ile nâsdan isteyip almak ve fakirlere tevzî' etmeye me'mûr olurlar. Nitekim V. cildde Şeyh Muhammed Serrezî hazretlerine vâki' olmuş ve o cildin 2680 numaralı beytinde مدتی از اغنیا زر می‌ستان . پس بدرویشان مسکین می‌رسان [ya'ni "Bir müddet zenginlerden altın al, sonra âciz olan fakirlere eriştir!"] buyurulmuştur.

بد نماند چون اشارت کرد دوست　　　کفر ایمان شد چو کفر از بهر اوست

340. [339] *Dost işâret ettiği vakit fenâ kalmaz. Küfür îmân oldu. Çünkü küfür onun içindir.*

Hakîkî dost olan Hak Teâlâ emir ettiği vakit fenânın fenâlığı kalmaz. Meselâ İbn Abbâs hazretlerinden rivâyet buyurulan hadîs-i şerîfte لو يعلم صاحب المسئلة ما له فيها لم يسئل ya'ni "Sâiller tese'ülde olan zillet ve hakāreti bilseler idi dilenmezler idi." Ve sûre-i Nahl'de vâki' مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ (Nahl, 16/106) ya'ni "Îmânından sonra Allâh'a küfür eden kimse gazab-ı ilâhîye müstehak olur ise de kalbi îmâna mutmain olduğu hâlde ikrâh ve icbâr olunan kimse küfür ederse müstesnâdır" buyurulur. Binâenaleyh ikrâh ve icbâr olunan kimseden a'mâl ve akvâl-i küfr sâdır olsa kalbi îmâna mutmain olduğu hâlde ondan sâdır olan bu küfür müsâade-i ilâhî üzerine ayn-ı îmân olur. Nitekim Kureyş ashâb-ı kirâmdan Ammâr hazretlerine ikrâh ve icbâr edip istedikleri kelime-i küfrü söylettiler. Hz. Ammâr ellerinden kurtulup ağlayarak Resûl-i Ekrem'e geldi. Cenâb-ı Peygamber onun gözlerinin yaşını silip buyurdu ki: "Ey Ammâr! Hiç çekinme. Eğer Kureyş yine seni kelime-i küfre ikrâh ve icbâr ederse lisân-ı zâhir ile onlara muvâfakat et!" Velhâsıl Hakk'ın emri ve müsâadesi ile vâki' olan küfür îmân olur. Zîrâ bu ihtiyâr olunan küfür dahi Hak içindir.

هر بدی که امر او پیش آورد　　　آن ز نیکوهای عالم بگذرد

341. *Her bir kötüyü ki, onun emri öne getirir, o âlemin iyilerinden ileriye geçer.*

Hakk'ın emri dâiresinde yapılan her bir kötü halk-ı âlemin iyi gördüğü ef'âlin hepsinden daha ileriye geçer ve onların ilerilerinden efdal olur. Nitekim zâhirde bir kabâhati yok iken bir mürâhik çocuğu Hızır (a.s.)ın öldürmesi, Mûsâ (a.s.)ın şerîatinde ve bilcümle halkın nazarında bir kötü [fiil] idi. Vaktâki Hızır (a.s.) o fiili Hakk'ın emri ile icrâ etti, bu fiil-i katl halkın iyi gördüğü o çocuğu sıyânetten daha efdal oldu. Hızır (a.s.)ın diğer fiilleri de bu kıyâs üzeredir; ve insân-ı kâmilin ef'âli dahi cenâb-ı Hızır'ın ef'âli menzilesindedir.

زان صدف گر خسته گردد نیز پوست　　　ده مده که صد هزاران دُرّ دروست

342. *O sadefden eğer post dahi hasta olsa, on verme ki, onda yüz binlerce inci vardır.*

"O sadef"den murâd, şerîat, "post"tan murâd, şerîatin zâhiri, "inci"den murâd, hakîkattir. Ya'ni, o şerîat sadefinin zâhiri emr-i ilâhî ile icrâ olunan fiilden mecrûh olsa dahi sen o fiilin alnını karışlama ve i'tirâz etme ki, emr-i ilâhî olan o fiilin bâtınında birçok hakîkat incisi vardır. Zîrâ şerîat hakîkatin postu ve kışrıdır. Nitekim Mûsâ (a.s.)ın şerîatine muhâlif olan Cenâb-ı Hı-

zır'ın emr-i ilâhîye müstenid ef'âli zımmında birçok hakîkatler var idi ki, tafsîli tefsîr kitâblarındadır.

این سخن پایان ندارد باز گرد   سوی شاه و هم مزاج باز گرد

343. *Bu söz nihâyet tutmaz, şâhın tarafına geri dön! Ve hem doğanın mizâcını yap!*

Ya'ni, dost-ı hakîkî olan Hak emr ettiği vakit fenâ kalmaması ve küfrün îmân olması sözünün tafsîlâtına nihâyet yoktur. Binâenaleyh âlem-i keserâta âid olan bu tafsîlâttan vâhid-i hakîkî olan şâhın tarafına ve vahdet âlemine geri dön! Ve avı avladıktan sonra şâh tarafına geri dönen doğan kuşunun mizâcını ve tabîatini icrâ et!

باز رو در کان چو زر دهٔ دهی   تا رسد دستان تو از دهٔ دهی

344. *Hâlis altın gibi menba'a geri git! Tâ ki, senin ellerin on vermekten kurtulsun!*

Birinci mısrâ'daki "dehdehî", hâlis altın demektir. İkinci mısrâ'daki "dehdihî", alın karışlamak ve ızhâr-ı nefret etmekten kinâyedir. Bu beyt yukarıdaki 331 numaralı beyte merbûttur ve onun mâba'didir. Ya'ni, ey sâlik! Senin rûh-ı insânîn hâlis altın gibidir ve ma'nâ-yı sâftır. Binâenaleyh sûrette kalma, hâlis altın gibi kendi menba'-ı aslîn olan âlem-i ma'nâya geri git! Tâ ki, cisminin ahkâmı olan sûret âlemine dalıp bilâhare ellerin ile o sûret âleminin alnını karışlamayasın!

صورتی را که بدل ره می‌دهند   از ندامت آخرش ده می‌دهند

345. *Bir sûrete ki, gönüle yol verirler, nedâmetten dolayı onun sonunda on verirler.*

O kimseler ki, bir sûretin muhabbetine kalblerinde yol verirler, fakat sonunda o muhabbete pişman olup alnını karışlarlar ve nefret ızhâr ederler. Nitekim cenâb-ı Pîr Efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 19. faslında şöyle buyururlar:

"Ma'nâya teveccüh etmek vehle-i ûlâda o kadar latîf görünmez. Fakat gittikçe daha ziyâde tatlı görünür. Sûret ise bunun hilâfınadır. Evvelen latîf görünür, ba'dehû o sûret ile her ne kadar ziyâde ülfet edersen, soğursun. Kur'ân'ın sûreti nerede, ma'nâsı nerede! İnsana nazar et! Sûreti nerede, ma'nâsı nerede! Eğer sûretten ma'nâ giderse bir lahza bile evinde tutmazlar."

دزدرا کان قطع تلخی می‌ذهد ذوق دزدی را چو زن ده می‌دهد

346. *Hırsıza ki, o kesmek acılık verir; hırsızlığın zevkine kadın gibi on verir.*

Meselâ, hâkim hırsızlığı sâbit olan bir kimsenin şer'an elinin kesilmesine hükmeder. O hırsıza elinin kesilmesinden bir acılık ve elem peydâ olur. İşte o hırsız, o cezânın icrâsı vaktinde hırsızlıktan duyduğu zevke kadın gibi iki elinin on parmağıyla "Nah sana!" der ve o zevke karşı nefretini ızhâr eder. On parmakla alın karışlamak vaz'iyeti ekseriyâ kadınlar tarafından yapıldığından "kadın gibi" buyurulmuştur.

ده بدادن دیدی از دست حزین ده بدادن زین بریده دست بین

347. *Hazîn elden on vermeyi gördün. On vermeyi bu kesilmiş elden gör!*

Ya'ni, bu Hindû kıssasında o Hindû'nun hazîn elinden sevdiği kızın alnını karışlamayı gördün. Bu hırsızın kesilmiş olan elinden hırsızlık zevkine karşı alın karışlamayı da gör! Ya'ni kölenin efendinin kızı ile tezevvücü kendisinin bir zevki idi; ve kezâ hırsızın hırsızlığı dahi kendisince bir zevk idi. İmdi âlem-i sûrete âid olan bu zevklere netîcede her ikisi de nefret ızhâr etti. Hz. Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'in 16. faslında şöyle buyururlar:

"İnsanda bir aşk, bir taleb, bir derd, bir ıztırâb, bir tekāzâ vardır ki, eğer bu âlem-i mülkün yüz mislini verseler fâriğ ve müsterîh olmaz. Bu halk her bir ma'rifet ve hırfet ve san'at ve mansıbı ve ulûmu ve nücûmu ve sâireyi tafsîlâtıyla tahsîl eder; ve aslâ gönül müsterîh olmaz. Çünkü maksûd olan şeyi elde etmemiştir. Nihâyet ma'şûka "dil-ârâm" derler. Ya'ni gönül onunla karâr ve râhat eder. Böyle olunca ma'şûkun gayrı ile nasıl ârâm ve karâr edebilir. Bilcümle ezvâk ve makāsıd merdiven gibidir. Mâdemki merdivenin basamakları ikāmet ve tevakkuf mahalli olmayıp ubûr içindir, ne mutlu o kimseye ki, uzun yolun kısa olması için pek çabuk bîdâr ve vâkıf olup merdivenin bu basamaklarında ömrünü zâyi' etmez."

همچنان قلّاب و خونی ولوند وقت تلخ عیش را ده می‌دهند

348. *Kalpazan ve kātil ve serseri acılık vaktinde ayşa böylece on verirler.*

"Kallâb", kalp para basan kimse; "hûnî", kātil; "levend", Hak'dan korkmaz ve halktan utanmaz kimse. Ya'ni, kalpazan ve kātil ve serseri kimseler dahi zâbıta eline geçip, cezâları verilip bu cezâların acılığını tattıkları vakit kendi yaşayışlarının zevkine böyle ızhâr-ı nefret ederler.

توبه می‌آرند هم پروانه وار　　　باز نسیان می‌کشد شان سوی نار

349. *Pervâne gibi de tövbe ederler. Unutkanlık onları tekrâr ateş tarafına çeker.*

Bu kimseler cezâ acılığını gördükleri vakit pervâne gibi bir daha bu ateşe yaklaşmamaya tövbe ederler. Fakat pervâne lambanın etrâfında ateşe çarptığını nasıl unutup tekrâr o ateşe gelirse, bunlar da o acılığı unuturlar, yine o kötü fiil tarafına gelirler. Nitekim âyet-i kerîmede وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (En'âm, 6/28) ya'ni "Sû-i amel sâhibleri azâbı gördükleri vakit tövbe ederler; ve eğer râhata reddolunsalar, kendilerinden nehyolunan şeye avdet ederlerdi; ve onlar muhakkak tövbelerinde yalancıdırlar" buyurulur.

همچو پروانه ز دور آن نار را　　　نور دید و بست آن سو بار را

350. *Pervâne gibi uzaktan ateşi nûr gördü ve yükü o tarafa bağladı.*
[346]

"Yükü bağlamak", sefer etmekten kinâyedir. Ya'ni, o kimse ezvâk-ı nefsâniyyeyi uzaktan nûr-ı sâf ve zevk-i hâlis gördü. Halbuki onların iç yüzü ateş idi. Ateşi göremedi. Onun sûretine aldanıp o tarafa teveccüh ve sefer etti. Nitekim pervâne dahi lambanın aydınlığını görüp o tarafa kendini çarpar, o aydınlıkta ateş olduğunu idrâk edemez.

چون بیامد سوخت پرش را گریخت　　　باز چون طفلان فتاد و ملح ریخت

351. *Vaktâki geldi, onun kanadını yaktı; kaçtı. Tekrâr çocuklar gibi düştü ve göz yaşı döktü.*

"Milh rîhten", göz yaşı dökmekten kinâyedir. Zîrâ "milh", "tuz" demektir ve göz yaşı da tuzludur. Ya'ni, vaktâki o kimse evvelce cezâsını görüp acılığını unuttuğu kötü amelin zevki tarafına geldi, pervâne gibi onun kolu ve kanadı yandı; yine kaçtı ve çocuklar gibi düştü. Ya'ni yakasını adâlet pençesi yakaladı; ve cezânın acılığını tekrâr tadıp göz yaşı döktü.

بار دیگر بر گمان و طمع سود　　　خویش زد بر آتش آن شمع زود

352. *Tekrâr fâide zannı ve tama'ı üzerine kendisini ateşe çarptı. O mum çabuk*

بار دیگر سوخت هم واپس بجست　　　باز کردش حرص دل ناسی و مست

353. *Tekrâr yaktı. Yine geriye sıçradı. Gönül hırsı yine onu unutucu ve sarhoş etti.*

آن زمان کز سوختن وا می‌جهد   همچو هندو شمع را ده می‌دهد

354. *O zaman ki, yanmaktan geri sıçrar, Hindû gibi muma on verir.*

Ya'ni, ezvâk-ı nefsâniyyesini icrâya harîs olan bir kimse her bir zevkinin netîcesinde bir belâya uğrayıp ateşe yanar ve yandığı vakit geri sıçrar, ya'ni tövbe eder; ve kıssada hâli tasvîr olunan köle, efendinin kızına karşı nasıl nefret ızhâr etti ve alnını karışladı ise, bu da nûrlu bir şem' ve mum mesâbesinde gördüğü zevkine karşı öylece nefretini ızhâr eder de:

کای رخت تابان چو ماه شب فروز   وی بصحبت کاذب و مغرور سوز

355. *Der ki: "Ey senin yüzün geceyi aydınlatıcı ay gibi parlak ve ey sohbette yalancı ve mağrûr yakıcı!"*

Ya'ni, belâya düşen kimse "Ey uzaktan ay gibi parlak ve bir zevk-i sâf görünen ve fakat mukārenet ve sohbet vaktinde yalancı ve sahte ve aldananı yakıcı olan zevk-i nefsânî!" der. Nitekim Hindû yukarıda geçen 313 ve 314 numaralı beytlerde şöyle demiş idi: "Muhakkak, kimseye senin gibi fiilli, nâhoş gelin ile ittisâl olmasın! Gündüz senin yüzün tâze hanımların yüzüdür. Gece senin zekerin eşeğin zekerinden beterdir!" Şimdi ezvâk-ı nefsâniyyelerini icrâya münhemik olanlar kendilerini bu zevklerin fâili zannederler. Halbuki hakîkatte kendileri bu zevklerin mef'ûlüdürler. Meselâ, zinâya mübtelâ olanlar kendilerini zinânın fâili zannederler. Bu ibtilâ netîcesinde firengi ve belsoğukluğu ve verem gibi illetlere uğradıkları vakit zinânın mef'ûlü olurlar; ve kezâ içkiye mübtelâ olanlar da böyledir. Onlar içkinin fâili değildirler, belki hakîkatte mef'ûlüdürler.

باز از یادش رود توبه و انین   کَاوْهَنَ الرَّحْمٰنُ کَیْدَ الْکَاذِبِینْ

356. *Tekrâr onun hâtırından tövbe ve enîn gider. Zîrâ Rahmân kâziblerin mekrini gevşek yapar.*

Ya'ni, yalancıların tövbesi mekr ve hîleden ibâret olduğundan Rahmân olan Hak Teâlâ hazretleri onların bu tövbelerini beğenmedi ve gevşek tuttu.

Latîfe: Vaktiyle bir köyün azgınlarından bulunan birisi köy halkından birinin sığırını çalıp kesmiş. Halk bunu tutup gāyet câhil bir köy imâmının huzûruna getirmişler. Köy imâmı da mushafa el bastırıp buna tövbe teklîf etmiş. Sığır hırsızı dahi şu sûretle bir tövbe etmiş: "Sübhânallâh bu sığır, ne semiz idi o sığır! Bu belâdan kurtulursam yine keserim bir sığır." İşte yalancıların tövbesi dahi sığır hırsızının tövbesi nev'inden olur.

درعموم تأويل اين آيت كه كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللّٰهُ

Umûm hakkında olan bu "Her ne vakit harb için ateş yaktılarsa Allah onu söndürdü" ma'nâsındaki âyet-i kerîmenin te'vîli

Bu âyet-i kerîme sûre-i Mâide'dedir; evveli şudur: وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللّٰهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ (Mâide, 5/14) ya'ni "Biz yahûdîlerin arasına kıyâmete kadar adâvet ve buğuz bıraktık. Her ne vakit harb için ateş yaktılar ise Allah onları söndürdü; ve yeryüzünde fesâda çalışırlar. Halbuki Allah müfsidleri sevmez." Bu âyet-i kerîme husûsiyet i'tibâriyle yahûdîler hakkındadır. Zîrâ yahûdîler ahkâm-ı Tevrât'a değil, nefislerinin hevâsına tâbi' oldular ve efrâd-ı beşere hîle ile tahakküme teşebbüs ettiler. Hak Teâlâ onlara muhtelif târihlerde Buht-i Nasr'ı ve mecûsîleri ve müslümânları musallat kıldı. Nihâyet hükûmetsiz kaldılar. Ve İslâm arasındaki Şîiyet ve akvâm-ı sâire arasındaki Masonluk ve Sovyetlik onlar tarafından gizli gizli kurulmuş dolaplardır. Ve Îsâ (a.s.)ın dînini ifsâd eden de onlardır. Nitekim tafsîli I. cildde geçti. Fakat bu âyet-i kerîmenin rûhu ve ma'nâsı umûmiyet i'tibâriyle, gizli gizli hîleler ile ifsâd-ı beşeriyyete ve ıtfâ'-i hakîkate sa'y edenlerin kâffesine râci'dir. Nitekim Hz. Pîr efendimiz te'vîlen âtîde beyân buyururlar:

كُلَّمَا هُمْ أَوْقَدُوا نَارَ الْوَغَى   أَطْفَأَ اللّٰهُ نَارَهُمْ حَتَّى انْطَفَا

357. *Her ne vakit onlar harb ateşini yaktılar ise, Allah onların ateşini söndürdü, nihâyet söndü.*

Ya'ni, ehl-i nefs olan kimseler emr-i ilâhîye muhâlefet ile her ne vakit Allah ve Resûlüne karşı harb ateşini yaktılar ise Allâhu Teâlâ onları fiillerinin uğursuz netîcesine düşürmek sûretiyle onların muhâlefet ateşlerini söndürdü. Nihâyet âciz kaldılar; ve hevâ-yı nefsânîlerinin şiddeti ve muhâlefeti söndü.

عزم كرده كه دلا آنجا مايست   گشته ناسى زانكه اهل عزم نيست

358. *Azmedip, dedi ki: "Ey gönül! Orada durma!" Unutucu olmuştur. Zîrâ ki azm ehli değildir.*

Bu acz üzerine azmedip kendi kendine dedi ki: "Ey gönül artık orada ya'ni muhâlefet ve hevâ-yı nefsânî makāmında durma! Fakat azm-i kat'î sâhibi olmadığından o ahdini ve tövbesini unutucu olmuştur.

چون نبودش تخم صدقی کاشته　　حق برو نسیان آن بگماشته

359. *Mâdemki ona bir sıdk tohumu ekilmiş olmadı, Hak onun üzerine onun nisyânını nasbetmiştir.*

Mâdemki o hevâ-yı nefsânî sâhibinin kalbine bir sıdk ve doğruluk tohumu ekilmiş olmadı ve ezeldeki isti'dâdı ve kābiliyeti bu idi, binâenaleyh Hak Teâlâ onun üzerine bu âlem-i sûrette dahi ahdini ve tövbesini unutturdu.

گر چه بر آتش زنهٔ دل می‌زند　　آن ستارش را کف حق می کُشَد

360. [356] *Gerçi çakmağı üzerine vurur; onun kıvılcımını Hakk'ın eli söndürür.*

"Âteş-zene", çakmak; "sitâre", kıvılcım demek olup bundan murâd azim ve tövbedir. Ya'ni, gerçi muhâlefet sâhibi başına belâ geldiği vakit ayılır. Gönül çakmağını çakar. Ondan sıçrayan azim ve nedâmet kıvılcımını Hak Teâlâ'nın irâde eli söndürür. Zîrâ Hakk'ın irâdesi ilmine ve ilmi de ma'lûma tâbi'dir; ve "ma'lûm" ise abdin ayn-ı sâbitesi ve onun isti'dâd ve kābiliyetidir.

قصهٔ هم در تقریر این آیت

Bu âyet-i kerîmenin takrîri hakkında yine bir kıssanın beyânıdır

شرفهٔ بشنید در شب معتمد　　بر گرفت آتشزنه کآتش زند

361. *Mu'temed gece içinde ayak sesi işitti. Çakmağı tuttu ki, ateş vursun!*

"Şerfe", umûmen her sese ve husûsan ayak sesine derler. Lügat-i Fârisî'dir, "şirfe" de telaffuz olunur (*Burhân*). Bir evin içinde kendisine i'tibâr olunan bir kimse bir gece vakti bir ayak sesi işitti. Bunun kim olduğunu anlamak için kandili yakmak üzere çakmağı çaktı. Zîrâ eski zamanlarda şimdi kullanılan kibrit olmadığından kibrit yerine çakmak kullanılırdı.

دزد آمد آن زمان پیشش نشست   چون گرفت آن سوخته می کرد پست

362. *Hırsız o zaman geldi onun önüne oturdu. O kav tuttuğu vakit harâb ederdi.*

"Sûhte", "kav" demektir ki, çakmaktan sıçrayan kıvılcımdan dolayı tutuşan bir mâddedir. "Pest-kerden", harâb etmek demektir. Ya'ni, gece zifir gibi karanlık olduğundan hırsız mu'temedin çakmak çakdığını anlayınca karanlıkta gelip mu'temedin önüne oturdu. O kav çakmağın kıvılcımını tuttuğu vakit ateşi harâb eder idi ve söndürürdü.

می‌نهاد آنجا سر انگشت را   تا شود استارهٔ آتش فنا

363. *Oraya parmak ucunu koyardı, tâ ki, ateşin kıvılcımı fenâ ola!*

Hırsız çakmaktan sıçrayan kıvılcım sönüp kav parlamamak ve ortalık aydınlanıp kendisi görünmemek için kıvılcımın sıçradığı mahalle parmağının ucunu koyar va bastırır idi.

خواجه می‌پنداشت کز خود می‌مرد   این نمی‌دید او که دزدش می کشد

364. *Efendi zannetti ki, kendinden sönüyor. O bunu bilmezdi ki, hırsız söndürüyor.*

Mu'temed efendi zannederdi ki, çakmağın kıvılcımı kendinden sönüyor. O bu kıvılcımın hırsız tarafından söndürüldüğünü gece karanlığı sebebiyle görüp bilmez idi.

خواجه گفت این سوخته نمناك بود   می‌مرد استاره از تریش زود

365. *Efendi dedi: "Bu kav rutûbetli idi. Kıvılcım onun ıslaklığından çabuk sönüyor!"*

بس که ظلمت بود و تاریکی ز پیش   می‌ندید آتش کشی را پیش خویش

366. *Çok zulmet ve karanlık idi. Kendi önünde olan bir ateş söndürücüyü önden görmedi.*

اینچنین آتش کشی اندر دلش   دیدهٔ کافر نبیند از عمش

367. *Böyle bir ateş söndürücü onun kalbinde vardır. Kâfirin gözü ameşden görmez.*

"Ameş", gözün görmesinde zaaf olmak demektir ki, çok vakitlerde o gözden su akar. Münkir-i hakîkat olan kimsenin kalbinde enbiyâ ve evliyânın kalblerinden sıçrayan hakîkat kıvılcımlarının nûrunu söndürücü olan bir hır-

sız vardır ki, o kâfirin kalbinin ve aklının gözü zaafdan zulmet-i tabîiyye içinde o hırsızı göremez.

چون نمی‌داند دل داننده‌ٔ　　　هست با گردنده گرداننده‌ٔ

368. *Bir bilicinin kalbi niçin görmez? Dönen ile bir döndürücü vardır.*

O kâfir akıl sâhibi ve bir bilici olduğu hâlde niçin onun kalbinin gözü dönen bir şey ile berâber mutlakā bir döndürücü olduğunu göremiyor? Demekki onun kalbinde nûr-ı hakîkati söndürücü bir hırsız vardır.

چون نمیگویی که روز و شب بخود　　　بی‌خداوندی کی آید کی رود

369. *Niçin demezsin ki: "Gündüz ve gece kendi kendine, bir sâhibsiz olarak ne vakit gelir, ne vakit gider?"*

Ey münkir-i ulûhiyyet olan kimse! Niçin demezsin ki: "Gece ve gündüz muntazam bir sûrette gidip geliyor. Bu intizam elbet bir sâhibsiz değildir!" Meselâ cebinde muntazaman işleyen bir sâatin kendi kendine vücûda geldiği ve bir âkıl-ı sâni' tarafından yapılmadığını bir kimse sana söylese ona deli dersin. Acaba, bu muntazaman işleyen manzûme-i şemsiyye, bu sâat makinasından daha mı aşağı ve basittir? Senin sâat hakkında verdiğin hükme bakılırsa senin deli dediğin kimseden daha deli olman lâzım geliyor. Binâenaleyh eğer aklın varsa يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ (Hacc, 22/61) ya'ni "Allâh Teâlâ geceyi gündüze ve gündüzü de geceye idhâl eder" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere vücûd-i sâni'i kabûl etmen zarûrîdir.

گرد معقولات می‌گردی ببین　　　اینچنین بی‌عقلیٔ خود ای مهین

370. [366] *Ma'kūlât etrâfını dolaşıyorsun. Ey zelîl! Kendinin böyle akılsızlığını gör!*

Ey ulûm-i tabîiyye ile meşgūl olan münkir-i ulûhiyyet! Gûyâ sen ma'kūlât etrâfını dolaşıyor ve tekevvün-i âlem ve eşyâ hakkında türlü türlü muhâkemât-ı akliyyede bulunuyorsun. Halbuki senin aklın yukarıda îzâh olunan basit bir düşünceden bile mahrûmdur. Binâenaleyh sen böyle muhâkemât-ı akliyye ile uğraşacağına evvelen kendinin bu derecedeki akılsızlığına bak da, ben niye halt ediyorum, diye utan!

خانه با بنّا بود معقول تر　　　یا که بی‌بنا بگو ای بی هنر

371. *Ey hünersiz! Söyle! Ev mi'mâr ile mi daha ma'kūldür, yâhud ki mi'mârsız mı?*

"Bennâ", binâ edici ve mi'mâr demektir. Ey hünersiz efendi! Hele iyice bir düşün de söyle! Bir evin bir âkıl mi'mâr tarafından yapılmış olması mı daha ma'kūl olur, yoksa mi'mârsız olarak kendi kendine vücûd bulması mı ma'kūl olur? Ey ilm-i tabîat âlimi efendi! Senin akl-ı nâkısın fezâ-yı bî-nihâyeyi dolduran esîre kadar çıkıyor ve ecrâmın zerrât-ı esîriyyenin harekete gelmesinden tekevvün ettiğine hükmediyor; o hâl-i sükûnette olan esîrin zerrelerini tahrîk eden kimdir? Zîrâ hiçbir şeyin sebebsiz sükûnetini harekete ve hareketini de sükûnete tebdîl edemeyeceği kāidesi yine senin okuduğun ulûm-i tabîiyye düstûrlarındandır. Şimdi sence meçhûl kalan bir mes'ele halledilmiş gibi, nasıl fâil-i mutlakın yokluğuna hükmediyorsun? Bu hüküm son derece de bir akılsızlık eseri değil midir? Zîrâ akıl burada bir Sâni'-i Hakîm'in vücûdunu kabûle mecbûrdur.

خط با کاتب بود معقول تر　　　یا که بی کاتب بیندیش ای پسر

372. *Ey oğul! Yazı kâtib ile mi daha ma'kūldür, yâhud kâtibsiz mi? Düşün!*

Ey çocuk ve oğul mesâbesinde olan münkir! Bir yazının kâtib tarafından yazılmış olması mı, yoksa kendi kendine, kâtibsiz olarak vücûd bulması mı akla mutâbıktır? Elbet, akıl yazının bir kâtib tarfından yazılmış olduğuna hükmeder.

جیم گوش و عین چشم و میم فم　　　چون بود بی کاتبی ای متهم

373. *Kulağın cimi ve gözün ayını ve femin mîmi... Ey müttehem! Bir kâtibsiz nasıl olur?*

Ya'ni, mâdemki, akıl yazının bir kâtib tarafından yazıldığına hükmediyor, ey akılsızlık ile müttehem olan münkir! İnsanın başında cîm (ج) harfine benzeyen kulak ve "ayın" harfine benzeyen göz ve "mim" harfine benzeyen ağız bir kâtibsiz olarak nasıl vücûda gelir?

شمع روشن بی ز گیرانندهٔ　　　یا بگیرانندهٔ دانندهٔ

374. *Mum bir tutucusuzdan mı, yâhud bir bilici olan tutucu ile mi rûşendir?*

"Gîrânende", tutucu demektir; ve "giriften" masdarı, "nigeh dâşten" ma'nâsına da geldiğine göre "mumun intizâmını muhâfaza edici" demek olur. Zîrâ petrol lambalarının îcâdından evvel karanlığın def'i için mum kullanılır ve onun fitili mumlara mahsûs olarak yapılmış olan makaslar ile ara sıra kesilip ışığına kuvvet verilir idi. Ya'ni, mum bir gözcünün vücûdu olmaksızın mı, yoksa bir bilici olan gözcünün vücûdu ile mi parlak bir sûrette yanar?

صنعتی خوب از کف شلّی ضریر باشد اولی یا ز کفّ این بصیر

375. *Bir güzel san'at, kör olan çolağın elinden mi, yâhud bu görücünün elinden mi evlâ olur?*

"Şell", çolak; "darîr", kör demektir. Ya'ni, akıl güzel bir san'atın kör ve çolak olan bir kimsenin elinden değil, bilakis bir görücü ve elleri ve kolları sağlam olan bir kimsenin elinden geleceğine hükmeder.

پس چو دانستی که قهرت می‌کند بر سرت دبّوس محنت می‌زند

376. *İmdi, vaktâki bildin ki, seni kahreder, senin başın üzerine mihnet topuzunu vurur.*

İmdi, ey münkir-i ulûhiyyet! Bu zikrolunan ma'kūl misâller ile bir müessirin vücûdu olmaksızın hiçbir eserin vücûda gelemeyeceğini bildin, binâenaleyh bunu bil ki: Bu âlem-i sûrette zâhir olan kahrın ve belâların dahi âlem-i gaybda bir mûcidi vardır; ve hattâ işte o müessir-i hakîkî sana da kahrı ile mütecellî olur ve senin başına bu hayât-ı dünyeviyyende belâ ve mihnet topuzunu vurur. "Debbûs", "topuz" demektir.

پس بکن دفعش چو نمرودی بجنگ سوی او کش در هوا تیر خدنگ

377. *Binâenaleyh onu bir Nemrûd gibi cenk ile def' et! Hadeng okunu hava üzerine onun tarafına çek!*

"Hadeng", bir ağacın ismidir ki, bu ağaçtan ok yaparlar; ve kadınların ellerine koydukları kına boyasını bundan çıkarırlar. "Tîr-i hadeng", hadeng ağacından ma'mûl ok demek olur. Binâenaleyh ey münkir-i ulûhiyyet! Sen o müessir-i hakîkîden sana gelen kahra, belâlara öfkelen de bir Nemrûd gibi cenk ve harb ile onları def' et bakalım! Ve o müessir tarafına hava üzerine hadeng okunu çek! Ma'lûmdur ki, İbrâhîm (a.s.) zamânının hükümdârı Nemrûd isminde bir şahıs idi. Cenâb-ı İbrâhîm'e öfkelendi ve onun tanrısı addettiği gök tanrısına karşı harb edip öldürmek için havaya ok attı. Bu Nemrûd ulûm-i tabîiyyeden gâfil ve son derece câhil ve ahmak bir kimse idi. Zamânımızın münkir-i ulûhiyyet olan mütefennin Nemrûdları ise zâhirde kahr-ı ilâhînin vasâiti olan ahvâl-i tabîiyyeyi ulûm-i tabîiyye ile def' etmeye çalışırlar. Fakat bu çalışma acz ve fütûr ile netîcelenir. İşte bir misâl-i fennî: Ma'lûmdur ki, Hak Teâlâ insanlar arasında zinâyı men' etmiştir. Münkir-i ulûhiyyet olanlar ise zinâyı câiz görürler. Fakat bu emr-i ilâhîye muhâlefet netîcesinde

firengi hastalığı sûretinde bir kahr-ı ilâhî zâhir olur. Buna karşı harb ve mücâdele için mütefennin efendiler firengi serumunu keşfettiler ve firengi mikroplarını kandan izâle ettiklerini zannettiler; ve filhakîka hastanın zâhirinde bu mühlik hastalığın alâimi olan çirkin yaralar zâil oldu. Halbuki alâmet-i zâhire mevcûd iken hiçbir kimse bu hastaya kız vermez ve evlenemez idi. Bu alâmet zâil olunca bu hasta sağlam âileler arasına girebildi. Fakat bilâhare anlaşıldı ki, bu hastalık bu serum ile gitmemiş. Kandaki mikroplar sinirlere ilticâ etmişler; ve bu sebeble hastalık başka bir devreye girmiş ve o hasta bu hastalığı aynen sağlam zevcesine de aşılamıştır. Bu mütefennin efendiler cem'iyyet-i beşeriyye için bu serumun daha fenâ bir netîce verdiğini görünce tekrâr cenge ve mücâdeleye başladılar. Bu def'a hastaya tifo mikrobu aşıladılar. Hasta şiddetle tifoya tutuldu ve hâsıl olan şedîd harârete bünyesi müsâit olmayanlar öldü ve müsâit olanların sinirlerindeki mikroplar gerçi mahvoldu, fakat hasta da insanlıktan çıktı; ve işler bir makina gibi behîmî bir hâle girdi ve bunun çâresi bulunamadı. İşte bunlar hep emr-i ilâhîye muhâlefetin kahır ve cezâsıdır. Binâenaleyh kahr-ı ilâhînin def'ine karşı fennî Nemrûdluk dahi müessir değil!

همچو اسپاه مغل بر آسمان　　　　تیر می‌انداز دفع نزع جان

378. *Nez'-i cânın def'i için Moğol askeri gibi gök üzerine ok at!*

Moğol askerleri hâl-i ihtizârda bulunan bir Moğol'un cânını almaya gelen Azrâîl (a.s.)ı kovmak için kendi i'tikâdât-ı câhilânelerine tebean gökyüzüne ok atarlar ve bu oklar ile Hz. Azrâîl'i kovduklarını zannederler. Ey münkir-i ulûhiyyet! Sen de sana teveccüh eden kahr-ı ilâhîye karşı bu câhiller gibi hareket et ve her türlü fennî tedbîrlerini icrâ et! Bak,başa çıkabilir misin?

یا گریز از وی اگر تانی برو　　　　چون روی چون در کف اویی گرو

379. *Yâhud ondan kaç! Eğer kādir isen git! Mâdemki onun ucunda mukayyedsin, nasıl gidersin?*

Ma'nâ ikinci mısrâ'daki "çûn" kelimelerinden birisinin istifhâm ve diğerinin dahi tevkîtiyye olması i'tibâriyle verilmiştir. Her ikisinin istifhâm için olması dahi câiz olur. Ya'ni, "Sen Hakk'ın yed-i kudretinde mahbûssun, nasıl gidersin, nasıl?" demek olur.

در عدم بودی نرستی از کفش　　از کف او چون رهی ای دست خوش

380. [376] *Ademde idin. Onun elinden kurtulamadın. Ey âciz! Onun elinden nasıl kurtulursun?*

"Dest hûş", maskaralık ve mendil. Âciz ve zebûn ve el altında olmaktan kinâyedir (*Burhân*). Ya'ni, ey münkir-i ulûhiyyet olan kimse! Sen evvelce bu âlem-i sûrette yok idin. Bu vücûd-i izâfî âlemine bu sûret-i insâniyyede gelmekten kurtulamadın. Hak seni aslâ senin re'yine ve fikrine mürâcaat etmeksizin seni bu hey'ette vücûda getirdi. Başına bir belâ geldiği vakit, "Âh, ne olurdu, keşke bu âleme gelmese idim!" deyip durursun. Ey âciz! Hakk'ın yed-i kudretinden ademde kurtulamadığın gibi bu vücûd-i izâfî âleminde de onun yed-i kudretinden ve tasarrufundan kurtulamazsın. Sen onun varlığını inkâr ettiğin hâlde o seni bu âlem-i sûrette top gibi çeler durur; ve sen ise körlüğünden o belâları ve kahrı ahvâl-i tabîiyyeden görür ve bilirsin.

آرزو جستن بود بگریختن　　پیش عدلش خون تقوی ریختن

381. *Arzû istemek kaçmak olur. Onun adli önünde takvâ kanını dökmektir.*

"Arzû"dan maksad nefsânî, ve cismânî olan murâdlar ve isteklerdir. Bu nefsânî ve cismânî murâdları ve istekleri istemek Hakk'ın murâdından kaçmaktır. Zîrâ Hak Teâlâ insanı kendi ma'rifeti için yaratmıştır; ve enbiyâ ve evliyâ vâsıtasıyla insanları bu ma'rifete da'vet buyurmuştur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) ya'ni "Ben cinni ve insi ibâdet etmeleri için yarattım" buyurulur. İbn Abbâs hazretleri "li-ya'büdûni" [Bana ibâdet etmeleri için] ibâresini "li-ya'rifûni" [Beni tanımaları için] ile tefsîr buyurmuşlardır. Zîrâ ibâdet ma'rifetten sonra olur. Binâenaleyh insanların bu ma'rifeti istemekten kaçıp kendi nefsânî olan isteklerini istemeleri, Hakk'ın âdilâne olan emrinin önünde takvâ ve perhîz şahsiyyet-i ma'neviyyesinin kanını döküp öldürmektir.

این جهان دامست و دانه ش آرزو　　در گریز از دانه ها و آرزو

382. *Bu cihân tuzaktır ve onun tânesi arzûdur. Tânelerden kaç ve ondan getir!*

Birinci mısrâ'daki "ârzû", murâd ve istek ma'nâsınadır; ve ikinci mısrâ'daki "âr zû", "âverden" masdarının emr-i hâzırı olan "âr" ile "ez" edâtının muhaffefinden ("z") ve bir de "o" zamirinden mürekkebdir. "Ondan getir!" de-

mek olur; ve zamir, yukarıda olan beyitteki takvâya râci' olmak münâsibdir. Ya'ni, bu dünyâ tuzaktır ve o tuzağın tânesi nefsin arzûsu ve isteğidir. Tânelerden kaç ve Hakk'ın murâdı olan takvâdan getir! Hind şârihlerinden Mîr Nûrullâh "Der girîz ez dâmehâ-yı âz zû" nüshası üzerine beyân-ı mütâlaa edip "âz" hırs, "zû" "zûd" kelimesinin muheffefidir, demiştir. Bu sûrette ma'nâ "Hırs tuzaklarından çabuk kaç!" demek olur.

چون چنین رفتی بدیدی صد گشاد   چون شدی در ضد آن دیدی فساد

383. *Vaktâki böyle gittin, yüz küşâd gördün, vaktâki onun zıddına gittin yüz fesâd gördün.*

"Güşâd", fetih ve hoşluk ma'nâsınadır. Ya'ni, vaktâki böyle hazz-ı nefsânî tânelerinden kaçmak ve takvâ getirmek sûretiyle gittin ve yaşadın, birçok fetih ve hoşluk gördün. Vaktâki takvânın zıddına gittin ve nefsin murâdları dâiresinde yaşadın fesâd ve bozukluk gördün. Hem hayât-ı dünyeviyyen ve hem de hayât-ı uhreviyyende râhat yüzü görmedin.

پس پیمبر گفت استفتوا القلوب   گر چه مفتیان برون گوید خطوب

384. *Binâenaleyh Peygamber buyurdu ki: "Her ne kadar müftüler size hâriçte kelâm-ı tavîl söylerse de, siz kalblerinizden fetvâ isteyin!"*

"Hutûb", "hatb"ın cem'idir; ve "hatb", taleb etmek ve tekellüm etmek ma'nâlarınadır; ve "emr-i azîm" ma'nâsına da gelir. Burada "uzun sözler" ma'nâsına gelir. Ya'ni, Peygamber Efendimiz استفت قلبك وان افتاك المفتون ya'ni "Eğer müftîler sana fetvâ verirlerse dahi sen kalbinden fetvâ iste!" buyurdu. Binâenaleyh bu emr-i nebevîye tevfîkan senin bir işin hakkında müftüler sana uzun sözler söylerse bile sen o fetvânın senin nefsinin arzûsuna uygun olup olmadığını tedkîk et ve kalbinden fetvâ iste! Eğer nefsinin arzûsuna uygun ise takvâ tarîkını ihtiyâr edip o fetvânın hükmünü icrâdan vazgeç!

آرزو بگذار تا رحم آیدش   آزمودی که چنین می‌بایدش

385. *Arzûyu bırak, tâ ki, ona rahm gelsin! Tecrübe ettin ki, ona böyle lâzım gelir.*

Ey sâlik! Nefsânî olan arzûyu bırak! Tâ ki, Hak hazretleri senin hakkında rahmetiyle tecellî buyursun! Zîrâ bu kadar zaman nefsinin huzûzâtı ve istekleri arkasında koştun. Hak yolunda hiçbir terakkî hâsıl olmadı. Binâenaleyh

Hakk'ın rahmeti ile tecellîsi için tecrübe etmiş oldun ki, böyle nefsin arzûlarından geçmek lâzım gelir. Nitekim üstâdım Es'ad Dede Efendi hazretleri *Tevhîd-nâme*'lerinde şöyle buyururlar Beyit:

Aceb, kırk yıl murâd-ı nefsi verdin,
Makām-ı evliyâdan neye erdin?

Ve keza Şemsî-i Sivâsî hazretleri buyurur:

Sür, çıkar gayrı gönülden tâ tecellî ede Hak;
Pâdişah konmaz saraya hâne ma'mûr olmadan.

چون نتانی جست پس خدمت کنش   تا روی از حبس او در گلشنش

386. *Mâdemki, sıçramaya kādir değilsin, binâenaleyh ona hizmet et, tâ ki, onun habsinden onun gülşenine gidesin!*

Mâdemki, Hakk'ın kabza-i kudretinden sıçrayıp kaçmaya kādir değilsin, binâenaleyh onun emrini tut ve rızâ-yı şerîfi dâiresinde hizmet et, tâ ki, onun habsi olan âlem-i tabîat ve cismâniyetten çıkıp, onun gülşeni olan âlem-i ervâha gidesin!

دمبدم چون تو مراقب می‌شوی   داد می‌بینی و داور ای غوی

387. *Eğer sen dembedem murâkıb olur isen, ey azgın, adli ve hâkimi görürsün!*

"Çûn", şart içindir. Ya'ni, ey nefsin arzûlarını icrâya mübtelâ olan azgın! Eğer sen dembedem murâkıb olup kendi ahvâline dikkat edersen, Hakk'ın senin hakkındaki âdilâne olan hükmünü ve onun hâkim olduğunu görürsün. Zîrâ senin her kötü fiilinin cezâsını mutlakā bir taraftan sana verir; ve iyi fiilinin mükâfâtını dahi sana er ve geç ihsân eder.

ور ببندی چشم خود را ز احتجاب   کار خود را کی گذارد آفتاب

388. *Ve eğer kendi gözünü ihticâbdan bağlar isen, güneş kendi işini ne vakit terk eder?*

Ve eğer sen akıl ve idrâkinin gözünü Hakk'ın âdilâne olan hükümlerinden ve onun hâkimliğinden kapar ve kendi ahvâline murâkıb olmaz isen, güneş gibi ef'âliyle zâhir olan Hak Teâlâ kendi işini ya'ni iyiye mükâfât ve kötüye cezâ vermek işini hiç terk eder mi? Her kötülüğe karşı bir tokat yersin fakat bu tokatın nereden ve ne için geldiğinin farkında olmazsın.

وانمودن پادشاه بامرا ومتعصبان در راه اياز در سبب فضيلت ومرتبت وقربت وجامكئ او برايشان بروجهى كه ايشانرا حجت واعتراض نماند

Pâdişâhın ümerâya ve Ayâz'ın yolunda mutaassıb olanlara onun fazlının ve terbiyesinin ve yakınlığının ve tahsîsâtının sebebi hakkında açık bir vecih üzerine göstermesidir ki, onlara hüccet ve i'tirâz kalmaz

Bu bahiste Hz. Pîr efendimiz V. cildin 1857 numaralı beytinden i'tibâren başlayan Ayâz'ın kıssasına rücû' buyururlar. Ya'ni ümerâ Sultân Mahmûd-ı Gaznevî'nin pek ziyâde sevdiği Ayâz'ı kıskandılar, aleyhinde bulundular. Pâdişah dahi o ümerâya ve Ayâz'ın ta'kîb ettiği yolun ve mesleğin mu'terizlerine ve mutaassıblarına Ayâz'ın fazlına ve mertebesine ve yakınlığına, tahsîsâtının çokluğuna sebeb olan ahvâli aleyhinde hüccet ve i'tirâz kalmayacak sûrette pâdişah o ümerâya açık gösterdi.

چون اميران از حسد جوشان شدند　　　عاقبت بر شاه خود طعنه زدند

389. *Vaktâki beyler hasedden dolayı kaynayıcı oldular, âkıbet kendi şahlarına ta'ne vurdular.*

Ya'ni, Sultân Mahmûd'un Ayâz'a olan muhabbetini beyler kıskandılar ve bu hased onların kalblerinde ıztırab ve kaynama peydâ etti. Nihâyet kendi şâhlarına ta'n ve i'tirâz ettiler.

كين اياز تو ندارد سى خرد　　　جامكئ سى امير او چون خورد

390. [386] *Dediler ki: "Senin bu Ayâz'ının otuz aklı yoktur. O otuz beyin tahsîsâtını niçin yesin?"*

O beyler dediler ki: "Ey şâhımız! Senin pek ziyâde sevdiğin bu Ayâz'ında otuz kişinin aklı yoktur. Niçin ona otuz beye verdiğin tahsîsâtı ve maaşı veriyorsun? O bu otuz beyin tahsîsâtını ne hak ile alıp yesin?"

شاه بيرون رفت با آن سى امير　　　سوى صحرا و كهستان صيد گير

391. *Şâh o otuz bey ile av tutucu olarak sahrâ ve dağlık tarafına dışarıya gitti.*

Pâdişah beylerin bu ta'n ve i'tirâzı üzerine otuz beyi aldı, av avlamak için sarayından sahrâ ve dağlık tarafına dışarıya çıktı.

کاربانی دید از دور آن مَلِكْ　　　گفت امیری را برو ای مُؤْتَفِكْ

392. *O pâdişah uzaktan bir kervân gördü. Bir emîre dedi ki: "Ey mü'tefik! Git!"*

"Mü'tefik", "ifk" ve "efk"den me'hûzdür. Ve "ifk/efk", yalan söylemek ve bir adamı bir şeyden geri döndürmek veyâhud re'yini ve fikrini döndürmek ve bir adamı maksûdundan mahrûm ve nevmîd etmek ma'nâlarınadır (*Kāmûs*). "Kârbân" ve "kârvân", hayvan katarlarıyla yük taşıyan kâfile ma'nâsınadır. Ya'ni, beyler ile berâber ava çıkan o pâdişah uzaktan bir kârbân gördü. O otuz beyden birine dedi ki: "Ey benim Ayâz hakkındaki fikrimi döndürücü veyâhud Ayâz'a iftirâ edici olan bey! Git!"

رو بپرس آن کاروان را بر رصد　　　کز کدامین شهر اندر می‌رسد

393. *"Git, rasad üzerinde kervândan sor ki: Hangi şehirden erişiyor?"*

"Rasad", lügatte gözetmek ve beklemek demektir. Ehl-i hey'et ıstılâhınca ahvâl-i ecrâmı gözetlemek üzere ittihâz edilmiş yüksek mahal demektir. Burada "mirsâd", ya'ni "gözetlemek mahalli" demek olur. Ya'ni, şâh o beye dedi ki: "Git, kervânın geçeceği bir yerde bekle ve sor ki, hangi şehirden çıkıp geliyor?"

رفت و پرسید و بیامد که ز رَیْ　　　گفت عزمش تا کجا درماند وی

394. *Gitti ve sordu ve geldi. Dedi ki: "Rey'den!" Dedi: "Onun azmi nereye kadar?" O âciz kaldı.*

O bey şâhın emri mûcibince gitti ve kervândan sordu ve pâdişâhın huzûruna gelip dedi ki: "Efendim, bunlar Rey şehrinden çıkıp geliyorlar imiş." Pâdişah o beye tekrâr: "Onların teveccühü nereyedir ve nereye gidiyorlar?" diye sordu. Bey bu ciheti tahkik etmemiş olduğu için cevâb vermekten âciz kaldı.

دیگریرا گفت رو ای بو العلا　　　باز پرس از کاروان که تا کجا

395. *Bir diğerine dedi: "Ey Bü'l-alâ! Git, yine kervândan: Nereye kadar? diye sor!"*

"Bü'l-alâ", beylerden birisinin ismi olmak muhtemeldir. Ya'ni, pâdişah ev-

velki beyin cevâbdan âciz kaldığını görünce otuz beyden diğer birisine dedi ki: "Ey Ebü'l-alâ! Git, yine kervândan nereye gittiğini sor!"

رفت و آمد گفت تا سوی یمن   گفت رختش چیست هان ای مؤتمن

396. *Gitti ve geldi. "Yemen tarafına kadar!" dedi. "Ey mü'temen! Âgâh ol! Onun yükü nedir?" dedi.*

Bu ikinci bey dahi kervân tarafına gitti ve pâdişâhın huzûruna gelip: "Efendim, Yemen tarafına gidiyorlar imiş!" dedi. Pâdişah tekrâr o beye: "Ey kendisine emniyet olunmuş olan bey! O kervânın götürdüğü yük ve eşyânın cinsi nedir?" diye sordu.

ماند حیران ، گفت بامیری دیگر   که برو واپرس رخت آن نفر

397. *Hayrân kaldı. Diğer bir emîre dedi ki: "Git, tekrâr o tâifenin yükünü sor!"*

"Nefer", cemâat ve tâife ma'nâsınadır. Bu ikinci bey dahi pâdişâhın sorduğu suâlin cevâbını veremeyip hayrette kaldı. Binâenaleyh pâdişah diğer bir üçüncü beye dedi ki: "Git, tekrâr o tâifenin yükünü sor!"

باز آمد گفت از هر جنس هست   اغلب آن کاسهای رازیست

398. *Geri geldi. Dedi: "Her cinsten vardır. Onun çoğu Rey şehrine mensûb kâselerdir."*

"Râzî", Rey şehrinin ism-i mensûbudur. Zîrâ "Rey" kelimesinin âhirine "elif" ve "zâ" ilâve olunduktan sonra yâ-yı nisbî getirirler. Bu üçüncü bey dahi gidip kervândan sordu ve avdet etti. Dedi ki: "Efendim, bu kervânda her cins eşyâ vardır. Fakat eşyânın en çoğu Rey şehrine mensûb ve orada ma'mûl olan kâselerdir."

گفت کی بیرون شدند از شهر ری   ماند حیران آن امیر سست پی

399. *Dedi: "Rey şehrinden ne vakit çıktılar?" O mertebesi zayıf olan bey hayrân kaldı.*

"Pey" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Nişân ve kasıd ve irâde ve mertebe ma'nâlarına gelir (*Burhân*). Pâdişah üçüncü beye sordu ki: "Bu kâfile Rey şehrinden ne vakit çıkmışlardır?" Bu üçüncü bey de bu ciheti tahkîk edememiş olduğundan mertebesi veyâ nişânı zayıf olan bu bey dahi bu suâl karşısında hayrette kaldı.

همچنین تا سی امیر و بیشتر　　سست رأی و ناقص اندر کر و فر

400. [396] *Böyle otuz emîre ve daha ziyâdeye kadar... Gevşek re'yli ve kerr ü ferde nâkıs idiler.*

"Kerr ü ferr", ileri geri hareket etmektir. Pâdişah o berâber götürdüğü otuz emîri birer birer tahkîkāt yapmak üzere kervân tarafına gönderdi. O otuz emir ve hattâ onlardan başka diğer beyler hep böyle gevşek re'yli ve gidip gelmede ya'ni cevâb alıp getirmekte nâkıs idiler. Hiç birisi suâle meydan bırakmayacak sûrette kervânın ahvâlini tahkik edemediler.

گفت امیرانرا که من روزی جدا　　امتحان کردم ایاز خویش را

401. *Beylere dedi ki: "Ben bir gün ayrıca Ayâz'ımı imtihân ettim."*

Pâdişah bu beylerin tahkîkāttaki eksikliklerini onların muvâcehesinde kendilerince gösterince onlara dedi ki: "Ben bir gün ayrıca Ayâz'ımın re'y ü fikrini ve zekâsının derecesini tecrübe ettim."

که بپرس از کاروان که از کجاست　　او برفت این جمله وا پرسید راست

402. *"Dedim ki: "Kervândan sor ki, neredendir?" O gitti bu cümleyi tamâm olarak açık sordu."*

بی‌وصیت بی‌اشارت یك بیك　　حالشان دریافت بی‌ریبی و شك

403. *"Vasiyetsiz, işâretsiz, birer birer, onların hâlini şübhesiz ve şeksiz anladı."*

"Suâl ettiğim şeylerin tahkîkini tavsiye ve emir etmeksizin, kervânın hallerini birer birer tahkîk edip şübhesiz ve şeksiz olarak anladı."

هر چه زین سی میر اندر سی مقام　　کشف شد زو آن بیکدم شد تمام

404. *"Her ne ki, bu otuz beyden otuz makāmda keşf oldu, ondan bir demde tamâm oldu."*

"Her ne suâli ki, bu otuz beye sordum, bu otuz suâlin her birisi onlar için makām-ı tevakkuf oldu ve vesâyâ ve emrim üzerine sonradan keşf oldu ve anlaşıldı. Fakat Ayâz tahkîkātını mükemmel yapmış olduğu için o bu suâllerimin cevâbını bir anda tamâm olarak verdi. Binâenaleyh onun hizmeti otuz beyin hizmetine mukābil oldu ve bittabi' tahkîkātı dahi otuz beyin tahkîkātı derece ve mikdârında oldu.

مرافعهٔ امرا آن حجت بشبههٔ جبریانه وجواب دادان شاه ایشانرا

Ümerânın o hücceti Cebriyâne şübhe ile mürâfaası ve şâhın onlara cevâb vermesi

Ba'zı nüshalarda "şübhe-i Cebriyâne" yerine "şibh-i Cebriyâne" yazılmıştır, "Cebrî fikrine müşâbih" demek olur. Ya'ni, Sultân Mahmûd, Ayâz'a hased eden beylere Ayâz'ın dirâyet ve zekâsını isbât edip onları ilzâm etti. Buna karşı ümerâ sultânın o isbâtını ve hüccetini kaldırmak için Cebrîce olan şübhe ile veyâ Cebrîler'in fikir ve mesleğine müşâbih sözler söylediler ve şâh dahi onların bu sözlerine cevâb verdi.

پس بگفتند آن امیران کین فنیست　　　از عنایتهاست کار جهد نیست

405. *O emirler müteâkıben dediler ki: "Bu, inâyetlerden bir fendir; sa'yin işi değildir."*

"Fenn", nevi' demektir. Ya'ni, o beyler Ayâz'ın kendilerine rüçhânını isbât eden bu hâdiseyi müteâkib Sultân Mahmûd'a dediler ki: "Ayâz'ın bu dirâyeti ve zekâsı Hakk'ın inâyetinden bir nevi'dir. Çalışmak ile hâsıl olan bir şey değildir."

قسمت حقست مه را روی نغز　　　دادهٔ بختست گل را بوی نغز

406. *Ayın güzel yüzü Hakk'ın kısmetidir. Gülün güzel kokusu tâli'in atâsıdır.*

Ay o güzel ve parlak yüzü Hak Teâlâ'nın taksîminden buldu; ve gül o güzel kokuyu tâli'-i ezelîsinin atâsından aldı.

گفت سلطان بلکه آنچ از نفس زاد　　　ریع تقصیرست و دخل اجتهاد

407. *Sultân dedi: "Nefisten doğan o şey taksîrin mahsûlü ve ictihâdın dahlidir."*

"Rey'", mahsûl ve "dahl", îrâd demektir. Ya'ni, sultân o beylerin Cebrîce olan cevâblarına karşı dedi ki: "İnsanın nefsinden ve şahsının zâtından iki

şey doğar: Birisi, yaptığı taksîrin ve hatânın mahsûlüdür, o fenâ bir şeydir; Ve diğeri, çalışmasının îrâdıdır ki, o da fâideli bir şeydir." Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Câsiye'de مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا (Câsiye, 45/15) ya'ni "Kim ki, amel-i sâlih işledi ise kendi nefsinin lehinedir; ve kim ki, fenâlık yaptı ise kendi aleyhinedir" buyurulur. Binâenaleyh bu iki nevi' mahsûl ve îrâdın vücûda gelmesinde insanın ihtiyârı vardır.

ور نه آدم کی بگفتی با خدا رَبَّنَا اِنَّا ظَلَمْنَا نَفْسَنَا

408. *"Yoksa Âdem ne vakit Hudâ'ya: "Ey bizim Rabbimiz! Biz nefsimize zulmettik!" der idi?"*

"Eğer insanda irâde ve ihtiyâr olmasa idi, Hz. Âdem (a.s.) ne vakit رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ (A'râf, 7/23) ya'ni "Ey Rabbimiz! Biz Havvâ ile berâber nefsimize zulmettik ve eğer sen bize merhamet etmezsen biz elbette ziyân edicilerden oluruz" diye Hakk'a münâcât ederdi? Bu bahis I. cildin 1505 numaralı beytinin baş tarafındaki sürh-ı şerîfte de geçti.

خود بگفتی کاین گناه از بخت بود چون قضا این بود حزم ما چه سود

409. *"Muhakkak derdi ki: "Bu günâh bahttan idi. Mâdemki kazâ bu idi, bizim hazmımız ne fâide eder?"*

Ya'ni, "Hz. Âdem eğer kendisinde ihtiyâr ve irâde görmese idi, muhakkak der idi ki: "Bu benden sâdır olan günâh tâli'-i ezelî iktizâsından idi. Mâdemki, bu fiilin benden sudûru kazâ-yı ilâhî idi, bizim hazm ve ihtiyârımız ne fâide verir?" "Hazm", iki tedbîr arasında ihtiyât etmektir. Nitekim III. cildin 2831 numaralı حزم چه بود در دو تدبیر احتیاط . از دو آن گیری که دور است از خباط [ya'ni "Hazm ne olur? İki tedbîrle ihtiyâttır, o ikiden hubâttan uzak olanı tutasın"] beytinde "hazm" hakkında îzâhât geçti.

همچو ابلیسی که گفت أغويتني تو شکستی جام و ما را می‌زنی

410. *Bir İblîs ki, derdi ki: "Beni sen azdırdın. Bizim kadehimizi sen kırdın ve bizi dövüyorsun!"*
[406]

"Hz. Âdem kendisinde irâde görmese idi, bir İblîs gibi kendi kabâhatini Hakk'a isnâd eder, "Beni azdıran sensin, bizim kadeh-i itâatimizi kırdın, sonra da niçin itâat etmedin ve âsî oldun?" diye bizi dövüyorsun ve kahrediyorsun" der idi."

بل قضا حقست و جهد بنده حق   هين مباش اعور چو ابليس خَلَقْ

411. *"Belki kazâ haktır ve kulun cehdi de haktır. Sakın, eski İblîs gibi bir gözlü olma!"*

"Halak", eski; "a'ver", burada "bir gözlü olmak" demektir. "Ey Cebrîce i'tirâz eden kimse! Evet, kazâ-yı ilâhî haktır; zîrâ kazâ-yı ilâhî âlem-i ezelde kulun irâdesi ve talebi üzerine vâki' olmuştur. Ve mâdem kulda âlem-i ezelden beri irâde vardır, binâenaleyh bu âlem-i sûrette dahi onun sa'yi ve çalışması haktır. Sakın, İblîs gibi bir gözlü olup, yalnız âlem-i ma'nâyı görme! Belki iki gözlü olup, âlem-i sûreti dahi gör!" Bu kazâ-yı ilâhî ve kulun irâdesi bahsi V. cildin 3116 numarasına musâdif olan بازگونه زين سخن كاهل شد . منعكس ادراك و خاطر آمدى [ya'ni "Tersine olarak bu sözden tenbel oldun, idrâki ve hatırı mün'akis geldin"] beytinde uzun uzadıya îzâh olunmuştur.

در تردد مانده ايم اندر دو كار   اين تردد كى بود بى‌اختيار

412. *İki işte tereddüd içinde kalmışız. Bu tereddüd ihtiyârsız ne vakit olur?*

Ya'ni biz insanlar bu âlem-i sûret ve kesâfette birbirine zıd olan iki işte "Bunu mu yapayım yoksa onu mu yapayım?" diye tereddüd içinde kalmışızdır. Eğer nefsü'l-emrde bizde irâde ve ihtiyâr olmasa bu tereddüd hâsıl olur mu idi?

اين كنم يا آن كنم او كى گويد   كه دو دست و پاى او بسته بود

413. *İki eli ve ayağı bağlı olan ne vakit "Bunu mu yapayım, onu mu yapayım?" der?*

هيچ باشد اين تردد در سَرم   كه روم در بحر ويا بالا پرم

414. *Hiç benim fikrimde "Denize mi gideyim veyâ yukarıya mı uçayım?" diye bu tereddüd olur mu?*

"Ser", burada fikir ma'nâsınadır. Ya'ni, hiç benim fikrimde "Balıklar gibi denize mi gireyim, yoksa kuşlar gibi havada mı uçayım?" diye bir tereddüd olur mu? Zîrâ insan irâdesini mümkin olan işlerde kullanır.

اين تردد هست كه در موصل روم   يا براى سحر تا بابل روم

415. *"Musul'a gideyim, yâhud sihir için Bâbil'e kadar gideyim!" diye bu tereddüd vardır.*

İnsan irâdesini ancak mümkin olan işlerde sarf edeceği için "Acabâ, Musul şehrine mi gideyim veyâhud sihir yapmayı bilen Bâbil şehri ahâlîsinden sihir öğrenmek için oraya mı gideyim?" diye kendisinde bir tereddüd hâsıl olur.

پس تردد را بباید قدرتی ور نه آن خنده بود بر سبلتی

416. *Binâenaleyh tereddüd için bir kudret gerektir. Yoksa o bıyık üzerine gülme olur.*

Ya'ni, mâdemki insanda birbirine mugāyir olan iki iş hakkında bir tereddüd hâsıl oluyor, bu tereddüd kendisinde mündemiç olan irâde kudretinden münbaistir. Eğer böyle bir kudret olmasa hâl-i tereddüd bir istihzâdan ibâret olur.

بر قضا کم نه بهانه ای جوان جرم خود را چون نهی بر دیگران

417. *Ey delikanlı! Kazâ üzerine bahâneyi az koy! Kendi kabâhatini başkaları üzerine niçin koyarsın?*

Ey maârif-i ilâhiyyede mübtedî olan sâlik! Özrü ve bahâneyi ve sebebi kazâ-yı ilâhî üzerine az koy! Zîrâ kazâ iki nevi'dir: Birisi mübrem, diğeri muallaktır. "Kazâ-yı mübrem"e karşı gerçi sa'yin te'sîri olmaz, fakat "kazâ-yı muallak"ın def'i için sa'yin büyük te'sîri vardır; ve kazâ-yı ilâhînin çoğu muallaktır. Binâenaleyh sen ne kazâ-yı mübremi ve ne de kazâ-yı muallakı bilmezsin. Bu meçhûliyet sebebiyle Hak Teâlâ sana sa'y ve ictihâd ile emretti. Binâenaleyh bu âlem-i sûrette وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (Necm, 53/39) ya'ni "İnsan için sa'y ettiği şey vardır" âyet-i kerîmesi mûcibince çalış ve tenbel olma! Binâenaleyh senin tenbelliğinden dolayı başına bir felâket gelirse bunu kazâ-yı ilâhîden bilme, kendi tasavvurundan bil!

خون کند زید و قصاص او بعمر می خورد عمرو بر احمد حد خمر

418. *Zeyd kan eder; ve onun kısâsı Amr'a mı? Amr şarâb içer; şarâb haddi Ahmed üzerine mi?*

Ya'ni meselâ, Zeyd adam öldürür; onun yerine Amr'ı kısâs ederler mi? Ve meselâ, Amr şarâb içer; şarâb içmenin şer'î olan cezâsını Ahmed hakkında mı tatbîk ederler? وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى (En'âm, 6/164) ya'ni "Kimsenin günâhını kimse yüklenmez" âyet-i kerîmesi mûcibince herkes kendi günâhının cezâsını kendi çeker.

گرد خود بر گرد و جرم خود ببین　　　جنبش از خور بین و از سایه مبین

419. *Kendi etrâfını dolaş ve kendi cürmünü gör. Hareketi kendinden gör ve gölgenden görme!*

Binâenaleyh ne kusûr ettim ki, bu belâ-yı ilâhî benim başıma geldi, diye kendi etrâfını dolaş. Ya'ni kendi ahvâlini tedkîk et ve kendi kabâhatini gör! Zîrâ gelen belâ ve cezâ senin fiilinin gölgesidir. Binâenaleyh gölge olan cezâ-nın hareketini ve zuhûrunu asıl olan kendi cürmünden ve kabâhatinden gör!

که نخواهد شد غلط پاداش میر　　　خصم را می‌داند آن میر بصیر

420. *Zîrâ emîrin cezâsı galat olmayacaktır. O görücü olan bey hasmı bilir.*
[416]
"Pâdâş", cezâ ve intikām. "Emîr"den murâd, Hak Teâlâ hazretleridir. Ya'ni, ey mücrim! Sana fiilinden dolayı bir cezâ geldiği vakit pek haklıdır. Zîrâ emîr-i hakîkî olan Hak Teâlâ hazretlerinin ta'yîn buyurduğu cezâ aslâ yanlış olmaz. فَإِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (Enfâl, 8/39) ya'ni "Muhakkak, Allâh Teâlâ kulların işlediği ameli görücüdür" âyet-i kerîmesi mûcibince o hakîkî bey emrine muhâlefet eden hasmı görücüdür.

چون عسل خوردی نیاید تب بغیر　　　مزد روز تو نیاید شب بغیر

421. *Vaktâki bal yedin, harâretin başkasına gelmez. Senin gündüzünün ücreti gece başkasına gelmez.*

"Müzd-i rûz", yevmiye ve gündelik ma'nâsınadır. Meselâ, bal yedin, balın tab'ında olan harâret başkasının vücûdunda hâsıl olmaz; ve kezâ gündüz çalıştın ve gündeliğe ve ücrete müstahak oldun, bittabi' bu ücret akşam olunca başkasına verilmez. İbâdet ve kabâhat dahi bu misâle mutâbıktır.

در چه کردی جهد کان با تو نگشت　　　تو چه کاریدی که نامد ریع کشت

422. *Nede cehd ettin ki, o sana olmadı? Sen ne ektin ki, ekinin mahsûlü gelmedi?*

Ya'ni, hangi bir hizmete sa'y ettin ki, onun netîcesini elde etmedin? Ve ne ektin ki, o ektiğin şeyin mahsûlünü almadın? Ba'zı nüshalarda "bâ-tû negeşt" yerine "vâ tû negeşt" yazılmıştır. "Sana râci' olmadı" demek olur.

فعل تو که زاید از جان و تنت　　　همچو فرزندت بگیرد دامنت

423. *Senin fiilin ki, senin cânından ve cisminden doğar, senin evlâdın gibi senin eteğini tutar.*

Bu âlem-i sûrette her bir kişiden zâhir olan fiile evvelen rûhunda bir hâtıra olarak peydâ olur. Sonra o hâtıra, cisminden fiil hâlinde doğar ve araz olan o fiil bir evlâd gibi insanın eteğine yapışır. Meselâ bir kimse intihâr etmeyi düşünür. Bu düşüncenin âlem-i sûrette vücûdu yoktur. Vaktâki bu fikir cisme hâkim olup kendisine bir bıçak saplar, âlem-i histe paralanmak ve ölmekten ibâret olan netîcesi zâhir olur. Bunun gibi bu âlem-i histe zâhir olan ef'âlin netîceleri âlem-i berzahda birer sûretle zâhir olur ve insanın evlâdı gibi eteğine yapışır. II. cildde 1406 ve V. cildde dahi 2211 numaralı beyitlere mürâcaat olunsun.

فعل را در غیب صورت می کنند   فعل دزدی را نه داری می زنند

424. *Gaybda fiile sûret yaparlar. Hırsızlık fiiline bir dâr vurmazlar mı?*

İnsandan sâdır olan her bir fiil için âlem-i gaybda bir sûret yaparlar ve o sûret o fiilin netîcesi olur. Nitekim bu âlem-i sûrette dahi fiillere münâsib bir sûret yapmazlar mı? Ve meselâ hırsızlık fiiline münâsib ve mukābil olmak üzere bir darağacı vaz' ederler ve hırsızları asarlar. Ma'lûmdur ki, وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا (Mâide, 5/38) ya'ni "Erkek ve kadın hırsızların ellerini kesiniz!" âyet-i kerîmesine nazaran şerîatte hırsızların cezâsı ellerini kesmektir; ve "el kesmek"; zâhirde el kesmek demek olduğu gibi mecâzen hırsızların ellerini hırsızlıktan men' etmek ve kaldırmak ma'nâsına da gelir. Hz. Pîr efendimizin zamân-ı şerîflerine musâdif olan hükûmet-i Selçûkıyye devrinde hırsızların vücûdu kaldırılmak sûretiyle ellerinin kesildiği anlaşılmaktadır; ve zamânımızda ise habs edilerek cem'iyyet-i beşeriyyeden tecrîd edilmek sûretiyle elleri kesilmekte ve bu tedbîr ile hırsızların zâhirde elleri kesilmeksizin ve asılmak sûretiyle vücûdları kaldırılmaksızın ıslâhları ümîd edilmektedir. Fakat bu tedbîrin semere vermediği de emsâl-i kesîresiyle sâbit oluyor.

دار کی ماند بدزدی لیك آن   هست تصویر خدای غیب دان

425. *Dâr ne vakit hırsızlığa benzer? Fakat o gayb-dân olan Hudâ'nın tasvîridir.*

Ya'ni, darağacı bu âlem-i sûrette hırsızlığın sûretine aslâ benzemez. Fakat gaybı bilici olan Hak Teâlâ hazretleri o fiile mukābil böyle bir darağacı sûretini tasvîr eder. Gayb biliciliğin ma'nâsı budur ki: Hırsızlık fenâ ve cem'iyyet-i beşeriyye için muzırr ve müz'ic bir fiildir. Fakat bu fiile karşı ne yapmalı ki, hem hırsız te'dîb olunsun ve hem de bu fenâ fiile niyet edenler niyetlerinden

vazgeçsinler. İşte bu yapılacak cezâ evvel emirde meçhûldür ve âlem-i gaybdadır. Âlem-i gaybda olanları bilici olan Hak Teâlâ bilâhare âlem-i zâhire çıkacak olan bu hırsızlık hakkındaki cezâ sûretini evvelen vâzı'-ı kānûnun hayâlinde tasvîr eder ve sonra o sûret-i hayâliyyeye zâhirde vücûd verilir.

در دل شحنه چو حق الهام داد   کین چنین صورت بساز از بهر داد

426. *Vaktâki zâbıtanın kalbine "Adl için böyle sûret düz!" diye Hak ilhâm verdi;*

"Şahne", şehrin muhâfızı olan tâife demektir. Fârisîler hâ'nın sükûnuyla "şahneh" telaffuz ederler. *Sarrâh*'da şîn'ın kesriyle "şıhne" gösterilmiştir. Ya'ni, gayb bilici olan Hak Teâlâ "Adl için böyle darağacı sûreti tertîb et!" diye hâkimin ve icrâ me'mûrlarının kalbine bir ilhâm verdi. Onlar da cem'iyyet-i beşeriyyeyi hırsızların şerrinden muhâfaza için, başkalarına ibret olmak üzere ona böyle bir cezâ verdiler.

تا تو عالم باشی و عادل قضا   نامناسب چون دهد داد و سزا

427. *Nihâyet sen âlim ve âdil olursun. Kazâ adli ve sezâyı nasıl münâsib verir?*

Ya'ni, ey hâkim! Nihâyet sen Hakk'ın ilhâmı ile hırsızlara verilecek cezâyı bilici ve o cezâyı tatbîk emrinde adâlet edici olursun. Böyle ilhâmı ile kullarını âlim ve âdil yapan Hak Teâlâ'nın kazâsı kulların fiillerine nasıl olur da münâsebetsiz adli ve cezâyı verir? Bu mümkin mi?

چونکه حاکم این کند اندر گزین   چون کند حکم احکم این حاکمین

428. *Mâdemki hâkim intihâbında bunu yapar, bu hâkimlerin ahkemi nasıl yapar?*

"Güzîn", mef'ûl ma'nâsında "intihâb edilmiş" ve fâil ma'nâsında "intihâb edici" demek olur (*Burhân*). "Ender-güzîn", "intihâb edici olmakta" ma'nâsınadır. Ya'ni, mâdemki dünyâ hâkimi intihâb edici olmakta böyle yapar ve kānûna muhâlif olan bir fiile mukābil ve âdilâne olan bir cezâyı hayâlinde tasvîr eder; ya bu hükmedicilerin en ziyâde hükmedicisi olan Hak Teâlâ hazretlerinin, emrine muhâlefet edenler hakkında ne yapacağını tasavvur et!

چون بکاری جو نروید غیر جو   قرض تو کردی ز که خواهی گرو

429. *Vaktâki arpa ekersin, arpanın gayrı bitmez. Karzı sen ettin, kimden rehin istersin?*

Ey kimse! Arpa ekersen arpa biçersin. Binâenaleyh fenâ bir fiil işlersen onun cezâsı onun gibi bir fenâ bir şey olur. Nitekim âyet-i kerîmede وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا (Şûrâ, 42/40) ya'ni "Fenânın cezâsı onun gibi fenâ bir şeydir" buyurulur. Meselâ, bir fenâlık yaptığın vakit, onun mukābili olan cezâ, alacaklı gibi er geç senin yakana yapışır. Zîrâ senin nefsin o cezâya merhûndur. Meselâ, emr-i ilâhîye muhâlif olarak içkiye mübtelâ oldun, kalb ve mi'de ve bağırsak hastalıklarına borçlusun; ve bu alacaklılar senden senin nefsini rehin olarak isterler. Bunlar âkıbet, alacaklılar gibi yakana yapışırlar ve sen de bunlara nefsini rehin vermiş olursun. Nitekim âyet-i kerîmede كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ (Müddessir, 74/38) ya'ni "Her bir nefis kazandığı şeye merhûndur" buyurulur.

جرم خود را بر كسى ديگر مَنِهْ　　　　هوش و گوش خود بدين پاداش نِهْ

430. [426] *Kendi cürmünü diğer bir kimse üzerine koyma! Kendi aklını ve kulağını bu cezâya koy!*

Bu beyt-i şerîf yukarıdaki 416 numaralı beyte merbûttur. Ya'ni, başına bir felâket geldiği vakit, bunu kazâ-yı ilâhîden bilme; kendi kötü fiilinden bil! Zîrâ kazâ-yı ilâhî, birçok yerlerde dahi îzâh olunduğu üzere, senin talebine müsteniden vâki' olur. Ezcümle, V. cildin 3116 numarasına müsâdif olan باژگونه زين سخن كاهل شدى . منعكس ادراك و خاطر آمدى [ya'ni "Tersine olarak bu sözden tenbel oldun, idrâki ve hatırı mün'akis geldin"] beytinde uzun tafsîlât verildi. Binâenaleyh sen kendi aklını ve kulağını fiiline terettüb edecek olan bu cezâya tut ve muhâlefetten kork!

جرم بر خود نِهْ كه تو خود كاشتى　　　　با جزا و عدل حق كن آشتى

431. *Cürmü kendi üzerine koy; zîrâ sen kendin ektin. Hakk'ın cezâsı ve adli ile sulh et!*

Ya'ni, cürmü ve kabâhati kendi üzerine al ve kazâ-yı ilâhîye atfetme! Zîrâ sen istedin, Hak Teâlâ hazretleri dahi senin istediğini verdi. Binâenaleyh Hakk'ın senin aleyhinde hükmettiği cezâ ile ve hakkında tatbîk ettiği adâlet ile sulh et ve aslâ i'tirâz etme!

رنجرا باشد سبب بد كردنى　　　　بد ز فعل خود شناس از بخت نى

432. *Rence sebeb fenâ yapmaklıktır. Fenâyı kendi fiilinden tanı, bahttan değil!*

Ya'ni, ey sâlik, sûrî ve ma'nevî olan rence ve eleme sebeb, senin emr-i ilâhîye muhâlefetindir ve fenâ hareketindir. Binâenaleyh başına bir fenâ hâl geldiği vakit bunu kendi fiilinden ve muhâlefetinden anla! Yoksa, bu fenâlık benim bahtımın ve tâli'imin iktizâsıdır, deme! Ma'lûm olsun ki, Hak tarafından emr-i i'tâ abdin istihkākı üzerine cereyan eder; ve abdin hâli neyi iktizâ ediyorsa Hak tarafından o verilir. Zîrâ inkıyâdda müessir olan abdin hâlidir. Eğer abd Hakk'a münkād ise Hak dahi muvâfık-ı cezâ ile ona münkād olur. Ve eğer Hakk'a muhâlif ise ve abdin hâli de afvı iktizâ ediyorsa, Hak ona afvı ve mağfireti ile münkād olur. Ve eğer abdin isti'dâdı muâhezeyi taleb ederse Hak ona kahır ve intikām ile münkād olur. Bu bahsin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Ya'kūbîdedir.

آن نظر در بخت چشم احول کند　　　کلب را کهدانی و کاهل کند

433. *O bahta nazar gözü şaşı eder. Köpeği pislik mahalline mensûb ve tenbel eder.*

"Baht"tan murâd, kişinin ayn-ı sâbitesinin isti'dâdıdır ve sırr-ı kader bu isti'dâda müsteniddir. "Ahvel", eğri gören, şaşı demektir. Ma'lûm olsun ki, hicâbât-ı cismâniyye içinde bulunan kimselerden sırr-ı kader mestûrdur; ve "sırr-ı kadere nazarın cismânîleri şaşı etmesi" budur ki: Bir cismânî kimse vücûd-i Hak muvâcehesinde kendi vücûdunu da görür de der ki: Hak vardır, ben de varım ve eşyâ da vardır. Fakat benim ayn-ı sâbitemin isti'dâdı ne ise Hak o isti'dâda göre hükmetmiştir. Gerçi ehl-i hakîkat nazarında vücûd-i Hak'tan gayrı bir vücûd yoktur. Zâhir olan eşyâ vücûd-ı hakîkînin bi-hasebi'l-esmâ ve's-sıfât merâtibinden başka bir şey değildir. Fakat her bir mertebesinde o vücûd-i hakîkînin bir hükmü vardır; ve bu âlem-i kesâfetteki hükmünü enbiyâ vâsıtasıyla âlem-i keserâta tebliğ etmiştir. Nitekim Mevlânâ Câmî hazretleri buyurur. Rubâî:

ای برده گمان که صاحب تحقیقی　　　واندر صفت صدق و یقین صدیقی

هر مرتبه از وجود حکم دارد　　　گر حفظ مراتب نکنی زندیقی

"Ey sâhib-i tahkîk ve sıdk ve yakîn sıfatında sıddîk olduğunu zannetmiş olan kimse! Vücûd-i hakîkînin her bir mertebesinin bir hükmü vardır. Eğer bir merâtibin ahkâmını hıfz etmez isen zındıksın."

Binâenaleyh cismânî bir kimsenin kendi vücûdunu isbât etmekle berâber, kendini vücûd-i mevhûmlarından kurtulan evliyâ mesâbesinde tutup, sırr-ı

kadere nazar etmesi şaşı gibi yanlış ve eğri bir görüş olur; ve onun henüz köpek mesâbesinde olan nefsi, kendi huzûzâtının mübtelâsı olduğundan onu emr-i ilâhîye ittibâ' husûsunda tenbel eder; ve "kühdân", ya'ni pislik menzilesinde olan dünyâya mensûb eder; Ve sırr-ı kader hakkındaki tafsîlât V. cildin 3054 ve 3131 ve 3147 numaralı beyitlerinde geçti.

متهم کن نفس خود را ای فتا   متهم کم کن جزای عدل را

434. *Ey delikanlı! Kendi nefsini müttehem kıl! Adlin cezâsını az müttehem et!*

"Az müttehem et!" ta'bîriyle kazâ-yı mübreme işâret buyurulur. Nitekim, I. cildin 1218 numarasına müsâdif olan beyitte چون قضا آید نبینی غیر پوست . دشمنان را باز نشناسی ز دوست [ya'ni "Kazâ geldiği vakit postun gayrısını göremezsin; düşmanları dahi dosttan anlıyamazsın"] ve 1257 numarasına müsâdif olan beyitte dahi چون قضا آید شود دانش بخواب . مه سیه گردد بگیرد آفتاب [ya'ni "Kazâ-yı ilâhî geldiği vakit ilim uykuya gider; ay kararır, güneş de tutulur"] ve V. cildin 1707 numarasına müsâdif olan beytte چون قضا آید طبیب ابله شود . و آن دوا در نفع هم گمره شود [ya'ni "Kazâ geldiği vakit tabîb ahmak olur; ve o ilâç dahi nefi'de azgın olur"] buyurulmuş idi. Zîrâ bu kazâ sırr-ı kadere müsteniddir ve sırr-ı kader ise meçhûldür. Bu kazâ-yı ilâhî kulun irâdesi ve tedbîri ile mündefi' olmaz. Binâenaleyh bu husûsta abde lâzım olan hâl, sabretmek ve Hakk'a rücû' edip münâcât eylemektir.

توبه کن مردانه سر آور بره   که فمن یعمل بمثقال یره

435. *Mertçe tövbe et ve yola baş getir! Zîrâ "Fe-men ya'mel miskāle zerratin yerah"dır.*

Ey sâlik-i mübtedî! Dâimâ tövbe et ve Hakk'a yalvar ve Hak yoluna baş eğ! Zîrâ tövbe hayırlı bir ameldir; ve âyet-i kerîmede فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَه (Zilzâl, 99/7) ya'ni "Kim ki, bir zerre miskāli hayır işlerse, onun mükâfâtını görür" buyurulmuştur. Nitekim I. cildin 849 numaralı beytinde چونکه غم بینی تو استغفار کن . غم بامر خالق آمد کار کن [ya'ni "Sen gam gördüğün vakit, istiğfâr et! Gam, iş yapıcı olan Hâlık'ın emriyle geldi"] buyurulmuştur.

در فسون نفس کم شو غرهٔ   کافتاب حق نپوشد ذرهٔ

436. *Nefsin füsûnuna az mağrûr ol! Zîrâ Hakk'ın güneşi bir zerreyi örtmez.*

"Az mağrûr ol!" ta'bîriyle nefsin şerîat dâiresinde olan hakkına işâret buyurulur. Zîrâ nefsin hîlesi ve füsûnu meşrû' ve gayr-i meşrû' olan huzûzâta da şâmildir. Binâenaleyh tarîk-ı Hak sâliki nefsin meşrû' olan huzûzât hakkındaki hîle ve füsûnuna dahi az aldanmak ve mücâhede ve riyâzâta meyletmek lâzım gelir. Zîrâ sâlikin nefsi helâk edecek derecede hukûk-ı meşrûasından mahrûm etmek câiz değildir. Nitekim hadîs-i şerîfte نفسك مطيتك فارفق بها ya'ni "Nefsin senin binek hayvanındır; ona rıfk ile muâmele et!" buyurulur. Ya'ni nefsin seni huzûzât-ı meşrûaya ve mubâhâta meyil ettirmek üzere vâki' olan efsûnuna ve hîlesine az aldan ki, o nefis, hîlesi ve efsûnu ile meşrû' ve gayr-i meşrû' huzûzâta sevk eder; ve seni sevk ettiği huzûzâtın azı meşrû' ve çoğu gayr-i meşrû' olur. Zîrâ Hakk'ın vücûd-i hakîkîsinin güneşi zerrât-ı eşyâyı örtmez, ızhâr eder. Binâenaleyh senin hayırlı ve şerli amellerinin zerreleri o vücûd-i hakîkîde zâhir olur.

هست اين ذرات جسمى اى مفيد   پيش اين خورشيد جسمانى پديد

437. *Ey müfîd! Bu cisme mensûb olan zerreler, bu cismânî güneşin önünde zâhirdir.*

Ey fâide alıcı! Nitekim cismânî olan zerreler sûrî güneşin huzemât-ı ziyâiyyesi içinde zâhir olur. İşte bunun gibi senin zerrât-ı a'mâlin dahi o vücûd-i hakîkî güneşi içinde böylece zâhir olur. Nitekim Âl-i İmrân sûresinde إِنَّ اللّٰهَ لَا يَخْفٰى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ (Âl-i İmrân, 3/5) ya'ni "Allâh Teâlâ'ya yerde ve gökte gizli bir şey yoktur" buyurulur.

هست ذرات خواطر و افتكار   پيش خورشيد حقايق آشكار

438. *Havâtır ve iftikâr zerreleri hakāyık güneşinin önünde âşikâr olur.*

"Hakāyık"tan murâd, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin suver-i ilmiyyeleridir. "Güneş"ten murâd, vücûd-i hakîkî-yi Hak'tır. Ya'ni, yalnız zâhir olan zerrât-ı a'mâl değil, henüz ef'âl ve a'mâl ile zâhir olmamış olan havâtır ve fikir zerreleri dahi hakāyık güneşi olan Hak Teâlâ'nın huzûrunda zâhirdir. Nitekim sûre-i Mülk'te وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (Mülk, 67/13) ya'ni "Sözünüzü ister gizleyin, ister âşikâr edin; Allâh Teâlâ kalblerde olan havâtırı ve efkârı bilir" buyurulur.

حکایت آن صیادی که خویشتن را در گیاه پیچیده بود و دستهٔ گل و لاله را بسر خود فرو کشیده تا مرغان او را گیاه پندارند، و آن مرغ زیرك بوی اندکی برد که این آدمیست که برین شکل گیاه ندیده ام اما هم تمام بوی نبرد، بافسون او مغرور شد زیرا در ادراك اول قاطعی نداشت در ادراك مکر دوم قاطعی داشت، و هو الحرض و الطمع لا سیما عند فرط الحاجة و الفقر، قال النّبیّ علیه الصلاة والسلام کاد الفقر ان یکون کفراً

O avcının hikâyesidir ki, kendisini ota sarmış idi ve kuşlar onu ot zannetmeleri için gül ve lâle demetini kendi başı üzerine çekmiş idi; ve o zeyrek kuş "Bu bir adamdır, zîrâ bu şekil üzerine ot görmemişimdir" diye biraz koku götürdü. Amma tamâm koku götürmedi ve onun hîlesine aldandı. Zîrâ evvelki idrâkte bir kātı' tutmadı. İkinci mekrin idrâkinde bir kātı' tuttu ve o hırs ve tama'dır. Husûsiyle fart-ı hâcet ve fakr indinde Nebî (a.s.) "Fakr küfür olmaya yakındır" buyurdu

"Avcı"dan murâd, şeyh-i müzevvirdir. "Gül ve lâle destesi"nden murâd, ehl-i zühd ve takvânın tâcı ve libâsıdır. "Kuşlar"dan murâd, tâlib-i Hak olan sâliklerdir. Bunlar iki tâifedir. Bir kısmı âkıl ve zekî ve diğeri sâde-dildir. Sâde-dil kimseler o libâs-ı zâhirîyi görüp hemen onun tuzağına tutulurlar; ve zekî kimseler onun nefsânî bir kimse olduğu kokusunu alır iseler de tamâmıyla fark edemezler ve onun hîlesine aldanırlar. Bu zekî kimseler "Bu kimse acabâ, kâmil mi, değil mi?"diye vâki' olan ilk idrâklerinde kat'î hükmü veremezler. Fakat şeyh-i müzevvir onlara menâfi'-i dünyeviyye ve nefsâniyyeyi gösterdiği vakit, ona intisâb için hükm-i kat'îlerini verirler. Onlar bu şeyh-i müzevvirin bu ikinci mekri ve hîlesi üzerine idrâklerinde bir kātı' tutmazlar. O kātı' dahi onların hırsı ve tama'ıdır. Husûsiyle o kimselerin son derece fakrı ve ihtiyâcı olursa o şeyh-i müzevvirin "Bizim tekkeye gel! Bol bol ye, iç ve râhat et!" diye vâki' olan teklîfini derhal kabûl eder ve işin sonunu düşünemez. Zîrâ Nebî (a.s.) کاد الفقر ان یکون کفرا ya'ni "Fakr küfür olmaya karîbdir" buyurmuştur. Binâenaleyh fart-ı ihtiyâc ve fakr birçok velî ve âkıl kimseleri sıfât-ı nefsâniyye ve iğvâât-ı şeytâniyye tuzaklarına düşürür; ve bu müzevvir şeyhler hakkında bu beyti söyleyen, ne güzel söylemiştir. Beyit:

شين زشيطان خا زخر يا از يزيد　　　جمع كردند لفظ شيخ آمد بديد

Şîn'ı şeytandan, hâ'yı hardan ya'ni eşekten, yâ'yı da Yezîd'den topladılar "şeyh" lafzı zuhûra geldi.

رفت مرغى در ميان مرغزار　　　بود آنجا دام از بهر شكار

439. *Bir kuş çimenzâr ortasına gitmiş idi. Orada av için tuzak var idi.*

"Mergzâr", yeşillik ve çimenzâr ma'nâsınadır (*Gıyâsü'l-Lügât*).

دانهٔ چندى نهاده بر زمين　　　وان صياد آنجا نشسته در كمين

440. [436] *Yer üzerine birkaç tâne koymuş ve o avcı orada pusuda oturmuş idi.*

خويشتن پيچيده در برگ و گياه　　　تا در افتد صيد بيچاره ز راه

441. *Bîçâre av yoldan düşmek için kendisini yaprak ve ot içine sarmış idi.*

Zavallı av, kendi yolundan tuzağa düşmek için, o avcı kendisini yaprak ve ot içine sarmış idi.

مرغك آمد سوى او از ناشناخت　　　پس طوافى كرد و پيش مرد تاخت

442. *Tanımamazlıktan dolayı kuşcağız o tarafa geldi; sonra bir tavâf etti; adamın önüne koştu.*

گفت او را كيستى تو سبز پوش　　　در بيابان در ميان اين وحوش

443. *Dedi: "Bu vahşîler arasında sahrâda yeşil giyici olarak sen kimsin?"*

گفت مرد زاهدم من منقطع　　　با گياه و برگ اينجا منتفع

444. *Dedi: "Munkatı' olan zâhid adamım. Buradan yaprak ve ot ile intifâ' ediciyim!"*

"Munkatı'", münzevî ve adamlardan bir köşeye çekilici, demek olur. Hind nüshalarında ikinci mısrâ' باگياه با حشيشي مقتنع sûretindedir. Ya'ni "Ot ve nebât ile kanâat ediciyim" demek olur.

زهد و تقوى را گزيدم دين و كيش　　　زانكه مى‌ديدم اجل را پيش خويش

445. *"Zühd ve takvâyı dîn ve mezheb ihtiyâr ettim. Zîrâ ki önümde eceli gördüm."*

Bu sözler, sâliki avlamak için şeyh-i müzevvirin efsûnları ve hîleleridir. Hakîkatte doğru sözlerdir. Fakat o müzevvir şeyhin hâli değildir.

مرگ همسایه مرا واعظ شده　　　کسب و دکان مرا برهم شده

446. *"Komşunun ölümü bana nasîhat edici olmuştur. Benim kazancımı ve dükkânımı birbirine vurmuştur."*

Bu beyt-i şerîfte كفا بالموت واعظا ya'ni "Nasîhat olarak ölüm kifâyet eder" ve موت الجار كفا بك واعظا ya'ni "Komşunun ölümü nasîhat olarak sana yeter!" hadîs-i şerîflerine işâret buyurulur.

چون بآخر فرد خواهم ماندن　　　خو نباید کرد با هر مرد و زن

447. *"Mâdemki, sonunda fert kalacağım, her erkek ve kadın ile ülfet etmek gerekmez!"*

رو بخواهم کرد آخر در لحد　　　آن به آید که کنم خو با احد

448. *"Nihâyet mezâra teveccüh edeceğim. O iyi gelir ki, Ahad ile ülfet edeyim!"*

"Mâdemki, sonunda bu âlem-i keserâttan ayrılıp tek başıma kalacağım ve mezâra gideceğim, halk ile ülfet etmekten ise, Hak ile ülfet etmek daha iyidir!" "Lahd", kabir demektir. Burada vezin için hâ'nın harekesiyle "lahad" buyurulmuştur.

چون زنخ را بست خواهند ای صنم　　　آن به آید که زنخ کمتر زنم

449. *Ey sanem! Mâdemki, çeneyi bağlayacaklar, o iyi gelir ki, pek az çene çalayım.*

"Zenah", çene; "zenah-zeden", masal ve kıssa söylemek, fâidesiz ve ma'nâsız söz söylemek ve övünmekten kinâyedir (*Burhân*). "Sanem"den murâd, cismânî kimsedir. Ya'ni, ey cismânî kimse! Mâdemki, öldüğüm vakit usûl-i vecih ile çenemi bağlayacaklardır, ölmezden evvel az çene çalayım ve beyhûde ve ma'nâsız sözlerden vazgeçeyim!

ای بزر بفت و کمر آموخته　　　آخرستت جامهٔ نادوخته

450. [446] *Ey sırmalı libâsı ve kemeri öğrenmiş olan! Nihâyet, senin libâsın dikilmemiştir.*

Ey hayâtında sırmalı esvâblar giymeyi ve kemer bağlamayı öğrenmiş olan kimse! Senin son giyeceğin, ya'ni öldüğün vakit giyeceğin libâs dikilmemiş bez parçasından ibâret kefendir.

رو بخاك آريم كز وى رسته ايم　　　　دل چرا در بى‌وفايان بسته ايم

451. *Toprağa teveccüh edelim ki, ondan bitmişiz. Gönlü niçin vefâsızlara bağlamışız?*

Bizim bu cisimlerimiz topraktan peydâ olduğu için, yine toprağa teveccüh edelim ve ölüm hâlimizi düşünelim. Binâenaleyh bize vefâsı olmayanlara kalblerimizi bağlayıp muhabbet etmeyelim!

جد و خويشانمْا قديمى چار طبع　　　　ما بخويشى عاريت بستيم طمع

452. *Kadîmî ceddimiz ve akrabâmız dört tabîattir. Biz âriyet akrabâya tama' bağladık.*

Azîz Nesefî hazretleri *Ma'rifet-i İnsân* risâlesinde buyururlar:

"Ma'lûm olsun ki, toprak, su, hava ve ateş ümmehâttırlar; ve her birinin bir sûreti ve bir ma'nâsı vardır. Her birinin sûreti zulmettir ve her birinin ma'nâsı nûrdur; ve her birinin sûretine "anâsır" derler; ve her birinin ma'nâsına "tabîat" derler. Binâenaleyh dört anâsır ve dört tabîat olur; ve bunun cümlesine "ümmehât" derler. Vaktâki bu ümmehâtı birbirine karıştırırlar o şart ile ki, bu meyânda elbette müteşâbihü'l-eczâ bir şey peydâ ola. İşte o "mizâc"tır; ve mizâcı imtizâctan almışlardır. Vaktâki bu mukaddemâtı öğrendin ve ma'nâ-yı mizâcı bildin, şimdi bil ki, ümmehâtı birbirine karıştırdıkları vakit, elbette her dört sûreti karıştırmış olurlar ve her dördün ma'nâsını da karıştırmış olurlar. Her dördün sûretinden müteşâbihü'l-eczâ bir şey peydâ olur: Ona da "rûh" derler. Böyle olunca mizâc hem rûhta ve hem de cisimde olur. Ümmehât, yekdiğeriyle karışmamış oldukları müddetçe, "anâsır ve tabâyi'" derler. Ve yekdiğerine karıştıkları vakit, "mizâc" peydâ olur: "Cisim" ve "rûh" derler. Vaktâki cisim ve rûh ve mevâlîdin nasıl peydâ olduklarını bildin, şimdi bil ki, işte bu cisimdir ki, merâtibde zâhir olur ve her bir mertebede bir nâm alır: Cism-i cemâd ve cism-i nebât ve cism-i hayvân. İşte bu rûhtur ki, merâtibde zâhir olur ve her bir mertebede bir nâm alır: Rûh-ı cemâd, rûh-ı nebât, rûh-ı hayvân. Ve insan envâ'-ı hayvândan bir nevi'dir; ve işte hakîkat-i mizâc budur ve işte hakîkat-i cism budur ve işte hakîkat-i rûh budur ki, söylendi. Cisim âlem-i mülktendir ve rûh âlem-i melekûttendir ve cisim âlem-i halktandır ve rûh âlem-i emrdendir. İmdi rûhun birden ziyâde olmadığı ma'lûm olunca, rûhun ta'rîfi o olur ki, rûh cevherdir ve cismin mükemmili ve muharrikidir. Mertebe-i nebâtta bi't-tab' ve mertebe-i hayvânda bi'l-ihtiyâr ve mertebe-i insânda bilfiil." İmdi Azîz Nesefî hazretlerinin bu

îzâhâtı bu beyt-i şerîfin şerhi makāmında olduğundan başka söz ilâvesine hâcet yoktur.

سالها هم صحبتى و هم دمى　　　با عناصر داشت جسم آدمى

453. *Cisim-i Âdem'i senelerce hem-sohbetliği ve hem-demliği anâsır ile tuttu.*

Ya'ni, Âdem'in cismi anâsır ve tabâyi' arasında olup onlar ile hem-sohbet ve hem-dem idi. Nitekim bu bâbtaki beyânât IV. cildin 3622 ilâ 3633 beyitlerinde ve III. cildin 3887 numaralı beyti ile onu takîb eden beyitlerde geçti.

روح او خود از نفوس و از عقول　　　روح اصول خويش را كرده نكول

454. *Onun rûhu ise nüfûstan ve ukūldandır. Rûh kendi asılları için imtinâ' etmiştir.*

"Nükûl", i'râz ve imtinâ' demektir. "Ukūl" ve "nüfûs"dan murâd, mücerredâttan olan ervâh-ı melekiyyedir. Nitekim yukarıda 154 numaralı beyitte آن ملايك جمله عقل و جان بدند...الخ [ya'ni "O melekler hep akıl ve cân idiler ilh..."] buyurulmuş idi. Rûh dahi âlem-i mücerredâttan olduğu için bunlar rûhun asıllarıdır. İmdi rûh, âlem-i mücerredâttan olduğu hâlde cisme taalluku hasebiyle bu cismin ahkâmında müstağrak olup kendi asıllarından i'râz etmiştir.

از عقول و از نفوس پر صفا　　　نامه مى‌آيد بجان كاى بى‌وفا

455. *Pür-safâ olan ukūlden ve nüfûsdan câna nâme gelir. Der ki: "Ey vefâsız!"*

Saf ve pâk olan ukūlden ve nüfûsdan, ya'ni ervâh-ı melekiyyeden rûh-ı insânîye nâme gelir de der ki: "Ey vefâsız!"

يار كان پنج روزه يافتى　　　رو ز ياران كهن بر تافتى

456. *"Beş günlük dostçağızları buldun, yüzü eski dostlardan çevirdin!"*

"Beş günlük dostçağızlar"dan murâd, tabâyi' ve anâsırdır. Ya'ni, "Ey rûh-ı insânî senin cismini teşkîl eden ve birkaç günlük dostçağızlardan ibâret bulunan tabâyi' ve anâsırı buldun, yüzünü âlem-i mücerredât ehlinden ve senin eski dostlarından çevirdin!"

كودكان گر چه كه در بازى خوشند　　　شب كشانشان سوى خانه مى‌كشند

457. *Gerçi, çocuklar oyunda hoşturlar; gece onları çekici ev tarafına çekerler.*

Gerçi, çocuklar evlerinin hâricinde diğer çocuklar ile berâber oynadıkları oyunda hoşturlar ve zevk içindedirler. Fakat, akşam olunca onların ebeveyni ve

taallukâtı onları o zevklerinden ayırıp ev tarafına çekerler. Bunun gibi, ehl-i dünyâ dahi oyundan ibâret olan hayât-ı dünyeviyyelerinde zevk içindedirler, fakat ölüm geldiği vakit onları kendilerinin karârgâh-ı aslîsi olan âhirete çekerler.

شد برهنه وقت بازی طفل خرد　　دزد از ناگه قبا و کفش برد

458. *Küçük çocuk oyun vakti çaylak oldu. Hırsız ansızın esvâbını ve pabucunu götürdü.*

Meselâ, küçük çocuk sokakta oyuna daldı ve vücûdu harâretlenip elbisesini çıkardı ve bir yere koydu. Sonra da hırsız gelip ansızın, çocuğun meşgûliyeti esnâsında esvâbını ve ayakkabısını çalıp götürdü.

آنچنان گرم او ببازی در فتاد　　کان کلاه و پیرهن رفتش ز یاد

459. *Öyle harâretle oyuna düştü ki, o külâh ve gömlek onun hâtırından gitti.*

شب شد و بازئ او شد بی‌مدد　　رو ندارد که سوی خانه رود

460. [456] *Gece oldu; onun oyunu mededsiz oldu. Yüzü yoktur ki, ev tarafına gitsin.*

Bu beyitler ehl-i dünyâ ahvâlinin misâlidir. "Libâs"tan murâd, libâs-ı şerîat ve takvâ ve "ayakkabı"dan murâd, sıdk ve ihlâstır ki, rûhun evi olan âhirete bu libâs-ı takvâ ve sıdk u ihlâs pabucu ile gidilir. Oyundan ibâret olan dünyâ umûruna dalanlar ise libâs-ı şerîat ve takvâyı ve sıdk u ihlâs pabucunu çıkarıp, kemâl-i harâretle mal ve mülk cem'ine sa'y ederler. Vaktâki ömür âhir olup akşam olur ve dâr-ı âhirete avdet etmek zamânı gelir, bu boş oyunun aslâ fâidesi olmaz ve âhiret tarafına gidecek yüzü de kalmaz.

نی شنیدی انما الدنیا لَعِبْ　　باد دادی رخت و گشتی مرتعب

461. *"Dünyâ ancak oyundur!"u işittin mi? Yükü havaya verdik, korkucu olduk.*

Ya'ni, Kur'ân-ı Kerîm'de أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ (Hadîd, 57/20) ya'ni "Dünyâ hayâtı ancak oyundur ve boş meşgaledir!" âyet-i kerîmesini işitmedin mi ki, sana yükletilen emânât-i ilâhiyye yükünü havaya verdin ve zâyi' ettin ve sonra da bu yükün hesâbını verememek korkusuna düştün. Ve dâr-ı âhiret ve hayât-i dünyeviyye hakkındaki îzâhât V. cildin 3586 numaralı beyt-i şerîfinin başındaki sürh-ı şerîfte geçti.

پیش ازانکه شب شود جامه بجو　　روز را ضایع مکن در گفت و گو

462. *Ondan evvelki gece olur ki, elbiseyi ara. Gündüzü dedikodu içinde zâyi' etme.*

Ömür âhir ve hayât-ı dünyeviyyenin akşamı olmadan evvel şerîat ve takvâ libâsını ara! Ve hayât-ı dünyeviyye gündüzünü beyhûde dedikodular içinde zâyi' etme!

من بصحرا خلوتی بگزیده ام　　　خلق را من دزد جامه دیده ام

463. *"Ben sahrâda bir halvet ihtiyâr etmişim. Ben halkı elbise hırsızı görmüşüm."*

Ya'ni, avcı kuşa dedi ki: "Ben yukarıda îzâh olunan sebeblerden dolayı halk arasından kaçıp sahrâda bir halvet ihtiyâr ettim. Zîrâ ben halkı şerîat ve takvâ libâsının hırsızı gördüm."

نیم عمر از آرزوی دلستان　　　نیم عمر از غصه های دشمنان

464. *"Ömrün yarısı gönül alıcıdan, ömrün yarısı düşmanların gussasından gitti."*

"Ömrün yarısı gönül alıcı olan dostların arzûsundan ve muhabbetinden ve yarısı da düşmanlardan gelecek olan fenâlıkların gussasından ve gamından geçti."

جبه را برد آن کله را این ببرد　　　غرق بازی گشته ما چون طفل خرد

465. *"Cübbeyi o götürdü ve külâhı da bu götürdü. Biz küçük çocuk gibi oyunun garkı olmuşuz!"*

"Şerîat ve takvâ libâsını ve cübbesini o dostlar kaptı ve ahlâk-ı hasene külâhını da bu düşmanlar kaptı. Biz ise küçük çocuklar gibi oyunda müstağrak olmuşuz. Cübbenin ve külâhın gittiğinin farkında değiliz!"

نك شبانگاه اجل نزديك شد　　　خَلِّ هَذَا اللَّعْبَ بَسُّكْ لَا تَعُدْ

466. *İşte ecel akşamı vakti yakın oldu. Bu oyunu bırak! Sana kifâyet eder. Avdet etme!*

"Bessü", bâ'nın fethi sîn-i müşeddedenin zammı ile "hasbü" ma'nâsınadır, "yetişir ve kifâyet eder" demektir. "Bessüke"de "kâf", kâf-ı hitâb olur. Ya'ni, ey kimse! İşte ömrün nihâyetine erdi ve ecel akşamı geldi. Bu boş oyunu bırak! Şimdiye kadar oynadığın oyun sana kifâyet eder. Artık bu oyuna avdet etme!

هین سوار توبه شو در دزد رس　　　جامه را از دزد بستان باز پس

467. *Âgâh ol! Tövbeye süvâr ol! Hırsıza yetiş. Elbiseni hırsızdan yine geri al!*

Âgâh ol ve tövbe merkebine bin! Dost ve düşman hırsızlarına yetiş! Takvâ libâsını dostlardan ve ahlâk-ı hamîdiyye külâhını da düşmanlardan geri al ve onlardan munkatı' olup hulûs ile Hakk'a teveccüh et!

مركب توبه عجائب مركبست　　　بر فلك تازد بيك لحظه ز پست

468. *Tövbe merkebi acâib merkebdir. Bir lahzada aşağıdan felek üzerine koşar.*

Tövbe merkebi acâib bir merkebdir. Zîrâ Resûl-i Ekrem Efendimiz التائب من الذنب كمن لا ذنب له ya'ni "Günahtan tövbe eden günâhı olmayan kimse gibidir" buyurmuşlardır. Mâdemki, tövbe sebebiyle hiçbir günâhın kalmamıştır, bu merkeb-i tövbe seni âlem-i esfelden bir lahzada âlem-i bâlâya koşturup çıkarır.

ليك مركب را نگه میدار ازان　　　كو بدزديد آن قبايت را نهان

469. *Fakat merkebi hıfz et ondan ki, o senin libâsını gizli çaldı.*

Fakat bu tövbe merkebini iyi sakla ki, o senin gizlice libâs-ı takvânı çalan hırsızlar, senin bu merkebini de çalmasın ve ettiğin tövbeyi bozdurmasın. Zîrâ ehl-i hevâ olan dostlar insanı kendi gidişlerine uydurmak isterler.

تا ندزدد مركبت را نيز هم　　　پاس دار اين مركبت را دمبدم

470. *Tâ ki, senin merkebini de çalmasın! Dembedem sen bu merkebi hıfz et!*
[466]

Seni muhâlif-i emr-i ilâhî bir fiil ve harekete dâvet edenlere uyma! Tövbeni tahattur et ve bu tövbeyi bozmamaya çalış!

حكايت آن شخص كه دزدان قوچ او را بدزديدند بدين

قناعت نكردند بحيله جامه هارا هم دزديدند

O şahsın hikâyesidir ki, hırsızlar onun koçunu çaldılar. Bununla kanâat etmediler, hîle ile elbiselerini de çaldılar

"Koç", beslenmiş, boynuzlu erkek koyun demektir ki, tos vuruştururlar (*Burhân*).

آن یکی قچ داشت از پس می‌کشید　　　دزد قچ را برد حبلش را برید

471. *O bir kimse koç tutardı, arkadan çekerdi. Hırsız koçu götürdü ve onun ipini kesti.*

Bir kimsenin koç koyunu var idi. Sokakta koyunun ipi olduğu hâlde, koyun o adamın arkasından gelirdi. O adam dalgın bir hâlde yürürken bir hırsız ipi kesip koyunu çaldı ve götürdü.

چونکه آگه شد دوان شد چپ و راست　　　تا بیابد کان قچ برده کجاست

472. *Vaktâki âgâh oldu, götürülmüş, koç neredėdir? diye, bulmak için sola ve sağa koşucu oldu.*

Vaktâki koç sâhibi koçun çalındığını anladı, onu bulmak için sağa ve sola koşarak aramaya başladı.

بر سر چاهی بدید آن دزد را　　　که فغان می‌کرد کای وَا وَیْلَتَا

473. *O hırsızı bir koyunun başında gördü ki, "Vâveyletâ" diye feryâd ederdi.*

"Vâveyletâ", hüzün ve tahassür için vâki' olan nidâdır. Ya'ni, koç sâhibi koyunu ararken bir koyunun başında "Eyvah, eyvah!" diye feryâd eden bir adama rast geldi ki, bu adam koçun hırsızı idi.

گفت نالان از چهٔ ای اوستاد　　　گفت همیان زرم در چه فتاد

474. *Dedi: "Ey üstâd! Neden nâlânsın?" Dedi: "Altın kesem kuyuya düştü."*

Koç sâhibi o adamın hırsız olduğunu bilmediğinden, onun feryâdına aldanıp dedi: "Ey üstâd! Niçin böyle feryâd ediyorsun?" Hırsız dahi cevâben dedi ki: "İçinde altın dolu olan kesem kuyuya düştü."

گر توانی در روی بیرون کشی　　　خمس بدهم مر ترا با دلخوشی

475. *"Eğer içine gitmeye, dışarı çekmeye kādir isen, gönül hoşluğu ile sana muhakkak beşte birini veririm."*

Ya'ni, "Kuyuya inip kesemi çıkarmaya kādir olur isen, sana gönül rızâsıyla kesemdeki altının beşte birini veririm."

خمس صد دینار بستانی بدست　　　گفت او خود این بهای دَهْ قچ است

476. *"Yüz dînârın beşte birini el ile alırsın." O dedi: "Muhakkak bu on koçun bahâsıdır."*

Ya'ni, "Kesemde yüz altın vardır. Bunun beşte biri olan yirmi altını kesenin içinden kendi elin ile alırsın." Koçu çalınan adam, bunu işitince dedi: "Bu yirmi altın on koçun bahâsıdır."

گر دری بر بسته شد ده در گشاد   گر قچی شد حق عوض اشتر بداد

477. *"Eğer bir kapı bağlandı ise, on kapı açıldı. Eğer bir koç gitti ise, Hak bedel olarak deve verdi."*

جامه ها بر کند و اندر چاه رفت   جامه ها را برد هم آن دزد تفت

478. *Elbiselerini soyundu ve kuyuya gitti. O hırsız acele elbiseleri de götürdü.*

حازمی باید که ره تا ده برد   حزم نبود طمع طاعون آورد

479. *Bir hâzım gerektir ki, yolu köye kadar götürsün. Hazm olmazsa tama' tâûn getirir.*

"Hazm"in târîfi III. cildin 2831 numarasına musâdif olan حزم چه بود از دو تدبیر احتیاط . از دو آن گیری که دور است از خباط [ya'ni "Hazm ne olur? İki tedbîrle ihtiyâttır, o ikiden hubâttan uzak olanı tutasın!"] beytinde geçti. "Tâûn", vebâ dedikleri hastalıktır. Burada belâ-yı mühlikten kinâyedir. "Yolu köye kadar götürmek", maksûda vusûlden kinâyedir. Ya'ni, bir hâzım ve ihtiyatkâr kimse lâzımdır ki, menzil-i maksûda vâsıl olabilsin. Eğer bir kimsede ihtiyât olmazsa sâika-i tama' ile atıldığı her bir işte bir belâ-yı mühlike uğrar.

او یکی دزدست فتنه سیرتی   چون خیال او را بهر دم صورتی

480. [476] *O bir fitne tabîatli bir hırsızdır. Hayâl gibi, onun her dem bir sûreti vardır.*

"Fitne tabîatli olan hırsız"dan murâd, nefis ve şeytandır. Zîrâ nefis kendinin hazzına ve zevkine âid şeylerin hayâlini her dem kalbde tasvîr eder; ve şeytan dahi o hayâlî sûretleri süsler ve fiilen zuhûruna teşvîk eder.

کس نداند مکر او الا خدا   در خدا بگریز و وا ره ز آن دغا

481. *Hudâ'dan gayrı onun mekrini kimse bilmez. Hudâ'ya kaç ve o değādan kurtul!*

Ya'ni, nefis ve şeytanın o kadar acîb ve gizli hîleleri vardır ki, onları Hak Teâlâ'dan başka kimse bilmez. Âlime ilim sûretinde ve zâhide zühd sûretinde ve âbide ibâdet sûretinde ve fâsıka fiskın envâ'ı sûretinde ve kâfire küfrün muhtelif sıfâtında ve zâlime envâ'-i mezâlimde zâhir olur. Binâenaleyh

فَفِرُّوا إِلَى اللهِ (Zâriyât, 51/50) ya'ni "Allâh'a kaçınız" âyet-i kerîmesi mûcibince onların hîlelerinden ve fitnelerinden Hak Teâlâ'ya kaç ve yalvar da kurtul!

مناظرهٔ مرغ با صیاد در ترهب و در معنئ ترهبی که مصطفی علیه الصلاة والسلام نهی کرد از آن امت خود را که لَا رَهْبَانِيَّةَ فِي الْاِسْلَامْ

Terehhüb hakkında kuşun avcı ile münâzarası ve Mustafâ (a.s.v.)ın "İslâm'da ruhbâniyet yoktur!" diye ümmetini nehyettiği bir terhîb hakkındadır

"Terehhüb", lügatte, korkmak ve uzak olmak ve zâhidlik göstermek ve ibâdet etmek ma'nâlarınadır. "Rehbâniyet", Îsâ (a.s.)ın dînine mensûb olan âbid ve zâhidlerin mesleğidir ve V. cildin 574 numaralı beytinin başındaki sürh-ı şerîfte de bu hadîs-i şerîf mezkûrdür; ve onu müteâkıb olan ebyât-ı şerîfede dahi ruhbâniyet hakkında îzâhât geçmiştir. *Fîhi Mâ Fîh*'in 21. faslında da Hz. Pîr Efendimiz şöyle buyururlar:

"Peygamber (a.s.) "Lâ rehbâniyyete fi'l-İslâm" ["İslâm'da ruhbâniyet yoktur!"] buyurdu. Ruhbânlar için tarîk-ı halvet ve dağlarda sâkin olmak ve kadın almamak ve dünyâyı terk eylemek vardır. Hak Teâlâ (azze ve celle) ince bir yolu Peygamber'e gizlice gösterdi. O da nedir? Cevirlerini çekmek ve onların muhâlâtını dinlemek ve onun üzerine sa'y etmek ve kendini mühezzeb kılmak için kadın almaktır. وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ (Kalem, 68/4) [ya'ni "Muhakkak ki sen büyük bir ahlâk üzeresin!"] âyet-i kerîmesinde herkesin cevrine katlanmak ve muhâle tahammül etmek husûslarına işâret buyurulur."

مرغ گفتش خواجه در خلوت مأیست　　دین احمد را ترهب نیك نیست

482. *Kuş ona dedi: "Efendi, halvette durma! Dîn-i Ahmed için terehhüb iyi değildir!"*

Kuş avcıya dedi: "Efendi, böyle halvette ve tenhâ bir mahalde durma! Zîrâ dîn-i Ahmed (a.s.v.)da Îsevîler'in mesleği olan terehhüb iyi bir şey değildir!

از ترهب نهی کردست آن رسول   بدعتی چون در گرفتی ای فضول

483. *"O Resûl terehhübden nehyetmiştir. Ey fuzûl! Niçin bir bid'ati tuttun?"*

"Bid'at", yeni bir âdet ve yol çıkarmak; "fuzûl" fâidesi olmayan ma'nâsız şeyler ile meşgūl olan kimse demektir. Ya'ni, "O Resûl (a.s.) dîn-i Muhammedî sâliklerini Îsevîler'in mesleği olan terehhübden nehy ve men' etmiştir. Ey fâidesiz şeyle meşgūl olan kimse! Niçin dînde yeni bir âdet ve yol tuttun?"

جمعه شرطست و جماعت در نماز   امر معروف و ز منکر احتراز

484. *Cum'a ve namazda cemâat, emr-i ma'rûf ve münkerden ihtirâz şarttır.*

Ya'ni, cum'a günlerinde cemâatle cum'a namâzı şarttır. Nitekim Abdülkādir-i Geylânî (k.s.) hazretleri *Gunyetü't-Tâlibîn* ismindeki eser-i şerîfinde Resûl-i Ekrem Efendimiz'den şu hadîsi Hz. Câbir'den nakleder ki, tercümesi şudur: "Allâh Teâlâ hazretleri cum'a namâzını benim şu senemde ve şu şehrimde ve şu makāmımda sizin üzerinize ilâ-yevmi'l-kıyâm farz kılmıştır; ve bir kimse cum'a namâzına yol bulup da benim hayâtımda veyâ benden sonra cuhûden (جحوداً) veyâ istihfâfen terk ederse ve halbuki onun da cevreden veyâ adâlet eden imâmı olursa, Allâh Teâlâ hazretleri ol kimsenin perâkendesini ve perîşânını cem' etmesin ve onu umûr ve husûsta mübârek kılmasın! Sizler âgâh ve mütenebbih olunuz ki, tâ ki, tövbe edinceye kadar o kimsenin abdesti ve namâzı ve haccı ve zekâtı makbûl değildir ve onun için bereket dahi yoktur; ve eğer tövbe ederse Allâhu Teâlâ onun tövbesini kabûl eder." Ve beş vakit namazın cemâatle edâsı sünnet-i müekkede olduğu için terki câiz değildir, cemâat şarttır; ve nâsa Hakk'ın emrettiği ile emretmek ve nehyettiği şeyden çekinmek şarttır. Bu şartlar ancak insanların arasına karışmak ile olur. Halvette mümkin değildir.

رنج بد خویان کشیدن زیر صبر   منفعت دادن به خلقان همچو ابر

485. *Sabır altında kötü huyluların zahmetini çekmek, bulut gibi halâika menfaat vermek şarttır.*

Ya'ni, insanlar arasına karışıp, kötü huylu olan kimseler tarafından kendisine isâbet eden zahmet ve meşakkate sabredip şikâyet etmemek ve bulut yağmuruyla halka nasıl fâide verirse, onun gibi, halka elinden gelen menfaati vermek şarttır.

خَيْرِ نَاسْ اَنْ يَنْفَعَ النَّاسَ اى پدر   گر نه سنگى چه حريفى با مَدَرْ

486. *"Ey baba! Nâsın hayırlısı nâsa nef' etmektir. Eğer bir taş değil isen, niçin kerpiçin harîfisin?"*

"Harîf", iş ve san'at arkadaşı ve musâhib; "meder", tuğla ve moloz demektir. Beyt-i şerîfte خير الناس من ينفع الناس ya'ni "Nâsın hayırlısı nâsa menfaat veren kimsedir" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'ni, "Ey zühd-i huşk içinde ihtiyarlamış olan kimse! Nâsın hayırlısı, hadîs-i şerîf mûcibince, nâsa ilim ve ma'rifet ve nasîhat ile ve diğer sûrette yardımlar ile menfaat veren kimsedir. Ve bu da halka karışmak ile olur; dağ ve taş arasında, tenhâ bir mahalde oturmak ile değil. Eğer sen bir taş değil isen, niçin kerpiçin ve molozun musâhibisin?"

در ميان امت مرحوم باش   سنت احمد مهل محكوم باش

487. *"Ümmet-i merhûme ortasında ol! Ahmed'in sünnetini bırakma, mahkûm ol!"*

Ya'ni, "Ümmet-i merhûme olan ümmet-i Muhammed (a.s.) arasında yaşa! Cem'iyet arasına karışmak Ahmed (a.s.)ın âdet-i seniyyesidir. Kendi arzûnun mahkûmu değil, bu sünnet-i seniyyenin mahkûmu ol!" Bu beyt-i şerîfte امتي هذه امة مرحومة ليس عليها عذاب في الآخرة انما عذابها في الدنيا الفتن والزلازل والقتل والبلا ya'ni "Benim bu ümmetim ümmet-i merhûmedir. Onlara âhirette azâb yoktur. Onların azâbı ancak fitneler ve zelzeleler ve katl ve belâ olarak dünyâdadır" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur.

در جوابش گفت صياد اى عيار   نيست مطلق اين كه گفت هر شداد

488. *Onun cevâbında avcı dedi: "Ey ayyâr! Bunu ki, dedin, mutlak değildir. Akıl tut!"*

"Ayyâr", aslında çok dönüp dolaşan kimseye derler. Sonra her harâmîye ve hırsıza ıtlak olundu (*Ahterî*). Burada zarûret-i şiir için teşdîdsiz "ayâr" okunur. Fârisî'de, "hîlekâr ve ve zekî ve âlim" ma'nâlarına da kullanılır. Ankaravî nüshasında "ey ayâr" hitâb sûretindedir. Ba'zı nüshalarda sayyâdın sıfatı olarak "sayyâd-ı ayâr" sûretindedir. Ya'ni avcı, kuşun sözlerine cevâben dedi ki: "Ey çok dolaşan kuş! Bu senin söylediğin sözler mutlak olarak kabûl olunamaz. Onlar ba'zı şartlar ile mukayyeddir. Binâenaleyh aklını bu husûsta lâyıkı ile kullan!" "Kuş"tan murâd, mürşid arayarak kapı kapı dolaşan sâliktir.

هست تنها یی بی از یاران بد نی باید چون نشنید بد شود

489. *"Yalnızlık kötü dostlardan iyidir. İyi, kötü ile oturur ise kötü olur."*

Ya'ni, "Sen, nâsa karış ve halvetten vazgeç, diyorsun, amma senin bu sözün makām-ı kemâle gelmemiş olanlar için doğru değildir. Zîrâ sıfât-ı nefsâniyyesi diri, fakat takvâya riâyet azminde olan kimselerin tabîatleri kötü arkadaşların kötülüklerini sünger gibi çeker ve onların sohbetlerinden çabuk müteessir olur." Nitekim hadîs-i şerîfte مثل الجليس السوء كنافخ الكير اما ان يحرق ثيابك واما ان تجد منه رايحة خبيثة ya'ni "Kötü arkadaşın meseli, demircilerin körüğünü üfleyen gibidir; ya senin elbiseni yakar veyâhud sen ondan fenâ koku bulursun" buyurulur. Binâenaleyh salâh-ı hâl kaydında olan bir kimse için yalnızlık kötü dostlardan iyidir."

گفت عقل هر کرا نبود رسوخ پیش عاقل او چو سنگست و کلوخ

490. *Dedi: "Her kimin aklına rüsûh olmaya, âkılın önünde o taş ve tuğla gibidir."*
[484]

Ya'ni, avcı sözüne ilâveten tekrâr dedi: "Aklında metânet ve sebât olmayan ve şunun bunun fikriyle hareket eden kimse, aklı metîn olan kâmilin indinde taş ve tuğla gibidir. Zîrâ taş ve tuğla şunun bunun irâde ve arzûlarıyla oraya buraya atılırlar."

چون حمارست آنکه نانش امنیتست صحبت او عین رهبانیتست

491. *Eşek gibidir o kimse ki, onun arzûsu ekmektir. Onun sohbeti ruhbâniyetin aynıdır.*

"Ümniyet", meyelân, arzû ve maksûd demektir. Ya'ni, arzûsu ekmek ve menâfi'-i cismâniyye tarafına olan kimse eşek gibidir. Meselâ eşek bir hizmet ile yola sürülürken, ona yem gösterildiği vakit derhal yolundan kalır ve o tarafa meyleder. Binâenaleyh böyle bir kimsenin sohbetinde bulunmak ve onunla arkadaş olmak, hakîkî bir dosttan uzak ve yalnız kalmak demek olduğundan ruhbâniyetin ve halvetin aynı olur. Ba'zı nüshalarda آنکه نانش امنیتست yerine آنکه بی اهلیتست vâki'dir, "O kimse ki, ehliyetsizdir" demek olur.

هوش او سوی علف با شد چو خر بگزر ازو تا نمان بی خبر

492. *Onun aklı eşek gibi, yem tarafına olur. Ondan geç, bî-haber kalmayasın!*

Onun aklı metânetsiz ve zayıf olduğundan eşek gibi, yem tarafına ya'ni menâfi'-i cismâniyye ve dünyeviyye tarafına olur. Binâenaleyh böyle metâ-

netsiz akıllı olan kimsenin sohbetinden ve arkadaşlığından geç ki, hakāyık-ı ilâhiyyeden habersiz kalmayasın!

زانکه غیر حق همه گردد رُفات   كُلُّ آتٍ بَعْدَ حَيْنٍ فَهُوَ آتْ

493. *Zîrâ ki Hakk'ın gayrı hep parça parça olur; her bir gelici bir helâkten sonra o gelici olur.*

"Rufât", parça parça olmak (*Sarrâh*); "hayn", helâk olmak ma'nâsınadır (*Kāmûs*). "Her bir gelici"den murâd, sıfât ve esmâ-i ilâhiyye âsârı olan mezâhirdir. Ya'ni zât-ı latîf-i Hakk'ın gayrı olan bu suver-i kesîfemiz ve şehâdiyyemiz hep parça parça olarak dağılır. Onun sıfatlarının ve isimlerinin âsârı ve meclâsı olarak gelen her bir sûret, tecellî-i kahrî ile helâk olduktan sonra, tecellî-i lutfî ile mevcûd olup gelir. Sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin tecellîsinde aslâ ta'tîl yoktur. Binâenaleyh her bir gelen sûret helâk olduktan sonra onun misli gelir. Nitekim sûre-i Bakara'da مَا نَنسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا (Bakara, 2/106) ya'ni "Biz bir âyeti bozar isek veyâhud unutturur isek, ondan hayırlısını yâhud mislini getiririz" buyurulur. Şurrâh-ı kirâm hazarâtının kâffesi "hîn" kelimesini, "müddet ve vakt-i mübhem" ma'nâsına almak sûretiyle ikinci mısrâ'a ma'nâ vermişlerdir. Ya'ni "Her bir gelici, bir mübhem vakit sonra gelicidir" demek olur. Fakat birinci mısrâ'daki "rufât" ve âtîdeki beyitte gelen "hâlik" lafızları karînesiyle, "hayn" kelimesinin hâ'nın fethi ile "helâk" ma'nâsına olması fakîre daha zevkli göründü.

هر چه جز آن وجه باشد هالکست   ملك و ما لك عكس آن يك مالكست

494. *Her ne ki, o vechin gayrıdır, hâliktir. Mülk ve mâlik, o bir mâlikin aksidir.*

"Vech", zât ve hakîkat ma'nâsınadır; ve eşyânın vücûd-i kesîfi, zât-ı latîfin gayrıdır. Binâenaleyh Zât-ı Hakk'ın gayrı olan her şey helâk olucudur. Eğer bu eşyâ-yı kesîfede mülkiyet ve mâlikiyet görünüyor ise, bu sıfatlar hakîkatte Hakk'ın sıfatları olup, bu sıfatlar o kesîf sûretlere aksetmiş ve o sûretler bu sıfatların meclâsı olmuştur. Binâenaleyh mâlikiyet ve mülkiyet sıfatlarını hâiz olan o kesîf sûretler bozulduktan ve helâk olduktan sonra, Zât-ı latîf-i Hak bâkî kalır; ve o sıfatlar dahi yukarıki beyitte îzâh olunduğu üzere başka mezâhire akseder. Binâenaleyh suver-i taayyünâtın biri gelir, helâk olur ve sonra diğeri gelir.

گرچه سایه عکس شاخست.ای پسر هیچ از سایه نتانی خورد بر

495. *Ey oğul! Gerçi, gölge dalın aksidir; gölgeden hiç meyve yiyemezsin.*

Gölge her ne kadar ağaç dalının aksi ise de, sen hiç gölgeden meyve yiyebilir misin? Zîrâ gölge hayâldir ve hayâlden intifâ' etmek mümkin değildir. Çünkü o gölge hayâli, güneşin ziyâsıyla muhtelif vaz'iyet alır ve nihâyet, ziyâ amûden geldiği vakit o gölgeler ağaçta mahvolup zâil olur. Bunun gibi, bu âlem-i kesâfette zâhir olan sûretler sıfât ve esmâ-i ilâhiyye dallarından akseden gölgelerdir. Tecellî-i zâtî güneşinin ziyâsı onların başlarına amûden vâki' olduğu vakit ma'dûm ve zâil olurlar; ve onlardan intifâ' kasdı hayâlden intifâ' kasdına müsâvî olur. Ba'zı nüshalarda "şâh" (شاخ) yerine "şahs" vâki' olmuştur.

هین زسایه شاخ را می کن طلب در مسبب رو حزر کن از سبب

496. *Âgâh ol! Gölgeden dalı taleb et! Müsebbibe git, sebebden hazer et!*

Binâenaleyh ey sâlik! Bu vücûdât-ı izâfiyye gölgelerine bak da, sıfât ve esmâ-i ilâhiyye dallarını taleb et! Gölgelerin vücûduna sebeb olan esmâ ve sıfâttan dahi müsebbib-i hakîkîye git ve sebeblere yapışmaktan çekin! Bu beyitte dahi ba'zı nüshalarda "şâh" (شاخ) yerine "şahs" vâki'dir.

یار جسمانی بود رویش بمرگ صحبتش شومست باید رد تر

497. *Cismânî olan dostun yüzü ölümedir. Onun sohbeti uğursuzdur, terk etmek gerektir.*

Cismânî ve gölge mesâbesinde olan dostun yüzü ölüme ve helâke ve zevâle doğrudur. Ona sarılmak, hayâle sarılmak olur. Binâenaleyh onun huzûru ve sohbeti fâidesiz ve uğursuzdur. Zîrâ seni hakîkatten gaflete düşürür. Onu terk etmek gerektir.

حکم او هم حکم قتل او بود مرده اش خوان چونکه مرده جو بود

498. *Onun hükmü dahi onun kıtl hükmü olur. Ona "ölü" ta'bîr et! Çünkü ölü arayıcı olur.*

"Kıtl", "misil" demektir (*Ahterî*). Ya'ni, cismânî olan yârin sohbetini arayan ve isteyen kimsenin hükmü dahi, o yâr-i cismânî hükmünün misli olur. Ya'ni yâr-i cismânînin yüzü ölüme doğru olduğu gibi, onun musâhibinin yüzü dahi kezâlik ölüme doğru olur. Binâenaleyh sen o kimseye "ölü" ta'bîr et! Zîrâ o kimse yüzü ölüme doğru olan kimseyi arayıcı ve isteyici olur. Hind

nüshalarında "kıtl-i o buved" yerine "kıble-i o buved" vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ: "Cismânî yâri arayan kimsenin hükmü dahi, o cismânî kimsenin kıblesi ya'ni mahall-i teveccühü olan ölüme olur" demektir.

هر که با این قوم باشد راهبست   که کلوخ و سنگ او را صاحبست

499. *Her kim bu kavim ile olursa, râhibdir; zîrâ tuğla ve taş ona sâhibdir.*

Her kim yüzü ölüme doğru olan bu kavim ile musâhib olursa, o kimse insanlar arasından çekilip, dağ ve taş arasında yaşayan râhibdir. Zîrâ ona tuğla ve taş mesâbesinde olan yâr-i cismânî musâhibdir.

خود کلوخ و سنگ کس را ره نزد   زین کلوخان صد هزار آفت رسد

500. [489] *Halbuki, tuğla ve taş kimsenin yolunu vurmadı; bu tuğlalardan yüz binlerce âfet erişir.*

Halbuki bir kimse cismânî olan insanlardan dağlara ve taşlara kaçıp yaşasa, oradaki taşlar ve molozlar Hak yolunu vuracak kudreti hâiz olmazlar. Fakat bu tuğla ve moloz mesâbesinde olan cismânî kimselerden, Hak yolunun yolcularına birçok âfetler ve belâlar gelir.

گفت مرغش پس جهاد آنگه بود   کین چنین رهزن میان ره بود

501. *Kuş ona dedi: "Binâenaleyh cihâd o vakit olur ki, böyle yol vurucu yol ortasında ola!"*

Kuş râhiplik taslayan o hîlekâr avcıdan bu sözleri dinleyip cevâben ona dedi ki: "Mücâhede böyle yalnızlığın verdiği emniyet içinde olmaz. Cihâd yol ortasında yol vurucu bir düşman olduğu vakit mu'teber olur."

از برای حفظ و یاری و نبرد   بر ره ناایمن آید شیر مرد

502. *"Arslan adam, hıfz ve yardım ve cenk için emîn olmayan yola gelir."*

Ya'ni, "Şecî' adam, yolcuları muhâfaza etmek ve onların selâmetine yardım ve cenk etmek için eşkiyâ tarafından taarruz olunması muhtemel olan ve emîn olmayan yola gelir."

عرق مردی آنگهی پیدا شود   که مسافر همره اعدا شود

503. *"Mertlik damarı o vakit zâhir olur ki, sefer edici düşmanların hem-rehi olur."*

"Mertlik damarı ve şecâat sıfatı bir adamda, yolcular düşmanların yoldaşı olduğu vakit belli olur. Zîrâ yolculara karışmış olan şakîler onları yolda sıkıştırıp soymaya teşebbüs ettikleri vakit o şecî' adam şakîlere karşı mertliğini gösterip onlar ile çarpışır."

چون نبی السیف بودست آن رسول   امت او صفدرانند و فحول

504. *Vaktâki o Resûl kılıç peygamberi olmuştur, onun ümmeti saf yırtıcıdırlar ve erdirler.*

Bu beyt-i şerîfte يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ (Tevbe, 9/73) ya'ni "Ey resûlüm! küffâra cihâd et!" âyet-i kerîmesiyle انا نبي السيف ya'ni Ben kılıç peygamberiyim" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ma'lûm olsun ki, Resûl-i Ekrem hazretlerinin kılıç ile me'mûr olması küffârın tecâvüzlerine ve azgınlıklarına karşı mü'minlerin nefislerini müdâfaa ve bâtılı ibtâl ve Hakk'ı tesbît içindir. Zîrâ dîn-i İslâm, kılıç ile değil, evvelen nasâyih ve teblîğ-i hakāyık-ı ma'kūle ile başlamıştır. Vaktâki küffâr kendilerine tebliğ olunan bu hakāyık-ı ma'kūleyi ibtâl edecek söz bulamadılar, öfkelenip delice kılıca sarıldılar. Binâenaleyh Resûl-i Ekrem hazretleri dahi bu deli alaylarının ellerinden silâhlarını almak için onlara mukābeleye me'mûr oldu. Nitekim bu hakîkat Kur'ân-ı Kerîm'de açık bir sûrette sûre-i Enfâl'de böyle beyân buyurulur: وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ (Enfâl, 8/60) ya'ni "O küffâr için gücünüz yettiği kadar kuvvet cinsinden olan şeyi ve harb atlarını hazırlayınız ki, onunla Allâh'ın ve sizin düşmanlarınızı korkutursunuz" وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا (Enfâl, 8/61) ya'ni "Eğer onlar sulha meylederlerse, sen dahi onlara karşı sulha meylet!" Binâenaleyh elyevm hıristiyan papazlarının, "İslâm dîni kılıç ile intişâr etmiştir!" diye vâki' olan iddiâları bu beyânât-ı kur'âniyyeye karşı büyük bir iftirâdır. İmdi, Resûl-i Ekrem nebiyy-i seyf olunca, onun ümmeti dahi düşmanların safını yırtıcı olan erler olur.

مصلحت در دین ما جنگ و شکوه   مصلحت در دین عیسی غار و کوه

505. *Bizim dînimizde maslahat cenk ve heybettir. Dîn-i Îsâ'da maslahat mağara ve dağdır.*

"Maslahat", bir husûsun icrâsı için iyi ve münâsib olan yol ma'nâsında müsta'meldir. "Şükûh", heybet demektir. Ya'ni, bizim dîn-i Muhammedîmizde icrâsı münâsib ve iyi olan yol, halk ile ihtilât edip, zâhirde hakkı ibtâle çalışan insan şeytanlarıyla ve bâtında nefis ve şeytan düşmanlarıyla cenk

etmek ve onlara heybet ilkā etmektir. Ve Îsâ (a.s.)ın dîninde icrâsı iyi ve münâsib olan şey dahi, halktan kaçıp mağaralara ve dağlara ilticâ ve oralarda ibâdetle meşgûl olmaktır. Zîrâ ümmet-i Muhammed ile ümmet-i Îsâ'nın isti'dâdları budur. Çünkü her bir peygambere ilm-i risâletten ümmetinin isti'dâdından ne ziyâde ve ne de noksân verilmiştir. Zîrâ eğer noksân verilse hakkı verilmemiş olur ve eğer ziyâde verilse tâkatleri hâricinde teklîf yapılmış olur.

Ma'lûm olsun ki, Muhammed (a.s.v.)ın bi'setinden sonra arz üzerinde bulunan beşerin kâffesi ümmet-i Muhammed isti'dâdındadır. Nitekim sûre-i Sebe'de وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيراً وَنَذِيراً (Sebe, 34/28) ya'ni "Ey resûlüm! Biz seni ancak bütün nâsa müjdeci ve korkutucu olarak gönderdik" buyurulur. Binâenaleyh elyevm ehl-i garbın ahkâmına tevessül ettiklerini iddiâ eyledikleri şerîat-i îseviyye yoktur. Çünkü onlar artık şerîat-i îseviyye ahkâmına ittibâ' isti'dâdında değildirler. Her ne kadar onlar kavlen Kur'ân'ı inkâr ederler ise de farkına varmaksızın fiilen onun ahkâmına riâyet ederler. Bu hâlin delîl-i zâhirîsi çoktur. Birkaçını saymak münâsib olur.

1-Şerîat-i îseviyyede bir kimse bir tokat yese diğer yanağını çevirmek lâzımdır. Şerîat-i muhammediyyede, sûre-i Bakara'da فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ (Bakara, 2/194) ya'ni "Kim ki, size tecâvüz ederse, size tecâvüz ettiği misliyle ona tecâvüz edin!" buyurulmuş olduğundan kısâs ve mukābele-i bi'l-misl vardır. Ehl-i garbın hiçbirisi yediği tokat mukābilinde diğer yanağını çevirmek isti'dâdında değildir, derhâl mukābele eder; ve hattâ ağır bir söz mukābilinde düello teklîf eder.

2-Şerîat-i îseviyyede hükümdâra vergisini kendi eliyle ve mütevâzıâne getirmek lâzımdır. Halbuki hükümdârlarına karşı tevâzu' şöyle dursun, o ehl-i garb onların amellerine tahammül edemediler de, tâc ve tahtlarını alt üst ettiler. Haksızlığa ve tahakküm-i nefsânîye karşı kıyâm, şerîat-i muhammediyye iktizâsındandır. Zîrâ hadîs-i şerîfte "Sizden biriniz bir münker görürse eli ile ve muktedir değil ise dili ile men' etsin; ve eğer buna da muktedir değil ise kalbiyle buğuz etsin!" buyurulmuştur.

3-Ehl-i garb birisinin odasına gireceği vakit kapıyı vurup dühûle izin isterler ve onlar kavlen inkâr ettikleri Kur'ân-ı Kerîm'in şu يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا (Nûr, 24/27) ya'ni "Ey mü'minler, ehlinden izin almadıkça ve selâm vermedikçe kendi evlerinizin gayrı olan evlere girmeyiniz!" âyet-i kerîmenin hükmüne riâyet ederler. Zîrâ isti'dâdları budur, başka türlü yapamazlar.

Taaddüd-i zevcâtı münkir oldukları hâlde müteaddid metreslere arz-ı ihtiyâc etmeleri ve kadına ve ıtriyâta meyilleri dahi ümmet-i Muhammed isti'dâdında olduklarının delîlidir.

گفت آری که بود یاری و زور　　　تا بقوت بر زند بر شر و شور

506. *Dedi ki: "Evet, şerr u şûr üzerine kuvvet ile vurmak için yârlik ve kuvvet olur."*

Avcı kuşa cevâben dedi: "Evet, halk arasına karışıp dost kazanmak ve tarafdâr peydâ etmek, ehl-i dalâlete karşı mukābele etmek için muâvenet ve kuvvet ihzâr etmek demek olur."

چون نباشد قوتی پرهیز به　　　در فرار لا یطاق آسان بجه

507. *"Bir kuvvet olmadığı vakit perhîz iyidir. Lâ-yutâk'ın firârında kolay sıçra!"*

"Böyle muâvenet edecek bir kuvvet olmadığı vakit, halk ile ihtilâttan sakınmak iyidir. Binâenaleyh tâkat getirilemeyen belâdan kaçmak husûsunda kolayca hareket et!" Nitekim الفرار مما لا يطاق من سنة المرسلين ya'ni "Tâkat getirilemeyen şeyden kaçmak peygamberlerin sünnetidir" buyurulmuştur. Resûl-i Ekrem Efendimiz müşrikler tarafından gösterilen şiddet üzerine Mekke-i Mükerreme'den Medîne-i Münevvere'ye hicret buyurdular ve Mûsâ (a.s.) kavmini alarak Fir'avn tazyîkātından Tîh Sahrâsı'na hicret buyurdu. Yûnus ve Sâlih (a.s.) ile diğer peygamberlerin bu sûretle hareketleri vardır.

گفت صدق دل بباید کار را　　　ور نه یاران کم نیاید یار را

508. *Dedi: "İşe gönül doğruluğu gerektir. Yoksa dostlar dosta eksik gelmez."*

"Yâr"dan murâd, mürşid ve insân-ı kâmildir. "Kuş"tan murâd, tâlib-i Hak olan kimsedir. "Avcı"dan murâd, dahi riyâkâr zâhiddir. Ya'ni, "Tâlib-i Hak olan kimse riyâkâr olan zâhide dedi: "Yâr-i sâdık ve mürşid-i muvâfık bulmak için gönül doğruluğu lâzımdır. Sen kötü zannı kaldırıp bir mürîd-i sâdık olur isen, sana mürşid eksik olmaz; ve mürşid-i kâmil sendeki sıdk-ı bâtını görünce gelip seni bulur. Binâenaleyh aradığın yâr-i sâdıkı bulmuş olursun."

یار شو تا یار بینی بی‌عدد　　　زانکه بی‌یاران بمانی بی‌مدد

509. *"Yâr ol, tâ ki, adedsiz yâr göresin! Zîrâ ki dostlarsız, yardımsız kalırsın!"*

"Binâenaleyh sen gönül sıdkı ile yâr ol, tâ ki, sayısız insân-ı kâmili göresin! Zîrâ Hakk'ın mülkünde mürşid-i kâmilin adedi mahdûd değildir. Sen

gönlünü doğrultamadığın için böyle yârsiz, yardımsız bir hâlde yalnız başına kalırsın.

Menkıbe: "Bir gün Ebû Saîd Ebu'l-Hayr ve Ebu'l-Kāsım-ı Gürgânî (k.s.) Tûs şehrinde bir sadr üzerinde oturmuş idiler. Orada bulunan bir dervîşin hâtırından: "Acabâ, bugün yeryüzünde Hak Teâlâ'nın bunlardan daha büyük kulları var mıdır?" fikri geçti. Ebû Saîd hazretleri o dervîşe bakıp: "Her gün Ebû Saîd ve Ebu'l-Kāsım gibi yetmiş bin kimse gelip geçmeyen bir mülk, küçük ve dar bir mülk olur" buyurdu." (*Nefahâtü'l-Üns*).

دیو گرگست و تو همچون یوسفی　　　دامن یعقوب مگذار ای صفی

510. [499] *Şeytan kurttur ve sen Yûsuf gibisin. Ey safî! Ya'kūb'un eteğini bırakma!*

Ey zâhid! Şeytan kurttur. Her ân senin bâtınını ve rûhunu boğup helâk etmek ister ve sen de Yûsuf (a.s.) gibisin. Ey safvet-i kalb sâhibi olan sâlik! Ya'kūb (a.s.) mesâbesinde olan insân-ı kâmilin eteğini bırakma! Nitekim hadîs-i şerîfte: ان الشيطان ذئب الانسان كذئب الغنم يأخذ الشاة القاصية والدانية فاياكم والشعاب و عليكم بالجماعة والعامة والمسجد ya'ni "Muhakkak şeytan, uzak ve yakın koyunu kapan koyun kurdu gibi, insanın kurdudur. Dağılmaktan sakınınız ve cemâati ve âmmeyi ve mescidi üzerinize lâzım biliniz!" buyurulur.

گرگ اغلب آنگهی گیرا بود　　　کز رمه شیشك بخود تنها رود

511. *Kurt ekseriyâ o vakit tutucu olur ki, bir yıllık koyun sürüden yalnız kendi başına gider.*

"Şîşek", bir yıllık koyun demektir. Bundan murâd, henüz mertebe-i şerîatte bulunup, bir mürşid-i kâmilin eteğine sarılmayarak, mertebe-i tarîkata girmemiş olan kimsedir. Ya'ni, şeytan ekseriyâ şerîat mertebesinde bulunan kimselere musallat olur ve onları nefislerinin hevâsına tâbi' kılıp, bu şerîat mertebesinden ayırmaya çabalar. Ehl-i tarîk ise mürşidleri olan insân-ı kâmilin himâyesi altında olduğundan, şeytanın onlara tecâvüzü ekseriyâ semeresiz kalır. Nitekim ashâb-ı kirâm, Resûl-i Ekrem hazretlerinin etrâfında müctemi' bulunurlar ve ayrılmazlar idi.

آنکه سنت با جماعت ترك كرد　　　در چنین مسبع نه خون خویش خورد

512. *O kimse ki, cemâat ile sünneti terketti, böyle yırtıcı mahallinde kendi kanını içmedi mi?*

Ya'ni Resûl-i Ekrem'in âdet-i seniyyeleri ashâb-ı kirâm ile toplanıp sohbet etmek ve onları ihtiyâcât-ı dîniyye ve muâmelât-ı dünyeviyyelerinde irşâd buyurmak idi. Binâenaleyh bir kimse cem'iyyet-i beşeriyye ile ihtilât sünnetini ve âdetini terkeder ve yalnız başına bir köşeye çekilir ise, yırtıcı şeytanın ve nefsin hüküm sürdüğü bu dünyâda kendini helâk-i ma'nevîye ve hattâ helâk-i mâddîye ma'rûz bırakır.

هست سنت ره جماعت چون رفيق　　　بی‌ره و بی‌يار افتی در مضيق

513. *Sünnet yoldur, cemâat yoldaş gibidir. Yolsuz ve yârsiz mazîka düşersin.*

"Mazîk", "dar yer" demektir. Peygamberin sünnet-i seniyyesi Hakk'a giden bir yoldur ve mü'minlerin cem'iyyeti dahi yoldaş gibidir. Eğer o yola gitmez ve mü'min yoldaşları terkeder isen dar bir yere ve çıkmaz sokağa düşersin.

راه سنت با جماعت به بود　　　اسب با اسبان يقين بهتر دود

514. *Sünnet yolu cemâat ile iyi olur. At atlar ile muhakkak daha iyi koşar.*

Peygamber'in Hakk'a îsâl eden yolu mü'minler cem'iyyeti ile berâber olursa daha iyi olur. Zîrâ yoldaki akabelerden ve geçitlerden birbirlerini îkâz ederler ve yürüyüşte birbirlerini teşvîk ederler. Nitekim muhakkaktır ki, atlar atlar ile berâber daha hızlı ve daha iyi koşarlar.

ليك هر گمراه را هم ره مدان　　　غافلان خفته را آگه مدان

515. *Fakat her gümrâhı hemrâh bilme! Uyumuş olan gāfilleri âgâh bilme!*

Fakat her yolunu şaşırmış olan kimseyi yoldaş bilme ve hakîkatten gāfil olan kimseleri âgâh ve uyanık bilme! Bu beyt-i şerîflerde "yoldaşlar"dan murâd, bir insân-ı kâmilin terbiyesi altında bulunan sâlikler cemâatidir. Onlar mürşidlerinin gösterdiği doğru yolda yürürler. Yoksa "cemâat"ten murâd, ne yaptıklarını bilmeyen ve dîn nâmına türlü türlü hezeyânlarda bulunan avâmm-ı halk ve hakāyık ve maârif-i evliyâyı inkâr edip kendilerini halka kâmil ve allâme gösteren câhiller değildir.

هم رهی را جو گزو يا بی‌مدد　　　هم دل و هم درد و جويان احد

516. *Bir yoldaş iste ki, ondan yardım bulasın! Hem-dil ve hem-derd ve tâlib-i Ahad olsun!*

Ya'ni, sana Hak yolunda yardım edecek bir yoldaş ara ki, o yoldaşın kalbi ve virdi ve emeli Ahad olan Hak Teâlâ hazretlerine vuslattan ibâret olup bu husûslarda seninle berâber olsun! Bu hâl ancak bir mürşid-i kâmilin ve onun mukarrebi olan zâtın hâli olur. Azîz Nesefî hazretleri bir risâlesinde sohbet-i ârif hakkında şöyle buyururlar:

"Ey dervîş! Çok kimse vardır ki, ârife erişir ve onun o âriften hiçbir fâidesi olmaz. Bu ise iki hâlden hâlî değildir: Ya isti'dâdı yoktur veyâhud maksûdu müttahid değildir. İsti'dâdı olmayan kimse ehl-i sohbetten değildir; ve isti'dâdı olup da maksûdu müttahid olmayan hemsohbet olamaz. Çünkü hem-sohbet hem-maksûddur. İki ya [daha] ziyâde kimse berâber oldukları ve onların maksûdu da bir olduğu vakit hem-sohbet olurlar; ve eğer onların maksûdu bir değilse hem-sohbet olmazlar."

هم رهی نی کو بود خصم خرد　　　فرصتی جوید که جامهٔ تو برد

517. *Aklın düşmanı olan bir yoldaş değil!.. Senin elbiseni götürmek için bir fırsat arar.*

Arayacağın yoldaş öyle bir yoldaş olmasın ki, o kimse aklın düşmanı ve nefis ve şeytanın dostudur. Senin îmân libâsını soymak için bir fırsat arar ve seni mâddî ve ma'nevî zararlara düşürür. Bu gibi kimseler meşâyıh libâsında, zâhidlerin revişini gösteren yol vurucu eşkıyâ zümresindendir.

می‌رود با تو که یابد عُقْبَهٔ　　　که تواند کردت آنجا نَهْبَهٔ

518. *Bir ukbe bulmak için seninle berâber gider ki, orada seni yağma edebilsin!*

"Ukbe", birkaç ma'nâsı vardır. Burada "uçan kuşun yüksekliği ile alçaklığı arasındaki mesâfe" ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîfte zâhidin semâ-yı rûhu ile arz-ı cismi arasındaki seyrinin mesâfesinden kinâye vardır. "Nehbe", gāret ve yağma demektir. Ya'ni, mürşid-i müzevvir bir müddet senin mizâcına göre şerîat dâiresinde berâber gider ve senin rûhâniyetin ile cismâniyetin arasındaki seyrini tarassud eder. Uçuşunda cismâniyete karîb bir mesâfe gördüğü vakit, seni büsbütün cismâniyet ve nefsâniyete düşürüp orada seni mâddî ve ma'nevî olarak yağma eder. "Akabe", dağ üzerindeki yol ve dağın tepesi ma'nâsına olup, beyt-i şerîfte zarûret-i vezn için kāf'ın sükûnu ile "akbe-i" olmak dahi câizdir. Fakat bahis kuş ve avcı kıssası olduğundan evvelki ma'nâ münâsib görüldü.

با تو می‌گردد برا سود خویش   هین منوش از نوش او کان هست نیش

519. *Kendi fâidesi için seninle dolaşır. Sakın onun şerbetinden içme ki, o zehirdir!*

Binâenaleyh şeyh-i müzevvir ancak kendi fâidesi için senin mizâcına ve talebine uyar ve fırsat buldukça yanlış fikirler ile seni zehirler. Sakın onun şerbet-i fikrinden içme ki, o zehr-i ma'nevîdir!

یا بود اشتر دلی چون دید ترس   گویدت بهر رجوع از راه درس

520. [505] *Yâhud, bir deve-gönüllü olur; korku gördüğü vakit sana rücû' için ders söyler.*

"Eştür-dil", kin tutan adam, nâmerd ve korkak kimse (*Burhân*). Ya'ni, ey sâlik! Senin Hak yolunda yoldaş ittihâz etmek istediğin kimse, yâhud bir şeyh-i müzevvir olmaz da zâhirde müttakî bir dervîş görünen ve bâtınında korkak olan bir kimse olur; ve ulûm ve maârif-i enbiyâ ve evliyânın dekāyıkını idrâk edemediği için onları muhâlif-i şerîat adderek korkar ve inkâr eder; ve sana da, "Bu maârifin sıhhatine i'tikāddan rücû' et!" diye ders verir. Nitekim vahdet-i vücûd mes'elesi bilcümle evliyâ-i kümmelînin mu'tekadı olduğu hâlde, ehl-i tarîk geçinen korkak bir tâife bu mes'eleyi reddedip, "vahdet-i şühûd" nâmıyla bir silsile-i safsata vücûda getirmişlerdir ki, akl-ı selîm bu türrehât ve mugāletâtı kabûl edemez. Esâsen vahdet-i vücûd mes'elesini Kur'ân-ı Kerîm ve ahâdîs-i nebeviyyeye müstenidén gāyet ma'kūl bir sûrette Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî efendimiz *Fusûsu'l-Hikem*'lerinde ve Cenâb-ı Pîr efendimiz dahi bu *Mesnevî-i Şerîf*'in muhtelif mahallerinde beyân buyurdukları hâlde bu korkak ve nâmerd tâife onları dahi kabûl etmeyip, bu zevât-ı saâdet-simâtı birer "müctehid-i muhtî" telakkî ederler. Ezcümle bu mes'ele I. cildin 610 numarasına müsâdif olan ما عدمهاییم و هستیهای ما . تو وجود مطلقی فانی نما [ya'ni "Biz yoklarız ve bizim varlıklarımız da yoktur; Sen fânî gösterici bir vücûd-ı mutlaksın"] ve II. cildin 2932 numarasına müsâdif olan آنکه گوید جمله حقند احمقیست . وانکه گوید جمله باطل او شقیست [ya'ni "O kimse ki, 'Hep Hak'tırlar' derse, bir ahmaktır; ve o kimse ki, 'Hep bâtıl' derse, o da şakîdir"] beyitlerinde de îzâh olunmuştur.

یار را ترسان کند اشتر دلی   اینچنین هم ره عدو دان نی ولی

521. *Bir deve-gönüllü yâri korkucu eder. Böyle yoldaşı velî değil, düşman bil!*

Böyle bir deve-gönüllü ve korkak kimse kendi refîkını da tarîk-ı ma'rifette korkak yapar. Hak yolunda böyle yoldaşı velî değil, maârif ve hakāyık-ı ilâhiyye yolunu vurucu bir düşman bil!

یاررا از راه برد آن راهزن　　　مرد نبود آنه افتد زیرزن

522. *O yol vurucu, yâri yoldan götürür. Kadın altına düşen kimse erkek olmaz.*

Bu korkak kimse kadın mesâbesindedir. Kendi yoldaşını dahi doğru yoldan geri çevirir. Binâenaleyh böyle kadın gibi olan korkak bir kimseyi mürşid ittihâz edip onun taht-ı tasarruf ve idâresi altında kalan kimse erkek değildir. Burada ikinci bir vecih üzerine de bir ma'nâ vârid olur. O da budur ki: Korkak kimsenin bu korkusu kendi nefsine olan muhabbetinden mütevelliddir; ve nefis kadın mesâbesindedir. Binâenaleyh kadın mesâbesinde olan nefsinin tahrîfi ile ulûm-i enbiyâ ve evliyâyı inkâr ve maânî-yi Kur'ân ve ahâdîsi te'vîl eden bir kimse bir merd-i Hudâ ve bir mürşid-i kâmil değildir. Nitekim bu gibi kimseler hakkında I. cildin 1098 numarasına müsâdif olan کردهٔ تأویل حرف بکر را. خویش را تأویل کن نه ذکر را [ya'ni "Bikr olan kelimeyi te'vîl etmişsin; sen Kur'ân'ı değil kendini te'vîl et!"] ve 1099 numarasına müsâdif olan بر هوا تأویل قرآن می‌کنی. پست و کژ شد از تو معنئ سنی [ya'ni "Kur'ân'ı hevâ üzerine te'vîl ediyorsun; yüksek olan ma'nâ senden dolayı alçak ve eğri oldu"] beyitleri geçti.

راه جانبازیست در هر غیشهٔ　　　آفتی در دفع هر جان شیشهٔ

523. *Yol cân oyunculuğudur. Her bir gıyşede her bir şişe cânlının def'inde bir âfet vardır.*

"Gıyşe", müteaddid ma'nâsı vardır, burada "orman" ma'nâsınadır. "Şîşe-cân", şişe gibi çabuk müteessir olup kırılan cân demektir. Nâzik ve nâmerd kimseden kinâyedir. Ba'zı nüshalarda "gıyşe-i" yerine "bîşe-i" vâki'dir ki, bu da "orman" demektir; ve ba'zı nüshalarda dahi "ıyşe-i" vâki'dir ki, "dirilik ve yaşayış" ma'nâsınadır. Her üç kelimenin ma'nâsı da münâsibdir. Ya'ni, Hak yolu cân oyunculuğu ve fedâ-yı nefsten ibârettir. O yolda tesâdüf edilecek olan her bir geçide ve ormanda her bir nâzik ve nâmerd kimsenin def'i husûsunda bir âfet vardır. Ya'ni korkak ve kadın tabîatli olan kimseler geçip gidemesinler diye Hak yolunda nefsin her bir mertebesinde imtihânât-ı ilâhiyye vardır ki, bu imtihânlar türlü türlü âfetler içinde vâki' olur. Meselâ sâlik nefs-i emmâreden levvâmeye terakkî ettiği vakit türlü türlü imtihânlara

ma'rûz kalır. Eğer bu imtihânlara tahammül ederse nefs-i mülhimeye terakkî eder ve orada da imtihânlara ma'rûz kalır. Eğer mukāvemet edemezse yine nefs-i emmâreye sukūt eder.

راه دین زان رو پر از شور و شرست   که نه راه هر مخنث گوهرست

524. *Dîn yolu o cihetten şerr u şûr doludur. Zîrâ her muhannes gevherin yolu değildir.*

"Şerr u şûr"dan murâd, hayâlât ve inkâr-ı fâsidedir. "Muhannes", kadın tabîatli ve korkak kimse. "Dîn"den murâd, dînin iç yüzü, sırr-ı vahdet ve mertebe-i yakîndir. Ya'ni, sırr-ı vahdete ve mertebe-i yakîne giden yol her kadın gibi korkak mizâclı olan kimsenin yolu olmadığı için, bu gibi kimseleri korkutup geri çevirecek hayâlât ve inkâr şerr u şûrlarıyla doludur. Nitekim V. cildin 2655 numaralı beytinde:

زین خیال رهزن اهل یقین   گشت هفتاد و دو ملت اهل دین

Ya'ni "Ehl-i yakînin yol vurucusu olan bu hayâlden dolayı, ehl-i dîn yetmiş iki millet oldu" buyurulmuş idi.

Fakîr bunlardan birisine "Vahdet-i vücûd yoktur, diyorsun, ya kesret-i vücûd mu vardır?" diye sordum. "Evet, kesret-i vücûd vardır" dedi. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu korkak ve vehhâm tâife hakkında II. cildin 3627, 3628 ve 3629 numaralı beyitlerinde şöyle buyururlar:

گر بگویی احولی را مه یکیست   گویدت این دوست در وحدت شکیست
ور برو خندد کسی گوید دُوَست   راست دارد این سزای بد خُوَست
بر دروغان جمع می‌آید دروغ   الخبیثات الخبیثین زد فروغ

Ya'ni, "Eğer bir şaşıya "Ay birdir!" der isen, sana der ki: "Bu ikidir. Birliğinde bir şek vardır!" Ve eğer bir kimse onunla istihzâ edip güler de, "İkidir!", derse, doğru addeder. Bu hâl kötü huyluların lâyığıdır. Yalan yalanlar üzerine toplanır. Kötü olan şeyler kötülere fürûğ vurdu ve parlak göründü."

III. cildin 1253 numaralı beytinde dahi vahdet-i vücûda irşâden şöyle buyururlar:

ور نظر بر نور داری وارهی   از دوی و اعداد جسم منتهی

Tercümesi, "Ve eğer nazarı, Hakk'ın nûr-ı vücûduna tutarsan, ikilikten ve müntehî olan cismin adedlerinden ve sayılarından kurtulursun."

در ره ترس امتحانهای نفوس همچو پرویزن بتمییز سپوس

525. *Yolda bu korku nefislerin imtihânıdır. Kepeğin temyîzine elek gibidir.*

Ma'lûm olsun ki, dîn yolunda cismen ve fikren mücâhede imtihânları vardır ki, bunlar insanın nefsine taalluk eder. Cismen mücâhede boş söz söylemekten sükût, açlık, uykusuzluk, uzlet ve Hak tarafından gelen musîbetlere sabretmek gibi husûsâttır. Nitekim sûre-i Bakara'da olan âyet-i kerîmede şöyle buyurulur: وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ (Bakara, 2/155) ya'ni "Biz sizi korkudan, açlıktan ve emvâl ve nefis ve semerâttan noksan cinsinden bir şey ile imtihân ederiz ve sabredenlere müjde ver!" Fikren mücâhedeye gelince, bu da insân-ı kâmilin telkîn edeceği i'tikādâtı kabûl ve akāid-i mevrûseyi terktir. Bu mücâhede evvelkinden daha müşkildir. Zîrâ akāid-i mevrûse taklîdî ve mürşidin telkîn ettiği i'tikād ise tahkîkîdir. Taklîdden geçmedikçe tahkîka vusûl mümkin değildir. Bu ma'nâda Hz. Mısrî-i Niyâzî şöyle buyurur. Beyt:

Pîrinle olan ahdi güt, nen var ise ko git;
Bildiklerini terk et, irfâna erdim dersen.

Menkıbe: Pîrân-ı Nakşiyye'den Mevlânâ Sa'deddîn-i Kâşgarî hazretlerine intisâb eden ulemâ-i zâhirden Alâeddîn Âbîzî kendi lisânıyla diyor ki: İntisâbım gününde Sa'deddîn hazretleri bana nefy ü isbât tarîkını ta'lîm buyurdular. O isbâtta dediler ki: Her ne kadar ulemâ-i zâhir te'vîl ederler ise de إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ (Fussılet, 41/54) [ya'ni "Allâh her şeyi kuşatıcıdır"] âyet-i kerîmesinin şehâdeti mûcibince Hak Teâlâ hazretlerinin bizzât cemî'-i eşyâyı muhît idiğine i'tikād etmek lâzımdır." Mevlânâ hazretlerinin bu sözünden gâyet korktum. Korktuğumu firâset ile anladılar. Buyurdular ki: "Ehl-i zâhir demişlerdir ki, Hak Sübhânehû ve Teâlâ cemî'-i eşyâyı ilmi ile muhîttir. وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا (Talâk, 65/12) [ya'ni "Muhakkak ki Allâh Teâlâ her şeyi ilmi ile kuşatmıştır"] âyet-i kerîmesi buna delîldir. Hiç olmazsa buna i'tikād etmek lâzımdır. Zîrâ bu mertebeye i'tikād lâzımdır." Bu sözden gönlüm hoş oldu. Diğer bir günde Mevlânâ hazretlerinin huzûr-ı şerîflerine vardım. Buyurdular ki: "Mevlânâ Alâeddîn, fâide yoktur; ihâta ve maiyyet, zâtî idiğine i'tikād lâzımdır. Ehl-i tahkîkın mu'tekadı budur."

İmdi, isti'dâdı olmayan kimseler mürşid-i kâmilin bu gibi telkînâtına tahammül edemeyip, korkar ve kaçarlar.

İşte bu gibi cismânî ve i'tikādî olan imtihânlar, undaki kepeği elemek için kullanılan bir elek mesâbesindedir.

راه چه بود پر نشان پایها   یار چه بود نردبان رایها

526. *Yol ne ola? Ayakların izi dolu ola! Yâr kim ola? Re'ylerin merdiveni ola!*

Ya'ni, Hak yolu odur ki, o yolda yürümüş ve ayak izi bırakmış olanlar çok olur. Bu yol ehl-i tahkîk olan peygamberlerin ve velîlerin yürüyüp iz bıraktıkları yoldur ki, onların cümlesi bu yoldan Hakk'a vâsıl olmuşlardır. Her kim onların gittikleri yolun gayrı olan ehl-i taklîd yollarına giderse, o yolda kalır ve onun ayak izleri munkatı' olur. Zîrâ ehl-i taklîd olan ulemâ-i zâhir yolda nefis ve şeytan kurtlarına mağlûb olup içlerinde fenâ-fillâh ve bekâ-billâh mertebelerine vâsıl olan bir kimse bulunmaz. Onlara bu mertebelerden bahis olunduğu vakit, inkâr bile ederler. Binâenaleyh yol, ancak evliyânın gittiği yoldur. Ve yâr-i sâdık kimdir, bilir misin? Re'ylerin ve fikirlerin merdiveni olup, senin aklını ve re'yini kuvvetlendiren ve terakkî ettiren kimsedir; ve akıl ve re'yi terakkî ettiren ve fikri yükselten yâr ise, ehl-i tahkîk olan ulemâ-i bâtındır. Ulemâ-i zâhir senin aklını ve re'yini kendisi gibi yarı yolda bırakır ve seni mahdûdiyyet-i fikriyye çukuruna düşürür; ve bu fikrin adına da "ehl-i sünnet ve'l-cemâat" fikridir, diye ad koyar.

گیرم آن گرگ نیابد ز احتیاط   بیز جمعیت نیابی آن نشاط

527. *Tutayım ki, o kurt sana ihtiyâttan dolayı gelmez; cem'iyetsiz o neşâtı bulamazsın.*

Ey âlim-i zâhirî ve ey mukallid efendi! Farz edeyim ki, o nefis ve şeytan kurtları halktan kaçıp son derece şerîat dâiresinde ihtiyât ettiğinden dolayı sana gelmiyor ve sana zarar vermiyor, fakat ehl-i dîn olan kardeşlerinin cem'iyeti olmaksızın matlûb olan neşât ve sürûr-ı rûhânîyi kalbinde bulamazsın. Belki uzlette ve halvette kalbinde bir sıkıntı ve kabz duyarsın.

آنکه تنها در رهی او خوش رود   با رفیقان سیر او صد تو شود

528. *O kimse ki, bir yolda o hoş gider, onun seyri refîkler ile yüz kat olur.*

Bu beyt-i şerîfte evvelki hâlden terakkîye işâret buyurulur. Ya'ni, yukarıdan beri üç hâl beyân buyurulmuş idi: Birisi, halk ile ihtilât edip ehl-i taklîd yolunda yürümek; diğeri, halk ile ihtilâtı kesip halvette, şerîat dâiresinde ihtiyât etmek ve diğeri dahi bu beyt-i şerîfte beyân buyurulduğu üzere halvette zevk-i rûhânî bulmaktır. Ya'ni, halvette ve uzlette zevk-i rûhânî bulan kimse, bu taklîd yolundan geçip ehl-i tahkîkden olan refîkler ile berâber yü-

rürse, onun Hakk'a doğru olan bu yürüyüşü yüz kat olur ve âlî merâtibe vâsıl olur.

با غلیظی خر ز یاران ای فقیر　　　در نشاط آید شود قوت پذیر

529. *Ey fakîr! Eşek, galîzlik ile yârândan neşâta gelir, kuvvet kabûl edici olur.*

Ey zâhid-i fakîr! Eşeğin tabîatinde kabalık ve kalınlık olduğu hâlde, yolda kendi gibi eşekler ile berâber yürüdüğü vakit şevk ve neşâta gelir ve yol yürümek husûsunda kuvvetlenir.

هر خری کز کاروان تنها زود　　　بر وی آن ره از تعب صد تو شود

530. [514] *Her bir eşek ki, kervândan yalnız gider, onun üzerine yol zahmetinden yüz kat olur.*

Kervândan ayrı ve yalnız yol giden eşek üzerine o yolun zahmeti çöker ve o yol ona yüz misli uzun gelir

چند سیخ و چند چوب افزون خورد　　　تا که تنها آن بیابانرا رود

531. *Yalnız o sahrâya gitmek için ne kadar ziyâde övendire ve ne kadar ziyâde sopa yer.*

"Sîh", şiş demektir. Burada hayvanı yürütmek için kullanılan ucu sivri değnekdir ki, ona "övendire" derler. Ya'ni, yalnız başına ve o arkadaşlarından ayrı olarak sahrâ yoluna sevkedilen eşek yolda ağır yürümeye başladığı vakit ne kadar ziyâde övendire ve sopa yer.

مر ترا می گوید آن خر خوش شنو　　　گر نهٔ خر همچنین تنها مرو

532. *O eşek sana der ki: "Hoş, dinle! Eğer eşek değil isen böyle yalnız gitme!*

Ey sâlik! O eşek sana lisân-ı hâl ile der ki: İyi dinle! Eğer eşek gibi ahmak değil isen böyle Hak yoluna yalnız gitme! Bu beyt-i şerîflerde Hak yoluna bir mürşid-i kâmil terbiyesine girmeksizin giden sâliklere nasîhat vardır. Zîrâ mürşidsiz Hak yoluna giden ve mürîdler cem'iyetinden kaçıp kendi fikriyle birtakım mücâhedât ve riyâzâta teşebbüs eden kimseler bu yolda birçok darbelere ve tehlikelere ma'rûz kalırlar. Nitekim Hz. Mısrî-i Niyâzî bu ma'nâya işâreten şöyle buyurur. Beyt:

Ehlini bul ol illerin, sarpın geçersin bellerin;
Yırtar yalnız gideni, kurd u pelenk arslan kamu.

آنکه تنها خوش رود اندر رصد   با رفیقان بی‌گمان خوشتر رود

533. *O kimse ki, rasadda yalnız hoş gider, refîkler ile şübhesiz daha hoş gider.*

"Rasad", burada geniş yol ma'nâsına olan "mirsâd" makāmında müsta'meldir.

Bu beyt-i şerîf bir suâl-i mukadderin cevâbıdır. Ya'ni birisi çıkıp diyebilir ki: "Ben evliyânın âsârını mütâlaa ve onlarda gördüğüm nasâyih ile amel ediyorum ve güzel güzel de gidiyorum!" Cevâb budur ki: "Refîkler ile berâber olursan daha hoş gidersin ve daha çabuk ve zahmetsiz matlûbuna vâsıl olursun."

هر نبیئ اندرین راه درست   معجزه بنمود و همراهان بجست

534. *Her bir peygamber bu doğru olan yolda mu'cize gösterdi ve yoldaşlar istedi.*

Nitekim her bir peygamber doğru olan bu Hak yolunda kendisine tâbi' yoldaşlar bulmak için mu'cize gösterdi ve tâbi' olanları bu yolda refîk ve ashâb ittihâz etti ve onlar dahi birbirleriyle refîk ve yoldaş oldular. Nitekim Îsâ (a.s.) مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللّٰه (Âl-i İmrân, 3/52) ya'ni "Benim Allâh'a yardımcılarım kimlerdir?" buyurdu; ve halkın içinden ba'zıları çıkıp نَحْنُ أَنْصَارُ اللّٰه آمَنَّا بِاللّٰه (Âl-i İmrân, 3/52) ya'ni "Biz Allâh'ın yardımcılarıyız ve Allâh'a îmân ettik" dediler.

گر نباشد یاری دیوارها   کی بر آید خانه و انبارها

535. *Eğer duvarların yârlığı olmasa, ne vakit evler ve anbarlar zâhir olur?*

هر یکی دیوار اگر باشد جدا   سقف چون باشد معلق در هوا

536. *Her bir duvar eğer ayrı olursa, tavan havada nasıl muallak olur.*

Cem'iyetin ve toplanmanın fâidesinin misâl-i zâhirîsi budur ki: Dört duvarın bir araya toplanması sebebiyle evin ve anbarların tavanı onlara istinâd eder ve binâlar zâhir olur. Eğer duvarlar birleşmeyip ayrı ayrı olsa, tavan vücûda gelmez ve binâ da hâsıl olmaz. Ve hadîs-i şerîfte mü'minlerin içtimâına işâreten المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضا ya'ni "Mü'min mü'min için birbirini kuvvetlendiren binâ gibidir" buyurulur.

گر نباشد یاریٔ حبر و قلم   کی فتد بر روی کاغذها رقم

537. *Eğer mürekkeb ve kalemin yardımı olmasa kâğıtların yüzü üzerine ne vakit yazı düşer?*

Cem'iyetteki fâidenin bir misâli de budur ki, mürekkeb ile kalem bir yerde cem' olmasa, kâğıtlara yazı yazılıp ilimlerin her türlüsü tesbît edilemez.

این حصیری که کسی می گسترد گر نه پیوندی بهم بادش برد

538. *Bu bir hasırı ki, bir kimse döşer, eğer birbirine bitiştirmesen onu rüzgâr götürür.*

Nitekim, hasırı teşkîl eden çöplerin bir araya toplanması dahi cem'iyetteki fâidenin misâlidir. Eğer o çöpler bir yere toplanıp birbirleriyle birleşmese, hasır vücûda gelip istifâde edilemez. O çöpler ayrı ayrı bir hâlde kalsa, rüzgâr onları dağıtır.

حق ز هر جنسی چو زوجین آفرید پس نتایج شد ز جمعیت پدید

539. *Vaktâki Hak her bir cinsten iki çift yarattı, binâenaleyh netîceler cem'iyetten zâhir oldu.*

Bu beyt-i şerîfte وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (Zâriyât, 51/49) ya'ni "Biz her bir şey cinsinden çift yarattık, umulur ki, tezekkür ve tahattur edersiniz!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, Hak Teâlâ eşyânın her cinsinden müessir ve müesserrün-fîh ya'ni fâil ve münfail yarattı. Binâenaleyh bu fâil ile münfailin ictimâından netîceler hâsıl oldu. Meselâ cemâdda bunların ictimâ'ından bir taâmül-i kîmyevî hâsıl olur. Nebâtta ilkāh vâsıtasıyla çiçek ve meyve zuhûr eder; ve hayvanda erkek ve dişinin ictimâıyla yavru doğar.

او بگفت و او بگفت از اهتزاز بحث شان شد اندرین معنی دراز

540. [524] *İhtizâzdan dolayı o söyledi ve o söyledi. Onların bahsi bu ma'nâda uzun oldu.*

"İhtizâz", titremek ve kımıldamak. Ya'ni, gerek kuş mesâbesinde olan sâlikin ve gerek avcı mesâbesinde olan zâhidin kalblerinde sükûnet olmadığından, kendi fikirleri dâiresinde ihtizâz ve hareket var idi. Kuş halk ile ihtilâtın fâidesinden bahsetti; ve avcı dahi halktan kaçıp uzleti ve halveti ihtiyâr etmenin lüzûmunu söyledi; ve da'vâlarını isbât için birbirlerine delîller getirdiler. Velhâsıl onların bu ma'nâlardaki bahisleri uzadı durdu.

مثنوی را چابك و دلخواه کن ماجرا را موجز و کوتاه کن

541. *Mesnevî'yi çabuk ve dilhâh et! Mâcerâyı mûcez ve kısa et!*

"Çabuk", serîu'l-hareket az zamanda çok mesâfe kat' eden; "dilhâh", gönül dileği; "mûcez", muhtasar söz demektir. Hz. Pîr Efendimiz zât-ı şerîflerine hitâben buyururlar ki: Onların uzayan bahislerini beyândan vazgeç! *Mesnevî*'yi tesrî' et ve gönlün dileği vechiyle yap! Kuşun ve avcının aralarında cereyân eden bahsi kısa kes ve muhtasar söyle ki, okuyanlar usanmasınlar!

بعد ازان گفتش که گندم آن کیست گفت امانت از یتیم بی‌وصیست

542. *Ondan sonra ona dedi ki: "Buğday kimindir?" Dedi: "Vasîsiz yetîmden emânettir."*

Ondan sonra kuş buğdayı görüp avcıya, "Buğday kimindir?" diye sordu. Avcı dahi cevâben dedi ki: "O buğday vasîsiz yetîmden emânettir."

مال ایتامست امانت پیش من زانکه پندارند ما را مؤتمن

543. *"Benim indimde emânet olan yetîmlerin malıdır. Zîrâ ki bizi mü'temen zannederler."*

"Kuş"tan murâd, hazz-ı nefsine meclûb olan sâlik ve "avcı"dan murâd, kendi menfaati için şunu bunu avlayıp başına toplamak isteyen müddeî-i müzevvirdir. "Mü'temen", kendisine emniyet olunan kimse. Müddeî-i müzevvir harîs-i haz olan sâliki avlamak için kendisini, halkın emîni bildirmek üzere yetîmin vasîsi göstermiştir.

گفت من مضطرم و مجروح حال هست مردار این زمان بر من حلال

544. *Dedi: "Ben muztarrım ve mecrûh-ı hâlim. Murdâr şimdi bana helâldir."*

Kuş, hazz-ı nefsânîsine kavuşmak için bir delîl-i şer'î getirip dedi ki: "Ben açlıktan ıztırâr içindeyim. Mecrûh-hâlim, ya'ni hasta bir hâldeyim. Binâenaleyh ölü ve domuz eti yemek harâm olduğu hâlde Hak Teâlâ sûre-i Bakara'da فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ (Bakara, 2/173) ya'ni "Bir kimse bu harâmları zarûretle yemeye mecbur olsa ve zarûret mikdârını tecâvüz etmeyerek yese, onun üzerine günâh yoktur" buyurduğu cihetle, şu anda murdâr ve harâm olan yetîmin malı bana helâl olur." Zîrâ zarûret memnû' olan şeyleri şer'an mubâh kılar.

هین بدستوری از این گندم خورم ای امین و پارسا و محترم

545. *"Âgâh ol, ey emîn ve sofu ve muhterem! Bir izin ile o buğdaydan yerim!"*

"Âgâh ol, ey yetîmin emîni ve sofu ve muhterem olan zâhid efendi! Ben izn-i şer'î ile bu buğdaydan yerim ve açlığı def' ederim."

گفت مفتئ ضرورت هم توی   بیضرورت گر خوری مجرم شوی

546. *Dedi: "Zarûretin müftüsü de sensin. Eğer zarûretsiz yer isen mücrim olursun."*

Avcı, ya'ni zâhid dedi: "Ey kuş! Vücûdunda bu zarûreti hisseden sensin. Binâenaleyh kendi duyguna göre fetvâyı veren de sensin. Ben senin hâlini bilemem ki, senin için fetvâ vereyim. Eğer nefsinde böyle bir ihtiyâç ve zarûret hissetmediğin hâlde hırs-ı nefsânî sâikasıyla mâl-ı yetîmi yer isen, Hak indinde mücrim ve günâhkâr olursun. Eğer böyle bir zarûret hissedersen senin için yemeye ruhsat vardır."

ور ضرورت هست هم پرهیز به   ور خوری باری ضمان آن بدهٔ

547. *"Ve eğer zarûret var ise dahi perhîz iyidir, ve eğer yer isen, bâri onun zamân (=zımân)ını ver!"*

"Ve eğer nefsinde böyle bir zarûret hissedip de azîmet yolunu ihtiyâr ederek perhîz edersen daha iyi olur; ve eğer ruhsat yolunu ihtiyâr edip yer isen, bâri o mâl-ı yetîmden yediğin mikdârın bedelini tazmîn et! Zîrâ ıztırâr gayrın hakkını ibtâl etmez."

مرغ پس در خود فرو رفت آن زمان   تَوْسَنَشْ سر بِسْتَدْ از جذب عنان

548. *Sonra kuş o zaman kendine daldı. Onun tevseni yuları çekmekten başını aldı.*

"Tevsen", harûn ve serkeş at demektir. Ya'ni, kuş avcının bu sözlerini dinledikten sonra kendi kendine tefekküre daldı ve onun serkeş at mesâbesinde olan nefsi kendi hazzına ve şehvetine karşı yuları çekmekten başını aldı. Ya'ni hazzına saldırdı ve serkeşlenip yuları çekilmez bir hâle geldi.

چون بخورد آن گندم اندر فَخْ بماند   چند او یسٓ و الانعام خواند

549. *Vaktâki buğdayı yedi, tuzakta kaldı. Ne kadar Yâsîn ve En'âm okudu...*

Vaktâki o buğdayı yedi ve hazzına ve murâdına erdi, kurulmuş olan tuzağa tutuldu. O tuzaktan kurtulmak için ne kadar Yâsîn ve En'âm sûre-i şerîfelerini okudu... Halbuki, bunların aslâ fâidesi olmazdı. Zîrâ nûr-ı Kur'ân ve

duâ ma'zûrlar ve mazlûmlar hakkında müessirdir. Erbâb-ı hırs ve tama'ın okuması ve duâsı hırsızların okumasına ve duâsına benzer. Zîrâ hırsız bir evi soyacağı vakit, tutulmamak için duâ etse ve okusa, aslâ te'sîri olmaz. "Fah", "tuzak" demektir, Türkçe'de tahrîf ile "fak" derler.

بعد درماندن چه افسوس و چه آه   پیش ازان بایست این دود سیاه

550. [534] *Âciz kaldıktan sonra efsûn ne ve âh ne!.. Bu kara duman ondan evvel gerektir.*

"Efsûn", burada duâ okumak ve ehl-i havâssın okudukları azîmetler demektir. Ba'zı nüshalarda "efsûs" [vâki'dir ki,] bu da "eyvâh!" diye teessüf etmek ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîfte فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا (Mü'min, 40/85) ya'ni "Bizim azâbımızı gördükleri vakit, îmânları onlara menfaat vermez!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, tuzağa tutulup, azâba giriftâr olduktan sonra duâ okumak veyâhud "eyvâh!" diye teessüf etmek ve âh u enîn eylemek ne fâide verir! Bu kara duman mesâbesinde olan evyâhın ve âh u enînin azâb gelmezden evvel insanın içinden çıkması lâzımdır.

آن زمان که حرص جنبید و هوس   آن زمان می گو که ای فریاد رس

551. *O zaman ki, hırs ve heves kımıldadı, o zaman de ki: "Ey feryâda erişici!"*

Ya'ni, nefsin hırsı ve hevesi kımıldadığı ve harekete geldiği vakit, Cenâb-ı Hakk'a yalvarıp de ki: "Ey feryâda erişici olan Rabbim! Benim imdâdıma yetiş ki, bu hırs ve heves sâikasıyla tuzağa tutulmayayım!"

کان زمان پیش خراب بصره است   بو که بصره وارهد هم از شکست

552. *Zîrâ o zaman Basra'nın harâbından evveldir. Ola ki, Basra şikestten dahi kurtulsun!*

Bu beyt-i şerîf belânın vukûundan evvel çâresine bakmak lâzım geldiğini beyân için îrâd olunan bir darb-ı mesele müsteniddir. Nitekim vukûundan sonra bir belânın def'ine teşebbüs olunduğu vakit, "Ba'de harâbi'l-Basra" ya'ni "Basra şehrinin harâbından sonra" derler. Bu darb-ı mesel târîhî bir vak'adan neş'et etmiştir. Vaktiyle düşman Basra şehrine tecâvüz etmiş. Bu tecâvüzü Bağdâd halîfesine haber vermişler. Halîfe bu habere kulak asmamış. Düşman Basra şehrini harâb ettikten sonra asker göndermiş. Basra ahâlîsi, "Düşman şehri harâb ettikten sonra askerin ne fâidesi olur?" demişler. Bura-

da "Basra"dan murâd, kalb şehridir ki, hırs ve hevâ ve heves düşmanları kalbi istîlâ edip onun îmân ve ihlâs ile olan ma'mûrluğunu harâb ederler. Ya'ni, hırs ve hevâ düşmanları kalbi istîlâ ve îmân ve ihlâsı tahrîb etmezden evvel Hakk'a yalvar ki, kalbinin şehri o düşmanlara mağlûbiyetten kurtulsun!

ابْكِ لِي يَا بَاكِيِي يَا ثَاكِلِي   قَبْلَ هَدْمِ الْبَصْرَةِ وَ الْمُوصِلِي

553. *"Ey benim ağlayıcım! Ey benim evlâdı ölmüş olan ağlayıcım! Basra'nın ve Musul'un hedminden evvel benim için ağla!"*

"Sâkil", evlâdı ölüp yalnız kalan kadın. "Basra", ma'lûm olan bir şehrin adıdır. Lügat ma'nâsı "yumuşak, küfeki taşı" demektir. Burada murâd mü'minin rakîk ve yumuşak olan kalbidir. "Mûsıl", dahi kezâlik ma'lûm bir şehrin adı olup lügat ma'nâsı "îsâl edici ve ulaştırıcı" demektir. Bundan murâd dahi sâlikin Hak yolunda matıyyesi olan nefse işâret buyurulur. Bu beyt-i şerîf sâlikin rûhunun lisânından olmak münâsibdir. Ya'ni, sâlikin rûhu hitâb edip der ki: "Ey benim ağlayıcım ve ey benim ölmüş olan evlâdı üzerine feryâd edicim olan kimse! Hırs ve heves ve şeytan düşmanlarının senin îmân ve ihlâs ile yumuşak olan kalbini ve Hak yolunun matıyyesi olan nefs-i mutî'ini yıkıp harâb etmezden evvel benim için ağla!"

نُحْ عَلَيَّ قَبْلَ مَوْتِي وَ اعْتَفِرْ   لَا تَنُحْ لِي بَعْدَ مَوْتِي وَ اصْطَبِرْ

554. *"Benim ölümümden evvel benim üzerime nevha et ve başına toprak saç! Ölümümden sonra nevha etme ve sabret!"*

"İ'tefir", başa toprak saçmak ma'nâsına olan "i'tifâr" masdarından emr-i hâzırdır. Ya'ni, hırs ve heves ve şeytan galebesiyle vâki' olacak olan benim ma'nevî ölümümden evvel nevha ve feryâd et ve Hakk'a yalvar ve başına toprak saç! Benim helâk-i ma'nevîmden sonra feryâd etme ve bu kazâ-yı ilâhîye sabret!

ابْكِ لِي قَبْلَ ثُبُورِي فِي النَّوَى   بَعْدَ طُوفَانِ النَّوَى خَلِّ الْبُكَا

555. *"Benim helâkimden evvel firâk içinde benim için ağla! Firâk tûfânından sonra ağlamayı bırak!"*

"Sübûr", helâk; "nevâ", birkaç ma'nâsı vardır. Burada "bu'd ve firâk" demektir; ve ba'zı nüshalarda "tevâ" yazılmıştır ki, "harâblık" ma'nâsınadır. "Halli", "terk et!" ma'nâsında emirdir. Ya'ni, Hak'tan bu'd ve firâkı vâki' olan

helâk-i ma'nevîmden evvel benim için ağla! Bu'd ve firâk tûfânı vâki' olduktan sonra ağlamayı bırak! Bu üç beyt-i Arabî insân-ı kâmil tarafından kendisine müntesib olan sâlike hitâb olmak da câizdir. Ya'ni ben hayât-ı sûrîde iken benden istifâde et; mevt-i sûrîm ile firâk hâsıl olduktan sonra benim kadrimi bilip ağlamak fâide vermez, demek olur. Fakat evvelki tevcîh daha münâsib görünür.

آن زمان که دیو می‌شد راهزن　　　آن زمان بایست یس خواندن

556. *O zaman ki, şeytan yol vurucu oldu, o zaman Yâsîn okumak gerektir.*

Ey sâlik! Şeytan yolunu vurucu olduğu vakit Yâsîn-i şerîf sûresini okumak ve Hakk'a sığınmak lâzımdır. Şeytan ordusuyla berâber kalbinin şehrini zabt ettikten sonra Yâsîn-i şerîf okumanın fâidesi yoktur.

پیش ازان کاشکسته گردد کاروان　　　آن زمان چوبك بزن ای پاسبان

557. *Ondan evvel ki, kervân vurulmuş ola, o zaman sopanı vur, ey bekçi!..*

"Kervân"dan murâd, Hak yoluna müteveccih olan kuvâ-yı rûhâniyyedir. Ya'ni, ey sâlikin akıl bekçisi! Kuvâ-yı rûhâniyye kervânı şeytan ve avanesi eşkıyâsının mağlûbu olmazdan evvel sopayı vurup o sâliki gaflet uykusundan uyandır!

حکایت آن پاسبان که خاموش گردید تا دزدان رخت
تاجران بردند بکلی ، بعد از آن هیاهوی و پاسبانی می‌کرد

O bekçinin hikâyesidir ki, hırsızlar tâcirlerin eşyâsını külliyyen götürünceye kadar sükût etti; ondan sonra hay-huy ve bekçilik etti.

پاسبانی خفت دزد اسباب برد　　　رختها را زیر هر خاکی فشرد

558. *Bir bekçi uyudu ve hırsız eşyâyı götürdü. Yükleri her bir toprağın altına tıktı.*

Bir kervânın bekçisi o kervânın konduğu bir mahalde gece uyudu ve hırsızlar gelip kervânın eşyâsını ve yüklerini çalarak götürdüler ve onları toprak altına tıkıp sakladılar.

روز شد بیدار شد آن کاروان　　　دید رفته رخت و سیم و اشتران

559. *Gündüz oldu, o kervân uyandı. Yükleri ve gümüşleri ve develeri gitmiş gördü.*

Sabah oldu, o kervân halkı uykularından uyandılar. Yüklerin ve gümüş paraların ve develerin gitmiş olduğunu gördüler.

پس بدو گفتند ای حارس بگو　　　که چه شد این رخت و این اسباب کو

560. [544] *Binâenaleyh ona dediler: "Ey bekçi, söyle ki, ne oldu? Bu eşyâ ve bu esbâb nerede?"*

Bu hâl üzerine kervân halkı bekçiye hitâben dediler: "Ey bekçi! Bu kervân halkının eşyâsı ve esbâb-ı nakl olan bu develer ne oldu? Söyle bakalım, bunlar nerede?"

گفت دزدان آمدند اندر نقاب　　　رختها بردند از پیشم شتاب

561. *Dedi: Hırsızlar nikāb içinde geldiler. Yükleri acele önümden götürdüler.*

Bekçi onlara cevâben dedi: "Hırsızlar yüzleri nikāblı ve maskeli olduğu hâlde geldiler ve eşyâyı gözümün önünde acele alıp götürdüler."

قوم گفتندش که ای چون تَلّ ریگ　　　پس چه می کردی کیئ ای مرده ریگ

562. *Cemâat ona dediler ki: "Ey kum tepesi gibi, sen ne yapıyor idin? Ey baştan arta kalan, sen kimsin?"*

"Tell", tepe; "kavm", insan cemâati; "mürde-rîg", ölünün başından arta kalan eşyâ. Kervân ahâlîsi bekçiye dediler ki: "Ey kum tepesi gibi câmid olan kimse! Hırsızlar eşyâyı götürürken sen ne yapıyor idin? Ey ölünün başından arta kalan kıymetsiz eşyâ gibi olan kimse! Bu kervân arasında ne[sin], kimsin ve vazîfen nedir?

گفت من یك کس بدم ایشان گروه　　　با سلاح و با شجاعت باشکوه

563. *Dedi: "Ben bir kimse idim? Onlar silâhlı ve şecâatli ve heybetli tâife idiler."*

Bekçi cevâben kervân ehline dedi: "Ben yalnız başıma idim. Hırsızlar ise silâhlı ve çok ve heybetli ve şekil ve heybetleri korkunç ve kalabalık adamlar idi; mukāvemet edemedim."

گفت اگر در جنگ کم بودت امید　　نعرهٔ زن کای کریمان بر جهید

564. *Dedi: "Eğer cenge ümîdin nâkıs ise: "Ey kerîmler, sıçrayın!" diye bir na'ra vur."*

Kervân halkı bekçiye cevâben dedi: "Eğer onlara karşı cenk ve mukābele etmek ümîdi sende nâkıs oldu ise: "Ey kerîmler, kalkın, yetişin!" diye bir bağıra idin!"

گفت آن دم کارد بنمودند و تیغ　　که خمش ور نه کشیمت بی‌دریغ

565. *Dedi: "O zaman: "Sus! yoksa amansız seni öldürürüz!" diye bıçak ve kılıç gösterdiler."*

Bekçi onlara cevâben dedi: "Hırsızlar hücûmları vaktinde bana: "Sus! Eğer bağırır isen sana acımaksızın ve aman vermeksizin seni öldürürüz!" dediler. Ve bıçak ve kılıç gösterdiler. Ben de korkup bağıramadım."

آن زمان از ترس بستم من دهان　　این زمان هیهای و فریاد و فغان

566. *"O zaman korkudan ben ağız bağladım. Bu zaman hey-hây ve feryâd ü figān ederim.*

"Hey-hây", cenk ve karışıklıkta edilen şamata ve gürültü. Ya'ni, "Hırsızların hücûmu vaktinde korkudan ağzımı kapadım. Şimdi bağırırım ve feryâd ü figān ederim. Zîrâ ölüm korkusu yoktur."

آن زمان بست آن دمم که دم زنم　　این زمان چندان که خواهی هی کنم

567. *"O zaman söz söylemem için nefesim bağlandı. Bu zaman istediğin kadar hey edeyim!"*

"Ki, dem-zenem" ibâresindeki "ki" ta'lîl içindir. "Hey-kerden", na'ra ve feryâd etmekten kinâyedir. Ba'zı nüshalarda "hey" yerine "mey" vâki'dir. "Dem-zeden", söz söylemek demektir. Ya'ni, "Hırsızların hücûmu vaktinde söz söylemem için lâzım olan nefesim bağlandı ve tutuldu. Şimdi korku gittiği için nefesim serbesttir. Binâenaleyh istediğin kadar feryâd edeyim!"

چونكه عمرت برد ديو فاضحه　　　بى‌نمك باشد اعوذ و فاتحه

568. *Vaktâki senin ömrünü rüsvây edici olan şeytan götürdü, Eûzü ve Fâtiha tuzsuz olur.*

"Fâzıha", ism-i fâilin müennes sîgası olup "rüsvây edici" demektir. Bu kelimenin müennes olarak zikri, "dîv"den murâd, nefis olduğuna işâret buyurulur. Zîrâ nefis müennestir. "Bî-nemek", tatsız ve tuzsuz demektir. Ya'ni, vaktâki nefs-i emmâre senin ömrünü seni rüsvây etmek sûretiyle boşuna sarf ettirdi, artık, "Eûzü billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm" demek ve Fâtiha-i şerîfe okumak tatsız ve tuzsuz olur. Zîrâ şeytan meşrebinde olan nefs-i emmâre sana yapacağını yapmış ve senin ömrünü isrâf ettirmiştir. Bu hâl bekçinin kervân soyulduktan sonra feryâd etmesine benzer.

گر چه باشد بى‌نمك اكنون چنين　　　هست غفلت بى‌نمك‌تر زان يقين

569. *Gerçi şimdi nâle etmek tuzsuz olur; muhakkak gaflet ondan daha tuzsuzdur.*

Gerçi iş işten geçtikten sonra nâle ve feryâd etmek tatsız ve tuzsuz bir şey olur, fakat isrâf edilerek geçirilen ömre teessüf etmeyip gaflet etmek ve قُلْ يَاعِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ (Zümer, 39/53) ya'ni "Ey benim nefisleri üzerine isrâf eden kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümîdinizi kesip me'yûs olmayın!" âyet-i kerîmesine istinâden Hakk'a yalvarıp nâle etmemek ondan daha tatsız ve tuzsuz olur.

همچنين هم بى‌نمك مى‌نال نيز　　　كه ذليلان را نظر كن اى عزيز

570. *Böyle de olsa tuzsuz dahi nâle et! De ki: "Ey Azîz! Zelîllere nazar et!"*
[544]

Böyle bir müddet ömrün isrâf edilmiş olsa bile, varsın tatsız ve tuzsuz olsun, yine Hakk'a münâcât edip ve yalvarıp de ki: "Ey Azîz olan Hâlik'ım! Nefs-i emmârenin yed-i kahrında zelîl olan bu kullarına rahmetinle nazar et!"

قادرى بيگاه باشد يا بگاه　　　از تو چيزى فوت كى شد اى اله

571. *"Vakitli veyâhud vakitsiz olsun, Kādir'sin. Ey İlâh! Bir şey senden ne vakit fevt olur!"*

"Bu zelîl kulun, nefs-i emmârenin tuzağına tutulmadan evvel gaflet ettim, sana yalvarmadım. Şimdi tuzağa tutulup, iş işten geçtikten sonra yalvarıyorum. Sen beni bu tuzaktan kurtarmaya kādirsin. Zîrâ ey benim Allâh'ım! Senin lütfun bir vakit ile mukayyed değildir. Vakit ile mukayyed olan biz âciz

kullardır. Binâenaleyh bir vakitte bizden fevt olan şey senin ind-i ulûhiyyetinde ne vakit fevt olur!.."

شاه لَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ　　کی شود از قدرتش مطلوب گم

572. *"Lâ te'sev alâ mâ fâteküm"ün şâhıdır. Onun kudretinden ne vakit matlûb kaybolur?!.*

Bu beyt-i şerîf lisân-ı Pîr'den irşâden vâki'dir. Ya'ni, Hak Teâlâ sûre-i Hadîd'de لَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ (Hadîd, 57/23) ya'ni "Fevt olan şey üzerine me'yûs olmayın ve gelen şey ile ferahlanmayın!" sözünün şâhıdır. O Hâlik-ı azîmü'ş-şânın kudretinin hazînesinden ne vakit kulların matlûbu kayıp ve fevt olur?

حواله کردن مرغ گرفتاریٔ خود را در
دام بفعل و مکر و زرق زاهد و جواب گفتن زاهد مرغ را

Kuşun kendi giriftârlığını zâhidin fiiline ve fikrine ve riyâsına havâle etmesi ve zâhidin kuşa cevâb vermesidir

گفت آن مرغ این سزای او بود　　که فسون زاهدان را بشنود

573. *O kuş dedi: "Bu onun sezâsı olur ki, zâhidlerin füsûnunu dinleye!"*

Kuş tuzağa tutulduktan sonra dedi ki: "Bu tuzağa tutulmak ve hürriyetini kaybetmek zâhidlerin füsûnunu ve hîlesini dinleyenlerin sezâsı ve lâyığıdır."

گفت زاهد نی سزای آن نشاف　　کو خورد مال یتیمان از گزاف

574. *Zâhid dedi: "Hayır, o neşşâfın sezâsıdır ki, o yetimlerin malını güzâf olarak yiye!"*

"Neşşâf", şeddâd veznindedir; "arkadaşlarını beklemeye sabredemeyip, henüz tencerede bulunan pişmiş yemeğe ekmek batırarak yiyen kimse" demektir (*Kāmûs*). Bu ma'nâya göre bu kelime beyt-i şerîfte zarûret-i vezn için

şeddesiz okunur. "Nişâf", "neşefe"nin cem'idir. Süt sağılırken sütün yüzünde zuhûr eden köpükler demektir (*Kāmûs*). "Neşâf", her şeyden suyu kendisine çekmek ma'nâsınadır (*Müntehabü'l-Lügāt*). Bu ma'nâların cümlesi hırstan ve celb-i menfaatten kinâye olur. "Güzâf", herze, beyhûde ve çok ve hesâbsız ma'nâlarınadır. Burada "beyhûde ve ma'nâsız" demektir. Yetîmlerin malını fuzûlî olarak yemek, nefsin fetvâsı ile hadd-i şer'îyi tecâvüz etmekten kinâye olur.Ya'ni avcı kuşa dedi ki: "Hayır, senin bu tuzağa tutulman benim hîlem sebebi ile değildir. Belki hırs ve celb-i menfaat sebebiyle nefsinin verdiği fetvâ üzerine fuzûlî olarak hadd-i şer'îyi tecâvüz etmenin cezâ-yı sezâsıdır. Eğer senin bu hırsın olmasa idi, benim hîlemin sana karşı te'sîri olmazdı."

بعد ازان نوحه‌گری آغاز کرد   که فخ و صیاد لرزان شد ز درد

575. *Ondan sonra nevha-gerliğe başladı ki, tuzak ve avcı derdden titreyici oldu.*

Kuş avcıdan bu sözü işittikten sonra kendi kabâhatini anlayıp feryâda başladı ve öyle şiddetle feryâd edicilik yaptı ki, onun derd ve elemi tuzağa ve avcıya te'sîr edip onlar da titrediler.

کز تناقضهای دل پشتم شکست   بر سرم جانا بیا می‌مال دست

576. *Dedi ki: "Kalbin tenâkuzlarından sırtım kırıldı. Ey cân, gel, başımın üzerine el sür!"*

"Kalbin tenâkuzları"ndan murâd, birbirine zıd ve muhâlif olan fikirler ve hâtıralardır. "Cân"dan murâd, ma'şûk-ı hakîkî olan Hak'tır. Ya'ni kuş tuzağa tutulduktan sonra Hak Teâlâ'ya münâcâttan başka çâre bulamayıp, münâcâta başladı ve dedi ki: "Ey ma'şûk-ı hakîkî olan Rabbim! Kalbimin muhtelif fikirlerinden ve hâtıralarından sırtım kırıldı ve belim bükülüp kambur oldum. Pek âciz bir hâlde kaldım. Âcizlere ve zelîllere merhamet senin şânındandır. İmdâdıma yetiş! Gel, benim başımı lütfunun eli ile okşa!"

زیر دست تو سرم را راحتیست   دست تو در سکر بخشی آیتیست

577. *"Senin elinin altında benim başıma bir râhat vardır. Senin elin sarhoşluk bağışlayıcılıkta bir âyettir."*

"Ey ma'şûkum! Senin lütuf elinin altında muhtelif fikirler ile perîşân olan başım sükût bulup, râhat eder ve senin okşamandan dolayı ben zevk ve sürûrun sarhoşu olurum. Binâenaleyh senin lütuf elin sarhoşluk bağışlayıcılık husûsunda bir alâmet ve nişân olur. Ya'ni senin dest-i lütfunun okşaması sâ-

likin makām-ı fenâya vusûlü için bir alâmet ve bir nişân olur." Ba'zı nüshalarda "sekr-bahşî" yerine "şükr-bahşî" vâki'dir. "Senin elin şükür bağışlayıcılıkta bir nişân olur" demektir. Ya'ni "Ey benim Rabbim! Sen bir kulunun başını dest-i lütfunla okşar isen, senin elin o kulunu senin her bir tecellîne karşı şükür edici yapar ve tab'ına mülâyim gelmeyen tecellîlerine karşı aslâ şikâyet etmez bir hâle getirir" demek olur.

سايهٔ خود از سر من بر مدار   بی‌قرارم بی‌قرارم بی‌قرار

578. *"Kendi sâyeni başımın üzerinden kaldırma! Karârsızım, karârsızım, karârsız!.."*

Bu beyt-i şerîfte "karârsızım" ta'bîrinin üç def'a zikriyle nefsin üç mertebesindeki telvînine işâret buyurulur. Zîrâ sâlik nefs-i emmâre, levvâme ve mülhime mertebelerinde dâimâ karârsızdır ve telvîn içindedir. Nefs-i mutmainne makāmına gelinceye kadar sâlik bu karârsızlıklardan kurtulamaz. Bu mertebelerin her birinde nefsin türlü türlü tuzaklara tutulması mümkindir. Binâenaleyh sâlik, bu merâtibi ve akabelerini ancak Hakk'ın lütfu ile geçebilir. Yukarıdaki 522 ve 523 numaralı beyitlere de mürâcaat buyurulsun.

خوابها بیزار شد از چشم من   در غمت ای رشك سرو و یاسمن

579. *"Ey servinin ve yâseminin reşki, senin gamında uykular benim gözümden usandı."*

"Ey cemâl-i zâtîsine servi ağacının ve yâsemin çiçeğinin güzelliği reşk eden ma'şûkum! Senin gamında uykular gözümden usandı, ya'ni gece uykularım kaçtı."

گر نیم لایق چه باشد گر دمی   ناسزایی را بپرسی در غمی

580. [564] *"Gerçi lâyık değilim. Eğer bir dem, bir nâ-sezâyı bir gam içinde sorsan ne olur?"*

"Ey ma'şûkum! Gerçi ben senin lütfuna lâyık değilim. Fakat iltifâtına lâyık olmayan bir âşığın hâlini gam içinde sorsan ne olur ve senin şân-ı azîmine noksân ârız olur mu?"

مر عدم را خود چه استحقاق بود   که بر او لطفت چنین درها گشود

581. *Muhakkak ademe ne istihkāk var idi ki, senin lütfun onun üzerine böyle kapılar açtı?*

"Adem"den murâd, abdin ilm-i ilâhîde sâbit olan hakîkatidir ki, bu sübût onun bir ameline ve istihkākına müstenid değildir. Binâenaleyh bu beyt-i şerîfte "istihkāk"dan murâd, amellerden husûle gelen liyâkattır. Yoksa mutlak isti'dâd-ı ezelî değildir. Zîrâ a'yân-ı sâbitenin her birinde mevcûd olan isti'dâd üzerine ifâza-i vücûd vâki' olmuştur ve lutf-ı ilâhî onun üzerine esmâ-i ilâhiyye ahkâm ve âsârının zuhûru için kapılar açmıştır.

خاك گرگين را كرم آسيب كرد　　　ده گهر از نور حس در جيب كرد

582. *Uyuz toprağa kerem te'sîr etti. His nûrundan on gevheri der-ceyb etti.*

"Gergîn", uyuz demektir. Burada murâd, çorak olan topraktır. "Âsîb", çarpmak ve müsâdeme ve te'sîr etmek ma'nâsınadır. "His nûrundan on gevher"den murâd, havâss-ı hamse-i zâhire ve havâss-ı hamse-i bâtınedir. Nitekim âtîdeki beyt-i şerîfte tavzîh buyurulur. Ya'ni, İlâhî! Senin keremin çorak olan toprağa çarptı ve te'sîr etti. O topraktan evvelen nebât, sonra hayvân ve sonra da beş zâhir ve beş bâtın olmak üzere on his nûrunu ceybine koyan beşer zuhûr etti. Ve zuhûr-ı beşer hakkında III. cildin 3887 numaralı beytinde ve IV. cildin 3622 numarasından 3633 numaralarına kadar olan beyitlerde tafsîlât geçti; Ve *Fîhi Mâ Fîh*'in 27. faslında da cenâb-ı Pîr efendimiz bu ma'nâ hakkında şöyle buyururlar:

"Sen evvelen toprak idin, Hak Teâlâ seni âlem-i nebâta getirdi ve âlem-i nebâttan sefer ettin. Alaka ve mudğa âlemine geldin. Ondan sonra âlem-i hayvânîye ve oradan âlem-i insânîye sefer ettin. Kerâmât, Hak Teâlâ'nın sana böyle bir seferi karîb kılmasıdır. Bu geldiğin yollarda ve menzillerde geleceğin ve hangi tarîkdan vürûd eyleyeceğin hiç hâtırında ve vehminde yok idi. Vaktâki geldin ve seni getirdiler, şimdi âşikâre olarak geldiğini görüyorsun. İşte seni böyle başkaca türlü türlü yüz âleme getireceklerdir. Münkir olma ve ondan haber verirlerse kabûl et!"

پنج حسّ ظاهر و پنج نهان　　　كه بشر شد نطفهٔ مردار از آن

583. *Beş hiss-i zâhir ve beş bâtın ki, murdâr olan nutfe ondan beşer oldu.*

Beş hiss-i zâhir ki: Görme, işitme, koklama, tatma ve tutma kuvvetlerinden ibârettir; ve beş hiss-i bâtın ki: Hiss-i müşterek, hayâl, hâfıza, vâhime ve mutasarrıfa kuvvetlerinden ibârettir. Vücûd-i insânîde mündemiç olan pis nutfe bu on hissin fa'âliyetinden "beşer" mertebesine terakkî etti. Zîrâ nutfe galebe-i şehvetten dolayı akar ve şehvetin muharriki ise bu kuvvetlerdir.

Ba'zı nüshalarda "nutfe-i murdâr" yerine "nutfe-i mürde" vâki'dir. "Ölü ve câmid olan nutfe o kuvvetlerden beşer oldu" demek olur.

توبه بی‌توفیقت ای نور بلند　　　چیست جز بر ریش توبه ریش خند

584. *Ey âlî olan nûr! Senin tevfîkın olmaksızın tövbe, tövbenin sakalına istihzâdan başka nedir?*

"Tevfîk", Allâh Teâlâ hazretlerinin kulların fiilini sevdiği ve râzı olduğu şeye muvâfık kılması, demektir. "Nûr", esmâ-i ilâhiyyedendir. "Nûr-ı bülend"den murâd, Hak Teâlâ'dır. Bu beyt-i şerîfte ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا (Tevbe, 9/118) ya'ni "Hak Teâlâ onlara rücû' etmeleri için, rücû' etti" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bu âyet-i kerîme mûcibince kulun tövbesi ve rücû'u evvelen Hakk'ın tövbesine ve rücû'una muallaktır ki, bu da Hakk'ın kuluna tövbeye muvaffakıyyet ihsânıdır. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber efendimiz buyururlar ki: "Bu âyet-i kerîme tövbeyi terk edenler için bir özür ta'lîmidir. Vaktâki "Niçin tövbe etmedin?" diye kendilerine suâl vâki' olur, onlar bu suâli müteâkıben i'tizâr edip derler ki: "Yâ Rab! Sen bizlere tâib ve râci' olmadın, binâenaleyh biz de tövbe edemedik." Bu tefsîr Hz. Şeyh-i Ekber'in âsîlere verdiği bir müjdedir. Ya'ni, ey âlî olan Nûr! Senin tevfîkın olmaksızın yapılmış olan tövbe ve rücû' esassız ve temelsiz bir tövbe ve rücûdur. Öyle bir tövbe, tövbe dediğimiz ma'nâ ile istihzâ etmekten başka nedir!..

سبلتان توبه یك یك بر کنی　　　توبه سایه ست و تو ماه روشنی

585. *Tövbenin bir bir bıyıklarını koparırsın; tövbe gölgedir ve sen parlak aysın!*

"Seblet ber-kenden", bıyık yolmak; âciz ve zelîl bırakmaktan kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). Ya'ni, yâ Rab! Kul hakkındaki lütfun mutlakā tövbeye muallak değildir. Binâenaleyh sen tövbeyi âciz ve kıymetsiz bir hâlde de bırakırsın. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'inde sûre-i Fetih'de وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ (Fetih, 48/14) ya'ni "Göklerin ve yerlerin mülkü Allâh Teâlâ'nındır, dilediği kimseyi mağfiret eder" buyurdun. Kulun tövbesi olmasa da onun mağfireti lütfunun bileceği iştir. Zîrâ tövbe senin "Tevvâb" ism-i şerîfinin sâyesi ve zıllıdır. O ism-i şerîfin müsemmâsı olan zât-ı latîfin ise, zulmet-i isyân üzerine mütecellî olan parlak ay gibidir. Ay ışığının vâsıl olduğu yerlerde nasıl, gölge kalmazsa, senin zât-ı latîfinin tecellîsi vaktinde dahi esmâ gölgeleri de öylece zâil olur. Zîrâ mezâhir esmânın ve esmâ sıfâtın ve sıfât zâtın perdeleridir. Zât zâhir olunca perdeler kalkar.

ای ز تو ویران دکان و منزلم　　　　چون ننالم چون بیفشاری دلم

586. *Ey senden dükkânım ve menzilim vîrân olan! Gönlümü sıktığın vakit nasıl nâle etmeyeyim?*

"Dükkân"dan murâd, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye âsârının mahall-i tecellîsi olan vücûd-i izâfî ve cisimdir; ve "menzil"den murâd, rûhun makām-ı temkînidir. "Gönlün sıkılması"ndan murâd, Hakk'ın kalbe tecellî-i kahrîsi ve celâlîsi ile tecellîsidir. Ya'ni, ey tecellî-i zâtîsinden cismimin harekâtı ve rûhumun makām-ı temkîni muhtel ve vîrân olan ma'şûkum! Sen kahır ve celâl ile kalbime tecellî ettiğin vakit nasıl nâle ve feryâd etmeyeyim?...

Bu beyitlerde Hz. Pîr efendimiz kendi zevk ve hâl-i âlîlerine işâret buyururlar. Zîrâ ehlullâh biri "telvîn" ve diğeri "temkîn" olmak üzere iki hâl içinde bulunurlar. Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî (k.s.) efendimiz "telvîn" hakkında buyururlar ki: "Bu telvîn abdin "ahvâl" içinde intikālidir; ve çok kimselerin indinde bu telvîn nâkıs olan bir makāmdır. Halbuki bizim indimizde makāmların en kâmilidir. Onun hâli Hak Teâlâ'nın كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) [ya'ni "O, her ân yeni bir iştedir"] kelâm-ı şerîfinde kendi hakkında buyurduğu haldir."

Ve temkîn hakkında da şöyle buyururlar: "Temkîn, bizim indimizde telvînde temkîndir; ve o Hakk'a vâsıl olanların hâlidir."

Telvîn içinde temkîn güç bir haldir. Zîrâ temkîn içinde olmayan telvîn mecâzîbin ahvâli olacağından nâkısların hâlidir. Onlar bu hâl içinde ahkâm-ı şerîatı ta'tîl dahi ederler. Kâmiller ve Hakk'a vâsıllar böyle değildir. Nitekim Hz. Pîr efendimize hâl-i semâ'da iken fetvâ almaya gelirler ve hazret dahi o hâl içinde ahkâm-ı şer'î ne ise onu yazıp verirler idi. Nitekim tafsîli *Menâkıblar*'da mündericdir. İşte bu hâl telvîn içinde temkîndir; ve Hz. Şeyh-i Ekber efendimizin buyurduğu ekmel-i makāmât olan telvîn budur. Binâenaleyh sâhib-i telvîni anlamak, sâhib-i temkîni anlamaktan daha güç ve incedir.

چون گریزم زانکه بی‌تو زنده نیست　　　　بی‌خداوندیت بود بنده نیست

587. *Nasıl kaçarım? Zîrâ ki sensiz diri yoktur. Senin hudâvendliğin olmaksızın bendelik vücûdumuz yoktur.*

Ey ma'şûkum! Ben senin kahrî ve celâlî olan tecellînden nasıl kaçarım? Zîrâ kulun hayâtı senin sıfat-ı Hayât'ının pertevinden ve aksindendir. Binâenaleyh ihsân ve atâ edici efendilik olmaksızın kulun vücûdu yoktur. Zîrâ kulun vücûd-i izâfîsi ve varlığı senin hakîkî olan varlığındandır.

جان من بستان تو ای جانرا اصول　　　زانکه بی‌تو گشته ام از جان ملول

588. *Ey cânın usûlü! Benim cânımı sen al! Zîrâ ki sensiz candan melûl olmuşum.*

"Usûl", aslın cem'idir. Burada "asl"ın cemi' olarak zikrinde işâret budur ki, insanın cisminde rûh-ı tabîî, rûh-ı nebâtî ve rûh-ı hayvânî müctemi'dir; ve onların hey'et-i mecmûasına rûh-ı insânî taalluk etmiştir; ve her bir rûh insanın cismine sârî olan bir asıl olup, bu asılların hepsinde sıfât ve esmâsıyla mütecellî olan Hak'tır; ve esmâ sıfâtın ve sıfât zâtın ve mezâhir bunların cümlesinin perdesidir; ve tecellî-i zâtîye mazhar olmayan cân ise esmâ ve sıfât ve mezâhir perdeleri arkasında hicâbdadır. Bu ma'nâlara binâen cenâb-ı Pîr efendimiz buyururlar ki: Ey cânın asılları! Benim cânımı tecellî-i zâtînin istîlâsı altına al! Zîrâ senin tecellî-i zâtîne mazhar olmayan ve sıfât ve esmâ ve mezâhir perdeleri arkasında kalan candan usanmışım.

عاشقم من بر فن دیوانگی　　　سیرم از فرهنگی و فرزانگی

589. *Ben delilik fenni üzere âşığım! Ferhenglikten ve ferzânelikten tokum!*

"Ferheng", ilim, dâniş, edeb demektir. "Ferzâne", hakîm, âlim, âkıl, mücerred ve hür ma'nâlarınadır (*Burhân*). "Fenn", nevi', sınıf ve çeşit demektir. Ya'ni, ben delilik tarzı üzere âşığım. İlm ü edebden ve hakîmlikten doydum. Ya'ni ilm ü edeb ve hakîmlik tarzlarını çok isti'mâl ettim ve hepsinden bıktım. Şimdi ise delicesine Hakk'ın âşığıyım. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

زدانشها بشویم دل زخود خودرا کنم غافل　　　که پیش دلبر مقبل نشاید ذو فنون رفتن

Nazmen tercüme:

"Atıp dilden ulûmu eyleyim benden beni gâfil;
Huzûr-ı dilbere lâyık değildir zû-fünûn gitmek"

چون بدرد شرم گویم راز فاش　　　چند از این صبر و زحیر و ارتعاش

590. [574] *Vaktâki hayâ bir yırtılır, sırrı açık söylerim. Bu sabır ve zahîr ve irtiâştan ne vakte kadar?..*

"Zahîr", karın buruntusu ve dizanteri ve zorlukla nefes almak ve nâle etmek. "İrtiâş", bedenin ihtiyârsız olarak titremesi. Ya'ni, vaktâki ma'şûkuma karşı sâika-i aşk ile hayâ perdesi yırtılır, sırr-ı vahdeti ve onun tecelliyâtı es-

rânnı açık söylerim. Önüme hayâ perdesi çekildiği vakit sabr ederim ve esrâ-rı fâş edemediğim için içimde sıkıntı peydâ olur ve vücûduma titreme gelir. Âh, bu sabır ve iç ağrısı ve titreme ne vakte kadar sürecektir?...

در حیا پنهان شدم همچون سجاف   ناگهان بجهم از این زیر لحاف

591. *Sicâf gibi hayâ içinde gizli oldum. Bu yorgan altından ansızın sıçrayayım!*

"Sicâf", kitâb vezninde, "perde"ye derler, setr ma'nâsına. Bir kavle göre de birbirlerine çatal, aralarında aralık bulunan iki perdedir. Her birine "secf" ve "sicâf" derler (*Kāmûs*). Ya'ni, çatal gibi hayâ içinde gizlendim. Artık bu hayâ yorganı ve sütresi altından ansızın sıçrayayım! "Hayâ", yekpâre, büyük perde rakasında gizli kalan çatal perdelere teşbîh buyurulmuştur.

ای رفیقان راهها را بست یار   آهوی لنگیم و او شیر شکار

592. *Ey refîkler! Yâr yolları bağladı. Topal âhûyuz ve o av arslanıdır.*

Ey Hak yolunun arkadaşları! Âşık ile ma'şûkun ittihâdı ve sırr-ı vahdeti hakkında size birtakım îzâhât vermek isterdim. Fakat o ma'şûk-ı hakîkî kelâm yollarını bağladı. Biz büyük, topal âhû gibiyiz. O da bu topal âhûyu avlamak azminde bulunan arslandır.

جز که تسلیم و رضا کو چارهٔ   در کف شیر ز خونخوارهٔ

593. *Bir kan içici erkek arslanın pençesinde teslîm ve rızâdan gayrı bir çâre nerede?*

Hakk'ın yed-i kudret ve tasarrufunda bizim vaz'iyetimiz bir kan içici erkek arslanın pençesine düşmüş olan bir âhûnun vaz'iyetine benzer. Bu vaz'iyet içinde teslîm ve rızâdan başka bir çâre var mıdır? Zîrâ Hak Teâlâ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ve يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ya'ni "Dilediğini işler" (Âl-i İmrân, 3/40) ve "Dilediği şeye hükmeder" (Mâide, 5/1).

او ندارد خواب و خور چون آفتاب   روحها را می‌کند بی‌خورد و خواب

594. *O güneş gibi uyku ve yeme tutmaz. Rûhları yemeksiz ve uykusuz yapar.*

Hak Teâlâ hazretlerinin zât-ı şerîfi لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ (Bakara, 2/255) ya'ni "Hak Teâlâ'ya mızganmak ve uyku ânz olmaz" âyet-i kerîmesi mûcibince uyku tutmaz ve هُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ (En'âm, 6/14) ya'ni "O yedirir ve yedirilmez" âyet-i kerîmesi mûcibince dahi yemek yemekten münezzehdir. Rûh-ı insânî-

yi kendi halîfesi ittihâz buyurduğu cihetle onu da kendisine benzetmek için yemeksiz ve uykusuz yapar.

که بیا من باش یا هم خوی من   تا ببینی در تجلی روی من

595. *Der ki: "Gel, ben yâhud benim hem-huyum ol, tâ ki, tecellîde benim yüzümü göresin!"*

Ya'ni, Zât-ı Hak'tan rûh-ı insânîye hitâben buyurulur ki: "Ey rûh-ı insânî! Gel, tecellî-i zâtîm ile senin senliğin gitsin de ben ol ve benim benliğimde fânî ol!" Veyâhud "Tecellî-i esmâiyyemi ve sıfâtiyyemi kâmilen kabûl ederek benim ahlâkım ile ahlâklan ve تخلقوا باخلاق الله ya'ni "Allâh'ın ahlâkıyla ahlâklanınız!" hadîs-i şerîfinin sırrına mazhar ol, tâ ki, benim yüzümü göresin!"

Ma'lûm olsun ki, müşâhede hakkında muhakkıkların sözleri çoktur. Burada onların zikri uzun olur. Hülâsası budur ki: "Cemâl-i Hakk'ı müşâhede eden ehlullâh iki nevi'dir:

Birisi, tecellî-i zâtî ile kendisinde vücûd ve varlık eseri kalmamış olan tâifedir ki, bunların görüşü Hakk'ın kendisini görüşüdür. Bu mertebede görülen ve gören ve gösteren hep Hak'tır. Bu mertebenin zevkine ve idrâkine akıl vâsıtasıyla vusûl mümkin değildir. Zîrâ akıl bu mertebenin sözlerini türrehât ve saçma addedip güler.

İkinci tâife, tecellî-i zâtî çeşnisini tatmayıp Hakk'ı mezâhirde, esmâ ve sıfât aynalarında görürler. Bu esmâ ve sıfât tecelliyâtı hakkında söz söylemek ve sâliklerin akıllarının gözlerini açmak kābildir. Zîrâ akıl bu mertebenin sözlerini kabûl eder ve vücûd-i hakîkînin vahdetine ilmen ıttılâ' hâsıl eder. Fakat bu müşâhedenin sâhibi olan ehlullâhın zevkini mahz-ı ilm ile tahsîl edemez. Bu zevk ancak bir insân-ı kâmilin terbiyesi altında sülûk vâsıtasıyla hâsıl olur. Beyt-i şerîfte bu iki nevi' müşâhedeye işâret buyurulmuştur.

ور ندیدی کی چنین شیدا شدی   خاك بودی طالب احیا شدی

596. *"Ve eğer görmese idin ne vakit böyle deli olurdun? Toprak idin, diriltmenin tâlibi oldun."*

"Ey halîfem olan rûh! Eğer sen beni ezelde görmese idin, ne vakit bu vücûd-i izâfî âleminde benim aşkımdan deli olurdun? Sen bu vücûd-i izâfî âleminde evvelen toprak idin, lisân-ı isti'dâd ile diriltmenin tâlibi oldun ve insan olmayı istedin." Nitekim Cenâb-ı Pîr efendimiz bir gazellerinde şöyle buyururlar:

پیش ازآن کاندر جهان باغ و می انگور بود   از شراب لایزالی جان ما مخمور بود

ما ببغداد جهان جان انا الحق می زدیم   پیش ازآن کین دار و گیرونکتهٔ منصور بود

پیش ازآن کین نفس کل درآب وگل معمار شد   در خرابات حقایق عیش ما معمور بود

Nazmen tercüme:

"Âlemin bâğı, meyi, engûru mevcûd olmadan,
Lâ-yezâlî bâdesinden cânımız mahmûr idi.
Âlem-i cân Bağdâd'ında biz "ene'l-Hak" der idik;
Şûriş-i Mansûr evvelden dahi mezkûr idi.
Etmemişken âb u gilde nefs-i küll mi'mârlık,
Tâ harâbât-ı ezelde ayşimiz ma'mûr idi."

گر ز بی‌سویت ندادی او علف   چشم جانت چون بماند آن طرف

597. *Eğer sana tarafsızdan o alef vermese idi, senin cânının gözü niçin o tarafta kalmıştır?*

"Tarafsız"dan murâd, âlem-i ervâhtır. "Alef"ten murâd, rûhun gıdâsı olan aşk ve ma'rifet-i Hak'tır. Ya'ni, eğer ma'şûk-ı hakîkî sana o tarafsız ve cihetsiz olan rûhâniyet âleminden cânının gıdâsı olan aşkı ve ma'rifeti vermese idi, senin rûhunun gözü o rûhâniyet âlemine dikilip kalır mı idi?

گربه بر سوراخ زان شد معتکف   که ازان سوراخ شد او معتلف

598. *Kedi ondan dolayı delik üzerinde mu'tekif oldu ki, o delikten o mu'telif oldu.*

"İ'tikâf", nefsi habsedip bir yerde kalmak demektir. Ya'ni, nitekim kedi bir delikten fâre ile mu'telif olduğu ve gıdâ bulduğu için nefsini o deliğin önünde habsedip kaldı ve mütemâdiyen o deliğe müteveccih oldu.

گربهٔ دیگر همی‌گردد بیام   کز شکار مرغ یابید او طعام

599. *Diğer kedi de damı dolaşır ki, o kuşun şikârından taâm bula!*

Ba'zı kediler fâre yemez. Böyle fâre yemeye alışmayan bir kedi de kuş avlayarak gıdâsını bulmak için damda dolaşır durur ve nazarı, gıdâsı tarafına olur.

آن یکی را قبله شد جولاهگی   و آن یکی حارس برای جامگی

600. *O birine çulhalık kıble oldu ve o biri maâş için bekçi oldu.*
[584]

Her mahlûk gıdâsını aldığı yere müteveccih oldu. Meselâ birisi maîşetini te'mîn için çulhalık san'atına teveccüh etti ve o diğeri de maâş almak için bekçi oldu. "Câmegî", maâş ve ta'yîn ma'nâlarınadır.

و آن یکی بی‌کار و رو در لامکان که ازان سو دادیش تو قوت جان

601. *Ve o biri işsiz ve yüzü lâ-mekânadır ki, o taraftan ona sen gıdâ-yı cân verdin.*

Ey Rezzâk-ı hakîkî olan Rabbim! Zâhirde bir iş güç ile meşgûl olmayıp yüzünü rûhâniyet âlemine çevirmiş olan bir kulunun cismine âid olan gıdâ-yı sûrîyi ve rûhuna âid olan gıdâ-yı ma'nevîyi sen lâ-mekân olan rûhâniyet âleminden ve âlem-i gaybdan ona verdin.

Menkıbe: "Bir şahıs Ebu'l-Abbâs Kassâb-ı Âmilî (k.s.) hazretlerinin huzûruna gelip ondan kerâmât istedi. Hazret ona cevâben buyurdu ki: "Ne vâki' olduğunu görmüyor musun? Bir kasap oğlu babasından kasaplık öğrenmiş olsun; ona bir şey göstersinler ve onu cezb etsinler, Bağdâd'da Şiblî'nin önüne sevk etsinler ve Bağdâd'dan Mekke'ye ve Mekke'den Medîne'ye ve Medîne'den Kudüs-i Şerîf'e götürsünler ve Kudüs'te Hızır (a.s.)ı ona göstersinler ve onu kabûl etmesini Hızır'ın kalbine ilkā etsinler ve onunla sohbet etsin!.. Ve buraya getirsinler ve âlem halkı ona müteveccih olsun. Hattâ meyhânelerden gelip zulmetlerden bîzâr olsunlar ve tövbe etsinler ve ni'metlerini fedâ etsinler ve etrâf-ı âlemden yanmışlar gelip bizden Hakk'ı istesinler!.. Bundan ziyâde kerâmet mi olur?" O şahıs dedi ki: "Ey şeyh! Benim göreceğim bir kerâmet lâzımdır." Hz. Şeyh yine cevâben buyurdu ki: "Biz kasap gibi avâmdan birinin oğlu olduğumuz hâlde büyüklerin sadrına geçip oturalım ve yerin dibine geçmeyelim ve bu duvarlar üzerimize yıkılmasın ve bu ev üstümüze çökmesin ve mülkü ve pâdişâhlığı yok iken bizim gibi bir kimse velâyet sâhibi olsun; âletsiz ve kesbsiz rızık yesin ve halâyıka yedirsin!.. Bunlar kerâmet değil midir?"

کار او دارد که حق را شد مرید بهر کار او ز هر کاری برید

602. *İşi o tutar ki, Hakk'a mürîd oldu. Onun kârı için her bir kârdan kesildi.*

Asıl iş yapan kimse bu hayât-ı dünyeviyyede ancak Hakk'ın istediği iş ile meşgûl olup Hakk'ın murâdının gayrı olan işler ile meşgûliyetten kesilen ve Hakk'ı isteyici olan kimsedir.

دیگران چون کودکان این روز چند   تا شب تَرْحال بازی می‌کنند

603. *Başkaları çocuklar gibi bu birkaç gün, rihlet gecesine kadar oyun yaparlar.*

"Terhâl", gitmek ve göç etmek ve rihlet etmek ma'nâsınadır. Başka kimseler birkaç günlük ömürden ibâret olan bu hayât-ı dünyeviyyede, âhirete rihlet etmek gecesine kadar, çocuklar gibi oyun ile meşgûl olurlar. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ (Hadîd, 57/20) Ya'ni "Hayât-ı dünyâ ancak oyun ve boş meşgûliyettir" buyurulur.

خوابناکی کو ز یقظت می‌جهد   دایهٔ وسواس عشوه‌ش می‌دهد

604. *Bir uykulu ki o, uyanıklıkdan dolayı sıçrar, vesvâs dâyesi ona işve verir.*

"Vesvâs", savt-ı hafî ma'nâsına olan "vesvese"ye derler, "müvesvis" ma'nâsında da kullanılır. Bu sûrette şeytanın ismi olur. "Dâye", çocuğa bakan mürebbî demektir. "İşve-dâden", aldatmak ma'nâsınadır. Ya'ni, bu dünyâ hayâtında gaflet uykusu içinde bulunan bir kimse "Bu hayat fânîdir, bizden evvel gelenler âhirete gittiler, mutlakā biz de gideceğiz. Hayât-ı uhreviyyeye lâzım olan amel ile meşgûl olayım!" diye ba'zan o gafletten uyanır. Fakat vesvese dâyesi onu aldatıp, yine çocuk gibi uyutur. Der ki:

رَوْ بَخُسْبْ ای جان که نگذاریم ما   که کسی از خواب بجهاند ترا

605. *"Git uyu, ey cân! Biz bırakmayız ki, bir kimse seni uykudan sıçratsın!"*

Ya'ni, "Ey uyanmak isteyen cân! Git, uykuna devâm et. Biz bir insân-ı kâmilin seni bu gaflet uykusundan uyandırmasına mâni' oluruz ve seni uyandırmaya bırakmayız."

هم تو خود را بر کنی از بیخ خواب   همچو تشنه که شنود او بانگ آب

606. *Sen de kendini uyku kökünden koparırsın; susamış gibi ki, o suyun sesini işitir.*

Ey tâlib-i Hak! O vesveseye veyâ müvesvise karşı senin de yapacağın odur ki, suyun sesini işiten bir susamış gibi kendini bu gaflet uykusunun kökünden koparmak ve insân-ı kâmilin huzûruna koşmaktır.

بانگ آبم من بگوش تشنگان   همچو باران می‌رسم از آسمان

607. *Ben susamışların kulağına suyun sesiyim. Gökten yağmur gibi erişirim.*

Bu beyit umûmen insân-ı kâmil ve husûsan Hz. Pîr lisânındandır. Ben Hakk'a vusûle susamış olan tâliblerin kulağına suyun sesiyim ve Hakk'a vusûle vâsıtayım. Gökten yağmur gibi erişirim ve hakîkat-i muhammediyye mertebesinden rahmet-i ilâhiyyeyi ulaştırırım.

بر جه ای عاشق بر آور اضطراب   بانگ آب و تشنه و آن گاه خواب

608. *Ey âşık, sıçra! Iztırâb getir. Su sesi ve susamış ve sonra da uyku, ha!*

Ey Hakk'ın âşığı ve tâlibi! Bu gaflet uykusundan sıçra! Kuyûd-i nefsâniyyeden kurtulmak için çırpın! Meydanda suyun sesi olan insân-ı kâmil bulunsun ve senin gibi bir susamış da olsun ve sonra da gaflet uykusu devâm etsin, ha! Bu lâyık mıdır?

حکایت آن عاشق که شب بیامد برامید وعدهٔ معشوق آن وثاقی که
اشارت کرده بود وبعض از شب منتظر بود خوابش بر بود معشوق آمد بهر انجاز
وعده واورا خفته یافت جیبش پر جوز کرد واورا خفته گذاشت وباز گشت

O âşığın hikâyesidir ki, ma'şûkun va'di ümîdi üzerine işâret etmiş olduğu o eve gece geldi. Geceden biraz bekledi. Onu uyku kaptı. Ma'şûk va'dini incâz için geldi ve onu uyumuş buldu. Onun cebine ceviz doldurdu ve onu uyumuş bıraktı ve geri döndü

عاشقی بودست در ایام پیش   پاسبان عهد اندر عهد خویش

609. *Evvel zamanda bir âşık var idi. Kendi asrında ahdin bekçisi olmuş idi.*

İkinci mısrâ'daki birinci "ahd", va'detmek ve söz vermek ve ikinci "ahd", "asır ve zaman" ma'nâlarınadır. Ya'ni, geçmiş zamanda bir âşık var idi ve kendi zamânında verdiği bir sözün ve va'din bekçisi olmuş idi.

سالها در بند وصل ماه خود   شاه مات و مات شاهنشاه خود

610. *Kendi ayının vaslı kaydında mat olan şâh ve kendi şâhenşâhının matı idi.*
[594]

"Ay"dan murâd, ma'şûk; "mât", satranç oyunu ıstılâhlarından olup, "mağlûb" ma'nâsınadır. "Şâh" dahi satranç oyununda kullanılan şekillerden birisinin ismidir. Bu oyun şâhın mat olmasıyla netîcelenir. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu âlem-i keserâtı satranç oyunu tahtasına ve efrâd-ı beşeri dahi satranç oyunu eşkâline teşbîh buyururlar. Ya'ni, o âşık ay gibi ma'şûkuna kavuşmak kaydı içinde mat ve mağlûb olan şâh gibi idi; ve fakat kendi şâhenşâhı olan ma'şûkunun mağlûbu idi. "Şâh-mât", terkîb-i tavsîfî olup, "mât", şâhın sıfatı olur; ve eğer terkîb-i izâfî olursa, "matın şâhı" demek olur. Bu sûrette mât ve mağlûb ta'bîriyle âşığın nefsine ve şâh ta'bîriyle de rûh-ı izâfîsine işâret buyurulmuş olur. Ve "şâhenşâh"dan ya'ni "şahların şâhı"ndan murâd dahi, Hak ve ikinci "mât"tan murâd da, âşığın rûhu olur. Ya'ni, o âşığın nefsi rûhunun mağlûbu ve rûhu da kendi şâhenşâhı olan Hakk'ın mağlûbu idi, demek olur. Zîrâ nefis, rûhun mağlûbu olmadıkça Hak yoluna teveccüh edemez; ve rûh dahi Hakk'ın tecellîsinin mağlûbu olmadıkça sâlik makām-ı fenâya vâsıl olamaz.

عاقبت جوينده يابنده بود　　　　كه فَرَجْ از صبر زاينده بود

611. *Âkıbet, arayıcı bulucu olur. Zîrâ sürûr sabırdan doğucu olur.*

"Ferec", gamın zıddı olan "sürûr" demektir. Bu beyt-i şerîfte الصبر مفتاح الفرج ya'ni "Sabır sürûrun anahtarıdır" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'ni, o âşık ma'şûkunu arayıcı oldu ve onun firâkına sabır ve tahammül etti, nihâyet onun bu sabrından ma'şûkunun ona iltifâtı netîcesi zuhûr etti ve aradığı ma'şûkunu buldu.

گفت روزى يار او كامشب بيا　　　　كه بپختم از پى تو لوبيا

612. *Bir gün onun yâri dedi ki: "Bu gece gel, zîrâ senin için lûbya pişirdim!"*

"Lûbya", böğrülce [börülce] demek olup, burada mutlak taâm ve ziyâfet murâd olunur. Ya'ni, bir gün o âşığın ma'şûku dedi: "Bu gece gel, senin için bir ziyâfet tertîb ettim!"

در فلان حجره نشين تا نيم شب　　　　تا بيايم نيم شب من بى‌طلب

613. *"Filân odada gece yarısına kadar otur, tâ ki, gece yarısı talebsiz geleyim!"*

Ya'ni, "Filân odada beni gece yarısına kadar bekle! Ben senin da'vetim olmaksızın gelirim ve sohbet ederiz."

مرد قربان کرد و نانها بخش کرد　　　چون پدید آمد مهش از زیر گرد

614. *Merd kurbân etti ve ekmekler bahş etti. Zîrâ onun ayı toz altından zâhir oldu.*

O âşık olan adam, ma'şûkunun va'dinden mesrûr olarak kurbân kesti ve fukarâya ekmekler ve taâmlar dağıttı. Zîrâ onun ay gibi parlak olan matlûbu ümîdsizlik tozu altından zûhûr etti.

شب دران حجره نشست آن گرمدار　　　بر امید وعدهٔ آن یار غار

615. *O harâret tutucu o yâr-i gārın va'di ümîdi üzerine, gece odada oturdu.*

O aşkın harâretine mâlik olan adam, o yâr-i gāri olan ma'şûkunun va'dinden mütehassıl ümîd-i vuslat üzerine gece o ta'rîf olunan odada oturdu. "Germ", harâret ve "gürm", gam ve endûh ma'nâsınadır. Burada bu iki ma'nâ da münâsibdir. "Harâret tutucu" veyâ "gam tutucu" demek olur.

بعد نصف اللیل آمد یار او　　　صادق الوعدانه آن دلدار او

616. *Gece yarısından sonra onun yâri, onun dildârı va'din sâdığı olarak geldi.*

O âşığın ma'şûku gece yarısı geçtikten sonra va'dinin doğruluğunu gösterek ve verdiği sözü tutarak o odaya geldi.

عاشق خود را فتاده خفته دید　　　اندکی از آستین او درید

617. *Kendi âşığını düşüp uyumuş gördü. Onun yeninden biraz yırttı.*

گردگانی چند اندر جیب کرد　　　که تو طفلی گیر این میباز نرد

618. *"Sen çocuksun, bunu al da oyun oyna!" diye cebine birkaç ceviz koydu.*

"Girdgân", ceviz demektir. Ya'ni ma'şûk va'di mûcibince odaya geldi ve ma'şûkunu yatıp uyumuş bir hâlde gördü. Geldiğine işâret olmak üzere onun kolunun yenini biraz yırttı ve "Aşk merdlerin işidir, sen ise henüz çocuksun, aşktan haberin yoktur, bu cevizleri al da, kendi meşrebinde olan çocuklar ile oyun oyna!" demek ma'nâsını îmâ etmek üzere cebine de birkaç ceviz koydu. "Nerd", lügatte tavla oyunu demektir. Burada mutlakan oyun ma'nâsında isti'mâl buyurulmuştur.

چون سحر از خواب عاشق بر جهید　　　آستین و گردگانها را بدید

619. *Seher vaktinde âşık uykudan uyandı. Yenini ve cevizleri gördü.*

Âşık seher vaktine kadar uykuda kaldı ancak seher vaktinde uyandı. Yeninin yırtılmış olduğunu ve cebindeki cevizleri gördü.

گفت شاه ما همه صدق و وفاست   آنچه بر ما می‌رسد آن هم ز ماست

620. [604] *Dedi: "Bizim şâhımız hep sıdk ve vefâdır. O şey ki, bize erişir, o da bizdendir."*

Bu bahs-i latîfte Cenâb-ı Mevlânâ (r.a.) efendimiz şu hadîs-i şerîfe işâret buyururlar: اذا مضى شطر الليل او ثلثاه ينزل الله الى سماء الدنيا فيقول هل من داع فيستجاب له وهل من مستغفر فيغفر له وهل من سائل فيعطى سؤاله . Ya'ni "Gecenin yarısı yâhud iki sülüsü geçtiği vakit Allâh Teâlâ semâ-i dünyâya iner de: "Duâ eden var mı?" der; onun duâsını kabûl eder ve: "İstiğfâr eden var mı?" der; onu mağfiret eder. Ve: "İsteyen var mı?" der; onun istediğini verir." İbrâhîm Hakkı hazretleri *Ma'rifetnâme*'lerinde şöyle buyururlar:

"Evlîyâ yoluna giden üç haslet ile gitmiştir:

1-Zarûret husûsunda açlığı def' edecek kadar az yer.

2-Pek ziyâde uyku galebe ederse hafîf bir uyku ile def' eder.

3-Söz söylemek zarûrî olduğu vakit kısa söyler. Uykusu çok olan kimsenin cânı hasta ve işi güçtür."

İmdi, "âşık"tan murâd, Hak yolunun sâlikidir ve "ma'şûk"tan murâd, Hak'tır. Eğer sâlik Resûl-i Ekrem hazretlerinin ve o hazrete tâbi' bulunan bilcümle evliyânın tarîkı olan gece uykusuzluğunu ve ibâdeti ihtiyâr etmezse, gece yarısından sonra vâki' olacak olan tecellî-i hâss-ı ilâhîden mahrûm olur; ve Hak Teâlâ o sâlikin rûhunun cebine çocukların oynadıkları ceviz mesâbesinde olan birtakım rü'yâları doldurur. Zîrâ rü'yâ-yı sâliha etfâl-i tarîkı oyalayan birtakım sûretlerden ibârettir. Nitekim Hz. Pîr Efendimiz bir beytlerinde şöyle buyururlar. Beyit:

چو غلام آفتابم همه زآفتاب گویم   نه شبم نه شب پرستم که حدیث خواب گویم

"Mâdemki ben, güneş mesâbesinde olan cemâl-i Hakk'ın bendesiyim, hep güneşten bahsederim. Ne geceyim, ne de geceye tapıcıyım ki, hadîs-i hâbdan ya'ni rü'yâdan bahsedeyim!"

Binâenaleyh mübtedî olan sâliklere tecellî rü'yâda ve evliyâya olan tecelliyât-ı muhtelife ise uyanıklıkta vâki' olur. Hak Teâlâ kendi yoluna teveccüh eden mübtedî sâlikleri oyun mesâbesinde olan latîf rü'yâ sûretleriyle taltîf ettiği için, âşık seher vaktinde uyandıktan sonra der ki: "Bizim hakîkî şâhımız

olan Hak sıdk u vefâ dedikleri ma'nânın kendisidir. O şâh-ı hakîkîden bize vâsıl olan lütuflar bizim isti'dâdımıza ve ahvâlimize göredir. Biz aşkta nâkıs olduğumuz için bizim hâtırımızı mertebemize göre sorar ve taltîf eder."

ای دل بی‌خواب ما زین ایمنیم   چون حرس بر بام چوبك می‌زنیم

621. *Ey uykusuz gönül! Biz bundan emîniz. Bekçi gibi, dam üzerinde sopacağız vururuz.*

Bu beyit insân-ı kâmil lisânındandır. Ey mahbûb-ı Hudâ olan Nebiyy-i zî-şânın isrine tâbi' olan uykusuz gönül! Biz ma'şûkun bizim hâtırımızın cevizler ile sorulmasından emîniz. Zîrâ biz bekçi gibi, bu âlem-i sûret ve cisim damının üzerinde geceleri uykudan fâriğ olarak sopamızı vururuz. Nitekim Hz. Pîr efendimiz bu ma'nâyı beyânen bir beyitlerinde şöyle buyururlar. Beyit:

همه خفتند و من دلشده را خواب نبرد   همه شب دیدهٔ من بر فلك استاره شمرد

خوا بم از دیده چنان رفت که هر گز ناید   خواب من زهر فراق تو بنو شید و بمرد

Nazmen tercüme:

"Cümle halk uykuda, ben dil-şüde dâim-i bîdâr;
Gözlerim rûy-ı felekte istâre sayar.
Öyle bir gitti ki gözden ebedî gelmez hâb,
Öldü uykum içerek zehr-i firâkın ey yâr!"

گردگان ما درین مطحن شکست   هر چه گوییم از غم خود اندکست

622. *Bizim cevizlerimiz bu değirmende kırıldı. Gamdan her ne söyler isek muhakkak azdır.*

"Cevizler"den murâd, gerek rü'yâdaki ve gerek uyanıklıktaki suver-i kevniyyedir; ve "değirmen"den murâd, açlık ve susuzluk ve uykusuzluk ve sükût gibi riyâzât ve mücâhedâttır. "Gam"dan murâd, nefsin mücâhedât ve riyâzât içindeki sıkıntılarıdır. Ya'ni, bizim çocuk oyuncağı olan cevizler mesâbesindeki suver-i kevniyyeye olan alâkalarımız riyâzât ve mücâhedât değirmeninde kırıldı. Bu mücâhedât ve riyâzât içinde nefsimizin çektiği gamlardan ve sıkıntılardan her ne söylesek azdır.

عاذلا چند این صلای ماجرا   پند کم ده بعد ازین دیوانه را

623. *Ey levm edici! Bu mâcerâ salâsı ne zamâna kadardır? Bundan sonra deliye nasîhati az ver!*

"Âzil", kınayan, itâb ve zemmeden ve darılıp azarlayan demektir. "Salâ", da'vet ma'nâsınadır. Ba'zı nüshalarda "salâ" yerine "sudâ'" vâki'dir, "baş ağrısı" demek olur. "Mâcerâ", cereyan eden ve vâki' olan şey demektir. Ya'ni, ey kınayıcı! Beşer arasında cârî ve vâki' olan tavr-ı akıl dâiresine ne zamâna kadar beni da'vet edip durursun? Ben aşk-ı ilâhînin delisi olmuşum ve tavr-ı akl dâiresinden çıkmışım. Binâenaleyh benim gibi bir deliye "Gel, akıl dâiresine avde et!" diye az nasîhat ver ve boşuna çeneni yorma! Zîrâ akıl ile aşk bir yerde müctemi' olmaz. Nitekim I. cildin 2012 ve 2013 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi:

عقل جزوی عشق را منکر بود　　گر چه بنماید که صاحب سر بود

او بقول و فعل یار ما بود　　چون بحکم حال آیی لا بود

Ya'ni "Akl-ı cüz'î aşkı münkir olur; her ne kadar sâhib görünür ise de, o akıl, kavil ile ve fiil ile bizim yârimiz olur; hâl hükmüne geldiğin vakit hiç olur."

Binâenaleyh aşkı münkir olan akıl ma'şûkun sebeb-i hicrân ve firâkıdır.

من نخواهم عشوهٔ هجران شنود　　آزمودم چند خواهم آزمود

624. *Ben hicrânın işvesini dinlemek istemem. Tecrübe ettim, ne kadar tecrübe edeceğim?*

"Uşve", gece uzaktan görülen ateş ve bilinmeyen bir işi mürtekib olmak (*Şemsü'l-Lügât*). "İşve", naz ve kirişme ma'nâsına mecâzdır; ve "firîb ve aldatma" ma'nâsında da kullanılır (*Bahâr-ı Acem*). Burada "aldatma" ma'nâsı münâsibdir. Şu hâlde "işve-i hicrân"dan murâd, sâhib-i sır görünmek sûretiyle insanı aldatan ve fakat hâl hükmünde hiç olan akıldan ibâret olur. Ya'ni, ben işve-i hicrân olan aklı dinlemek istemem. Zîrâ bu aklın sebeb-i hicrân-ı ma'şûk olduğunu tecrübe ettim. Bu tecrübe olunmuş bir şeyi daha ne zamâna kadar tecrübe edeceğim!

هر چه غیر شورش و دیوانگیست　　اندرین ره دوری و بیگانگیست

625. *Her ne ki, şûrişin ve delîliğin gayrıdır, bu yolda uzaklık ve yabancılıktır.*

"Şûriş", karışıklık demek olup, burada akl-ı cüz'î tavrına muhâlif hareketten kinâyedir. "Delilik"ten murâd, dahi, cemâl-i Hakk'ın hicâbı olan suver-i kevniyye ahkâmına karşı kayıdsız kalmak ve ancak Hak'tan âgâh olmaktır. Ya'ni, akl-ı cüz'î tavrı dâiresinde hareket etmek ve suver-i kevniyye ahkâmıyla mukayyed olmak Hak yolunda uzaklık ve yabancılıktır.

هین بنه بر پایم آن زنجیر را   که دریدم سلسلۀ تدبیر را

626. *Haydi, benim ayağıma o zinciri koy! Zîrâ tedbîr zincirini kopardım.*

Ey levm edici olan kimse! Haydi gel, benim irâde ve ihtiyârımın ayağına o aşk zincirini koy! Zîrâ ben aklın müteselsil ve zincirlenmiş olan tedbîrini kopardım ve attım.

غیر آن جعد نگار مقبلم   گر دو صد زنجیر آری بگسلم

627. *Benim o mukbil olan nigârımın kıvırcık zülfünden gayrı eğer iki yüz zincir getirirsen koparırım.*

"Ca'd", kıvırcık saç demektir. "Kıvırcık saçlar" zincir halkasına benzediği ve esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin ahkâm ve âsârı bu âlem-i şehâdette müteselsil bir sûrette zâhir olduğu için, "nigârın kıvırcık zülfü" ta'bîri ile esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyeye işâret buyurulmuştur. "Mukbil", makbûl ma'nâsınadır. Ya'ni, aşk-ı ilâhî yolunda benim delîliğimi bağlayan ancak, nigâr-ı makbûl olan Hakk'ın esmâ ve sıfâtının ahkâm ve âsârıdır. Eğer bu esmâ ve sıfâtın tecellîsi benim tavr-ı akıl dâiresindeki hareketimi ve temkînimi îcâb ederse, öyle yaparım; ve eğer şûrişimi ve telvînimi îcâb ederse öyle zâhir olurum. Aslâ halkın ta'yîbinden ve levminden çekinmem. Binâenaleyh bu esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye zincirlerinden başka ilim ve mantık ve muhâkeme, kāide ve usûl gibi iki yüz türlü zincir getirsen hepsini kırarım ve hiçbirisiyle mukayyed olmam.

عشق و ناموس ای برادر راست نیست   بر در ناموس ای عاشق مأیست

628. *Ey kardeş! Aşk ve nâmûs doğru değildir. Ey âşık! Nâmûs kapısı üzerinde durma!*

"Nâmûs", kānûn, kāide ve usûl ve ırz ve nâm ve şöhret ma'nâlarınadır. Ya'ni, aşk ile tavr-ı akıl îcâbı olan nâmûsun ictimâ'ı doğru değildir. Binâenaleyh ey âşık, nâmûs kapısı üzerinde durma ve "Eğer sâika-i aşk ile aklın tavrı hâricinde hareket edersem halk bana ne der?" deme! Belki ma'şûkun irâdesine tâbi' ol; halk ne derlerse desinler. Nitekim III. cildin 4708 numaralı beytinde şöyle buyurulmuş idi:

مطرب عشق این زند وقت سماع   بندگی بند و خداوندی صداع

Tercüme: "Aşkın mutrıbı vakt-i semâ'da bunu çalar: Bendelik bağ ve efendilik baş ağrısıdır."

وقت آن آمد که من عریان شوم   نقش بگذارم سراسر جان شوم

629. *O vakit geldi ki, ben çaylak olayım; nakşı bırakayım, baştan başa cân olayım!*

Ya'ni, suver-i kevniyyeden büsbütün soyunmak vakti geldi. Binâenaleyh artık cisim nakşını ve sûretini bırakıp baştan başa cân olayım!

ای عدوی شرم و اندیشه بیا   که دریدم پردهٔ شرم و حیا

630. [614] *Ey utanma ve düşünmenin düşmanı! Gel ki, utanma ve hayâ perdesini yırttım.*

Ey utanma ve düşünmenin düşmanı olan aşk-ı ilâhî, gel ki, gece ve gündüz benim gönlümün yâri ol! Zîrâ ben artık utanmanın ve hayânın perdesini halka karşı yırttım ve halk benim hakkımda "Ne söylerlerse söylesinler!" dedim.

ای بسته خواب جان از جادویی   سخت دل یارا که در عالم تویی

631. *Ey sihirbâzlıktan dolayı cânın uykusunu bağlamış olan! Katı gönüllü acîb yâr ki, âlemde sensin!*

"Yârâ"daki elif, elif-i taaccüb olmak münâsibdir. "Canın uykusu"ndan murâd, suver-i kevniyyeye olan alâkadır. Ya'ni, ey aşk-ı ilâhi! sihirbâzlık yaptın ve efsûn okudun. Nihâyet cânı alâkāt-ı kevniyyeden kurtardın. Karînine karşı şiddet gösteren yâr-i acîb âlemde ancak sensin! Nitekim aşk hakkında cenâb-ı Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

عشق بر من فسون اعظم خواند   جان شنید آن فسون نمی خسپد

"Aşk benim üzerime en büyük füsûnu okudu. Cân o efsûnu işitti, artık uyumuyor."

İkinci mısrâ'ın ma'nâsında diğer bir vecih dahi vârid olur: "Yârâ ki"de "ki", istifhâm için olmak ihtimâli vardır. Bu sûrette ma'nâ "Katı gönüllü acîb yâr âlemde kimdir? Ey aşk, sensin!" demek olur.

هین گلوی صبر گیر و می‌فشار   تا خنك گردد دل عشق ای سوار

632. *Haydi, sabrın boğazını tut ve sık, ey binici, tâ ki, aşkın gönlü hoş olsun!*

Bu beyt-i şerîfte aşktan ma'şûka intikāl buyurulmuştur. Ya'ni, "Ey merkeb-i cismin binicisi olan ma'şûk-ı hakîkî! Haydi, sabrın boğazını tut ve sık, tâ ki, aşkın gönlü hoş olsun!" "Binici"den murâd, vücûd-i hakîkî-i Hak'tır. Zî-

râ Hak bilcümle taayyünâtın hüviyetidir. Ve cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinde bu ma'nâyı âtîdeki beyitte [şöyle] beyân buyururlar:

ای تن خبرت هست که بر پشت تو کیست　　پا بر سر چرخ نه که یار تو پریست

حمال کس شدی که اندر همه عمر　　خورشید بروی تو نیارد نگریست

"Ey cisim! Senin sırtında kim olduğundan haberin var mıdır? Ayağı felek üstüne koy ki, senin yârin peridir. Bir kimsenin hamalı oldun ki, bütün ömründe güneş senin nûruna bakmaya kādir olmaz."

تا نسوزد کی خنك گردد دلش　　ای دل ما خاندان و منزلش

633. *Bakmadıkça onun gönlü ne vakit hoş olur? Ey bizim gönlümüz! Onun hânedân ve menzilidir.*

"Hânedân", burada "ev ve ocak" demektir. Ya'ni, aşk bir ateştir ki, taalluk ettiği kalbi yakmadıkça o aşkın gönlü hoş olmaz. Ey ma'şûk! Bizim gönlümüz senin aşkının evi, barkı ve ocağıdır. "Aşkın gönlü hoş olmak", aşkın kemâlinden kinâyedir.

خانهٔ خود را همی‌سوزی بسوز　　کیست آن کس که بگوید لا یجوز

634. *Kendi evini yakar isen yak! Kimdir o kimse ki, "Câiz olmaz!" desin?*

Ey ma'şûk-ı hakîkî! Kendi evin olan âşığının kalbini âteş-i aşkın ile yakar isen yak! Senin bu yakmana ve tahrîbine karşı "Câiz değildir, niçin yakıyorsun?" diye i'tirâz edecek bir kimse yoktur.

خوش بسوز این خانه را ای شیر مست　　خانهٔ عاشق چنین اولی ترست

635. *Ey kükremiş arslan! Bu evi iyi yak! Âşığın evi böyle daha evlâdır.*

"Şîr-i mest", kızgın ve kükremiş arslan ma'nâsına olup, tecellî-i celâlî sâhibi olan Hak'tan kinâyedir. Ya'ni, ey tecelliyât-ı celâliyye ve kahriyye sâhibi olan ma'şûkum! Hem senin ve hem de benim evimiz olan bu kalbi iyi yak! Onda senin aşkının ateşinden başka bir şey kalmasın. Zîrâ âşığın kalb evi bu hâlde olmak daha evlâ ve münâsibdir.

بعد ازین این سوز را قبله کنم　　زانکه شمعم من بسوزش روشنم

636. *Bundan sonra bu yanmayı kıble edeyim. Zîrâ ki ben şem'im; yanma ile aydınlığım.*

Senin âteş-i aşkın ile yandıktan sonra, bu yanmayı kendime kıble ve rehber edeyim. Zîrâ ki ben cism-i kesîfim ile şem' mesâbesindeyim. Şem' yanmak ile ziyâ verdiği gibi, ben de senin âteş-i aşkından zâhir olan nûr ile etrâfı aydınlatırım.

خواب را بگذار امشب ای پدر   يك شبى در كوى بى‌خوابان گذر

637. *Ey baba! Bu gece uykuyu bırak! Bir gecelik, uykusuzlar mahallesinde gez!*

"Yek şebî"deki "yâ", masdariyettir. "Uykusuzların mahallesi", evliyâullâhın mesleğinden kinâyedir. Ya'ni, ey senelerce uykuya dalıp ihtiyarlamış ve âilenin babası olmuş olan kimse! Bu dalgın uykular sebebiyle Hak yolunda terakkî edemedin. Bâri bu gece uykuyu bırak da, bir gecelik olsun, uykusuzlar mahallesinde gez ve evliyâullâhın mesleğinde yürü!

بنگر اينها را كه مجنون گشته‌اند   همچو پروانه بوصلت كُشته‌اند

638. *Bak bunlara ki, deli olmuşlardır. Vuslat sebebiyle pervâne gibi ölmüşlerdir.*

Bak bu uykularını fedâ eden evliyâ-yı Hakk'a ki, onlar cemâl-i Hakk'ın delisi olmuşlardır ve şiddet-i aşkları onları aşkta fânî ve Hakk'a vâsıl etmiştir. Pervâneler nasıl muma çarpıp yanarak ölmüşler ise, onlar da cemâl-i Hakk'ın şem'ine çarpıp pervâneler gibi ölmüşler ve tamâmiyle kendilerinden geçmişlerdir.

بنگر اين كشتئ خلقان غرق عشق   اژدهايى گشت گويى حلق عشق

639. *Bak, halkın gemileri aşkın garkıdır. Gûyâ aşkın boğazı bir ejderhâ oldu.*

Bak, halkın cisim gemileri bu vücûd-i izâfî âleminde hep aşka gark olmuştur. Sanki aşkın boğazı bir ejderhâ olmuş da, onların hepsini yutmuştur. Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 55. faslında şöyle buyururlar:

"Hakk-ı Bârî'deki muhabbet bütün âlem ve halâyıkta, mecûsî, yahûdî ve nasrânîde ve cümle mevcûdâtta kâmindir. Bir kimse mûcidini nasıl sevmez? Muhabbet onda kâmindir. Ancak mevâni' onu mahcûb kılar. Mevâni' mürtefi' olunca, o muhabbet zâhir olur. Mevcûdât ne demek?! Adem bile mevcûd olmak için cûşiştedir... ilh."

اژدهايى ناپديد و دلربا   عقل همچون كوه را او كهربا

640. *Bir ejderhâdır ki, görünmez. Halbuki gönül kapıcıdır. Dağ gibi olan akıl*
[624] *için o kehrübâdır.*

Aşk bir ejderhâdır; His gözüyle görülmez, fakat gönüller kapar ve yutar. Dağ gibi metîn ve râsih olan akılları kehrübânın çöpü kaptığı gibi kapar. "Kehrübâ", çöp kapan ve "kührübâ", dağ kapan demek olur. İki ma'nâ da burada münâsib olur.

عقل هر عطار كآگه شد از او   طبلها را ريخت اندر آب جو

641. *Her attârın aklı ki, ondan âgâh oldu, tablaları ırmak suyuna döktü.*

"Tabla", esnâfın içine birtakım satılacak eşyâ koydukları kaptır. "Attâr", güzel kokulu mâddeler ve ıtriyât satan kimsedir. Bu beyt-i şerîfte Ferîdüddîn-i Attâr (k.s.) hazretlerinin menkıbesine işâret buyurulur. Mevlânâ Câmî hazretleri o menkıbeyi *Nefahâtü'l-Üns*'de şöyle beyân buyururlar:

"Hz. Attâr'ın tövbesine sebeb bu idi ki: Bir gün attârlık dükkânında alış verişle meşgûl idi. Bir dervîş çıkageldi ve birkaç def'a "Allah rızâsı için bir şey ver!" dedi. Hz. Attâr dervîşe kulak asmadı. Dervîş: "Ey efendi! Sen nasıl öleceksin?" dedi. Attâr dahi cevâben: "Senin öldüğün gibi", dedi. Dervîş: "Acîb şey! Sen benim öldüğüm gibi ölebilir misin?" dedi. Attâr: "Evet!" dedi. Dervîşin ağaçtan yapılmış bir keşkülü var idi, başının altına koydu ve hemen "Allâh!" dedi ve cân verdi. Hz. Attâr müteessir olup dükkânını dağıttı ve ehlullâh tarîkına şürû' etti."

Hz. Attâr hicretin 627 senesinde Muhammed Hârezmşâh zamânında Cengiz istîlâsı esnâsında 124 yaşında olduğu hâlde şehîden vefât etmiştir. Ya'ni Ferîdüddîn-i Attâr ve emsâli zevâtın aklı aşktan âgâh olduğu vakit mal ve metâ'ını yokluk ırmağı içine döktü ve tarîk-ı fakrı ihtiyâr etti.

رو كزين جو بر نيايى تا ابد   لم يكن حقاً له كفواً احد

642. *Git ki, bu ırmaktan ebede kadar yukarı gelemezsin. Hakka ki, onun için bir küfüv olmadı.*

Ey Hakk'ın âşığı! Git ki, bu fenâ ve yokluk ırmağından ebede kadar yukarı çıkıp kendinin kendiliğini bulamazsın. Sen Hak'ta fânî olduktan sonra zannetme ki, Hak olursun. Hâşâ! Haddizâtında senin vücûdun yoktur ki, bir Hak, bir de sen mevcûd olasın. Zîrâ bu öyle bir fenâ ve yokluktur ki, onda aslâ hulûl ve ittihâd yoktur. Eğer senin Hak olman lâzım gelse, senin Hak Teâlâ'ya küfüv ve nazîr olman îcâb eder. Halbuki Hak Teâlâ sûre-i İhlâs'ta وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ (İhlâs, 112/4) ya'ni "Hiçbir kimse onun nazîri olmadı" buyurur. Bu fenâ hâli akıl ve zekâ ile anlaşılan bir hâl değildir; tatmayan bil-

mez. Nitekim V. cildin 4141 ve 4142 ve 4143 ve 4144 numaralı beytlerinde şöyle buyurulmuş idi:

کی شود کشف از تفکر این انا　　　این انا مکشوف شد بعد از فنا

می‌فتد این عقلها در افتقاد　　　در مغاکیء حلول و اتحاد

ای ایاز گشته فانی زاقتراب　　　همچو اختر در شعاع آفتاب

بلکه چون نطفه مبدل تو بتن　　　نه از حلول و اتحاد مفتتن

Tercüme: "Bu "ene" tefekkür cihetinden ne vakit keşf olur? Bu ene fenâdan sonra mekşûf oldu. Bu akıllar iftikādda, ya'ni kaybolmuşu aramakta hulûl ve ittihâd çukuruna düşer. Ey iktirâb cihetinden güneşin şuâ'ında yıldız gibi fânî olmuş Ayâz! Belki sen nutfe gibi tene mübeddelsin, müfteten olan hulûl ve ittihâd cihetinden değil!"

Bu bâbtaki îzâhât-ı akliyye II. cildin 1724 numarasına musâdif olan آنکه گفت انی مرضت لم تعد. من شدم رنجور او تنها نشد [ya'ni "Odur ki 'Ben hasta oldum, beni iyâdet etmedin. Ben hasta oldum ve O yalnız olmadı"] beyti ile onu müteâkıb olan beyitlerde geçti.

ای مزور چشم بگشای و ببین　　　چند گویی می‌ندانم آن و این

643. *Ey müzevvir! Göz aç ve gör! Ne vakte kadar, onu ve bunu bilmem, diyeceksin?*

Ey, kâmilim! diye halkı aldatan müzevvir ve yalancı şeyh efendi! Sen ehl-i fenânın akla takrîb için söyledikleri sözleri ezberledin ve halka karşı kendini Hak'ta fânî olmuş gibi gösterip, onu ve bunu, ya'ni Ali'yi ve Velî'yi farketmez bir hâldeyim, deyip duruyorsun. Ve gûyâ bu âlem-i keserâtta Hakk'ı müşâhede ettiğini anlatmak istiyorsun. Gözünü aç ve hakîkati gör ki, sen hakîkatte Hakk'a değil kendine tapıyorsun ve da'vet ettiğin bîçâreleri de kendine tapmaya da'vet ediyorsun.

از وبای زرق و محرومی بر آ　　　در جهان حیّ و قیومی در آ

644. *Riyâ ve mahrûmluk vebâsından yukarı gel! Hayy u Kayyûm'a mensûb olan cihâna gel!*

Ya'ni, vebâ illeti gibi vücûdunu baştan ayağa kadar istîlâ eden riyâ ve mahrûmluk hastalığından yukarı gel ve nefsâniyet âleminden çık! Hayy u

Kayyûm olan Hakk'a mensûb rûhâniyet âlemine gir ve rûhun halîfe-i Hak olduğunu gör!

تا نمی بینم همی بینم شود　　　　وین ندانمهات میدانم شود

645. *Tâ ki, görmüyorum görüyorum olsun ve senin bu bilmemlerin biliyorum olsun!*

Ya'ni, rûhâniyet âlemine girip Hak'ta fânî olduktan sonra, bekā-billâh mertebesine vâsıl olursan, mahvdan sahva gelip, evvelce ehl-i fenâya taklîden "Bilmem!" dediğin şeylerin hepsini bilir bir hâle gelirsin; ve o vakit vücûd-i hakîkî-i Hakk'ın merâtibini idrâk edip her bir mertebenin hakkını verirsin.

بگذر از مستی و مستی بخش باش　　　　زین تلون نقل کن در استواش

646. *Mestlikten geç ve mestlik bağışlayıcı ol! Bu telvînden onun istivâsına naklet!*

Bu beyt-i şerîften fenâ-fillâh mertebesinde olanların mürşid ve rehber olamayacaklarına işâret buyurulur. "Telvîn", sâliklerin renkten renge girmelerine ve hâlden hâle intikāl etmelerine derler. "İstivâ", burada "karâr etmek" demek olup, telvînin mukābili olan "temkîn" makāmına işâret buyurulur. Ya'ni, ey fenânın sarhoşu olan sâlik! Bu mertebede kalma! Zîrâ fenâ hâli telvîn makāmıdır. Binâenaleyh Hak sarhoşluğundan geç ve sahva ve ayıklık mertebesine gelip, ehl-i gaflete sarhoşluk bağışlayıcı ol! Zîrâ bekā-billâh hâli temkîn ve istivâ hâlidir.

چند نازی تو ازین مستی بسست　　　　بر سر هر کوی چندان مست هست

647. *Bu mestlikten ne kadar nazlanırsan kâfîdir. Her mahalle başında bu kadar mest vardır.*

Bu beyt-i şerîfteki "mestlik"ten murâd, ehl-i gaflet olan ulemâ-i zâhirenin mestliğidir ki, onlar istidlâlî olan ilimlerinden dolayı kemâl da'vâsında bulunurlar ve bu ilimleriyle iftihâr ederler. Nitekim ilm-i hikmet ve kimyâ âlimleri bu ilimlerin sarhoşudur; ve felsefede mâhir olanlar dahi bu felsefenin mestidir; ve kezâlik tebâbet ve hey'et gibi ulûm-i muhtelifenin mütehassısları dahi ihtisâslarıyla iftihâr edip, bu ilimlerin sarhoşudurlar. Fakat bu kemâl da'vâsında bulunanların arasında her vecih ile ittihâd yoktur. Birçok mes'elelerde birbirlerinin fikrini cerh ederler; ve böyle sarhoşlar her tarafta ve her memlekette mebzûldür. Ya'ni, ey âlim-i zâhirî! Bu istidlâlî olan ilmin sarhoşluğun-

dan dolayı ne kadar nazlanıp durursun?.. Bu kadar nazlanman ve tefâhürün kâfîdir. Her mahallenin başında ve her tarafta böyle sarhoşların adedi çoktur. Bu çokluk ise hakîrdir ve aslâ kıymeti yoktur. Binâenaleyh iftihâra ve nazlanmaya değmez.

گر دو عالم پر شود سر مست یار　　جمله یك باشند و آن یك نیست خوار

648. *Eğer iki âlem yârin sermesti dolu olsa, hep bir olurlar ve o bir hakîr değildir.*

Eğer dünyâ ve âhiret yâr-i hakîkî olan Hakk'ın sarhoşu ile dolu olsa, aralarında aslâ ihtilâf olmaz, hepsi bir ve şahs-ı vâhid hükmünde olurlar; ve onların şahsen çoklukları içinde vâki' olan ittihâdları ve birlikleri zelîl ve hakîr değildir. Çünkü onların ma'şûkları şerîf ve azîzdir; ve onların ittihâdları da bu azîz ve şerîf olan ma'şûklarının etrâfında vâki' olmuştur.

این ز بسیاری نیابد خواریٔ　　خوار که بود تن پرستی ناریٔ

649. *Bu çokluktan bir hakîrlik gelmez. Hakîr kim olur? Nâra mensûb olan bir ten-perest!*

Binâenaleyh bu yâr-i hakîkî olan Hak sarhoşlarının sûrette çok olmalarından dolayı bu çokluğa hakîrlik ve zillet gelmez. Zîrâ bunlar nûra mensûb olan ma'şûk-ı hakîkînin âşığıdırlar. Hakîr olan kimdir, bilir misin? Nâra mensûb olan bir ten besleyicidir. Zîrâ ten ve cisim âlem-i kesâfet ve unsuriyâttandır. Kesâfet ve unsuriyât ise nûra değil, nâra mensûbdur.

گر جهان پر شد ز نور آفتاب　　کی بود خوار آن تف خوش التهاب

650. [634] *Eğer cihân güneşin nûrundan dolu olsa, iltihâbı hoş olan o harâret ne vakit hakîr olur?*

"İltihâb", burada "şu'le vermek" demektir. Ya'ni, her çokluğun hakîr ve kıymetsiz olmayacağının misâli budur ki, eğer güneşin nûru ve ziyâsı cihânı kaplasa ve o ziyâ her yere nüfûz etse, o parlaması latîf olan harâret zelîl ve hakîr ve kıymetsiz olur mu? Zîrâ o şu'le ve ziyâdan ve harâretten çiçeklere ve eşyâya türlü türlü renkler ve nebâtât ve hayvânâta hayat gelir.

لیك با این جمله بالاتر خرام　　چون که ارض الله واسع بود و رام

651. *Fakat bu cümle ile berâber daha yukarı salın! Zîrâ Allâh'ın arzı geniş ve râm oldu.*

"Râm" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "münkād" ma'nâsı münâsib görünür. Bu beyt-i şerîfte makām-ı fenâda bulunan sâliklere nasîhat vardır. Ya'ni, Hak sarhoşluğunun şerâfeti ve izzeti ile berâber, ey sâlik, daha yukarı salın! Ve bu mertebenin fevkı olan bekā-billâh mertebesine terakkîye çalış! Zîrâ Allâh Teâlâ'nın arzı ve mülk-i vücûdu geniştir; ve bu geniş olan arz-ı vücûd mükerrem olarak yaratılan benî-Âdem'e râm ve münkāddır.

گر چه این مستی چو باز اشهب است　　برتر از وی در زمین قدس هست

652. *Gerçi bu mestlik kır renkli doğan gibidir; zemîn-i kudste ondan daha âlîsi vardır.*

Gerçi bu Hak sarhoşluğu ve fenâ-fillâh mertebesi kır renkli ve mu'teber olan doğan kuşu gibidir. Çünkü bu mertebede bulunan sâliki halk kâmil zannedip etrâfına toplanırlar. Binâenaleyh kır renkli avcı doğan, kuşları nasıl avlar ise, bu fenâ-fillâhtaki mestlik hâli de böyle halkı avlayıcı olur. Fakat âlem-i kudste bu mertebeden daha yüksek olan bekā-billâh mertebesi vardır.

Ma'lûm olsun ki, fenâ-fillâh mertebesinde bulunan bir kimsenin nazarında halkın vücûdu muhtefîdir ve halk arasında kendisinin sarhoşluğu da zâhirdir. Binâenaleyh halk onu kâmil zannedip ondan istimdâd ederler. Fakat bekā-billâh makāmında bulunan kâmilin nazarında hem halkın ve hem de Hakk'ın vücûdu meşhûd ve onların halk arasında yaşayışı bu âlem-i zâhirin ahkâmına da muvâfık olduğundan, halk bu kâmilleri kendi hallerine kıyâs edip fark edemezler; ve mecâzîb-i ilâhiyyenin çoğu bu fenâ-fillâh mertebesinde bulunan sâliklerdir ki, onlar o makāmdan terakkî edememişlerdir. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 41. faslında şöyle buyururlar:

"Bütün halk mecâzîbin ziyâretine giderler. Ve "Belki bu odur!" derler. Doğrudur; böyle bir şey vardır. Fakat mahallinde galat etmişlerdir. O şey akla sığmaz. Akla sığmayan her ne ise odur. Her ceviz yuvarlaktır; fakat her yuvarlak ceviz değildir. Onun nişânı dediğimizdir. Filvâki' enbiyâ ve evliyânın bir hâli vardır ki, ifâdeye ve zabta gelmez. Lâkin akıl ve cân ondan kuvvet alır ve perverde olur. Etrâfını devir ettikleri mecâzîbde bu ma'nâ yoktur ve halleri tebeddül etmez ve onlar ile ârâm etmezler. Halbuki halk onlar ile ârâm ettiklerini zannederler... ilh."

رو سرافیلی شو اندر امتیاز　　در دَمندهٔ روح و مست و مست ساز

653. *Git, imtiyâz içinde, rûh üfleyicilikte ve mest ve mest yapıcı bir İsrâfîl ol!*

Ya'ni, ey fenâ-fillâh mertebesinde bulunan sâlik! Git, diğer Hak sarhoşlarının arasından ayrılıp bekā-billâh mertebesine terakkî et ve onlardan bu sûretle mümtâz ol! İsrâfîl (a.s.) nasıl sûrunu üfleyip ölüleri diriltir ise, sen de bu makām-ı kemâlde gaflet içinde ölü mesâbesinde olan insanlara hayât-ı ma'nevî üfleyicilik husûsunda bir İsrâfîl ol ve sahv ve ayıklık içinde mest ol! Ve sâlikleri fenâ fillâh makāmına terakkî ettirici ve Hakk'ın sarhoşu yapıcı bir İsrâfîl ol!

مست را چون دل مزاح اندیشه شد　　　این ندانم و آن ندانم پیشه شد

654. *Mestin kalbine vaktâki mizâh endîşe oldu, iş, "Bunu bilmem ve onu bilmem!" oldu.*

"Mizâh", latîfe ve lağv söz söylemek ma'nâsınadır. Burada "şatah" ma'nâsı murâd buyurulur. Şeyh-i Ekber (k.s.) hazretleri *Istılâhât-ı Sûfiyye*'lerinde buyururlar ki: "Şatah", kendisinde hamâkat ve da'vâ kokusu olan söze derler ve o muhakkıklardan nâdiren vâki' olur." Binâenaleyh bu şathiye fenâ-fillâh makāmında bulunan sâliklerde çok olur. Ya'ni, Hakk'ın mesti olan sâliklerin kalbine vaktâki mizâh ve şatah fikri gālib oldu, binâenaleyh onların işi, "Bunu bilmem ve onu bilmem, ya'ni âlem-i keserâtı fark ve temyîz edemem!" demek oldu. Halbuki âlem-i keserât vücûd-i hakîkînin merâtibinden bir mertebe olup âlem-i histe vâki'dir ve onun ahkâmına riâyet lâzımdır. Bu sebeble bu Hak sarhoşları olan fenâ-fillâh mertebesindeki sâliklerden ekseriyâ ta'tîl-i ahkâm-ı şerîat gibi eğri hareketler vâki' olur ve onlara iktidâ aslâ câiz değildir. Zîrâ bunlar merâtib-i vücûdun ahkâmına riâyet edemezler. Bekā-billâh mertebesinde olan kâmiller ise bunların hilâfınadır.

این ندانم و آن ندانم بهر چیست　　　تا بگویی آنکه می‌دانیم کیست

655. *"Bunu bilmem ve onu bilmem!" ne içindir? Onu ki, biliyoruz kimdir; demen içindir.*

Evet, "Bunu bilmem ve onu bilmem!" deyip Hakk'ın mâsivâsı olan keserâtı nefy etmek vardır. Fakat bu sözler ne içindir, bilir misin? Bu keserât-ı eşyâda bi-hasebi'l-esmâ ve's-sıfât zâhir olanın kim olduğunu biliyorum, demen içindir. Ya'ni mâsivâ-yı Hakk'ı nefyedip vücûd-i hakîkîyi bu keserâtta isbât etmek içindir. Yoksa, onu, bunu bilmem, demek o vücûd-i hakîkînin merâtibini inkâr ve nefy için değildir. Zîrâ vücûd-i hakîkînin merâtibi sâbittir ve o merâtibten her birinin ayrı ayrı ahkâmı vardır; ve bir kâmil ve ârif için o merâtibin ahkâmına riâyet etmek vâcibtir.

نفی بهر ثبت باشد در سخن　　　نفی بگذار و ز ثبت آغاز کن

656. *Nefy sözde isbât içindir. Nefyi bırak, isbâttan başla!*

Ya'ni, nefyi mutazammın olan bir söz söylenirse, mutlak bir şeyin varlığı isbât içindir. Binâenaleyh nefyi bırak ve isbâttan söz söylemeye başla! Ya'ni eğer, bu âlem-i kesâfetin sûretleri yoktur ve mevhûmdur, diye nefy edilirse bil ki, vücûd-i hakîkî-i Hakk'ı isbât etmek içindir. Zîrâ bu vücûdât-ı izâfiyyenin vücûd-i vâhid-i hakîkî olmaksızın kıyâmı mümkin değildir. Bilcümle suver-i kesîfenin ve taayyünâtın Kayyûm'u Hak'tır; ve bu mezâhir-i taayyünâtta zât ve sıfâtı ile ve esmâsı ile Zâhir olan Hak'tır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ (Hadîd, 57/3) ya'ni "Evvel O'dur ve Âhir O'dur ve Zâhir O'dur ve Bâtın O'dur" buyurulur. Binâenaleyh Hakk'ı kendi vücûdunda ve cemî'-i mevcûdâtta isbât et ve onu kendinden ayrı görme! Nitekim âyet-i kerîmede وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (Kāf, 50/16) ya'ni "Biz o kimseye şahdamarından daha yakınız" buyurulur ve kezâ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ (Vâkıa, 56/85) ya'ni "Biz ona sizden daha yakınız ve fakat siz görmezsiniz" buyurulur. Beyt-i Hz. Mısrî-i Niyâzî:

Öyle sanırdım ayrıyım; dost gayrıdır, ben gayrıyım.
Benden görüp işiteni, bildim ki, o cânân imiş.

نیست این و نیست آن هین واگذار　　　آنکه آن هستست آن را پیش آر

657. *Haydi "Bu yoktur ve o yoktur"u bırak. O ki, O vardır, O'nu öne getir!*

Ya'ni, ey fenâ mertebesinde bulunan sarhoş! Haydi, "Bu yoktur ve o yoktur" sözünü bırak! Zîrâ bu yoktur ve o yoktur diye âlem-i keserâtı nefy etmek vücûd-i hakîkî-i Hakk'ın merâtibini nefy ve inkâr etmektir. Bu ise ma'rifette nâkıslıktır. Zîrâ o vücûd-i vâhid-i hakîkî her bir mertebesinde hem ayniyet ve hem de gayriyet ile sâbittir. Binâenaleyh bu âlem-i keserâtta yalnız gayriyet cihetini nazar-ı i'tibâra alıp Hakk'ın zâtını eşyâdan nefyetmek doğru değildir. Binâenaleyh o vücûd-i hakîkî ki, kendinin her bir mertebesinde sâbittir, nefy ve inkârdan geç de O'nu ileri getir ve isbât et!

نفی بگذار و همان هستی پرست　　　این در آموز ای پدر زان ترك مست

658. *Nefyi bırak ve ancak vara tap! Ey baba! Bunu o sarhoş Türk'ten öğren!*

Ya'ni, mezâhirin ve keserâtın nefyini bırak ve onlarda zâhir ve vücûd-i hakîkî ile var olan zât-ı Hakk'ı isbât et ve ona tap ve ona müteveccih olup

ibâdet et! Ey nefy içinde ihtiyârlamış olan sâlik! Bu isbât mes'elesini âtîde kıssası gelecek olan sarhoş Türk beyinden öğren! Ma'lûm olsun ki, her bir ferd-i beşer anasından doğup kendini ve muhîtini idrâk etmeye başladığı vakit, evvelen bu taayyünât-ı kesîreyi görür; ve onların tasarrufât ve tessürât-ı muhtelifesi altında kalıp bâtın-ı ahvâlden bî-haber bulunur; ve bir kimsenin kendi üzerinde müessir ve mutasarrıf bildiği her şey onun ilâhıdır. Zîrâ "ilâh" ism-i cins olup, hak olsun ve bâtıl olsun her bir mutasarrıfa ve müessire ıtlâk olunur. Nitekim sûre-i Câsiye'de أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ (Câsiye, 45/23) Ya'ni "Hevâsını ilâh ittihâz eyleyen kimseyi gördün mü?" buyurulur. Bunun için kelime-i şehâdet nefy ve isbâttan mürekkeb olan "Lâ ilâhe illallâh" sûretinde vâki'dir. "Lâ ilâhe" ile yalancı ma'bûdlar ve mutasarrıflar nefy olunur ve sonra ma'bûd-ı hakîkî olan "Allâh" isbât olunur. Zîrâ bu ism-i celîl ancak ma'bûd-ı hakîkîye ıtlâk olunur. Ve "ilâh" ve "Allâh" kelimeleri hakkında şârih-i *Mesnevî* İsmâîl Rusûhî Ankaravî (k.s.) hazretlerinin *Fütûhât-ı Ayniyye* ismindeki Fâtiha-i Şerîfe tefsîrinde tafsîlât-ı müfîde vardır.

استدعای امیر ترك مخمور مطرب را به وقت صبوح و تفسیر این

حديث كه انّ للّه تعالى شَراباً اَعَدَّهُ لاَوْلِيائه إذا شَرِبُوا سَكِرُوا و إذا سَكِروا طَابُوا

می در خم اسرار ازآن می جوشد　　　تا هر که مجردست از آن می نوشد

قال اللّه تعالى إِنَّ الْأَبْرارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُوراً

این می که تو می‌خوری حرامست　　　ما می نخوریم جز حلالی

جهد کن تا ز نیست هست شوی　　　وز شراب خدای مست شوی

Mahmûr olan Türk beyinin sabâh vakti şarâbında çalgıcı istemesidir; ve "Allâh Teâlâ'nın evliyâsı için hazırladığı bir şarâb vardır ki, içtikleri vakit sarhoş olurlar ve sarhoş oldukları vakit pâk olurlar ilh..." hadîsinin tefsîridir.

"Her kim mücerred ise o meyden içmek için; Mey esrâr küpünde ondan dolayı kaynar."

Allâh Teâlâ buyurur: "Muhakkak ebrâr bir kadehten içerler ki, onun mizâcı kâfûrdur" (İnsân, 76/5).
"Bu mey ki, sen içiyorsun, harâmdır; biz helâlin gayrını içmiyoruz. Çalış, tâ yoktan var olasın ve Hudâ'nın şarâbından sarhoş olasın!"

"Mahmûr", sarhoş olan ve sarhoşluk sebebiyle sersem olan kimse ma'nâlarınadır. "Sabûh", sabâh vakti içilen şarâb demektir. "Emîr-i Türk"ten murâd, mutavassıt olan sâliktir. Zîrâ Şeyh-i Ekber (k.s.) hazretleri buyururlar ki: "Semâ'da mutavassıtlara fâide vardır. Zîrâ Hak mestliği onlara semâ'dan ve mutrıbdan zuhûr eder. Müntehîler ise semâ'sız Hakk'ın mestidirler." Ve semâ' hakkındaki îzâhât IV. cildin 728 numaralı beytinden i'tibâren münderiçtir. Bu sürh-ı şerîfte işâret buyurulan hadîs-i şerîfin tamâmı şudur: ان لله تعالى شرابا اعده لاوليائه اذا شربوا سكروا واذا سكروا طابوا واذا طابوا طاشوا واذا طاشوا طاروا واذا طاروا طربوا واذا قاموا هاموا واذا شخصوا جروا واذا ذابوا خلصوا واذا بلغوا وصلوا واذا وصلوا بقوا واذا بقوا صاروا ملوكا في مقعد صدق عند مليك مقتدر واذا وجدوا هذا يقولون قولا لايفهمه الا السكارى Ya'ni "Allâh'ın bir şarâbı vardır ki, onu evliyâsı için hazırlamıştır. İçtikleri vakit sarhoş olurlar ve sarhoş oldukları vakit tayyib ve pâk olurlar; ve pâk oldukları vakit hafîf olurlar; ve hafîf oldukları vakit rûhen uçarlar; ve uçtukları vakit neşât ederler; ve rûh âleminde kāim oldukları vakit hayrân olurlar. Beşeriyet karartısı kalktığı vakit esrâr-ı ilâhîyi cerr ederler ve beşeriyetleri eridiği ve fânî oldukları vakit hâlis olurlar. Kendi hüviyetlerine eriştikleri vakit maksadlarına vâsıl olurlar; ve vâsıl oldukları vakit vücûd-i Hakkānî ile bâkî olurlar; ve bâkî oldukları vakit Melîk-i Muktedir indinde mak'ad-i sıdkda mülûk olurlar; ve sırr-ı vahdeti buldukları vakit dahi bu sözü söylerler ki, onu ancak Hak sarhoşları anlar."

"Mey der hum-ı esrâr ilh..." bu beyt-i şerîfte mezkûr olan "mey" hadîs-i şerîfte sıfatı beyân buyurulan meydir. Ya'ni, o şarâb-ı ma'nevî, sıfât-ı nefsâniyyeden soyunmuş olan sâliklerin içmesi için esrâr-ı ilâhiyye küpü içinde kaynar durur. Ve bu şarâb-ı ma'nevî hakkında Hak Teâlâ sûre-i Dehr (İnsân)'da . إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ...الخ (İnsân, 76/5) [ya'ni "Muhakkak ebrâr bir kadehten içerler ki...ilh."] buyurur. Âyet-i kerîmede mezkûr olan "kâfûr" hakkında müfessirlerin muhtelif mütâlaâtı vardır. İbrâhîm-i Şuttâr (k.s.) *Âyîne-i Hakāyık-nümâ* ismindeki kitâbında buyurur ki: "Ehl-i hakîkat mertebe-i ahadiyyeye "ayn-ı kâfûr" ta'bîriyle de işâret ederler. Zîrâ bu mertebe esmâ ve sıfât ve ef'âl renklerinden ârîdir ve hiçbir renk ile renklenmiş değildir." (*Cevâ-*

hir-i Gaybî). Bu ma'nâya göre âyet-i kerîmede beyân buyurulan şarâb-ı ma'nevî, zât-ı mutlakın tecelliyâtıyla memzûc ve karışmış olan bir kadehten içilir.

"În mey ki tu mî-horî... ilh." Ya'ni, ey nefsânî ve cismânî olan kimse! Bu senin içtiğin ispirtolu şarâb vesâir içki şer'an harâmdır. Tecelliyât-ı Hakk'ın meclâsı olan aklı berbat edip, insanı hayvandan daha aşağı bir derekeye düşürür. Bizim içtiğimiz ma'nevî şarâb ise, aklı ve kalbi cilâlandırır ve insanı melekiyet mertebesine ve ondan daha yukarıya terakkî ettirir. Çalış ki, yok hükmünde olan bu vücûd-i izâfî âleminden yükselip vücûd-i Hakkânî ile var olasın ve Hakk'ın bu şarâb-ı ma'nevîsinden sarhoş olasın!

اعجمی ترکی سحر آگاه شد   و ز خمار خمر مطرب خواه شد

659. *Bir acemi Türk seher vaktinde uyandı ve şarabın sersemliğinden dolayı mutrıb isteyici oldu.*

"A'cemî", lügatte sözü lâyıkıyla becerip söyleyemeyen ve işte mâhir olmayan mübtedî kimse demektir. "Mutrıb", saz çalan ve gazel ve şarkı gibi âsâr-ı mûsîkiyyeyi tegannî eden kimsedir. Ya'ni, bir sâlik-i mutavassıt seher vakti uyandı ve zikr-i ilâhîden dolayı kendisine ârız olan sarhoşluktan ve bî-hûşluktan dolayı, güzel ses ile kasîde okuyucu bir mutrıb istedi.

مطرب جان مونس مستان بود   نُقْل و قُوتُ و قُوَّتِ مست آن بود

660. *Cân mutrıbı sarhoşların mûnisi olur, mezesi ve gıdâsı ve kuvveti o olur.*
[644]

"Nukl", içki içenlerin yedikleri meze; "kūt", gıdâ demektir. Ma'lûm olsun ki, "mutrıb", "ıtrâb"dan ism-i fâildir. Aslı "tarab"dır ve "tarab", ekseriyâ sevinçten ve sürûrdan insana ârız olan bir hafîfliktir. Binâenaleyh "mutrıb", lügatte "insana hafiflik verici" demek olur. Bu ma'nâ-yı umûmîye göre "mutrıb", biri rûhânî ve diğeri cismânî olmak üzere iki nevi'dir. "Mutrıb-ı rûhânî" insân-ı kâmildir ki, hakāyık ve maârife dâir olan sözleriyle insanın rûhuna nefsâniyet sıfatlarının galebesinden hâsıl olan sıkleti ve ağırlığı def' eder; ve cismânî olan mutrıb dahi sâzendeler ve hânendelerdir. Bunlar da ba'zı ahvâl sebebiyle nefse ârız olan sıkleti tahfîf ve def'-i gam eder. Nefsânî ve cismânî olan kimselerin cân kulakları mutrıb-ı rûhânîye karşı kapalıdır, ancak, mutrıb-ı cismânîye karşı açıktır; ve bu cismânî olan mutrıbın nağmelerinden nefisteki sıklet kalkar; ve hâsıl olan hiffet sebebiyle nefsin sıkletleri harekete gelir. Meselâ, fuhşa mütemâyil olan nefis fuhuş ister ve içkiye mütemâyil olan

nefis içki ister ve oyun ve lehviyâta mütemâyil olanlar dahi bunları isterler. Binâenaleyh böyle kimseler hakkında mutrıb muzırdır. Fakat sıfât-ı nefsâniyye ile mücâhede içinde bulunan sâliklerin cân kulakları mutrıb-ı rûhânîye ve cisim kulakları da mutrıb-ı cismânîye karşı açıktır. Binâenaleyh "mutrıb-ı rûhânî" bunların rûhuna, nefsâniyet sıfatlarının galebesinden hâsıl olan sıkleti, hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeye dâir olan sözleriyle def' eder ve onlar kendilerinde hiffet bulurlar. Eğer bu esnâda mutrıb-ı cismânî dahi tegannîye başlarsa onların bu hiffeti tezâyüd edip kendilerinde vecd hâli zuhûr eder; ve cisimlerinde, dönmek vesâir sûrette hareket etmek gibi i'tidâl hâricinde vaz'iyetler vücûda gelir. Binâenaleyh mutrıb-ı cismânî bunlar için muzır değildir.Kendi hâline basîret üzere vâkıf olan her bir kimse, bu husûsta kendisinin müftüsüdür, hâriçten fetvâ istemeye hâcet yoktur. Bu îzâhâta nazaran bu beyt-i şerîfte "can mutrıbı"ndan murâd, hem mürşid-i kâmil ve hem de mutrıb-ı cismânî olmak câizdir. Ya'ni, rûhu ıtrâb edici olan kimse ma'nevî sarhoşların mûnisi olur. O mutrıb o sarhoşların mezesi ve gıdâsı ve kūtü olur.

مطرب ایشان را سوی مستی کشید　　　باز مستی از دم مطرب چشید

661. *Mutrıb onları sarhoşluk tarafına çekti. Sarhoşluğu tekrâr mutrıbın deminden tattı.*

Birinci mısrâ'daki "mutrıb", mutrıb-ı rûhânî ve ikinci mısrâ'daki "mutrıb", mutrıb-ı cismânîdir. "Dem", nefes ma'nâsına olup, burada mutrıb-ı cismânînin nağmeleri murâd buyurulur. Ya'ni, mutrıb-ı rûhânî olan mürşid-i kâmilin beyân buyurduğu hakāyık ve maârif-i rabbânîyi o sâlikler cân kulağı ile dinlediler; ve o mutrıb onları ma'nevî sarhoşluk tarafına çekti. Bu sâlikler tekrâr mutrıb-ı cismânînin latîf demini ve nağmelerini dinlediler, bu ma'nevî sarhoşlukları arttı. Binâenaleyh bu mutrıb-ı cismânî bunlar hakkında muzır olmadı. Belki sarhoşluk üzerine sarhoşluk getirdi.

آن شراب حق بدان مطرب برد　　　وین شراب تن ازین مطرب چرد

662. *O, şarâb-ı Hakk'ı o mutrıb sebebiyle götürür; ve bu, cisim şarâbını bu mutrıbdan otlar.*

"Çerîden", otlamak demektir. Burada "içmek"ten kinâyedir. Bu kelimenin isti'mâli, cismânî olan kimselerin hayvâniyetlerine işârettir. Ya'ni, o rûhânî olan sâlik Hakk'ın şarâb-ı ma'nevîsini o rûhânî mutrıb sebebiyle getirdi ve istihsâl etti ve içti. Fakat mutrıb-ı rûhânîden nasîbi olmayan cismânî kimse,

üzüm suyundan ma'mûl olan bu sûrî şarâbı cismânî olan mutrıb sebebiyle otladı ve içti. Zîrâ ma'lûmdur ki, içkiye mübtelâ olanlar karşılarında bir de çalgı ve hânende isterler ve bu çalgı sebebiyle nefsânî neş'eleri iki kat olur, kalkıp raks etmeye ve göbek atmaya başlarlar. Nitekim mutrıb-ı rûhânîden sarhoş olup mutrıb-ı cismânîden bu sarhoşlukları artan sâlikler dahi raks ve semâ'a başlarlar.

هر دو گر يك نام دارد در سخن   ليك شتّا اين حسن تا آن حسن

663. *Her ikisi sözde bir nâm tutar ise de, fakat bu Hasan'dan o Hasan'a kadar fark vardır.*

"Hasen", lügatte güzel ve hoş ve iyi ma'nâsınadır. "Şettâ", ayrı ve dağınık ve müteferrik demektir. Ya'ni, mutrıb ve sarhoşluk ve raks sözde ve lafızda birer isimdir ve isimler sûrette birbirinin aynıdır. Fakat ma'nâlarına nazaran birisi rûhun ve insanlığın zevki ve güzelliği ve diğeri nefsin neş'esi ve hayvanlığın zevkidir. Binâenaleyh aralarındaki fark, rûh ile nefis ve insanlık ile hayvanlık arasındaki fark nisbetindedir; ve bu "güzel"den o "güzel"e kadar çok fark vardır. Bu beyt-i şerîfte IV. cildde "Hasan" adlı iki vezîrin ahlâkı arasındaki farka da işâret buyurulmuş olur ki, mezkûr cildin 1239 ve 1240 numaralı beytlerinde şâirin lisânından şöyle buyurulmuş idi:

آن حسن نامى كه از يك كلك او   صد وزير و صاحب آيد جود او

اين چنين كز ريش زشت اين حسن   مى‌توان بافيد اى جان صد رسن

Tercüme: "O Hasan adlı ki, onun bir kaleminden cevher huylu yüz vezîr ve sâhib gelir. Bu böyledir ki, bu Hasan'ın çirkin sakalından ey cân, yüz ip bükmek mümkindir."

اشتباهى هست لفظى در ميان   ليك خود كوز آسمان تا ريسمان

664. *Arada lafza mensûb bir iştibâh vardır. Fakat âsumândan rîsmâna kadar nerede!..*

Ya'ni, isimlerin sûrette lafızda berâber olması ma'nâları hakkında da şübhe îrâs eder. Meselâ, ârifler insân-ı kâmile "mutrıb" ve aşk-ı ilâhîye "şarâb" derler. Cismânîler "mutrıb" ve "şarâb" sözlerini işittikleri vakit kendilerince ma'lûm olan mutrıbı ve şarabı anlarlar. Fakat bunların arasındaki fark gök ma'nâsındaki "âsumân" ile ip ma'nâsına gelen "rîsmân" arasındaki fark nisbetindedir. O nerede, bu nerede!

اشتراك لفظ دائم رهزنست   اشتراك گبر و مؤمن در تنست

665. *Lafzın iştirâki dâimâ yol vurucudur. Kâfirin ve mü'minin iştirâki cisimdedir.*

Lafzın iştirâki ve sûrette bir olması dâimâ idrâk yolunu vurucudur. Sûrette müşterek olanların ma'nâda müşterek olmaları lâzım gelmez. Meselâ, mü'min ve kâfir cisimleri i'tibâriyle sûrette müşterektirler; fakat ma'nâları birbirinin zıddı olan inkâr ve îmândan ibârettir. Nitekim sûrete i'tibâr olmadığı sûre-i Münâfikûn'da şöyle beyân buyurulur: وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ (Münâfikûn, 63/4) Ya'ni "Ey Resûlüm! Sen o münâfıkları gördüğün vakit onların cisimlerinin tenâsübü ve intizâmı seni i'câb eder ve hayrete düşerür; ve fasâhat ile söz söyledikleri vakit onların sözlerini dinlersin. Halbuki onlar duvara dayanmış odunlara benzerler; içleri koftur."

جسمها چون كوزه هاى بسته سر   تا كه در هر كوزه چه بود آن نگر

666. *Cisimler ağızları bağlanmış testiler gibidir; tâ ki, her testide ne olur, ona bak!*

كوزهٔ آن تن پر از آب حيات   كوزهٔ اين تن پر از زهر ممات

667. *O cisim testisi âb-ı hayât doludur; bu cismin testisi ölüm zehrinden doludur.*

O ârif-i kâmilin cisim testisi âb-ı hayât olan ulûm-i ledünniyye ve maârif-i rabbâniyye ile doludur; ve bu gâfil ve cismânî olan kimsenin cisminin testisi dahi ölüm zehri olan cehl ve sıfât-ı hayvâniyye ile doludur.

گر بمظروفش نظر دارى شهى   ور بظرفش بنگرى تو گمرهى

668. *Eğer mazrûfa nazar tutarsan şâhsın; ve eğer onun zarfına bakarsan yolu şaşırmışsın!*

Eğer sen insanların mazrûfu olan ma'nâlarına bakar ve i'tibâr edersen ma'nâ âleminin şâhısın; ve eğer onların zarfı olan cisimlerine bakar ve giyimlerine ve kuşamlarına ve süslerine ve zâhirî intizâmlarına bakıp aldanır isen şaşkınsın!

لفظ را مانندهٔ اين جسم دان   معنيش را در درون مانند جان

669. *Lafzı bu cisme müşâbih bil! Onun ma'nâsı içeride cân gibidir.*

ديدهٔ تن دائما تن بين بود   ديدهٔ جان جان پر فن بين بود

670. *Cismin gözü dâimâ cismi görücü olur. Cânın gözü fen dolu olan cânı görücü olur.*
[654]

پس ز نقش لفظهای مثنوی　　　صورتی ضالست و هادی معنوی

671. *Binâenaleyh Mesnevî lafızlarının nakşından sûrete mensûb olan dâlldir ve ma'nâya mensûb olan hâdîdir.*

Ya'ni, *Mesnevî-i Şerîf*'te "mey" ve "mutrıb" ve "dilber" ve "ma'şûk" gibi lafızlar vardır. Eğer bir sûrete mensûb ve cismânî olan kimse bu "mey"i üzüm suyundan yapılan şaraba ve "mutrıb"ı da şurada burada gazel okuyan ve çalgı çalan hânende ve sâzendeye ve "dilber" ve "ma'şûk"u da güzel kadınlara hamleder ve bu kelimelerin ma'nâlarını zâhire mahsûr kılarsa dâll ve şaşkın olur. Ve eğer bunların ma'nâlarına intikāl edip, meyi aşk-ı ilâhî şarâbı ve mutrıbı da rûhu tatrîb eden insân-ı kâmil ve dilber ve ma'şûku da mahbûb-ı hakîkî olan Hak anlarsa hâdî olur ve doğru yolu bulucu olur. Zîrâ bunlar sûfiyyûnun ıstılâhlarıdır; ve bu ıstılâhlar ahvâl-i bâtıneyi akla takrîb için ahvâl-i zâhireye teşbîh edilmek sûretiyle vaz' edilmiştir. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 23. faslının bir fıkrasında cenâb-ı Pîr efendimiz şöyle buyururlar:

"Sana harâm olan şarâbdan veyâ afyondan veyâ esbâbdan bir sebebden zevk hâsıl olduğu vakit, düşmanlarının kâffesinden râzı olmuyor musun? Onları afv etmiyor musun? Ellerini ve ayaklarını öpmüyor musun? Kâfir ile mü'min bu sâatte senin nazarında şey'-i vâhid oluyor. İşte Şeyh Salâhaddîn'de bu zevkin aslı ve bu zevkin harrı vardır. Hâl böyle iken, maâzallâh onun böyle bir kimseye nasıl buğzu ve garazı olur?"

در نبی فرمود کین قرآن ز دل　　　هادئ بعضی و بعضی را مضل

672. *Kur'ân'da buyurdu ki: "Bu Kur'ân gönülden ba'zısına hâdî ve ba'zısına mudilldir.*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Bakara'da vâki' olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ (Bakara, 2/26) Ya'ni "Bu Kur'ân sebebiyle çok kimse dalâlete düşer ve çok kimse de hidâyet bulur; ve onun sebebiyle dalâlete düşenler ancak fâsıklardır." Ya'ni Hak Teâlâ buyurdu ki: Bu Kur'ân kalb cihetinden ba'zı kimselerin hidâyetine sebeb olur ve ba'zı kimselerin dahi dalâletine sebeb olur. Nitekim I. cildin 1099 numaralı beytinde bu ma'nâya dâir şöyle buyurulmuş idi:

بر هوا تأویل قرآن می کنی　　　پست و کژ شد از تو معنئ سنی

Tercüme: "Sen Kur'ân'ı hevâ-yı nefsânî üzerine te'vîl ediyorsun; yüksek olan ma'nâ senden alçak ve eğri oldu."

الله الله چونکه عارف گفت می   پیش عارف کی بود معدوم شی

673. *"Allah, Allah!" Mâdemki ârif "mey" dedi, ârifin indinde ma'dûm olan ne vakit şey olur.*

"Allah, Allah!", zinhâr, zinhâr! Ya'ni "sakın ha, sakın ha!" demek olur. Ya'ni sakın ha! Mâdemki, ârif-billâh olan kimse mey ve şarâbdan bahsetti, bil ki, böyle bir şey ma'nâda mevcûddur. Zîrâ ârifin indinde mâddî ve sûrî olan şarâb yoktur ve mevhûmdur; ve ârif böyle yok olan bir şeye vücûd verip ondan bahsetmez ve ona bir şey demez. Binâenaleyh o ârif "şarâb" dediği vakit sen bu şarâbı üzüm suyundan yapılmış olan şarâb anlama!

فهم تو چون بادۀ شیطان بود   کی ترا وهم می رحمان بود

674. *Vaktâki senin anlayışın şeytanın mâddesi olur, ne vakit senin için Rahmân meyinin vehmi olur?*

Ey cismânî ve mâddî olan kimse! Vaktâki senin bu mey ve şarâb lafzından anlayışın, şeytanın içkisi olan sûrî şarâb olur, artık Rahmân'ın şarâbı olan aşk-ı ilâhi şarâbı senin vehmine gelmez. "Bâde-i şeytân"dan murâd, eğer efkâr-ı fâside olursa ma'nâ böyle olur. Senin anlayışın şeytanın sana içirdiği efkâr-ı fâsideye müstenid olur ve sen bu fâsid fikirler şarabından sarhoş olursan, Rahmân'ın şarâbı olan aşk şarâbı ve evliyâ-yı Hakk'ın zevki senin fehmine değil, vehmine bile gelmez.

این انبازند مطرب با شراب   این بدان و آن بدین آرد شتاب

675. *Bu ikisi; mutrıb şarab ile ortaktırlar. Bu ona ve o buna; acele getir!*

Ya'ni, cismânî olan mutrıb sûrî olan şarâb ile ortak ve müşterektir. Zîrâ sûrî şarabı içenler neş'e-i cismâniyye ve nefsâniyyelerinin tezyîdi için karşılarında hânende ve sâzende isterler. Binâenaleyh mutrıb içkiye ve içki de mutrıba acele arz-ı ihtiyâc eder. Bunun gibi, mutrıb-ı rûhânî olan insân-ı kâmilin vücûdu ile şarâb-ı aşk-ı ilâhî ortak ve müşterektirler. Bunlar birbirlerinin lâzım ve melzûmu kabîlindendir.

پر خماران از دم مطرب چرند   مطربانشان سوی میخانه برند

676. *Pür-humârlar mutrıbın deminden otlarlar. Mutrıblar onları meyhâne tarafına götürürler.*

"Humâr", sarhoşluktan sonra başta kalan sersemlik ve bî-hûşluk demektir. Ya'ni, sarhoşlar mutrıbın sözünden ve nağmesinden müstefîd olurlar. Eğer mutrıb sûrî ve cismânî ise sûrî içkiden sarhoş olanları sûrî meyhâne tarafına götürür; ve eğer rûhânî ise ma'nevî sarhoşları hakîkat meyhânesine götürür.

آن سر میدان و این پایان اوست　　دل شده چون گوی در چوگان اوست

677. *O mutrıb meydanın başı ve bu onun sonudur. Gönül onun çevgânında top gibi olmuştur.*

"Dil şüde", ba'zı nüshalarda böyle ayrı olarak yazılmıştır. Bu sûrette ma'nâ tercümede olan vecih ile olur; ve ba'zı nüshalarda dahi bitişik olarak "dil-şüde" yazılmıştır. Bu sûrette vafs-ı terkîbî olup, âşık ve sarhoş ma'nâsına gelir ve mısrâ'ın ma'nâsı "Sarhoş, top gibi, mutrıbın çevgânındadır" demek olur. Ya'ni, o mutrıb, sarhoşluk âleminin ve meydanının başıdır; ve bu meyhâne ise o meydanın sonudur. Binâenaleyh mutrıb gönlü veyâ sarhoşu cirit oyunundaki top gibi deminin ve nağmelerinin çevgânıyla o meydanda çeler durur.

در سر آنچه هست گوش آنجا رود　　در سر ار صفراست آن سودا شود

678. *O şey ki, başta vardır, kulak oraya gider. Eğer başta safrâ varsa, o şey sevdâ olur.*

Bu beyt-i şerîfte sanâyi'-i bedîiyyeden "irsâl-i mesel" san'atı vardır. O da budur ki: Mutrıbı dinleyenlerin bünye-i rûhu bünye-i cisme mukābil tutulmuştur. Tabâbet-i atîkaya vâkıf olanların indinde ma'lûmdur ki, gıdânın birinci hazmı ağızda dişler vâsıtasıyla olur. Sonra gıdâ mi'deye gider. Mi'denin harâreti ile pişer, keylûs hâline gelir. Buna ikinci hazım derler. Bu keylûsun posaları mi'deden bağırsaklara iner ve incelerini de damarlar cezb eder ve damarlara gidenler dahi tekrâr pişer. Ona "keymûs" derler. Bu, üçüncü hazımdır. Burada suyun fazlası böbreklerden süzülüp mesâneye gider ve idrâr olur. Bu fazla sular gittikten sonra o bakıyye-i gıdâ tekrâr pişer. İhtilât-ı erbaa peydâ olur. Biraz çiğ olarak kalana "balgam" ve onun altında kalana "kan" ve onun altında olana "safrâ" derler. Bu pişmelerden sonra biraz daha ihtirâka sâlim olarak kalan mâddeye "sevdâ" derler. Eğer "safrâ"nın ihtirâkı ziyâde olursa "sevdâ" hıltına inkılâb eder; ve galebe-i safrâ yüzünden sevdânın tezâyüdü dimâğa bî-hûşluk verir. Bünye-i cismde bu hâl vâki' olduğu gibi bün-

ye-i rûhta dahi bunun nazîri vâki' olur. Birinci vech budur ki, eğer rûhun idrâkâtında bünyenin safrâsına muâdil olan keserât ve mâsivâ muhabbeti varsa mutrıbın nağmelerinden bu safrâ ve hubb-i mâsivâ alevlenip sevdâya, ya'ni zulümât-ı tabîiyyeye inkılâb eder. İkinci vech budur ki, "safrâ"dan murâd, muhabbet-i Hak ve "sevdâ"dan murâd, keserât-ı eşyânın ve mâsivâ-yı Hakk'ın kararması ve fenâsıdır. Ya'ni eğer rûhun idrâkâtında bünyenin safrâsına mümâsil olan muhabbet-i Hak varsa mutrıbın nağmelerinden bu muhabbet büsbütün parlayıp o sarhoşun nazarından zulümât-ı tabîiyye fânî ve nâ-bûd olur; ve Hz. Pîr efendimiz bir beyitlerinde bu ma'nâya işâret buyururlar: Beyt:

صفرای صیام ارچه سودا سر افزاید   لیکن زچنین سودا یابند ید بیضا

"O rûhtan hâsıl olan safrâ, gerçi başın sevdâsını artırır, fakat yed-i beyzâyı böyle sevdâdan bulurlar."

Velhâsıl, rûhun idrâkâtında her ne varsa, rûhun kulağı kendi idrâkâtı tarafına gider. Nitekim bünye-i cismde safrâ gālib olursa o safrâ sevdâ olur.

بعد از آن این دو بیهوشی روند   والد و مولود آنجا یك شوند

679. *Ondan sonra bu ikisi bî-hûşluğa giderler. Vâlid ve mevlûd orada bir olurlar.*

Bu beyt-i şerîfte mutrıb-ı rûhânî olan mürşid-i kâmil ile mest-i Hak olan mürîdin hâline işâret buyurulur. Ya'ni, sarhoş ile mutrıb meydânın nihâyeti olan meyhâneye gittikten sonra her ikisi de bî-hûş olurlar; ve her ikisi de ma'nen ittihâd edip, o fenâ-fillâh meyhânesinde "vâlid" ya'ni mutrıb ve "mevlûd" ya'ni sarhoş bir olurlar; ve âlem-i keserâtın iktizâsı olan senlik ve benlik aradan kalkar. Nitekim sûrî meyden bile hâsıl olan bî-hûşluğun netîcesi yukarıda 671 numaralı beyitte îzâh edilmiştir.

چونکه کردند آشتی شادی و درد   مطربانرا ترك ما بیدار کرد

680. *Vaktâki şâdî ve gam sulh ettiler, bizim Türk'ümüz mutrıbları uyandırdı.*
[664]

"Türk"den murâd, husûsan Çelebi Hüsâmeddîn (k.s.) efendimiz olmak ve umûmen her [bir] mürîd olmak ve "mutrıblar"dan murâd dahi husûsen, cenâb-ı Pîr efendimizin zât-ı şerîfleri ve umûmen her bir insân-ı kâmil olmak münâsib görünür. "Mutrıb"ın cem' olarak zikri insân-ı kâmillerin âtîde ma'nâlarda ittihâdına işârettir. Ya'ni, vaktâki mest-i Hak olan tâlib ve

mutrıb-ı rûhânî olan mürşid-i kâmil sürûrda ve gamda ittihâd ettiler, bizim Türk'ümüz mutrıbları îkāz edip söze girdi.

مطرب آغازيد بيتى خوابناك　　　　كه اَنِلْنِى الكَأْسَ يَا مَنْ لَا اَرَاكْ

681. *Mutrıb hâb-nâk bir beyte başladı. Dedi ki: "Ey görmediğim kimse, bana bir kadeh sun!"*

Mutrıb-ı rûhânî olan insân-ı kâmil bu âlem-i keserâta karşı uyku getirici olan bir beyti okumaya başladı da, dedi ki: "Ey his gözüyle görmediğim zât-ı mutlak! Bana bir tecellî-i zâtî şarâbının kadehini sun!"

أَنْتَ وَجْهِى لَا عَجَبْ اِنْ لَمْ اَرَاهْ　　　　غَايَةُ الْقُرْبِ حِجَابُ الْاشْتِبَاهْ

682. *"Sen benim vechimsin. Eğer ben onu görmezsem aceb değildir. Yakınlığın gāyesi hicâb-ı iştibâhtır."*

"Sen benim vechim ve hakîkatim ve hüviyetimsin. Eğer ben kendi vechimi ve hakîkatimi bu kadar yakınlık ile berâber göremezsem taaccüb olunmaz. Zîrâ yakınlığın gāyesi ve nihâyeti iştibâh ve iltibâsı mûcib olan hicâb ve perdedir." Zîrâ pek yakın olan şey şiddet-i kurb ve zuhûrundan dolayı gözden gizli kalır. Zât-ı Ecell ü A'lâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (Kāf, 50/16) ya'ni "Biz insana şahdamarından daha yakınız;" وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) ya'ni "O sizinle berâberdir, nerede olsanız" buyurduğu hâlde bu şiddet-i kurb adem-i rü'yete sebeb olur. Meselâ, bir kitâb göze pek yakın tutulsa bu yakınlık rü'yete mâni' olur. Yazıları aslâ görünmez ve okunamaz; ve kezâ güneşin ziyâsı pek ziyâde münteşir ve göze nüfûz ettiği hâlde insan nazarının evvelâ bu ziyâya ve sonra da eşyâya vâki' olduğunu fark edemez. Zîrâ ziyâ şiddet-i kurb ve zuhûrundan dolayı gizlenmiştir. Beyt-i Hz. Hüdâyî (k.s.):

Zuhûru perde olmuştur zuhûra
Gözü olan delîl ister mi nûra?

أَنْتَ عَقْلِى لَا عَجَبْ اِنْ لَمْ اَرَكْ　　　　مِنْ وُفُورِ الْاِلْتِبَاسِ الْمُشْتَبَكْ

683. *"Sen benim aklımsın. Girift olan iltibâsın çokluğundan dolayı, eğer ben Sen'i görmezsem acîb değildir."*

"Müştebek", pencere kafesi ve balık ağı gibi örülmüş ve birbirine karışmış ve girift olmuş olan; "iltibâs", örtülü ve belirsiz olmak ve ihtilât edip karışık olmak ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey vücûd-ı hakîkî! Mâdemki, benim hakîkatim ve

hüviyetim Sen'sin ve benim taayyünüm Sen'in vücûdun ile zâhirdir, şübhesiz ki, benim aklım dahi Sen olursun. Fakat havâss-i hamse-i zâhire ile idrâk olunan mahsûsâta müstenid fikirler ile havâss-i hamse-i bâtıne ile idrâk olunan ma'kūlâta müstenid fikirlerin birbirine karışıp girift bir hâle gelmiş olmasından dolayı aklımda mütecellî olanın Sen olduğunu göremezsem acîb değildir."

جِئْتَ اَقْرَبْ أَنْتَ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدْ   كَمْ اَقُلْ يَا يَا نِدَاءٌ لِلْبَعِيدْ

684. *Sen şahdamardan daha yakın geldin. Ne kadar "Yâ" diyeyim? "Yâ" uzak içindir.*

"Sen, Kāf sûre-i şerîfesinde buyurduğun وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (Kāf, 50/16) ya'ni "Muhakkak biz insanı yarattık, onun nefsinin vesvese ettiği şeyi de biliriz; ve biz ona şahdamarından daha yakınız" âyet-i kerîmesi mûcibince bana şahdamarımdan daha yakın geldin. Ben ne kadar "yâ İlâhî!" ve "yâ Rab!" diye "yâ" edât-ı nidâsını kullanıp dururum? Halbuki bu "yâ" edât-ı nidâsı çok kerre uzak olan bir kimse için kullanılır." Binâenaleyh Sen benim hakîkatim ve aklım olduğun ve bana şâhdamarımdan daha yakın olduğun hâlde uzakta imişsin gibi "yâ" diye hitâb etmem ne içindir?

بَلْ اُغَالِطُهُمْ أُنَادِي فِي الْقِفَارْ   كَيْ لِاَكْتُمْ مِنْ مَعِي مِمَّنْ اَغَارْ

685. *"Belki ıssız sahrâda nidâ etmem ile, benim ile berâber olan kimseyi beni gayrete getiren kimselerden saklamak için onları şaşırtırım."*

"Kıfâr", ıssız sahrâ demektir ki, burada murâd, âlem-i keserât ve taayyünâttır. "Benimle berâber olan kimse" ta'bîrinden murâd, vücûd-i hakîkî-i Hak'tır. "Gayrete getiren, kıskandıran kimseler"den murâd, mü'minlerin avâmmı olan ulemâ-i zâhiredir ki, onlar bu âlem-i keserâtta ihâta-i zâtiyyeyi kabûl etmeyip, ancak ihâta-i ilmiyyeyi isbât ederler. Binâenaleyh eşyâyı Hakk'ın zâtından uzak ve kendilerini ayrı bilirler. Hadîs-i şerîfde الشرك في امتى اخفى من دبيب النمل على الصفا ya'ni "Benim ümmetimde şirk musaffâ bir mahaldeki karıncanın yürümesinden daha gizlidir" buyurulduğundan bu tâife şirk-i ahfâ sâhibleridir ve bu husûsta ehl-i hakîkatin muârızlarıdır. Binâenaleyh bunların rûh ve akıl gözlerinin eşyâda Hakk'ı müşâhede edebilmek kuvveti olmadığından kâmiller ve muhakkıklar sâika-i gayretle bunların yanında kendi müşâhedelerine âid olan sözleri söylemekden tevakkî ederler; ve kendi mahbûb ve ma'şûkları olan Hakk'ı bunların kör gözlerinden bile saklarlar. Beyt-i şerîfin hulâsa-i ma'nâsı:

"Belki ben uzakda olan kimseler hakkında kullanılan "yâ" edât-ı nidâsı ile bu âlem-i keserât çöllerinde onun için hitâb ederim ki, وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) [ya'ni "Nerede olursanız olun, o sizinle berâberdir"] âyet-i kerîmesi mûcibince benim ile berâber olan mahbûb-i hakîkîyi beni gayrete getiren ve beni kıskandıran şirk-i ahfâ sâhiblerinden saklayayım ve onları bu hitâbım ile galata düşüreyim ve şaşırtayım!" Nitekim Hz. Pîr efendimiz bu cildin âtîde gelecek olan beyitlerinde bu ma'nâya işâreten şöyle buyururlar:

چو نکه جفت احولانیم ای شمن — لازم آید مشرکانه دم زدن

آن یکیٔ زآن سوی وصفست و حال — جز دوی ناید بمیدان مقال

یا چو احول این دوی را نوش کن — یا دهان بردوز وخوش خاموش کن

یا بنوبت گه سکوت وگه کلام — احولانه طبل می زن والسلام

Tercüme: "Ey putperest! Mâdemki şaşıların eşiyiz, müşrikçe konuşmak lâzım gelir. O birlik, o vasf ü hâl tarafındandır. Kelâm meydânına ikilikten başkası gelmez. Ya şaşı gibi bu ikiliği dinle, ya ağzını dikip hoş sâkit kıl. Ya nöbet ile ba'zan sükût et ve ba'zan söz söyle; şaşılar gibi davul çal, vesselâm."

İnşâallâhu Teâlâ âtîde bu beytlere geldiğimizde îzâhât-ı kâfiye yazılacaktır.

در آمدن ضریر درخانهٔ مصطفی علیه السلام وگریختن
عایشة رضی الله عنها از پیش ضریر وگفتن رسول که چه می گریزی
او ترا نمی بیند وجواب دادن عایشة رسول الله را صلی الله علیه وسلم

Körün Mustafâ (a.s.)ın evine gelmesi ve Âişe (r.a.)nın körün önünden kaçması ve Resûl'ün: "Ne kaçıyorsun? O seni görmüyor" demesi ve Âişe'nin Resûlullâh (s.a.v.)e cevâb vermesi

اندر آمد پیش پیغمبر ضریر — کای نوا بخش تنور هر خمیر

686. *Peygamber huzûruna kör geldi. Dedi ki: "Ey her hamurun fırınına nevâ-bahş edici!"*

"Darîr", kör, a'mâ demektir. "Nevâ", birçok ma'nâları vardır. Burada revnak, kuvvet ma'nâları münâsibdir. "Hamîr [hamur]"den murâd, muhtelif anâsırdan yoğurulmuş ve terkîb edilmiş olan vücûd-i cismânîdir. "Fırın"dan murâd, cismin kalıbıdır. Ya'ni, huzûr-ı Risâletpenâhî'ye bir a'mâ geldi. Dedi ki: "Ey vücûd-i cismânî hamurunun fırını olan kalıba aşk-ı ilâhî ateşi ile revnak ve kuvvet bahş edici olan Nebiyy-i zîşân."

ای تو میر آب و من مستسقیم   مستغاث المستغاث ای ساقیم

687. *"Ey sen! Suyun beyisin ve ben susamışım. Ey benim sâkîm, yardım, yardım!.."*

"Ey sen ki, maârif-i ilâhiyye ve ulûm-i ledünniyye suyunun beyisin ve ben de o ulûm ve maârifin susamışıyım; ey benim su vericim, yardım isterim, yardım!.."

چون در آمد آن ضریر از در شتاب   عایشه بگریخت بهر احتجاب

688. *Vaktâki o kör acele içeriye geldi, Âişe örtünmek için kaçtı.*

زانکه واقف بود آن خاتون پاك   از غیوریٔ رسول رشکناك

689. *Zîrâ ki o pâk olan hâtun reşk-nâk olan Resûl'ün gayûrluğundan âgâh idi.*

"Reşk-nâk", kıskanç; "gayûr", mahremini nâ-mahremden esirgeyen ve kıskanç olan demektir. Ya'ni, zîrâ ki Resûl-i Ekrem hazretlerinin nâzikliği ve hassâsiyetini müdrik olan ümmü'l-mü'minîn Âişe (r.a.) hazretleri kıskanç olan Resûl-i zîşânın gayûrluğuna vâkıf idi.

هر که زیباتر بود رشکش فزون   زانکه رشك از ناز خیزد یا بنون

690. [674] *Her kim ki, ziyâde yakışıklıdır, onun reşki ziyâde olur, ey oğullar! Zîrâ ki reşk nazdan kalkar.*

"Benûn", oğul ma'nâsına olan "ibn"in cem'idir. "Nâz", istiğnâ ve nezâket ve letâfet demektir. Ya'ni, her kim ziyâde yakışıklı ve cemâl sâhibi ise onun ma'şûkunu kıskanması ziyâde olur. Zîrâ ey ma'rifette tecrübesiz olan oğullar! Biliniz ki, kıskanma naz ve istiğnâ ve letâfetten husûle gelir. Velhâsıl iyi teemmül olunursa reşkin menşei nazdır.

گنده پیران شوی را قُمّا دهند   چونکه از زشتی و پیری آگهند

691. *Bunak kocakarılar kocalarına câriye verirler. Çünkü çirkinlikden ve ihtiyarlıkdan âgâhdırlar.*

"Kummâ", Türkçe olup "câriye" ve "kuvve-i bâhı tezyîd eden ilâç" ma'nâsınadır (*Gıyâsü'l-Lügāt*). Burada "câriye" demekdir. "Gende-pîr", bunak kocakarı ma'nâsınadır. Ya'ni, sen görmez misin ki, kıskançlık kadınların hâl-i tabîîleri iken bunak kocakarılar kıskançlıkdan vazgeçip kocalarına câriye verirler. Çünkü ihtiyarlıkdan hâsıl olan çirkinliklerine vâkıfdırlar ve onlarda kıskançlığın menşei olan nâz ve istiğnâ hâli kalmamışdır.

چون جمال احمدی در هر دو کَوْن　　کی بدست ای فرّ یزدانیش عَوْن

692. *Her iki âlemde Ahmed'e mensûb olan cemâl gibi ne vakit olmuştur? İyi kimse Hâlık'ın ferri ona avn olmuştur.*

"Ferr", nûr ve azamet demektır. Ma'lûmdur ki, Ahmed (a.s.) Efendimiz'in mazbût olan şemâil-i şerîfelerinden anlaşıldığı üzere vech-i zâhirlerinde ve cism-i saâdetlerinde pek büyük bir tenâsüb ve melâhat var idi; ve cemâl-i ma'nevîsi ise ta'rîf ve tavsîfe sığar bir şey değildir. Binâenaleyh Resûl-i Ekrem Efendimiz hem dünyâca ve hem de âhiretçe sâhib-i cemâl idi; ve cemâlin ve melâhatin bu cem'iyetini hâiz olan ne bir nebî ve ne de bir velî gelmemiştir. Bu cem'iyyet-i cemâliyye o hazrete Hâlık Teâlâ hazretlerinin avn ve inâyeti olmuştur.

نازهای هر دو کون او را رسد　　غیرت آن خورشید صد تو را رسد

693. *Her iki âlemin nazları ona erişir. Gayret o güneşe yüz kat erişir.*

İkinci mısrâ' غیرت آن خورشیدرا صد تو رسد takdîrinde olup kāfiye sebebiyle edât-ı mef'ûl olan "râ" "sadtû"dan sonra gelmiştir. Karîne-i ma'nâ bu takdîri icâb eder. Ya'ni, mâdemki, Resûl-i zîşân Efendimiz zâhirde ve bâtında bu derece cem'iyyet-i cemâliyyeyi hâiz idi, binâenaleyh âlem-i zâhirin ve âlem-i bâtının bütün nâz ve istiğnâlarını hâiz idi; ve mâdemki, reşk ve gayretin esâsı ve menşei nazdır, binâenaleyh o dünyâ ve âhiret güneşine gayret ve kıskançlık dahi yüz kat olarak ârız olur.

که در افگندم بکیوان گوی را　　در کشید ای اختران هی روی را

694. *Der ki: "Ben Zühal'e topu bıraktım. Ey yıldızlar! Haydi, yüzünüzü çekiniz!"*

"Keyvân", Zühal seyyâresine derler. İlm-i hey'etin beyânına göre, bu seyyâre arzdan 750 def'a büyüktür. Hareket-i mihveriyyesini 10 sâat 14 dakîkada bitirir. Sekiz kadar peyki ya'ni ayı ve bir de halkası vardır. "Zâpe" ismi

verilmiş olan bir ayının cesâmeti bizim ayımız kadardır. Etrâfında hava tabakası bulunduğu ve bulutlar teşekkül ettiği tahmîn olunduğundan ba'zı hey'et-şinâslar bu seyyârenin meskûn olduğunu zannediyorlar. Bu aylar ile bu halkası sâyesinde geceleri manzûme-i şemsiyyemizi teşkîl eden diğer seyyârelerden daha parlak ve aydınlıktır. Binâenaleyh "Zühal seyyâresi"yle murâd, vücûdun mertebe-i vâhidiyyetine işâret buyurulur ki, bu mertebeye "hakîkat-i insâniyye" dahi derler. Rûh ve misâl ve şehâdet mertebelerinin fevkıdır; ve diğer bir çok isimleri de vardır. Ve bu mertebenin fevkinde mertebe-i vahdet vardır ki, ona "hakîkat-i muhammediyye" derler. "Topu bırakmak"tan murâd, isti'lâ etmekten kinâyedir. "Yıldızlar"dan murâd, efrâd-ı beşeriyyenin ukalâsı ve hükemâsıdır. Ya'ni, o ma'nevî güneş olan Hâtem-i enbiyâ Efendimiz lisân-ı hâl ile buyururlar ki: "Benim hakîkat-i muhammediyyem Zühal seyyâresi mesâbesinde olan hakîkat-i insâniyye mertebesinin fevkindedir ve bu mertebeyi muhîttir. Ey hakîkatleri ve a'yân-ı sâbiteleri bu mertebede mütekevvin olan ukalâ ve hükemâ yıldızları! Benim nûrumun önünde nûr-ı irfânınızı ızhâr etmekten vazgeçip yüzlerinizi örtün!"

در شعاع بی‌نظیرم لا شوید　　ور نه پیش نور من رسوا شوید

695. *"Benim nazîrsiz olan şuâımda "lâ" olunuz; ve yoksa benim nûrumun önünde rüsvâ olursunuz."*

Ya'ni, "Benim nazîri olmayan nûr-ı irfânımın önünde hiç olunuz; ve yoksa benim o nûrumun önünde rezîl ü rüsvâ olursunuz. Nitekim ukalâ vü hükemâyı zamâne Resûl-i Ekrem hazretlerinin kadınlar hakkındaki ناقصات العقل و الدين ya'ni "Akılları ve dînleri eksiktir" sözü, çöl zihniyeti ile söylenmiş bir sözdür" diye reddetmişlerdi. Ahîren fenn-i tabâbet kadınların dimâğını erkeklerin dimâğından vasatî bir hesâb ile 150 gram noksan olduğunu isbât edince rezîl ü rüsvâ oldular; ve diğer ahâdîs-i nebeviyyenin hakāyıkını dahi fünûn-ı hâzıra peyderpey ızhâr etmektedir.

از کرم من هر شبی غائب شوم　　کی روم الا نمایم که روم

696. *"Kerem cihetinden ben her gece gāib olurum. Ne vakit giderim? Ancak "Gidiyorum" diye gösteririm."*

"Her bir gece"den murâd, vakit vakit ehl-i arz üzerinde hâkim olan efkâr ve akāid-i bâtıle zulmetleridir. Bu efkâr ve akāid-i muzlime her bir zamanda beşer arasında birer şekilde tezâhür etmiştir. "Kerem ciheti"nden murâd, ço-

cukların oyunda büyükler tarafından serbest bırakılması gibi bevâtın-ı beşerin serbest bırakılmasıdır. Zîrâ âlem-i kevni muhît olan hakîkat-i muhammediyyedir. Eğer tasarrufât-ı muhammediyye her ân vâki' olsa hiçbir ferdin o tasarrufa mukābeleye mecâli kalmazdı. Ya'ni, "Benim hakîkat-i muhammediyyem ziyâsı şedîd olan bir güneştir. Ben vakit vakit zulmet-i tabîiyyenin hükm-fermâ olduğu bu âlem-i keserâtta gāib olur ve âmme üzerinde tasarrufu terk ederim. Fakat zannetmeyiniz ki, giderim ve kaybolurum. Hayır! Kendimi gitmiş ve tasarrufu terk etmiş gösteririm. Nitekim sûrî güneş dahi gurûb eder. Onun gurûbu külliyyen gitmesi değildir. Tekrâr doğmak üzere gider."

تا شما بی‌من شبی خفاش وار　　　پر زنان پرید گرد این مطار

697. *"Tâ ki, siz bensiz bir gece yarasa gibi bu uçma mahallinin etrâfında kanat çarparak uçasınız!"*

"Matâr", uçma mahalli demektir. Bundan murâd âlem-i tabîat ve keserâttır. Ya'ni, "Onun için gitmiş görünürüm ki, siz serbest kalıp bir müddet bu âlem-i tabîat karanlığında, bu keserât meydânında istediğiniz gibi kanat çarpıp uçasınız!"

همچو طاوسان پری عرضه کنید　　　باز مست و سرکش و معجب شوید

698. *"Tâvuslar gibi bir kanat arz ediniz. Sarhoş doğan ve serkeş ve mu'cib olunuz!"*

"Tâvus kanadı"ndan murâd, ukūl-i cüz'iyyeye parlak görünen süslü efkâr-ı felsefiyyedir. İkinci mısrâ'daki "bâz" kelimesinin kuşları avlayan "doğan kuşu" ma'nâsına olması münâsibdir. "Mest", "bâz"ın sıfatıdır. "Serkeş", itâatsiz ve inkıyâdsız olan kimse; "mu'cib", kendini beğenen demektir. Ya'ni, "Bu serbest harekâtınız esnâsında ukūl-i cüz'iyye erbâbına tâvus kanadı gibi parlak ve süslü görünen fikirlerinizi ve hünerlerinizi arz ediniz ve benliğinizin sarhoşu olunuz; ve bu sarhoşluğunuz içinde doğan kuşu gibi efrâd-ı beşeri kendi efkârınızı kabûle da'vet edip avlayınız; ve benim getirdiğim maârif-i ilâhiyyeye ve ulûm-i ledünniyyeye karşı bu benliğiniz sebebiyle serkeş ve itâatsiz ve kendi efkâr-ı bâtılenizi beğenici olunuz!"

بنگرید آن پای خود را زشت ساز　　　همچو چارق کاو بود شمع ایاز

699. *O kendinizin çirkin tertîb edici olan ayağınıza bakınız. Çarık gibi ki, o Ayâz'ın şem'i idi.*

"Ayak"tan murâd, akl-ı cüz'îdir. "Zeşt-sâz", vasf-ı terkîbî olup "çirkin tertîb edici" demek olur. Ya'ni, "O kendinizin çirkin ve fenâ netîceler tertîb edici ve çıkarıcı akl-ı cüz'înizin hiçliğine ve kıymetsizliğine bakınız. O akl-ı cüz'î yukarıda kıssası geçen Ayâz'ın çarığına benzer ki, o çarık Ayâz'ın idrâki önünde bir şem' ve ziyâ menba'ı idi; ve ona bakıp idrâkini nûrlandırır ve kendinin hiçliğini tahattur eder idi. Siz de Ayâz gibi o akl-ı cüz'înin hiçliğine bakıp idrâkinizi nûrlandırsanız olmaz mı?" Nitekim akl-ı cüz'i hakkında I. cildin 2012 ve 2013 numaralı beytlerinde ve sâir mahalllerde îzâhât geçti.

رو نمایم صبح بهر گوشمال　　　　تا نگردید از منی ز اهل شمال

700. [684] *"Sabah vakti te'dîb için yüz gösteririm, tâ ki, benlikten dolayı ehl-i şimâlden olmayasınız!"*

"Sabâh vakti"nden murâd, hakîkat-i muhammediyyenin tasarrufâta mübâşeretidir. Ya'ni, "Vaktâki ehl-i arz bu ukûl-i cüz'iyyenin parlak safsatalarına kapılıp dalâlette pûyân olurlar, ben tasarrufât-ı ahmediyyem ile onları te'dîb için suver-i muhtelifede zâhir ve kulûb-i beşerde müessir olurum. Bu tasarrufâtı sizin benlikten dolayı ehl-i şimâl ve ehl-i dalâletten olmamanız için yaparım." Nitekim zamânımızda bu tasarrufât-ı muhammediyye, hıristiyan misyonerlerinin son derece gayretlerine rağmen ehl-i garb indinde baş göstermektedir ve ihtidâ günden güne çoğalmaktadır. Bir numûnesi Kâbil'de (Afgânistân'da) Enîs adlı 15 Şa'bân 1354 ve 13 Teşrîn-i Sânî 935 târîhli Fârisî mecmûada görülmüştür. Şöyle ki: İngiliz prenseslerinden Sara Vak (سارا واك) Hanım niçin müslümân olduğuna dâir Londra'da mufassal bir nutuk söylemiş ve radyo vâsıtasıyla dünyâya da münteşir olmuştur. Bu nûrlu hanım diyor ki: "Bana niçin müslümân olduğumu soruyorlar. Ben de cevâben diyorum: Onun için müslümân oldum ki, İslâm medeniyet ve ahlâk ve fazîlet dînidir. Onun için müslümân oldum ki, İslâm insanın infirâdî, maddî ve ictimâî ve ma'nevî olan ihtiyâçlarını tamâmen te'mîn eder. Onun için müslümân oldum ki, İslâm i'timâd ve îmân menba'ını bizim rûhumuzda ızhâr eder. Onun için müslümân oldum ki, İslâm bütün dînlerin en sâdesi ve en âlîsidir. Bu böyle iken niçin müslümân olmayayım ve niçin bu "dîn-i hanîf"in mebâdîsine teslîm olmayayım?"

ترك آن كن كه درازست آن سخن　　　　نهی كردست از درازی امر كن

701. *Onu terk et ki, bu söz uzundur. Kün! emri uzunluktan nehy etmiştir.*

Bu beyt-i şerîfte cenâb-ı Pîr efendimiz zât-ı şerîflerine hitâb edip buyururlar ki: Ey Mevlânâ! Tasarrufât-ı ahmediyyeye dâir olan bu sözü terk et! Zîrâ bu tasarrufâtın ba'zan terki va ba'zan ızhârı birçok sırlara ve hakîkatlere müsteniddir ki, bunların îzâhına başlansa söz pek ziyâde uzar. Halbuki bu terk ve ızhâr-ı tasarruf Hakk'ın "Kün!" emrine müsteniddir; ve işte o "Kün!" emri beyânı uzun olan bu esrâr ve hakāyıkın ızhârını nehy etmiştir. "Emr-kün", vasf-ı terkîbî olursa "emr edici" ma'nâsına olup murâd, Hak Teâlâ veyâ hakîkat-i muhammediyye olur. Ya'ni, emr edici olan Hak Teâlâ veyâ tasarruf-ı Ahmedî uzunluktan nehy etmiştir.

امتحان کردن مصطفی صلی الله تعالی علیه و سلم عایشه را رضی الله
عنها که چه پنهان می شوی پنهان مشو که اعمی ترا نمی بیند تابدید آید که عایشه
ازضمیر مصطفی علیه السلام واقف هست یاخود مقلدِ گفتِ ظاهرست

Mustafâ (s.a.v.)in Âişe (r.a.)yı: "Ne saklanıyorsun? Saklanma! Zîrâ a'mâ seni görmüyor!" diye imtihan etmesidir. Hattâ zâhir ola ki, Âişe, Mustafâ (a.s.)ın zamîrinden âgâh mıdır? Yâhud kelâm-ı zâhirin mukallidi midir?

"Kelâm-ı zâhirin mukallidi olmak", gayret ve kıskançlık sözünün ma'nâyı hakîkatine nüfûz etmeyip taklîden hareket etmektir. Ya'ni huzûr-ı Risâletpenâhîye a'mâ geldi, Âişe (r.a.) ondan kaçtı. Hz. Âişe vâlidemiz Resûl-i Ekrem hazretlerinin zamîr-i saâdetlerindeki gayrete ve kıskançlığa vâkıf olarak mı kaçtı, yoksa zamîr-i Risâletpenâhîye vâkıf olmayıp, ancak "Kadınların erkekten tesettürü lâzımdır" sözüne taklîden mi kaçtı? diye cenâb-ı Peygamber onu tecrübe buyurdu; ve "Ne kaçıyorsun? O seni görmüyor!" dedi. Âişe hazretleri dahi "O beni görmüyorsa ben onu görüyorum ve benim onu görmem zât-ı latîfinizin zamîrindeki gayrete dokunur!" diye cevâb verdi.

گفت پیغمبر برای امتحان   او نمی بیند ترا کم شو نهان

702. *Peygamber imtihan için buyurdu: "O seni görmüyor, ondan az saklan!"*

Ya'ni, a'mâ hücre-i saâdete girince Âişe (r.a.)yı tecrübe için Resûl-i Ekrem hazretleri buyurdu ki: "Yâ Âişe! O a'mâ seni görmüyor; binâenaleyh tesettür husûsunda külfet etme!"

کرد اشارت عایشه با دستها او نه بیند من همی بینم او را

703. *Âişe: "O beni görmüyorsa, ben onu görüyorum!" diye elleriyle işâret etti.*

Ya'ni, Hz. Âişe vâlidemiz Resûl-i Ekrem Efendimiz'in kendi üzerine olan gayretini ve kıskançlığını bildiği için: "Yâ Resûlallâh! Rü'yet iki taraftan vâki' olur. O beni görmüyorsa ben onu görüyorum ve benim onu görmem kalb-i saâdetinizdeki gayrete dokunur." Ma'nâsını tefhîmen, sesini de nâ-mahreme işittirmeyerek elleriyle işâret etti; ve bu vaz'iyeti ile kelâm-ı zâhirin mukallidi olmadığını gösterdi. Ma'lûm olsun ki, tesettür emrinin menşei gayret ve kıskançlıktır; ve kıskançlığın menşei de yukarıda îzâh olunduğu üzere güzellik ve yakışıklılıktır; ve kadınlarda Hakk'ın cemâl ile tecellîsi ekmel olduğundan sâhib-i cemâl olan kadınların hassâs olan zevcleri tarafından kıskanılması tabîî bir hâl olur; ve kadınlarda Hakk'ın cemâl ile tecellîsi bahsi *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Muhammedî'de cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri tarafından îzâh buyurulmuştur. İmdi tabîatlarında zevcelerine karşı kıskançlık olmayan erkeklerde hassâsiyet ve nezâket yoktur. Onlar bâğ-ı hilkatte bitmiş yabânî otlara benzerler. Zîrâ onların "hüsn" ve "aşk" ile alâkaları yoktur. Kadınlara karşı yalnız şehvet-i hayvâniyye ile mütehassistirler. Şehvetlerini kazâ ettikten sonra zevclerine karşı lâkayt kalıp bâtınlarında gayret ve kıskançlık hissetmezler. Binâenaleyh sûrette ve sîrette güzel olan Âişe vâlidemiz hakkında Resûl-i Ekrem hazretlerinin hassâs ve nâzik olan kalb-i saâdetlerinde onlara karşı gayret ve kıskançlık hissetmemeleri mümkin değildir; ve Âişe vâlidemiz dahi baştan başa rûh-ı pâk olan Resûl-i Ekrem hazretleri hakkında da aynı his ile mütehassis idi.

غیرت عقلست بر خوبئ روح پر ز تشبیهات و تمثیل این نَصُوح

704. *Rûhun güzelliği üzerine aklın gayreti vardır. Bu nasûh teşbîhâttan ve teşmîlden doludur.*

"Nasûh", mübâlağa ile "nasîhat edici" ve "hâlis ve sâf" ma'nâlarına gelir. Bu beyt-i şerîfte rûh karînesiyle ikinci ma'nâ münâsib görünür; ve "rûh"dan murâd, rûh-ı küllî-i Muhammedî'dir. Ya'ni, kıskançlığın ve gayretin menşei mâdemki güzelliktir; binâenaleyh rûh-ı küllînin güzelliği üzerine aklın gayre-

ti ve kıskançlığı vardır. Onun için bu pâk ve sâf olan rûh-ı küllînin ta'rîfi muhakkıkların kelâmlarında teşbîhlere ve temsîllere müsteniden vaki' olmuştur; ve bu temsîlât ve teşbîhâta müstenid olan beyânâtta dahi ihtilâflar vardır ki, bu ihtilâflar Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî (k.s.) hazretlerinin fakîr tarafından tercüme ve şerh edilen *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye*" ismindeki kitâb-ı şerîfin birinci bâbının bir faslında mufassalan mezkûrdür. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri orada bu ihtilâfâtı beyân ettikten sonra buyururlar ki: ولم نرجح احد هذه الاقوال مع العلم ان الحق فى احدها لقول القائل ان الخليفة قد ابى واذا ابى شيئا ابيته ya'ni "Biz kavl-i kāilin hakîkatini bildiğimiz hâlde "Doğrusu şu kavildir" diye bu akvâl-i muhtelifeden birisini tercîh etmedik. Zîrâ bu akvâli beyân ettiğimiz sırada halîfe olan rûh-ı küllî onun îzâhından ibâ ve imtinâ' eyledi; ve bir şeyden halîfe ibâ ve imtinâ' eylediği vakit ben dahi ondan ibâ ve imtinâ' ederim." Anlaşılır ki, bu ibâ ve imtinâ' dahi rûh üzerine aklın gayretinden ve kıskançlığındandır.

با چنین پنهانیئ کین روح راست　　عقل بر وی این چنین رشکین چراست

705. *Böyle gizlilik ile berâber ki, bu rûh için vardır; akıl onun üzerine niçin böyle kıskançtır?*

Ya'ni, o sâf ve hâlis ve güzel olan rûh bu kadar gizli ve mestûr olduğu hâlde ukūl-i evliyânın onun üzerine gayreti ve kıskançlığı ve teşbîhât ve temsîlât ile beyânâtı ne içindir? Bakılırsa böyle gizli ve mestûr olan bir şey kıskanılmamak lâzım idi. Nitekim Şihâbeddîn Sühreverdî hazretleri *Avârifü'l-Maârif*'de buyurur ki:

"Rûhun ma'rifeti ve onun zirve-i idrâki gāyet refî' ve menî'dir. Kemend-i ukūl ile ona vusûl müyesser olmaz. Erbâb-ı mükâşefe onun keşfini kıskanıp ancak zebân-ı işâret ile beyânâtta bulunmuşlardır. Hz. İzzet indinde en şerîf bir mevcûd ve en yakın bir meşhûd "rûh-ı a'zam"dır. Zîrâ Hak Teâlâ onu مِنْ رُوحِى (Hicr, 15/29) ya'ni "Benim rûhumdan" ve مِنْ رُوحِنَا (Enbiyâ, 21/91) ya'ni "Bizim rûhumuzdan" beyân-ı âlîsi ile kendisine izâfe buyurdu. Âdem-i kebîr, halîfe-i ûlâ, tercümân-ı ilâhî, miftâh-ı vücûd, kalem-i îcâd ve cünd-i ervâh onun evsâfındandır ilh..."

از که پنهان می‌کنی ای رشك خو　　آنکه پوشیده ست نورش روی او

706. *Ey kıskanç huylu! Kimden saklıyorsun? O ki, onun nûru onun yüzünü örtmüştür.*

Ey kıskanç huylu olan akıl! O rûh-ı sâfi ve pâki kimden saklıyorsun? Onun kendi nûru kendi yüzünü örtmüştür. Binâenaleyh senin kıskanıp örtmene hâcet yoktur. Ma'lûm olsun ki, vücûd-i mutlak-ı Hak vâhidiyet mertebesinden sonra suver-i ilmiyye hasebiyle rûh-ı küllî mertebesine tenezzül etmiştir. Binâenaleyh bu mertebe ayrılık ve gayriyetten bir nevi' üzerine Zât-ı Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ı ile mertebe-i hafâdan mertebe-i zuhûra gelmesinden ibârettir; ve Hak Teâlâ rûhu hiçbir sebeble değil, ancak zâtının zâtiyeti ile ızhâr etti. "Emr" ile işâret olunması bu sebebledir. Vesâireyi de vâsıta-i rûh ile ızhâr etti ki, ona da "halk" derler. Binâenaleyh rûh şiddet-i zuhûrundan dolayı nazarlardan gizli kalmıştır. Zîrâ âlem-i halkda rûh pek ziyâde zâhirdir. Bilcümle harekât ve idrâkât Hakk'ın sıfât-ı Hayât'ının mazharı olan rûh iledir. Meselâ güneş ziyâsı pek âşikâr ve müstevlî ve her yere sârî iken insan, nazarının evvelâ ziyâya ve sonra da eşyâya vâki' olduğunu bilmez, ilk nazarda eşyâyı gördüğünü zanneder. Binâenaleyh ziyânın kendi nûrunu şiddet-i zuhûru sebebiyle yine kendisi örttüğü gibi, rûhun nûru dahi bu kadar şiddet-i zuhûru olduğu hâlde yine kendisi örtmüş olur.

می‌رود بی‌روی پوش این آفتاب　　فرط نور اوست رویش را نقاب

707. *Bu güneş nikābsız gider. Onun nûrunun fartı onun yüzüne nikābdır.*

Bu rûh-ı a'zam güneşi âlem-i halkdan nikābsız olarak zâhirdir. Fakat onun nûrunun haddi, tecâvüzü ve şiddeti o rûhun yüzüne nikāb olmuş ve onu örtmüştür. Nitekim yukarıda îzâh olundu.

از که پنهان می‌کنی ای رَشکْوَرْ　　کآفتاب از وی نمی بیند اثر

708. *Ey kıskanç! Kimden gizlersin ki, güneş ondan eser görmez.*

Ey kıskanç olan akıl! O rûhu kimden gizlersin ki, bu sûrî güneş o rûh-ı insânîden eser görmez; ve insan bu rûh sebebiyle sâir mahlûkāttan daha mükerrem ve şerîf olmuştur; ve nitekim o rûh-ı a'zam hakkında لولاك لولاك لما خلقت الافلاك ya'ni "Eğer sen olmasa idin eflâki yaratmazdım" buyurulmuştur.

رشك ازان افزون ترست اندر تنم　　کز خودش خواهم که هم پنهان کنم

709. *Cismimde kıskançlık ondan daha ziyâdedir ki, onu kendimden dahi gizlemek isterim.*

O rûhu ızhâr husûsundaki kıskançlık cismimde o derece şiddetlidir ki, onu kendimden bile saklamak isterim; ve hattâ bu şiddet kendimden saklamak duygusundan bile ileri geçmiştir.

ز آتش رشك گران آهنگ من　　با دو چشم و گوش خود در جنگ من

710. [694] *Benim ağır âhenkli olan kıskançlığımın ateşinden ben iki gözüm ve iki kulağım ile cenkdeyim.*

"Âhenk", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "reviş ve tarz" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, benim bir kıskançlığım vardır ki, bu rûhun ızhârına karşı ağır revişlidir. Ben o kıskançlığımın ateşinden iki gözüm ve kulağım ile bile cenkdeyim ve muhârebedeyim. Ya'ni o rûhun âlem-i halkta zuhûrunu ve müşâhedesini kendi gözümden bile kıskanırım; ve onun sözünü de kendi kulağımdan kıskanırım.

چون چنین رشکی ستت ای جان و دل　　پس دهان بر بند و گفتن را بهل

711. *Ey cân ve gönül! Mâdemki böyle bir reşkin vardır, binâenaleyh ağzını kapa ve söylemeyi bırak!*

ترسم ار خامش کنم آن آفتاب　　از سوی دیگر بدراند حجاب

712. *Eğer susarsam, korkarım ki, o güneş diğer taraftan hicâbı yırtar.*

Burada "güneş"ten murâd, zât-ı Hak'tır. Ya'ni, ben kıskançlık sebebiyle o rûh-ı sâfın ma'rifetine müteallık sözleri söylemekten susar isem, o halîfe olan rûh-ı a'zamın müstahlifi bulunan zât-ı Hak onu ızhâr için başka taraftan hicâbı ve perdeyi yırtar ve kaldırır ve benim kıskançlığım ve sükûtum boş olur. Zîrâ zât-ı Hakk'ın mezâhirde zuhûra meyli vardır.

در خموشی گفت ما اظهر شود　　که ز منع آن میل افزون تر شود

713. *Susmaklıkta bizim sözümüz pek zâhir olur. Zîrâ men' etmekten o meyil daha ziyâde olur.*

Ya'ni, eğer susar isek, bizim sözümüz daha ziyâde zâhir olur. Zîrâ bâtında olan efkâr habs olup kalmak istemez. Binâenaleyh o efkârı söz ile zuhûrdan men' etmek onların zuhûra olan meyillerini çoğaltmak ve şiddetlendirmek olur. Zîrâ hadîs-i şerîfte ان الله خلق آدم على صورته ya'ni "Muhakkak Allâh Teâlâ Âdem'i kendi sûreti ya'ni sıfatı üzerine yaratmıştır" buyurulur. Hak Teâlâ zât-ı ahadiyyesinde mahfî ve meknûz olan sıfât ve esmâsının zuhûr için vâki' olan taleblerini is'âf buyurduğu gibi insân-ı kâmil dahi o sıfat ile zâhir olup, bâtınındaki efkârı harf ve savt ile ızhâra meyleder. Eğer onları harf ve savt ile ızhâr etmez ve sükût ederse, onun bâtınında bu ızhâr meyli daha ziyâde olur.

گر بِغُرَّدْ بحر غُرِّشْ کف شود　　　جوش اَحْبَبْتُ بِاَنْ اُعْرَفْ شود

714. *Eğer deniz kükrer ise onun kükremesi köpük olur. "Bilinmeye muhabbet ettim"in kaynaması olur.*

"Gurred", arslanın bağırıp kükremesi olan "gurrîden" masdarından fiil-i muzâri'dir. "Bahr"den murâd, vücûd-i hakîkî-i Hak'tır. İkinci mısrâ'da كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف ya'ni "Ben bir gizli hazîne idim; bilinmeye muhabbet ettim, halkı bilinmekliğim için yarattım" hadîs-i kudsîsine işâret buyurulur. Bu hadîs-i kudsî hakkındaki îzâhât IV. cildin 2530 numaralı beytin baş tarafındaki sürhde geçti; ve bu hadîs-i kudsîyi Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 46. faslında da şerh buyurmuşlardır. Ya'ni, eğer vücûd-i hakîkî deryâsı arslan gibi kükrer ve coşarsa onun kükremesi ve coşması köpük mesâbesinde olan vücûd-i izâfî âlemindeki mezâhir olur; ve bu coşma hadîs-i kudsîde beyân buyurulduğu üzere "Bilinmeye muhabbet ettim" kelâmından anlaşılan zuhûra olan muhabbetin kaynaması ve harekete gelmesi olur. Binâenaleyh insân-ı kâmilin ızhâr-ı hakāyık ve maârif buyurması dahi Hakk'ın zuhûra olan muhabbetinden neş'et eder.

حرف گفتن بستن آن روزنیست　　　عین اظهار سخن پوشیدنیست

715. *Söz söylemek o bir pencereyi bağlamaklıktır. Söz ızhârının aynı örtmekliktir.*

Gerçi esrâr-ı ilâhiyyeye dâir söz söylemek o zuhûr penceresini âlem-i zâhirde kapamaktır. Fakat bu âlem-i zâhirde harf ve savt ile o esrârı ızhâr etmek dahi ma'nâdan ibâret olan o hakîkatin yüzünü kapamaktır ve örtmektir. Zîrâ zâhir bâtının perdesidir. Nitekim Cenâb-ı Pîr efendimiz bir beyitlerinde şöyle buyururlar. Beyit:

پرده ست براحوال من این گفتن و این قال من　　　ای ننگ گلزار ضمیر از فکرت چون خار من

"Ey benim diken gibi fikrimden dolayı zamîr-i gülzârının ayıbı olan! Bu söylemek ve benim bu kālim benim ahvâl-i bâtınem üzerinde perdedir."

بلبلانه نعره زن در روی گل　　　تا کنی مشغول شان از بوی گل

716. *Gülün yüzüne bülbül gibi na'ra vur, tâ ki, onları gül kokusundan meşgūl edesin!*

Ya'ni, mâdemki susmak zuhûr penceresini kapamaktır ve söylemek dahi ma'nânın ve hakîkatin yüzünü örtmektir, binâenaleyh ey insân-ı kâmil gül gibi olan o hakîkatin cemâline bu âlem-i zâhirde bülbül gibi na'ra vur ve bu *Mesne-*

vî-i Şerîf'de âhenkdâr olan nazm ile söz söyle; tâ ki, zevkan ve hâlen bu hakîkate vâsıl olmamış olanları bu gülün kokusundan meşgûl edesin! Ve ma'şûkun olan gülü kıskandığın için o nâ-mahremleri bu gülün kokusundan gâfil kılasın!

تا بقل مشغول گردد گوششان　　　سوی روی گل نپرد هوش شان

717. *Onların kulakları meşgûl oluncaya kadar söyle, onların akılları gülün yüzü tarafına uçmasın!*

Bu nâ-mahremlerin kulakları bu hakâyık ve maârife dâir olan sözler ile meşgûl oluncaya kadar söyle! Ve kıskançlık ve gayret sebebiyle onların akıllarını kulakları tarafına çevir! Tâ ki, onları akıllarının gözü senin ma'şûkun olan gülün yüzü tarafına uçmasın ve dönmesin! Bu sözler Cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından ma'nâdan bî-nasîb ve sûrete meclûb olanlar hakkındadır. Nitekim bu cildin 161 numaralı beytinde کی چشد درویش صورت زآن زکات . معنیست آن نی فعول فاعلات [ya'ni "Sûret dervîşi o zekâttan ne vakit tadar? O ma'nâdır, feûlün fâilât değildir"] buyurulmuş idi.

پیش این خورشید کو بس روشنیست　　　در حقیقت هر دلیلی رهزنیست

718. *Bu güneşin önünde ki, o çok rûşendir, hakîkatte her bir delîl yol vurucudur.*

Çok parlak olan bu hakîkat güneşinin önünde delîl-i aklîye müstenid olan her bir söz yol vurucudur ve hicâbdır. Zîrâ güneşin vücûdunun delîli yine güneş olur. Zâhir olan güneşin vücûdunu isbât için delîl getirmek abes olur. Nitekim I. cildin 116 numaralı beytinde آفتاب آمد دلیل آفتاب . گر دلیلت باید ازوی رو متاب ya'ni "Güneşin delîli güneş geldi; eğer sana delîl lâzım ise, ondan yüz çevirme!" buyurulmuş idi.

حکایت آن مطرب که دربزم امیر ترك این غزل آغازید

گلی یا سوسنی یا سرو یا ماهی نمی دانم　　　از این آشفتهٔ بی دل چه می خواهی نمی دانم

وبانگ برزدن ترك اورا که آن بگوکه می دانی وجواب دادن مطرب امیررا

O mutribın hikâyesidir ki, Türk beyinin işret meclisinde bu gazeli okumaya başladı: "Gül müsün, yâ sûsen misin, yâ servi misin,

yâhud ay mısın? Bilmem! Bu perîşân âşıktan ne istersin? Bilmem!"
Türkün o mutrıba "Bildiğini söyle!" diye bağırması ve mutrıbın beye cevâb vermesidir

"Sûsen", bir gülün ismidir ki, o dört nevi'dir: Biri beyaz olur, ortasında dili vardır. Ona "sûsen-i âzâd" derler; ve diğeri mâvi olur, ona da "sûsen-i ezrak" derler; ve bir diğeri sarı olur, ona da "sûsen-i Hatâî" derler. Dördüncüsü sarı ve beyaz ve mâvi karışık renkli olur. Buna da "sûsen-i âsumânî" derler (*Burhân*). Ba'zı nüshalarda "bî-dil" yerine "mecnûn" vâki'dir.

مطرب آغازيد پيش ترك مست　　　　در حجاب نغمه اسرار أَلَسْتُ

719. *Mutrıb sarhoş olan Türk'ün önünde, nağme hicâbı içinde "Elest" esrârına başladı.*

Ya'ni, mutrıb sarhoş olan Türk beyinin önünde sazını çalarak mûsikî nağmeleri perdelerinin içinde أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (A'râf, 7/172) ya'ni "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitâbı vâki' olan âlem-i ervâhın esrârını söylemeye başladı. Nitekim Hz. Pîr'e kırk sene hizmet etmiş olan Sultân Alâeddîn-i Selçûkî'nin seraskeri Ferîdûn b. Ahmed Sipehsâlâr hazretleri yazdığı *Menâkıb*'da şöyle buyurur:

"Âvâz-ı gınâ âşıklara ondan dolayı hoş gelir ki, bezm-i elestte rûhânî olan hoş sadâlar ile ünsiyet etmiş ve onun safâ-yı istimâ'ıyla perverde olmuş idiler. Bugün, ki âlem-i nefs ve küdûret-i vücûdda giriftâr ve o âlem-i rûhânîden dûr olmuşlardır, o latîf ve hoş sadâlardan bir şemme gûş-i idrâkine vâsıl olunca dil-i mahzûn gāyet-i şevkden ıztırâb ve cûşa gelir ve cismi bi'l-mütâbaa harekete getirir."

من ندانم كه تو ماهى يا وَثَنْ　　　　من ندانم تا چه مى‌خواهى ز من

720. [704] *"Ben bilmem ki, sen ay mısın, yâhud put musun? Acabâ, benden ne istiyorsun? Bilmem!"*

"Vesen", putperestlerin taptıkları put ma'nâsınadır. Ya'ni, mutrıb tegannî ile dedi ki: "Ey vücûd-i hakîkî! Sen bu teganniyâtı ve âlem-i keserâtı varlığın ile nûrlandıran ay mısın? Yâhud bu teganniyâtın kendisi misin? Bilmem! Bu âlem-i taayyünât ve keserât içinde benden nasıl bir hizmet istiyorsun? Bilmem!"

من ندانم تا چه خدمت آرمت   تن زنم یا در عبارت آرمت

721. *"Ben bilmem ki, acabâ sana ne hizmet getireyim? Susayım mı, yâhud seni lafza getireyim mi?"*

"Tenzeden", susmak demektir. "Tâ çi"deki "tâ" taaccüb içindir. Ya'ni, "Ey vücûd-i hakîkî! Ben bilmem ki, bu âlem-i keserâtta senin murâd-ı şerîfine muvâfık olarak ne hizmet edeyim? Senin esrârına müteallık sözler söylemekten susayım mı, yoksa elfâz ve ibârât ile bu esrârdan bahs edeyim mi?"

این عجب که نیستی از من جدا   می‌ندانم من کجاام تو کجا

722. *"Bu acîbdir ki, sen benden ayrı değilsin! Bilmem ki, sen neredesin, ben neredeyim?"*

وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) ya'ni "Nerede olsanız o sizinle berâberdir" âyet-i kerîmesi mûcibince acîbdir ki, sen benden ayrı değilsin. Bununla berâber sana mekân isbât edemem. Binâenaleyh bilmem ki, sen neredesin, ben neredeyim? Ya'ni ben sen değilim, diyemem. Benim vücûdumun hudûdu ayrı ve senin vücûdunun hudûdu ayrı olur. Bu ise senin bî-nihâye olan vücûdunu tahdîd etmek olur; ve eğer "Ben senim, sen de bensin!" desem seni benim vücûd-i mahdûduma hasretmiş olurum. Velhâsıl senin nerede ve benim nerede olduğumu ta'yîn edip bilemem."

من ندانم که مرا چون می‌کشی   گاه در بر گاه در خون می‌کشی

723. *"Ben bilmem ki, beni nasıl çekersin? Gâh sîneye, gâh hûna çekersin!"*

"Ber", sîne ve göğüs ma'nâsınadır. Burada kurb ve yakınlık murâd olunur. "Hûn", "kan" ma'nâsına geldiği gibi "kendilik ve hodbînlik" ma'nâsına da gelir (*Burhân*). Ya'ni, "Ben bilmem ki, beni nasıl çekersin ve kullanırsın? Ba'zan sîneye ya'ni yakınlığa çekersin; o vakit ben kendimi görmem; ancak seni görürüm ve "ene'l-Hak" na'rasını vururum. Ba'zan beni benliğim ve hodbînliğim tarafına çekersin. O vakit kendimi senden ayrı ve abd görürüm." Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 12. faslında şöyle buyururlar:

"Ene'l-Hak" da'vâsı azîm tevâzu'dur. Zîrâ "Ben abd-i Hudâ'yım" diyen kimse iki mevcûd isbât eder. Birisi kendisi için ve diğeri de Hudâ içindir. Fakat "ene'l-Hak" diyen kimse kendisini yok edip ve ber-hevâ eyleyip "ene'l-Hak" der. Ya'ni "Ben yokum, hep odur. Hudâ'dan başka mevcûd yoktur. Ben

külliyyen adem-i mahzım ve hiçim!" der. Bu makāmda tevâzu' ziyâdedir. Şu kadar ki, halk anlamıyorlar ilh..."

همچنین لب در ندانم باز کرد   می‌ندانم من ندانم ساز کرد

724. *Dudağı böylece "Bilmem!"e açtı. "Ben bilmem, ben bilmem!"i saz etti.*

Ya'ni, o mutrıb söylediği gazelde ağzını böylece "Bilmem!" demeye açtı ve sazını da "Ben bilmem, ben bilmem!" redîfli bir gazel ile çalmağa başladı.

چون ز حد شد می‌ندانم از شگفت   ترك ما را زین حراره دل گرفت

725. *Vaktâki "Bilmiyorum" hadden gitti, taaccübden dolayı bizim Türk'ümüzün bu terâneden gönlü tutuldu.*

"Şigift", acîb ve garîb şey demektir. "Harâre", burada terâne ve birkaç sazdan çıkan sadâ ve birkaç kimsenin hançeresinden çıkan nağmeler ve mutlak sadâ ma'nâsına da gelir. Ya'ni vaktâki mutrıbın "Bilmiyorum" diye gazel okuması ve sazı çalması hadden aştı ve çoğaldı, taaccübden dolayı bu terâneden bizim Türk beyimizin gönlü tutuldu ve içi sıkıldı.

بر جهید آن ترك و دبّوسی کشید   تا عُلَیها بر سر مطرب رسید

726. *O Türk sıçradı ve topuzu yukarılara kadar çekti. Mutrıbın başı üzerine erişti.*

"Debbûs", Türkçe "topuz" demektir. İkinci mısrâ'daki "ulâhâ" kelimesini şurrâh-ı kirâmın hepsi "aleyhâ" okumuşlar ve birtakım tekellüflü mütâlaalarda bulunmuşlardır. Halbuki bu kelime "yukarı" ve "yüksek" ma'nâsına olan "ulâ" ile Fârisî edât-ı cemi' olan "hâ"dan mürekkebdir. Bu sûrette "ulâhâ", "yukarılara ve yükseklere kadar" demek olur; ve ma'nâda külfete de hâcet kalmaz. Ya'ni, Türk beyinin "Bilmemler"den içi sıkıldı, hemen topuzu kaptı ve vurmak üzere yukarılara kadar kaldırarak mutrıbın başı ucuna geldi.

گرز را بگرفت سرهنگی بدست   گفت نی مطرب کُشی این دم بَدَست

727. *Bir çavuş eliyle topuzu tuttu ve dedi ki: "Hayır! Bu zamanda mutrıb öldürücülük kötüdür!"*

Beyin çavuşlarından birisi beyin yukarılara kaldırdığı topuzu tuttu ve mutrıbın başına indirilmesine meydan bırakmadı. Ve dedi ki: "Ey bey! Bu işret meclisinde mutrıb öldürücülüğe kıyâm etmek fenâ bir haldir!"

گفت این تکرار بی‌حد و مرش   کوفت طبعم را بکوبم من سرش

728. *Dedi: "Onun hadsiz ve adedsiz tekrârı benim tab'ımı dövdü ve ben de onun başını döverim!"*

Bey çavuşa cevâben dedi: "Ve onun hadsiz ve sayısız "Bilmem"leri tekrârı benim içimi sıktı ve tab'ımı dövdü. Binâenaleyh ben de bu topuz ile onun başını döverim!" "Mer", aded ve sayı demektir.

قلتبانا می‌ندانی گهْ مخور   ور همی دانی بزن مقصود برْ

729. *"Ey deyyûs! Bilmiyorsan b.. yeme! Eğer biliyor isen maksûd üzerine çal!"*

"Kaltabân", deyyûs ve pezevenk demektir. "Güh", necâset ma'nâsına olan "gûh"ün muhaffefidir. Ya'ni, Türk beyi çavuşun men'i üzerine her ne kadar gürzü mutrıba vurmadı ise de, öfkesini alamayıp sövdü ve saydı. "Bilmiyorsan bırak, hezeyân etme! Eğer biliyor isen bildiğini söyle, sazını lâyık-ı vechi ile çal!" dedi.

آن بگو ای گیج که می‌دانیش   می‌ندانم می‌ندانم در مکش

730. *"Ey ahmak! Onu söyle ki, onu biliyorsun. "Bilmem, bilmem"i çekme!"*
[714]

"Gîc", perîşân ve perâkende ve dimâğı muhtel olan kimse demektir. Ya'ni, "Ey dimâğı muhtel olan kimse! Bildiğini söyle! Gazelinin nakarâtını "Bilmem, bilmem" yapma!"

من بپرسم کز کجایی هی مرِی   تو بگویی نی ز بلخ نه از هری

731. *Ben: "Hey miri! Neredensin?" diye sorarım. Sen dersin ki: "Belh'den değil, Herât'tan değil!"*

Hind şârihlerinden Muhammed Efdal hazretleri "Hey mirî" Türkçe'dir ve Türkler muhâtabâtta kullanırlar, diyor; ve *Burhân*'da "Bir kimse ile kadr ve mertebede ve büyüklükte berâberlik etmek ve fenâlıkda ittihâd etmek" ma'nâlarına gösterilmiştir. Bu ma'nâlara göre "Hey arkadaş!" diye tercüme edilmek münâsib olur. Arnavutlar'ın "Hey muri" diye birbirlerine vâki' olan hitâbları gālibâ buradan intikāl etmiştir. Ya'ni, "Ey mutrıb! Meselâ ben sana "Hey arkadaş! Nerelisin?" diye soruyorum. Sen de cevâben diyorsun ki: "Belh şehrinden değilim, Herât şehrinden değilim."

نی ز بغداد و نی موصل نی طراز   در کشی در نی و نی راه دراز

732. *"Bağdâd'dan değil, Musul'dan değil, Tırâz'dan değil! Değil, değil de, uzun yolu çekersin."*

"Tırâz", burada Çin hudûdunda bir şehrin ismidir. Ya'ni, "Bağdâd'dan değilim, Musul'dan da değilim ve Tırâz şehrinden de değilim" dersin ve "değil, değil" diyerek uzatıp durursun."

خود بگو من از کجاام باز ره   هست تنقیح مناط اینجا بله

733. *"Muhakkak "Ben neredenim" de, kurtul! Burada tenkîh-i menât ahmaklıktır."*

Ba'zı nüshalarda bu beyit şu sûretle vâki'dir:

خود بگو تا از کجائ بازره   هست تنقیح مناط اینجا بگه

"Muhakkak, şâyet nereli isen söyle, kurtul; bu mahalde tenkîh-i menât var mıdır?"

"Tenkîh", lügatte temizlemek ve zâid olanları giderip atmak; "menât", rücû' edecek yer, merci' demektir; ve bir şeye asılmak ve matlab ve maksûd ma'nâlarına da gelir. Usûl-i fıkıh ıstılâhında bir husûsa müteallık olan hükmü o husûsât tecrit edilmek sûretiyle umûmîleştirmekten ibârettir. Binâenaleyh burada "tenkîh-i menât" ta'bîri kendi mensûb olduğu şehri ta'yîn için bir çok şehirlerin adını sayıp dökerek mensûb olduğu şehirden tecrîd etmek demek olur ki, "Nerelisin?" diye sorulan bir kimsenin böyle tenkîh-i menât sûretiyle cevâba tasaddîsi bittabi' hamâkat olur.

یا بپرسیدم چه خوردی ناشتاب   تو بگویی نی شراب و نی کباب

734. *"Yâhud sordum ki: "Ey aç! Ne yedin?" Sen dersin ki: "Şarâb değil ve kebâb değil!"*

"Nâ-şitâb", mâhitâb vezninde sabahdan beri bir şey yememiş olan aç kimseye derler. "Nâ-şitâ" ve "nâ-hâr" dahi bu ma'nâyadır (*Burhân*). Nâ-şitâbda "ey" harf-i nidâsı mahzûfdur. Ya'ni, "Yâhud ben sordum ki: "Ey karnı aç olan kimse! Ne yedin?" Sen de cevâben dersin ki: "Şarab değil ve kebab da değil!"

نه قدید و نه ثرید و نه عدس   آنچه خوردی آن بگو تنها و بس

735. *"Ne pastırma ve tirit ve ne mercimek!" O şeyi ki, yedin, yalnız ve ancak onu söyle!"*

Ya'ni, "Pastırma yemedim, tirit yemedim ve mercimek dahi yemedim!" deyip, uzatırsın. Ne yedin ise yalnız ve ancak o yediğin şeyi söyle! Maksada kâfîdir."

این سخن خایی دراز از بهر چیست   گفت مطرب زانکه مقصودم خفیست

736. *"Bu uzun söz çiğneyicilik ne içindir?" Mutrıb dedi: "Zîrâ ki maksûdum gizlidir."*

Ya'ni, "Değil, değil" diye uzun sözleri ağızda çiğnemek ve nefye dâir olan sözleri uzatmak ne içindir? Ve bunda ne fâide vardır?" Mutrıb Türk beyine cevâben dedi ki: "Benim nefye dâir sözleri uzatmakta gizli maksadım vardır."

می‌رمد اثبات پیش از نفی تو   نفی کردم تا بری ز اثبات بو

737. *"İsbât senin nefyinden evvel ürker. İsbâttan koku götürmen için nefyettim."*

Ma'lûm olsun ki, yukarılarda dahi îzâh olunduğu üzere "mutrıb"dan murâd, insân-ı kâmildir; ve acemî olan "Türk beyi"nden murâd dahi, câh ve mansıb ve mal ve mülk muhabbeti ile sarhoş olan ehl-i dünyâdır. İnsân-ı kâmil bunların muvâcehesinde, bu keserâtın fânî ve mevhûm ve yok olduğundan bahseder. Kendilerinin mahbûbu ve ma'şûku olan bu keserâtın nefyi ehl-i dünyânın nefislerine ağır gelir de derler ki: "Ey efendi! Bu keserât nasıl yok olur? Eğer murâdın Hakk'ı isbât etmek ise ancak onu söyle! Bize bu yetişir. Yoksa nefsü'l-emrde sâbit olan bu isbâtı nefy etme!" İnsân-ı kâmil dahi onlara cevâben buyurur ki: "Sen Hakk'ın gayrı olan bu isbâtı nefy edip onların muhabbetini kalbinden çıkarmazdan evvel Hakk'ın isbâtı senden ürker. Bu isbâttan aslâ bir koku alamazsın. Zîrâ Hak Teâlâ insanın içinde iki kalb yaratmadı ki, birisine Hakk'ın ve diğerine de halkın muhabbetini koysun ve bu iki muhabbeti sadrında cem' etsin. Nitekim sûre-i Ahzâb'da buyurulur: مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ (Ahzâb 33/4) ya'ni "Allâh Teâlâ bir adam için onun sadrında iki kalb yaratmadı."

در نوا آرم بنفی این ساز را   چون بمیری مرگ گوید راز را

738. *"Bu sazı nefy ile nâğmeye getirdim. Vaktâki ölürsün, ölüm sırrı söyler."*

"Binâenaleyh bu sazı ve sözü evvelâ nefy ile tegannî ettim, ey gâfil. Mâsivâ-yı Hakk'ın muhabbeti senin nefsine ve cismâniyetine taalluk eder. Bu muhabbet ile aslâ rûhunun alâkası yoktur. Vaktâki nefsin riyâzât ve mücâhedât sâyesinde ölür, bu ölüm sana nefyin sırrı ne olduğunu söyler."

تفسير قوله عليه السلام موتوا قبل ان تموتوا بيت حكيم سنائى قدس سره

بمير اى دوست پيش از مرگ اگر تو زندگى خواهى

كه ادريس از چنين مردن بهشتى گشت پيش از ما

Peygamber (a.s.)ın "Ölmezden evvel ölünüz!" kavlinin tefsîri ve Hakîm Senâî (k.s.) hazretlerinin beyti:
"Ey dost! Eğer sen dirilik istersen ölmezden evvel öl;
zîrâ İdrîs böyle ölümden dolayı bizden evvel cennetlik oldu."

موتوا قبل ان تموتوا hadîs-i şerîfi hakkındaki îzâhât IV. cildin 2265 ve 2266 numaralarına musâdif olan:

مرگ پيش از مرگ امن است اى فتى — اين چنين فرمود ما را مصطفى

گفت موتوا كلكم من قبل ان — يأتى الموت تموتوا بالفتن

[Ya'ni "Ey delikanlı ölümden evvel ölüm emndir, Mustafâ bize böyle buyurdu. Dedi ki: "Ölüm size gelmezden evvel hepiniz ölünüz!"; fitneler ile ölürsünüz"] beyitlerinde de geçti. Hakîm Senâî hazretlerinin beyt-i şerîfinin îzâhı budur ki: İdrîs (a.s.) riyâzât-ı şâkka ile nefsini sıfât-ı hayvâniyye ve küdûrât-ı tabîiyyeden ve ârizî olan nakāyıstan temizlemiş ve âkıbet rûhâniyeti hayvâniyeti üzerine galebe etmekle bu âlem-i keserâttan ekseriyâ sıyrılıp çıkmış ve melâike ve ervâh-ı mücerrede ile muhâtabâtta bulunmuş idi. Binâenaleyh ey kimse, eğer sen de böyle dirilik istersen ıztırârî olan ölümden evvel öl!

جان بسى كندى و اندر پردهٔ — زانكه مردن اصل بُدْ ناوردهٔ

739. *Çokluk can çekiştin, halbuki perdedesin. Zîrâ ki ölmek asıl idi, getirmedin.*

Ey âlim-i zâhirî! Şerîat dâiresinde amel edip çok can çekiştin ve zahmetler çektin. Halbuki henüz Hak'tan hicâb ve perde içindesin. Zîrâ ki kendi nefsini fânî bilmek ve hâlen onun sıfatlarından sıyrılıp çıkmak ve ölmek asıl idi. Sen ise bunu yapmadın ve nefsin hâlâ diridir.

تا نميرى نيست جان كندن تمام　　　بى كمال نردبان نايى ببام

740. [724] *Sen ölmedikçe can çekişmen tamâm değildir. Merdivenin kemâli olmaksızın dama gelemezsin.*

Nefsinin sıfatlarından sıyrılıp ölmedikçe şerîat dâiresinde çektiğin zahmetler tamâm değildir ve Hak ile senin arandaki hicâblar ve perdeler yırtılmaz. Meselâ merdivenin basamaklarını tamâmen çıkamaz isen dama da çıkamazsın.

چون ز صد پايه دو پايه كم بود　　　بام را كوشنده نامحرم بود

741. *Vaktâki yüz basamaktan iki basamak eksik olur, sa'y edici dama nâmahrem olur.*

Meselâ yüz basamak merdiven ile yüksek bir dama çıkmak isteyen bir kimse doksan sekiz basamak çıksa ve iki basamak eksik olsa o dama çıkmağa çalışan kimse dama nâ-mahrem olur. Ya'ni dama vâsıl olup çıkamaz. Bunun gibi Hakk'a vusûl için şerîat ve tarîkat merdiveninin basamakları vardır. En son basamağı nefsinin mevhûm olan varlığını terk edip ölmektir ve kalbinde nefsine müteallık olan alâkaları kesmektir. Beyit:

تا سرموئ تعلق هست محرومى بجاست　　　هركه اين زنار دارد درحرم نامحرم است

Bir kıl ucu kadar kalbde nefse taalluk var ise, Hakk'a vusûlde mahrûmluk becâdır ve zarûrîdir. Her kimin bu zünnârı varsa harem-i ilâhîde ve dergâh-ı rabbânîde nâ-mahremdir ve yabancıdır.

چون رسن يك گز ز صد گز كم بود　　　آب اندر دلو از چَه كى رود

742. *Eğer ip yüz arşından bir arşın eksik olursa su kuyudan kovaya ne vakit gider?*

Meselâ yüz arşın derinliği olan bir kuyuya sarkıtılan ip eğer yüz arşından bir arşın eksik olursa kuyunun suyu kovaya dolmaz.

غرق اين كشتى نيابى اى امير　　　تاكه ننهى اندرو من الاخير

743. *Ey bey! Ona son yükü koymazsan bu geminin batmasını bulamazsın.*

"Men", batman ve "menü'l-ahîr", son batman demektir ki, "son yük" murâd olunur. Ya'ni, bir gemi hadd-i istîâbîsini aldığı hâlde batmaz. Fakat ona bu hadd-i istîâbîden fazla son yükü yükletir isen o vakit batar. Bu mevhûm

olan vücûd-i izâfî gemisi dahi şerîatin ve tarîkatin teklîflerini hadd-i istîâbîsine kadar yüklenebilir. Fakat vücûd-i hakîkî deryâsında batmaz. Onun bu vücûd deryâsında batması "mevt-i ihtiyârî" ile olur ki, bu mevt gemiye yüklenilen son yüktür. Yukarılarda birkaç yerde îzâh olunduğu üzere nefsin ölümü dört nevi'dir: Mevt-i ebyaz, mevt-i esved, mevt-i ahmar ve mevt-i ahdardır. "Mevt-i ebyaz", ya'ni beyaz ölüm açlıktır. "Mevt-i esved", ya'ni kara ölüm halkın cefâsına ve ezâsına tahammül edip aslâ şikâyet etmemektir. "Mevt-i ahmer", ya'ni kızıl ölüm nefsin arzûlarına muhâlefet etmek ve istediğini yapmamaktır. "Mevt-i ahdar", ya'ni yeşil ölüm eski püskü elbiseler giyip halkın nazarında hakîr görünmek ve nefsi bu hakâretten müteessir olmamaktır. Bir kimsenin nefsi bu dört ölüm ile öldüğü vakit Hakk'a vâsıl olur.

من الآخر اصل دان كو طارقست   كشتئ وسواس و غى را غارقست

744. *Son batmanı asıl bil, zîrâ o târıktır. Vesvâs ve gayy gemisini batırıcıdır.*

"Târık", vurmak, mıtrıka ile vurmak, kırmak ma'nâlarına olan "tark" masdarının ism-i fâilidir. "Vesvâs", kalbe hutûr eden fenâ düşünce ve savt-ı hâfî ve şeytânın ismi. "Gayy", dalâlete düşmek, azgın ve ümîdsizlik demektir (*Müntehabü'l-Lügât*). Bu vücûd-i izâfî gemisine bu yüklenilecek olan son yükü ve mevt-i ihtiyârîyi asıl bil! Zîrâ bu son yük mevhûm olan varlığı ve enâniyeti vurup kırıcıdır; ve kötü düşüncelerin ve azgınlığın gemisi olan nefsi vücûd-i hakîkî deryâsında batırıcıdır.

آفتاب گنبد ازرق شود   كشتئ هش چونكه مستغرق شود

745. *İdrâk gemisi müstağrak olduğu vakit mâvi kubbenin güneşi olur.*

"Mâvi kubbe"den murâd, gökkubbesidir ki, onun mâvi görünmesi yeryüzüne yaklaştıkça kesâfeti artan tabakât-ı havâiyyede ziyânın in'ikâsından ileri gelir. "Güneş"ten murâd, insân-ı kâmildir. Ya'ni, akıl ve idrâk gemisi bu mevt-i ihtiyârî ile vücûd-i hakîkî deryâsında müstağrak olduğu vakit bu idrâk sâhibi insân-ı kâmil olur; ve o insân-ı kâmil dahi bu mâvi kubbe altındaki arz üzerinde yaşayan insanların güneşi olup onların sıfât-ı nefsâniyye ile kararan akıllarını nûrlandırır. Ma'lûm olsun ki, bu insân-ı kâmil yukarıda zikrolunan dört mevt ile öldükten sonra güzel yese ve güzel giyinse ona zarar vermez. Zîrâ ondaki mevhûm olan enâniyet kalkmış, yerine Hakk'ın enâniyeti gelmiştir. Nitekim V. cildin 4141 ve 4142 ve 4143 ve 4144 numaralı beyitlerinde bu enâniyet hakkında îzâhât verilmiştir.

چون نمردی گشت جان کندن دراز   مات شو در صبح ای شمع طراز

746. *Vaktâki ölmedin, cân çekişmen uzun oldu, sabah vaktinde mat ol, ey süslü şem'!*

"Tırâz", elbiselere dikilen şeritler ve sırmalar ve süsler; "şem'-i tırâz", uzun yaldızlı nakışlar yapılmış olan mum. Bundan murâd ulûm-i istidlâliyye ile kendilerini süslemiş ve etrâfına şöhret salan kimselerdir ki, onların etrâfına istifâde maksadıyla birçok tâlibler toplanıp nûrlanmak isterler. Ya'ni, ey süslü mum mesâbesinde olan âlim-i zâhirî! Vaktâki nefsin ölmedi, o ulûm-i zâhiriyye ile Hazret'e vusûl için cân çekişmen ve zahmet çekmen uzadı; gurûrunu bırak da, evliyâ-yı Hakk'a mat ve mağlûb ol!

تا نگشتند اختران ما نهان   دان که پنهانست خورشید جهان

747. *Bizim yıldızlarımız gizli olmadıkça bil ki, cihânın güneşi gizlidir.*

"Yıldızlar"dan murâd, havâss-i hamse-i zâhire va havâss-i hamse-i bâtınedir. Ya'ni, ey ilm-i istidlâlî sâhibi olan kimse! Bizim meşâir-i aşeremiz ya'ni havâss-ı zâhire ve bâtınemiz evliyâ-yı Hakk'ın mağlûbu olup onun nûru altında gizli kalmadıkça bil ki, cihânın güneşi olan zât-ı Hak mahfî kalır. Zîrâ seni bu havâss-ı zâhire ve bâtıne kaydından kurtaracak ancak veliyy-i Hak ve insân-ı kâmildir. Sen veliyy-i Hak vâsıtasıyla, elde ettiğin ulûm-i istidlâliyyeden ve bu havâss kaydından yakanı kurtarmadıkça sana zât-ı Hak zâhir olmaz. Nitekim I. cildin 576 numaralı beytinde بی‌حس و بی گوش و بی‌فکرت شوید. تا خطاب ارجعي را بشنوید [ya'ni "İrciî" hitâbını işitmeniz için, hissiz ve kulaksız ve fikirsiz olunuz!"] buyurulmuş idi.

گرز بر خود زن منی در هم شکن   زانکه پنبهٔ گوش آمد چشم تن

748. *Topuzu kendine vur, benliği kır! Zîrâ ki cisim gözü kulağın pamuğu geldi.*

Topuzu kendi nefsine vur ve nefsindeki benliği ve enâniyeti kır ve dağıt! Zîrâ ki cismin gözü kulağın pamuğudur. Zîrâ sen kâmile cisminin gözüyle bakıp dersin ki: "O da benim gibi bir insandır; ve okumuş ve kitâblar karıştırmış bir kimsedir. Niçin ona tâbi' olup sözünü dinleyeyim? Onun söyleyeceği sözleri ben de bilirim!" Binâenaleyh zâhirî göz bâtın kulağını tıkayan bir pamuk mesâbesinde olur.

گرز بر خود می‌زنی خود ای دنی   عکس تست اندر فعالم این منی

749. *Ey denî! Topuzu muhakkak kendine vurursun; benim fiillerimde bu benlik senin aksindir.*

Bu beyit mutrıb mesâbesinde olan insân-ı kâmilin lisânından emîr-i Türk mesâbesinde olan ehl-i dünyâya hitâbdır. "Gürz"den murâd, i'tirâzdır. Ya'ni, ey denî! Gürzü ve i'tirâz topuzunu kendi üzerine vurursun; benim fiillerimde sana zâhir olan bu benlik senin aksindir; ya'ni ben bir ayna mesâbesindeyim, bende gördüğün haller ve fiiller senin aksindir. Beyt-i Mısrî-i Niyâzî (k.s.):

Halk içre bir âyîneyim her kim bakar bir ân görür
Her ne görür kendi yüzün, ger yahşi, ger yaman görür

عکس خود در صورت من دیدهٔ   در قتال خویش بر جوشیدهٔ

750. *Kendi aksini benim sûretimde görmüşsün, kendinin kıtâline cûş etmişsin.*
[734]

Bende gördüğün benlik benim benliğim değildir. Belki sen kendi benliğinin aksini ayna gibi benim sûretimde görmüşsün ve kendi nefsine öfkelenip bana değil kendi kıtâline hücûm etmişsin.

همچو آن شیری که در چَه شد فرو   عکس خود را خصم خود پنداشت او

751. *O bir arslan gibi ki, kuyuya aşağıya gitti. O kendi aksini kendi hasmı zannetti.*

Nitekim I. cildde av hayvanları kıssasında beyân olunduğu üzere tavşanın hîlesi ile arslan bir kuyuya gidip kuyu içinde kendi aksini ve hayâlini görerek onu kendi düşmanı zannetmiş ve üzerine atılarak kuyuda boğulmuş idi.

نفی ضدّ هست باشد بی‌شکی   تا ز ضد ضد را بدانی اندکی

752. *Nefy bir şeksiz vücûdun zıddı olur, tâ ki, zıddı zıddan biraz bilesin.*

Bu beyit mutrıbın emîr-i Türke olan cevâbı cümlesindendir. Ya'ni, ey bey! Bilki şübhesiz bir şeyin nefyi diğer bir şeyin vücûdunun ve varlığının isbâtıdır. Tâ ki, isbâtın zıddı olan nefiyden o nefyin zıddı olan isbâtı biraz bilesin ve anlayasın! Binâenaleyh ben bu isbâtın ve keserâtın vücûdunu nefy ettiğim vakit bu nefyin zıddı olan vücûd-i hakîkî-i Hakk'ı isbât ederim. Nitekim "lâ ilâhe ilallâh" kelime-i şehâdetinde "lâ ilâhe" ile, evvelen âlem-i keserâtta mutasarrıf olduğu zannolunan kuvâ-yı tabîiyye ve unsuriyye nefy olunur ve ondan sonra mutasarrıf-ı hakîkî olan "Allâh" isbât olunur.

این زمان جز نفی ضد اعلام نیست　　　اندر این نشأت دمی بی‌دام نیست

753. *Bu zaman nefyin zıddından gayrı i'lâm yoktur. Bu neş'ette tuzaksız bir dem yoktur.*

Bu zamanda ya'ni Hakk'ın gayrı ve vücûd-i mutlakın zıddı olan vücûd-i mevhûm-i izâfî zamânında, nefy-i zıd etmekten başka i'lâm etmek ve bildirmek tarîkı yoktur. Zîrâ gayrın vücûduna i'tikād ile berâber vücûd-i Hakk'ın vahdetini ve vücûd-i mutlakın şühûdunu anlamak ve idrâk etmek muhâldir. Bu kesâfet âlemi gayriyyet-i mevhûme üzerine binâ olunmuştur; ve şerîat dahi vehm-i isneyniyyet üzerine müsteniddir. Binâenaleyh bu mevhûm varlık neş'eti olan hayât-i dünyeviyyede gayr ve gayriyet tuzağı olmayan bir dem yoktur; ve bu gayriyyet-i mevhûme vücûd-i hakîkînin hicâbıdır.

بی‌حجابت باید آن ای ذُو لُبَابْ　　　مرگ را بگزین و بردر آن حجاب

754. *Ey zû-lübâb! O sana hicâbsız gerek ise ölümü ihtiyâr et ve o hicâbı yırt!*

"Lübâb", her şeyin iyisi ve seçilmişi ve her şeyin hâlisi demektir. Bundan murâd rûhtur. Ey rûh-i hâlis ve güzîde sâhibi olan kimse! Eğer vücûd-i hakîkîyi hicâb-i gayriyyet olmaksızın sana müşâhede etmek lâzım ise kendinin bu gayriyyet-i mevhûmeye sebeb olan vücûdunu nefy et ve ölümü ihtiyâr et ve o gayriyet perdesini ve hicâbını yırt! Nitekim hadîs-i şerîfte انكم لن تروا ربكم عزوجل حتى تموتوا ya'ni "Muhakkak siz Rabbinizi, ölmedikçe göremezsiniz!" buyurulmuştur.

نی چنان مرگی که در گوری روی　　　مرگ تبدیلی که در نوری روی

755. *Öyle bir ölüm değil ki, bir mezâra gidesin. Tebdîle mensûb olan ölümdür ki, bir nûra gidesin!*

Ölümden maksad, seni mezâra götüren mevt-i ıztırârî ve tabîî değildir. Zîrâ tabîî ölümde cins-i beşer müşterektir. Bizim maksadımız sıfât-ı abdâniyyenin sıfât-ı hakkāniyyeye tebdîli ve vücûd-i mevhûmun vücûd-i hakîkîde fânî olması sûretiyle olan ihtiyârî ölümdür ki, bu ölüm vâsıtasıyla nûr-ı vücûd-i hakîkîye gidersin.

مرد بالغ گشت و آن بَچگی بمُرْد　　　رومیٔ شد صبغت زنگی سُتُرْد

756. *Merd bâliğ oldu ve o çocukluk öldü. Bir Rûmî oldu, zencînin boyası yontuldu.*

"Tebdîle mensûb olan ölüm"ün misâli budur ki: Bir küçük çocuk büyüdüğü ve bülûğa erdiği vakit onun çocukluğu erkekliğe tebeddül etti; ve kezâ kapkara bir zencînin boyası ve rengi kazındığı vakit beyaz renkli bir Rûmî'ye mübeddel oldu. Bunun gibi gayriyyet-i mevhûmesinde müstağrak olan bir kimse bu vehminden tecerrüd etti ve nazarında vücûd-i hakîkî-i Hak zâhir oldu; ve kendinin kendiliğini terketti ve öldü ve vücûd-i hakîkî-i Hak ile kāim oldu. Ba'zı nüshalarda "beçgî" yerine "tıflî" vâki'dir.

خاك زر شد هيئت خاكى نماند غم فرح شد خار غمناكى نماند

757. *Toprak altın oldu, topraklık hey'eti kalmadı. Gam sürûr oldu, gamnâklik dikeni kalmadı.*

Bu ölümün diğer misâlleri de budur ki: Toprak altına tebeddül etti ve topraklık hey'eti kalmadı ve topraklıktan öldü; ve kezâ gam ve keder dediğimiz hâl sürûra tebeddül etti; kalbine batan gamnâklik dikeni kalmadı ve gam öldü, yerine sürûr geldi.

مصطفى زين گفت كاى اسرار جو مرده را خواهى كه بينى زنده تو

758. *Mustafâ bundan dolayı dedi ki: "Ey esrâr isteyici! İster misin ki, ölüyü diri göresin?"*

مى‌رود چون زندگان بر خاكدان مرده و جانش شده بر آسمان

759. *"Diriler gibi arz üzerinde yürür, halbuki onların cânı göğe gitmiştir."*

جانش را اين دم ببالا مسكنيست گر بميرد روح او را نقل نيست

760. [744] *"Onun cânına bu demde yukarıda bir mesken vardır. Eğer ölürse onun rûhuna nakil yoktur."*

Bu beyitlerde Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a.) hazretleri hakkında buyurulan şu hadîs-i şerîfe işâret olunur: من اراد ان ينظر الى وجه ميت يمشي على وجه الارض فلينظر الى ابي بكر ya'ni "Kim ki, yeryüzünde yürüyen ölünün yüzüne bakmak isterse Ebu Bekr'e baksın." Nitekim aşağıdaki beyitlerde tavzîh buyurulur. Ya'ni, mevt-i ihtiyârî ile ölmüş olan Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a.) ile diğer her zamanda mevcûd olan evliyâullâhın cisimleri yeryüzürde yürüdüğü hâlde rûhları âlem-i ulvîdedir. Onların rûhlarına cisimleri bu hayât-ı dünyeviyyede iken bu âlem-i ulvîde bir mesken vardır. Binâenaleyh eğer onlar bilcümle ecsâm-ı beşerin ma'rûz kalmaları zarûrî olan mevt-i tabîî ile ölürler ise, onların rûhlarına bir mahalden bir mahalle intikāl etmek yoktur.

زانکه پيش از مرگ او کردست نقل　　　　اين بمردن فهم آيد نی بعقل

761. *Zîrâ ki o ölümden evvel nakil etmiştir. Bu, ölmekle fehme gelir, akıl ile değil!*

Zîrâ ki onların rûhları bu tabîî ölümden evvel kendi meskenleri olan âlem-i ulvîye intikāl etmiştir. Bu ma'nâ mevt-i tabîî ile ölmezden evvel mevt-i ihtiyârî ile ölmek sûretiyle anlaşılır. Yoksa akıl ve zekâ ile anlaşılır şey değildir.

نقل باشد نی چو نقل جان عام　　　　همچو نقلی از مقامی تا مقام

762. *Nakil olur; avâmmın cânının nakli gibi değil. Bir makāmdan bir makāma olan nakil gibidir.*

Evet, mevt-i ihtiyârî ile ölenlerin rûhu dahi كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ (Âl-i İmrân 3/185) ya'ni "Her br nefis ölümü tadıcıdır" âyet-i kerîmesi mûcibince bu cisimden alâkasını kesmek sûretiyle intikāl eder; fakat bu nakil avâmmın nakli gibi değildir. Belki bu nakil bir makāmdan bir makāma nakil etmek kabîlindendir. Avâmmın rûhunun nakli ise böyle değildir. Zîrâ onlar âhirete kendilerinin mevhûm varlıklarıyla ve vücûdlarıyla intikāl ettikleri ve hayât-ı dünyeviyyelerinde mevt-i ihtiyârî ile ölmedikleri için rûhları bu mevhûm varlıklarının ve vücûdlarının habsi içinde ve haşr u neşrde türlü türlü sıkıntılar çeker. Beyt-i Şemsî-i Sivâsî (k.s.):

"Mûtû kable en temûtû" sırrına mazhar olan,
Haşr u neşri bunda gördü, nefha-i sûr olmadan!

Ve hadîs-i şerîfte الا ان اولياء الله لايموتون بل ينقلون من دار الى دار ya'ni "Âgâh ol! Evliyâullâh ölmezler, belki bir dârdan bir dâra nakil ederler" buyurulur.

هر که خواهد که ببيند بر زمين　　　　مردهٔ را می‌رود ظاهر چنين

763. *Her kim zâhiren yeryüzünde böyle yürüyen bir ölüyü görmek isterse,*

مر ابو بکر نقی را گو ببين　　　　شد ز صديقی امير المحشرين

764. *Ebû Bekr-i nakîyi gör, de! Sıddîklıktan mahşerlerin beyi oldu.*

"Nakî", pâk ve nazîf demektir. "Sıddîk", lügatte dâimâ tasdîk eden ve doğrulayan kimse; "mahşer", cem' olacak yer. Ya'ni, mevt-i ihtiyârî ile ölüp yeryüzünde yürüyen kimseyi görmek isteyen kimseye de ki: Sıfât- nefsâniyye ve beşeriyyeden pâk ve nazîf olan Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a.) hazretlerine bak!

O Resûl-i Ekrem hazretlerini bilcümle akvâlinde ve ef'âlinde ve ahvâlinde tasdîk ediciliğinden dolayı dünyâ ve âhiret mecma'larının beyi oldu. Ba'zı nüshalarda "emîrü'l-mü'minîn" vâki' olmuştur, ma'nâsı zâhirdir.

اندر این نشأت نگر صدیق را تا بحشر افزون کنی تصدیق را

765. *Bu neş'ette Sıddîk'a bak! Haşra kadar tasdîkı ziyâde edesin!*

Ya'ni, bu neş'et-i beşeriyyede Sıddîk (r.a.)ın ahvâl-i şerîfesine bak ve onu kendine rehber ittihâz et ki, haşr-i ma'nevî ve sûrîye kadar Kur'ân'ın ve Resûl-i Ekrem hazretlerinin bilcümle âlî beyânlarını, tasdîk ve ikrârı ziyâde edip i'tikādını yakîn mertebesine getiresin; ve akl-ı cüz'înin hükmüne tâbi' olup, "Arz üzerinde cismi yürüsün de rûhu âlem-i bâlâya intikāl etmiş olsun, bu nasıl olur?" demeyesin ve feylesofça şübhelere düşmeyesin!

پس محمد صد قیامت بود نقد زانکه حل شد در فنای حل و عقد

766. *Böyle olunca Muhammed nakd olarak yüz kıyâmet idi. Zîrâ ki hall ü akdin fenâsında halloldu.*

"Nakd", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Bunlardan birisi de bir şeyin kıymetini peşin ve acele vermek ma'nâsıdır. Burada kıyâmet-i 'âcil ma'nâsı münâsib olur. İkinci mısrâ'daki birinci "hall", erimek ve ikinci "hall", düğümü çözmek ma'nâsınadır. Ma'lûm olsun ki, kıyâmetin envâ'ı vardır:

Birincisi: Her ân ve sâatte vukū' bulan kıyâmettir ki, avâlim her ânda gaybdan şehâdete ve âlem-i şehâdetten âlem-i gayba dâhil olur; ve bu âvâlimin fâsidât ve kâinât ve maânî ve ecsâm gibi bilcümle envâ'ının âlem-i şehâdetten âlem-i gayba ve gaybdan şehâdete girip çıkmasını ihâta tarîkıyla ancak cenâb-ı Hak bilir. Buna "teceddüd-i emsâl" derler. Zîrâ bu ilim hıbret-i ilâhiyye zevkinden ibârettir. Bunda hiç kimsenin iştirâki yoktur.

İkinci kıyâmet: Mevt-i tabîî ve ıztırârîdir. Nitekim (S.a.v.) Efendimiz من مات فقد قامت قيامته ya'ni "Ölen kimsenin kıyâmeti kopar" buyurulur.

Üçüncü kıyâmet: Mevt-i irâdî ve ihtiyârîdir. Sâlik bu mevt ve kıyâmetten sonra âlem-i sûrette neş'e-i âhiret üzerine yaşar. İşte buna mübtenîdir ki, ölülere münkeşif olan haller hîn-i sülûkünde sâlike de münkeşif olur; ve bu hâle "kıyâmet-i suğrâ" tesmiye ederler.

Dördüncü kıyâmet: Ârifîn-billâh hazarâtına fenâ-fillâh ve bekā-billâhdan sonra vahdet-i tâmme ve inkıhâr-ı keserât hâlinin zuhûrudur. Ârifin nefsinde vâki' olan bu tecellîye de "kıyâmet-i kübrâ" derler.

Beşinci kıyâmet: Bilcümle kâinât için mev'ûd olan kıyâmettir ki, Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de أَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا (Hac, 22/7) ya'ni "Kıyâmet gelicidir, onda şübhe yoktur!" buyurur. Bunlardan her ân ve sâatte vâki' olan kıyâmet peşin ve 'âcil kıyâmet olup bu ma'nâ I. cildin 1164 ve 1165 ve 1166 numaralı beytlerinde şöyle buyurulmuş idi:

پس ترا هر لحظه مرگ و رجعتیست مصطفى فرمود دنیا ساعتیست

جمله عالم مى شود هر دم فنا باز پیدا مى نماید در بقا

هست عالم دائما در سیر و جلس نیست خالى یك نفس از خلع و لبس

Tercüme: "İmdi sana her lahza ölüm ve ric'at vardır; ve Mustafâ (a.s.): "Dünyâ bir sâattir" buyurdu. Cümle âlem her dem fânî olur, tekrâr bekā içinde zâhir olur. Âlem dâimâ yürümek ve oturmak içindedir; bir ân soyunmaktan ve giyinmekten hâlî değildir."

Bu mevt-i irâdî ve ihtiyârî ile fenâ-fillâh ve bekā-billâh hallerindeki kıyâmetler dahi peşin ve 'âcil olan kıyâmetlerdendir. İmdi Resûl-i Ekrem hazretleri "Dünyâ bir ân ve bir sâattir" buyurduğu cihetle o hazret bu taayyünât ve suver-i kesîfenin çözülmesi ve düğümlenmesinin ve hal' ve lübsünün fenâsı içinde halloldu ve eridi. Binâenaleyh peşin ve 'âcil olan yüz kıyâmet oldu. Ya'ni yukarıda zikrolunan birinci ve üçüncü ve dördüncü peşin ve 'âcil kıyâmetlerin kendisi oldu ve bu kıyâmetleri hâlen ve zevkan gördü.

زادهٔ ثانیست احمد در جهان صد قیامت بود او اندر عیان

767. *Ahmed cihânda ikinci def'a doğmuştır ; o ayânda yüz kıyâmet idi.*

Sûfiyye indinde mukarrerdir ki, sâlik için iki doğuş vardır. Birisi, anasının karnından tabîat âlemine ve diğeri de tabîat âleminden hakîkat âleminedir. Buna "velâdet-i sâniye" derler. Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz analarından doğdukları vakit âlî olan fıtratları cihetiyle âlem-i tabîata değil, âlem-i hakîkate de doğdular. Binâenaleyh bu âlem-i tabîata nefs-i emmâre ile gelmediler. Nitekim çocukluklarından bi'set-i seniyyelerine kadar geçen zaman zarfında kendilerinden birtakım hârikalar zuhûr etmiştir ki, bunlara "irhâsât" derler. Bu irhâsâtın tasfîlâtı kütüb-i siyerde münderic olduğundan burada zikri uzun olur. Ya'ni, Ahmed (a.s.v.) Efendimiz bu âlem-i keserâta ikinci def'a doğmuş olarak geldiler; ve bu ikinci doğuşları âlem-i hakîkate idi. Binâenaleyh onların ahvâl-i şerîfeleri zâhirde yüz kıyâmet idi ve kıyâmetin aynı idi. Zîrâ kıyâmet keserât ve taayyünâtın nazarlarda fânî olmasından ibârettir.

زو قیامت را همی پرسیده اند کای قیامت تا قیامت راه چند

768. *Ondan, "Ey kıyâmet! Kıyâmete kadar ne kadar yoldur?" diye kıyâmeti sormuşlardır.*

Bu beyt-i şerîf ashâb-ı kirâmın متى قيام الساعة يا رسول الله ya'ni "Ey Allâh'ın resûlü! Kıyâmet ne vakittir?" diye vâki' olan suallerine intikâlen Hz. Pîr Efendimiz tarafından lisân-ı hâl-i Nebevî'ye atfen bir hakîkatin beyânıdır. Ya'ni ashâb-ı kirâm kıyâmetin aynı olan Resûl-i Ekrem hazretlerinden: "Ey ayn-ı kıyâmet! Sûrî kıyâmete kadar ne kadar yol vardır?" diye sormuşlardır.

با زبان حال می گفتی بسی که ز محشر حشر را پرسد کسی

769. *Hâl dili ile çokluk derdi ki: "Mahşerden haşrı bir kimse sorar mı?"*

Resûl-i Ekrem hazretleri hâl dili ile cevâben çokluk buyururlardı ki: "Ben mahşerin kendisiyim. Mahşeri gören bir kimseye o mahşerden haşrı sormak câiz mi? Benim ahkâm-ı tabîat hâricindeki ahvâlimi görün ve sıfât-ı nefsâniyye ve beşeriyye ile alâkası olmayan fiillerime bakın! Nefsimde dirilik görüyor musunuz? Hiç benim ahkâm-ı tabîata esîr olduğumu gördünüz mü? Bilcümle umûrumda muâmelemin Hak ile olduğuna vâkıf olmadınız mı?"

بهر این گفت آن رسول خوش پیام رمز موتوا قبل موت یا کرام

770. [754] *O hoş haberli olan Resûl, ey kerîmler, bunun için: "Ölümden evvel ölünüz!" remzini söylerdi.*

Ey kerîm olanlar! İşte yukarıdaki ma'nâyı ashâb-ı kirâma anlatmak için o heberleri hoş ve latîf olan Resûl-i Ekrem hazretleri "Tabîî ölüm ile ölmezden evvel ihtiyârınız ile ölünüz!" işâretini söylerdi. Ba'zı nüshalarda "kable mevtin" yerine "kable mûtû" ya'ni "Ölmenizden evvel ölünüz!" vaki'dir.

همچنان که مرده ام من قبل موت ز آن طرف آورده ام من صیت و صوت

771. *"Nitekim ben ölümden evvel ölmüşüm; ben sıyt ve savtı o taraftan getirmişim!"*

"Sıyt", zikr-i cemîl, iyi nâm ve şöhret. Ya'ni, "Nitekim ben mevt-i tabîî ile ölmezden evvel âlem-i tabîatta öldüm ve âlem-i hakîkat tarafına doğdum. Binâenaleyh ben bu âlem ve dünyâdaki nâm ve şöhreti ve sadâyı o âlem-i hakîkat tarafından getirdim. Binâenaleyh o âlem-i hakîkatten getirdiğim sıyt u sadâ bu dünyâda söndürülmez."

پس قیامت شو قیامت را ببین　　　دیدن هر چیز را شرطست این

772. *Binâenaleyh kıyâmet ol, kıyâmeti gör! Bu her şeyi görmenin şartıdır.*

Binâenaleyh, ey sâlik! Resûl-i Ekrem'in bu tavsıyesi üzerine sen dahi ölmezden evvel öl de, kıyâmetin aynı ol ve kıyâmeti zevkan ve hâlen gör! Zîrâ bu "olmak" her şeyi görmenin şartıdır. Meselâ bâliğ olmayan bir çocuğa lezzet-i cimâ'dan bahsedilse anlamaz. Bâliğ olup cimâ' hâli fiilen kendinden zuhûr edip o lezzeti nefsinde bulduktan sonra görmüş olur. İşte her şeyde nefsinde bulmak ve görmek için "olmak" şarttır; ve "bilmek", olmak gibi değildir.

تا نگردی او ندانی‌اش تمام　　　خواه آن انوار باشد یا ظلام

773. *Tâ ki, o olmasan onu tamâm bilmezsin. İster o envâr yâhud zalâm olsun.*

Ya'ni, sen bir şeyin kendi ve "ayn"ı olmadıkça o şeyi tamâmiyle ve kemâli ile bilemezsin. O şey ister envâr cinsinden olsun, isterse zalâm cinsinden olsun. Envâr ta'bîriyle rûha ve zalâm ta'bîriyle de vücûd-i kesîf içinde iktisâb olunan abdiyyet-i mahza makāmına işâret buyurulur. Zîrâ ulemâ ve hükemâ rûh hakkında birçok ta'rîfâtta bulunmuşlardır. Fakat bu ta'rîfât istidlâlî olan ilme müsteniddir. Zevk ve hıbret cihetinden rûhu bilmek değildir. Vaktâki sâlik insân-ı kâmilin terbiyesi altında yaptığı mücâhede ve riyâzat netîcesinde tecellî-i rûhânîye nâil olur ve bu tecellî ile rûhunda fânî olup nefsin esâretinden kurtulur; binâenaleyh rûhunun "ayn"ı ve kendi olmak sûretiyle rûhunu zevkan ve hâlen bilir. Kezâlik bu kesâfet-i vücûdiyye ve zulmet-i tabîiyye içinde ehl-i gafletin abdiyetten bahsetmesi dahi Hakk'ın kulluğunu bilmek değildir. Zîrâ abd, ma'bûdunda zevkan ve hâlen ve fiilen fânî olmak lâzımdır. Halbuki ehl-i nefs olanlar zevkan va fiilen ve hâlen nefslerinin kulluğunda fânî oldukları hâlde lisânen Hakk'ın kulluğundan bahsederler.Bunların "Hakk'ın kuluyuz" demeleri hakîkatte doğrudur.Fakat hallerine ve zevklerine nazaran doğru değildir. Bekā-billâh mertebesinde bulunan bir kâmilin nazarında bilcümle eşyâda zâhir olan Hak'tır. Binâenaleyh o, bu âlem-i sûret ve taayyünde zevkan ve hâlen ve fiilen ancak Hakk'ın abd-i mahzıdır.

عقل گردی عقل را دانی کمال　　　عشق گردی عشق را دانی زبال

774. *Akıl olursan aklı kemâlen bilirsin; aşk olursan aşkı bâlden bilirsin.*

"Bâl", kalb ve hâl demektir. Ya'ni, meselâ aklı ve aşkı ta'rîf ile bilmek ve anlamak mümkin değildir. Binâenaleyh aklın kendi olduğun vakit aklın ne

demek olduğunu kemâli ile bilirsin; ve aşk denilen ma'nânın kendi olduğun vakit dahi kalb ve hâl cihetinden aşkın ne olduğunu bilirsin. Beyit:

پرسید یکی که عاشقی چیست　　گفتم که چو من شوی بدانی

"Birisi "Âşıklık nedir?" diye sordu: "Benim gibi olursan bilirsin!" diye cevâb verdim."

گفتمی برهان این معنی مبین　　گر بدی ادراك اندر خورد این

775. *Eğer bunun lâyıkında idrâk olaydı, ben bu ma'nânın burhânını açık söylerdim.*

Eğer bu esrârı hazmetmeye müstaid ve lâyık idrâk olsa idi, ben "Her şeyi görmek için o şeyin "ayn"ı olmak şarttır" da'vâsının burhânını ve delîlini apaçık bir sûrette bu *Mesnevî-i Şerîf*'te söylerdim. Zîrâ *Mesnevî-i Şerîf* havâs ve avâmmın mütâlaasına ma'rûzdur. Halbuki herkesin idrâki bu esrârı hazmetmeye müsâid değildir.

هست انجیر این طرف بسیار خوار　　گر رسد مرغی قنُق انجیر خوار

776. *Eğer incir yiyici bir misâfir kuş erişirse, bu tarafta incir çok hakîrdir.*

"Bu taraf"tan murâd, Hz. Pîr efendimizin zât-i şerîfleridir. "İncir"den murâd, esrâr-ı ilâhiyyeye müteallık kelâmdır. Bu esrâr-ı ilâhiyyeye müteallık kelâmın incire teşbîh buyurulmasında vech-i şebeh budur ki: İncirin kabuğu, içinde mevcûd olan ballarını ve çekirdeklerini setr etmiştir. Kelâmın zâhiri de incirin kabuğu gibi; ve içinde mündemiç olan birçok esrâr ve nükteler dahi ballar ve çekirdekler gibidir. Ya'ni, bizim vücûdumuzda birçok esrâr-ı ilâhiyye vardır ve kesretten dolayı indimizde o kadar kıymetdâr değildir.Eğer bu inciri yemeye müstaid ve lâyık bir misâfir kuş ya'ni bir ârif gelirse onu yiyebilir.

در همه عالم اگر مرد و زنند　　دمبدم در نزع و اندر مردنند

777. *Bütün âlemde olan gerek erkekler ve gerek kadınlar, dembedem nezi'de ölmektedirler.*

Ya'ni, bütün âlemde yaşamakta olan erkek ve dişi dembedem hep cân çekişmekte ve ölmektedirler. Fakat böyle her ân cân çekişip ölmekte olduklarına vâkıf değildirler. Zîrâ yukarıda 766 numaralı beyitte îzâh olunduğu üzere halk-ı âlemin kâffesi "teceddüd-i emsâl" içindedirler; ve teceddüd-i emsâl hakkındaki îzâhât I. cildin 2066 numarasına musâdif olan نايد آن الا كه بر خاصان پديد.

باقيان في لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جديد [ya'ni "O, ancak hâslara zâhir olarak gelir; bâkîler halk-ı cedîdden lebs içindedirler"] beytinde geçti.

آن سخنشان را وصيتها شمر   كه پدر گويد درآن دم با پسر

778. *Onların o sözlerini vasiyetler say ki, baba o demde oğula söyler.*

Mâdemki insanlar her ân ölmektedirler, onların o demde söyledikleri sözleri ve babanın bu ân içinde oğula söylediği sözü, mevt-i tabîî hâlinde bir kimsenin söylediği vasiyetler mesâbesinde tut! Ve ey bu sözleri dinleyen kimse, sen de bunların arasındasın! Kendi hâlini de böyle bil!

تا برويد عبرت و رحمت بدين   تا ببرد بيخ بغض و رشك و كين

779. *Tâ ki, bu sebeble ibret ve rahmet bitsin! Tâ ki, buğzun ve hasedin ve kînin kökü kesilsin!*

Tâ ki, bu biliş ve anlayış sebebiyle kalblerde ibret ve hemcinsine merhamet duyguları peydâ olsun! Ve tâ ki, bu sebeble kişinin hemcinsine buğzunun ve hasedinin ve kîninin kökü kalbinden kesilsin! Zîrâ buğz ve hased ve kîn gibi fenâ duygular nefislerde bâkîlik vehminden doğar. Fânîlik ve ölüm fikri kalblerde yerleştiği vakit bu duygular kökleşemez.

تو بدان نيت نگر در اقربا   تا ز نزع او بسوزد دل ترا

780. [764] *Sen o niyet ile akrabâya bak! Tâ ki, onun nez'inden senin kalbin yansın!*

İmdi sen akrabâya ve kendi karîn ve musâhiblerine bu fânîlik niyeti ile bak! Bu nazar sebebiyle kalbinde hâsıl olan merhametten dolayı onların mevt-i tabîî ile rûhları bedenlerinden nez' olunduğu vakit kalbin yansın ve onların hallerine müteessir ol!

كُلّ آت آت آنرا نقد دان   دوست را در نزع و اندر فقد دان

781. *Her gelici gelicidir, onu nakd bil! Dostu nez'de ve fakdde bil!*

"Nakd", peşin ve hâzır; "fakd", gâib ve belirsiz olmak demektir. Ya'ni, zîrâ cânib-i gaybdan her bir gelici olan mutlakā gelicidir. Çünkü onun gelmesi mukadderdir; ve mevt-i tabîînin gelmesi her bir zî-ruh için ind-i ilâhîde mukadderdir; ve ind-i ilâhîde mâzî ve hâl ve müstakbel yoktur. Bunlar taayyünât âlemine mahsûs i'tibârâttır. Binâenaleyh sen hakîkate nazar et de, her

mukadder olan geliciyi nakd ya'ni peşin ve hâzır bil! Böyle olunca kendi dostunu hâlet-i nez'de ve gāib olmakta bil!

ور غرضها زین نظر گردد حجیب　　　این غرضها را برون افکن ز جیب

782. *Eğer garazlar bu nazardan hicâb olursa, bu garazları ceybden dışarıya koy!*

"Hicîb", hicâb kelimesinin imâle olunmuşudur. Ya'ni, bu sûretle hakîkate nazardan sana nefsânî olan garazlar hicâb ve perde olur ise fânî ve araz nev'inden olan bu garazları ceybinden ya'ni kalbinden dışarıya bırak!

ور نیاری خشك بر عجزی مایست　　　دان که عاجزرا گزیده معجزیست

783. *Ve eğer kādir değil isen kuru bir acz üzerine durma! Bil ki âcize bir güzîde mu'ciz vardır.*

Ya'ni, eğer bu nazarda ve nefsânî garazları kalbinden çıkarmak ve bu düşünceyi def' etmek husûsunda âciz isen bir kuru acz üzerinde durma; ve "Ne yapayım? Bu duyguları kalbimden çıkarmak elimde değildir!" deme!.. Bil ki âcizi bir güzîde âciz edici ve acz içine düşürücü vardır ki, o güzîde mu'ciz dahi Hak Teâlâ hazretleridir. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 24. faslında cenâb-ı Pîr efendimiz şöyle buyururlar: "O endîşeleri sende peydâ eden Hak Teâlâ'dır; ve sen onları yüz bin cehd ile ve lâ-havle ile kendinden def' edemezsin."

عجز زنجیریست زنجیرت نهاد　　　چشم در زنجیر نه باید گشاد

784. *Acz bir zincirdir. Sana zincir koydu. Gözü zincir koyucuya açmak gerektir.*

İmdi acz Hak Teâlâ hazretlerinin sana koyduğu bir zincirdir. Binâenaleyh sen bu acz zincirine bakma da, sana bu zinciri ve bu bağı koyan Hak Teâlâ'ya bak!

پس تضرع کن که ای هادئ زیست　　　باز بودم بسته گشتم این ز چیست

785. *Binâenaleyh tazarru' et, de ki: "Ey yaşamanın Hâdî'si! Açık idim, bağlanmış oldum; bu nedendir?"*

Binâenaleyh Hak Teâlâ hazretlerine yalvar da, de ki: "Ey bu âlem-i kesâfet ve zulmet-i tabîat içinde vâki' olan yaşayışın Hâdî'si ve doğru yolu gösterici! Ben açık ve bağsız ve serbest idim. Bu gibi fikirler ile bağlandım. Acabâ bu neden dolayıdır? Ve bu zincir ne sebeble benim üzerime bağlandı?"

سخت تر افشرده ام در شر قدم   که لفی خسرم ز قهرت دمبدم

786. *"Ayağı şer içinde pek sıkı basmışım ki, muhakkak senin kahrından ben dembedem ziyândayım!"*

Bu beyt-i şerîfte Ve'l-Asr sûre-i şerîfinde vâki' إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ . إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ (Asr, 103/2-3) ya'ni "Muhakkak insan elbette ziyân içindedir. Îmân edenler ve sâlih amel işleyenler müstesnâdır" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, bu âlem-i kesâfette sıfât-ı nefsâniyye ile yaratılmış olan insanlar bu sıfatlarının îcâbâtına tâbi' olduklarından mâddeten ve ma'nen ziyân içinde olurlar. Mâddî ziyânları budur ki: Yemede ve içmede ve gezmede ve söylemede velhâsıl muâmelât-i cismâniyyelerinin kâffesinde isrâf ettiklerinden türlü türlü marazlara uğrarlar; ve ma'nen ziyân budur ki: Ezvâk-ı rûhâniyyelerinden mahrem ve ahvâl-i uhreviyyelerinden gâfil bulunurlar. Binâenaleyh bu kimseler şerr-i mahz olan cismâniyet ve nefsâniyet âleminde ayaklarini sıkı basarlar. Bu halleri içinde kahr-ı ilâhîyi kendi üzerlerine celb ve da'vet etmiş olurlar. Evâmir-i ilâhiyyenin ve şerîatın çizdiği hudûd dâiresinde hareketin sebeb-i necât olacağına îmân edip amel edenler bu ziyândan müstesnâ ve hâriç kalırlar. Ya'ni, ey sâlik! Hakk'a yalvarıp de ki: "İlâhî, ben şerr-i mahz olan nefsimin sıfatlarının hüküm sürdüğü âlem-i tabîat sâhasında ayağımı pek sıkı bastım; ve dembedem üzerime senin kahrını celb edip mâddî ve ma'nevî ziyân ve hazer içinde kaldım!"

از نصیحتهای تو کر بوده ام   بت شکن دعوی و بتگر بوده ام

787. *"Senin nasîhatlerinden sağır olmuşum; put kırıcı dâ'vâsını edip put yapıcı olmuşum!"*

"İlâhî! Senin Kur'ân-ı Kerîm'de beyân buyurduğun ve Peygamber-i zîşânının ve evliyâ-yı kirâmının ettikleri nasîhatlere karşı sağır oldum ve onlara kulak asmadım. Lisânen "lâ ilâhe illallâh" diye kelime-i tevhîdi söyledim; ve "lâ ilâhe" ile bu âlem-i kesâfette muhabbet olunan ve senin gayrın olan sûret putlarını kırıp "illallâh" ile ancak vücûdunu isbât da'vâsında bulundum. Fakat diğer taraftan emsâlim ve ahvâlim ile bu putlardan birisi olan nefsime ve kendimin kendiliğine vücûd vererek put yapıcı oldum."

یاد صنعت فرض‌تر یا یاد مرگ   مرگ مانند خزان تو اصل و برگ

788. *Sana sun'u yâd etmek mi, yâhud ölümü yâd etmek mi daha farzdır? Ölüm sonbahar gibi, sen asıl ve yaprak gibisin.*

Bu beyt-i şerîfte ve âtîdeki beytlerde cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından irşâden buyurulur ki: Ey gâfil sana Hakk'ın sun'u olan bu cismi yâd edip onunla meşgûl olmak mı daha farz ve lâzımdır, yoksa bu cismin başına gelmesi muhakkak olan ölümü yâd edip o vakit için hazırlanmak mı farzdır? Zîrâ ölüm sonbahar gibi ve senin cismin ise ağacın sâkı ve yaprağı gibidir. Sonbahar geldiği vakit ağacın fa'âliyetinden ve yapraklarından bir eser kalmadığı gibi ölüm geldiği vakit dahi Hakk'ın sun'u olan bu cisim ağacının ve onun yaprakları mesâbesinde olan ef'âl ve harekâttan eser kalmaz. Senin senliğin rûhâniyet âlemine intikâl eder. Binâenaleyh ölümü yâd edip meşgûl olmak ve âhirete yarayan ameli işlemek farzdır.

سالها این مرگ طبلك می‌زند گوش تو بیگاه جنبش می کند

789. *Senelerce bu ölüm davulcuk çalar. Senin kulağın vakitsiz hareket eder.*

Sonbahar gibi olan bu ölüm senelerce davulcuk çalar. Ya'ni seneden seneye yaşlanırsın ve cisminde türlü türlü bozukluklar zuhûr eder. Dişlerin ağrır ve dökülür ve vücûdunu ağrılar ve sızılar kaplar; ve mi'den gıdâyı güçlük ile hazmeder ve bağırsaklarında atâlet peydâ olup günden güne zaaf ârız olur. İşte bu haller ölümün sana davulcuk çalmasıdır; ve sen ancak bu zamanda enbiyâ ve evliyâya kulak tutmaya başlarsın. Fakat bu hâl kulağının vakitsiz dinlemesi ve hareket etmesidir. Zîrâ cisminde bu vesâyâyı icrâya kuvvet kalmamıştır; ve adem-i iktidâr sebebiyle yaptığın amelleri tamâmiyle yapamazsın. Nitekim I. cildin 2338 numaralı beytinde دردها از مرگ می‌آید رسول . از رسولش رو مگردان ای فضول ya'ni "Marazlar ölümden elçi olarak gelir. Onun elçisinden, ey fuzûl, yüz çevirme!" ve 2335 numaralı beytinde dahi دان که هر رنج زمردن پاره ایست . جزو مرگ از خود بران گر چاره ایست ya'ni "Bil ki, her bir hastalık ölmekten bir parçadır. Eğer çâre varsa ölümün cüz'ünü kendinden kov!" buyurulmuş idi.

گوید اندر نزع از جان آه مرگ این زمان کردت ز خود آگاه مرگ

790. [774] *Nez'de candan "Âh ölüm!" der! Ölüm seni bu zaman mı kendinden âgâh etti?*

Vaktâki böyle bir gâfil illet-i nez'e gelir, cân u gönülden "âh ölüm!" diye feryâd eder. A bîçâre, ölüm seni kendinden ancak bu zaman mı âgâh etti?

ای گلوی مرگ از نعره گرفت طبل او بشافت از ضرب شگفت

791. *Bu ölümün boğazı na'radan tutuldu. Onun davulu darb-ı acîbden yarıldı.*

Ya'ni, bu ölüm her ân "Geliyorum!" diye o kadar na'ralar attı ki, bu na'ralardan onun boğazı kısıldı ve haber vermek için çaldığı davula o kadar şiddetli ve acîb darbeler indirdi ki, bu darbelerden davul patladı.

در دقایق خویش را دربافتی   رمز مردن این زمان دریافتی

792. *Kendini dekāyıka dokudun. Ölümün işâretini bu zaman mı anladın?*

Ey âlim-i zâhirî! Kendini dekāyıka ve ince ince ilimlere dokudun ve karıştırdın. Birçok müşkil mes'eleleri halletmek sûretiyle akıl ve zekânı âlemlere gösterdin. Fakat nasıl oldu da ölümün "Geliyorum!" diye verdiği işâretleri anlayamadın ve hayât-i dünyeviyyenin istikrârını te'mîne çalıştın durdun? Ölüm işâretini elin, ayağın amelden sâkıt olduğu bu zamanda mı anladın?

تشبیه مغفلی که عمر ضایع کند ووقت مرگ درآن تنگاتنگ توبه واستغفار کردن گیرد وبتعزیه داشتن شیعهٔ اهل حلب هر سالی در ایام عاشورا بدرواز انطاقیه ورسیدن غریب شاعر از سفر و پرسیدن که این غریو چه تعزیتست

Ömrü zâyi' eden ve ölüm vakti o dara dar olan zamanda tövbe ve istiğfâr etmeye teşebbüs eden bir muğaffelin her sene aşûre (âşûrâ) günlerinde Antakya Kapısı'nda ehl-i Haleb Şîa'sının mâtem tutmasına ve garîb şâirin seferden erişmesine ve "Bu feryâd ne mâtemdir?" diye sormasına teşbîhtir

"Ta'ziye", lügatte sabr ettirmek ve sâhib-i musîbete müteselli olacak sözü söylemek demektir. Burada mâtem tutmaktan kinâyedir. "Aşûre (âşûrâ) günleri"nden murâd, İmâm Hüseyin hazretlerinin Kerbelâ'da şehîd oldukları Muharrem günleridir. "Antakya Kapısı", Haleb şehrini ihâta eden eski kalenin Antakya şehri tarafına açılan kapısıdır. "Şia", âl-i Resûlullâh'a muhabbet da'vâsında bulunan tâifenin ismidir.

روز عاشورا همه اهل حلب   باب انطاکیّه اندر تا بشب

793. *Aşûre günü bütün Haleb ahâlîsi Antakya Kapısı'nda geceye kadar;*

گرد آید مرد و زن جمعی عظیم   ماتم آن خاندان دارد مقیم

794. *Erkek ve kadın bir cem'-i azîm toplanır. O hânedânın mâtemini mukîm tutar.*

ناله و نوحه کنند اندر بکا   شیعه عاشورا برای کربلا

795. *Şîa aşûrede Kerbelâ için bükâ içinde nâle ve nevha ederler.*

Ya'ni, Muharrem ayının onuncu gününe musâdif olan güne "aşûre günü" derler; ve o günde ma'lûm olan aşûre taâmını pişirip halka dağıtırlar ve sevâbını Kerbelâ'da Yezîd'in askeri ellerinde şehîd olan İmâm Hüseyin efendimizin rûh-ı şerîfine ve sâir şühedâ-yı kirâmın ervâhına hediye ederler; ve bir taraftan da o hânedân-ı kirâmın mâtemini mukîm tutarlar; ve bu esnâda Antakya Kapısı'nda erkek ve kadın birçok halk toplanır. Velhâsıl Şîa tâifesi ağlayarak Kerbelâ'da olan vak'a-i müessife için feryâd ü figān ederler.

بشمرند آن ظلمها و امتحان   کز یزید و شمر دید آن خاندان

796. *O hânedânın Yezîd'den ve Şimr'den gördüğü zulümleri ve imtihânı sayarlar.*

"Yezîd", ma'lûm olduğu üzere Şâm'da vâlî iken İmâm Alî (k.A.v.) efendimize isyân edip hükümdârlığını i'lân eden Muâviye'nin oğludur. Babasından sonra taht-ı saltanatı telvîs etti; ve Şimr, Yezîd'in askeri efrâdından olup "Şimr zi'l-cevşen" dedikleri mel'ûndur ki, İmâm Hüseyin efendimizi şehîd etmek cür'etinde bulundu. Ya'ni Şîa tâifesi o hânedân-ı Nübüvvet'in Yezîd'den ve Şimr-i laînden gördüğü zulümleri ve onlar hakkında bu hâdisede vâki' olan imtihân-ı ilâhîyi mersiyeler ve şiirler okuyup sayar dökerler.

نعره‌هاشان می‌رود در وَیْل و وَشْت   پر همی گردد همه صحرا و دشت

797. *Na'raları veyl ü veşt içinde giderdi. Bütün sahrâyı ve çölü doldurur idi.*

"Veyl", vay ve eyvah diye bağırmak ve musîbet hakkında figān etmek (*Burhân*). "Veşt", rakkās ve rakkāslık demektir (*Burhân*). Burada tepinmekten kinâyedir. Ya'ni, Şîa tâifesi "eyvâh!" diye bağırıp tepinirler ve na'raları sahrâları ve çölleri doldurur ve inletir idi. Ba'zı nüshalarda birinci mısrâ' ازغریونعره‌ها درسرگزشت sûretinde vâki'dir; "Sergüzeşt hakkında olan feryâdlardan ve na'ralardan bütün sahrâ ve çöl dolar idi" demek olur.

يك غريبى شاعرى از ره رسيد   روز عاشورا و آن افغان شنيد

798. *Bir garîb büyük şâir aşûre günü yoldan erişti ve o efgānı işitti.*

"Garîbî"de "yâ", yâ-yı tenkîrdir, bir şahs-ı gayr-i muayyene dâhil olur. "Şâirî"de "yâ", yâ-yı ta'zîmdir ve isbât-i san'at "yâ"sı olmak dahi câizdir. Ya'ni, şahsı ma'lûm olmayan bir garîb büyük şâir yoldan Haleb'e erişti, Şîa tâifesinin figānlarını işitti.

شهر را بگذاشت و آن سو راى كرد   قصد جست وجوى آن هيهاى كرد

799. *Şehri bıraktı ve o tarafa re'y etti. O heyhâyın cüst ü cûyünü kasd etti.*

"Heyhây", şamata ve gürültü. Ya'ni, şâir şehre girmekten sarf-ı nazar etti ve Antakya Kapısı'ndaki kalabalık tarafına gitmeyi re'y etti. Çünkü o şamata ve gürültünün sebebini araştırmayı kasd etti.

پرس و پرسان مى‌شد اندر افتقاد   چيست اين غم بر كه اين ماتم فتاد

800. [784] *"İftikādda bu gam nedir, bu mâtem kimin üzerine vâki' oldu?" diye sora sora gitti.*

"İftikād", gāib olan bir şeyi isteyip aramak. Ya'ni, sebebi kendisinden gāib ve meçhûl olan bu mâtem hakkında ma'lûmât almak için rast geldiği kimselere "Bu gamın sebebi nedir ve bu mâtem kimin içindir?" diye sora sora kalabalık tarafına doğru gitti ve dedi ki:

اين رئيس زفت باشد كه بمرد   اينچنين مجمع نباشد كار خرد

801. *"Bu büyük reîs olur ki, öldü; böyle mecma' küçük iş olmaz!"*

"Bu ölen kimse büyük bir hükümdâr veyâ reîs-i hükûmet olmalıdır. Zîrâ böyle mecma' ve halkın toplanması küçük bir iş değildir!"

نام او القاب او شرحم دهيد   كه غريبم من شما اهل دهيد

802. *"Onun adını elkābını bana beyân ediniz! Zîrâ ben garîbim, siz köy ahâlîsisiniz!"*

Şâir orada toplanan halka hitâben dedi ki: "Bu ölen zâtın adını ve elkābını bana beyân ediniz. Zîrâ ben bu şehirde garîbim ve yabancıyım. Siz ise bu köy ahâlîsindensiniz!" "Elkāb"dan murâd, eski zamanlarda vezîrlere ve vâlîlere "emînü'd-devle" ve "muînü'l-memâlik" gibi verilen lakablardır ki, bu la-

kablar el-ân Îrân'da dahi cârîdir. Birinci mısrâ'daki "dihîd", "dâden" masdarının emr-i hâzırının cem'idir. İkinci mısrâ'daki "dihîd" köy ma'nâsına olan "dih" ile cem'-i muhâtab edâtı olan "îd" kelimesinden mürekkebdir.

چیست نام و پیشه و اوصاف او　　　تا بگویم مرثیه ز الطاف او

803. *"Onun adı ve âdeti ve evsâfı nedir? Tâ ki, onun lütuflarından mersiye söyleyeyim!"*

"Pîşe", burada âdet demektir. "Mersiye", vefât eden kimsenin iyiliklerinden ve meziyetlerinden bâhis olan hüzünlü şiirdir. Ya'ni, "Bu ölen zâtın adını ve güzel âdetlerini ve sıfatlarını söyleyin, tâ ki, onun lütuflarından bahisle mersiye söyleyeyim!"

مرثیه سازم که مرد شاعرم　　　تا از اینجا برگ و لالنگی برم

804. *"Mersiye tertîb edeyim, zîrâ şâir adamım, tâ ki, buradan berg ve lâleng götüreyim!"*

"Berg" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "yiyecek ve gıdâ" demektir. "Lâleng", sofra artığı ve dilenciye verilen ekmek parçalarıdır (*Burhân*). Ya'ni, "Bu mâteme ben de iştirâk edip mersiye tertîb edeyim. Zîrâ şiir söylemekte mahâretim vardır. Söylediğim şiiri size beğendireyim. Nihâyet bu sebeble buradan kendim yiyecek ve kıymetsiz gıdâlar tedârik etmiş olurum." Bu beyt-i şerîfte ihsân almak ümîdiyle şiir söyleyen şâirlerin kıymetsizliğine işâret vardır.

آن یکی گفتش که هی دیوانهٔ　　　تو نهٔ شیعه عدو خانهٔ

805. *O birisi ona dedi ki: "Hey! Deli misin? Sen Şîa değil, hânenin düşmanı mısın?"*

Ahâlîden birisi o şâire dedi ki: "Yâhu, sen deli misin? Gālibâ sen Şîa değilsin. Yoksa hânedân-ı Nübüvvet'in düşmanı mısın?"

روز عاشورا نمی دانی که هست　　　ماتم جانی که از قرنی بهست

806. *"Âşûre günü olduğunu bilmiyor musun? Bir cânın mâtemi ki, bir karndan efdaldir."*

"Karn", ba'zılarına göre seksen ve ba'zılarına göre otuz senelik müddettir. "Bir can"dan murâd, İmâm Hüseyin hazretlerinin rûh-ı âlîleridir. Ya'ni

"Ey şâir efendi! Sen bugün Muharrem'in 10 u ve aşûre günü olduğunu ve bir karndan efdal olan bu günde İmâm Hüseyin hazretlerinin mâtemi tutulduğunu bilmiyor musun?"

پیش مؤمن کی بود این غصه خوار   قدر عشق گوش عشق گوشوار

807. *"Bu gussa mü'minin indinde ne vakit hakîr olur? Küpe aşkı kulağın aşkı kadardır.*

"Gûşvâr", küpe demektir. Ya'ni, İmâm Hüseyin hazretleri hakkında revâ görülen zulmün gamı ve kederi, mü'minlerin indinde hakîr ve ehemmiyetsiz bir şey olamaz. Bu gam ve keder bir küpe gibidir; ve kalbler dahi kulak gibidir; ve her kulak her küpeyi taşımaya mütehammil değildir. Çünkü küpeye olan meyil ve aşk kulağın isti'dâdı kadar [olur]. Binâenaleyh ey şâir, bu Kerbelâ vak'a-i müessifesinin gussasını ve gamını gālibâ hakîr gördün ki, bu mâtem gününden gāfil oldun!" "Kulak"tan murâd, Resûl-i Ekrem hazretleri ve "küpe"den murâd dahi İmâm Hüseyin efendimiz olmak câizdir. Ya'ni, "İmâm Hüseyin hazretlerine olan aşk ve muhabbet Resûl-i Ekrem hazretlerine olan aşk ve muhabbet nisbetindedir."

پیش مؤمن ماتم آن پاك روح   شهره تر باشد ز صد طوفان نوح

808. *"Mü'minin indinde o pâk olan rûhun mâtemi yüz tûfân-ı Nûh'dan daha meşhûr olur."*

نکته گفتن آن شاعر جهت طعن شیعهٔ حلب

Haleb Şîası'nın ta'nı için o şâirin nükte söylemesi

گفت آری لیك کو دور یزید   کی بدست این غم چه دیر اینجا رسید

809. *Dedi: "Evet, fakat Yezîd'in devri hani? Bu gam ne vakit olmuştur? Niçin buraya geç erişti?"*

Şâir cevâben dedi: "Evet, İmâm Hüseyin hazretlerinin Kerbelâ'daki vak'a-i elîmesi Nûh (a.s.)ın tûfânından daha meşhûr olduğu ve târîh-i İslâm sahîfelerinde bunun uzun uzadıya tafsîlâtı bulunduğunu biliyorum. Fakat Yezîd'in devr-i mel'aneti nerede? Bu gam mü'minlere vâki' olalı asır geçmiştir. Bu gam buraya niçin böyle geç vâsıl oldu? Siz bu gamı ve mâtemi ancak Muharrem'in 10. günü mü kalbinizde hissediyorsunuz ve bunun mâtemini ancak bu güne mi hasrediyorsunuz? Zîrâ hissedilen hakîkî gam ve mâtem hiçbir ân kalbden çıkmaz. Sizin bu gamı ve mâtemi bu güne hasretmenize bakılırsa bu mâtemin bir riyâ ve nifâk merâsiminden ibâret olduğu anlaşılır."

چشم کوران آن خسارت را بدید   گوش کرّان آن حکایت را شنید

810. [794] *"Körlerin gözü o hasâreti gördü; sağırların kulağı o hikâyeyi işitti."*

"Körlerin gözü bile Ehl-i beyt-i Resûlullâh'a karşı yapılan o hasâreti ve ziyânı gördü; sağırların kulağı bile o hikâyeyi işitti."

خفته بودستید تا اکنون شما   که کنون جامه دریدیت از عزا

811. *"Siz şimdiye kadar uyumuş mu idiniz ki, şimdi mâtemden elbisenizi yırtarsınız?"*

"Azzâ", musîbete sabretmek ve sıkıntı ve şiddet demektir, tahfîf ile "azâ" dahi okunur. Ya'ni, "Siz Muharrem'in 10 una ve aşûre gününe kadar uyumuş mu idiniz ki, şimdi kalbinizde gam ve keder hissetiniz de böyle mâtemden ve musîbetten dolayı elbiselerinizi yırtarak feryâd edersiniz?"

پس عزا بر خود کنید ای خفتگان   زانکه بد مرگیست این خواب گران

812. *"Binâenaleyh ey uyumuşlar! Kendi üzerinize mâtem yapınız! Zîrâ ki bu ağır uyku fenâ bir şeydir."*

"Binâenaleyh ey hakîkat-i hâlden bî-haber olan gâfiller! Kendi hâlinize ağlayın ve mâtem tutun! "Kerbelâ'da İmâm Hüseyin hazretleri ve sâir sulehâ-yı ümmet şehîd oldu!" diye feryâd edeceğinize kendinizin fenâ bir ölümden ibâret olan bu ağır uykunuza ve gafletinize ağlayın!"

روح سلطانی ز زندانی بجست   جامه چه دریم و چون خاییم دست

813. *Sultânî olan rûh bir zindandan sıçradı. Niye elbiseyi yırtalım ve niçin eli çiğneyelim?*

Tercüme, "sultânî"de "yâ" nisbet için ve "sultânî", rûhun sıfatı olduğuna göre yapılmıştır. Bu sûretle beyt-i şerîfin ma'nâsında umûmiyet olur. Eğer "yâ" vahdet için ve "sultânî" muzâfun-ileyh olursa tercüme "Bir sultânın rûhu zindandan sıçrar" demek olur; ve bu sûrette beyt-i şerîfin ma'nâsında husûsiyet olur, İmâm Hüseyin efendimizin rûh-ı âlîleri murâd buyurulur. Ya'ni, "Rûh-ı sultânî veyâhud bir sultânın rûhu dünyâ zindanından ve cisim habsinden sıçradı ve âlem-i letâfete uçtu. Bundan dolayı niye mâtem tutup elbiselerimizi yırtalım ve niçin teessüfümüzden dolayı elimizi ısırıp çiğneyelim?!"

چونکه ایشان خسرو دین بوده اند　　وقت شادی شد چو بشکستند بند

814. *"Mâdemki onlar dînin hüsrevi olmuşlardır, bağı kırdıkları vakit sürûr vakti oldu!"*

"Mâdemki rûh-ı sultânî sâhibleri olan zevât-i kirâm dînin ve âlem-i âhiretin sultânı ve şâhı olmuşlardır, bu cisim bağını kopardıkları vakit onlar için elbette sürûr vakti olur." Nitekim Ferîdûn b. Ahmed Sipehsâlâr hazretleri yazdığı menâkıbda şöyle buyurur:

"Pâdişâh -Sultân Alâüddîn-i Selçûkî- ekser-i vakitlerde Sultânu'l-ulemâ hazretlerinin ziyâretlerine gelip istifâde buyurur idi; ve zât-ı saâdet-penâhîlerine irâdet-i küllî ile müteveccih idi. Mevlânâ Sultânu'l-ulemâ efendimiz dahi ekser-i evkātte nezd-i sultânı teşrîf buyurup taht üzerinde berâber otururlar idi; ve hitâb ettikleri vakit "Melik!" diye hitâb buyururlar idi. Menkūldür ki, bir def'a buyurdular: "Melik, ben pâdişâhım. Sen de pâdişâhsın. Senin saltanatın gözlerin açık oldukça bâkîdir. Benim saltanatım ise gözlerimi kapadığım vakit başlayacaktır." Ve Hudâvendigârımız (r.a.) efendimizin buyurdukları beyt-i âtî bu makāmdandır:

نیم آن شاه که ازتخت بتابوت روم　　خالدین ابدا شد رقم منشورم

Nazmen tercüme:

"Ben o tâbûta giden şâh değilim, tahtından;
"Hâlidîne ebedâ!"dır, rakam-ı menşûrum."

سوی شادُروان دولت تاختند　　کنده و زنجیر را انداختند

815. *"Devlet şâdurvânının tarafına koştular. Bukağıyı ve zinciri attılar."*

"Şâdurvân", büyük perde, pâdişâh otağı olan çadırın tozluk perdesi, gölgelik, nakışlı döşeme, büyük yaygı ve binâ kubbelerinin altı ma'nâlarınadır

(*Burhân*). "Künde", mücrimlerin ayaklarına bağladıkları bukağı. Ya'ni, "Rûh-ı sultânî sâhibleri devletin ya'ni şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın kurbuna ve "mak'ad-i sıdk"a koştular. Bu cisim bukağısını ve zincirini rûh-ı latîflerinden kopararak bu cismâniyet zindanına fırlatıp attılar."

روز ملکست و گَشْ و شاهنشهی　　　گر تو یك ذره از ایشان آگهی

816. *Eğer sen onlardan bir zerre âğâh isen mülk ve şâhenşâhlık ve letâfet günüdür.*

Ey kimse! Eğer sen ma'nevî sultânların ahvâlinden bir zerre âgâh isen onlar hakkında vâki' olan tabîî ölüm ve şehîdlik gününün mülk ve şâhenşâhlık ve letâfet günü olduğunu bilir ve mâtem tutmaya lüzûm görmezsin. "Geş", letâfet ve güzellik ma'nâsınadır. Ba'zı nüshalarda birinci mısrâ' روز عیش است وگهی شاهنشهی vâki'dir; "Yaşayış günü ve şâhenşâhlık vaktidir" demek olur.

ور نهٔ آگه برو بر خود گری　　　زانکه در انکار نقل و محشری

817. *Ve eğer âğâh değil isen git, kendi üzerine ağla! Zîrâ ki naklin ve mahşerin inkârındasın.*

Ve eğer rûh-ı sultânînin cisimden alâkasını kestikten sonraki hâline bir zerre âgâh değil isen git, kendi hâline ağla ve mâtem tut! Zîrâ rûhun âlem-i bekâya intikālini ve mahşerin vukūunu bu gibi ma'nevî sultânların intikâllerine ağlamak ve mâtem tutmak sûretiyle inkâr etmiş olursun. Çünkü onların bu tabîî ölümlerini ve mertebe-i şehâdeti ihrâz etmelerini fenâ görüyorsun. Halbuki o sultânlar kendi ölümlerine âşıktırlar. Nitekim Şâh-ı velâyet İmâm Alî (k.A.v.) efendimizin lisânından kendilerini şehîd edeceği mekşûf olan İbn Mülcem'e hitâben I. cildin 3984 numaralı beyti ile onu müteâkıb olan beyitlerde şöyle buyurulmuş idi:

لیك بی‌غم شو شفیع تو منم　　　خواجهٔ روحم نه مملوك تنم

پیش من این ندارد قیمتی　　　بی‌تن خویشم فتی ابن الفتی

خنجر و شمشیر شد ریحان من　　　مرگ تن شد بزم و نرگستان من

Tercümesi: "Fakat ey İbn Mülcem! Gamsız ol! Senin âhirette şefî'in benim! Ben rûhun efendisiyim, tenin kölesi değilim. Benim indimde bu cismin bir kıymeti yoktur. Ben tenim olmadan dahi yiğit oğlu yiğitim. Hançer ve kılıç benim fesleğenim oldu. Tenin ölümü benim bezmim ve nergistânım oldu."

Ve kezâ Hz. Pîr efendimiz zât-ı şerîflerinin intikâlleri hakkında bir gazel-i latîflerinde şöyle buyururlar:

بروز مرگ چو تابوت من روان باشد   گمان مبر که مرا درد این جهان باشد

برای من مگری و مگو دریغ دریغ   بدوغ دیو در افتی دریغ آن باشد

جنازه ام چو ببینی مگو فراق فراق   مرا وصال ملاقات آن زمان باشد

"Ölüm gününde benim tabutum gidici olduğu vakit, benim için bu cihânın derdi olduğunu zannetme! Benim için ağlama ve "Yazık, yazık!" deme! Şeytânın ayranına düşersen yazık olan o olur. Benim cenâzemi gördüğün vakit "Firâk, firâk!" deme! Benim için mülâkāt-ı visâl o zaman olur."

بر دل و دین خرابت نوحه کن   که نمی بیند جز این خاك کهن .

818. *Senin harâb olan kalbin ve dînin üzerine nevha et ki, bu eski topraktan başkasını görmüyor..*

Ya'ni, ey kimse! Sen her ne kadar lisânen ve'l-ba'sü ba'de'l-mevti ve ölümden sonra hayâtı ikrâr etmekte isen de ölene ağlamak ve mâtem tutmak bu ikrâr-ı lisânını fiilen tekzîb etmektedir. Bu hâl kalbinin ve dîninin harâblığını gösterir. Binâenaleyh ona buna ağlayacağına kendi dîninin ve kalbinin harâblığına ağla! Zîrâ sen ölen kimsenin ancak bu eski toprağa gittiğini görüyorsun. Halbuki toprağa giden yine topraktan peydâ olan cisimdir. Rûhun toprak ile ne alâkası vardır? Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 61. faslında şöyle buyururlar:

"Sâhib-i ta'ziye mezârın etrâfını dolaşır ve duygusuz olan toprağın etrâfını tavâf eder ve öper. Ya'ni "O yüzüğü burada, burada zâyi' ettim" der. Halbuki hiç onu orada bırakırlar mı? Hak Teâlâ hikmet zımnında rûhu kalıb ile bir iki gün te'lîf için bu kadar san'at yaptı ve kudret ızhâr eyledi. Eğer insan kalıbı ile berâber bir lahza mezârın içinde otursa dîvâne olmak havfı vardır. Sûret durağından ve kokmuş kalıbdan rûhun sıçramaması nasıl olur? Hiç orada kalır mı? Hak Teâlâ tahvîf için onu bir alâmet kıldı. Tâ ki, insanların kalbinde vahşet-i kabrden ve toprağın zulmetinden bir korku peydâ ola!"

ور همی بیند چرا نبود دلیر   پشت دار و دل سپار و چشم سیر

819. *Ve eğer görüyor ise arka tutucu ve gönül tevdî' edici ve gözü tok olucu olarak niçin cesûr olmaz?*

"Puşt-dâr", "arka tutucu" demek olup ölümün muîn-i visâl-i ilâhî olmasına işâret buyurulur. "Dil-sipâr", vasf-ı terkîbî olup "gönlü ölüme teslîm edici" demek olur. "Çeşm-sîr", "gözü tok" demek olup cismâniyet âleminden kalb gözünün doyması ve bıkması demek olur. Ya'ni, ey kimse! Eğer senin kalbinin gözü hayât-ı uhreviyyeyi görüyor ise niçin ölümü muîn-i visâl-i ilâhî bilerek ve kendini ölüme teslîm ederek ve gözü bu hayât-ı dünyeviyyeden doyup bıkmış olarak bu tabîî ölüme karşı cesûr olmaz da korkar?

در رخت کو از می دین فرّخی　　　گر بدیدی بحر کو کف سخی

820. [804] *Yüzünde din meyinden ferahlık nerede? Eğer deryâyı gördün ise sahî olan kef nerde?*

"Ferruh", mübârek demektir ve "yakışıklı ve parlak yüz" ma'nâsına da gelir. Zîrâ bu kelime "fer" ile "ruh"dan mürekkebdir (*Burhân*). "Kef", "el, avuç" ma'nâsına geldiği gibi "köpük" ma'nâsına da gelir. Burada "el" ma'nâsı zâhir ve "köpük" ma'nâsı mermûz ve bâtındır. Ya'ni, eğer sen rûhtan zerre kadar âgâh oldun ise yüzünde dîn şarâbından mübâreklik ve parlaklık hâsıl olmak lâzım idi. O mübâreklik sende nerede? Ve eğer rûhtan âgâh oldun ve rûhun gözüyle vücûd-i hakîkî deryâsını gördün ise, bu cismâniyete karşı cömert el neresidir ki, o vücûd-ı hakîkî müvâcehesinde o cismi ve cismâniyeti ibzâl edesin! Mermûz olan ma'nâ budur ki: Eğer sen deryâyı vücûdu gördün ve ayn-ı deryâ oldun ise cûş ü hurûş edip bol köpük saçman ve sıfât-ı Hak ile zâhir olman nerede?

آنکه جو دید آب را نکند دریغ　　　خاصه آن کاو دید آن دریا و میغ

821. *O kimse ki, ırmağı gördü, suyu esirgemez. Husûsiyle o kimse ki, o deryâyı ve bulutu gördü.*

"Irmak"tan murâd, tecellî-i rûhânî ve "deryâ"dan murâd, tecellî-i rahmânî ve "mîğ" ya'ni "bulut"tan murâd, sıfât-ı Hak ve "su"dan murâd, bezl ü atâ olduğu anlaşılır. Ya'ni, tecellî-i rûhânîye nâil olan kimse halktan bezl ü atâyı esirgemez. Hele tecellî-i rahmânîyye nâil olup vücûd-i hakîkîyi idrâk eden ve bilcümle eşyâda sıfât-ı Hakk'ı müşâhede eden kimsede bezl ü atâ husûsunda aslâ buhl ve hasîslik olmaz.

تمثیل مرد حریص نابینندهٔ رزاقی حق را وخزائن رحمت اورا بموری که در خرمنگاه بزرگ بادانهٔ گندم می کوشد ومی‌جوشد ومی‌لرزد وبتعجیل می کشد وسعت آن خرمن را نمی بیند

Hakk'ın rezzâklığı ve onun rahmet hazînelerini görmeyen harîs adamın bir karıncaya teşbîhidir ki, büyük saman harmanında bir buğday tânesine sa'y eder ve hücûm eder ve titrer ve ta'cîl ile çeker; o harmanın genişliğini göremez

مور بر دانه بدان لرزان بود　　　که ز خرمنهای خوش عَمیَان بود

822. *Karınca tâne üzerine o sebeble titreyici olur ki, latîf harmanlardan kör olur.*

"Amyân", amâ sâhibi ya'ni "kör" demektir (*Akrabü'l-mevârid*). "Karınca"dan murâd, harîs adamdır ki, Hak Teâlâ'nın sûre-i Hicr'de وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (Hicr, 15/21) ya'ni bizim indimizde hazîneleri olmayan bir şey yoktur ve o şeyi ancak mikdâr-ı ma'lûm ile indiririz" âyet-i kerîmesinde beyân buyurduğu hazînelerinden kördür ve gâfildir. Bu sebeble o karınca mesâbesinde olan adam o hazîneden gelen bir tâne üzerine bahîl ve titreyici olur.

می‌کشد آن دانه را با حرص و بیم　　　که نمی بیند چنان چاشی عظیم

823. *O tâneyi hırs ve korku ile çeker; zîrâ öyle bir azîm yığını görmez.*

"Çâş", samandan ayrılmış ve temizlenmiş mahsûl yığını (*Burhân*). Ya'ni, karınca mesâbesinde olan o kimse o eline geçen tâneyi hırs ile ve aç kalmak korkusu ile çeker. Zîrâ körlüğünden dolayı öyle bir azîm buğday yığınını ve hazîne-i ilâhîyi göremez.

صاحب خرمن همی‌گوید که هی　　　ای ز کوری پیش تو معدوم شی

824. *Harman sâhibi der ki: "Hey, ey kimse! Körlükten dolayı senin indinde ma'dûm olan bir şeydir."*

Harman sâhibi, ya'ni Hak Teâlâ hazretleri buyurur ki: "Hey! Kendine gel, ey bîçâre adam! Ma'dûm ve hiç olan bir şey körlükten dolayı senin indinde kıymetli bir şey olmuştur. Yoksa bu hazînemin vüs'atine nazaran senin eline

geçen mâl ve mülkün ne kıymeti vardır ki, o hakîr ve hiç olan bir şey üzerine bu kadar titrersin?"

تو ز خرمنهای ما آن دیدهٔ　　　که بدان دانه بجان پیچیدهٔ

825. *"Sen bizim hazînelerimizden onu görmüşsün ki, o tâneye cân ile sarılmışsın!"*

"Ey şuûru ve idrâki nâkıs olan kimse! Sen bizim atâ ve ihsânımızın harmanlarından ve hazînelerinden ancak o eline geçen tâneyi görmüşsün ki, o hiç olan tâneye cân ile dört el ile sarılmışsın!"

ای بصورت ذره کیوان را ببین　　　مور لنگی رو سلیمان را ببین

826. *Ey sûrette zerre olan! Keyvân'ı gör. Topal karıncasın, git, Süleymân'ı gör!*

"Keyvân", Zühal seyyâresinin ismidir. Ehl-i hey'etin tedkîkâtına nazaran küre-i Arz'dan 750 def'a daha büyüktür. Ya'ni, ey sûrette ve cisimde yıldızların ve arzın cesâmetine nazaran zerre olan insân! Üzerinde yaşadığın arzdan 750 def'a daha büyük olan Zühal seyyâresini gör! Nitekim sûre-i Mü'min'de لَخَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (Mü'min,40/57) ya'ni "Göklerin ve yerin halk-ı cismânîleri elbette nâsın halk-ı cismânîlerinden daha büyüktür ve fakat nâsın çoğu bilmezler!" buyurulur. Binâenaleyh ey insân! Bir def'a kendinin cismine bak ve bir de üzerinde yaşadığın Arz'ın ve Arz'dan daha büyük olan Zühal'in cismâniyetine bak! Eğer bir nisbet yaparsan sen bu Arz üzerinde gezen topal bir karıncasın. İmdi hırs ile yapıştığın tâneyi bırak da, git sana ve Arz'a ve Zühal'e vücûd bahşeden Süleymân'ı ya'ni Hak Teâlâ hazretlerini gör! Ve onun Hâlık ve Rezzâk olduğuna i'timâd et!

تو نهٔ این جسم تو آن دیدهٔ　　　وارهی از جسم گر جان دیدهٔ

827. *Sen bu cisim değilsin, gözsün! Eğer cânı görmüş isen cisimden kurtulursun.*

Ey kimse! Sen bu cisimden ibâret değilsin; sen kâinâtın hakāyıkını görmeye müstaid olan gözsün! Eğer kalbinin ve bâtınının gözü ile cânı gördün ise bu zâhir gözü ile cismi ve cismâniyeti görmekten kurtulursun. Ba'zı nüshalarda birinci mısrâ' تو نهٔ این چشم بل آن دیدهٔ sûretindedir. Ya'ni "Sen bu zâhir gözünden ibâret değilsin. Belki hakāyık-ı eşyâyı görmeye müstaid olan gözsün!" demek olur.

آدمی دیدست و باقی گوشت و پوست   هر چه چشمش دیده است آن چیز اوست

828. *Âdemî gözdür; bâkîsi et ve deridir. Onun gözü her neyi görmüştür o o şeydir.*

Ya'ni, insan gözden ve görmekten ibârettir. Bu görüş insanın şuûrunun ve idrâkinin nûrudur ve bâkîsi et ve deriden ibârettir. Bu şuûr ve idrâk nûru ondan kalkarsa cemâddan ibâret kalır. İnsanın bu nûr-ı şuûr ile ve bâtın gözüyle gördüğü bir şey hakîkatte bir şeydir. Zâhir nûruyla gördüğü şey ise cisim ve cismâniyetten ibâret olup hakîkatte hiçbir şey değildir ve aslâ kıymeti yoktur. Binâenaleyh insanın gözü her neyi görmüş ise o göz o şeyden ibârettir.Ya'ni insanın gözü ancak hiçbir kıymeti olmayan cismi ve cismâniyeti görüyor ise onun gözünün kıymeti dahi bu gördüğü şey kadardır ve kıymetsizdir; ve eğer cisimde ve cismâniyette mütecellî olan vücûd-i hakîkî-i Hakk'ı görüyor ise bu gözün ve bu nûr sâhibinin kıymeti de bu gördüğü şeyin kıymeti ve i'tibârı kadardır. Ba'zı nüshalarda birinci mısrâ'daki "gûşt" yerine "lahm" vâki'dir. Aynı ma'nâyı ifâde eder. Bu beyt-i şerîfin nazîri I. cildin 1430 numarasına musâdif olan آدمی دیده ست و باقی پوستست . دید آنست آنکه دید دوستست [ya'ni "İnsan gözdür ve bâkî kabuktur. O şey ki, dostu görmektir, görmek olur"] beyt-i şerîfidir. Ma'lûm olsun ki, Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbn Arabî (k.s.) efendimiz *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Âdemî'de insan hakkında şöyle buyururlar: فسمي هذا المذكور انسانا وخليفة فاما انسانيته فلعموم نشئته وحصره الحقايق كلها وهو للحق بمنزلة انسان العين من العين الذي به يكون النظر وهو المعبر عنه بالبصر فلهذا سمي انسانا فانه به نظر الحق الى خلقه فرحمهم Ya'ni "İmdi bu mezkûr insan ve halîfe tesmiye olundu. Onun insanlığına gelince, onun neş'etinin umûmundan ve hakâyıkın hepsini hasredici olduğundan dolayıdır; ve o kendisiyle nazar vâki' olan gözden Hak için gözbebeği mesâbesindedir; ve basar ile muabberün-anh olan odur. İşte bunun için insan tesmiye olundu. Zîrâ Hak onunla halkına nazar eyledi ve onlara rahmet etti." Bu beyânâtın îzâhâtı fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem*'e yazılan şerhte münderiçtir.

کوه را غرقه کند یك خم ز نَمْ   چشم خم چون باز باشد سوی یم

829. *Küpün gözü deryâ tarafına açılmış olduğu vakit bir küp dağı nemden gark eder.*

"Küp"ten murâd, insân-ı kâmilin cism-i şerîfi; "deniz"den murâd, vücûd-i hakîkî-i Hak ve "dağ"dan murâd, Fir'avn ve Nemrûd gibi kuvvet-i zâhire erbâbı. Ya'ni, meselâ zâhirde bir küpün içine denizin ittisâli olup denizden dâimâ

ona su gelirse, o küp bir koca dağı suya gark eder. Bunun gibi insân-ı kâmilin zaîf olan cismine vücûd-i hakîkî-i Hak deryâsından kuvvet ve imdâd gelirse, dağ gibi kavî olan Fir'avn ve Nemrûd gibi kuvvet-i zâhire erbâbını mağlûb eder.

چون بدریا راه شد از جان خم　　　　خم با جیحون بر آورد اشتلم

830. *Vaktâki küpün cânından deryâya yol oldu, küp Ceyhun'a galebe getirir.*
[814]

"Üştülüm" kelimesinin birkaç ma'nâsı vardır. Burada "galebe" demektir (*Burhân*). "Ceyhun"dan murâd, ulûm-i akliyye ve istidlâliyye erbâbıdır. Ya'ni, insân-ı kâmilin rûh-ı şerîfi varlık deryâsı olan Hak tarafına yol bulduğu vakit o insân-ı kâmil ulûm-i akliyye ve istidlâliyyesini halk arasında Ceyhun nehri gibi akıtan ulûm-i zâhire erbâbına da galebe çalar. Nitekim Yûnus Emre hazretleri bu hâli bir kasîdesinin beytinde remz ile beyân etmiştir: Beyt:

Bir sinek bir kartalı salladı vurdu yere,
Yalan değil, gerçektir, ben de gördüm tozunu.

Ya'ni bir sinek gibi zayıf görünen bir dervîş bir kartal gibi saldırıcı ve bahsedici olan bir âlim-i zâhirîyi bahsinde mağlûb etti. Bu hâl yalan değildir. Ben de ümmî ve hakîr bir dervîş iken bu hâl benim de başıma geldi, demek olur.

زان سبب قُلْ گفتهٔ دریا بود　　　　هر چه نطق احمدی گویا بود

831. *O sebebden "Kul!" güfte-i deryâ olur, her neyi ki, nutk-i Ahmedî söyleyici oldu;*

Ya'ni, denizden su alan küp mesâbesindeki insân-ı kâmil cisminin vücûd-i hakîkî-i Hak deryâsına ittisâli sebebiyledir ki, Kur'ân-ı Kerîm'de cism-i Nebevî'nin lisânıyla vârid olan قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ (İhlâs, 112/1) [ya'ni "De ki: O Allah ahaddir"], قُلْ يَاعِبَادِي (Zümer, 39/10, 53) [ya'ni "De ki: Ey kullarım!"], قُلْ تَعَالَوْا (En'âm, 6/151) [ya'ni "De ki: Geliniz"] ve emsâli âyât-i kerîme deryânın güftesi ve kelâmı oldu. Nitekim IV. cildin 2115 numarasına müsâdif olan beytinde گر چه قرآن از لب پیغمبر است . هر که گوید حق نگفت او کافر است ya'ni "Gerçi Kur'ân Peygamber'in dudağındandır; her kim "Hak söylemedi" derse o kâfirdir" buyurulmuş idi; ve kezâ Ahmed (a.s.)a mensûb olan nutuk, her neyi söyleyici olursa.

گفتهٔ او جمله دُرِّ بحر بوذ　　　　که دلش را بود در دریا نفوذ

832. *Onun kelâmı hep denizin incisi oldu. Zîrâ onun kalbinin deryâya nüfûzu oldu.*

Ya'ni, onun kelâmı ve ahâdîs-i şerîfesi hep o vücûd-i vâhid-i Hak deryâsının incisi ve hakāyık ve maârifi olur. Nitekim Ve'n-Necm sûresinde وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى . إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى (Necm, 53/3-4) ya'ni "Peygamber hevâ-yı nefsâniden söylemez, ancak vahyolunan vahyi söyler" buyurulur. Zîrâ o hazretin kalb-i şerîfinin o deryâ-yı vücûd-i hakîkîye nüfûzu vardır. Fârisî'de "dâl" harfinin "zâl" harfine kalbi lisân-ı Fârisî'de kāideden olduğundan "nüfûz" kelimesine kāfiye olmak üzere "bûd" kelimesi "zâl" ile "bûz" telaffuz olunur.

داد دريا چون ز خُمّ ما بود　　　چه عجب در ماهيئ دريا بود

833. *Mâdemki deryânın vergisi bizim köyümüzden olur, bir balıkta deryâ olması ne acîbdir!*

"Vergi"den ve "atâ"dan murâd, ulûm-i ledünniyye ve hakāik ve maârif-i ilâhiyyedir. "Deryâ"dan murâd, vücûd-i mutlak-ı Hak, "küp"ten murâd, vücûd-i mukayyed olan cisimdir. "Balık"tan murâd, esmâ ve sıfâtıyla âlem-i kevnde zâhir olan vücûd-i hakîkî deryâsında vücûd-i mukayyed ile yüzen ârif-billâhtır. Bu beyt-i şerîfte Cenâb-ı Pîr efendimiz sâliklerin gözünü insân-ı kâmil tarafına açmak için buyururlar ki: Mâdemki deryâ-yı vücûdun dâdı ve atâsı olan ulûm-i ledünniyye ve maârif-i ilâhiyye biz âriflerin vücûdât-i mukayyedemizden zâhir oluyor, binâenaleyh o deryâda yüzen bir balıktan bir ârif-billâhta deryânın kendisi olmasına taaccüb olunur mu? Ba'zı nüshalarda "der mâhî" yerine "ver mâhî" yazılmıştır. Bu sûrette ma'nâ "Eğer bir balık deryâ olursa taaccüb olunur mu?" demek olup, insân-ı kâmilin gaybeti cihetine işâret buyurulmuş olur. Ve vücûdât-i mukayyede vücûd-i hakîkînin "ayn"ı veyâ gayrı olduğu hakkında açık îzâhât IV. cildin 2129 numarasına müsâdif olan اين تن تو گر تن مردم بدى . چون تن مردم ز خنجر گم شدى [ya'ni "Bu senin tenin eğer âdem teni olaydı, âdem teni gibi hançerden gāib olurdu"] beytinde geçti. Bu nâzik ve gāmız bahislerin birleştirilerek mütâlaası fâideli olur.

چشم حس افسرده بر نقش مَمَر　　　تُش مَمَر بينى و او مُستَقَر

834. *His gözü memerr olan nakış üzerinde donmuş. Sen onu memerr görüyorsun ve o müstakardır.*

"Memerr", güzergâh ve geçit mahalli. "Tuş", "tû-eş" zamirlerinin muhaffefidir. "Sen onu" demek olur. Ya'ni, ey zâhirî gürûhu! Bu cisim ve his gözü zamânın ve senelerin güzergâhı olan insân-ı kâmilin nakşı ve sûret-i cismâniyyesi üzerinde donmuş kalmıştır. Mürûr-ı zaman ile onun saçının, sakalı-

nın ağardığını ve ihtiyarladığını ve fânî olduğunu görür. Bu bakış his ve zaman gözünün ancak insân-ı kâmil sûretinin ve nakşının vücûd-i hakîkîye karşı olan gayriyetine taalluk eden bir görüştür. Hakîkat-i hâl his gözünün görüşü gibi değildir. Sen o nakşı böyle bir geçit mahalli görürsün. Halbuki insân-ı kâmilin nakşında vücûd-i Hakk'ın ayniyeti ciheti de vardır. Bu i'tibâr ile o nakış memerr değil istikrâr mahallidir. Nitekim bu ayniyet ve gayriyet mes'elesi IV. cildin 2129 numaralı beytinde îzâh olundu. Beyit:

مردان خدا خدا نباشد　　　لیکن زخدا جدا نباشد

"Hudâ'nın merdleri olan insân-ı kâmiller Hudâ olmaz; lâkin Hudâ'dan da ayrı olmaz."

Ve Hz. Pîr efendimiz bir beyitlerinde bu ma'nâ hakkında şöyle buyururlar:

ای اولیای حق را از حق جدا شمرده　　　گر ظن نیك داری بر اولیا چه باشد

"Ey Hakk'ın evliyâsını Hak'tan ayrı saymış olan kimse! Eğer evliyâya hüsn-i zan edersen ne olur?!..."

İnsân-ı kâmil olmayan bu zevki bilmediği için sırf onun cisminin gayriyetine kāil ve ayniyetini münkir olur; ve biri Hakk'ın, diğeri de halkın vücûdu olmak üzere iki varlık isbât eder ve bir olan varlığı iki görür.

این دوی اوصاف دید احولست　　　ور نه اول آخر آخر اولست

835. *Bu ikilik şaşının görüşünün vasfıdır; yoksa evvel âhir, âhir evveldir.*

Bu iki görmeklik şaşı mesâbesinde olan his gözünün evsâfındandır. Zîrâ bilcümle suver-i kâinât vücûd-i hakîkî deryâsında mütekevvin olup yine o deryâda zâil olurlar. Hakk'ın evveliyet ve âhiriyet sıfatları bir cihetle zât-ı Hakk'ın gayrı olan o nakışlardan ve sûretlerden zâhir olur. Yoksa vücûd-i hakîkîye nazaran evvel âhir ve âhir dahi evveldir; ve evveliyet ve âhiriyetin birbirlerine nazaran gayriyetleri vücûdât-ı izâfiyye ve mukayyedeye nisbet iledir. Hakk'a nisbetle evvel âhirin ve âhir dahi evvelin aynıdır. Nitekim Şeyh-i Ekber (k.s.) hazretleri *Men arafe nefsehû fe-kad arafe Rabbehû** risâlesinde şöyle buyururlar: ولا ترى فى الدارين سوى الله تعالى بل وجود الدارين اسمهما و مسماهما ووجودهما هو بلا شك ولا ريب ولا ترى ان الله تعالى خلق شيئاً قط بل تراه كل يوم هو في شأن من اظهار وجوده او صفاته بلا كيفية لانه هو الاول والآخر والباطن والظاهر ظهر بوحدانيته وبطن بفردانيته هو الاول

* Bu risâle Abdullah b. Mes'ûd Balyânî'nindir. (Neşredenler)

بذاته وقيوميته هوالآخر بديمومتهة الخ . Ya'ni "Ve dâreynde Allâh Teâlâ'nın gayrını görmezsin. Belki bilâ-şek ve lâ-reyb dâreynin vücûdu ve onların isimleri ve müsemmâları ve vücûdları Hakk'ın zâtıdır; ve muhakkak sen Allâh Teâlâ'yı ebedî bir şey halk eyledi görmezsin. Belki sen onu bilâ-keyfiyyet kendi sıfâtını ve vücûdunu ızhârdan her ânda bir şânda görürsün. Zîrâ Evvel ve Âhir ve Bâtın ve Zâhir odur. Vahdâniyeti ile zâhir ve ferdâniyeti ile bâtın oldu. O, zâtı ile ve kayyûmiyeti ile evveldir; o, deymûmiyeti ile âhirdir ilh..."

هی ز چه معلوم گردد این ز بعث　　　　بعث را جو کم کن اندر بعث بحث

836. *Hey! Bu neden ma'lûm olur? Ba'sden. Ba'si iste! Ba's hakkında az bahset!*

"Hey", tahvîf ve tehdîd cihetinden bir kimseyi âgâh etmek için kullanılan nidâdır. Bundan anlaşılır ki, beyt-i şerîfteki suâlin bir âlim-i zâhirî ve istidlâlî tarafından îrâdına işâret buyurulur. Ya'ni "Ey âlim-i zâhirî, eğer sen "Hey! Kendine gel. Bu iki görmek şaşılığın evsâfından olduğunu ve evvelin âhir ve âhirin evvel olduğunu neden bildin?" diye sorarsan cevâben deriz ki: "Ey âlim-i zâhirî! Bu hâl ba'sden bilinir ve anlaşılır. Sen bu hayât-ı dünyeviyyede iken ba'si iste de kürsüler üzerinde mevt-i tabîîden sonra gelecek olan ba's hakkında istidlâlî olan ilmin ile az bahset!" "Ba's", lügatte ölüyü diriltmek, göndermek ve ızhâr etmek ma'nâlarına gelir. Burada "ölüyü diriltmek" ma'nâsınadır ki, bundan murâd, mevt-i ihtiyârî ile ölüp Hak'ta fânî olduktan sonra Hak ile bâkî olmak ve ta'bîr-i diğer ile fenâ-fillah ve bekā-billah hallerinin husûlü ve vücûd-i abdânînin vücûd-i Hakkânî'ye tebdîlidir; ve vahdet-i vücûd sırrı hâlen ve zevkan bu ba'sden sonra bilinir ve anlaşılır.

شرط روز بعث اول مردنست　　　　زانکه بعث از مرده زنده کردنست

837. *Ba'sin şartı evvelen ölmektir. Zîrâ ki ba's ölmüşten diri etmektir.*

Ba'si görmek için şart evvelen ölmektir; ve mevt-i ihtiyârî ile evvelen bir kişinin kıyâmeti kopmaktır. Nitekim kıyâmetin envâ'ı hakkındaki îzâhât yukarıda 766 numaralı beyitte geçti. Zîrâ ba'sin ma'nâ-yı lügavîsi "ölmüşü diriltmek"tir.

جمله عالم زین غلط کردند راه　　　　کز عدم ترسند و آن آمد پناه

838. *Bütün âlem bundan dolayı yolu galat ettiler. Zîrâ ademden korkarlar, halbuki o penâh geldi.*

Ma'lûm olsun ki, adem iki nevi'dir. Birisi "adem-i mutlak"tır ki, ondan hiçbir şey sudûruna imkân yoktur. Zîrâ sudûr ve zuhûr vücûdun ve varlığın şânıdır. Diğeri "adem-i izâfî" ve "adem-i i'tibârî" ve "adem-i mukayyed" dediklerîdir ki, bu adem vücûd-i mutlak ile adem-i mutlak arasında bir berzahdan ibârettir; ve bu adem çekirdeğin içindeki ağacın ve pederin sulbündeki veledin sûretleri gibidir. Ya'ni bi'l-kuvve mevcûd ve bilfiil ma'dûm olan eşyâ adem-i izâfîdedir. Beyt-i şerîfte mezkûr olan adem bu ademdir. Ya'ni, cümle âlem yok olacaklarını zannettikleri ve bu adem-i izâfîden korktukları için yollarını şaşırdılar. Halbuki bu vücûd-i izâfîyi nazardan ıskāt edip kendi mevhûm olan varlığından fânî olmak ve ancak vücûd-i hakîkî-i Hakk'ı isbât etmek melce' ve penâh geldi. Zîrâ bu fenâ netîcesinde vücûd-i Hakkānî ile kāim olmak devlet ve saâdeti vardır.

از کجا جوییم علم از ترك علم　　　از کجا جوییم سِلْم از ترك سِلْم

839. *İlmi nereden isteriz? İlmin terkinden. Sulhü nereden isteriz? Sulhün terkinden.*

"Silm", sulh demektir. Ya'ni, ilm-i zevkîyi nereden isteriz? İlm-i aklî ve istidlâlînin terkinden isteriz. Zîrâ ilm-i aklî ve istidlâlî havâss-i hamse-i zâhir ve bâtınenin mahsûlüdür; ve bu havâss ise cismânînin müştemilâtındandır; ve ezvâk ve ahvâl-i cismiyye ezvâk ve ahvâl-i rûhiyyeden pek uzaktır. Binâenaleyh bu fânî olan cismin mahsûlü olan ilmi terketmek lâzımdır; ve âlem-i hakîkînin sulhü ve selâmeti nereden olur? Bu cismâniyet âleminin sulhünü terketmekten olur. Ya'ni cismâniyet âleminde nefis ve şeytan ile muhârebe etmek lâzımdır ki, hakîkat âleminin sulhü ve selâmeti husûle gelsin. Nitekim Hz. Pîr efendimiz bir beyitlerinde şöyle buyururlar:

یك حملهٔ مردانهٔ مستانه بکردیم　　　تا علم بدادیم وبمعلوم رسیدیم

"Mertçe ve sarhoşça bir hamle ettik. Hattâ ilmi de verdik ve ma'lûma eriştik."

از کجا جوییم هست از ترك هست　　　از کجا جوییم سیب از ترك دست

840. [824] *Varı nerden isteriz? Varın terkinden. Sîbi nerden isteriz? Kudretin terkinden.*

"Sîb", elma ve sergeşte ve medhûş ve meşgâlede ve işte çıraklık (*Burhân*). "Dest", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "kudret ve tâkat" ma'nâsınadır. Ya'ni, hakîkatte var olan Hakk'ı nereden isteriz? Hakîkatte

mevhûm olan varı terk etmekten; ve vücûd-i hakîkî deryâsında sergeşteliği ve hayrânlığı nereden isteriz? Cismin kudret ve tâkat-i mevhûmesini terk etmekten isteriz.

هم تو تانی کرد یا نعم المعین   دیدهٔ معدوم بین را هست بین

841. *Ey ne güzel yardımcı! Sen yok görücü olan gözü dahi var görücü edebilirsin.*

Ey ne güzel yardımcı olan Hâlıkımız! Sen hakîkatte yok olan cismâniyet âlemini görücü olan gözü dahi lutfun ile kendinin hakîkî olan varlığını görücü edebilirsin.

دیدهٔ کو از عدم آمد پدید   ذات هستی را همه معدوم دید

842. *Bir göz ki, o ademden zâhir geldi, varlığın zâtını hep ma'dûm gördü.*

Bu cismânî olan bir göz ki, adem-i izâfîden zuhûra geldi, varlığın zâtını ve hakîkatini hep yok gördü; o gözün gördüğü ancak mevhûm olan vücûd-i izâfî ve cismâniyet âlemi oldu.

این جهان منتظم محشر شود   گر دو دیده مبدل و انور شود

843. *Eğer iki göz değişmiş ve enver olursa bu muntazam olan cihân mahşer olur.*

Eğer bu cismin iki gözünün görüşü değişmiş ve kalb gözünün görüşüne tâbi' olup pek ziyâde nûrlanmış olursa, bu muntazam ve güzel tertîb edilmiş cihân ve bu sûret âlemi öyle bir gözün önünde mahşer olur. Ya'ni öyle bir gözün önünde kıyâmet kopmuş ve ehl-i cennet ile ehl-i cehennem ayrılmış olur. Nitekim I. cildde, Server-i âlem Efendimiz'in oğulluğu olan Hz. Zeyd'in kıssasında cenâb-ı Zeyd'in lisânından 3570 numaralı beyitte şöyle buyurulmuş idi:

یا رسول الله بگویم سر حشر   در جهان پیدا کنم امروز نشر

Tercümesi: "Yâ Resûlallâh, haşrın sırrını söyleyeyim; cihânda bugün neşri ızhâr edeyim!"

Ve bu ma'nâ hakkında Hz. Pîr efendimiz bir beyt-i şerîflerinde de şöyle buyururlar. Beyit:

من نیم موقوف نفخ صور همچون مردمان   هر زمانم عشق جانی می‌دهد زافسون خوش

Nazmen tercüme:

"Nefh-ı sûra intizârım yoktur ölmüşler gibi.
Aşk her dâim efsûnundan bana bir cân verir."

زان نماید این حقایق ناتمام   که برین خامان بود فهمش حرام

844. *Ondan dolayı bu hakāyık nâ-tamâm görünür; zîrâ bu hamlar üzerine onun fehmi harâm olur.*

Fakat nefsi diri ve cisim gözü fa'âl olan hamların görüp anlamaları harâm olduğu için bu hakāyık-ı eşyâ ve bu intizâm-ı âlem onlara nâ-tamâm ve eksik görünür. Meselâ bir kurt bir koyunu parçalayıp yer; ve kurdu da bir arslan parçalayıp yer. Bir gāfil his gözüyle bunu zulüm ve haksızlık görür. Zîrâ eşyânın hakāyıkından hicâbdadır. Ehl-i hakîkat ise bunda aslâ zulüm ve taaddî görmez. O ancak hakîkat-i vücûdu ve onun sıfât ve esmâsı ahkâmının cereyânını görür. Nitekim ehlullahdan bir zâta: "Hakk'ı zulümden ne ile berî kıldın?" diye sormuşlar. Cevâben demiş ki: "Mülkünde kendinden gayrını bırakmadım." Şu hâlde zâlim kim ve zulüm kime olur?

نعمت جنات خوش بر دوزخی   شد محرم گر چه حق آمد سخی

845. *Hak her ne kadar sahî ise de hoş olan cennetlerin ni'meti cehennemlik üzerine muharrem oldu.*

"Muharrem", haram edilmiş olan şey. "Sahî", burada "cevâd ve sâhib-i cûd ve kerem" ma'nâsınadır. Nitekim hadîs-i şerîfte: ان الله هو السخى ya'ni "Sahî olan muhakkak, ancak Allâh Teâlâ'dır" buyurulur. Ya'ni cennetin latîf ni'metleri cehennemlik üzerine harâm kılınmıştır. Zîrâ cehennemliğin isti'dâdı bu latîf ni'meti kabûle müstaid değildir. Gerçi Hak Teâlâ hazretleri cevâd-ı mutlaktır, ni'metini kullarından esirgemez, fakat o latîf ni'metlerden hoşlanmayana da o ni'meti vermek isrâf olur. Cenâb-ı Hak ise Hakîm'dir, her şeyi yerli yerine vaz' buyurur.

در دهانش تلخ آید شهد خلد   چون نبود از وافیان در عهد خلد

846. *Huldün balı onun ağzına acı gelir. Çünkü huldün ahdine vefâ edicilerden olmadı.*

"Huld", cennet demektir. Ya'ni, o cehennemlik ağzına cennetin balı acı gelir ve ondan lezzet alamaz. Nitekim necâset böcüğü gül kokusundan muazzeb ve helâk olur. O hayvân pisliğinden lezzet ve zevk bulur. Çünkü ehl-i cehennem ezelde Hakk'a verdikleri sözü tutmadılar ve ahidlerini bozdular; ve onların bu ahidlerine vefâ etmemeleri kendi tabîatları ve isti'dâdları iktizâsından oldu. Binâenaleyh bu dünyâda ehl-i cehennem cennetin ni'metleri cin-

sinden olan maârif ve hakāyık-ı enbiyâ ve evliyâyı dinlemek istemediler. Nefsânî ve cismânî olan zevklere âid sözler onlara hoş geldi.

مر شما را نیز در سوداگری   دست کی جنبد چو نبود مشتری

847. *Size dahi tâcirlikte müşterî olmazsa, eli ne vakit kımıldar?*

"Sevdâger", tâcir demektir. Hakk'ın ehl-i cehenneme cennetin ni'metlerini haram etmesinin misâli budur ki: Meselâ size de ticârette müşterî olmadığı vakit eliniz metâ' çıkarıp göstermeğe hareket eder mi? Bittabi' etmez. Mâdemki ehl-i cehennem cennet ni'metlerinin müşterîsi değildir, binâenaleyh Hak dahi onlara cennetin ni'metlerini göstermez; ve keza enbiyâ ve evliyâ dahi kalb cennetinin ni'metleri olan ulûm-i ledünniyyeyi ve maârif-i ilâhiyyeyi cehennem tabîatinde olan nefsin mağlûblarına arz etmeyi münâsib görmezler.

کی نظاره اهل بخریدن بود   آن نظارهٔ گول گردیدن بود

848. *Görmek ne vakit satın almağa ehil olur? O aldatma bakışı ve dolaşma olur.*

"Nezâre", görmek ve bakmak demektir (*Bahâr-ı Acem*). "Gûl", ahmak, aldatma ve mekr (*Burhân*). Burada "aldatma ve mekr" ma'nâları münâsibdir. Ya'ni, bir kumaşa ve metâ'a bakmak satın almağa mensûb ve ehil olan bir bakış değildir. O aldatma bakışı, dönüp dolaşma bakışı olur. "Gerdîden" masdarı aşağıdaki beyte merbûttur.

پرس پرسان کین به چند و آن به چند   از پی تعبیر وقت و ریش خند

849. *Sora sora ki, bu kaçadır ve o kaçadır? Vakit geçirmek ve eğlenmek için!*

Ya'ni, o aldatma bakışı pazarda vakit geçirmek ve alay etmek için bu kaça ve o kaça? diye diye sora sora dönüp dolaşma olur. "Ta'bîr", burada "ubûr"dan, "geçirmek" ma'nâsında müsta'meldir.

از ملولی کاله می‌خواهد ز تو   نیست آن کس مشتری و کاله جو

850. [834] *Metâ'ı senden iç sıkıntısından dolayı ister. O kimse müşterî ve metâ' isteyici değildir.*

"Kâle", metâ' ve kumaş; "melûlî", iç sıkıntısı. Ya'ni, pazarda eğlenmek için dönüp dolaşan kimse hakîkatte müşterî ve kumaş satın alıcı değildir. Onun bu muâmelesi içindeki sıkıntının def'i içindir.

گاله را صد بار دید و باز داد　　　جامه کی پیمود او پیمود باد

851. *Metâ'ı yüz kerre gördü ve geri verdi. Elbiseyi ne vakit ölçtü, o hava ölçtü.*

Ya'ni, o eğlenmek ve vakit geçirmek için pazarı dükkân dükkân dolaşan kimse kumaşı birçok def'a gördü ve bir bahâne bulup yine geri verdi. Böyle bir kimse elbiselik kumaşı ölçmedi, o ancak havayı ölçtü. Bunun gibi ehl-i irfânın kapılarını dolaşıp ma'rifet müşterîsi gibi görünen hevâ-yı nefsânî sâhibleri dahi bir kapıda duramazlar. Onların maksadları ma'rifet almak değil, vakit geçirmek ve nefislerini eğlendirmektir. İşittikleri ilm u ma'rifete birtakım vâhî i'tirâzlar yapıp reddederler. Onlar kâmillerden ma'rifet değil, hava alırlar.

کو قدوم و کرّ و فرّ مشتری　　　کو مزاح گنگلی وسرسری

852. *Müşterînin kudûmü ve kerr ü ferri nerede! Maskaralığa mensûbun ve serserînin mizâhı nerede!*

"Kudûm", yoldan bir mahalle gelmek; "kerr ü ferr", ileri geri hareket etmek; "mizâh", hezl ve latîfe; "gengel", hezl ve zarâfet ve mizâh ve maskaralık (*Burhân*). Ya'ni, hakîkî müşterînin bir dükkâna gelişi ve pazarlık husûsunda ileri geri hareketi nerede, maskaralığa mensûb birinin ve serserînin eğlenmesi ve mizâhı nerede!

چونکه در ملکش نباشد حبّهٔ　　　جز پی گنگل چه جوید جبّهٔ

853. *Mâdemki onun mülkünde bir habbe olmaz, maskaralık kasdının gayrı olan bir cübbeyi ne istesin?*

"Pey", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Burada "kasd ve irâde" ma'nası münâsibdir. Ya'ni, mâdemki, böyle bir kimsenin mülkünde bir habbe ve cebinde bir para bile bulunmaz, binâenaleyh onun kasdı ve irâdesi ancak maskaralık cübbesi ve libâsıdır. Yoksa satın alınan kumaştan yapılacak cübbe değildir.

در تجارت نیستش سرمایهٔ　　　پس چه شخص زشت او چه سایهٔ

854. *Ticârette onun bir sermâyesi yoktur. Binâenaleyh ha onun çirkin şahsı, ha bir gölge!*

Ticârette ve alış verişte o kimsenin mâdemki bir sermâyesi ve parası yoktur, binâenaleyh ister onun çirkin şahsı ve kalıbı olsun, ister bir gölge olsun müsâvîdir. Ya'ni, ilim ve ma'rifete isti'dâdı olmayan bir kimsenin kâmil hu-

zûrundaki hâli bir gölge mesâbesindedir. Onun şahsının hükmü yoktur; ve onların ehl-i irfân kapılarını dolaşmalarında bir fâide me'mûl değildir.

مایه در بازار این دنیا زرست　　　　مایه آنجا عشق و دو چشم ترست

855. *Bu dünyâ pazarında mâye altındır; orada mâye aşk ve yaş olan iki gözdür.*

Ya'ni, bu dünyâ pazarlarında mu'teber olan sermâye altındır ve paradır. Fakat o âlem-i hakîkatte mu'teber olan ve geçen şey ise aşk-ı ilâhî ve bu aşk sebebiyle ağlayan iki gözdür. Parası olmayan bu dünyâ çarşılarından elleri boş olarak evlerine döndükleri gibi aşkı ve göz yaşı olmayan kimseler dahi âlem-i hakîkat olan âhirette elleri boş kalırlar.

هر که او بی‌مایه در بازار رفت　　　　عمر رفت و باز گشت او خام و تفت

856. *Her kim ki, o mâyesiz pazara gitti, ömrü gitti; o ham ve salınarak avdet etti.*

"Teft", harâret ve ta'cîl ve şitâb ve hırâm ve hırâmân ma'nâlarınadır (*Burhân*). Burada "hırâmân ya'ni salınarak" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni her kim aşk ve göz yaşı sermâyesi olmaksızın âlem-i hakîkat pazarına giderse bu dünyâda ömrü ve hayâtı boşuna geçti; ve böyle bir kimse bu hayât-ı dünyâ ocağında pişmemiş ve ham olarak sallana sallana hakîkî evi olan âhirete avdet etti.

هی کجا بودی برادر هیچ جا　　　　هی چه پختی بهر خوردن هیچ با

857. *"Hey birâder! Nerede idin?" "Hiçbir yerde!" "Hey! Yemek için ne pişirdin?" "Hiç, aş!"*

Meselâ dünyâ pazarına parasız ve eğlence için giden kimseye birisi sorup dese ki: "Hey birâder! Nerede idin?" "Hiçbir yerde değildim" diye cevâb verecektir; ve kezâ: "Hey birâder! Yemek için ne pişirdin?" diye sorsa: "Hiç aşı pişirdim" diye cevâb verecektir. "Bâ", "ibâ" kelimesinin muhaffefidir; ve "ibâ" mutlakan "aş ve yemek" ma'nâsına gelir (*Burhân*).

مشتری شو تا بجنبد دست من　　　　لعل زاید معدن آبستِ من

858. *Sen müşterî ol, tâ ki, benim elim kımıldasın. Benim gebe olan ma'denim la'l doğursun.*

"Âbest", hâmile ve gebe demektir. Bu ve âtîdeki beytler cenâb-ı Pîr efendimizin zât-ı şerîflerine izâfeten beyân buyurulmuştur. Ya'ni, ey kapıma ge-

len kimse! Hakîkî müşterî ol, tâ ki, ilim ve ma'rifet ibzâli husûsunda benim kuvve-i nutkıyyem harekete gelsin! Benim ilim ve ma'rifete gebe olan ma'denim ve rûh-ı kâmilim ulûm-i ledünniyye la'lini ve cevherini doğursun! Bu ma'nâ hakkında cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 27. faslında şöyle buyururlar:

"Söz müstemi'in isti'dâdı kadar gelir. O ne kadar emip mütegaddî olursa, hikmet sütü o kadar nâzil ve zâhir olur. O emmeyince hikmet dahi hârice çıkmaz ve yüz göstermez. "Acîb şey! Niçin kelâm zuhûr etmiyor?" dersin. Acîb şey! Sen kelâmı niçin cezbetmiyorsun? Sana kuvvet-i istimâ'ı vermeyen Zât-ı azîmü'ş-şân kāile de dâiye-i kelâmı vermiyor."

مشتری گر چه که سست و باردست　　　دعوت دین کن که دعوت واردست

859. *Gerçi ki, müşterî gevşek ve soğuktur, dîn da'vetini et ki, da'vet vâriddir.*

Kapıma gelen ilim ve ma'rifet müşterîsi gerçi gevşek ve soğuktur ve aşksızdır. Ey Mevlânâ! Sen onu dîne da'vet et! Zîrâ verâset-i muhammediyyem hasebiyle bâtınıma da'vet-i halk hakkında emr-i ilâhî vârid olmuştur.

باز پران کن حمام روح گیر　　　در ره دعوت طریق نوح گیر

860. *Doğanı uçur, rûh güvercinini tut! Da'vet yolunda Nûh'un tarîkını tut!*
[844]

"Hamâm", güvercin demektir. Ey Mevlânâ! rûh kuşlarını avlamakta doğan kuşu gibi avcı olan rûh-ı kâmili uçur. Hak yolu sâliklerinin güvercin gibi olan rûhunu tut ve avla! Da'vet yolunda Nûh (a.s.)ın sözlerini ve nasîhatlerini dinlememek sûretiyle halk o hazrete ezâ ve cefâ etmişler idi. Sen de o hazret gibi halkın ezâsına ve cefâsına sabrederek da'vetinde fütûr getirme! Nitekim sûre-i Mâide'de Resûl-i Ekrem Efendimiz'e hitâben: يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ (Mâide, 5/67) ya'ni "Ey peygamber! Sana indirilen şeyi halka teblîğ eyle! Ve eğer böyle yapmazsan onun risâletini teblîğ etmemiş olursun" buyurulmuştur.

خدمتی می کن برای کردگار　　　با قبول و ردّ خلقانت چه کار

861. *Kirdigâr için bir hizmet et! Halâyıkın kabûlü ve reddi ile sana ne iş vardır?*

Fâil-i hakîkî olan Hak için bir hizmet et! Halk ister kabûl etsin, ister etmesin. Halâyıkın kabûl etmesi veyâ etmemesi ile senin ne işin vardır?

داستان آن شخص که بر در سرایی نیم شب سحوری می‌زد
همسایه او را گفت که آخر نیم شب است سحر نیست و دیگر آنکه
در این سرای کسی نیست بهر کی می‌زنی، و جواب گفتن مطرب او را

O şahsın hikâyesidir ki, bir evin kapısı üzerinde gece yarısı sahûr davulunu çalardı. Komşu ona dedi ki: "Nihâyet gece yarısıdır, seher değildir; ve diğer taraftan o da vardır ki, bu evde bir kimse yoktur. Kimin için çalıyorsun?" Ve mutrıbın ona cevâb vermesi

آن یکی می‌زد سحوری بر دری   درگهی بود و رواق مهتری

862. *O biri bir kapı üzerinde sahûrluk çalardı. Bir dergâh idi. Bir büyücek rivâk idi.*

"Sahûr", ramazanda imsâk vaktinden evvel yenilen yemek ma'nâsınadır. "Dergeh", saray avlusu. "Rivâk", ev önü (*Burhân*). Ya'ni, bir kimse birtakım beyitler tegannî ederek bir konağın avlusunda ve bir büyük evin, konağının önünde sahûrluk ya'ni evin içindekileri uyandırmak için davul çalardı.

نیم شب می‌زد سحوری را بجد   گفت او را قائلی کای مستمد

863. *Gece yarısı cidd ile sahûrluk çalardı. Ona bir kāil dedi ki: "Ey Müstemid!"*

"Müstemid", taleb edici demektir. Ba'zı nüshalarda "müstebid" vâki'dir; "kendi kendine iş yapan ve kendi re'yiyle hareket eden" demektir. Ya'ni, sahûr davulunu çalan kimse davulu cidd ile ve kemâl-i ehemmiyyet ile çalardı. Ona söyleyici kimse dedi ki: "Ey evdekileri uyandırmak isteyen kimse!"

اولا وقت سحر زن این سحور   نیم شب نبود گه این شرو شور

864. *"Evvelen bu sahûru seher vakti çal! Bu şerr u şûrun vakti gece yarısı olmaz!"*

"Ey davulcu olan, bu sahûr davulunu imsâk ve seher vaktine doğru çal! Bu adamları tatlı uykularından uyandırmak şerrinin ve şamatanın vakti gece yarısı değildir." Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' نیم شب افغان مکن ای ناصبور ya'ni "Ey sabırsız! Gece yarısı efgān etme!" sûretindedir.

دیگر آنکه فهم کن ای بو الهوس　　که درین خانه درون خود هست کس

865. *"Diğeri odur ki: Ey bü'l-heves! Anla ki, Bu evin içinde muhakkak bir kimse var mıdır?"*

"Bü'l-heves", akılsız, câhil ve budala kimse demektir. Ya'ni, "İkincisi budur ki: Ey budala! Bu evin içinde uykularından uyandırılacak muhakkak birtakım kimseler var mıdır, yok mudur? Anla da sonra davulunu çal!"

کس درینجا نیست جز دیو و پری　　روزگار خود چه یاوه می‌زنی

866. *"Burada şeytanın ve perinin gayrı kimse yoktur. Vaktini niçin zâyi' ediyorsun?"*

Fârisî'de "zeden" masdarı karîneye göre müteaddid ma'nâlara gelir. Burada "etmek" ma'nası münâsibdir. Ya'ni, "Bu evin içinde cinler ve şeytanlardan başka bir kimse yoktur. Davulunu kime çalıyorsun? Niçin vaktini boşuna geçiriyorsun?"

بهر گوشی می‌زنی دف گوش کو　　هوش باید تا بداند هوش کو

867. *"Defi bir kulak için çalıyorsun. Kulak nerede? Bilmek için akıl gerektir. Akıl nerede?"*

Ma'lûm olsun ki, bu kıssa, kıssadan evvel geçen beyitlere merbût olup, bir temsîldir. "Sahûr [davulu] çalan"dan murâd insân-ı kâmildir; ve "boş evden" murâd, hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeyi kabûle müstaid olmayan insanlardır. Binâenaleyh bu kıssanın zımnında hep bu ma'nâlar mündemiçtir.

گفت گفتی بشنو از چاکر جواب　　تا نمانی در تحیر اضطراب

868. *Dedi: "Dedin; cevâbı çâkerden dinle; tâ ki, tahayyürde ve ıztırâbda kalmayasın!"*

Ya'ni, sahûr çalan davulcu i'tirâz eden kimseye cevâben dedi: "Mâdemki bana boş vakit geçiriyorsun, davulunu çalma! dedin; şimdi bu çâkerden ve Allâh'ın kulundan verilecek cevâbı dinle de tahayyürde ve ıztırâbda kalma!"

گر چه هست این دم بر تو نیم شب   نزد من نزدیك شد صبح طرب

869. *"Vâkıa bu dem senin indinde gece yarısıdır; benim indimde tarab sabâhı yakın oldu."*

"Gece yarısı"ndan murâd, tabîat âleminin karanlığı; "subh-ı tarab", ya'ni "sürûr sabâhı"ndan murâd, hakîkat güneşinin doğmasının yaklaşması. Ya'ni zulmet-i tabîatta müstağrak olan cismânî kimseye insân-ı kâmil cevâben buyurur ki: "Senin indinde bu hayât-ı dünyeviyye tabîat âleminin karanlığıdır. Benim indimde ise hakîkat güneşinin doğması yaklaşan sürûr sabâhıdır."

هر شکستی پیش من پیروز شد   جمله شبها پیش چشمم روز شد

870. [854] *"Her bir inkisâr benim önümde zafer oldu. Bütün geceler gözümün önünde gündüz oldu."*

"Şikest", masdar-ı tahfîfîdir. İnkisâr ve tevâzu'dan kinâyedir ki, murâd insân-ı kâmilin sözlerini bilâ-i'tirâz dinlemek ve kabûl etmektir. "Geceler"den murâd, zulmet-i tabîat içinde müstağrak olan cismânî kimselerdir. Ya'ni, "Her bir inkisâr ve tevâzu' benim indimde zaferdir; ve sıfât-ı nefsâniyye askerlerine galebedir. Bu tevâzu' geceler gibi olan cismânî kimselerden dahi olsa benim indimde o kimse nûr-ı rûhunun galebesi ile gündüz gibi parlak olur."

پیش تو خونست آب رود نیل   نزد من خون نیست آبست ای نبیل

871. *Senin önünde Nil nehrinin suyu kandır. Ey nebîl! Benim önümde kan değildir; sudur.*

"Nebîl", zekâ ve meziyet ve ilim sâhibi olan kimse. Burada kendi bilgisine i'timâd eden kimseye karşı tezyîfen vâki' olan bir hitâbdır. Ya'ni, ey ilm-i zâhirîsine ve zekâsına mağrûren mu'teriz olan cismânî kimse! Senin önünde Nil nehri gibi olan maârif ve hakāyık cereyânları, kan gibi mezmûmdur. Benim önümde o ulûm-i ledünniyye kan değildir, sudur ve âb-ı hayattır." Nitekim zamân-ı Hz. Pîr'de huzûrda bulunan bir cismânî kimsenin kalbine vârid olan bir i'tirâz-ı bâtıla cevâben *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 71. faslında şöyle buyururlar:

"Derler ki: "Ne âlim ve zekî kimsedir! Şimdi, acele etme ve ömrü bu kadar kısalığı ile berâber birkaç kelime içinde tüket ve meşakkatler ve kitablar ve ilimler senin olsun; bir daha gelmeyiz." Hiç gelme! Hakk'ı gelmemek ile tehdîd mi ediyorsun? Eğer gelir isen kendin için geliyorsun."

در حق تو آهنست و آن رخام　　　پیش داود نبی مومست و رام

872. *Senin hakkında o demir ve mermerdir. Dâvûd nebî önünde mumdur ve münkāddır.*

Ey cismânî kimse! O maârif ve hakāyık-ı ilâhiyye senin önünde demir ve mermer gibi katı ve çetindir. Fakat Dâvûd nebî (a.s.) gibi olan kâmillerin indinde mum gibi yumuşaktır ve onların idrâklerine râm ve münkāddır. Nitekim Dâvûd (a.s.) hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ (Sebe, 34/10) ya'ni "Biz demiri onun için yumuşattık" buyurulur.

پیش تو كُهْ بس گرانست و جماد　　　مطربست او پیش داود اوستاد

873. *Senin önünde dağdır. Çok ağır ve cemâddır. Dâvûd'un önünde o üstâd ve mutrıbdır.*

Ey cismânî! O maârif ve hakāyık senin önünde dağ gibi çok ağırdır, donuktur. Halbuki Dâvûd nebî mesâbesinde olan kâmiller önünde rûha tarab verici üstâddır. Nitekim Dâvûd (a.s.) hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de يَاجِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ (Sebe, 34/10) ya'ni "Ey dağlar, Dâvûd ile berâber tegannî edin" buyurulur.

پیش تو آن سنگ ریزه ساکتست　　　پیش احمد او فصیح و قانتست

874. *Senin önünde o taş kırıntıları sâkittir. Ahmed'in önünde o fasîh ve duâ okuyucudur.*

Ey cismânî olan kimse! Senin önünde o taş kırıntıları sâkit ve câmiddir. Halbuki Ahmed (a.s.v.) Efendimiz'in mübârek ellerinde o fasîh bir sûrette duâ okuyucu ve kelime-i tevhîdi söyleyicidir. Nitekim kıssası I. cildin 2189 numaralı beytinden i'tibâren geçti.

پیش تو استون مسجد مرده ایست　　　پیش احمد عاشقی دل برده ایست

875. *Senin önünde mescidin direği bir ölüdür. Ahmed'in önünde gönlü götürülmüş bir âşıktır.*

Nitekim kıssası kezâ I. cildin 2145 numaralı beytinden i'tibâren geçti. Ya'ni, ey cismânî! Senin his gözünün önünde mescidin direği bir ölüdür. Hiç sesi çıkmaz. Fakat o direk Ahmed (a.s.v.) önünde gönlünü kaptırmış olan bir âşıktır.

جمله اجزای جهان پیش عوام　　　مرده و پیش خدا دانا و رام

876. *Bütün cihânın eczâsı avâm indinde ölüdür. Halbuki Hudâ'nın indinde ârif ve râmdır.*

Bütün bu cismâniyet âleminin eczâsı rûhâniyet âleminden bî-haber olan avâmın indinde ölüdür. Halbuki Hudâ'nın indinde ârifdir ve Hakk'ın emrini işitip itâat edicidir. Nitekim III. cildin 1018 numarasında از جمادی عالم جانها روید. غلغل اجزای عالم بشنوید ya'ni "Cemâdlıktan canlar âlemine gidiniz! Eczâ-yı âlemin gulgulesini işitiniz!" buyurulmuş idi.

آنچه گفتی کاندرین خانه و سرا　　　نیست کس چون می‌زنی این طبل را

877. *"Evde, sarayda kimse yoktur, bu davulu niçin çalıyorsun?" diye o şeyi ki söyledin."*

Ya'ni, "Ey mu'teriz! Bana söylediğin şeyin cevâbı budur ki:"

بهر حق این خلق زرها می‌دهند　　　صد اساس خیر و مسجد می‌نهند

878. *"Bu halk Hak için altınlar verirler. Yüz hayrın ve mescidin temelini koyarlar."*

Ya'ni, "Bu mü'min olan halk Hakk'ın rızâsını tahsîl için altınlar ve paralar sarf edip çeşmeler ve imârethâneler ve mektebler gibi hayır ve mescidler yaparlar."

مال و تن در راه حج دور دست　　　خوش همی بازند چون عشاق مست

879. *Uzak olan hac yolunda malı ve teni, mest olan âşıklar nasıl oynarlar?*

"Dûr-dest", uzak mesâfeden kinâyedir. Ya'ni, uzak mesâfesi olan hac yolunda aşk-ı Hak sarhoşu olan kimseler mallarını ve cisimlerini nasıl oynarlar ve fedâ ederler? "Çûn", istifhâm için olursa ma'nâ tercümedeki gibi olur; ve eğer teşbîh için olursa beyt-i şerîfin tercümesi "Uzak olan hac yolunda malı ve teni halk mest olan âşıklar gibi oynarlar, fedâ ederler" demek olur.

هیچ می‌گویند کان خانه تهیست　　　بلکه صاحب خانه جان مُختبیست

880. *Hiç derler mi ki, o ev boştur? Belki hânenin sâhibi gizli olan cândır.*
[864]

"Muhtebî", "ihtibâ"dan ism-i fâildir, "gizlenici ve örtünücü" demektir. Ya'ni, para sarf eden ve beden zahmetini ihtiyâr eden kimseler hiç derler mi,

"Biz Ka'be'ye gidiyoruz amma içi boştur?" Belki derler ki, "Hâne-i Ka'be'nin sâhibi gizli, nazarlardan örtülü olan candır." Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' این سخن کی گوید آن کس آگهه شدم sûretinde [vâki'dir,] "Bu sözü ne vakit söyler o kimse ki, o bir âgâhtır" demek olur.

پر همی بیند سرای دوست را　　　　آنکه از نور الهیستش ضیا

881. *Dostun sarâyını dâimâ dolu görür o kimse ki, ona nûr-ı ilâhîden ziyâ vardır.*

Hakk'ın nûrundan ziyâ ve aydınlık alan kimsenin kalb gözü dostun sarâyı olan Ka'be'yi dâimâ onun tecelliyâtından ve varlığından dolu görür. Zîrâ Ka'be "Allâh" ism-i zâtının mazharıdır ve ism-i zât ise bilcümle esmâ ve sıfâtı câmi'dir. Binâenaleyh Ka'be'nin zâhiri his gözüyle bakıldığı vakit boş görünür. Fakat basar-ı basîret onu envâ'-ı tecelliyât-ı Hak ile ve ervâh-ı kudsiyân ile dolu görür.

بس سرای پر ز جمع و انبهی　　　　پیش چشم عاقبت بینان تهی

882. *Cem'iyetten ve kalabalıktan dolu olan çok sarây âkıbet görücülerin gözü önünde boştur.*

Ya'ni, cisim cem'iyetlerinden ve kalabalıklarından dolu olan çok saraylar ve evler vardır ki, âkıbet görücü olan ehlullâhın nazarında boştur. Zîrâ cismânî kimselerin kalabalıkları ve toplantıları kısa bir müddete münhasırdır. Mevt-i tabîî ile o kısa müddet zarfında kaybolur giderler ve ma'nâdan boş olduklarından "hiç" hükmündedirler.

هر کرا خواهی تو در کعبه بجو　　　　تا بروید در زمان او پیش رو

883. *Her kimi istersen Ka'be'de ara! Tâ ki, o derhal yüz önünde zâhir olsun!*

Ya'ni, Ka'be ism-i zâtın mazharı olduğundan âlem-i ma'nâda o kadar kalabalıktır ki, her kimi istersen o Ka'be'de ara ki, o aradığın kimse derhal karşında zâhir olsun. Zîrâ her bir ism-i ilâhînin mazharı olan kimse o ism-i zâtın çadırı altındadır.

صورتی کو فاخر و عالی بود　　　　او ز بیت الله کی خالی بود

884. *Bir sûret ki, o fâhir ve âlî ola, o Beytullâh'tan ne vakit boş olur?*

"Fâhir", güzel ve nefîs ve saltanatlı olan demektir. "Bir sûret"ten murâd, ehassu'l-havâss olan evliyânın zübdesi olan insân-ı kâmildir. Ya'ni, güzel ve

saltanatlı ve âlî olan insân-ı kâmilin sûret-i cismâniyyesi Allâh'ın beyti olan kalbden ne vakit boş olur? Zîrâ hadîs-i kudsîde: لا يسعنى ارضي ولا سمائي ولكن يسعني قلب عبد المؤمن التقي النقي ya'ni "Ben yerime ve göğüme sığmadım velâkin takî ve nakî olan mü'min kulumun kalbine sığdım" buyurulur. Binâenaleyh insân-ı kâmilin kalbi dahi Ka'be gibi ism-i zâtın mazharı olduğundan, her kim ne ararsa o insân-ı kâmilin kalbinde bulsun.

او بود حاضر منزه از رتاج　　　باقئ مردم براى احتياج

885. *O ritâcdan münezzeh olarak hâzır olur; bâkî insanlar ihtiyâc için hâzır olur.*

"Ritâc", ortasında küçük bir kapı olan büyük kapalı kapıya derler (*Kāmûs*). Bu kapıdan murâd, gaflet-i beşeriyyedir. Ya'ni, o insân-ı kâmil dâimâ huzûr-ı Hak'ta hâzır bulunur; ve huzûr-ı ilâhînin kapalı kapısı olan gaflet-i beşeriyye kapısı onun önünde bulunur; ve o îcâbât-ı beşeriyyeden olan gafletten münezzehtir. Diğer insanlar ise o gaflet-i beşeriyye kapısının önünde ve dergâh-ı izzette ancak ihtiyâclarından dolayı hâzır olurlar. O kapıdan, kimi niam-ı uhreviyyeyi ve kimi mal ve sıhhat ve evlâd ve tûl-i ömür gibi ni'met ve râhat-ı dünyeviyyeyi ister. İhtiyâcları olmadığı vakit huzûrdan gâfildirler.

هيچ مى گويند كين لبيكها　　　بى‌ندايى مى گوييم آخر چرا

886. *Hiç derler mi ki: "Bu lebbeykleri nidâsız ediyoruz, nihâyet niçin?"*

Malını ve cisminin râhatını fedâ ederek Ka'be'ye gidenler hiç derler mi ki: "Biz hac esnâsında "Lebbeyk Allâhümme lebbeyk, lâ-şerîke leke lebbeyk!" ya'ni "Ey benim Allâh'ım! Ne emrin olursa icrâya hâzırım. Vücûdda senin şerîkin yoktur. Emret, icrâya muntazırım!" diye bağırıyoruz. Hiç cevâb aldığımız yoktur. Mâdemki böyle bağırmalara cevâb veren yoktur, binâenaleyh niçin bağırıp duruyoruz?"

بلكه توفيقى كه لبيك آورد　　　هست هر لحظه ندايى از احد

887. *Belki bir tevfîk ki, lebbeyk getirir, her lahza Ahad'den bir nidâ vardır.*

Hayır! Bize bir tevfîk-i ilâhî ve muvaffakıyyet-i Hak vardır ki, bu tevfîk bizlere "Lebbeyk!" diye bağırma getirir. Binâenaleyh bizim bu "lebbeyk" diye bağırmalarımız her lahza Ahad olan zât-ı Hak'tan bir nidâdır ve bir cevâbtır ki, bizlerden zâhir olur. Nitekim III. cildin 192 numaralı beytinin baş tarafındaki sürh-ı şerîfte الله گفتن نيازمند عين لبيك گفتن حقست ya'ni "Niyâz-mend olan kimsenin

"Allah" demesi Hakk'ın "lebbeyk" demesinin aynı" olduğu beyân buyurulmuş idi. Ve bu ma'nâ bu sürhün ihtivâ ettiği beyitlerde tafsîl ve îzâh edilmiştir.

من ببو دانم که این قصر و سرا　　بزم جان افتاد و خاکش کیمیا

888. *Ben koku ile bilirim ki, bu köşk ve saray cân bezmi ve onun toprağı kimyâ vâki' oldu.*

"Kîmyâ", bakıra karıştırıldığı hâlde zerrâtını altına tebdîl eden iksîr ma'nâsınadır ki, kîmyâ-yı atîk erbâbı bunu saklarlar ve kimseye ifşâ etmezler. Ya'ni, mutrıb olan insân-ı kâmil der ki: Bu Hakk'ın köşkü ve sarayı olan Ka'be-i Muazzama'nın cân bezmi ve ervâh-ı kudsiyyenin ictimâgâhı ve onun toprağı kîmyâ ve iksîr olduğunu meşâmm-ı rûhumdan aldığım koku ile bilirim. Ya'ni onun toprağında bir hâssıyyet ma'deni vardır ki, cismânîleri rûhânî bir hâle getirir.

مس خود را بر طریق زیر و بم　　تا ابد بر کیمیااش می‌زنم

889. *Kendi bakırımı zîr u bem tarîkı üzere ebede kadar onun kimyâsına vurayım!*

"Zîr u bem", mûsikî ıstılâhında ince ve kalın sadâya derler. Burada hafî ve cehrî niyâz ve münâcât murâd buyurulur. Ya'ni, kendimin bakır mesâbesinde olan sûret-i cismâniyyemi ve varlığımı hafî ve cehrî münâcâtlarım ve niyâzlarım ile o Ka'be'nin iksîrine vurayım ve karıştırayım!

تا بجوشد زین چنین ضرب سحور　　در دُرّ افشانی و بخشایش بحور

890. [874] *Nihâyet böyle sahûr darbından inci saçıcılıkta ve bahşâyişte denizler cûşa gele!*

Ya'ni, nihâyet böyle âlem-i tabîat karanlığında gaflet uykusuna dalanları uyandırmak ve nefsin sıfatlarından onlara oruç tutturmak ve perhîz ettirmek için sahûr davulu mesâbesinde olan hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeden bahsederim; ve bunu ulûm-i ledünniyye incilerini saçıcılıkta ve atâ-yı ilâhîyi tevzî' husûsunda Hakk'ın rahmet ve inâyet deryâları kaynasın ve dalgalansın diye yaparım.

خلق در صف قتال و کارزار　　جان همی بازند بهر کردگار

891. *Halk kıtâl ve kâr-zâr safında Kirdigâr için cân oynarlar.*

Görmez misin ki, halk sûre-i Hac'da vâki' وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ (Hac, 22/78) ya'ni "Hak yolunda hakk-ı cihâd ile cihâd edin!" emrine tebaan kıtâl ve harb safında Hakk'ın rızâsını tahsîl için canlarını fedâ ederler. "Kâr-zâr", cenk ve harb demektir. Beyt-i şerîfteki "kâr-zâr"ın sûrî ve ma'nevî olan cihâda şumûlü vardır.

آن يكى اندر بلا ايوب وار　　　　وان يكى در صابرى يعقوب وار

892. *O biri belâ içinde Eyyûb gibi ve o biri sabır edicilikte Ya'kūb gibidir.*

Nefis ve şeytan ile olan cihâd-ı ma'nevîde birisi Eyyûb (a.s.) gibi Hak tarafından müteveccih olan belâya tahammül eder ve aslâ şikâyet etmez; ve diğer biri de Ya'kūb (a.s.) gibi matlûb ve ma'şûkunun firâkına sabır edici olur.

صد هزاران خلق تشنه و مستمند　　　　بهر حق از طمع جهدى مى كنند

893. *Yüz binlerce halk teşne ve gamlı olarak Hak için tama'dan dolayı bir cehd ederler.*

Birçok halk Hakk'ın lutuf ve inâyetinin susamışı ve cemâl-i Hakk'ın firâkından dolayı gamlı olarak mahzâ rızâ-yı ilâhiyi tahsîl için onun lutuf ve inâyetine tama'dan dolayı cehd ve gayret ederler.

من هم از بهر خداوند غفور　　　　مى‌زنم بر در باميدش سحور

894. *Ben dahi Gafûr olan Hudâvend için kapıda onun ümîdi ile sahûr çalarım.*

Ben dahi Gafûr ya'ni halkın ayıplarını ve kabâhatlerini örtücü olan Hak Teâlâ hazretlerinin rızâsını tahsîl için dergâh-ı izzetin kapısı olan bu âlem-i sûrette o rızâ-yı ilâhînin ümîdi ile tabîat karanlığında gaflet uykusuna dalan halkı uyandırmak için sahûr davulunu çalarım.

مشترى خواهى كه از وى زر برى　　　　به ز حق كى باشد اى جان مشترى

895. *Müşterî ister misin ki, ondan altın götüresin? Ey cân! Hak'tan iyi müşterî ne vakit olur?*

Bu hitâb insân-ı kâmilin nefs-i şerîfine olduğu gibi bilcümle mü'minlere de hitâb olur. Ya'ni, ey cân, müşterî ister misin ki, ondan altın gibi en yüksek ve en aziz olan bir menfaati eline getiresin? Halkı bırak da kendine Hakk'ı müşterî et! Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri sûre-i Tevbe'de إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ (Tevbe, 9/111) ya'ni Allâh Teâlâ mü'minlerden nefislerini

ve mallarını cennet mukābilinde satın aldı" buyurdu. Binâenaleyh halka beğendirecek hizmetlerden vazgeç de Allâh Teâlâ'nın beğeneceği hizmetlere çalış! Bu âyet-i kerîme hakkındaki beyitlerden birisi I. cildin 2749 numarasında vâki' ای خداوند این خم وکوزهٔ مرا . در پزیر از فضل الله اشترى [ya'ni "Ey efendim! Bu benim küpümü ve testimi "Allâh işterâ" [Allah satın aldı] fazlından kabûl et!"] beytinde ve diğeri II. cildin 2427 numaralı olan مشترئ من خدایست اومرا. می کشد بالا که الله اشترى [ya'ni "Benim müşterim Hudâ'dır. O beni yukarıya çeker ki 'Allâhe'şterâ"] ve bir değeri dahi V. cildin 1463 numaralı [ya'ni "Bizim müşterimiz Allah'dır, iştirâ eyledi. Âgâh ol, her müşterinin gamından pek yukarı gel!"] beyitlerinde geçti.

می‌خرد از مالت انبانی نَجَسْ می‌دهد نور ضمیری مُقْتَبَسْ

896. *Senin malından bir dağarcık neces satın alır, iktibâs edilmiş bir nûr-ı zamîr verir.*

"Enbân", koyun derisinden yapılmış olan dağarcık ve zenbil; "neces" ayn-ı neces ve murdâr olan şeydir; "muktebes", iktibâstan ism-i mef'ûldür ve "iktibâs", "ateş şu'lesi almak ve ilim istifâde etmek" ma'nâlarına gelir. Ya'ni Hak Teâlâ hazretlerinin insandan satın aldığı şey, bir dağarcık ayn-ı neces olan kokmuş bir cisimdir; ve ona mukābil altın yığınlarından daha azîz olan nûr-ı zâtından alınan âteş-i aşkın bir şu'lesini senin kalbine ve zamîrine ihsân eder ki, bu ayn-ı cennettir. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 53. faslında bu ma'nâda şöyle buyururlar:

"İnsanın vücûdu bir mezbele misâlidir. Gübre yığını, ancak gübre yığını! Eğer azîz ise onda hâtem-i pâdişâh olduğu içindir."

می‌ستاند این یَخِ جسم فنا می‌دهد ملکی برون از وهم ما

897. *Fânî olan bu cisim buzunu alır, bizim vehmimizden hâriç bir mülk verir.*

Ya'ni, Hak Teâlâ fânî ve bir mevhûm varlık sâhibi olan bu cisim buzunu alıp, kendi varlığının güneşi ile eritir. O cismin hakîkatine öyle bir libâs giydirir ve öyle bir mülk ve tasarruf verir ki, bu lutuf ve ni'met bizim vehmimize sığmaz. Nîtekim hadîs-i kudsîde: اعددت لعبادى الصالحين مالا عين رات ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر ya'ni "Ben sâlih kullarım için göz görmedik ve kulak işitmedik ve kalb-i beşere hutûr etmedik şeyler hazırladım" buyurulur.

می‌ستاند قطرهٔ چندی ز اشك می‌دهد کوثر که آرد قند رشك

898. *Göz yaşından birkaç katre alır, şekerin reşk ettiği Kevser'i verir.*

Hak Teâlâ aşk-ı ilâhî [sebebiyle] dökülen göz yaşından birkaç katreyi alır, lezzetine ve tatlılığına şekerlerin hased edeceği bir Kevser'i verir. "Kevser", "hayr-ı kesîr" ma'nâsına geldiği gibi âlem-i âhiretin sûrî ni'metlerinden "cennet'te bir nehrin adı"dır. Resûl-i Ekrem Efendimiz onun medhi hakkında "Baldan tatlı ve sütten beyaz ve kardan soğuk ve köpükten hafîftir" buyurmuştur. Bu ta'bîrât-ı nebeviyye ehl-i dünyânın kullandığı lügatler ile temsîlen vâki' olmuştur. Yoksa o ni'met-i ilâhiyye gözler ile görülmemiş ve kulaklar ile işitilmemiş olan şeydir.

می‌ستاند آه پر سودا و دود   می‌دهد هر آه را صد جاه و سود

899. *Sevdâ ve dûd dolu olan âhı alır, her âha yüz câh ve fâide verir.*

"Sevdâ", burada aşk ve muhabbet; "dûd", duman, gam ve gussa ve soluk ve nefes ma'nâlarınadır; burada "gam" ma'nası münâsibdir. Ya'ni, Hak Teâlâ kullarından aşk ve muhabbet ve gam dolu olan "âh" nidâsıyla çıkan nefesi alır ki, bu nefes bir havadan ibârettir. Bu her "âh" ile çıkarılan havaya ve nefese mukābil yüz merteb-i ma'neviyye ve fâide-i rûhâniyye ihsân eder.

باد آهی کابر اشك چشم راند   مر خلیلی را بدان اَوّاهْ خواند

900. [884] *Bir âh rüzgârı ki, göz yaşı [bulutu] sürdü, bir Halîl'e o sebeble "evvâh" ta'bîr etti.*

"Evvâh", mübâlağa ile ism-i fâil olup "çok âh edici" demektir. Ya'ni, göz yaşını süren ve akıtan bir âh rüzgârı ve havası sebebiyle Hak Teâlâ İbrâhîm (a.s.)a "evvâh" ta'bîr buyurdu. Nitekim sûre-i Tevbe'de: إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ (Tevbe, 9/114) ya'ni "Muhakkak İbrâhîm çok âh edici olan halîmdir"; ve sûre-i Hûd'da: إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ (Hûd, 11/75) ya'ni "Muhakkak, İbrâhîm [halîm ve] çok âh edici olarak Hakk'a rücû' edicidir" buyurulur. Bir kimse Resûl-i Ekrem'e "Benden hatâları mahveden şey nedir?" diye sordu. Cevâben: الدموع والخضوع والامراض ya'ni "Göz yaşı ve huzû' ve hastalıklar!" buyurdu (*Bülgatü'l-Gavvâs*'dan).

هین در این بازار گرم بی‌نظیر   کُهْنه ها بفروش و ملك نقد گیر

901. *Âgâh ol! Bu bî-nazîr olan harâret pazarında eskileri sat ve sağlam mülkü al!*

"Germ", harâret demek olup burada harâret-i aşk murâd buyurulur. "Nakd", kalp mukābili olan "sağ ve sağlam" demektir. Ya'ni, ey Hak yolu-

nun sâliki! Bu nazîri ve misâli olmayan harâret-i aşk pazarında bu eski dünyânın milyonlar def'a kullanılmış azot ve karbon ve kils gibi maddî unsurlarından terekküb eden kālıb-ı cismi ve mâl ve mülkü, bu müzahrafâta müşterî olduğunu lutfen beyân buyuran Hakk'a sat ve onun mukābilinde gözler görmedik ve kulaklar işitmedik sağlam bir mülkü al!

ور ترا شکی و ریبی ره زند تاجران انبیا را کن سند

902. *Ve eğer senin yolunu bir şek ve reyb vurursa, enbiyâ tâcirlerini sened yap!*

Ve eğer "Benim bu cismim ve mal ve mülküm mahsüstür ve mev'ûd olan sağlam mülk ise gayr-i mahsüstür. Binâenaleyh mahsûsü gayr-i mahsûse nasıl fedâ edeyim?" diye senin Hakk'a giden yolunu bir şek ve şübhe vurursa, beşerin akıllıları olduğu fiilleriyle ve eserleriyle mahsüsen zâhir olan enbiyâ ve onların eserleri olan ehassu'l-havâs evliyâ tâcirlerini kendine sened ve vesîka yap ki, onlar mahsûsü gayr-i mahsûse sattılar; ve mahsûsü gayr-i mahsûse satmak sûretiyle yaptıkları ticâret netîcesinde onlarda nasıl bir kudret ve tasarruf hâsıl olduğunu his gözüyle gör de, şek ve şübhe şeytanını kalbinden kov!

بس که افزود آن شهنشه بختشان می نتواند کشیدن رختشان

903. *O şehinşâh onların bahtını o kadar ziyâde etti ki, dağ onların yükünü çekmekte kādir olmaz.*

O saâdetlilerin mahsûsü gayr-i mahsûse satmaları ve fedâ etmeleri yüzünden şehinşâh-ı mutlak olan Hak Teâlâ hazretleri onların bahtını ve devletini ve kudret-i tasarruflarını o kadar ziyâde etti ki, dağlar bile onların yükünü ve azametini yüklenmeye kādir olmaz. Nitekim onların bu ticâretleri netîcesinde her birerlerinden türlü mu'cizeler ve türlü kerâmetler sâdır oldu ve his gözleriyle de görüldü.

قصهٔ احد احد گفتن بلال درحر حجاز ازمحبت مصطفی علیه الصلاة و السلام

درآن چاشتگاهها که خاجه اش ازتعصب جهودی بشاخ خارش می‌زد پیش آفتاب حجاز

چنان که اززخم خارخون ازتن بلال رضی الله عنه برمی جوشید ازو احد احد می‌جست

بی‌قصد او چنان که ازدردمندان دیگر ناله می‌جهد بی‌قصد زیرا از درد عشق ممتلی بود اهتمام
دفع درد مدخل خاررا نبود همچون سحرهٔ فرعون وجرجیس وغیرهم مما لایعد ولایحصی

Mustafâ (a.s.v.)ın muhabbetinden dolayı Bilâl'in Hicâz'ın harâretinde o kuşluk vakitlerinde "Ahad, Ahad!" demesinin kıssasıdır. Cühûdluk taassubundan dolayı onun efendisi Hicâz güneşinin önünde ona diken dalı ile vururdu. Öyle ki Bilâl (r.a.)ın cisminden diken yarasından dolayı kan fışkırırdı. Ondan onun kasdı olmaksızın "Ahad, Ahad!" sadâsı çıkardı. Nitekim onun gayrı olan derdlilerden kasıdsız nâle çıkar. Zîrâ aşk derdinden dolmuş idi. Fir'avn'ın sihirbâzları ve Cercîs ve onların gayrı olan sayısız ve hesâbsız kimseler gibi. Diken acısının def'i ihtimâmına medhali olmadı

Sîret-i Halebiyye'de mezkûrdür ki: "Bilâl-ı Habeşî (r.a.) evvelce yahûdîlerden Ümeyye b. Halef'in kölesi idi. Müslümân oldu. Efendisi olan yahûdî buna kızdı ve dövmeye başladı; ve Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a.) geçerken Ümeyye b. Halef'in Hz. Bilâl'in göğsü üzerine gāyet büyük bir kaya koyup ta'zîb ettiğini gördü. O yahûdîye "Allah'tan korkmuyor musun? Bu fakîre yaptığın nedir?" buyurdu. Yahûdî Hz. Sıddîk'a cevâben: "Onu sen ifsâd ettin. Gördüğün şeyden onu kurtar bakalım!" dedi. Hz. Sıddîk buyurdu ki: "Benim bir zenci kölem var. Bundan daha dinç ve senin dînine de kavîdir. Onu sana vereyim, sen de bunu bana ver!" Yahûdî "kabûl ettim. O senin olsun!" dedi. Hz. Sıddîk onu verdi. Hz. Bilâl'i aldı ve âzâd etti. Fakat Atâ ve Dahhâk'ın İbn Abbâs (r.a.)den vâki' olan rivâyetlerine göre müşrikler Hz. Bilâl'i ta'zîb ederlerdi. Cenâb-ı Bilâl "Ahad, Ahad!" derdi. Resûl-i Ekrem hazretleri oradan geçerdi. "Ahad ya'ni Allâh Teâlâ sizi kurtarsın!" buyurdu. Sonra cenâb-ı Sıddîk'a buyurdu ki: "Allah yolunda Bilâl ta'zîb olunuyor." Cenâb-ı Sıddîk Resûl-i Ekrem Efendimiz'in murâdını anladı. Evine döndü. Bir batman ağırlığından altın aldı. Ümeyye b. Halef'e geldi ve: "Bilâl'i bana satar mısın?" dedi. O da: "Evet, satarım!" dedi. Onu satın aldı ve âzâd etti. Binâenaleyh râvîler hâdisenin vukūunda ittihâd ve bedelde ihtilâf etmişlerdir. Hz. Pîr efendimizin beyânât-ı aliyyesi keşfe müstenid olduğundan Bu *Mesnevî-i Şerîf*'de bu ihtilâfı fasl etmiştir

"Cercîs", *Ravzatü's-Safâ*'nın beyânına göre Filistin cihetinde mukîm ve Îsâ (a.s.)ın ashâbı olan Havâriyyûn'un şâkirdlerinden gāyet zengin bir zât

idi; ve Nasârâ'dan birçok kimseler ona tâbi' olup dinlerini gizli tutarlar idi. Kendisi Benî-İsrâîl peygamberleri gibi nübüvvet-i ta'rîfiyye sâhibi ve Îsâ (a.s.)ın şerîatini takviye eden bir peygamber idi. Musul civârında hükümrân olup "Eflûn" isminde yaptıkları bir puta tapan zâlim pâdişah tarafından türlü türlü işkencelere ma'rûz bırakıldı; Ve mevt-i sûrî ile şehîd edildiği hâlde Hak Teâlâ mu'cize olarak tekrâr onu dört def'a diriltti. Bu mu'cizeleri gören o zâlim hükümdâr ve tebeası onu sihirbâz addedip îmân etmediler. Hak Teâlâ onları bir buluttan ateş yağdırmak sûretiyle helâk etti." Tafsîli *Ravzatü's-Safâ*'da ve tefsîr kitâblarında münderiçtir. Fir'avn'un sihirbâzları hakkındaki işkence ve azâb ise Kur'ân-ı Kerîm'de ve tefsîr kitâblarında münderiçtir; ve bu *Mesnevî-i Şerîf*in III. cildinde de geçti.

İmdi burada ukûl-i cüz'iyyenin idrâkden âciz kaldığı bir hâl vardır. O da budur ki: Bir kimsenin cismine bu kadar şiddetli işkence yapıldığı hâlde o acılara nasıl tahammül eder? Cevâben deriz ki: Bunun sırrı sûre-i Hadîd'de vâki' فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ (Hadîd, 57/13) ya'ni "Mü'minler ile münkirler arasına bir duvar dikildi ki, o duvarın bir kapısı vardır; onun iç yüzünde rahmet vardır ve dış yüzü azâb cihetindendir" âyet-i kerîmesidir. Münkirler mü'minlere azâb ve işkence yaparken onlara acı hissettirerek intikām aldıklarını zannederler. Zâhiren böyle görünür. Fakat mü'minler o zâlimlerin işkencelerinden elem ve acı duymazlar. Belki bir zevk ve lezzet duyarlar. Nitekim birçok mü'minlerin ölürken ölümden lezzet duyduklarını söyleyerek öldükleri görülmüş ve işitilmiş ve hayret edilmiştir. İşte Bilâl hazretlerinin ve Fir'avn'ın sihirbâzlarının ve Cercîs (a.s.)ın hâli de böyledir. Fakat münkirler kendi cisimlerinde duydukları acıyı onlara dahi duyurduklarını zannederler. Bu beyânât hurâfât değildir. Belki Allâh Teâlâ'nın bu âlem-i tabîatta gösterdiği bir hârikadır. Tatmayan bilmez.

تن فدای خار می‌کرد آن بلال   خواجه اش می‌زد برای گوشمال

904. *O Bilâl teni hâra fedâ ederdi. Onun efendisi te'dib için onu döverdi.*

O Bilâl-i Habeşî (r.a.) cism-i şerîfini aşk-ı Muhammedî uğrunda diken dalı darbelerine fedâ ederdi; ve efendisi olan Ümeyye b. Halef kendi fikrince o hazreti te'dîb için o diken dalı ile döverdi.

که چرا تو یاد احمد می‌کنی   بندهٔ بد منکر دین منی

905. *Derdi ki: "Niçin sen Ahmed'i yâd ediyorsun? Fenâ kölesin. Benim dînimin münkirisin!"*

O yahûdî Hz. Bilâl'i döverken derdi ki: "Sen niçin müslümânların peygamberi olduğunu da'vâ eden Ahmed'in adını anıyorsun? Demek fenâ kölesin. Benim dînimin de münkirisin!" "Bende-i bed", hitâb olursa "ey" edât-ı nidâsı mahzûf olup "ey fenâ bende!" demek olur. Sıfat olduğu takdîrde "bende-i bedî" takdîrinde olup yâ-yı hitâb mahzûf olur.

می‌زد اندر آفتابش او بخار   او احد می گفت بهر افتخار

906. *O güneşte ona diken ile vururdu. O iftihâr için "Ahad!" derdi.*

O yahûdî Hicâz'ın o kızgın güneşi altında Hz. Bilâl'e diken dalı ile vururdu. Hz. Bilâl ise iftihâr için ya'ni "Benim tevessül ettiğim dîn âlî bir dîndir. Bu yüzden çektiğim elem ve meşakkat ile iftihâr ederim!" demek ma'nâsında olarak "Ahad!" derdi ve vücûd-i şerîfine batan dikenlere karşı lâkayd kalırdı.

تا که صدیق آن طرف بگذشت تفت   آن احد گفتن بگوش او برفت

907. *Hattâ ki, Sıddîk o taraftan acele geçti. O "Ahad!" söylemek onun kulağına gitti.*

Hattâ ki, Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a.) Hz. Bilâl-i Habeşî'nin dövüldüğü taraftan acele bir sûrette geçti. Hz. Bilâl'in "Ahad, Ahad!" diye bağırması cenâb-ı Sıddîk'ın kulağına gitti.

چشم او پر آب شد دل پر عنا   زان احد می‌یافت بوی آشنا

908. *Onun gözü su, gönlü elem doldu. O "Ahad"den âşinâ kokusu buluyordu.*

Hz. Sıddîk bu "Ahad" kelimesini işittiği vakit gözleri yaş ile doldu ve rakîk olan kalb-i şerîfi de elem ve keder ile doldu. Zîrâ o hazret bu "Ahad" kelimesinden bir bildik ve âşinâ kokusunu buluyordu.

بعد ازان خلوت بدیدش پند داد   کز جهودان خفیه می‌دار اعتقاد

909. *Ondan sonra onu tenhâ gördü. Nasîhat verdi. Dedi ki: "Cühûdlardan i'tikādı gizli tut!"*

Bu tesâdüften sonra Hz. Sıddîk, Bilâl-i Habeşî hazretlerini yalnız gördü ve ona nasîhat verdi. Buyurdu ki: "Sen şimdi bir yahûdînin kölesisin. Hür değilsin. Yahûdîler arasındasın. Binâenaleyh i'tikādını yahûdîlerden sakla!" Bu beyt-i şerîfte münkirler ve münâfıklar arasında bulunan bir mü'minin i'tikādını saklaması lâzım geldiğine işâret buyurulur.

عالم السرست پنهان دار کام   گفت کردم توبه پیشت ای همام

910. [894] *"Sırrı bilicidir; murâdı gizli tut!" Dedi: "Ey hümâm! Huzûrunda tövbe ettim!"*

Hz. Sıddîk nasîhata devâm edip buyurdu ki: "Hak Teâlâ hazretleri insanın bâtınını ve sırrını bilicidir. Murâdını münkirlerden gizli tut!" Hz. Bilâl buyurdu ki: "Ey büyük ve himmeti âlî olan zât-ı şerîf! Senin nasîhatını kabûl ettim ve hareketimden rücû' ettim." "Kâm", murâd ve maksûd; "hümâm" büyük kimse ve himmeti âlî olan demektir. Bu beyt-i şerîfte "tevbe"den murâd, onun ma'nâ-yı lügavîsi olan rücû'dur; yoksa şer'î tövbe değildir. Zîrâ tövbe-i şer'î muhâlefetten rücû'dur; ve Hz. Bilâl ise azîmetle hareket etmiştir; ve azîmet tâat-i kâmile muhâlefet değildir. Binâenaleyh Hz. Sıddîk'ın nasîhatı "Azîmetten vazgeç, ruhsatı ihtiyâr et!" demek olur.

روز دیگر از پگه صدیق تفت   آن طرف از بهر کاری می‌برفت

911. *Başka bir gün erkenden Sıddîk acele bir iş için o taraftan gitti.*

باز احد بشنید و ضرب زخم خار   بر فروزید از دلش سوز و شرار

912. *Yine "Ahad"in ve diken darbının yarasını işitti. Onun gönlünden söz ve şerâr parladı.*

Hz. Sıddîk yine Hz. Bilâl'in "Ahad!" diye bağırdığını işitti ve efendisinin dahi yine on diken dalının darbeleriyle döverek vücûd-i şerîfini yaraladığını duydu. O hazretin kalb-i şerîfinden harâret ve âteş-i aşk ve kıvılcımlar parladı. "Şerâr" kıvılcımlar demektir. Burada harâretle çıkan âhlardan kinâyedir.

باز پندش داد باز او توبه کرد   عشق آمد توبهٔ او را بخورد

913. *Yine ona nasîhat verdi. O yine tövbe etti. Aşk geldi. Onun tövbesini yedi.*

Hz. Sıddîk yine cenâb-ı Bilâl'e i'tikādını yahûdîlerden saklaması için nasîhat verdi. O hazret dahi i'tikādını ızhârdan tövbe etti. Fakat onun kalb-i şerîfine aşk-ı Muhammedî ve aşk-ı Ahadî müstevlî olduğundan bu aşk onun tövbesini ve rücû'unu çiğnedi ve yuttu.

توبه کردن زین نمط بسیار شد   عاقبت از توبه او بیزار شد

914. *Bu nevi'den tövbe etmek çok oldu. O âkıbet tövbeden bîzâr oldu.*

"Nemat", yol ve tarîk ve nevi' ma'nâlarınadır. Ya'ni, Hz. Bilâl'in aşk galebesiyle bozduğu tövbeler çok def'a vâki' oldu. O hazret âkıbet böyle sonu gelmeyen tövbeden dahi bîzâr oldu ve "Ahad, Ahad!" nidâsını artık yahûdîler arasında hiç çekinmeksizin ızhâr etti ve kendisine yapılacak işkenceleri de hiçe saydı.

فاش کرد اسپرد تن را در بلا   کای محمد ای عدوی توبه ها

915. *Fâş etti, teni belâya teslîm etti. Dedi ki: "Ey Muhammed! Ey tövbelerin düşmanı!"*

Binâenaleyh i'tikādını yahûdîler arasında ızhâr etti ve cism-i şerîfini de onların yapacağı işkenceye ve azâba teslim etti de dedi ki: "Ey Muhammed (a.s.v.) ve ey aşk-ı ilâhîye karşı vâki' olan tövbe ve rücû'ların düşmanı! Resûl-i Ekrem Efendimiz'e "tövbelerin düşmanı" buyurulmasının sırrı *Fîhi Mâ Fîh*'in 27. faslında şöyle buyurulur:

"Cenâb-ı Mustafâ (s.a.v.)e birisi gelip: "Ben seni seviyorum!" dedi. Buyurdular ki: "İleri gel ki, ne söylüyorsun?" Yine: "Ben seni seviyorum!" dedi. Buyurdular ki: "Dikkat et ki, ne söylüyorsun?" Yine: "Ben seni seviyorum!" sözünü tekrâr etti. Buyurdular ki: "Şimdi sebât et ki, seni kendi elin ile öldüreceğim! Vay senin hâline!" Zamân-ı Mustafâ (s.a.v.)de birisi gelip dedi: "Ben bu dîni istemiyorum. Vallâhi, istemiyorum. Bu dîni geri al! Senin dînine girdiğim günden beri bir gün râhat etmedim. Mal gitti, zevce gitti, evlât gitti, hürmet kalmadı!" Cevâben buyurdular ki: "Hâşâ ki, bizim dînimiz onu kökünden ve dibinden koparmadıkça ve hânesini süpürmedikçe ve onu لَا يَمَسُّهُ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَ (Vâkıa, 56/79) [ya'ni "Ona tam bir sûrette temizlenmiş olanlardan başkası el süremez"] âyet-i celîlesi mûcibince tathîr etmedikçe gittiği mahalden geri gelsin!"O nasıl bir ma'şûktur ki, sende nefsine olan muhabbetin bir kılı bâkî kaldıkça cemâlini sana gösterir? Ve sen onun yolunda kendini fedâ etmedikçe nasıl onun lâyık-ı visâli olursun? Ma'şûk yüzünü göstermek için bi'l-külliyye kendinden ve âlemden bîzâr ve kendine düşman olman lâzımdır. Bir gönülde karâr eden bizim dînimiz onu Hakk'a îsâl etmedikçe ve onu bî-lüzûm olan şeylerden ayırmadıkça ondan el çekmez ilh..."

ای تن من وی رگ من پر ز تو   توبه را گنجا کجا باشد درو

916. *"Ey benim tenim ve ey benim damarım senden dolu olan! Ona tövbe sığmak nerede olur?"*

"Ey benim cismim ve bütün damarlarım senin aşkından ve muhabbetinden dolu olan Muhammed (a.s.)! Böyle aşk ile dolu olan o cisme nasıl tövbe sığar?"

توبه را زین پس ز دل بیرون کنم   از حیات خلد توبه چون کنم

917. *"Bundan sonra tövbeyi gönülden çıkarayım! Huld hayâtından nasıl tövbe ederim?"*

"Huld", dâim ve bâkî olmak demektir. "Hayât-ı huld", hayât-ı ebediyye ma'nâsına olup, aşk-ı ilâhî ile rûhânî olan yaşayıştan kinâyedir. Ya'ni, "Bundan sonra tövbe etmek fikrini gönülden çıkarayım! Zîrâ ruhânî olan zevkli bir yaşayıştan nasıl tövbe ederim?"

عشق قهارست و من مقهور عشق   چون شکر شیرین شدم از شور عشق

918. *"Aşk kahhârdır ve ben aşkın makhûruyum. Aşkın şûrundan şeker gibi tatlı oldum."*

"Aşk cismânî ve nefsânî olan hayâtı ve yaşayışı kahredicidir; ve o aşk benim cismânî ve nefsânî olan sıfatlarımı kahretmiş ve sıfât-ı rûhâniyyetimi izhâr etmiştir. Binâenaleyh ben aşkın sûret-i cismâniyyemde vukûa getirdiği şûrdan ve kargaşalıktan dolayı şeker gibi tatlı oldum ve rûhânî bir yaşayış içine daldım."

برگ کاهم پیش تو ای تند باد   من چه دانم که کجا خواهم فتاد

919. *"Ey sert rüzgâr! Senin önünde saman çöpüyüm. Ben nereye düşeceğimi ne bilirim?"*

"Tünd bâd", ya'ni "sert rüzgâr"dan murâd, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in aşkıdır. Ya'ni "Ey sert rüzgâr gibi olan aşk-ı Muhammedî! Ben senin huzûrunda bir saman çöpü gibiyim. Sen estiğin vakit beni nerelere götüreceğini ve nerelere düşeceğimi bilemem." Nitekim hadîs-i şerîfte القلب كريشة في فلاة يقلبها الرياح كيف يشاء ظهراً وبطناً ya'ni "Kalb sahrâda bir kuş tüyü gibidir; rüzgâr onu istediği gibi içine ve dışına çevirir" buyurulur.

گر هلالم گر بلالم می‌دوم   مقتدیٔ آفتابت می‌شوم

920. [904] *"Gerek hilâlim, gerek Bilâl'im, koşarım; senin güneşinin muktedîsi olurum!"*

"İster hilâl gibi incecik olayım, ister iri cisimli Bilâl olayım, sana tâbi' olup koşarım! Senin güneş gibi olan rûh-ı küllî-i Muhammedî'ne iktidâ ederim ve ay güneşin etrâfında koştuğu gibi nûr alıp koşarım."

ماه را با زفتی و زاری چه کار   در پی خورشید پوید سایه وار

921. *Ayın irilik ve zayıflık ile ne işi vardır? Gölge gibi güneşin arkasında koşar.*

Meselâ ay ister bedr hâlindeki gibi büyük ve ister hilâl hâlindeki ince ve küçük olsun onun büyüklük ve küçüklük ile ne münâsebeti vardır? Onun vaz'iyyet-i halkıyyesi gölge gibi güneşin arkasında koşmak ve devir etmektir; ve bu devri esnâsında her bir vaz'iyette ondan nûr almaktır.

با قضا هر کو قراری می‌دهد   ریش خند سبلت خود می کند

922. *Her kim ki, kazâya bir karâr verir, kendinin bıyığına istihzâ eder.*

"Rîş-hand", vasf-ı terkîbî olup "sakala gülücü" demektir ki, istihzâdan kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). "Seblet", "bıyık" ma'nâsına olup "seblet hod rîş-hand kerden" demek, kendisiyle istihzâ etmek ve kendini maskara etmek demek olur. Bu beyt-i şerîfte aşk kazâ-yı ilâhîye teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, aşkın hükmü ve te'sîri altında zebûn olan kimse, kazâ-yı ilâhî netîcesinde mağlûb ve zebûn olan kimseye benzer. Nitekim kazâ-yı ilâhîye karşı her kim sebât etmek ve onunla pençeleşmek isterse kendisi ile istihzâ eder.

برگ کاهی پیش باد آنگه قرار   رستخیزی و آنگهانی عزم کار

923. *Rüzgâr önünde bir saman yaprağı, sonra karâr, ha! Bir kıyâmet, sonra iş kasdı, ha!*

Ya'ni, aşk ve kazâ-yı ilâhî bir sert rüzgâr gibidir. İnsan dahi bunların önünde bir saman çöpü gibidir. Sert rüzgâr essin, sonra da saman çöpü kımıldamayarak yerinde dursun! Bu olur mu? Meselâ kıyâmet kopsun, sonra da o kıyâmet karışıklığı arasında bir insan kendinin husûsî bir işi ile meşgûl olsun! Bu mümkin mi? İşte aşk dahi sert rüzgâr ve kıyâmet gibidir. Aşk geldiği vakit insan kendine mâlik olmaz.

گربه در انبانم اندر دست عشق   یکدمی بالا و یك دم پست عشق

924. *"Aşkın elinde dağarcık içinde kediyim. Bir dem aşkın yukarısında ve bir dem aşağısındayım."*

"Ben aşkın elinde dağarcık içine konulmuş bir kedi gibiyim. O dağarcık ağzı bağlı olduğu için içindeki kedi dışarıya çıkmak arzûsuyla bir ân tırmanıp dağarcığın yukarısına ve ağız tarafına çıkar. Ve bir ân dahi aşağısına ve dip tarafına iner; ve aslâ dışarıya çıkamaz; çırpınıp durur. Ben de bu hâldeyim. Bu aşktan sıyrılıp çıkmak istediğim hâlde bir türlü çıkamam; çırpınır dururum."

او همی گرداندم بر گرد سر　　　نه بزیر آرام دارم نی ز بر

925. *"O beni başının etrâfına döndürür. Ne altında ârâm tutarım, ne de üstünde!"*

"Ben aşk dağarcığının içindeyim. O dağarcık beni gâh baş tarafına döndürür. Ağzı ve baş tarafı kapalı olduğu için çıkamam. Gâh alt tarafına çevirir. O torbanın dibine düşerim. Velhâsıl o dağarcığın ve torbanın ne altında ve ne de üstünde aslâ karârım ve sükûnetim yoktur!"

عاشقان در سیل تند افتاده اند　　　بر قضای عشق دل بنهاده اند

926. *Âşıklar şedîd sele düşmüşlerdir, aşkın hükmüne gönül koymuşlardır.*

Aşk şiddetle akan bir sele benzer. Âşıklar bu selin içine düşmüşlerdir. Bu kuvvetli ve şiddetli selin içinden çabalayıp çıkamazlar. Binâenaleyh aşkın hükmüne râzı olup kendilerini o akıntıya bırakmışlardır.

همچو سنگ آسیا اندر مدار　　　روز و شب گردان و نالان بی‌قرار

927. *Dönme yerinde değirmen taşı gibi, gece ve gündüz karârsız dönücü ve nâle edicidir.*

"Medâr", dönme yeri demektir, "devr" masdarından ism-i mekândır. Ya'ni, âşıklar dönme mahallinde olan değirmen taşı gibi karârsız ve durmaksızın dönücü ve nâle edicidir.

گردشش بر جوی جویان شاهدست　　　تا نگوید کس که آن جو راکدست

928. *Onun dönüşü ırmak arayıcılara şâhiddir. Hattâ kimse demesin ki, o ırmak râkiddir.*

"Cûy", ırmak; "cû", cüsten masdarının emr-i hâzırıdır. "Cûy-cû" vasf-ı terkîbî olup, "ırmak isteyici ve arayıcı" demektir, "cûy-cûyân" bu vasf-ı terkîbînin cem'idir. Zîrâ "ırmak arayıcı" zî-ruh olduğundan cem'i kāideten

"ân" ile gelir. Ya'ni, aşk akıcı bir ırmak ve âşığın vücûdu da ırmaktan gelen su ile dönen değirmen taşı gibidir. Binâenaleyh aşk ırmağının vücûduna delîl ve şâhid arayıcılar o âşığın değirmen taşı gibi vücûdunun dönüşünü görsünler. Bu dönüşü gören kimseler demesinler ki, o ırmak râkid ve durgun bir hâldedir.

گر نمی بینی تو جو را در کمین　　　گردش دولاب بیرونی ببین

929. *Eğer sen pusuda ırmağı görmüyor isen, dışarıya mensûb olan dolabın dönüşünü gör!*

Eğer sen pusuda ve bâtında olan aşk ırmağını görmüyor isen, dışarıda ve zâhirde dolap gibi dönen âşığın cismini ve manzûme-i şemsiyyelerin seyyârelerini gör!

چون قراری نیست گردون را ازو　　　ای دل اختر وار آرامی مجو

930. [914] *Mâdemki ondan feleğe bir karâr yoktur, ey gönül, yıldız gibi bir râhat arama!*

Mâdemki o aşk ırmağından çarh-ı feleğe ve ecrâm-ı semâviyyeye bir karâr ve sükûnet yoktur, ey cisim içinde hareket-i dâime hâlinde bulunan gönül! Sen dahi yıldızlar ve ecrâm gibi bir râhat ve sükûnet arama ve isteme! Zîrâ bunun imkânı yoktur. Beyt-i Hz. Pîr:

همه گردد دل پاره همه شب همچو استاره　　　شده خواب من آواره زسحر یار خودرا یم

"Aşk hançerinden paralanmış olan gönül, bütün gece yıldız gibi dönmektedir. Benim uykum serkeş olan ma'şûkumun seherinden âvâre olmuştur."

گر زنی در شاخ دستی کی هلد　　　هر کجا پیوند سازی بگسلد

931. *Eğer dala bir el vurur isen ne vakit bırakır? Her nereye ittisâl yapsan keser.*

"Dal"dan murâd, fer' olan vücûd-i izâfîdir. Ya'ni, ey kimse! Eğer sen bu vücûd-i izâfî âleminde asl-ı hakîkatin fer'i olan bir cisme ve sûrete âşık olup, ona el uzatır isen o asl-ı hakîkî gayretinden dolayı ne vakit seni kendi hâline bırakır? Her nereye ittisâl ve irtibât peydâ etsen, o ittisâli ve irtibâtı keser ve koparır.

گر نمی بینی تو تدویر قدر   در عناصر جوشش و گردش نگر

932. *Eğer sen kaderin tedvîrini görmüyor isen, anâsırda kaynayışa ve dönüşe bak!*

Eğer sen bu âlem-i kesâfette ve cismâniyette kader-i ilâhînin tedvîrini ve tasarrufunu basîret gözü ile görmüyor isen, his gözü ile anâsır-ı basîtanın birbirlerine karşı olan def' ve cezb gibi dönüşlerine ve kaynayışlarına ve taâmül-i kimyeviyyelerine bak!

زانکه گردشهای آن خاشاك و کف   باشد از غلیان بحر با شرف

933. *Zîrâ ki o hâşâk ü kefin dönüşleri şerefli olan denizin kaynayışından olur.*

"Çörçöp" ma'nâsına olan "hâşâk ile anâsırdan mürekkeb olan suver-i kesîfeye ve "köpük" ma'nâsına olan "kef" ile de ecsâmı terkîb eden anâsır-ı basîtaya işâret buyurulur. "Şerefli deniz"den murâd, aşktır. Ya'ni, ecsâm-ı mürekkebenin ve onları terkîb eden anâsır-ı basîtanın dönüşleri ve hareketleri ve taâmül-i kimyeviyyeleri, şerefli olan aşk deryâsının kaynayışından olur. Zîrâ her birisi kendi asılları olan vücûd-i hakîkîye vâsıl olmak isterler. Nitekim I. cildin baş tarafındaki 4 numaralı beytte هر کسی کو دورماند از اصل خویش. باز جوید روزگار وصل خویش ya'ni "Kendi aslından uzak düşen her bir kimse tekrâr kendi vaslının zamânını arar ve ister" buyurulmuş idi.

باد سر گردان ببین اندر خروش   پیش امرش موج دریا بین بجوش

934. *Hurûşda sergerdân olan rüzgârı gör! Onun emrinin önünde denizi kaynamada gör!*

"Hurûş", çağırma, bağırma, şamata; "sergerdân", başı dönmüş ve sersem demektir. Ya'ni, uğultu ve gürültü ile eserek önüne gelen şeyleri devirmek husûsunda kendisinden geçmiş ve sersem olmuş olan rüzgârı ve Hakk'ın emrinin önünde büyük dalgalar ile kabarıp kaynayan denizi gör.

آفتاب و ماه دو گاو خَرَاس   گرد می گردند و میدارند پاس

935. *Güneş ve ay büyük değirmenin öküzüdür. Etrâfı dönerler ve hıfzederler.*

Güneş ve ay fezâda büyük değirmen mesâbesinde olan bir manzûmenin iki öküzüdür. Güneş kendi mihveri etrâfında veyâhud fezâda kendi tevâbi'i olan seyyârât ile berâber kendine mahsûs olan bir mihverde döner ve câzibesiyle o seyyârâtı fezâya fırlamaktan hıfzeder. Ve ay dahi arz etrâfında hem kendi mihveri etrâfında ve hem de arz ile berâber güneşin etrâfında döner ve

arz üzerinde henüz fennin keşfedemediği muhâfaza işlerini görür. "Harâs" büyük değirmen ma'nâsınadır (*Burhân*).

اختران هم خانه خانه مى‌دوند   مركب هر سعد و نحسى مى‌شوند

936. *Yıldızlar dahi hâne hâne koşarlar. Her bir sa'd ve nahsin merkebi olurlar.*

Bu beyt-i şerîf ilm-i nücûm nokta-i nazarına göre beyân buyurulmuştur. "Yıldızlar"dan murâd, arzın hâricinde kalan manzûme dâhilindeki ecrâmdır ki, bunlara on iki burçtan ayrı ayrı hâneler tahsîs olunmuştur. İlm-i nücûm erbâbı bu ecrâmdan her birinin bu burç hânelerine tesâdüfünden bir hüküm çıkarırlar; ve bu ecrâmdam her birinin bir tabîati ve hâssıyeti vardır. Ecrâmın isimleri ve hâssıyetleri ve hânelerin isimleri âtîdeki cedvelde hülâsaten gösterilmiştir.

1-Tabîatlar ve hâssıyetler	2-Nuhûsete mâildir	3-Sa'd-i asgar	4-Nahs-i ekber	5-Sa'd-i ekber	6-Nahs-i asgar	7-Sa'd-i asgar	8-Mümtezic: Sa'd ile sa'd nahs ile nahs
2-Ecrâmın isimleri	Güneş	Ay	Zühal	Müşteri	Merih	Zühre	Utârid
3-Aslî hâneleri	Esed	Seretân	Delv-Cedy	Kavs-Hût	Hamel-Akreb	Sevr-Mîzan	Sünbüle-Cevzâ
4-Vebâl hânesi	Delv	Cedy	Esed-Seretân	Cevzâ-Sünbüle	Sevr-Mîzan	Hamel-Akreb	Kavs-Hût
5-Şeref hânesi	Hamel	Sevr	Mîzân	Seretân	Cedy	Hût	Sünbüle
6-Hubût hânesi	Mîzan	Akreb	Hamel	Cedy	Seretân	Sünbüle	Hût

Ya'ni, fezâda yıldızlar burçlarda hâne hâne koşarlar ve devir ederler. Her bir sa'din ve uğurun ve nahsin ve uğursuzluğun merkebi ve mazharı olurlar.

اختران چرخ گر دورند هى   وين حواست كاهلند و سست پى

937. *Hey! Feleğin yıldızları gerçi uzaktırlar ve senin havâssin kâhil ve gevşek ayaklıdır.*

"Hey", tenbîh ve ihtâr kelimesidir. Ya'ni, hey, efendi! Çarh-ı feleğin yıldızları gerçi uzaktırlar ve senin bu havâss-i hamse-i zâhiren ve bâtınen o yıldızların ahvâline vâkıf olmak husûsunda tenbeldir ve gevşek ayaklıdır.

İsmâîl-i Ankaravî (k.s.) hazretleri bu beyti şöyle ikinci bir vecih ile de tercüme buyurmuşlardır: "Hey! Eğer ki, feleğin yıldızları devir ediyorlar ise senin havâssin dahi kâhil ve gevşek ayaklı mıdır?" Ya'ni çarh-ı feleğin yıldızları burçtan burca ve hâne hâne dönüyorlar ise senin beş zâhir ve beş bâtın olan havâssin dahi tenbel midirler? Ve devir husûsunda gevşek ayaklı mıdırlar? Onların devri ve hareketi yok mudur? Hayır! Onlar da devir etmektedirler.

اختران چشم و گوش و هوش ما   شب کجااند و بیداری کجا

938. *Bizim göz ve kulak ve akıl yıldızlarımız gece neredelerdir? Ve uyanıklıkta neredelerdir?*

Görmüyor musun, bizim nûrlarıyla yıldızlara benzeyen göz ve kulak gibi havâss-i hamsemiz ve akıl ve fikir gibi havâss-i bâtınemiz gece uyku vaktinde neredelerdir? Onlar uyku zamânında bu âlem-i kesâfetten alâkalarını kesip hayâl ve rü'yâ âlemine dalarlar; ve o âlemin suretlerini görür ve seslerini işitirler ve o âlemin ahvâline göre düşünürler. Gündüz ve uyanıklık zamânında dahi o âlem-i hayâlden bu âlem-i kesâfete dönerler. Bu âlemin sûretlerini görür ve seslerini işitirler ve bu âlemin ahvâlini düşünürler. Binâenaleyh onların da bu sûretle dönüşleri ve hareketleri vardır.

گاه در سعد وصال و دلخوشی   گاه در نحسی و فرق و بی‌هشی

939. *Gâh visâl sa'di ve gönül hoşluğu içindedir, gâh firâk ve bî-hûşluk nahsi içindedir.*

Ya'ni, havâss yıldızlarımız dahi burçlarda hâne hâne koşarlar ve devir ederler. Ba'zan matlûblarına ve murâdlarına vâsıl olmak saâdeti içindedirler; ba'zan murâdlarından ayrılık sebebiyle şiddet-i gamdan kendilerinden geçmek nahsi ve uğursuzluğu içindedirler.

ماه گردون چون درین گردیدنست   گاه تاریك و زمانی روشنست

940. [924] *Feleğin ayı mâdemki bu dönmek içindedir, gâh karanlık ve bir zaman aydınlıktır.*

Ya'ni, feleğin sûrî olan ayı mâdemki bu dönme hâli içindedir, bir tarafı ba'zan güneşten ziyâ alamamak sûretiyle karanlıktır ve bir zaman dahi ziyâ almak sûretiyle aydınlıktır. Bunun gibi bizim vücûdumuzda sûrî ay gibi dönme hâli içinde bulunan kalbimiz dahi, ba'zan bir yüzü hakîkat güneşi tarafı-

na müteveccih olup nûr alır ve ba'zan dahi bu âlem-i kesâfet ve keserât tarafına müteveccih olup zulmet-i tabîiyye içinde kalır.

گه بهار و صیف همچون شهد و شیر   گه سیاستگاه برف و زمهریر

941. *Gâh bal ve süt gibi bahar ve yaz, gâh karın ve zemherinin siyâset mahallidir.*

Küre-i arzın yüzü dahi bu dönmek sebebiyle ba'zan bal ve süt gibi tatlı ve yumuşak baharın ve yazın ve ba'zan dahi karın ve zemherinin siyâset icrâ ettiği mahaldir. Ya'ni sath-ı arz ba'zan tecelliyât-ı cemâliyye-i Hak ile latîf ve ba'zan dahi tecelliyât-ı celâliyye-i Hak ile korkunç bir hâl ve manzara iktisâb eder. Arz mesâbesinde olan cism-i beşer dahi böyledir. Bir vakit bahar ve yaz mesâbesinde olan gençliğin ve bir vakit dahi kış mesâbesinde olan ihtiyarlığın meclâsıdır.

چونکه کلیات پیش او چو گوست   سَخْرَه و سجده کُنِ چوگان اوست

942. *Mâdemki külliyât onun önünde top gibidir, onun çevgânının musahharı ve secde edicisidir.*

"Sahra", zebûn ve mutî' ve musahhar demektir. "Secde-kün", vasf-ı terkîbîdir, "secde edici" demek olur. Bu beyt âtîdeki beytin mübtedâsıdır; ve âtîdeki beyit bunun haberi ve mütemmimidir. Ya'ni, ey kimse! Mâdemki, ecrâm-ı semâviyye ve arzın hey'et-i mecmûası gibi külliyât takdîrât-ı ilâhiyyenin tasarrufu önünde top gibi çelinmektedir ve Hakk'ın kudret çevgânının mutî'i ve secde ve serfürû edicisidir;

تو که یك جزوی دلا زین صد هزار   چون نباشی پیش حکمش بی‌قرار

943. *Ey gönül, sen ki, bu yüz binden bir cüzsün, onun hükmünün önünde nasıl karârsız olmazsın?*

Ey gönül! Sen bu manzûme-i şemsiyyeyi teşkîl eden güneş, ay, seyyârât ve unsuriyyât gibi mevâddın meselâ yüz binde birisin, senin külliyâtın olan bu eşyâ Hakk'ın kudreti ve hükmü altında top gibi çelinip döndüğü ve bî-karâr olduğu hâlde sen onun hüküm ve kazâsının önünde nasıl sükûnet içinde kalabilirsin? Şübhe yok ki, senin her bir sâniyen ve dakîkan Hakk'ın birbirine benzemeyen tecelliyâtı altında zebûndur.

چون ستوری باش در حکم امیر　　　گه در آخر حبس و گاهی در مسیر

944. *Emîrin hükmünde bir binek hayvanı gibi gâh ahırda hapis ve gâh gezme yerinde ol!*

"Sütûr", binek hayvanı; "mesîr", ism-i mekân olursa "gezme mahalli", masdar-ı mîmî olursa "gezmek ve seyr etmek" demek olur. Ya'ni, ey gönül! Mâdem sen kudret ve tecelliyât-ı Hakk'ın esîrisin, binâenaleyh o emîr-i hakîkînin hükmü altında bir binek hayvanı gibi ol! İsterse o seni bu âlem-i tabîat ahırında habseder, isterse yularından tutup seni rûhâniyet âleminde gezdirir.

چونکه در میخت ببندد بسته باش　　　چونکه بگشاید برو برجسته باش

945. *Vaktâki seni bir çiviye bağlar, bağlanmış ol! Vaktâki çözer, sıçrayıcı ol!*

Ey gönül! Kazâ-yı ilâhî seni bu âlem-i sûrette bir kayıd ile mukayyed kılarsa, bilki bu bağ kazâ-yı ilâhîdir. Kurtulmak için beyhûde çabalanma! Vaktâki seni tabîat ve sûret bağından çözer, git ve sıçta ve serbest ol! Fakat bu sıçrayışta eğrilik yapma!

آفتاب اندر فلك كژ می‌جهد　　　در سیه رویی کسوفش می‌دهد

946. *Güneş felekte eğri sıçrarsa kara yüzlülük içinde ona küsûf verir.*

Cenâb-ı Mevlânâ efendimiz bu beyt-i şerîfte küsûfu eski ulemânın kavline göre beyân buyurmuşlardır. Zîrâ zamân-ı şerîflerinde hükemâ arasında meşhûr olan fikir bu idi. *Mesnevî-i Şerîf*'te Hz. Pîr efendimiz meslek-i âlîleri usûl-i dînden olmayan fikirlerde kavl-i meşhûra muhâlefet etmemekdir. Ve eski hükemâ, "küsûf", güneş ile ayın "re's" ve "zeneb ukdeleri"nde dakîka-i vâhide üzerinde ictimâ'ı vaktinde olur, derler. Ve bu vaz'iyet güneşin eğri hareketi telakkî olunur idi. Cenâb-ı Pîr efendimiz âtîdeki beyt-i şerîften anlaşılacağı üzere âdet-i seniyyeleri mûcibince "zeneb ukdesi" ma'nasından insanların eğri hareketlerine intikāl buyurmuşlardır. Binâenaleyh *Mesnevî-i Şerîf*'te eski hükemânın kavlinin zikri cenâb-ı Mevlânâ efendimizin bu fikirde olduklarına delîl olamaz. Zîrâ III. cildin 26 numarasına müsâdif olan ذره‌ها دیدم دهانشان جمله باز . گر بگویم خوردشان گردد دراز [ya'ni "Zerreler gördüm, ağızları hep açık; eğer onların yemeğini söylersem uzun olur"] beytinde keşfen mikropların vücûdunu haber verir. Ve yine [2. cildin] 42 numarasına müsâdif olan آفتابا ترك این گلشن کنی . تاکه تحت الارض را روشن کنی [ya'ni "Ey güneş! Arzın altını aydınlatmak için bu gülşeni terk edersin"] beytinde arzın devrine işâret buyuran

Hz. Pîr efendimiz nasıl bu fikirde olabilir? *Mesnevî-i Şerîf*'te kavl-i meşhûr üzerine vâki' olan beyânât çoktur. Ezcümle kavl-i meşhûra göre zebîh İsmâîl (a.s.)dır. *Mesnevî-i Şerîf*'te de müteaddid mahâlde zebîhin İsmâîl (a.s.) olduğu mezkûrdür. Halbuki *Dîvân-ı Kebîr'de* اسحق نبی باید بودن قربان شده خاك درمن [ya'ni "Benim kapımın toprağında kurbân olmuş İshâk Nebî olmak gerektir"] buyurulduğuna göre cenâb-ı Pîr indinde keşfen zebîh İshâk (a.s.)dır. Nitekim Muhyiddîn-i Arabî (k.s.) hazretleri de bunu *Fusûsu'l-Hikem*'lerinde Fass-ı İshâkî'de beyân buyurmuşlardır.

Beytin îzâhı: Ya'ni güneş felekte eğri hareket ederse onun bu eğri hareketi küsûfa sebeb olup ona kara yüzlülük verir.

از ذَنَبْ پرهیز کن هین هوشدار　　　تا نگردی تو سیه رو دیگ وار

947. *Zenebden perhîz et! Âgâh ol! Akıl tut, tâ ki, tencere gibi kara yüzlü olmayasın!*

"Zeneb"den murâd, şer'in ta'yîn ettiği hudûdun hâricine çıkmak. Ya'ni, ey gönül! Güneş eğri hareketi ile zeneb ukdesinde kara yüzlü olduğu gibi sen de hadd-i şer'î hâricinde hareket etmekle tencere gibi kara yüzlü ve isli ve paslı olursun. Binâenaleyh eğer kazâ-yı ilâhî seni serbest ve re'yinle harekete bırakırsa günâhtan ve şer'e muhâlefetten sakın ve aklını başına al!

ابر را هم تازیانهٔ آتشین　　　می‌زنندش کانچنان رَوْ نی چنین

948. *Buluta da âteşîn kamçı vururlar. Derler ki: "Öyle git, böyle değil!"*

Zâhirî bulutlara vurulan "âteşîn kamçı"dan murâd, şerâre-i elektrikiyyedir ki, ona "şimşek" derler. Kuvâ-yı tabîiyyeden bir kuvvettir. Bu beyt-i şerîfte Tirmizî'nin İbn Abbâs hazretlerinden rivâyet ettiği şu hadîse işâret buyururlur: ملك من ملائكة الله موكل بالسحاب معه محاريق من نار يسوق بها السحاب حيث شاء الله ya'ni "Allâh'ın meleklerinden bir melek vardır ki, buluta müvekkeldir. Onunla berâber ateşten mahârîk vardır ki, onunla bulutları Allâh'ın dilediği cihete sevkeder." Ya'ni Hakk'ın melekleri ve ta'yîn buyurduğu kuvvetleri buluta "Şu istikâmette git, o istikâmette gitme!" diye ateşli kamçıyı ve elektrik cereyanlarını vururlar.

بر فلان وادی ببار این مبار　　　گوشمالش می‌دهد که گوش دار

949. *"Filân vâdiye yağdır, bu tarafa yağdırma; kulak tut!" diye ona gûş-mâl vururlar.*

Ya'ni, "Yağmuru filân vâdiye yağdır; bu tarafa yağdırma; emr-i ilâhîyi dinle; ona muhâlefet etme!" diye melekler ya'ni kuvâ-yı ilâhiyye o bulutlara gûş-mâl verirler, ya'ni tenbîhât ve ihtârât icrâ ederler.

عقل تو از آفتابی بیش نیست　　　　اندران فکری که نهی آمد مأیست

950. [934] *Senin aklın bir güneşten ziyâde değildir. O bir fikirde ki, nehy geldi, durma!*

Ey kimse! Senin aklın güneş gibi olan akl-ı küllden ziyâde değildir; ve akl-ı küll sâhibi Server-i âlem Efendimiz ve onun vârisleri olan ehassu'l-havâs evliyâdır. Sana vârid olan bir fikir hakkında ki, o akl-ı küll tarafından nehy geldi, sûre-i Haşr'da vâki' olan وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا (Haşr, 59/7) ya'ni "Resûlün size getirdiği şeyi alınız ve sizi nehyettiği şeyden dahi kaçınınız!" âyet-i kerîmesi mûcibince artık o fikir üzerinde durma!

کژ منه ای عقل تو هم گام خویش　　　　تا نیاید آن کسوف او بپیش

951. *Ey akıl! Sen adımını dahi eğri koyma, tâ ki, onun o küsûfu öne gelmesin!*

Binâenaleyh, ey teklîf-i ilâhîye ehil olan akl-ı mu'teber! Sen yalnız nehyolunan şeyden kaçmak değil, belki hayât-ı dünyeviyyendeki atacağın adımları dahi o akl-ı küll sâhibinin adımlarına uydur; ve onun adımlarını örnek yap! Zîrâ onun adımları hâricinde atılan eğridir. Zâhirî güneş eğri hareketten küsûfa uğradığı gibi sen dahi akl-ı küll sâhibinin adımlarına ve sünnet-i seniyyesine muhâlif olan eğri adımlarından ve eğri fikirlerinden dolayı küsûfa uğrayıp kararmayasın!

چون گنه کمتر بود نیم آفتاب　　　　منکسف بینی و نیمی نور تاب

952. *Vaktâki günâh kemter ola, güneşin yarısını münkesif ve yarısını parlak nûr görürsün.*

Günâh ve muhâlefet kemter ve ziyâde az olduğu vakit, zâhirî güneş gibi akıl güneşinin yarısı münkesif ve kararmış ve yarısı nûrlu ve parlak görünür ve küsûf-i cüz'îye uğrar.

که بقدر جرم می گیرم ترا　　　　این بود تقریر در داد و جزا

953. *Der ki: "Cürüm mikdârıyla seni tutarım. Adlde ve cezâda takdîr bu olur."*

Hak Teâlâ akıl güneşinin bu küsûf-i cüz'îsi ile işâret buyurup der ki: "Seni cürmün ve kabâhatinin derecesine göre muâhaze ettim. Zîrâ adâlet icrâ etmekte ve cezâ vermekte benim takdîrim bu olur. Zîrâ adâlet ve cezâ cürüm ve kabâhat ile mütenâsib olmak lâzım gelir."

خواه نیك و خواه بد فاش و ستیر ・ بر همه اشیا سمیعیم و بصیر

954. *"İster iyi ve ister kötü, açık ve örtülü bütün eşyâ üzerine semî'iz ve basîriz!"*

"Biz iyi ve kötü ve açık ve gizli olan her şeyin lisân-ı isti'dâd ile vâki' olan taleblerini işitici ve onların ef'âl ve harekâtını görücüyüz!"

زین گذر کن ای پدر نوروز شد ・ خلق از خلاق خوش پدفوز شد

955. *Ey baba! Bundan geç. Yeni gün oldu. Halk Hallâk'tan hoş-bedfûz oldu.*

"Bedfûz", ağız içi ma'nâsınadır; "betnûz" ve "petnûz" dahi lügattir. "Hoş-bedfûz", vasf-ı terkîbîdir; sıfat, mevsûftan mukaddem zikredilmek sûretiyle yapılmıştır, "ağzı tatlı ve latîf olan" demektir. "Nevrûz"dan murâd, yeni bir tecellî-i ilâhîdir. Bu beyt-i şerîfte Hz. Pîr zât-ı şerîflerine hitâb edip buyururlar ki: Ey maârif-i ilâhiyye müştâklarının babası! Bu zamandaki sözlerden vazgeç! Yeni bir tecellî-i ilâhî vâki' oldu ve isti'dâd sâhibi olan halkın rûh ağızları Hallâk hazretlerinin bizlere olan bu tecellîsinden hoş ve tatlı ve latîf oldu. Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' خلق از اخلاق خوش فیروز شد ya'ni "Halk bu nevrûzun bereketiyle latîf ve hoş ahlâktan dolayı mes'ûd oldu" demek olur.

باز آمد آب جان در جوی ما ・ باز آمد شاه ما در کوی ما

956. *Cân suyu bizim ırmağımıza tekrâr geldi. Bizim şâhımız bizim köyümüze yine geldi.*

"Can suyu"ndan murâd, Hakk'ın tecellîsidir ki, bu tecellî zâtî ve sıfâtî ve esmâî olur. "Irmak"tan murâd rûhtur. "Köy"den murâd, cism-i sûrîdir. Cenâb-ı Pîr efendimiz buyururlar ki: Bizim rûh-ı latîfimize Hakk'ın yeni bir tecellîsi vâki' oldu. Binâenaleyh bizim şâh-ı hakîkîmiz olan Hak Teâlâ hazretleri tecelliyâtıyla bizim köyümüz olan sûret-i cismâniyyemize tenezzül buyurdu.

می‌خرامد بخت و دامن می‌کشد نوبت توبه شکستن می‌زند

957. *Baht salınır ve etek çeker, tövbe bozuculuk nevbetini çalar.*

"Baht"tan murâd, tâli' ve ikbâl-i ezelîdir. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfte tâli'-i ezelîyi uzun eteklerini toplayarak nazlı nazlı salınıp gezen bir dilbere teşbîh buyururlar. Ya'ni, baht ve ikbâl-i ezelî dilberi şu sırada eteklerini toplayarak nazlı nazlı hırâmân oluyor. Esrâr-ı ilâhiyyeyi fâş etmemek husûsunda vâki' olan tövbeyi bozmak için nevbet çalıyor. "Nevbet çalmak", eski zamanlarda rütbe alan erbâb-ı ikbâlin kapısında mehterlerin muzıka çalarak o kimsenin ikbâlini ve rütbesini halka i'lân etmek demektir.

توبه را بار دگر سیلاب برد فرصت آمد پاسبانرا خواب برد

958. *Tövbeyi diğer def'a seylâb götürdü; fırsat geldi, bekçiyi uyku götürdü.*

Tövbeyi tekrâr aşk seli aldı, götürdü. Zîrâ tövbe kurb-i Hak için vesîledir. Binâenaleyh tövbe Hak'tan hicâb vaktinde, zuhûruyla mûcib-i bu'd olan muhâlefetten Hak tarafına dönmek demektir. Halbuki Hakk'a vuslat hâlinde ve kurb husûlünde Hakk'a rücû'a mahal kalmaz. Çünkü rücû', nazarında Hak meşhûd olmadığı vakit olur. Hak meşhûd olunca tövbenin ve rücû'un ma'nası ve imkânı kalmaz. Binâenaleyh bu tecellî vaktinde hicâb vaktinin bekçisi olan akıl uykuya yatar.

هر خماری مست گشت و باده خورد رخت را امشب گرو خواهیم کرد

959. *Her humâra mensûb olan sarhoş oldu ve bâde içti. Bu gece eşyâyı rehin edeceğiz.*

"Humâr", sarhoşluktan sonra ârız olan sersemlik. "Raht"tan murâd, vücûd-i izâfînin ahkâm ve âsârı. Ya'ni, evvelce vâki' olan tecellî-i Hak şarâbının humârına mensûb olan her bir kimse tekrâr vâki' olan bu tecellî üzerine sarhoş oldu ve aşk bâdesini içti. Artık bu gece kendi varlığımızın yükünü ve eşyâsını ya'ni sıfatlarını vücûd-i hakîkîye rehin edeceğiz, ya'ni kendi varlığımızı Hakk'ın varlığına da habsedeceğiz.

زان شراب لعل جان جان فزا لعل اندر لعل اندر لعل ما

960. [944] *Cânın cân artırıcı olan şarâb-ı la'linden bizim la'limiz içinde la'l içinde la'l vardır.*

"Şarâb-ı la'l", la'l renkli olan aşk şarâbı demektir. "La'l-i cân-fezâ", şarâb-ı la'lin sıfatı olur. Ba'zı nüshalarda "şarâb-ı la'l-i cân" ile "cân-fezâ" arasında vâv-ı âtıfe vardır. Bu sûrette la'l-i cân-fezâ, şarâb-ı la'lin atf-ı müfessiri olur. İkinci mısrâ'daki birinci "la'l"den murâd, kalbin üçüncü mertebesidir; ve bu mertebe aşk ve muhabbet mahallidir; ve nûru kırmızıdır. "Bizim la'limiz"den murâd, Hz. Pîr efendimizin kalb-i şerîfleridir. "Cân"dan murâd, Hak'tır. Ya'ni, Hakk'ın cân artırıcı ve rûhu kuvvetlendirici olan la'l renkli aşk şarâbından bizim la'l renkli nûr sâhibi olan kalbimizin üçüncü mertebesinin içinde o la'l renkli aşk şarâbı vardır, demek olur.

Ma'lûm olsun ki, her sâlikin kendi neş'esinin kābiliyet ve isti'dâdı iktizâsınca bir mi'râcı vardır; ve sâlikin mi'râcı kalbin yedi tavrı kendisine keşfolunduğu vakit tamâm olur.

Birinci tavır: Mertebe-i şerîattir. Bu mertebenin nûru mâvidir.

İkinci tavır: Mertebe-i tarîkattir. Onun nûru sarıdır.

Üçüncü tavır: Makām-ı rûh ve dâr-ı ma'rifettir; ve onun nûru kırmızıdır. Bu tavırda aşk şarâbını içirip sâliki sarhoş ederler.

Dördüncü tavır: Mükâşefe ve müşâhede ve rü'yet mertebesidir; ve onun nûru beyazdır. Sâlike bu mertebede zuhûr eden hâle hâl-i vuslat derler.

Beşinci tavır: Cennet-i kalbdir ki, bu mertebe Hakk'ın muhabbetine tahsîs olunmuştur. Dünyâ ve âhiret muhabbetinin ve aşk âleminin bu mertebede yeri yoktur. Bu mertebenin nûru yeşildir.

Altıncı tavır: İlm-i ledünnî mahallidir. Bu tavra "beytü'l-hikme" dahi derler. Bunun nûru karadır.

Yedinci tavır: Mahzen-i esrâr-ı ilâhîdir. Ona "beytü'l-izzet" dahi derler. Bu tavır kalb-i ekmelin tavrıdır. Bu tavırda nefis, kalb ve akıl ve rûh ve sır i'tibârları kalkar. Nefis makāmında i'tibâr olunan vücûd-i ma'nevîye "rûh-ı kudsî" derler. Bu makāmdaki zât âlem-i kesret ve vahdette tayerân eder. Bu makāmın nûru renksiz ve nişânsızdır. (*Şerh-i Ma'nevî*'den hülâsadır.)

İmdi insân-ı kâmil bu tavırlardan her birine tenezzül edip sâlikleri isti'dâdlarına göre terbiye buyururlar. Binâenaleyh bu beyt-i şerîfte cenâb-ı Pîr efendimiz la'l renkli aşk şarâbını huzûrda olan sâliklere kalb-i şerîflerinin üçüncü mertebe ve tavrına bi't-tenezzül dağıtmış ve sâkîlik etmiş oluyorlar.

باز خرم گشت مجلس دلفروز خیز دفع چشم بد اسپند سوز

961. *Meclis gönül parlatıcı olarak yine hurrem oldu. Kalk, kötü gözü def' için üzerlik yak!*

"Sipend", "üzerlik tohumu" demektir ki, hasedçilerin nazarı değmesin için tütsü yaparlar. Burada "sipend yakmak" mecâzî olan varlığı nefyetmekten kinâyedir. Nitekim bu beyitlerde de işâret olunmuştur. Beyit:

بیش بنما جمال شهر افروز　　　چون نمودی برو سپند بسوز

آن جمال تو چیست مستئ تو　　　آن سپند تو چیست هستئ تو

"Şehir parlatıcı olan cemâli ziyâde göster; gösterdiğin vakit de onun üzerine üzerlik yak! Senin o cemâlin nedir? Senin sarhoşluğundur. Senin o üzerlik tohumu nedir? Senin varlığındır."

Ya'ni meclis-i irfân ve zikrimiz bu meclis ehlinin kalblerinin nûrunu parlatıcı olarak hurrem oldu ve latîf haller oldu. Kalk, ey sâlik! Bu aşk şarabının sarhoşluğu içinde vücûd-i mecâzîni nefyet! Ve bu nefy-i vücûd içinde nefsânî ve hasûd olan kimselerin ta'nının aslâ sana te'sîri olmasın!

نعرهٔ مستان خوش می‌آیدم　　　تا ابد جانا چنین می‌بایدم

962. *Sarhoşların na'rası bana hoş gelir. Ey cân! Ebede kadar bana böyle gerektir.*

Ya'ni, meclisimizde la'l renkli şarâb-ı aşkı içen sarhoşların na'rası bana hoş ve latîf gelir. Ey cân, ya'ni ey sâlik! Bana ve benim mürşidliğime lâzım olan şey ebede kadar senin böyle aşk-ı ilâhî ile na'ra atmandır ve Hak sarhoşu olmandır.

نك هلالی با بلالی یار شد　　　زخم خار او را گل و گلزار شد

963. *İşte, bir Hilâl bir Bilâl ile yâr oldu; diken yarası ona gül ve gülzâr oldu.*

"Bir Hilâl"den murâd, kesret-i riyâzat ve şiddet-i mücâhede sebebiyle vücûd-i şerîfleri nahîf olan ve mest-i aşk-ı ilâhî olup huzûr-ı Pîr'de na'ra vuran ve âh eden Çelebi Hüsâmeddîn efendimiz olmak muhtemeldir. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da onlar hakkında şöyle buyurulur:

"Hudâvendigâr takrîr-i hakāyıka meşgūl oldukları her bir vakitte Çelebî'ye inâyet-i rûhâniyâttan öyle inâyet hâsıl olurdu ki, külliyyen kendini kaybedip, hayli müddet zevkinden ve o hâlin letâfetinden medhûş kalır idi..."

Ve diğer bir zât olmak dahi muhtemeldir. Nitekim yine *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da şöyle buyurulur:

"Bir gün Hudâvendigâr hazretleri dam üzerinde idi. Ashâbdan bir tâife hâne derûnunda hakāyık ve maânî bahsiyle meşgūl idiler. Onlardan birisi şiddet-i şevk ve zevk sebebiyle harâretli ciğerinden bir âh-ı sert çekti ilh..."

Sâliklerin âh edip, na'ra atmaları hakkında Hz. Pîr efendimizin mütâlaaları *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 40. faslında şu vecihle mezkûrdür:

"İhtilâf-ı ahvâle binâen ba'zan âh etmezsen zevk gider; ve eğer böyle olmasa idi Hak Teâlâ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ (Tevbe, 9/114) [Şübhesiz ki, İbrâhîm çok âh u vâh ederek yalvaran ve yumuşak huylu idi] buyurmaz idi; ve hiçbir tâati ızhâr etmemek lâzımdır. Zîrâ ızhâr dahi zevktir; ve bu söylediğin sözü zevk husûlü için söylüyorsun. Eğer dâfi'-i zevk ise, zevk husûlü için, zevki izâle eden şeye mübâşeret ediyorsun." Ve Hz. Pîr'in bu hitâbı huzûrda evlâdlardan birinin "âh" etmesine karşı diğer birinin, "Âh ettin, zevk gitti. Âh etme, zevk gitmesin!" diye vâki' olan i'tirâzına cevâb idi.

Ya'ni, işte şimdi huzûrumuzda bulunan bir Hilâl aşk-ı ilâhî ile feryâd etmek husûsunda, geçmiş zamandaki bir Bilâl'e yar ve arkadaş oldu. Yahûdînin vurduğu diken yarası Hz. Bilâl'e müessir olmadığı gibi bu Hilâl'e de diken yarası mesâbesinde olan meşakkatler, riyâzatlar ve şiddetli mücâhedeler gül ve gülzâr oldu."

گر ز زخم خار تن غربال شد　　　جان و جسم گلشن اقبال شد

964. *Gerçi ten diken yarasından kalbur oldu, cismimin cânı ikbâlin gülşeni oldu.*

Hz. Bilâl derdi ki: "Vâkıa, yahûdînin diken yarasından cismim kalbur gibi delik delik oldu. Fakat bu cismime taalluk eden cânım ikbâl ve devlet-i ma'neviyyenin gülşeni oldu." Ba'zı nüshalarda "cân" ile "cisim" arasında vâv-ı âtıfe vardır. Bu sûrette ma'nâ "Hem cânım ve hem de cismim ikbâlin gülşeni oldu" demek olur ki, bu da, cismimdeki kesâfet kalktı ve rûh hükmünü iktisâb etti ve devlet-i ma'nevînin gülşeni oldu" demekten kinâyedir.

تن بپیش زخم خاران جهود　　　جان من مست و خراب آن ودود

965. *Cisim cühûdun dikenlerinin yarası önündedir. Benim cânım o Vedûd'un mesti ve harâbıdır.*

"Vedûd", esmâ-i hüsnâdandır. Lügat ma'nası "muhabbet edici" demektir. Ya'ni, benim cismim zâhirde yahûdînin vurduğu diken yarasının önündedir. Fakat rûhum o kullarına Vedûd olan Hak Teâlâ hazretlerinin sarhoşu ve harâbıdır. Binâenaleyh bu zevk-i ma'nevî elem-i cismânînin hicâbı olur.

بوی جانی سوی جانم می‌رسد　　　بوی یار مهربانم می‌رسد

966. *Câna mensûb olan koku benim cânım tarafına erişir. Mihribân olan yârin kokusu bana erişir.*

"Cânî"deki "yâ" nisbet için olursa "cân"dan murâd, Hak olur. Ya'ni, canların cânı olan Hak Teâlâ'ya mensûb koku benim rûhum tarafına erişir; ve rûhum tarafından dahi o mihribân ve Rahîm olan yâr-i hakîkînin kokusu bu cismim ile berâber olan benim benliğime erişir. Ve eğer "cânî"deki "yâ" vahdet için olursa bundan murâd, rûh-ı küllî-i Muhammedî (s.a.v.) Efendimiz olur. Ya'ni, bir cânın ve rûh-ı Muhammedî'nin kokusu benim cânım tarafına erişir. Ümmetine şefîk ve mihribân olan yârin kokusu bana erişir ve bu koku vâsıtasıyla şûrîde olurum.

از سوی معراج آمد مصطفی   بر بلالش حبّذا لی حبّذا

967. *Mustafâ mi'râc tarafından geldi. Onun Bilâl üzerine "Habbezâ lî habbezâ!" demesi oldu.*

"Habbezâ", âferîn ve tahsîn için kullanılan bir ta'bîrdir. Ya'ni, Resûl-i Ekrem hazretleri mi'râcdan avdet buyurdukları vakit Bilâl-i Habeşî hazretlerine: یا بلال حبذا لی حبذا ya'ni "Ey Bilâl! Sen benim için memdûhsun ve ümmetimin iyi ve hayırlı efrâdındansın!" buyurdular. Bu medhin sebebi budur ki: Resûl-i Ekrem hazretleri mi'râc esnâsında önlerinde Bilâl-i Habeşî hazretlerinin na'linlerinin tıkırdısını işitmiş idiler; ve bundan bahis buyurduktan sonra bu sözü söylediler. Bu beyit yukarıdaki 963 numaralı beyte merbûttur. Ya'ni, Bilâl-i Habeşî hazretleri tecellî-i mi'râcda Resûl-i Ekrem hazretleriyle berâber bulunduğu gibi huzûrumuzda Bilâl'in yâri olan bir Hilâl dahi bize olan tecellî-i ilâhîde berâberdir. Binâenaleyh Resûl-i Ekrem hazretlerinin sünnet-i seniyyesine binâen biz de o Hilâl'e: یا هلال حبذا لی حبذا [ya'ni "Yâ Hilâl! Sen benim için memdûhsun ve iyi ve hayırlısın!"] deriz.

چونکه صدیق از بلال دم درست   این شنید از توبهٔ او دست شست

968. *Vaktâki Sıddîk doğru sözlü olan Bilâl'den bunu işitti, onun tövbesinden el yıkadı.*

Vaktâki Ebû Bekr es-Sıddîk hazretleri sözünü özü gibi dosdoğruca ızhâr eden Bilâl-i Habeşî hazretlerinden bu tövbeden dahi rücû'u işitti, artık onun tövbesinden ümîdini kesti ve nasîhati terketti. "Dest şüsten", el yıkamak, terk etmekten kinâyedir.

باز گردانیدن صدیق رضی الله عنه واقعه وامتحان بلال رضی الله عنه را وظلم
وجهودانرا بروی و احد احد گفتن او وافزون شدن کینهٔ جهودان وقصه کردن
آن قضیه پیش مصطفی علیه الصلاة و السلام ومشورت درخریدن او ازجهودان

Sıddîk (r.a.)ın Bilâl (r.a.)ın vâkıasına ve mihnetlenmesine ve cühûdların onun üzerine olan zulmüne geri dönmesi ve onun "Ahad, Ahad!" demesi ve cühûdların kîninin ziyâde olması ve o kazıyyeyi Mustafâ (a.s.v.)ın huzûrunda hikâye etmesi ve onu cühûdlardan satın alınması hakkındaki meşveret

Ya'ni, Sıddîk (r.a.) müşriklerin Hz. Bilâl'e eziyet ve zulüm ettikleri mahalle geri döndü ve Hz. Bilâl'in o kadar ezâ ve cefâya rağmen yine "Ahad, Ahad!" dediğini ve cühûdların Hz. Bilâl'e karşı kinlerinin ve düşmanlıklarının şiddetlendiğini gördü; ve bu gördüğü hâli Resûl-i Ekrem Efendimiz'in huzûrunda hikâye etti; ve Hz. Bilâl'in cühûdlardan satın alınması hakkında istişâre ettiler. Bu vak'anın tafsîli *Tefsîr-i Begavî*'de ve *Sîret-i Halebî*'de münderiçtir.

بعد ازان صدیق پیش مصطفی　　　گفت حال آن بلال با وفا

969. *Ondan sonra Sıddîk, Mustafâ'nın huzûrunda o vefâlı Bilâl'in hâlini söyledi.*

Ya'ni, Hz. Ebu Bekr es-Sıddîk Cenâb-ı Bilâl'in hâlini tekrâr gördükten sonra Resûl-i Ekrem Efendimiz'in huzûruna geldi ve aşkında vefâlı olan Hz. Bilâl'in hâlini söyledi.

کان فلك پیمای میمون بال چُست　　　این زمان در عشق و اندر دام تست

970. [954] *Dedi ki: "O felek ölçücü, mübârek olan kalbi çevik şimdi senin aşkında ve tuzağındadır."*

"Felek-peymâ", vasf-ı terkîbîdir, "felek ölçücü" ma'nâsınadır. Bundan murâd mi'râc-ı nebevîde Server-i âlem Efendimiz ile berâber bulunmasıdır. Nitekim yukarıda 967 numaralı beyitte geçti. Ba'zı nüshalarda "bâl" yerine "fâl" yazılmıştır. "Meymûn-fâl", tâli'i mübârek olan demektir. Ya'ni, "Yâ Resûlallâh! Zât-ı şerîfinle mi'râcda berâber olan ve kalb-i mübâreği aşkta çevik bulunan Hz. Bilâl şimdi senin aşkına ve aşkının tuzağına mübtelâdır."

باز سلطانست زان جغدان برغ   در حدث مدفون شدست آن زفت گنج

971. *"Sultânın doğanıdır, o baykuşlardan zahmettedir; o azîm hazîne pislik içine medfûn olmuştur.*

Bilâl-i Habeşî hazretleri sultân-ı hakîkî olan Hakk'ın mukarrebidir ve bir şâhın kolunda beslediği bir doğan kuşu gibidir. O baykuş gibi olan müşriklerden işkence içindedir. O Hz. Bilâl bir azîm nûr ve cevher-i îmân hazînesidir. Pislik yığını mesâbesinde olan müşrikler arasında gömülmüş kalmıştır. Zîrâ Hak Teâlâ müşrikler hakkında إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ (Tevbe, 9/28) ya'ni "Müşrikler ancak necestir ya'ni pisliğin aynıdır" buyurmuştur. "Cuğd", baykuş demektir.

جغدها بر باز استم می کنند   پر و بالش بی گناهی می کَنَند

972. *"Baykuşlar doğana zulmediyorlar. Onun kanadını bir günâhı olmaksızın yoluyorlar."*

جرم او اینست کو بازست و بس   غیر خوبی جرم یوسف چیست پس

973. *"Onun kabâhati budur ki, ancak doğandır. İmdi, Yûsuf'un kabâhati güzellikten başka nedir?"*

Hz. Bilâl'in kabâhati ancak şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın doğan kuşu olması ve ona yakın bulunmasıdır ve bâtınındaki güzelliktir. Nitekim Yûsuf (a.s.)ın kardeşleri indindeki kabâhati ancak onun güzelliği olmuştur.

جغد را ویرانه باشد زاد و بود   هستشان بر باز زان خشم جهود

974. *Baykuşun zâd u bûdu vîrâne olur. Ondan dolayı doğan üzerine onların cühûd öfkesi olur.*

"Zâd u bûd", yer ve yurt ve esbâb-ı maîşet demektir (*Bahâr-ı Acem* ve *Burhân*). Ya'ni, baykuşların yeri ve yurdu ve esbâb-ı maîşeti vîrâne ve harâb yerler olur. Doğan kuşunun yeri ve yurdu ve esbâb-ı maîşeti ise pâdişâhın köşkü ve sarayı ve bileğidir. Binâenaleyh süflî olan baykuşlar ulvî olan doğanı bu ulviyetinden dolayı çekemezler. Onun hakkında çıfıtlara mahsûs olan şiddetli bir öfke beslerler.

که چرا می یاد آری زآن دیار   یا ز قصر و ساعدان شهریار

975. *Derler ki: "Niçin o diyârdan yâhud o şehriyârin köşkünden ve bileğinden yâd getiriyorsun?"*

Baykuş mesâbesinde olan münkirler mü'mine derler ki: "Niçin sen bize Hak'tan ve hakîkatten bahsediyorsun? Ve şehriyâr-i hakîkî olan Hakk'a ezeldeki yakınlıktan dem vuruyorsun? Biz böyle şeyler düşünmek istemeyiz. Bu dünyâda yeyip içmek ve zevk etmek dururken niçin Hak ve âhiret hayâlleriyle içimizin râhatını selb edip kendimizi bu dünyânın her türlü zevklerinden mahrûm edelim?"

در ده جغدان فضولی می‌کنی   فتنه و تشویش در می‌افگنی

976. *"Baykuşların mahallesinde fuzûlluk ediyorsun, fitne ve teşvîş bırakıyorsun!"*

"Biz bu dünyâ harâbesinin baykuşlarıyız. Sen bizim mahallemizde fuzûlluk ve boş sözler ile gevezelik ediyorsun. Bizim hayât-ı dünyeviyyemize fitne ve teşvîş bırakıyorsun ve râhatımızı kaçırıyorsun. Binâen[aleyh] sen bu halkın düşmanısın!"

مسکن ما را که شد رشك اثیر   تو خرابه خوانی و نام حقیر

977. *"Bizim meskenimiz ki, esîrin reşki oldu, harâbe ve hakîr ad ta'bîr ediyorsun!"*

"Bizim meskenimiz olan bu dünyâyı âlem-i esîr kıskanır. Zîrâ âlem-i esîr sûretsiz bir seyyâle-i latîfeden ibârettir. Keserâttan ve güzel güzel eşkâl ve sûretlerden bomboştur. Bu dünyâ ise güzel bağların, bostanların ve latîf kadınların ve türlü türlü tatlı yemeklerin ve içkilerin sûretleriyle doludur. Dünyânın bu kadar güzelliği ve ma'mûrluğu var iken sen bizi soğutmak için ona harâbedir, vîrânedir, diye türlü türlü hakîr adlar verip duruyorsun."

شیْد آوردی که تا جغدان ما   مر ترا سازند شاه و پیشوا

978. *"Sahtekârlık getirdin ki, tâ bizim baykuşlarımız seni şâh ve reîs yapsınlar!"*

"Şeyd", sahtekârlık, riyâkârlık (*Burhân*). Ya'ni, "Bu ifâdelerin ile bize sahtekârlık ve riyâkârlık getirdin. Sen bu sahtekârlığı bizim gönlümüzü dünyâdan ve lezâiz-i dünyeviyyeden geçirip bizim başımızda şâh ve reîs olmak için yapıyorsun. Yoksa bu senin dediğin şeylerin hiçbirisinin aslı yoktur ve ancak hurâfâttan ibârettir."

وهم سودایی در ایشان می‌تنی   نام این فردوس ویران می‌کنی

979. *"Onlarda sevdâî olan vehmi peydâ ediyorsun! Bu firdevsin adını vîrân ediyorsun!"*

"Tenîden", birkaç ma'nâya gelir, burada "peydâ etmek" demektir. "Sevdâ", burada "hayâl-i fâsid" ma'nâsınadır. "Sevdâî", "hayâl-i fâside mensûb" demek olur. "Firdevs", meyveli bostan demektir. Ya'ni, "Sen bu dünyâ halkında hayâl-i fâside mensûb olan vehim peydâ ediyorsun. Bu meyveli ve latîf olan dünyâ bostanının adını değiştirip, vîrâne ve harâbe diyorsun ve bu halkın keyfini bozmaya ve kaçırmaya çabalıyorsun!"

بر سرت چندان زنیم ای بد صفات   که بگویی ترك شید و ترهات

980. [964] *"Ey sıfatları fenâ olan! Senin başına o kadar vururuz ki, sahtekârlığı ve saçmaları terkedersin!"*

"Türrehât", lügatte "büyük caddeden ayrılan ince yol" demektir. İstiâre tarîkıyla "boş ve saçma sözler"e ıtlâk olunur; şathiyyât-ı meşâyihe da derler. Ya'ni, "Ey mü'minlik da'vâsında bulunan fenâ sıfatlı kimse! Sana o kadar işkence ederiz ki, nihâyet bu sahtekârlıktan ve hurâfâttan vazgeçersin!"

پیش مشرق چار میخش می‌کنند   تن برهنه شاخ خارش می‌زنند

981. *"Maşrık önünde onu çarmıh ediyorlar, cismi çıplak olarak ona diken dalı vuruyorlar."*

Ya'ni, Hz. Sıddîk, Resûl-i Ekrem'e yukarıdaki sözleri söyledikten sonra buyurdu ki: "Yâ Resûlallâh! Hz. Bilâl'i o müşrikler güneş karşısında arka üstü yatırıp, çarmıha geriyorlar. Cismi çıplak olduğu hâlde ona diken dalı ile vuruyorlar."

از تنش صد جای خون بر می‌جهد   او احد می‌گوید و سر می‌نهد

982. *"Onun cisminden yüz yerde kan fışkırıyor. O "Ahad!" diyor ve baş koyuyor."*

"Diken dalı vurdukça Hz. Bilâl'in cisminden yüz yerden kan fışkırıyor. Fakat o hazret bu şiddetli işkenceye ve azâba tahammül edip, "Ahad!" diye bağırıyor ve kazâ-yı ilâhîye baş koyuyor."

پندها دادم که پنهان دار دین   سر بپوشان از جهودان لعین

983. *"Dîni gizli tut! Laîn cühûdlardan başı ört!" diye nasîhatler verdim."*

عاشقست او را قیامت آمدست   تا در توبه برو بسته شدست

984. *"Âşıktır; ona kıyâmet gelmiştir. Hattâ tövbe kapısı onun üzerine bağlanmıştır."*

"Hz. Bilâl Hakk'ın ve Resûlü'nün âşığıdır. موتوا قبل ان تموتوا [ya'ni "Ölmeden evvel ölünüz!"] emri mûcibince ölmeden evvel ölmüş ve onun kıyâmeti kopmuştur; ve hattâ onun üzerine kıyâmette kapanması mev'ûd olan tövbe kapısı kapanmıştır."

عاشقی و توبه یا امکان صبر　　　این محالی باشد ای جان بس سطبر

985. *Âşıklık ve tövbe yâhud sabır imkânı... Ey cân! Bu çok galîz ve muhâl olur.*

Bir taraftan âşıklık, bir taraftan da âşıklığın ahvâlini ızhâr etmekten tövbe etmek yâhud kendini zabtedip âşıklığın şûrîdeliğini meydâna çıkarmamak için sabr etmek imkânı bir yerde cem' olmaz. Bu ahvâlin cem'i pek galîz bir muhâl olur.

توبه کرم و عشق همچون اژدها　　　توبه وصف خلق و آن وصف خدا

986. *Tövbe kurtcağız ve aşk ejderhâ gibidir. Tövbe halkın vasfı ve o Hudâ'nın vasfıdır.*

"Kirm", böcek nev'inden olan küçük kurt demektir ki, ipek kurdu ve ağaç kurdu ve yemiş kurdu gibi envâ'ı vardır. Ma'lûm olsun ki, "tövbe [:tevbe]"nin iki ma'nası vardır: Birisi ma'nâ-yı lügavî, diğeri ma'nâ-yı şer'îdir. Ma'nâ-yı lügavî alelıtlâk "rücû'" etmektir. Ma'nâ-yı şer'îsi "ma'siyetten tâate rücû"dur. Bu beyt-i şerîfteki tövbe, tövbe-i şer'îdir; ve tövbe-i şer'î ise ancak mahlûkun vasfı olur. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri ma'siyetten tâate rücû'dan münezzehtir. Fakat ma'nâ-yı lügavî i'tibâriyle tövbe Hakk'ın dahi vasfı olur. Nitekim âyet-i kerîmede ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا (Tevbe, 9/118) ya'ni "Hak Teâlâ onların ma'siyetten tâate rücû' etmeleri için onlara döndü" buyurulur. Ve "et-Tevvâb" Hak Teâlâ hazretlerinin esmâ-i şerîfesindendir. Bu husûstaki tedkîkāt *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin 64. Bâb'ında Hz. Şeyh-i [Ekber] tarafından beyân buyurulmuştur. Burada zikri uzun olur. Binâenaleyh Hakk'ın onlara dönmesi ve rücû'u onları bu'dden kurba çekmek için olur; ve Hakk'ın tövbesiyle kulun tövbesi bu zikrolunan ma'nâda aslâ müşterek değildir. Lâkin aşk ve muhabbete gelince: Bu vasıf evvelen Hak Teâlâ'nındır. Çünkü âyet-i kerîmede يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ (Mâide, 5/54) ya'ni "Allah onları sever ve onlar da Allâh'ı sever" buyurulur. Binâenaleyh Hak Teâlâ evvelen zât-ı şerîfini muhabbetle tavsîf buyurdu. Sonra da bu vasfı kullarına verdi. Böyle olunca aşk ve muhabbetin ma'nâsı Hak ile halk arasında müşterek bir vasıf olur. Bu vasıf töv-

be vasfına benzemez. Beyt-i şerîfte bu inceliklere işâret buyurulur. Ya'ni, kulun vasfı olan ma'siyetten tâate rücû' bir kurt mesâbesindedir. Aşk ise bu kurda nazaran ejderhâ gibidir. Aşk galebe ettiği vakit abdin evsâfı fânî olur ve onda vasf-ı Hudâ zâhir olur.

عشق ز اوصاف خدای بی‌نیاز　　　عاشقی بر غیر او باشد مجاز

987. *Aşk bî-niyâz olan Hudâ'nın evsâfındandır. Âşıklık onun gayrı üzerine mecâz olur.*

Aşk niyâzsız ve ihtiyâçtan müstağnî olan Hakk'ın vasıflarındandır. Nitekim hadîs-i kudsîde كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف ya'ni "Ben bir gizli hazîne idim. Bilinmeye muhabbet ettim. Halkı beni bilsinler diye yarattım" buyurulur. Binâenaleyh Hakk'ın muhabbeti ve aşkı ancak kendi zâtına ve cemâline olur; ve kulun Hakk'a olan aşkı dahi ma'nâda aşk-ı Hak ile müşterek olup, aşk-ı hakîkî olur. Fakat kulun Hakk'ın gayrı i'tibâr olunan bu vücûd-i mecâzî ve izâfî âleminde suver-i mevhûmeye olan aşkı ise "aşk-ı mecâzî" olur.

زانکه آن حسن زر اندود آمدست　　　ظاهرش نور اندرون دود آمدست

988. *Zîrâ ki, o güzellik boyalı altın gelmiştir; onun zâhiri nûr, bâtını duman gelmiştir.*

Zîrâ ki, bu vücûd-i izâfî âlemindeki suver-i mevhûmenin güzelliği yaldızlı ve boyalı altın mesâbesindedir. Dışı nûrlu ve parlak ve içi duman gibi kapkaradır. Meselâ gâyet güzel bir kadının cisminin iç yüzüne bakılırsa bir gübre yığınıdır; fakat dışı Hakk'ın hüsn-i mutlakından mün'akis bir parlaklıktır. Ba'zı nüshalarda "hüsn" yerine "bakır" ma'nâsında olan "miss" yazılmıştır. Bu sûrette ma'nâ "Zîrâ ki, o bakır mesâbesinde olan cisim yaldızlı altın mesâbesindedir" demek olur.

چون رود نور و شود پیدا دخان　　　بفسرد عشق مجازی آن زمان

989. *Vaktâki nûr gider ve duman zâhir olur, o zaman mecâzî olan aşk donar.*

Ya'ni, vaktâki o nûr-ı mün'akis ihtiyarlık ve hastalık veyâhud mevt-i tabîî ile gider, onun duman gibi kapkara olan iç yüzü meydâna çıkar ve o pertevin âşıkları artık o cismin yüzüne bile bakmaz bir hâle gelirler ve o aşk-ı mecâzî de donar ve bâtıl olur.

وا رود آن حسن وی اصل خود   جسم ماند گنده و رسوا و بد

990. *O güzellik kendi aslı tarafına gider. Cisim kokmuş ve rüsvây ve kötü kalır.*
[974]

Böyle bir zamanda o cisimdeki güzellik kendi aslı olan hüsn-i mutlak tarafına gider. Cisim kokmuş ve rüsvây bir hâle gelir. Yanından geçenler fenâ kokusundan burunlarını tıkayıp geçerler.

نُورِ مَهْ راجع شود هم سوی ماه   وا رود عکسش ز دیوار سیاه

991. *Ayın nûru yine ayın tarafına dönücü olur. Ayın aksi kara duvardan geri gider.*

Nitekim ayın aksi kara duvara vurduğu vakit duvar aydınlık olur. Fakat ay gurûb edince nûru dahi berâberce gurûb edip kara duvardan geri gider ve duvar yine kapkara kalır.

پس بماند آب و گل بی‌آن نگار   گردد آن دیوار بی‌مه دیووار

992. *Binâenaleyh su ve çamur nigârsız kalır. O aysız duvar dev gibi kalır.*

"Nigâr"dan murâd, hüsn ü cemâl ve nûr u kemâldir. "Su ve çamur"dan murâd, cisimdir. Ya'ni, Hakk'ın hüsn-i mutlakının pertevi çekilince topraktan mahlûk olan cesed hüsn ü cemâlsiz kalır. Nitekim ayın nûrundan hâlî kalan duvar dev gibi korkunç ve kapkara bir hâlde kalır.

قلب را که زر ز روی او بجست   باز رفت آن زر بکان خود نشست

993. *Kalpın ki, altın onun yüzünden sıçradı, o altın kendi ma'denine gitti oturdu.*

Ya'ni, üzerine altın yaldız sürülerek kalp bir altın hâline getirilen paranın üzerindeki bu altın yaldız sıçrayıp ve silinip kendi cinsi olan altın ma'denine gitti, karıştı.

پس مس رسوا بماند دودوش   زو سیه روتر بماند عاشقش

994. *Binâenaleyh rüsvây olan bakır duman gibi kalır. Onun âşığı ondan pek kara yüzlü kalır.*

Ya'ni, i'tibârsız ve zelîl olan bakır o altın yaldızın gitmesiyle duman gibi kapkara kalır; ve o kalp altının âşığı olan kimse de me'yûs ve inkisâr-ı hayâle uğramış bir hâlde kalır.

عشق بینایان بود بر کان زر   لاجرم هر روز باشد بیشتر

995. *Görücülerin aşkı altın ma'denine olur. Şübhesiz, her gün daha ziyâde olur.*

"Görücüler"den maksad, basar-ı basîreti açık olan âriflerdir. "Altın ma'deni"nden murâd, cemâl-i mutlak-ı Hak'tır. Ya'ni, âriflerin aşkı Hakk'ın cemâl-i mutlakına olur; ve şübhesiz onların aşkı her ân ziyâdeleşir. Zîrâ Hakk'ın hüsn ü cemâli zâtîdir, vücûdât-ı izâfiyyedeki hüsn ü cemâl gibi ârizî değildir.

زانکه کانرا در زری نبود شریك   مرحبا ای جان زر لا شَكَّ فیكْ

996. *Zîrâ ki, ma'denin altınlıkta şerîki olmaz. Merhabâ, ey altının cânı! Senin hakkında şek yoktur.*

Ya'ni, altın ma'deninin ve menba'ının altınlığına ortak olmadığı gibi hüsn-i mutlak-ı Hakk'ın güzelliğine ortak yoktur. Merhabâ, ey bu vücûdât-ı izâfiyye âleminde görünen güzelliklerin rûhu olan hüsn-i mutlak-ı aşk! Senin altınlığında ve güzelliğinde aslâ şübhe yoktur; ve kalplık ve iğretilik aslâ fikre vârid olmaz.

هر که قلبی را کند انباز کان   وا رود زر تا بکان لامکان

997. *Her kim bir kalpı ma'denin şerîki ederse altın lâ-mekân olan ma'dene kadar geri gider.*

Ya'ni, her kim bir kalp altın mesâbesinde olan mahlûkun güzelliğini altın ma'deni ve menba'ı olan hüsn-i mutlaka ortak yaparsa, o mahlûka mün'akis olan hüsn-i mutlakın pertevi mekândan münezzeh olan o hüsn-i mutlak tarafına geri gider.

عاشق و معشوق مرده ز اضطراب   مانده ماهی رفته زان گرداب آب

998. *Âşık ve ma'şûk çırpınmaktan ölmüş, girdâbdan su gitmiş balık kalmıştır.*

"Girdâb", denizde ve nehirde suların dolap gibi dönüp dolaştığı mahal demektir. *Şemsü'l-Lügât*'ta "girdâb", "su dalgası" ma'nâsına gösterilmiştir. Ya'ni, o mahlûk olan âşık, ma'şûkundaki o ârizî güzelliğin kalmadığı ve ma'şûk dahi kendisinin nâz ve edâsına sebeb olan o güzelliğin ihtiyarlık ve hastalık sebebiyle kendisinden gittiğini görünce ıztırâbdan ve çırpınmaktan ölmüş bir hâle gelirler. Bunların hâli su dalgası giderek karada susuz kalmış olan balığa benzer.

عشق ربانیست خورشید کمال　　　امر نور اوست خلقان چون ظلال

999. *Aşk-ı rabbânî kemâlin güneşidir. Emr onun nûrudur. Halâik gölgeler gibidir.*

"Aşk-ı rabbânî"den murâd, كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف [ya'ni "Ben bir gizli hazîne idim; bilinmeye muhabbet ettim, halkı bilinmekliğim için yarattım"] hadîs-i kudsî[sin]de beyân buyurulan hubb-ı ilâhîdir; ve bu aşk-ı rabbânî ve hubb-i ilâhî kemâlin güneşidir. Çünkü bu hubb-ı ilâhî sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin kemâllerini ızhâr etmiştir. "Emr"den murâd, Hakk'ın "Kün!" emridir; ve bu "Kün!" emri o aşk-ı rabbânînin nûrudur. Zîrâ esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin sûretlerini ilm-i ilâhîde ızhâr etti. Halâik ise bu ilm-i ilâhîde zuhûr eden a'yân-ı sâbitenin gölgeleridir. Bu beyt-i şerîf yukarıda 987 numarada geçen عشق زاوصاف خدای بی نیاز [ya'ni "Aşk bî-niyâz olan Hudâ'nın evsâfındandır"] beytine merbûttur.

مصطفی زین قصه چون خوش بر شگفت　　　رغبت افزون گشت هم او را بگفت

1000. [984] *Vaktâki Mustafâ bu kıssadan hoş açıldı, rağbeti ziyâde oldu da ona söyledi.*

Vaktâki Mustafâ (a.s.v.) Efendimiz bu Bilâl kıssasından hoşhâl oldu ve kalb-i şerîfleri açıldı; Resûl-i Ekrem hazretleri'nin bu kıssayı etrâfıyla dinlemeye rağbeti ziyâde oldu. Sıddîk (r.a.) hazretleri dahi o Nebiyy-i zîşâna söyledi.

مستمع چون یافت همچون مصطفی　　　هر سر مویش زبانی شد جدا

1001. *Vaktâki Mustafâ gibi bir dinleyici buldu, onun her kılının ucu ayrı bir dil oldu.*

Hz. Sıddîk (r.a.) Server-i enbiyâ Mustafâ (a.s.) Efendimiz gibi bir dinleyici buldu; bu kıssayı anlatmak husûsunda her kılının ucu bir dil olup söyledikçe söyledi ve dilediği vecihle tafsîl etti.

مصطفی گفتش که اکنون چاره چیست　　　گفت این بنده مر او را مشتریست

1002. *Mustafâ ona dedi ki: "Şimdi çâre nedir?" Dedi: "Bu bende, muhakkak ona müşterîdir."*

Resûl-i Ekrem hazretleri kıssayı tafsîlen dinledikten sonra Sıddîk hazretlerine buyurdu ki: "Şimdi çâre nedir? Bu kâfirin elinden Bilâl'i ne vecihle kurtaralım?" Cenâb-ı Sıddîk cevâben dedi ki: "Bu Hakk'ın kulu, muhakkak ona müşterîdir, ya'ni elbette ve elbette ben onu satın alacağım!"

هر بها كه گويد او را مى‌خرم   در زيان و حيف ظاهر ننگرم

1003. *"Her bahâyı ki söyler, onu satın alırım. Ziyâna ve hayf-ı zâhire bakmam!"*

"Hayf", cevir ve zulüm. Ya'ni, Hz. Sıddîk buyurdu ki: "Yâ Resûlallâh! Ben onu muhakkak satın alacağım ve bahâsı için o kâfir her ne mikdâr söylerse vereceğim. Bu husûsta aslâ zâhirî olan ziyâna ve o yahûdînin zulmüne ve cevrine bakmayacağım!"

كو اسير الله فى الارض آمدست   سخرهٔ خشم عدو الله شدست

1004. *"Zîrâ o yeryüzünde Allâh'ın esîri gelmiştir. Allah düşmanının öfkesinin suhresi olmuştur."*

"Suhre", maskaralığa almak demektir. Türkçe'de "sarakaya almak ve eğlencesi olmak" demek olur. Ya'ni, "O Hz. Bilâl yeryüzünde para ile alınıp satılan bir kul ve Allâh'ın bir esîri olarak gelmiştir. Allâh'ın düşmanı olan yahûdînin öfkesinin maskarası ve eğlencesi olmuştur."

وصيت كردن مصطفى عليه السلام صديق را رضى الله عنه كه
چون بلال را رضى الله عنه مشترى مى‌شوى هرآينه ايشان ازستيز بر خواهد
فزود بهاى او مرا درين فضيلت شريك خود كن وكيل من باش ونيم بها از من بستان

Mustafâ (a.s.)ın: "Mâdemki Bilâl (r.a.)a müşterî oluyorsun, elbette onlar inâd cihetinden onun bahâsını ziyâde edeceklerdir. Bu fazîlette beni kendine şerîk et! Benim vekîlim ol ve yarı bahâsını benden al!" diye Sıddîk (r.a.)a vasiyet etmesidir

مصطفى گفتش كه اى اقبال جو   اندرين من مى‌شوم انباز تو

1005. *Mustafâ ona dedi ki: "Ey ikbâl isteyici! Bunda ben senin ortağın olurum!"*

Mustafâ (a.s.) Efendimiz Hz. Sıddîk'a buyurdu ki: "Ey Allâh'ın indinde ikbâl ve devlet isteyici olan Ebu Bekr es-Sıddîk! Ben bu satın alma husûsunda senin ortağın olurum!" Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' در خریدن می‌شوم انبازتو sûretindedir; "Satın almakta senin ortağın olurum" demektir.

تو وکیلم باش نیمی بهر من   مشتری شو قبض کن از من ثمن

1006. *"Sen yarıya mensûb vekîlim ol! Benim için müşterî ol! Benden semeni kabûl et!"*

"Nîmî"deki "yâ" nisbet içindir. Ya'ni, "Ey Sıddîk! Bu iştirânın yarısına mensûb olmak üzere benim Bilâl'in iştirâsına vekîlim ol! Binâenaleyh Bilâl'e benim için dahi müşterî ol ve satın aldıktan sonra verdiğin semenin ve bedelin yarısını da benden al!" Ba'zı nüshalarda "bâş" ile "nîmî" arasında vâv-ı âtıfe olup تو وکیلم باش و نیمی بهر من sûretindedir. Ma'nâsı "Sen vekîlim ol ve benim için yarıya mensûb müşterî ol! Benden semeni kabûl et!" demektir.

گفت صد خدمت کنم رفت آن زمان   سوی خانۂ آن جهود بی‌امان

1007. *Dedi: "Yüz hizmet edeyim!" O zaman o bî-amân olan cühûdun evi tarafına gitti.*

Ya'ni, Sıddîk hazretleri bu vasiyet-i peygamberî üzerine: "Yâ Resûlallâh! Bu husûsta birçok hizmetler ve gayretler edeyim!" dedi; ve o zaman Bilâl'in mâliki olan o bî-amân cühûdun evi tarafına gitti.

گفت با خود از کف طفلان گهر   بس توان آسان خریدن ای پدر

1008. *Kendi kendine dedi: "Ey baba! Cevheri çocukların elinden satın alabilmek çok kolaydır!"*

"Ey baba" ta'bîriyle Resûl-i Ekrem Efendimiz'in "ebu'l-ervâh" olduğuna işâret buyurulur. Ya'ni, Hz. Sıddîk Bilâl'i satın almaya giderken yolda kendi kendine şöyle dedi: "Ey ebu'l-ervâh olan Nebiyy-i zîşân! Bilâl bir pırlanta ve elmas parçasıdır. Böyle bir cevheri çocuk mesâbesinde olan ehl-i dünyânın elinden satın alabilmek pek kolay olur!"

عقل و ایمان را ازین طفلان گول   می‌خرد با ملك دنیا دیو غول

1009. *Bu akıl ve îmânı gûl olan şeytan mülk-i dünyâ ile bu ahmak çocuklardan satın alıyor.*

"Gûl", cin tâifesinin bir nevi'dir ki, ma'mûrelerden uzak mahallerde ve dağ yollarında türlü türlü şekillerde zâhir olup yolcuların yollarını şaşırtır ve onları tehlikeye düşürür. Burada şeytanın sıfatıdır. Zîrâ şeytan dahi Hak yolunun sâliklerini şaşırtıp helâk-i ma'nevîye götürür. Bâzı nüshalarda "tıflân-ı gûl" yerine, "kavm-i cehûl" vaki'dir; "pek ziyâde câhil kavim" demek olur. Bu beyit evvelki beytin ma'nâsını müeyyid bir misâldir. Ya'ni, çocuklardan gevheri almak kolaydır. Nitekim Hak yolunu şaşırtıcı olan şeytan bu ahmak çocuklardan veyâhud bu pek câhil olan kavimden aklı ve îmânı dünyâ mülküne satın alıyor.

آنچنان زينت دهد مردار را   كه خرد ز ايشان دو صد گلزار را

1010. [994] *Murdara öyle süs verir ki, onlardan iki yüz gülzârı satın alır.*

Ya'ni, الدنيا جيفة وطالبها كلاب ya'ni "Dünyâ cîfedir ve onun tâlibi köpeklerdir" hadîs-i şerîfi mûcibince cîfe ve leşden ibâret olan bu dünyâya o yol vurucu olan şeytan öyle süs ve zînet verir ki, o dünyâya meyil ve muhabbet eden kimselerden bu cîfe mukābilinde iki yüz gülzâr mesâbesinde olan rûhun ezvâkını satın alır. Dünyâ muhabbetine dalan kimseler artık rûhun zevkleri olan îmâna ve ulûm-i ledünniyyeye ve hakāyık-ı rabbâniyyeye düşman olurlar.

آنچنان مهتاب پيمايد بسحر   كز خسان صد كيسه بربايد بسحر

1011. *Sihir ile öyle mehtâb ölçer ki, alçaklardan yüz kimseyi sihir ile kapar.*

Nitekim sihirbâzlar sihir vâsıtasıyla ay ışığını kumaş gibi gösterip müşterîlerine ölçerler ve çörçöp makūlesi olan ahmaklardan bu yaptığı sihir sebebiyle keseler dolu[su] para alırlar; Ve mahsûs olan paraya mukābil hayâl verirler. Bunun gibi bu suver-i dünyeviyye dahi adem-i izâfî âleminde esmâ ve sıfât aylarının ışıklarından ibârettir. Şeytan ehl-i dünyânın kuvve-i vâhimelerinde tasarruf edip, bunlara îmânları mukābilinde bu ışıkları ölçerler de verirler. Vaktâki mevt-i tabîî gelir, âlem-i hakîkate elleri boş olarak giderler.

انبياشان تاجرى آموختند   پيش ايشان شمع دين بفروختند

1012. *Enbiyâ onlara tâcirlik öğrettiler. Onların önünde dîn şem'ini parlattılar.*

Peygamberler bu ehl-i dünyâya hakîkî olan ticâret yolunu gösterdiler. sûre-i Tevbe'de vâki' إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ (Tevbe, 9/111) ya'ni "Muhakkak Allâh Teâlâ mü'minlerden nefislerini ve mallarını cennet mukābilinde satın aldı" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan ticârete teşvîk

ettiler ve dediler ki: "İşte bu tabîat karanlığı içinde size dîn şem'ini ve ışığını yaktık. Sihirbâz olan şeytanın size sattığı şeyin hakîkî bir metâ' olmayıp, ancak bir ay ışığından ibâret olduğunu görünüz ve hayât-ı fâniyeyi hayât-ı bâkıyeye değişmeyiniz!"

دیو غول ساحر از سحر و نبرد   انبیا را در نظرشان زشت کرد

1013. *Sâhir olan gûl şeytan sihir ve cenkten dolayı enbiyâyı onların nazarında çirkin gösterdi.*

Gulyabânî gibi yol şaşırtıcı olan sihirbâz şeytan ehl-i dünyâya karşı yaptığı sihir ve enbiyâya karşı yaptığı cenk ve husûmet cihetinden bu ehl-i dünyânın nazarına peygamberleri çirkin gösterdi ve dedi ki: "Bu peygamberler bu latîf olan hayât-ı dünyeviyyeyi size çirkin gösterip başınızda hâkim olmak istiyorlar. Onların sözleri boştur ve hurâfâttır. Hiç onların haber verdikleri âhirete gidip gelen var mıdır ki, onların bu ihbârâtının doğruluğuna şehâdet etsinler?" Şeytan bu gibi ilkââtıyla ehl-i dünyânın akıllarını ve muhâkemelerini körleştirdi.

زشت گرداند بجادویی عدو   تا طلاق افتد میان جفت و شو

1014. *Düşman sihirbâzlık ile çirkin kılar. Nihâyet zevc ve zevce arasında talâk vâki' olur.*

"Cüft u şû", "zevc ve zevce" demek olup burada rûh ile nefisten kinâyedir. "Talâk", bir şeyden el çekmek ve salıvermek ve nikâhtan olan akdi bozmak demektir. Ya'ni, benî-Âdem'in düşmanı olan şeytan, sihirbâzlık ile ezvâk-ı nefsâniyye ve cismâniyyeyi latîf ve ezvâk-ı rûhâniyyeyi çirkin kılar; ve rûh ile nefis arasında talâk vâki' olur. Çünkü rûhun kasdı Hak'tır; ve nefsin kasdı ise âlâyiş-i dünyeviyyedir. Binâenaleyh birbirlerine zıd olurlar; ve nihâyet ehl-i dünyânın rûhu bu ayrılık sebebiyle bu hayât-ı dünyeviyyede de garîb ve mahzûn bir hâlde kalır.

دیده‌هاشانرا بسحری دوختند   تا چنین جوهر بخس بفروختند

1015. *Onların gözlerini bir sihir ile diktiler; nihâyet böyle cevheri çörçöpe sattılar.*

Şeytan ve avenesi bu ehl-i dünyânın akıl gözlerini böyle bir sihir ile âlem-i hakîkate karşı diktiler ve kapadılar; ve his gözlerini maddiyât ve tab'iyyet (طبعیت) âlemine açtılar. Nihâyet bu ahmaklar böyle rûh gibi latîf bir cevher-i nûrânîyi çörçöp mesâbesinde olan dünyâ mülküne sattılar.

این گهر از هر دو عالم برترست هین بَخَرْ زین طفل جاهل کو خرست

1016. *Bu cevher her iki âlemden daha âlîdir. "Haydi! Bu câhil çocuktan satın al, zîrâ o eşektir!"*

Halbuki bu cevher-i rûh her iki âlemden ya'ni dünyâdan ve âhiretten daha âlîdir. Çünkü Hak Teâlâ bu rûhu وَنَفَخْتُ فيه مِنْ رُوحِي (Hicr, 15/29) [ya'ni "Ona rûhumdan üfledim"] âyet-i kerîmesinde zât-ı ulûhiyyetine izâfe buyurmuştur. "Ey Sıddîk! Haydi, bu rûh-ı mücessem olan Bilâl'i bu câhil çocuk mesâbesinde olan yahûdîden satın al! Zîrâ o hamâkatte eşek mesâbesindedir ve Hz. Bilâl'in kıymetini bilmez!"

پیش خر خر مهره و گوهر یکیست آن اشك را دَرْ دُرِ دریا شکیست

1017. *Eşek önünde eşek boncuğu ve cevher birdir. O eşeğin deryânın incisi hakkında bir şekki vardır.*

"Har-mühre", at ve eşeklere takılan mâvi boncuklar demektir. İkinci mısrâ'daki "eşek" ,Türkçe'dir. Zîrâ eşeğin indinde eşek boncuğu ile elmas ve inci tânesi gibi cevherler müsâvîdir. O eşek mesâbesinde olan kâfirin vücûd-i hakîkî-i Hak deryâsının incisi olan Bilâl ve sâir insân-ı kâmil olan enbiyâ ve evliyâ hakkında bir şekki vardır ve onların efdaliyeti hakkında şübhededir.

منکر بحرست و گوهرهای او کی بود حیوان دُرّ و پیرایه جو

1018. *O deryânın ve onun gevherlerinin münkiridir. Hayvan ne vakit inci ve süs isteyici olur?*

Rûh-ı hayvânî ile yaşayan bu ehl-i dünyâ vücûd-i hakîkî deryâsını ve onun cevherleri ve incileri olan enbiyâ ve evliyâyı münkirdir. Binâenaleyh onlar incinin ve süsün zevkini ve kıymetini bilmeyen hayvandır.

در سر حیوان خدا ننهاده است کو شود در بند لعل و در پرست

1019. *Hudâ hayvanın başına koymamıştır ki, o la'l kaydında ve inciye tapıcı olsun!*

Hak Teâlâ "Müzill" [Zelîl edici] isminin mazharı olan hayvanın dimâğlarına la'l ve inci kaydını ve zevkini koymamıştır. Binâenaleyh hayvan mesâbesinde olan ehl-i dünyâ dahi la'l ve inci mesâbesinde olan ulûm-i enbiyâ ve evliyâdan zevk almaz.

مر خرانرا هیچ دیدی گوشوار گوش و هوش خر بود در سبزه زار

1020. *Hiç eşeklerin küpesini gördün mü? Eşeğin kulağı ve aklı yeşillikte olur.*
[1004]

Sen hiç eşeğin kulağında küpe gördün mü? Eşeğin kulağı eşek anırmasından mütevellid şehvet-i nefsâniyye tarafında ve aklı da yeşilliklerde ve çayırlıklarda olur. Ya'ni hayvan mesâbesinde olan ehl-i dünyânın kulaklarında pırlanta küpe mesâbesinde olan ulûm ve hikemiyyât-ı enbiyâ ve evliyâ kalmaz. Onların kulaklarında şehevât-ı nefsâniyye ve huzûzât-ı cismâniyyeye müteallık sözler kalır; ve gözleri de yeşillik ve çayırlık mesâbesinde olan mülk-i dünyâ tarafındadır. Çünkü rûh-ı hayvânînin hâssası budur.

احسن التقویم در و التین بخوان که گرامی گوهرست ای دوست جان

1021. *Ey dost! Ahsenü't-takvîm'i Ve't-Tîn'de oku ki, cân azîz gevherdir.*

Ey hayât-ı bâkıye dostu! Ve't-Tîni ve'z-Zeytûn sûresinde لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (Tîn, 95/4) ya'ni "Biz muhakkak insanı ahsen-i takvîmde yarattık" âyet-i kerîmesini oku ve bundan anla ki, rûh-ı insânî azîz cevherdir. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri bütün a'zâsı muntazam ve yerli yerinde olmak üzere yarattığı cism-i insânîye bu cevher-i nûrânînin nefhini münâsib gördü; ve bu yüzden insanın zâhirini ve bâtınını en güzel ve mu'tedil bir sûrette tesviye buyurdu. Ancak cismin hükmü altında mağlûb olanların hayvandan farkı olmadı ve yalnız rûhun hükmü altında müstağrak olanların dahi melekten farkı olmadı. Fakat cismin ve rûhun hükümlerini şerîat ve kānûn-ı ilâhî dâiresinde icrâ edenler ise insân-ı kâmil olup bu âyet-i kerîmenin hükmü mûcibince "ahsen-i takvîm" sâhibi oldu. Bu âyet-i kerîme V. cildin 960 numaralı beytinin başındaki sürh-i şerîfte geçti.

احسن التقویم از عرش او فزون احسن التقویم او فکرت برون

1022. *O "ahsenü't-takvîm" arştan ziyâdedir. "Ahsenü't-takvîm" o fikirden hâriçtir.*

"Ahsenü't-takvîm", kat' ile okunmak îcâb eder; ve "o" zamîrleri ahsen-i takvîme râci'dir. Bu beyit ba'zı nüshalarda bu vecih iledir: احسن التقویم ازعرشش فزون . احسن التقویم ازفکرت برون ya'ni "Ahsenü't-takvîm olan insân-ı kâmil Hak Teâlâ'nın arşından artıktır ve efdaldir. Ahsen-i takvîm olan insan fikirden hâriçtir; ve onun hâl ve şânı tefekkür tarîkıyla anlaşılamaz" demek olur.

Ma'lûm olsun ki, "insan"dan maksad ancak insân-ı kâmildir. Onun kemâli yalnız ilmen değildir. Bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin ahkâmı kendisi-

nde fiilen zâhir olur. Ya'ni insân-ı kâmilde ihyâ ve imâte ve îcâd ve i'dâm ve men' ve i'tâ gibi ilâ-mâ-lâ-nihâye sıfât-ı ilâhiyye fiilen zâhir olur. Nitekim mu'cizât-ı enbiyâ ve kerâmât-i evliyâ bunun delîlidir. İnsân-ı nâkıs kendisinde bu zuhûr olmadığını gördüğü için insân-ı kâmilin hâlini kendi hâline kıyâs edip inkâr eder ve kendi noksanını idrâk edemez. Vücûdun mertebe-i ıtlâkında sıfât ve sıfâtın âsârı olan esmâ ve esmânın âsârı olan ef'âl yoktur. Vaktâki merâtib-i kevniyyeye tenezzül eder, ef'âl zâhir olur; ve mertebe-i şehâdette taayyünât-ı kesîfe libâsına büründüğü vakit sıfât ve esmâ ve ef'âl azhar olur. Binâenaleyh "Allâh" ism-i câmi'i evvel ve âhir ve zâhir ve bâtının hey'et-i mecmûasının ismi olur; ve vücûd-i mutlakın cemî'-i merâtib ve etvârının meclâsı âlem ve onun zübdesi ve hülâsası "âdem" olmuş olur. Âlemsiz ve âdemsiz Allâh'ı görmek kābil değildir. Böyle olunca insân-ı kâmilde zât ve sıfât ve esmâ ve ef'âl müctemi'dir; ve bu mertebe vücûdun yedinci mertebesi olup, tenezzülât-ı kemâliyye-i vücûdiyye insân-ı kâmilde nihâyet bulur; ve vücûd-i mutlakın insân-ı kâmil mertebesindeki kemâlâtı hiçbir mertebe ve etvârında müşâhed değildir. Bu sebeble insân-ı kâmili tefekkür tarîkıyla bilmek ve anlamak mümkin olamaz.

گر بگویم قیمت این ممتنع　　　من بسوزم هم بسوزد مستمع

1023. *Eğer bu mümteni'in kıymetini söylersem ben yanarım, müstemi' dahi yanar.*

Bu insân-ı kâmilin hâl ve şânını ve evsâfını söz ile anlatmak mümteni'dir ve muhâldir. Fakat onun kıymeti hakkında söylenebilecek sözler vardır. Eğer bu tavsîfi muhâl olan insân-ı kâmilin kıymetini söylersem onun aşkının ateşinden ben yanarım ve dinleyenler dahi yanar.

Ma'lûm olsun ki, insân-ı kâmil bi'l-asâle Hâtem-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'dir; Ve makām-ı mahmûd ancak kendilerine mahsûstur; ve bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin âsârı zât-ı şerîflerinde vech-i i'tidâl üzere zâhirdir. Diğer insân-ı kâmillerden her birinin kemâli bi'l-verâsedir; ve her birinin birer ism-i gālibi vardır. Binâenaleyh bu beyt-i şerîfte kemâlât-ı muhammediyyeye işâret buyurulmuş olur.

لب ببند اینجا و خرْ این سو مران　　　رفت این صدیق سوی آن خرَانْ

1024. *Burada dudağı bağla ve eşeği bu tarafa sürme! Bu Sıddîk o eşekler tarafına gitti.*

Ey Mevlânâ! Bu kıymet beyânı husûsunda ağzını kapa ve cisim merkebini kelâm tarafına sürme! Zîrâ söz ve ses cisim merkebinin hâssasıdır. Velhâsıl bu Sıddîk (r.a.) Bilâl'i satın almak için her biri eşek mesâbesinde olan o kâfirlerin tarafına gitti.

حلقهٔ در زد چو در را بر گشود　　　　رفت بیخود در سرای آن جهود

1025. *Kapının halkasını çaldı. Vaktâki kapıyı açtı, bî-hod olarak o cühûdun evine gitti.*

Yahûdînin kapısının halkasını çaldı. Vaktâki o yahûdî kapıyı açtı, Hz. Sıddîk kendinden geçmiş bir hâlde o cühûdun evine girdi.

بیخود و سرمست و پر آتش نشست　　　　از دهانش بس کلام تلخ جست

1026. *Bî-hod ve sermest ve pür-âteş olarak oturdu. Onun ağzından çok acı sözler fırladı.*

Kendinden geçmiş ve sarhoş ve Hak yolunda ateşli ve öfkeli olarak oturdu. Bu hâl içinde onun mübârek ağzından yahûdîye karşı çok acı sözler fırladı.

کین ولی الله را چون می‌زنی　　　　این چه حقدست ای عدوّ روشنی

1027. *Dedi ki: "Bu Allâh'ın velîsini niçin dövüyorsun? Ey aydınlığın düşmanı! Bu ne hıkddır?"*

"Hıkd", kîn demektir. Ya'ni, Hz. Sıddîk buyurdu ki: "Bu Allâh'ın velîsi ve dostu olan Bilâl'i niçin dövüyorsun, ey aydınlığın ve îmân nûrunun düşmanı? Bu sendeki kîn nasıl bir kîndir ki, sende insanlığa mahsûs olan insâf ve merhametten hiçbir eser bırakmıyor?"

گر ترا صدقیست اندر دین خود　　　　ظلم بر صادق دلت چون می‌دهد

1028. *"Eğer kendi dîninde sana bir sıdk varsa, senin gönlün sâdık üzerine nasıl zulüm veriyor?"*

"Ey münkir! Senin kendi dînine doğru bir îmânın varsa, bil ki, bu sıdk ve doğruluk, senin sa'ydeki tekellüfün ile sana gelmiş değildir. Bu bir emr-i bâtınîdir. Senin bir dînin olduğu gibi Bilâl'in dahi bir dîni vardır. Onun dînine olan sadâkati ve doğruluğu dahi kezâlik ona tekellüf ile gelmiş değildir. Binâenaleyh kendi elinde olmayan bir i'tikād ve kanâat üzerindeki sıdka karşı bilcümle edyân zulmü ve cevri revâ görmezler. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de dahi

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ (Bakara, 2/256) ya'ni "Dinde ikrâh yoktur" buyurulur. Böyle olunca, eğer sen dîninde sâdık isen, gönlün dîninde sâdık olan Bilâl üzerine nasıl zulme cevaz veriyor?"

ای تو در دین جهودی مادهٔ　　کین گمان داری تو بر شهزادهٔ

1029. *"Ey sen! Cühûdluk dîninde dişisin. Zîrâ sen bir şehzâde üzerine bu gümânı tutarsın."*

"Mâde", dişi demektir. Ya'ni, "Ey dîn-i Hakk'ın münkiri! Sen bâtıl olan cühûdluk dîninde dahi erkek değilsin, belki kadın gibi dönek tabîatlisin! Zîrâ sen sıdk ve doğruluk şâhı olan Hâtem-i enbiyânın veled-i ma'nevîsi cenâb-ı Bilâl'in üzerine de kendin gibi yalancılık şübhesini tutarsın. Onu da kendin gibi dîninde mukallid addedersin!"

Ma'lûm olsun ki, Ümeyye b. Halef Uhud gazâsında maktûl olan müşriklerden Übeyy b. Halef'in kardeşidir. Cenâb-ı Pîr efendimiz Ümeyye b. Halef'in yahûdî olduğunu beyân buyurmasına bakılırsa bu şahsın putperestliği terkedip, yahûdîliği kabûl etmiş olduğu anlaşılır. Hind şârihlerinden Bahru'l-ulûm hazretleri ise, Hz. Mevlânâ'nın Ümeyye b. Halef'e "cühûd" buyurmasından maksad-ı âlîleri münkirlik ve kâfirliktir, diyor. Ve filhakîka *Şemsü'l-Lügât*'te "cühûd" (جُهُود) kâfir ma'nâsına gösterilmiştir.

در همه ز آیینهٔ کژ ساز خود　　منگر ای مردود نفرین ابد

1030. [1014] *"Ey ebed nefrîninin merdûdu! Cümleye kendinin eğri yapıcı olan aynandan bakma!"*

"Nefrîn", sövme, la'net etme, fenâ duâ etme demektir. Ya'ni, "Ey ebed la'netinin reddolunmuşu ve şakî-i ebedî! Senin kalbinin aynası bu şekâvet ve mel'ûniyet sebebiyle sana her şeyi eğri gösteriyor. Binâenaleyh sen herkesin hâline senin bu eğri gösterici olan aynandan bakma ki, doğruları da eğri görmeyesin!"

آنچه آن دم از لب صدیق جست　　گر بگویم گم کنی تو پای و دست

1031. *O şey ki, o demde Sıddîk'ın dudağından sıçradı, eğer söylersem sen elini ayağını kaybedersin.*

Hz. Sıddîk'ın o kâfire karşı o anda mübârek ağzından çıkan ve hakāyık ve esrâr-ı ilâhiyyeye temâs eden sözleri eğer burada söylersem ve îzâh edersem, ey tâlib-i hakîkat, sen kendinden geçer ve iki elini ve ayağını kaybedersin,

ya'ni amel âleti olan elini ve ayağını kullanamazsın. Zîrâ bu sözler sırr-ı kadere taalluk eder.

آن يَنَابيعُ الْحِكَمْ همچون فرات   از دهان او روان از بی‌جهات

1032. *O hikmetlerin kaynakları Fırat gibi onun ağzından bî-cihâttan akıcı oldu.*

"Yenâbî'", pınar ve kaynak ma'nâsına olan "yenbû'"kelimesinin cem'idir. "Furat", Basra körfezine akan meşhûr nehrin adı olduğu gibi "tatlı su" ma'nâsına da gelir. Ya'ni, Hz. Sıddîk'ın mübârek ağzından çıkan ilâhî hikmetler ve esrârın pınarları ve kaynakları Fırat nehri veyâ tatlı su gibi cihetlerden münezzeh olan Hak Teâlâ tarafından akıcı oldu. Zîrâ Hz. Sıddîk insân-ı kâmil idi ve insân-ı kâmilin kelâmı ve ef'âli, kelâm ve ef'âl-i Hak'tır.

همچو آن سنگی که آبی شد روان   نه ز پهلو مایه دارد نه از میان

1033. *O bir taş gibi ki, bir su akıcı oldu, ne yanından ne ortasından maya tutar.*

Hz. Sıddîk'ın cism-i mübârekinden ses ve elfâz-ı sûrî ile sâdır olan hikemiyyât ve esrâr-ı ilâhiyye Mûsâ (a.s.)ın asâsını vurması sebebiyle bir taştan ve kayadan fışkıran tatlı su gibi idi. O taş ne yanından ve ne de ortasından bir su mayası ve maddesini hâiz değil idi. Nitekim sûre-i Bakara'da وَإِذْ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِه فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا (Bakara, 2/60) ya'ni "Vaktâki Mûsâ kavmine su vermek istedi, biz "Asânı taşa vur!" dedik. Ondan on iki pınar kaynadı" buyurulur.

اسپر خود کرده حق آن سنگ را   برگشاده آب مینا رنگ را

1034. *Hak o taşı kendine siper edip mînâ renkli olan suyu açmıştır.*

Hak Teâlâ o taşı kendi fiiline siper edip havanın mâî [mâvi] rengi akseden suyu, o taştan akıtmıştır. Zîrâ Hak Teâlâ ef'âlini bu vücûdât-ı izâfiyye perdeleri ve siperleri arkasından ızhâr eder. Beyit:

Hak kulundan intikāmın yine abdiyle alır?
Bilmeyen ilm-i ledünnü ânı abd etti sanır.
Fâili oldur her işin, abd elinden işlenir;
Berr ü yâ bahr içre onsuz sanma bir çöp deprenir.

همچنان کز چشمهٔ چشم تو نور   او روان کردست بی‌بخل و فتور

1035. *Yine öylecedir ki, senin gözünün pınarından nûru o buhlsüz ve fütûrsuz akıcı etmiştir.*

Hak Teâlâ hârika olarak kayadan suyu akıttığı gibi, yine böylece bir hârika olarak senin cemâd nev'inden olan eczâ-yı anâsırdan mürekkeb gözünün pınarından nûr-ı rü'yeti buhlsüz ve yorgunluksuz olarak su gibi akıcı etmiştir.

نی ز پیه آن مایه دارد نی ز پوست   روی پوشی کرد در ایجاد دوست

1036. *O mayayı ne yağdan, ne deriden tutar; Dost îcadda yüz örtücülük etti.*

O göz pınarı bu nûr-ı rü'yet hâssasını ve cevherini gözü terkîb eden ne yağ tabakasından, ne de deriden alır. Zîrâ göz yedi tabakadan mürekkebdir. Bunlara tıp ıstılâhında, sulbiyye, meşîmiyye, şebîkiyye, zücâciyye, ankebûtiyye, inebiyye, karîbe derler. Bu tabakaların her biri bilkimyâ tahlîl olunursa, cemâd nev'inden olan anâsır-ı basîtadan başka bir şey olmadığı görülür. Ancak bu eczâ-yı anâsır bir vaz'iyyet-i husûsiyye dâiresinde toplanmış olduğundan, ziyâdâr cisimlerden ayrılarak bir hatt-ı şuâ'-ı mer'î teşkîl eden gāyet dakîk ve rakîk bir maddeyi kabûle müsâit olur; ve binnetîce cisimde eşyâyı görmek hâli vukū'a gelir. Eğer nazar-ı hakîkatle bakılırsa, bu görmek fiili dahi bir hârikadır, ve Hak Teâlâ'nın bu göz perdesi arkasından vâki' olan bir tecellîsidir. Cisimlerde görmek fiilini îcat için Dost-ı hakîkî olan Hak Teâlâ gözün bu yedi tabakasını yüz örtücülüğü yaptı ve kendisinin tecellî-i fiilîsini örttü. Maddiyyâtta müstağrak olanlar ancak bu gözün yedi tabakasını gördüler ve hâssa-i rü'yeti bunlardan bildiler.

در خلای گوش باد جاذبش   مدرك صدق كلام و كاذبش

1037. *Kulağın boşluğunda onun çekici olan havası, onun kelâmının doğrusunu ve yalanını müdriktir.*

Kulağın boşluğunda ve deliğinde o kulağın sadâyı çekici olan havası o sadânın kelâmının doğrusunu ve yalanını idrâk edicidir. Ma'lûmdur ki, sadâ havayı bittazyîk ihtizâza getirerek o havanın kulağa vâsıl olmasından ibârettir. Kulak uzvunun teşekkülü dahi kezâ cemâd nev'inden olan anâsırın vaz'iyyet-i husûsiyye dâiresinde toplanmasından başka bir şey değildir. Binâenaleyh hava söz söyleyen kimsenin bu kelâmını bizim kulağımızın deliğine getiriyor ve biz de o sözün doğruluğunu ve yalanını idrâk ediyoruz.

آن چه بادست اندرین خرد استخوان   کو پذیرد حرف و صوت قصه خوان

1038. *O küçük kemikte o ne havadır ki, kıssa okuyucunun harf ve savtını kabûl eder.*

Bu kulağın küçük kemiğinde olan o hava, ne havadır ki, kıssa ve hikâye söyleyicinin sesini ve sözünü kabûl eder. Ma'lûmdur ki, kulağın içinde davul derisi gibi ince, gerilmiş bir deri ve o deride de biraz hava vardır. Havâ-yı hâricî dalgaları sadâyı kulağın deliğine getirip o tabl-ı sem'îye çarpar. Dimâğ o sadâyı duyar ve ondaki kelâmın ma'nâsını idrâk eder. Bu âletlerin hepsi cemâd cinsindendir. Nasıl oluyor da cemâdda bu idrâk hâssası zuhûra geliyor? Nazar-ı hakîkatle bakılırsa bu da hârika nev'indendir.

استخوان و باد رو پوشست و بس   در دو عالم غیر یزدان نیست کس

1039. *Kemik ve hava ancak yüz örtüsüdür. İki âlemde Hâlık'ın gayrı kimse yoktur.*

Binâenaleyh kulağın içindeki kemik va hava ancak yüz örtüsüdür. Dünyâda ve âhirette Hâlık Teâlâ hazretlerinin vücûd-ı hakîkîsinden gayrı bir varlık yoktur. Vahdet-i vücûd sırrını idrâk edenler bu vücûdât-ı izâfiyye perdelerini kaldırıp, bu vücûd-ı hakîkîyi sıfât ve esmâ ve ef'âli ile dünyâda ve âhirette müşâhede ederler.

مستمع او قائل او بی‌احتجاب   زانکه اَلْاُذُنَانُ مِنْ رَأْس ای مُثَاب

1040. [1024] *İhticâbsız müstemi' O'dur, kāil O'dur. Zîrâ ki ey müsâb, iki kulak baştandır.*

"Müsâb", burada "ircâ' olunmuş" demektir. İmdi, ey Hak yolunun sâliki! Bu vücûdât-ı izâfiyye hicâbları ve perdeleri nazarından kalktığı vakit görürsün ki, dinleyen de Hak'tır, söyleyen de Hak'tır, ey kendi vücûdunun aslı olan Hakk'a ircâ' olunmuş olan kimse... Zîrâ ki hadîs-i şerîfte الاذنان من رأس ya'ni "İki kulak baş cümlesindendir" buyurulmuştur. Binâenaleyh abdest alırken başa mesh verildikten sonra eller ayrıca ıslatılmaksızın kulaklara da mesh verilir. Ya'ni kulaklar her ne kadar zâhirde uzv-ı müstakil görünür ise de hakîkatte baş cümlesindendir. Bunun gibi Sıddîk (r.a.) ve bilumûm insân-ı kâmiller her ne kadar zâhirde taayyün cihetinden Hakk'ın gayrı görünür ise de hakîkatte insân-ı kâmil Hak'tır ki, onun kendi taayyünü ve hattâ bilcümle taayyünât onun nazarından kalkmış ve bilcümle eşyâda Hak zât ve sıfât ve esmâ' ve ef'âl ile onun nazarında zâhir olmuştur. Bu sözleri ikilik vehm ve zevkinde ve kendi mevhûm varlıklarında müstağrak olan ulemâ-i zâhir idrâk edemezler; ve kendi hayâllerinde kurdukları şerîat şebekesine muhâlif görüp inkâr ederler; ve vahdet-i vücûda âid olan âyât-i kur'âniyyeyi ve ahâdîs-i şerî-

feyi "Müteşâbihâttır!" deyip geçerler. Hak Teâlâ hikmet-i hafiyyesinden dolayı, bunların kalblerine bu âyât-i kur'âniyyenin ve ahâdîs-i şerîfenin yüksek ma'nâlarını anlamak aşkını koymamıştır.

گفت رحمت گر همی‌آید برو زر بده بستانش ای اکرام خو

1041. *Dedi: "Eğer sana onun üzerine merhamet geliyorsa, ey ikrâm huylu, altın ver, onu al!"*

Ya'ni, Hz. Sıddîk Bilâl'in efendisi olan kâfire birçok harâretli ve acı sözleri söyledikten sonra, kâfir bu müessir sözlerin hiçbirinden müteessir olmayarak cevâben dedi: "Eğer Bilâl'e yaptığım cezâ ve işkenceden dolayı ona acıyorsan, ey ikrâm huylu, altın ver, onu benden satın al!" Zîrâ Hak Teâlâ kâfirlerin kalblerini âlem-i ma'nâya kapamış ve ancak âlem-i sûrete açmıştır.

از منش واخر چو می‌سوزد دلت بی‌مئونت حل نگردد مشکلت

1042. *"Mâdemki, kalbin yanıyor, onu benden satın al! Senin müşkilin meûnetsiz hallolmaz."*

"Meûnet", asl-ı lügatte "yük ve meşakkat" demektir. Irak'ta "harç ve masraf" ma'nâsında kullanılır. Zîrâ "masraf" onu mütekeffil olan kimsenin boynunda bir yüktür; ve ba'zıları "mal sarfetmek" ma'nâsındadır, demişlerdir. Ba'zı nüshalarda "meûnet" yerine "maûnet" (معونت) vâki'dir. Ma'nâsı "salâh ehlini mihnetten kurtarmak için Hak tarafından halkolunan sebeb" demektir. Burada her iki ma'nâ da münâsibdir. Ya'ni kâfir dedi ki: "Mâdemki kalbin Bilâl'in işkencede olmasına yanıyor, onu benden satın [al!]; senin bu müşkilin mal sarfı olmaksızın hallolmaz."

گفت صد خدمت کنم پانصد سجود بندهٔ دارم نکو لکن جهود

1043. *Dedi: "Yüz hizmet, beş yüz sücûd edeyim! İyi bir kölem vardır; fakat cühûddur."*

Hz. Sıddîk cevâben dedi: Rızâ-yı ilâhî için birçok hizmet ve beş yüz secde edeyim! Benim bir kölem vardır; fakat kâfirdir."

تن سپید و دل سیاهستش بگیر در عوض ده تن سیاه و دل منیر

1044. *"Cismi beyazdır ve onun kalbi karadır; al! Mukâbilinde cismi kara ve kalbi münîri ver!"*

"Bendeki kölenin cismi beyaz ve sûreti güzeldir. Fakat kâfir olduğundan kalbi ve ma'nâsı karadır. Bunu al ve mukābilinde cismi kara ve kalbi nûr-ı îmân ile parlak olan Bilâl'i ver!"

پس فرستاد و بیاورد آن همام　　　بود الحق سخت زیبا آن غلام

1045. *Müteâkıben gönderdi ve o hümâm getirdi. El-Hak, o gulâm pek yakışıklı idi.*

Bu sözü müteâkıben kâfir Hz. Sıddîk'ı köleyi getirmesi için devlethânesine gönderdi; ve o hümâm ve azîz olan Hz. Sıddîk köleyi getirdi; ve o köle hakîkaten pek yakışıklı idi.

آنچنانکه ماند حیران آن جهود　　　آن دل چون سنگش از جا رفت زود

1046. *Öyle ki, o kâfir hayrân kaldı. Onun taş gibi olan o kalbi hemen yerinden gitti.*

O köle o kadar güzel idi ki, kâfir onu gördüğü vakit hayrette kaldı ve onun taş gibi katı olan kalbi Bilâl'i verip bu köleyi almak tarafına meyletti.

حالت صورت پرستان این بود　　　سنگ شان از صورتی مومین بود

1047. *Sûret-perestlerin hâli bu olur. Onların taşı bir sûretten mum gibi olur.*

Sûrete tapan ve ma'nâdan gāfil olan kimselerin hâli böyle olur. Onların taş gibi katı olan kalbleri bir güzel sûreti görünce mum gibi yumuşak bir hâle gelir.

باز کرد استیزه و راضی نشد　　　که برین افزون بده بی‌هیچ بُد

1048. *Tekrâr inâd etti ve râzı olmadı. Dedi ki: "Bunun üzerine hiç büdsüz ziyâde ver!"*

"Bî-hîç-büd", burada "lâ-büd" ma'nâsına olup "mutlak ve her hâlde ve elbette ve zarûrî" demek olur. Ya'ni bu güzel köleyi alıp Bilâl'i vermeye kâfirin kalbi meyletti ise de küfrün îmâna olan husûmeti yüzünden tekrâr inâd etti ve zâhirde râzı olmadı; dedi ki: "Bu köle üzerine mutlakā bir şey daha ver!"

یك نصاب نقره هم بر وی فزود　　　تا که راضی گشت حرص آن جهود

1049. *Bir nisâb gümüş dahi onun üzerine ziyâde etti, hattâ ki, o cühûdun hırsı râzı oldu.*

"Nisâb", üzerine zekât vâcib olan asl-ı mâla derler ki, emvâl-i muhtelife hakkında mütefâvittir. Meselâ altının nisâbı yirmi miskaldir ve gümüşün nisâbı iki yüz dirhemdir. Ya'ni yirmi miskāl altına ve iki yüz dirhem gümüşe mâlik olan kimseye bunların zekâtını vermek lâzım gelir. Beyt-i şerîfte bir nisâb gümüş buyurulduğuna göre, Hz. Sıddîk bu güzel köle üzerine iki yüz dirhem gümüş daha ilâve buyurmuş olur. Ya'ni cenâb-ı Sıddîk bu köle üzerine iki yüz dirhem gümüş daha ilâve buyurdu, hattâ ki, o kâfirin hırsı nefsânîsi Bilâl'i vermeye râzı oldu.

خندیدن جهود ونیداشتن اوکه صدیق رضی الله عنه مغبونست درین عقد

Kâfirin gülmesi ve bu akidde Sıddîk (r.a.)ın aldanmış olduğunu zannetmesi

قهقهه زد آن جهود سنگ دل　　　　از سر افسوس و طنز و غش و غل

1050. [1034] *O taş kalbli kâfir alay ve ta'n ve hıyânet ve kîn cihetinden kahkaha attı.*

Hz. Sıddîk beyaz köle ile berâber iki yüz dirhem gümüşü verip, cenâb-ı Bilâl'i aldıktan sonra o taş gibi katı yürekli olan müşrik, hiç böyle kıymetsiz bir köleye bu kadar kıymetli bedel verilir mi, diye alay ve istihzâ ve ta'n etti; ve kalbindeki hıyânet ve kîn sâikasıyla bir de kahkaha ile güldü.

گفت صدیقش که این خنده چه بود　　　　در جواب پرسش او خنده فزود

1051. *Sıddîk ona dedi: "Bu gülüş ne idi?" Suâlin cevâbında o gülmeyi artırdı.*

Hz. Sıddîk kâfire: "Senin bu kahkaha ile gülmenin sebebi nedir?" diye sordu. Bu soruşa cevâb olarak kâfir daha ziyâde gülmeye başladı.

گفت اگر جدت نبودی و غَرَامْ　　　　در خریدارئ این اسود غلام

1052. *Dedi: "Eğer bu kara kölenin müşterîliğinde senin ciddin ve hamâkatin olmasa idi...*

"Garâm", "hamâkat ve aşk ve azâb ve helâk" ma'nâlarına gelir. Burada "hamâkat ve aşk" ma'nâları münâsibdir. Ya'ni, kâfir gülmekle berâber suâle cevâben dedi ki: "Eğer bu kara kölenin müşterîliğinde senin cidd ü sa'yin ve hamâkatin veyâhud aşkın olmasa idi..." Ba'zı nüshalarda "garâm" yerine "ihtimâm" vakı'dır; "ikdâm ve kasdın olmasa idi" demek olur. Bu beyit âtîdeki beyit ile tamâm olur.

من ز استیزه نمی جوشیدمی   خود بعشر اینش بفروشیدمی

1053. *"Ben inaddan kaynamaz idim. Muhakkak bunun onda birine onu satar idim!"*

Ya'ni, "Ben senin Bilâl'i satın almak husûsundaki gayretini ve aşkını gördüm. Beyaz köleye değişmemek ve daha ziyâde bedel taleb etmek husûsunda inâd ettim. Eğer senin bu gayretin ve aşkın olmasa idi muhakkak bu kara köleyi senin bana verdiğin bedelin onda bir kıymetine satardım!"

کو بنزد من نیرزد نیم دانگ   تو گران کردی بهایش را ببانگ

1054. *"Zîrâ o benim indimde yarım dânge değmez. Onun bahâsını sen feryâd ile ağır yaptın."*

"Bâng", ses ve feryâd ve yüksek ses ma'nâsınadır. Ya'ni, "O kara kölenin benim indimde kıymeti yarım dânge bile değmez. Bir "dâng", iki kırat ağırlığı; ve bir "kırât", beş arpa ağırlığıdır. Ya'ni, "Bu kölenin iki buçuk arpa ağırlığı kadar kıymeti yoktur. Sen feryâdın ve birçok ağır sözlerin ile onun kıymetini çoğalttın ve ağırlaştırdın!"

پس جوابش داد صدیق ای غبی   گوهری دادی بجوزی چون صبی

1055. *Müteâkıben, Hz. Sıddîk ona cevâb verdi. Dedi ki: "Ey gabî! Çocuk gibi bir cevheri bir cevize verdin!"*

Hz. Sıddîk kâfirin istihzâ ederek söylediği söze cevâben buyurdu ki: "Ey ahmak câhil! Bilâl bir cevherdir. Benim sana verdiğim köle ile para bir ceviz mesâbesindedir. Sen bir pırlantayı çocuklar gibi bir cevize değiştin. Sonra da bununla iftihâr edip benim ile istihzâ ediyorsun!"

کو بنزد من همی ارزد دو کَوْن   من بجانش ناظرستم تو بلون

1056. *"Zîrâ o benim indimde iki kevne değer. Ben onun cânına nâzırım, sen rengine!"*

"Zîrâ Hz. Bilâl'in kıymeti benim indimde dünyâ ve âhiret âlemlerinin mecmû'una tekābül eder. Ben onun bâtınına ve cânına bakıyorum ve ona göre kıymet takdîr ediyorum; sen ise zâhirine ve cisminin rengine bakıyorsun da kıymet veremiyorsun!"

زرّ سرخست او سیه تاب آمده　　از برای رشك این احمق کَدَه

1057. *"Kızıl altındır; o, bu ahmak-istânın hasedinden dolayı kara renge bulaşık gelmiştir."*

"Tâb", bir şey bir şeye mülhak olup kendi rengini vermesi ma'nâsında da müsta'meldir. O şey ister aydınlık ve harâret olsun, ister dolaşıklık ve in'itâf ma'nâsına olsun (*Bahâr-ı Acem*). Binâenaleyh "siyeh-tâb", kara renge bulaşık demek olur. "Kede", ism-i mekân edâtıdır. "Ahmak-kede", ahmak-istân ve ahmak mahalli demek olur ki, bundan murâd dünyâdır. Ya'ni, "O Hz. Bilâl'in ma'nâsı ve rûhu kızıl altındır. O cismen kara renge bulaşık bir hâlde zâhir olmuştur. Bâtını nûrlu olduğu hâlde onun zâhirinin böyle kara renkli oluşu, bu ahmakların yeri ve mahall-i kesâfet olan dünyânın ve dünyâ ehlinin hasedlerinden dolayıdır ki, zâhir-perest olan ehl-i dünyâ onun bu çirkin zâhirine bakıp bâtınından bî-haber kalırlar ve ona nazar-ı hakāretle baktıklarından saltanat-ı ma'nevîsini kıskanamazlar ve hased edemezler."

دیدهٔ این هفت رنگ جسمها　　درنیابد از نقاب آن روح را

1058. *Cisimlerin bu yedi renk olan gözü nikābdan dolayı o rûhu idrâk edemez.*

Bu beyte birkaç vecih ile ma'nâ verilebilir:

Birinci vecih: "Heft renk", "dîde"nin sıfatı olur; ve "yedi renk"ten murâd, cisim gözünün yedi tabakası olur ki, bunların isimleri yukarıda 1036 numaralı beyitte geçti; ve yukarıdaki tercüme bu veche göredir.

İkinci vecih: "Heft renk", cisimlerin sıfatı olur ve cisimlerin yedi renkli olması ziyâda bulunan menekşe, çivîdî, mâvi, yeşil, sarı, turuncu ve kırmızıdan ibâret olan yedi renkleri kabûle müstaid olmaları demek olur. Bu veche göre tercüme böyle olur: "Yedi renk olan cisimlerin gözü nikābdan dolayı o rûhu idrâk edemez."

Üçüncü vecih: "Heft", rengin sıfatı olmayıp muzâf olmasıdır. Bu izâfet izâfet-i lâmiyye olup, mülkiyet ve ihtisâs ma'nâsını ifâde eder. Bu sûrette tercüme şöyle olur: "Cisimlerin bu yedi renge mahsûs olan gözü nikābdan dolayı o rûhu idrâk edemez." Ya'ni cisimlerin gözü ancak letâiften bu yedi [rengi]

görür ve eltaf olan rûh bunların verâsında olduğundan bu renkler rûha nikāb olup his gözü o pek latîf olan rûhu göremez, demek olur.

گر مكيسى كردهٔ در بيع بيش   دادمى من جمله ملك و مال خويش

1059. *"Eğer satmakta ziyâde mekîslik ede idin, ben kendimin bütün mal ve mülkümü verir idim."*

"Mekîs", bir malı değerinden eksik pahâ ile almak ve bir malı almakta veyâ satmakta hırs göstermek ve hasîslik etmek ma'nâsına olan "meks" masdarından müştakdır. "Yâ" masdariyet içindir. Ya'ni "Bilâl'i satmak husûsunda eğer ziyâde harîslik ve hasîslik etmiş ve daha çok para istemiş olsa idin ben kendimin bütün mal ve mülkümü verir idim."

ور مكيس افزودئ من ز اهتمام   دامنى زر كردمى از غير وام

1060. [1044] *"Ve eğer mekîsi artıra idin, ben ikdâmdan dolayı bir etek altını başkasından ödünç alırdım."*

"Ve eğer sen Bilâl'i pahalı satmak husûsunda hırs göstermeyi artıra idin ben ihtimâm ve ikdâmdan dolayı başkasından bir etek dolusu altını istikrâz edip sana verirdim."

سهل دادى زانكه ارزان يافتى   دُرّ نديدى حقه را نشكافتى

1061. *"Kolay verdin, zîrâ ki ucuz buldun! İnciyi görmedin, hokkayı yarmadın!"*

حقهٔ سر بسته جهل تو بداد   زود بينى كه چه غبنت اوفتاد

1062. *"Başı bağlı hokkayı senin cehlin verdi. Çabuk görürsün ki, ne gabna düşdün!"*

"Hz. Bilâl ağzı kapalı bir hokka mesâbesinde idi ve onun rûh-ı latîfi inci gibi kıymetli idi. Sen o inciyi görmedin; çünkü bâtınını ve rûhunu görmedin; kolay sattın; çünkü ucuz bulmuş idin. Binâenaleyh ağzı kapalı bir inci hokkasını senin cehlin böyle kolay verdi. Fakat bu satıştaki ziyânını gözün ölüm vâsıtasıyla âlem-i gayba açıldığı vakit görürsün ve ne derece ziyâna ve zarara uğramış olduğunu anlarsın." "Gabn", satışta zarar ve ziyân ma'nâsınadır.

حقهٔ پر لعل را دادى بباد   همچو زنگى در سيه رويى تو شاد

1063. *"La'l dolu bir hokkayı havaya verdin. Bir zenci gibi sen kara yüzlülükte mesrûrsun!"*

"Bilâl'in cismi la'l dolu bir hokka mesâbesinde idi. Sen onu hava mesâbesinde olan mâl-ı fânîye verdin ve bu zarar-ı ma'nevînin farkına varmadın. Bir zenci, kara yüzlülük içinde kendi yaşayışından nasıl mesrûr ise, sen de bu zarar ve ziyân içinde mesrûr bir hâldesin!"

عاقبت وا حسرتا گويى بسى　　　بخت و دولت را فرو شد خود كسى

1064. *"Âkıbet çokluk "Vâ-hasretâ!" dersin. Bir kimse muhakkak baht u devleti satar mı?"*

"Bu hayât-ı dünyânın sonu ölümdür. Binâenaleyh ölüm sebebiyle gözün âlem-i gayba açıldığı vakit, âkıbet çok çok "Vâ-hasretâ!" dersin; ve bir insân-ı kâmilin kıymetini bilemediğin için yanar tutuşursun. Elinde bir devlet ve uygun tâli' var idi. Hiçbir kimse elindeki bahtı ve devleti böyle satar mı?"

بخت با جامه غلامانه رسيد　　　چشم بد بختت بجز ظاهر نديد

1065. *"Baht gulâmâna libâs ile erişti. Senin bedbaht olan gözün zâhirin gayrını görmedi."*

"Baht u devlet sana köle olan Bilâl'in sûret-i cismâniyyesi ile erişti; fakat senin bedbaht olan gözün ancak Bilâl'in zâhirini gördü ve bâtınından gâfil oldu."

او نمودت بندگئ خويشتن　　　خوى زشتت كرد با او مكر و فن

1066. *"O sana kendi bendeliğini gösterdi; senin çirkin huyun ona mekr ve fen etti."*

"Hz. Bilâl bâtında sultân olduğu hâlde zâhirde tevâzu' edip sana kendisinin köleliğini gösterdi. Fakat senin çirkin huyun ve küfrü ihtiyâr eden isti'dâdın onu da küfre ircâ' için mekr ve fen yaptı; ve birtakım işkenceleri onun hakkında revâ gördün."

اين سيه اسرار و تن اسپيد را　　　بت پرستانه بگير اى ژاژخا

1067. *"Ey herze çiğneyici! Bu esrârı kara ve teni beyazı putperestçe al!"*

"Jâj", herze, hezeyân, lüzûmsuz söz, bâtıl söz demektir. "Jâj-hâ", "hâyîden" masdarının emr-i hâzırıyla yapılmış vasf-ı terkîbîdir; "herze ve hezeyân çiğneyici ve söyleyici" demektir. "Esrâr", sırrın cem'idir ve "sır", bâtın demektir. Cem' olarak zikri bâtının "sadr", "kalb" ve "rûh" ve "akıl" gibi merâtibi olmasından nâşîdir. Ya'ni, "Benim bu alış verişte aldandığımı zanneden,

ey herze söyleyici! Bu benim sana verdiğim bâtını kara ve cismi beyaz olan köleyi putperestlere mahsûs olan bir arzû ve sevinç ile al!"

این ترا و آن مرا بردیم سود   هین لَكُمْ دِينٌ وَلِيَ دين اى جهود

1068. *"Bu senin için ve o benim içindir. Biz kâr ettik, ey kâfir! Âgâh ol! Dîniniz sizin için ve dînim benim içindir!"*

"Bu bâtını kara ve cismi beyaz köle senin içindir ve sana lâyıktır; ve bâtını nûr ve cismi kara olan Bilâl benim içindir ve bana lâyıktır. Bu alış verişte biz kâr ettik, ey kâfir! Bizim kitâbımızda لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ (Kâfirûn, 109/6) [ya'ni "Sizin dîniniz size ve benim dînim banadır"] buyurulmuştur."

خود سزای بت پرستان این بود   جلش اطلس اسب او چوبین بود

1069. *"Muhakkak putperestlerin lâyığı bu olur: Onun çulu atlas, onun atı ağaçtan olur."*

"Cul", Türkçe'de "çul" denilen şey olup burada atın üzerine örttükleri örtü ma'nâsınadır. Ya'ni, "Zâhirî sûretlere muhabbet edenler putperesttir ve puta tapanların lâyığı da bâtınları iğrenç ve zâhirleri süslü ve câzib olanlara aldanmaktır. Bunların kullandıkları çul atlastandır, fakat bindikleri at tahtadandır. Ya'ni cisimleri ve sûret-i zâhireleri atlas gibi parlak ve rûhları ise rûh-ı hayvânîdir; ve rûh-ı hayvânîleri tahtadan at mesâbesinde olup bunların süslü ve parlak cisimlerini taşır."

همچو گور کافران پر دود و نار   وز برون بر بسته صد نقش و نگار

1070. [1054] *"Duman ve ateş dolu olan kâfirlerin mezârı gibidir. Halbuki hâriçten yüz nakış ve nigâr bağlanmıştır."*

"Sûrete i'tibâr edenler içi duman ve ateş ve dışı türlü türlü nakışlar ve oymacıklar ile süslenmiş mermer taşlı olan kâfirlerin mezârına benzer. Zâhirleri ve cisimleri süslü ve bâtınları ve rûhları duman ve ateş doludur."

همچو مال ظالمان بیرون جمال   و ز درونش خون مظلوم و وبال

1071. *"Zâlimlerin malı gibi, dışarısı cemâldir; halbuki içinden o mazlûmun kanı ve vebâlidir."*

"Onlar zâlimlerin kazandıkları mala benzerler ki, o malın dışına bakılırsa güzel köşkler, bağlar, bahçeler ve havuzlar ve fıskıyeler görünür. Fakat iç yü-

züne bakılırsa o müzeyyenât mazlûmların kanı ve vebâldir; ve hayât-ı uhreviyyede azâbdır."

چون منافق از برون صوم و صلات . و ز درون خاك سیاه بی‌نبات

1072. *"Münâfık gibi, hâriçten oruç ve namaz ve içinden nebâtsız kara topraktır."*

"Sûrete i'tibâr edenler münâfıklar gibidir; zîrâ münâfıklar zâhiren mü'minlere benzemek için cisimleriyle hâriçten oruç ve namaz gibi güzel ameller işlerler; fakat iç yüzlerine bakılırsa, bu a'mâl-i cismâniyyelerinin aslâ onlara fâidesi yoktur. Onların cisimleri nebâtât bitmeyen kara toprağa benzer. Kara topraktan nasıl semere hâsıl olmazsa, onların zâhirlerinde ve cisimlerinden de öylece semere hâsıl olmaz."

همچو ابر خالیٔ پر قُرّ و قُرّ نه در او نفع زمین نه قوت بر

1073. *"Gök gürlemesi dolu, boş bulut gibi ki, onda ne yerin nef'i ne de buğday gıdâsı vardır."*

"Kurr u kur", gök gürlemesi; "bürr", buğday demektir. Ya'ni, "Sûret-perestler gök gürlemesi dolu, fakat yağmurdan boş ve hâlî olan buluta benzerler ki, öyle bir bulutun ne toprağa fâidesi vardır ve ne de yerden buğday gıdâsı bitmesine yarar. Kuru bir gürültüden ibârettir."

همچو وعدهٔ مکر و گفتار دروغ آخرش رسوا و اَوّل با فروغ

1074. *"Mekr va'di ve yalan söz gibi ki, onun sonu rüsvâ ve evveli fürûğludur."*

"Sûret güzelliği, birini aldatmak için edilen va'de ve yalan söze benzer. Bu va'd ve yalan söz evvelâ parlak ve nûrlu görünür, fakat sonunda o va'din boş ve sözün yalan olduğu meydana çıkınca nûru ve parlaklığı kalmaz. Zevâli ve rüsvâlığı zâhir olur."

بعد از آن بگرفت او دست بلال آن ز زخم ضِرسِ محنت چون خلال

1075. *Ondan sonra o mihnet dişinin zahmından hilâl gibi olan Bilâl'in elini tuttu.*

"Dırs", "diş" demektir. Mihnet, yırtıcı bir hayvana teşbîh buyurulup, Hz. Bilâl'i ısırmış ve yaralamış demek olur. "Hılâl", burada diş ve kulakta olan kirleri ayıklamak için kemikten veyâ ağaçtan yapılan ince bir âlet ma'nâsına-

dır. Ya'ni, Hz. Sıddîk ma'kûl sözleriyle kâfiri tevbîh ettikten sonra mihnet dişinin yarasından hılâl gibi incelmiş olan Hz. Bilâl'in elini tuttu.

شد خلالی در دهانی راه یافت　　　جانب شیرین زبانی می‌شتافت

1076. *Bir hılâl oldu, bir ağıza yol buldu; bir tatlı dilli tarafına koştu.*

Hz. Bilâl mihnet dişinden bir hılâl gibi inceldi; bir ağıza ya'ni Server-i enbiyâ Efendimiz'in kalb-i saâdetlerine girmeye yol buldu. Bir tatlı dilli olan o Nebiyy-i zîşân tarafına koştu.

چون بدید آن خسته روی مصطفی　　　خرّ مغشیّاً فتاد او بر قفا

1077. *O hasta vaktâki Mustafâ'nın yüzünü gördü, arkası üzerine baygın düştü.*

"Harra mağşiyyen", Arapça "arka üzerine baygın bir hâlde düşmek" ma'nâsına olup "fütâd o ber-kafâ", bu cümle-i arabiyyenin Fârisî'ye tercümesidir. Ya'ni, o mecrûh olan Hz. Bilâl, Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz'in mübârek yüzünü gördü, arkası üzerine baygın bir hâlde düştü.

تا بدیری بی‌خود و بی‌خویش ماند　　　چون بخویش آمد ز شادی اشك راند

1078. *Geç vakte kadar baygın ve bî-hûş kaldı. Vaktâki kendine geldi, sürûrdan göz yaşı sürdü.*

Hz. Bilâl arka üstü düştüğü vakit bir çok zaman baygın ve kendinden geçmiş bir hâlde kaldı. Neden sonra kendine geldiği vakit sevincinden ağlamaya başladı.

مصطفی‌اش در کنار خود کشید　　　کس چه داند بخششی کو را رسید

1079. *Mustafâ onu kendi kucağına çekti. Ona erişen bir atâyı kimse ne bilir?*

Hz. Bilâl ayıldıktan sonra Resûl-i Ekrem hazretleri onu kendi kucağına çekti. Bu ân içinde Server-i âlem Efendimiz tarafından cenâb-ı Bilâl'e erişen bir atâyı ve ihsânı kimse bilemez; ve bu bahşişin mâhiyetini ve kıymetini hiçbir kimse takdîr edemez; zîrâ o zevkî ve vicdânî bir haldir.

چون بود مسی که بر اکسیر زد　　　مفلسی بر گنج پر توفیر زد

1080. [1064] *İksîre çarpan bir bakır, tevfîr dolu hazîneye uğrayan bir müflis nasıl olur?*

"Tevfîr", çoğaltmak, kazanmak ve mal cem' etmek ma'nâlarında da müsta'meldir. Ya'ni, Hz. Bilâl'in cismi bakır ve Resûl-i Ekrem hazretlerinin zât-ı

saâdetleri iksîr mesâbesinde idi; ve Hz. Bilâl müflis ve Resûl-i Ekrem ise rûhun nûrunu ziyâde çoğaltan bir nûr hazînesi idi. İksîre çarpan bakır altın ve hazîne-i pür-tevfîre uğrayan müflis zengin olduğu gibi Hz. Bilâl dahi ma'nâda altın ve zengin oldu.

ماهئ پژمرده در بحر اوفتاد   کاروان گم شده زد بر رشاد

1081. *Pejmürde bir balık denize düştü; kaybolmuş kervân doğru yola vurdu.*

Hz. Bilâl'in huzûr-ı nebevîye gelmesi solmuş ve ahvâli tagayyür etmiş bir balığın denize düşüp canlanması ve yolunu kaybetmiş olan bir kervânın doğru yolu bulması kabîlinden idi.

آن خطاباتی که گفت آن دم نبی   گر زند بر شب بر آید از شبی

1082. *O hitâbları ki, Nebî o demde söyledi, eğer geceye ede idi, gecelikten çıkardı.*

Ya'ni, Resûl-i Ekrem hazretleri o anda cenâb-ı Bilâl'e ettiği hitâbları bilfarz karanlık geceye etmiş olsa idi, gece gecelikten çıkar ve nûrlanıp gündüz olurdu.

روز روشن گردد آن شب چون صباح   من نتانم باز گفت آن اصطلاح

1083. *O gece sabah gibi aydınlık gündüz olurdu; ben o ıstılâhı açık söyleyemem.*

"Istılâh", lügatte "bir tâifenin bir şey üzerine ittifâkı ve resm ve âyin ve yekdiğeriyle sulh etmek" ma'nâlarınadır. Burada birinci ma'nâ murâd buyurulur. Bu beyânât-ı şerîfeden Resûl-i Ekrem hazretleri tarafından Bilâl'e olan hitâbâtın sırr-ı tevhîde ve hakāyık-ı ilâhîye dâir olduğu anlaşılır. Zîrâ esrâr-ı tevhîdin ve hakāyık-ı ilâhiyyenin ibâreleri ve ıstılâhları avâmmın kullandığı ibârelere ve ıstılâhlara benzemez. Ya'ni, Resûl-i Ekrem'in sırr-ı tevhîde ve hakāyık-ı ilâhiyyeye dâir olan hitâbları karanlık geceye olsa gündüz olurdu. Ben o ıstılâhları burada açık bir sûrette söylemem. Nitekim bu gibi esrâr âyât-ı kur'âniyyede ve ehâdîs-i şerîfede rumûz ile beyân buyurulmuştur; ve cenâb-ı Mevlânâ Efendimiz dahi bu esrârı bu *Mesnevî-i Şerîf*'te kıssa ve efsâne perdeleri altına saklamışlardır.

خود تو دانی کافتابی در حمل   تا چه گوید با نبات و با دقل

1084. *Muhakkak sen bilirsin ki, Hamel'de olan bir güneş nebâta ve ham hurmaya ne söyler.*

"Hamel", on iki burçtan birinin ismidir. Güneş Hamel burcuna intikāl ettiği vakit ilkbahar ve gece ve gündüz müsâvî olur ve nebâtâtta neşv ü nemâ fey-

zi başlar. "Dekal", hurmanın fâsidi ve bozuğu (*Ahterî*). "ed-Dekal", erdeüt't-temr (*Akrabü'l-Mevârid*); ya'ni "hurmanın en fenâsı" demek olur. Burada "ham hurma"dan kinâyedir. Ya'ni, sen ilm-i hey'ete vâkıf isen muhakkak güneş Hamel burcunda iken yeryüzünde olan nebâtâta ve ham hurmaya ne söylediğini ve ne derece te'sîr ettiğini bilirsin. Burada Resûl-i Ekrem hazretleri güneşe ve Bilâl'in vücûdu dahi nebâtâta ve ham hurmaya teşbîh buyurulmuştur.

خود تو دانی هم که آن آب زلال　　　می چه گوید با ریاحین و نهال

1085. *Muhakkak sen bilirsin ki, o tatlı su dahi fesleğenlere fidanlara ne söyler.*

Bu beyt-i şerîfte Resûl-i Ekrem hazretlerinin kelâm-ı âlîleri âb-ı zülâle ve tatlı suya ve mü'minlerin ervâhı da fesleğenlere ve fidanlara teşbîh buyurulmuştur.

صنع حق با جمله اجزای جهان　　　چون دم و حرفست از افسونگران

1086. *Hakk'ın sun'u bütün cihânın cüz'lerine efsûnculardan nefes ve söz gibidir.*

Bu beyt-i şerîfte terbiye-i husûsiyyeden terbiye-i umûmiyeye intikāl buyurulur. Zîrâ terbiye ikidir: Biri umûmî ve diğeri husûsîdir. Terbiye-i husûsî enbiyâ ve evliyânın beşeri terbiyeleridir. Hak Teâlâ kullarına rahmet olmak üzere enbiyâ ve evliyâyı gönderdi. Bu terbiye-i husûsî terbiye-i umûmiyyeden bir fer'dir; ve bu terbiye-i husûsî kulların irâde ve ihtiyârlarına tâbi'dir. Eğer enbiyâ ve evliyâya tâbi' olup bu husûsî terbiyeyi kabûl etmezlerse cebren ve kahren terbiye-i umûmî altına girerler; ve Hak Teâlâ onları tecelliyât-ı ef'âli ile esbâb ve âsâr perdeleri arkasından derece-i hakîkate erişinceye kadar terbiye eder. Bu terbiye-i umûmiyye bilcümle eşyâya şâmildir. Binâenaleyh sun'-i Hak ve ef'âl-i ilâhiyye bütün eczâ-yı cihânı terbiye için efsûn okuyanların ya'ni terbiye-i husûsiyyede enbiyâ ve evliyânın nefesi ve sözü gibi müessirdir.

جذب یزدان با اثرها و سبب　　　صد سخن گوید نهان بی‌حرف و لب

1087. *Hâlık'ın cezbi eserlere ve sebeblere harfsiz ve dudaksız yüz gizli söz söyler.*

"Eserler"den ve "sebebler"den murâd, vücûd-ı izâfî âleminin sûretleridir. "Cezb", lügatte "çekmek" demektir. Bundan murâd, Hakk'ın kayyûmiyyet-i zâtiyyesiyle murâd-ı ilâhîsi dâiresinde çekmesidir. Ya'ni Hâlık'ın vücûd-ı izâ-

fî âlemini kayyûmiyyet-i zâtiyyesiyle murâd-ı ilâhîsi dâiresinde çekmesi, o âlemin eserlerine ve sebeblerine kelâmsız ve dudaksız birçok gizli sözler söyler. Binâenaleyh o eserler ve sebebler murâd-ı Hak dâiresinde fa'âliyet gösterirler. Terbiye-i husûsiyyede enbiyâ ve evliyânın kelâmları vardır; ve bu kelâmlar onların dudaklarından ve ağızlarından çıkar. Fakat terbiye-i umûmiyyede kelâm ve dudak müsta'mel değildir.

نی که تأثیر از قدر معمول نیست   لیك تأثیرش ازو معقول نیست

1088. *Değil ki, te'sîr, kaderden ma'mûl değildir. Fakat onun te'sîri ondan ma'kūl değildir.*

Birinci mısrâ' iki nefy üzerine mürettebdir; ve iki nefyden bir müsbet çıkar. Binâenaleyh te'sîr kaderden ma'mûldür, demek olur. Ya'ni, bu esbâb ve âsâr âleminde müessir olan kaderdir; ve kader bu terbiye-i umûmiyye ve husûsiyyede müessirdir. Zîrâ "sırr-ı kader" eşyânın lisân-ı isti'dâd ile vâki' olan talebleri üzerine Hakk'ın hükmüdür. İşin hakîkati böyle iken bu âlem-i kesrâtta his gözlerine çarpan ancak esbâb ve âsârdır. O esbâb ve âsârda müessir olan kader ma'kūl olmaz, ya'ni taakkul olunup düşünülemez; ve sırr-ı kader hakkındaki îzâhât I. cildin 626 numarasına musâdif olan این نه جبرست معنیٔ جباریست . ذکرجباری برای زاریست [ya'ni "Bu, cebr değildir; bu ma'nâ-yı cebbâriyyettir. Cebbârlığın zikri tazarru' içindir"] beytinde geçti ve başka yerlerde de sırası düştükçe îzâh olundu.

چون مقلد بود عقل اندر اصول   دان مقلد در فروعش ای فَضُول

1089. *Vaktâki akıl usûlde mukallid olur, ey fazûl, onu fürû'da mukallid bil!*

"Fazûl", "mübâlağa ile fazîlet sâhibi" ma'nâsına olup bu hitâb Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerine olmak münâsibdir; ve bu hitâb hem bu beyte ve hem de aşağıdaki beyte râci' olmak muhtemeldir. Ya'ni, ey fazîlet sâhibi olan Hüsâmeddîn Çelebi! Vaktâki akl-ı cüz'î bu vücûd-ı izâfî âlemindeki esbâb ve âsârın asılları olan sıfât ve esmâ-i ilâhiyyeyi idrâkte enbiyâ ve evliyâ hazarâtının keşiflerinin mukallididir, sen o akl-ı cüz'îyi, o esmâ ve sıfâtın mezâhiri ve fer'i olan suver-i eşyânın te'sîrâtını bilmekte dahi mukallid bil! Zîrâ bu mezâhir ve suver-i eşyâ esmâ ve sıfâtın perdesi ve esmâ ve sıfât dahi zât-ı Hakk'ın perdesidir. Akl-ı cüz'î ise vehleten eşyâyı ve eşyânın te'sîrâtını görür ve sırr-ı kaderden gâfil ve hicâb içinde olur; ve sırr-ı kader ise a'yân-ı sâbite âlemi olup enbiyâya bile cihet-i nübüvvetleriyle değil, ancak cihet-i velâyetleriyle mün-

keşif olur; ve evliyânın dahi ancak ehassu'l-havâssına inkişâf eder. Binâenaleyh bu ilim ve ma'rifette enbiyâ ve evliyânın keşiflerini taklîd zarûrîdir.

گر بپرسد عقل چون باشد مرام　　گو چنانکه تو ندانی و السلام

1090. [1074] *Eğer akıl, "Merâm nasıl olur?" diye sorarsa, öyle söyle ki: "Sen bilmezsin vesselâm!"*

Yukarıki beyitte olan "ey fazûl" hitâbı bu beyte de râci' olduğu takdîrde ma'nâ şöyle olur: Ey fazîlet sâhibi olan Hüsâmeddîn! Eğer akl-ı cüz'î sâhibi olan bir kimse, "Hakk'ın sun'u eczâ-yı cihâna nasıl kelâmsız söz söyler ve bu âlemde sırr-ı kader nedir ve usûlde mukallid olanın fürû'da dahi mukallid olması ne demektir ve bunlardan murâd ve merâm nedir?" diye sorarsa, "O öyle bir şeydir ki, sen onu zevkan ve hâlen bilemezsin vesselâm!" diye cevâb ver! Zîrâ bunlar fenâ-fillah ve bekā-billah halleri içinde keşfen idrâk olunur. İlmen idrâkleri ancak sâhib-i keşf olan enbiyâ ve evliyânın ihbârlarına taklîden vâki' olur. Zîrâ ilm-i aklî şekden ve şübheden hâlî değildir. Fakat ilm-i zevkî ve vicdânîde aslâ şek olmaz.

Cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyitlerde Bilâl'in bu kadar işkenceye rağmen îmânda ve kâfirin dahi Hz. Sıddîk'ın bu kadar acı nasâyihine rağmen küfürde ve sûrete meclûbiyette ısrârlarına ve ikisinin bu hâlinde de sırr-ı kaderin müessir olduğuna işâret buyurmuşlardır.

معاتبهٔ مصطفی صلی الله علیه و سلم با صدیق رضی الله تعالی عنه که ترا وصیت کردم که بشرکت من بخر تو چرا بهرخود تنها خریدی وعذر گفتن صدیق رضی الله عنه

Mustafâ (s.a.v.)in: "Sana vasiyet ettim ki, benim müşâreketim ile satın al! Sen niçin yalnız kendin için satın aldın?" diye Sıddîk (r.a.)a muâtebe kılması ve Sıddîk (r.a.)ın özür söylemesi

گفت ای صدیق آخر گفتمت　　که مرا انباز کن در مکرُمتْ

1091. *Dedi: "Ey Sıddîk! Nihâyet sana demedim mi ki, mekrümette beni ortak et!"*

"Mekrümet", kerem, cûd, sehâ, izzet ve şeref demektir. Ya'ni, Resûl-i Ekrem hazretleri buyurdu ki: "Ey Sıddîk! Nihâyet ben sana beni bu sehâya ve kereme ve şerefe ortak et ve Bilâl'i ortaklaşa satın al! [demedim mi?]"

گفت ما دو بندگان کوی تو　　　کردمش آزاد من بر روی تو

1092. *Dedi: "Biz senin mahallenin iki köleleriyiz. Ben onu senin yüzünden âzâd ettim."*

Hz. Sıddîk cevâben dedi: "Yâ Resûlallâh! Şirket ve ortaklık benim zât-ı şerîfin ile müsâvî olduğum ma'nâsını îhâm eder. Halbuki, ben ve Bilâl ikimiz dahi senin köleleriniz; ve ben o Bilâl'i satın alıp, zât-ı şerîfin için âzâd ettim. Binâenaleyh onu zât-ı şerîfin satın alıp âzâd etmiş oldu; ve bu sûretle müsâvât vehmi ortadan kalktı."

تو مرا می‌دار بنده و یار غار　　　هیچ آزادی نخواهم زینهار

1093. *"Sen beni köle ve yâr-i gār tut. Sakın, ben hiç âzâdlık istemem!"*

"Zînhâr", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır, burada "sakın hâ!" ma'nâsı münâsibdir. "Yâ Resûlallâh, beni âzâd kabûl etmez bir köle ve kendine yâr-i gār ve mahrem-i esrâr ittihâz et!"

که مرا از بندگیت آزادیست　　　بی‌تو بر من محنت و بی‌دادیست

1094. *"Zîrâ bana senin köleliğinden âzâdlık vardır. Sensiz benim üzerime bir mihnet ve cevr vardır."*

"Zîrâ ben sana köle oldukça cismimin ve nefsimin köleliğinden kurtulur ve âzâd olurum; ve sen olmazsan benim üzerime nefsimin mihneti ve rûhum üzerine cevri ve zulmü vardır."

ای جهانرا زنده کرده اصطفا　　　خاص کرده عام را خاصه مرا

1095. *"Ey cihânı ıstıfâdan diri etmiş, âmmı hâs etmiş, husûsiyle de beni!.."*

"Istıfâ'", seçmek ve ihtiyâr etmek ve bir şeyi hâlis ve sâf yapmak demektir. Ya'ni, "Ey beşeriyet cihânını rûh-ı hayvânî bulanıklığından sâf edip, rûh-ı insânî ile diri etmiş ve avâm mertebesinde olan kimseleri havâs mertebesine terakkî ettirmiş ve husûsiyle beni makām-ı ma'rifete yükseltmiş olan Nebiyy-i zîşân!"

خوابها می‌دید جانم در شباب — که سلامم کرد قرص آفتاب

1096. *"Cânım gençlikte rü'yâlar gördü ki, güneşin kursu bana selâm kıldı."*

"Benim rûhum gençlikte birtakım rü'yâlar gördü. Şöyle ki: Gökteki sûrî güneş bana selâm verdi."

از زمینم بر کشید او بر سما — همره او گشته بودم ز ارتقا

1097. *"O beni yerden göğe çekti; irtikādan dolayı onun refîki olmuş idim."*

"O güneş beni yerden göğe çekti; ve yerden göğe terakkî ettirmekten dolayı ben o güneşin gökte refîki olmuş idim."

گفتم این ماخولیا بود و محال — هیچ گردد مستحیلی وصف حال

1098. *Dedim: "Bu mâhûlyâ ve muhâl idi. Hiçbir müstahîl vasf-ı hâl olur mu?*

"Mâhûlyâ" ve "mâlîhûlyâ", dimâğın sevdâ-yı hâm ile muhtel olması; "müstahîl", muhâlin tâlibi ve mümkin olmayan şeyi isteyici demektir. Ya'ni Hz. Sıddîk buyurdu ki: "Benim güneşle berâber gökte bulunmam zâhirde bir hayâl-i dimâğî ve muhâl bir şey idi. Hiç, bir müstahîl olan şey, hâl olan bu hayât-ı zâhirenin vasfı olur mu? Ya'ni zâhirde cismen göğe çıkmak ve güneşin refîki olmak mümkin olur mu?"

چون ترا دیدم بدیدم خویش را — آفرین آینهٔ خوش کیش را

1099. *"Vaktâki seni gördüm, kendimi gördüm. Âferin, o hoş kîş olan aynaya!"*

"Kîş", dîn, mezheb ve millet ma'nâlarına geldiği gibi, satranç oyununda şahı hânesinden kaldırmak ve kuşları kovmak için kullanılan lafızdır. Diğer ma'nâları da vardır (*Burhân*). Burada "kuşları kaçırmak için kullanılan lafız"-dan kinâye olmak münâsibdir; Türkçe "Kış, kış!" derler. Resûl-i Ekrem hazretlerinin vücûd-ı şerîfi sıfât-ı nefsâniyye kuşlarını "kış!" lafzıyla kovucu ve sıfât-ı rûhâniyyeyi gösterici bir aynaya teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, "Yâ Resûlallâh! Vaktâki zât-ı şerîfini gördüm, âlem-i zâhirde mâlîhulyâ bildiğim göğe çıkmanın ve güneşe refîk olmanın âlem-i ma'nâda mümkin olduğunu gördüm. Zîrâ seni gördüm, ma'nâ göğünde senin şems-i hakîkatinle kendi rûhumu berâber gördüm. Latîf "kış kış"lar ile sıfât-ı nefsâniyye kuşlarını kovan senin vücûd-ı şerîfinin aynasına âferin!"

چون ترا دیدم محالم حال شد　　　جان من مستغرق اجلال شد

1100. [1084] *"Vaktâki seni gördüm, muhâlim hâl oldu; benim cânım müstağrak-ı iclâl oldu."*

"Vaktâki seni gördüm, muhâl gördüğüm sûret hâl oldu ve anladım ki, gördüğüm rü'yâ zâhirde muhâl ve fakat bâtında hâldir. Binâenaleyh şimdi benim cânım senin güneş gibi olan rûh-ı a'zamının müstağrakı oldu."

چون ترا دیدم خود ای روح البلاد　　　مهر این خورشید از چشمم فتاد

1101. *"Ey beldelerin rûhu! Vaktâki seni gördüm, bu güneşin muhabbeti gözümden düştü."*

"Ey beldelerin rûhu olan Nebiyy-i zîşân! Vaktâki seni gördüm, bu sûrî güneşin muhabbeti gözümden düştü. Zîrâ sûrî güneş rûh-ı hayvânîye kuvvet verir ve senin şems-i hakîkatin ise rûh-ı insânîye dirilik verir."

گشت عالی همت از تو چشم من　　　جز بخوری ننگرد اندر چمن

1102. *"Benim gözüm senden âlî-himmet oldu. Çimene horluğun gayrı ile nazar etmez."*

"Benim gözümün ve güneşimin kasdı ve himmeti yükseldi. His gözlerini câzib olan bu dünyânın yeşilliklerine ve çimenlerine ancak zillet ve hakâretle nazar eder; ve onların güzelliklerini ve letâfetlerini senin güzelliğin ve letâfetin muvâcehesinde hiç menzilesinde görür." Ba'zı nüshalarda "çimen" yerine "zemen" vâki'dir, "zamân" ma'nâsına olan hayât-ı sûrîden kinâyedir. Ya'ni hayât-ı sûrî nazarımda hakîr oldu, demek olur.

نور جستم خود بدیدم نور نور　　　حور جستم خود بدیدم رشك حور

1103. *"Nûr istedim, muhakkak nûrun nûrunu gördüm. Hûrîler istedim, hûrîlerin reşkini gördüm."*

"Hûr", gözünün akı ve karası şiddetle ak ve kara olan mahbûbe ma'nâsına olan "havrâ'" kelimesinin cem'idir. Cennet mahbûbelerinin vasfıdır. Bu beyitte iki vecih vardır. Birinci vecih, yukarıki tercümeye mutâbıktır. Ya'ni, "Nûr görmek istedim, muhakkak nûr olan zât-ı Hakk'ın nûru olan rûh-ı pâkini gördüm. Cennet hûrîlerini görmek istedim, senin hûrîlerin kıskandığı ve hased ettiği hakîkat-i muhammediyyenin cemâlini gördüm."

İkinci vecih: Birinci "nûr"dan murâd zât-ı Hak'tır ve ikinci "nûr"dan murâd, halîfe-i Hak olan rûhdur. Beyitlerde mezkûr olan "hod", "kendi" ma'nâsına olur. Ya'ni, "Nûr görmek istedim, kendimi nûrun nûru ve zât-ı Hakk'ın halîfesi olan rûhumu gördüm. Hûr istedim, kendimi hûrîlerin reşki gördüm" demek olur; Ve bu ma'nâ yukarıki 1099 numaralı beyitte geçen چون ترا دیدم بدیدم خویش را . آفرین آن آینهٔ خوش کیش را [ya'ni "Vaktâki seni gördüm, kendimi gördüm. Âferin, o hoş kîş olan aynaya!"] beytine merbût bulunur.

یوسفی جستم لطیف و سیم تن　　　یوسف ثانی بدیدم در تو من

1104. *Latîf ve sîm-ten bir Yûsuf istedim, ben sende ikinci Yûsuf'u gördüm.*

"Latîf ve gümüş tenli bir Yûsuf görmek istedim. Ben senin aynanda ikinci Yûsuf'u gördüm. "İkinci Yûsuf"dan murâd, Hz. Sıddîk'ın rûh-ı latîfleridir ki, sâir ervâh-ı kâmilîn gibi hakîkat-i muhammediyyede mündemiçtir. Ba'zı nüshalarda "Yûsuf-ı sânî" yerine "Yûsufistân" vâki'dir. Bundan murâd dahi rûh-ı küllî-yi Muhammedî'dir ki, onda her biri Yûsuf gibi latîf olan kâmillerin ervâhı mündemiçtir.

در پی جنت بدم در جست وجو　　　جنتی بنمود از هر جزو تو

1105. *"Cüst ü cû içinde cennet arkasında idim; senin her cüz'ünden cennet göründü."*

"Ben cenneti arayıp taramakta idim ve cennet arkasında koşuyor idim ve cenneti görmek istiyor idim. Yâ Resûlallâh! Senin her cüz'ünden bana cennet göründü." "Cennet"ten murâd, burada mekârim-i ahlâktır; ve mekârim-i ahlâk ma'rifetullâh netîcesidir. Nitekim hadîs-i şerîfte بعثت لاتمم مکارم الاخلاق ya'ni "Ben mekârim-i ahlâkı tamâm etmekliğim için gönderildim" buyurulmuştur. Zîrâ iyi ahlâk hayât-ı dünyeviyyede cennet olduğu gibi hayât-ı uhreviyyede de suver-i cemîleye mütemessil olarak ayn-ı cennet olur. Kötü ahlâk ise hayât-ı dünyeviyyesinde sâhibine azâb olduğu cihetle ayn-ı cehennemdir; ve hayât-ı uhreviyyede dahi suver-i kabîhaya mütemessil olarak ayn-ı cehennem olur. Resûl-i Ekrem hazretleri ise وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ (Kalem, 68/4) [ya'ni "Muhakkak ki sen yüce bir ahlâk üzeresin"] âyet-i kerîmesi mûcibince baştan başa mekârim-i ahlâk idiler.

هست این نسبت به من مدح و ثنا　　　هست این نسبت بتو قدح و هجا

1106. *"Bu bana nisbetle medh ve senâdır. Bu sana nisbetle kadh ve hicivdir."*

"Kadh", lügatte "ta'yîb etmek ta'n etmek;" "hicâ", medhin zıddı olan zemdir. Ya'ni "Yâ Resûlallâh! Benim bu söylediğim sözler benim mertebeme nisbetle senin hakk-ı şerîfinde medh ve senâdır. Fakat mertebenin yüksekliğine nisbetle kadh ve ta'yîb ve ta'n ve hiciv ve zemdir."

همچو مدح مرد چوپان سليم   مر خدا را پيش موسى كليم

1107. *"Mûsâ-yı kelîmin huzûrunda sâf çoban adamın Hudâ'yı medhi gibidir."*

"Yâ Resûlallâh! Benim seni medhetmem Mûsâ Kelîmullâh (a.s.)ın huzûrunda sâf ve sâde-dil çobanın kendi mertebesine göre Hak Teâlâ hazretlerini medh etmesi kabîlindendir."

كه بجويم اشپشت شيرت دهم   چارقت دوزم من و پيشت نهم

1108. *Dedi ki: "Senin bitini arayayım! Sana süt vereyim! Senin çarığını dikeyim ve önüne koyayım!"*

Nitekim o sâf çoban dedi ki: "Ey Hâlıkım! Senin bitlerini arayıp ayıklayayım! Sana süt getireyim! Senin çarığını dikip önüne koyayım!" Bu kıssa II. cildin 1707 numaralı beytinin başındaki sürhden başlar.

قدح او را حق بمدحى بر گرفت   گر تو هم رحمت كنى نبود شگفت

1109. *"Hak onun kadhını azîm medhde tuttu. Eğer sen dahi merhamet edersen acîb olmaz."*

"Be-medhî"de "bâ", tarafiyet ve "yâ", ta'zîm içindir. Ya'ni "Hak Teâlâ hazretleri o sâf çobanın hakîkatte kadh ve zem olan sözlerini büyük medh mertebesinde tuttu. Nitekim II. cildin 1739, 1740 numaralı beytlerinde şöyle buyurulmuş idi:

هر كسى را سيرتى بنهاده ام   هر كسى را اصطلاحى داده ام

درحق او مدح ودرحق توذم   درحق او شهد ودرحق توسم

[Ya'ni] "Her bir kimseye bir sîret koymuşum; her bir kimseye bir ıstılâh vermişim. Onun hakkında medh ve senin hakkında zemdir; onun hakkında bal ve senin hakkında zehirdir."]

"Yâ Resûlallâh! Eğer hakîkatte kadh olan benim bu medhlerimi mertebemin dûnluğuna merhameten medh olarak kabûl edersen acîb olmaz. Zîrâ sen ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallıksın!"

رحم فرما بر قصور فهمها ای ورای عقلها و وهمها

1110. [1094] *"Ey akılların ve vehimlerin verâsı! Fehimlerin kusûruna merhamet buyur!"*

"Ey hakîkat-i muhammediyyesi akılların ve vehimlerin arkasında ve fevkinde olan Resûl-i Ekrem Efendimiz! Biz seni aklımızın erdiği ve vehmimizin yetişebildiği elfâz ile medh ederiz. Bizim anlayışımızın eksikliğine ve âcizliğine merhamet buyur!"

ایها العشاق اقبال جدید از جهان کهنهٔ نوْ کُنْ رسید

1111. *"Ey âşıklar! Yeni edici olan eski cihândan yeni ikbâl erişti!"*

"Nev-kün", vasf-ı terkîbî olup "yeni edici" demektir. "Eski cihân"dan murâd, âlem-i gaybdır. Ya'ni, "Ey hakîkat âşıkları! Vakit vakit yeni edici ve yenilik gösterici olan âlem-i gaybdan yeni bir muallim-i hakîkat ve yeni ikbâl olan Peygamber-i zîşân erişti!"

زان جهان کو چارهٔ بیچاره جوست صد هزاران نادرهٔ دنیا دروست

1112. *"O cihândan ki, o bîçârenin çâresini dileyicidir. Dünyânın yüz binlerce nâdiresi ondadır."*

"O yeni ikbâl, o cihândan geldi ki, o cihân, çâresizin çâresini dileyicidir; ve cihân-ı gayb öyle bir âlemdir ki, âlem-i zâhir olan bu dünyânın binlerce nâdiresi ve acâibi onda mündemiçtir."

اَبْشِرُوا يَا قَوْمِ إِذَا جَاءَ الْفَرَجْ افْرَحُوا يَا قَوْمُ قَدْ زَالَ الْحَرَجْ

1113. *"Ey kavim! Müjde olsun! Sevinç vakti geldi. Ey kavim! Ferahlanın! Muhakkak, sıkıntı zâil oldu."*

"Ey tabîat âlemi içinde bunalan hakîkat tâlibleri! Müjdeler olsun ki, artık sevinç vakti geldi. Ey kavim! Ferahlanın! Muhakkak cismâniyet ve nefsâniyet âleminin verdiği sıkıntı gitti."

آفتابی رفت در کازهٔ هلال در تقاضا که اَرِحْنَا یا بلال

1114. *"Bir güneş "Ey Bilâl! Bizi dinlendir!" diye tekāzâda hilâlin evine gitti."*

"Kâze", mutlak menzil ve hâne ve zirâat eden rençberlerin tarla kenarında sazdan ve tahtadan yaptıkları oda ma'nâlarınadır (*Burhân*). Burada "hakîr ev"den kinâyedir. "Tekāzâ", taleb demektir. "Güneş"ten murâd, Resûl-i Ekrem hazretlerinin rûh-ı a'zamları ve "hilâl"den murâd, Hz. Bilâl'in rûhudur. Güneşten ziyâ alan "ay" yeni görünmeye başladığı vakit "hilâl" hâlinde

olduğu ve Bilâl dahi rûh-ı küllî-i Muhammedî'den kuvvet alıp yeni zâhir olduğu için onun rûhu hilâle teşbîh buyurulmuştur. "Hilâlin hânesine gitmek", Resûl-i Ekrem'in Bilâl'in rûhuna teveccüh buyurmalarıdır. Ya'ni, "Bir büyük güneş olan rûh-ı Muhammedî bu rûh-ı küllîye nazaran hakîr bir ev mesâbesinde olan Bilâl'in rûh-ı hilâline "Ey Bilâl! Bizi, latîf sesin ile ezân oku da dinlendir!" diye hitâb edip tekāzâ ve taleb içinde olarak gitti." Nitekim I. cildin 2016 numarasına musâdif olan جان كمالست وندای او كمال . مصطفی فرمود ارحنا يا بلال [ya'ni "Cân kemâldir ve onun nidâsı da kemâldir. Mustafâ "Ey Bilâl, bizi dinlendir!" buyurdu"] beytinde de bu ma'nâ geçti. Şurrâh-ı kirâm, "hilâl"den murâd, âtîde kıssası gelecek olan Hilâl adlı kölenin Resûl-i Ekrem Efendimiz tarafından ziyâretine işâret buyurulduğunu yazmışlardır. Bu da câizdir.

زير لب می گفتی از بيم عدو   كوریٔ او بر مناره رو بگو

1115. *"Düşman korkusundan dudak altından söylerdin. Onların körlüğüne minâre üzerine git, söyle!"*

Bu beyt-i şerîf Resûl-i Ekrem hazretleri tarafından Bilâl'e hitâben vâki'dir. Ya'ni, "Ey Bilâl! Sen düşman korkusundan dolayı tevhîd-i ilâhîyi ve benim nübüvvetimi dudak altından ve gizli söylerdin. Şimdi o düşmanın körlüğüne minâre üzerine git de bağıra bağıra söyle ve "Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden resûlullâh" sözlerini halka i'lân et!"

می‌دمد در گوش هر غمگين بشير   خيز ای مدبر ره اقبال گير

1116. *"Müjdeci her gamlının kulağına üfler. Kalk, ey müdbir! İkbâl yolunu tut!"*

"Demîden", lügatte "nefh etmek ve üflemek" demektir. Müjdeci kelâm vâsıtasıyla müjdesini verdiği vakit bittabi' nefesini ve sesini çıkarır ve bu sesi sâmi'in kulağına hava nakleder. Binâenaleyh bu müjde, müjdecinin müjdelenen kimsenin kulağına üflemesi olur. Nitekim yukarıda geçen 1037 ve 1038 numaralı beyitlerde:

در خلای گوش باد جاذبش   مدرك صدق و كلام كاذبش

آن چه بادست اندرين خرد استخوان   كو پذيرد حرف و صوت قصه خوان

[Ya'ni "Kulağın boşluğunda onun çekici olan havası, onun kelâmının doğrusunu ve yalanını müdriktir. O küçük kemikte o ne havadır ki, kıssa okuyucunun harf ve savtını kabûl eder"] buyurulmuş idi.

"Müjdeci"den murâd, enbiyâ ve evliyâdır. "Müdbir", cismâniyet âlemine teveccüh edip Hak'tan geri kalan kimseden kinâyedir. Bu beyit husûsan Resûl-i Ekrem lisânından ve umûmen insân-ı kâmiller tarafından ehl-i gaflete hitâbdır. Ya'ni, "Ey gâfil! Hayât-ı ebediyye müjdecisi olan enbiyâ ve evliyâ her cismâniyet darlığının gamı içinde kalanların kulağına feyz-i ma'nevîyi ve insanlık şuûrunu üfler. Kalk, ey Hak'tan geri kalan gâfil! İkbâle ve Hakk'a teveccüh yolunu tut!"

ای درین حبس و درین گند و شپش هین که تا کس نشنود رستی خمش

1117. *"Ey bu hapiste ve kokmuşta ve bit içinde olan! Sakın ha! Kimse işitmesin; kurtuldun; sus!"*

"Ey bu cismâniyet âleminin habsi içinde ve bu kokmuş cisim içinde ve dâimâ kendini ısıran havâss-i zâhire ve bâtıne bitleri içinde olan gâfil! İnsân-ı kâmilin da'vetine icâbet etmekle bu cismâniyet murdârlığından kurtuldun ve letâfet-i rûhâniyye iktisâb ettin! Artık sus! Sakın ha! Bu hâl-i letâfet içindeki zevkini nâ-mahremlere ifşâ etme!"

چون کنی خاموش کنون ای یار من کز بن هر مو بر آمد طبل زن

1118. *"Ey benim yârim! Nasıl sâkit edersin ki, her kılın dibinden davul çalıcı zâhir olur?"*

Bu beyit Hak yolunun sâliki tarafından insân-ı kâmilin "sus!" demesine cevâben îrâd buyurulmuştur.Ya'ni sâlik mürşidine cevâben der ki: "Ey benim hakîkî yârim! Sen beni nasıl susturursun ki, benim vücûdumdaki her kılın dibinden bir davul çalıcı zâhir oluyor ve hâlimi ifşâ ediyor?" Nitekim Hz. Bilâl cenâb-ı Sıddîk'ın "Sus ve esrârı fâş etme!" diye vâki' olan tavsiyesini icrâ edemeyip, işkencelere rağmen "Ahad! Ahad!" diye bağırdı.

آنچنان کر شد عدو رشك خو گوید این چندین دهل را بانگ کو

1119. *Öyleki, hased huylu düşman sağır oldu. Der ki: "Bu kadar davulun sesi nerede?"*

Ya'ni, o davul çalıcı öyle çaldı ki, hasûd olan düşman sağır oldu da, "Bu kadar davulun sesi nerededir?" diye sorar. Nitekim Resûl-i Ekrem hazretleri bin üç yüz elli küsûr seneden beri Kur'ân-ı Kerîm ile tevhîd-i hakîkî davulunu çaldığı ve beş vakit de minârelerde tevhîd-i ilâhîye ve nübüvvet-i Muhammedîye şehâdet olunduğu ve münkirler bu davulun çalındığını gördükleri hâl-

de onun sadâsı olan netîcesinden ve semeresinden gāfildirler; ve onun netîcesi ve semeresi budur ki: Küre-i arzda üç yüz elli milyon tahmîn olunan halk bu davulun sesini duymuş ve bu davulu çalanın başına toplanmıştır; ve insanların en münevver olanları da peyderpey işitip toplanmaktadır. Sağır olan münkirler hâlâ, "Bu davulun sesi nerededir?" diye sorarlar.

می‌زند بر روش ریحان که طریست   او ز کوری گوید این آسیب چیست

1120. [1104] *Onun yüzüne fesleğen vurur ki, tâzedir. O körlükten der ki: "Bu sadme nedir?"*

İnsân-ı kâmil o münkirin yüzüne güzel kokulu tevhîd-i hakîkî fesleğeni çarpar. O münkir kalbinin körlüğünden bu çarpmayı bir kahır telakkî edip, "Beni râhatsız eden bu sadme ve çarpma nedir?" der.

می‌شکنجد حور دستش می‌کشد   کور حیران کز چه دردم می‌کند

1121. *Hûrîler onun elini çekiyor, işkence ediyor; kör, "Niye beni ağrıtıyor?" diye hayrândır.*

İnsân-ı kâmilin ızhâr ettiği hakāyık-ı ilâhiyye ve maârif-i rabbâniyye hûrîleri münkir-i evliyâ olan ehl-i zâhirin kudret-i idrâkini hırpalayarak kendi taraflarına çekiyor. Halbuki his gözü açık ve kalb gözü kör olan kimse, "Bu maânî niçin benim i'tikādımı ve idrâkimi bozarak dert ve elem veriyor?" diye hayrettedir.

این کشاکش چیست بر دست و تنم   خفته ام بگذار تا خوابی کنم

1122. *"Benim elim ve cismim üzerinde bu keşâkeş nedir? Uyumuşum, bırak, tâ bir uyku edeyim!"*

"Bana ilkā olunan bu ma'nâlar ile benim kudret-i idrâkim ve havâss-i cismim üzerindeki bu keşâkeş ve bu çekiş nedir? Ben havâss-i zâhiremin söylediği ninniler ile uyumuşum. Bırak, zevkimi bozma! Güzelce bir uyku çekeyim!" Bu beyt-i şerîfte ehl-i zâhirin, hakāyıkı havâss-i hamse-i zâhire ve bâtıne ile idrâke çalıştıklarına işâret buyurulur. Halbuki bu havâs âlem-i zâhire münhasırdır ve âlem-i zâhir ise الدنیا کحلم النائم ya'ni "Dünyâ uyuyan kimsenin rü'yâsı gibidir" hadîs-i şerîfi mûcibince rü'yâdır. Binâenaleyh ehl-i zâhir hakāyıkı rü'yâda görmeye çalışırlar.

آنکه در خوابش همی جویی ویست   چشم بگشا کان مه نیکو پی است

1123. *Onu ki, rü'yâda ararsın, odur. Gözünü aç ki, o iyi izli olan aydır.*

Ey zâhir-bîn! O şeyi ki, sen havâss-i cismin ile rü'yâ olan bu âlem-i zâhirde ararsın, insân-ı kâmilin söylediği hakāyık ve maârif-i ilâhiyye senin rü'yâda arayıp da bulamadığın şeydir. Aklının gözünü aç ki, sana o hakāyıkı beyân eden iyi izli ve nûrlu olan aydır ki, bu ay mesâbesinde olan insân-ı kâmil, nûr-ı maârifi güneş mesâbesinde olan hakîkat-i muhammediyyeden alır. Eğer sana karşı hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeyi ibzâl ediyor ve seni uykudan uyandırıp kendi tarafına çekiyor ise, sende gördüğü isti'dâdın güzelliğindendir; yoksa sana ezâ ve cefâ etmek için değildir.

زان بلاها بر عزيزان بيش بود   كان تجمش يار با خوبان فزود

1124. *Ondan dolayı belâlar azîzler üzerine ziyâde oldu. Zîrâ o lütuf etmeyi yâr güzellere ziyâde etti.*

"Tecemmüş", tefa'ul bâbındandır; "lutf etmek, mihribânlık göstermek ve kalbleri kazanmak" ma'nâlarınadır. Burada evvelki ma'nâlar münâsibdir. Ya'ni, bu sırra mebnîdir ki, belâlar isti'dâdları güzel ve kendileri ind-i ilâhîde aziz olan kimseler üzerine ziyâde oldu ve Hak Teâlâ onları bu belâlar vâsıtasıyla kendi tarafına çekti. Nitekim hadîs-i şerîfte اشد البلاء على الانبياء ثم الاولياء ثم الامثل فالامثل ya'ni "Belâların en şiddetlisi peygamberler üzerinedir. Sonra velîler ve sonra da onlara benzeyenler üzerinedir" buyurulur; ve ârifin birisi de لولاالبلاء من الله لم يكن لعبد اليه سبيل ya'ni "Eğer Allah tarafından belâ olmasa idi, abd için Allâh'a yol olmaz idi" demiştir. Zîrâ yâr-i hakîkî olan Hak Teâlâ bu lutfu ve mihribanlığı güzellere karşı ziyâde etti ve isti'dâdı güzel olmayanları da gaflet uykusunda bıraktı. Ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallık olan insân-ı kâmil dahi böyle yapar.

لاغ با خوبان كند در هر رهى   نيز كورانرا بشوراند گهى

1125. *Her bir yolda güzeller ile latîfe eder; ba'zan körleri dahi karıştırır.*

İnsân-ı kâmil isti'dâdı güzel ve akıl ve idrâki parlak olan kimseler ile her bir yolda ya'ni her bir muâmelede latîfe eder ve bu latîfeler ile onu kendisine cezbeder. Ba'zan akıl gözü kör ve idrâki mahdûd olan kimselerin bâtınlarını dahi onların mizâçlarına göre görünmek sûretiyle karıştırır.

خويش را يكدم بدين كوران دهد   تا غريو از كوى كوران بر جهد

1126. *Kendisini bir dem bu körlere verir, tâ ki körlerin mahallesinden feryâd sıçraya!*

Ya'ni, insân-ı kâmil bir müddet kendisini bu kör kalbliler ile meşgûl eder ve bunlara كلموا الناس على قدر عقولهم ya'ni "Nâsa akılları mikdârınca söyleyiniz!" hadîs-i şerîfine ittibâen söz söyler. Bu muâmeleyi körler âleminde dahi hiç olmazsa taklîden Hakk'a teveccüh hâsıl edip, bir feryâd sıçrasın diye yapar. Menâkıb-ı evliyâyı mütâlaa edenlerce ma'lûmdur ki, bir insân-ı kâmile intisâb eden binlerce sâlikten ancak birkaç kimse Hakk'a vâsıl olur, mütebâkîsi mertebe-i taklîdde kalır.

قصهٔ هلال كه بندهٔ مخلص بود خدايرا وصاحب بصيرت بی‌تقليد . پنهان شده در بندگیٔ مخلوقات جهت مصلحت نه از عجز چنانكه لقمان ويوسف زروی ظاهر وغير ايشان . بندهٔ سايس بود امير را وآن امير مسلمان بود اما چشم بسته

داند اعمی كه مادری دارد ليك چونی بوهم در نآرد

اگر باين دانش تعظيم مادر كند ممكن بود كه از عمی خلاص يابد

اذا اَرَادَ اللهُ بِعَبْدٍ خَيْراً فَتَحَ عَيْنَيْ قَلْبِهِ لِيُبْصِرَهُ بِهِمَا الْغَيْبَ

اين راه ززندگیٔ دل حاصل كن كين زندگیٔ تن صفت حيوانيست

Hilâl'in kıssasıdır ki, Hudâ'nın muhlas ve taklîdsiz sâhib-i basîret bir kulu idi. Mahlûkâtın köleliği içinde, acz cihetinden değil, maslahat cihetinden zâhiren Lokmân ve Yûsuf ve onların gayrıları gibi gizlenmiş idi. Bir beyin seyis olan kölesi idi ve o bey müslümân idi; fakat gözü kapalı idi.

"Kör bilir ki, bir anası vardır. Fakat nasıldır? Vehme getirmez."

Eğer bu biliş ile anaya ta'zîm ederse körlükten kurtulması mümkin olur.

"Allah bir kula hayır murâd ettiği vakit onun kalbinin iki gözünü açar; tâ ki, o onlar ile gaybı görür."

"Bu yolu gönül diriliğinden hâsıl et! Zîrâ bu cisim diriliği hayvanlık sıfatıdır"

Yukarıda gözlüler ile körlerden bahis buyurulmuş idi. Bu kıssa kalb gözleri açık olanlar ile kapalı olanların hâlini beyânen îrâd buyurulmuştur.

Ta'rîfât-ı Seyyid'de "muhlas", Allâhu Teâlâ'nın şirkten ve maâsîden sâfî kıldığı kimseler diye ta'rîf olunmuştur. Bu ta'rîfe göre "muhlas", taklîdsiz ve sâhib-i basîret olan kimse, şirk-i hafî ve celîden sâf olduğu için Hz. Hilâl (r.a.) hakkında bu kelime isti'mâl buyurulmuştur.

Hz. Lokmân hakkındaki ma'lûmât *Ravzatü's-Safâ*'da mufassalan yazılı olduğu gibi Yûsuf (a.s.)ın kıssası dahi tefsîr kitablarında ve *Kısas-ı Enbiyâ*'da münderiç ve meşhûrdur. Burada zikri uzun olur.

داند اعمی که مادری دارد [ya'ni "Kör de bilir ki, bir anası var..."] ilh. Beyt-i şerîfi Hakîm Senâî hazretlerinin *Hadîka*'sından muktebesdir.

Ma'lûm olsun ki, mü'minler iki nevi'dir: Birinin kalbinin iki gözü açık ve diğerinin kapalıdır. Kalbinin iki gözü açık olanlar bir gözüyle zâhiri ve bir gözüyle bâtını görürler. Ya'ni Hakk'ı halkta ve halkı da Hak'ta görürler. Binâenaleyh mahlûka kul olmayı Hakk'a kul olma bilirler. Fakat bu gözleri kapalı, yalnız his gözü açık olanlar ne bâtını ne de zâhiri görürler. Onların gerçi his gözleri açıktır, eşyâyı görürler, fakat eşyânın ne olduğunu bilmezler. Binâenaleyh onların bu görüşü zâhiri görmek değildir. Hayvanlar gibi karaltıyı görmekten ibârettir. Zîrâ cehl içinde hayvanlar gibi yaşamaktadırlar. Nitekim İmâm Alî (k.A.v.) efendimiz buyururlar:

حیاة القلب علم فاغتنمه   وموت القلب جهل فاجتنبه

"Kalbin hayâtı ilimdir, onu ganîmet bil! Ve kalbin ölümü cehildir, ondan sakın!"

İmdi bu körler iki kısımdır: Bir kısmı kalb gözü açık olanlara hürmet edip onların ulûm ve maârifini birtakım te'vîlât ile inkâr etmez. Bir kısmı da onlara muhâlif olup inkâr ederler. Evvelki körler hürmetkârâne olan taklîdlerinin fâidesini görürler. Sonrakiler inkârlarının ve hürmetsizliklerinin cezâsını hem hayât-ı dünyeviyyelerinde ve hem de hayât-ı uhreviyyelerinde çekerler.

چون شنیدی بعض اوصاف بلال   بشنو اکنون قصهٔ ضعف هلال

1127. *Vaktâki Bilâl'in evsâfının ba'zısını işittin, şimdi de Hilâl'in za'fının kıssasını dinle!*

از بلال او پیش بود اندر روش   خوی بد را بیش کرده بدْ کُشِش

1128. *O revişde Bilâl'den ziyâde idi. Kötü huy için kötü öldürmeyi ziyâde etmiş idi.*

İkinci mısrâ'daki "râ" edât-ı tahsîsdir. "Küşiş", "küşten" masdarından ism-i masdardır, "öldürme ve öldürüş" demektir. Ya'ni, Hz. Hilâl Hak yolu-

na gidişte Bilâl'den ziyâde çalışır idi. Ziyâdeliği bu idi ki: Kötü huya mahsûs olmak üzere kötü öldürmeyi ziyâde etmiş idi, ya'ni kötüyü öldürür idi. Fakat bu öldürdüğü kötü ancak nefsinin kötü huyları idi. Binâenaleyh nefsinin fenâ sıfatlarını birer birer öldürmeye kasdı ve himmeti Bilâl'den daha ziyâde idi. Zîrâ Hakk'a vusûl ancak nefsin bu fenâ sıfatlarını öldürmekle olur.

نه چو تو پس رو که هر دم پس تری   سوی سنگی می‌روی از گوهری

1129. *Senin gibi geri gidici değil ki, her dem daha gerisin. Bir gevherden bir taş tarafına gidersin.*

Ey idrâki nâkıs olan sâlik! Hz. Hilâl'in Hak yolundaki gidişi senin gidişin gibi değildi. Zîrâ sen her dem geri gidersin ve gevher mesâbesinde olan insân-ı kâmilin sohbetinden kaçıp bir taş ve cemâd mesâbesinde olan bir gâfilin sohbetini ihtiyâr edersin. Binâenaleyh rûhâniyetten kaçıp cemâd mesâbesinde olan cismâniyet tarafına geri gidersin.

آنچنان کان خواجه را مهمان رسید   خواجه از ایام و سالش بر رسید

1130. [1114] *Nitekim o efendiye misâfir erişti. Efendi onun günlerinden ve senesinden sordu.*

Birinci mısrâ'daki "resîd", "erişti"; ikinci mısrâ'daki "ber-resîd", "sordu" ma'nâsınadır. Zîrâ fiillere lâhık olan "ber" ve "der" gibi edevât ba'zan zâid ve ba'zan dahi o fiilin ma'nâsını tebdîl eder. Nitekim *Burhân*'da "ber-res" hakkında şöyle denir: "Ber-vâresîden ve pursîden masdarından emirdir, vâres ve be-purs demektir." Ma'nâları muhtelif olduğundan "resîd" ile "ber-resîd" kâfiye olur. Bu ve âtîdeki beyt-i şerîfler geri giden sâlike misâl olarak îrâd buyurulmuştur. Ya'ni, ey geri giden sâlik! Senin hâlin ona benzer ki: Bir efendiye bir misâfir geldi. Efendi de ona kaç yaşında olduğunu sordu.

گفت عمرت چند سالست ای پسر   باز گو و در مدزد و بر شُمُر

1131. *Dedi: "Ey oğul! Ömrün kaç yıldır? Açık söyle ve çalma ve say!"*

Ev sâhibi olan efendi misâfir olan gence dedi: "Ey oğul! Yaşın kaçtır? Açık söyle ve yaşını eksiltme ve seneleri doğru say!"

گفت هجده هفده یا خود شانزده   یا که پانزده ای برادر خوانده

1132. *Dedi: "Ey birâder! On sekiz, on yedi, yâhud on altı, yâhud on beş! denmiştir."*

Misâfir olan genç sorulan suâle cevâben dedi: "Ey birâder! Benim yaşıma ihvân on sekiz, on yedi veyâ on altı veyâhud on beş derler." "Hânde", "denilmiş ve ta'bîr olunmuş" ma'nâsında müsta'meldir.

گفت واپس واپس ای خیره سرت　　باز می‌رو تا بکُس مادرت

1133. *Dedi: "Ey başı dönmüş olan sen! Daha geri, daha geri.. Tekrâr ananın fercine kadar git!"*

Ev sâhibi olan efendi misâfirin bu cevâbına karşı: "Ey başı dönmüş ve sersemleşmiş olan efendi! Biraz daha gayret edip seneleri saymak husûsunda tekrâr ananın fercine kadar geri git!"

حکایت در تقریر همین سخن

Yine bu sözün takrîri hakkında hikâyedir

آن یکی اسبی طلب کرد از امیر　　گفت رو آن اسب اشهب را بگیر

1134. *O biri beyden bir at istedi. "Git, o kır atı al!" dedi.*

"Eşheb", kılları beyaz ve siyah karışık ve fakat beyazlığı gālib olan at demektir.

گفت این را من نخواهم گفت چون　　گفت او واپس روست و بس حرون

1135. *Dedi: "Bunu istemem!" Dedi: "Niçin?" Dedi: "O geri gidicidir ve serkeştir!"*

سخت پس پس می‌رود او سوی بن　　گفت دمش را بسوی خانه کن

1136. *"O pek geri geri kuyruk tarafına gider!" Dedi: "Onun kuyruğunu hâne tarafına et!"*

Ya'ni, beyden at isteyen kimse beyin verdiği atın geri geri kuyruk tarafına gittiğinden, çok serkeş olduğundan bahisle istemedi. Bey dahi ona cevâben dedi: "Mâdemki at geri geri gidiyor, onun kuyruğunu evin tarfına çevir

ki, seni evine götürmüş olsun!" Bu misâlden maksûd ne olduğu âtîdeki ebyât-ı şerîfede îzâh buyurulur.

دُمْ این استور نفست شهوتست   زان سبب پس پس رود آن خود پرست

1137. *Senin bu nefis hayvanının kuyruğu şehvettir. O hod-perest o sebebden dolayı geri geri gider.*

Ey sâlik! Senin bu nefis hayvanının kuyruğu cismânî olan arzûlar ve şehvetlerdir. O nefs-i hayvânî ancak kendine tapar. Kezâlik mûcidi olan Hâlık'ı tanımaz. O sebebden dolayı sen onu Hak yoluna çeksen geri geri gider.

شهوت او را که دم آمد ز بن   ای مبدل شهوت عُقْبِیش کن

1138. *Onun şehveti ki, dipten kuyruk geldi, ey kimse, onu ukbâ şehvetinin mübeddeli et!*

"Bün", dip ve asıldır; "şehvet", lügatte "arzû ve istek" ma'nâsınadır. Ya'ni, nefsin isteği ve arzûsu asıldan onun kuyruğu olarak zâhir oldu; ve ondan bu kuyruğun ayrılması mümkin değildir. Zîrâ hilkatinin îcâbıdır. Ey kimse! Mâdemki bu şehvet ve istek nefsin hâssasındandır ve kuyruk gibi ayrılması mümkin değildir, o hâlde o isteği ve arzûyu bâkî olan lezâiz-i uhreviyye tarafına tebdîl et ve وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ (Zuhruf, 43/71) ya'ni "Sizin için cennette nefsin iştihâ ettiği ve gözlerin telezzüz ettiği şey vardır" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan niâm-i cinâniyyeyi iste!

چون ببندی شهوتش را از رغیف   سر کند آن شهوت از عقل شریف

1139. *Vaktâki onun şehvetini rağîfden bağlayasın, o şehvet akl-ı şerîfden zuhûr eder.*

"Rağîf", lügatte "yufka etmeği" demektir. "Sergerden", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada zuhûr etmek ve peydâ olmak ma'nâsınadır (*Bahâr-ı Acem*). Ya'ni, nefsin isteğini dünyâ lezzetlerinden bağladığın vakit o istek ve şehvet şerîf olan akıl tarafından zuhûr eder; ve akıl der ki: "Bu lezzât-ı dünyeviyye Hak yolunun hicâbı olduğu gibi cismin dahi sebeb-i harâbîsidir. Zîrâ bol bol yemek ve içmek tıbben damar sertliğine ve mi'de ve bağırsak hastalıklarına ve nüzûl ve damla illetlerine bâis olup, insanı ma'lûl eder. Binâenaleyh bu fânî ve muzır olan lezâizi bırakıp Hak yoluna teveccüh etmek ve bâkî olan lezâiz-i uhreviyyeyi istemek münâsibdir."

همچو شاخی که ببری از درخت　　　　سر کند قوت ز شاخ نیکبخت

1140. *Bir dal gibi ki, ağaçtan kesersin, nîk-baht olan daldan kuvvet zuhûr eder.*
[1124]

Cisimden nefsin şehvetlerini dünyâ lezzetlerinden kesmek bir ağacın dalını budamaya ve kesmeye benzer. Yeni tâli'li olan ve yeni süren daldan yeni kuvvet zuhûr eder. Binâenaleyh sıfât-ı nefsâniyye dalının en mühimmi olan huzûzât-ı dünyeviyye istekleri kesildiği vakit cisimde rûh-ı insânînin kuvveti ve rûhun sıfatı olan rezâneti ve selâmeti zuhûr eder.

چونکه کردی دم او را آن طرف　　　　گر رود پس پس رود تا مُكْتَنَف

1141. *Vaktâki onun kuyruğunu o tarafa edesin, eğer geri geri giderse müktenefe kadar gider.*

"Müktenef", "sığınacak yer" demektir. Ya'ni, vaktâki nefsin kuyruğu, isteği ve şehvetini âhiret evi tarafına çeviresin, eğer geri geri giderse bilâhare rûhunun sığınacak mahalli olan dâr-ı naîme kadar gider.

حَبَّذَا اسبان رام پیش رو　　　　نه سپَسْ رو نه حرونی را گرو

1142. *İleri gidici olan mutî' atlar ne güzeldir! Ne geri gidicidir, ne de serkeşliğe merhûndur!*

"Habbezâ", ne güzel!; "sipes", geri demektir. "İleri gidici olan mutî' atlar"dan murâd, enbiyâ ve evliyânın cisimleri olduğu gibi insân-ı kâmile intisâb eden müstaid sâlikler dahi olmak câizdir. Murâd enbiyâ ve evliyâ olduğu takdîrde onların itâatleri Hakk'ın irâdesine olur; ve müstaid sâlikler olduğu takdîrde dahi onların tâatları mürşidlerine olur. Ya'ni, muktedâya itâat edip, koşa koşa ileriye giden atlar ya'ni cisimler ne güzeldir! Onlar ne geri giderler, ne de muktedâya i'tirâz edip serkeşliğin mahbûsu olarak yoldan geri kalırlar!

گرم رو چون جسم موسیٰ کلیم　　　　تا ببحرینش چو پهنای گلیم

1143. *Mûsâ-yı Kelîm'in cismi gibi o, geniş kilim gibi Bahreyn'e kadar harâretli gidicidir.*

Öyle bir cisim Mûsâ Kelîmullah (a.s.)ın cismi gibi olarak cenâb-ı Mûsâ'nın cismi bulunduğu noktadan Bahreyn'e kadar olan arzın mesâfesini geniş bir kilim üzerinde yürümek gibi addedip harâretli ve aşklı olarak gidicidir. Nitekim sûre-i Kehf'de Mûsâ (a.s.)dan naklen beyân buyurulur: وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا (Kehf, 18/60) ya'ni "Mûsâ (a.s.) şâkirdi

Yûşa' b. Nûn'a dedi ki: Ben Hızır'ı bulmak için Mecmau'l-Bahreyn'e bâliğ oluncaya kadar durmayıp gideceğim; yâhud maksûduma vâsıl oluncaya kadar uzun yıllar geçireceğim."

هست هفصد ساله راه آن حُقُبْ   كه بكرد او عزم در سيران حُبْ

1144. *O hukubun yolu yedi yüz yıllıktır ki, o hubbün seyrânında azmetti.*

"Hukub", hakkında ulemânın ihtilâfı vardır. Kimi yetmiş yıl, kimi seksen yıl demiş ve kimi uzun zaman ve kimi de dehr ve kimi dahi yedi yüz yıl demiştir. Cenâb-ı Mevlânâ efendimiz bu beyitte "yedi yüz" ma'nâsını almıştır. Arzın bir noktasından kalkıp herhangi bir noktasına vusûl için yedi yüz yıl yürümeye hâcet olmadığı ma'lûmdur. Mûsâ (a.s.)ın murâdı, "Matlûbuma vâsıl olmak için yedi yüz yıl ömrüm olup arz üzerinde yürümek lâzım gelse yürüyeceğim ve dolaşacağım," demek olur. Ya'ni, Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûr olan hukub yedi yüz yıllık yoldur ki, Mûsâ (a.s.) Hızır'ın aşkı ve muhabbeti yolunda arz üzerinde bu kadar uzun zaman dolaşmayı gözüne aldı. Nitekim III. cildin 1960, 1961, 1962, 1963 numaralı beytlerinde Mûsâ (a.s.) lisânından şöyle buyurulmuş idi:

مى‌روم تا مجمع البحرين من   تا شوم مصحوب سلطان زمن
اَجْعَلُ الْخِضْرَ لِاَمْرِي سَبَبًا   ذَاكَ اَوْ اَمْضِي وَ اَسْرِي حُقُبًا
سالها پرم بپر و بالها   سالها چه بود هزاران سالها
مى‌روم يعنى نمى ارزد بدان   عشق جانان كم مدان از عشق نان

[Ya'ni "Mecmau'l-Bahreyn'e kadar giderim, tâ ki, zamâne sultânının mashûbu olayım! Ben Hızr'ı emrime sebeb kılarım; ya bu, yâhud ben geçerim ve uzun zamân seyr ederim. Senelerce kanatlar ile uçarım; senelerce ne olur? Binlerce seneler! Giderim, ya'ni buna değmez mi? Cânânın aşkını, nânın aşkından bilme!"]

Bu beytlerin tercüme ve îzâhı mezkûr cilddedir. Bu beyt-i şerîflerde vaktin Hızır'ı olan insân-ı kâmili arayıp bulmak için uzun seferlere teşvîk vardır; ve menâkıb-ı evliyâda böyle sefer edenlerin çok olduğu görülmektedir.

همت سير تنش چون اين بود   سير جانش تا بعليين بود

1145. *Vaktâki onun cisminin seyrinin himmeti bu ola, onun cânının seyri illiyyîne kadar olur.*

Ya'ni, vaktâki Mûsâ (a.s.)ın ve o meşrebde olan evliyânın Hakk'a vusûl emrinde cismen olan yürüyüşlerinin himmeti böyle uzun seneleri göze aldırmak olur, onların rûhen yürüyüşleri âlem-i illiyyîne kadar olur.

شهسواران در سباقت تاختند   خربطان در پایگه انداختند

1146. *Şehsüvarlar yarışta koştular, harbatları aşağıya attılar.*

"Şehsüvâr", binicilerin ve süvârîlerin şâhı; "harbat", kaz ve mecâzen "ahmak kimse" demektir. "Şehsuvârlar"dan murâd, Hak yolunun harâretli ve aşklı olan sâlikleri ve "harbatlar"dan murâd, tenbel ve ahmak olan sâliklerdir. Ya'ni, bu cisim merkebine süvâr olan mâhir biniciler Hak yolunda yarışa çıkıp sıfât-ı nefsâniyye yüklerini attılar ve hakîkate koştular; ve tenbel ve ahmak olanları aşağıda, geride bıraktılar; ve bunlar sıfât-ı nefsâniyye yükleriyle koşamadılar.

آنچنانکه کاروانی می‌رسید   در دهی آمد دری را باز دید

1147. *Nitekim bir kervân erişti, bir köye geldi; bir kapıyı açık gördü.*

Bu iki nevi' sâlikin hâli buna benzer ki: Bir kervân bir köye geldi ve bir kapıyı açık gördü.

آن یکی گفت اندرین برد العجوز   باراندازیم اینجا چند روز

1148. *O birisi dedi: "Bu kocakarı soğuğunda birkaç gün yükü buraya atalım!"*

بانگ آمد نی بینداز از برون   وانگهانی تو در آ در اندرون

1149. *Ses geldi: "Hayır! Hâriçten at! Ondan sonra sen içeriye gel!"*

هم برون افکن هر آنچه اَفْکَنْدَنیسْت   در میا با آنکه این مجلس سنیست

1150. [1134] *"Atılmaya lâyık olan her şeyi dahi dışarıya at! Onun ile içeri gelme! Zîrâ bu meclis âlîdir."*

"Berdü'l-acûz", ya'ni "kocakarı soğuğu" ma'lûm olduğu üzere şubatın nihâyetinden üç ve martın ibtidâsından dört gün ki, cem'an yedi gündür. Bundan murâd cismâniyet âlemidir. "Kervân"dan murâd, sâlikler kâfilesidir. "Yük"den murâd, nefis ve sıfât-ı nefsâniyyedir. Ya'ni, sâlikler kâfilesi bu hayât-ı cismâniyye âleminin mihen ve meşâkkından bir insân-ı kâmilin kapısını açık buldular. İçlerinden birisi dedi ki: "Biz sıfât-ı nefsâniyyemiz ile buraya ilticâ ederek yeyip içelim ve râhat edelim!" İnsân-ı kâmil tarafından denildi ki: "Buraya nefis ve sıfât-ı nefsâniyye ile girilmez. Onları cismâniyet âle-

mine terk ediniz ve rûhâniyet âlemi hâricinde bırakınız; ve benlik ve enâniyet nâmına olan şeylerin hepsini de terk ediniz! Ondan sonra içeriye giriniz! Zîrâ bu meclis âlî ve rûhânîdir."

رجوع بقصهٔ هلال رضی الله عنه

Hilâl (r.a.)ın kıssasına rücû'dur

بُد هلال استاد دل جان روشنی سایس و بندهٔ امیر موٴمنی

1151. *Hilâl gönül üstâdı bir cânı rûşen idi, bir mü'min beyin seyisi ve kölesi.*

Hz. Hilâl nefsânî sıfatları kalbine uğratmamak husûsunda üstâd, rûhu parlak ve musaffâ idi. Bununla berâber bir mü'min beyin ahırında hayvanlarını tımar eden seyis ve köle idi.

سایسی کردی در آخر آن غلام لیك سلطان سلاطین بنده نام

1152. *O köle ahırda seyislik ederdi. Fakat köle adlı, sultânların sultânı idi.*

O köle olan Hz. Hilâl beyin ahırında seyislik eder, hayvanlarına bakardı. Fakat zâhirde adı köle idi; ma'nâda sultânların sultânı idi.

آن امیر از حال بنده بی‌خبر که نبودش جز بلیسانه نظر

1153. *O bey kölenin hâlinden habersiz idi. Zîrâ ona iblisâne nazarın gayrı olmadı.*

O bey köleyi hakîr gördüğünden onun hâli ile alâkadar değildi. Binâenaleyh ne hâlde olduğunu da bilmezdi. Zîrâ beyin nazarı İblîs gibi ancak zâhire idi. İblîs nasıl ki, Hz. Âdem'in sûretine bakıp ma'nâsından gâfil idiyse, bey dahi Hz. Hilâl'in ancak sûret-i hakîrânesine bakar ve ma'nâsından gâfil bulunur idi.

آب و گل می‌دید و در وی گنج نی پنج و شش می‌دید و اصل پنج نی

1154. *Suyu ve çamuru gördü ve ondaki hazîneyi değil! Beşi ve altıyı gördü ve beşin aslını değil!*

Bey İblîs gibi suyu ve çamuru, ya'ni cismi gördü ve o suyun ve çamurun altında gizli olan hazîneyi ve defîneyi ya'ni rûhun ulviyetini görmedi. Beşi ya'ni havâss-i hamseyi ve altıyı ya'ni taayyüne ve cisme mahsûs olan altı ciheti gördü ve havâss-i hamsenin aslı olan rûhu görmedi. Zîrâ görmek ve işitmek ve koklamak ve lezzet duymak ve hissetmek rûhdandır. Rûh cisimden alâkasını kesdikten sonra cisimdeki bu beş hâsse munkatı' olur.

رنگ طين پيدا و نور دين نهان　　　هر پيمبر اينچنين بد در جهان

1155. *Çamurun rengi zâhir ve dînin nûru gizli. Her peygamber cihânda böyle idi.*

Çamurun rengi, ya'ni cismin hâl ve şânı his gözüyle görülür. Fakat rûh ile tev'em olan dînin nûru rûh gibi gizlidir, his gözüyle görülemez. İşte her peygamber dahi bu âlem-i sûrette böyle gizli idi. Münkirler o peygamberleri hakîr gördüler ve ancak sûretlerine nazar ettiler. Meselâ sûre-i Zuhruf'da beyân buyurulduğu üzere müşrikler Resûl-i Ekrem hazretlerinin yetimliğini görüp لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ (Zuhruf, 43/31) ya'ni "Bu Kur'ân Mekke'nin ve Tâif'in eşrâfından olan bir adama nüzûl ede idi ne olurdu!" dediler. Ve kezâ yine aynı sûrede Mûsâ (a.s.) hakkında Fir'avn: اَنَا خَيْرٌ مِنْ هٰذَا الَّذ۪ي هُوَ مَه۪ينٌ وَلَا يَكَادُ يُب۪ينُ (Zuhruf, 43/52) ya'ni "Ben riyâset husûsunda hakîr ve dili peltek olan bu kimseden hayırlıyım!" dedi.

آن مناره ديد و در وى مرغ نى　　　بر مناره شاهبازى پر فنى

1156. *O minâreyi gördü ve ondaki kuşu değil! Minâre üzerinde fen dolu bir şahbaz vardır.*

Meselâ bir kimse minâreyi görür, fakat üzerindeki kuşu görmez. Halbuki minârenin üzerinde ta'lîm görmüş ve avcılığa alışmış olan pür-fen, şâhâne bir doğan kuşu vardır. İşte sırf zâhiri ve cismi gören ve fakat o cismin şahbâz rûhundan gâfil bulunan kimselerin hâli de bu misâle mutâbık olur.

وآن دوم مى‌ديد مرغى پر زنى　　　ليك موى اندر دهان مرغ نى

1157. *Ve o ikincisi kanat çarpan kuşu gördü. Fakat kuşun ağzında olan kılı değil!*

Diğer bir kimse dahi hem minâreyi ve hem de minârenin üzerinde kanat çarpan kuşu görür. Fakat kuşun ağzında olan ince kılı görmez. Bu da enbiyâ ve evliyânın cismini ve rûhunun yüksekliğini görüp, onda ince olan sırr-ı vahdeti göremeyen kimselerin misâlidir ki, ulemâ-i zâhir bu kabîldendir.

آنکه او ینظر بنور الله بود   هم ز مرغ و هم ز مو آگاه بود

1158. *O kimse ki, Allâh'ın nûruyla nazar eder olur, hem kuştan ve hem kıldan âgâh olur.*

اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله ya'ni "Mü'minin firâsetinden sakınınız, zîrâ o Allâh'ın nûruyla bakar!" hadîs-i şerîfi mûcibince kendinin kendiliğinden geçmiş, sem'i Hakk'ın sem'i ve basarı Hakk'ın basarı olmuş olan insân-ı kâmil hem cismi ve hem de rûhun yüksekliğini ve o yükseklikte ince kıl gibi olan sırr-ı vahdeti görür.

گفت آخر چشم سوی موی نه   تا نبینی مو بنگشاید گره

1159. *Dedi: "Nihâyet gözü kıl tarafına koy! Kılı görmedikçe düğüm açılmaz!"*

Bu sırr-ı vahdeti gören insân-ı kâmil yalnız minâre mesâbesinde olan cismi ve kuş masâbesinde olan ilim ve tâat ve ibâdet-i zâhireyi gören ve Hak ile insân-ı kâmil arasındaki sırr-ı vahdeti göremeyen kimseye dedi ki: "Ey kimse! Gözünü yalnız cisme ve ulûm ve a'mâl-i zâhireye dikme! İnce kıl gibi olan vahdet-i vücûd sırrını da gör! Sen bu ince kılı görmedikçe senin ilim ve ameldeki şek ve şübhe düğümlerin açılmaz!"

آن یکی گل دید نقشین در وَحَلْ   وآن دگر گل دید پر علم و عمل

1160. [1144] *O biri cıvık çamur içinde nakışlı kil gördü; ve o diğeri ilim ve amel ile dolu gil gördü."*

"Vahal", yumuşak çamur demektir ki, müfredât-ı unsuriyye murâd buyurulur. Her iki mısrâ'daki "gil" kelimeleri "katı çamur" ma'nâsına olmak münâsibdir. Bundan murâd dahi, bu müfredât-ı unsuriyyeden tesviye edilmiş olan cism-i beşerdir. Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ'daki "gil" yerine "dil" vâki'dir. Bu sûrette tercüme "Ve o diğeri ilim ve amel ile dolu iç ve gönül gördü" demek olur. Hâsıl-ı ma'nâ: Ya'ni, ne yapalım ki, isti'dâd muhtelif olduğundan bir tâife yalnız cismin münakkaş sûretini gördü. Bunlar cıvık çamur içinde nakışlı, katı çamuru görene benzerler; ve diğer tâife dahi o nakışlı çamuru ve cismi ilim ve amel ile dolu gördü; ve nazarı sûret ile berâber ilim ve amel cihetine saplandı, kaldı. Daha ileriye geçemedi.

تن مناره علم و طاعت همچو مرغ   خواه سیصد مرغ گیر و یا دو مرغ

1161. *Cisim minâre, ilim ve tâat kuş gibidir. İster üç yüz kuş tut, ister iki kuş!*

Velhâsıl cisim minâre ve o cisimden sâdır olan ilim ve tâat dahi kuş gibidir. Bu ilim ve tâat ister çok olsun, ister az olsun, kuşa benzemekte müsâvîdir. Bu beytin îzâhında diğer bir vecih dahi vârid olur: Ey sâlik! Bu beyânâtta insân-ı kâmilin cismi minâreye ve ilim ve ameli ve tâat-i zâhiresi dahi kuşa teşbîh olunmuştur. Bu ulûm ve a'mâl-i zâhire kuşlarını insân-ı kâmilin minâre-i cisminden ister çok, ister az al. Bu ince kılı göremedikçe senin müşkilin hallolmaz.

مرد اوسط مرغ بیند او و بس غیر مرغی او نبیند پیش و پس

1162. *Evsat olan adam ancak kuşu görür. O önde ve arkada bir kuşun gayrını görmez.*

Böyle Hak yolunun ortasında kalmış olan sâlik ancak insân-ı kâmilin zâhiri olan ilmini ve amelini görücüdür. O ancak önde ve arkada bu ilim ve amelden başkasını göremez.

موی آن نوریست پنهان آن مرغ که بدان پاینده باشد جان مرغ

1163. *Kıl kuşun lâyığı olan gizli bir nûrdur ki, kuşun cânı onunla bâkî olur.*

Ya'ni, söylediğimiz misâldeki kıl o bir nûrdur ki, o kuşun ya'ni insân-ı kâmilin ilim ve amelinin lâyığıdır; ve insân-ı kâmilin rûh-ı sâfîsi o nûr ile pâyende ve bâkî kalır; ve o nûr Hakk'ın nûr-ı vücûdudur. Nitekim Hz. Pîr efendimiz bir beyt-i şerîfinde buyururlar:

تو آن نوری که باموسی همی گفت خدا یم من خدا یم من خدا یم

Nazmen tercüme:

"Sen ol bir nûrsun: Mûsâ'ya derdin:
Hudâ'yım ben, Hudâ'yım ben, Hudâ'yım!"

Binâenaleyh insân-ı kâmilde bu nûru göremeyenler onu ancak ilmi ve ameli ile tavsîf ederler. Halbuki insân-ı kâmil ne ilim ile ve ne de amel ile tavsîf olunamaz. Onda ancak bir gizli nûr vardır ki, bu nûru ancak o nûra vâsıl olanlar görür. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 4. faslında Hz. Pîr efendimiz şöyle buyururlar:

"Seyyid Burhâneddîn (k.s.) söz söyler idi. Birisi dedi ki: "Senin medhini filân kimseden işittim." Buyurdular ki: "Göreyim! O filân nasıl adamdır? Onun beni tanıyıp medhedecek mertebesi var mıdır? Eğer o beni söz ile tanımış ise şu hâlde beni tanımamıştır. Zîrâ bu söz ve bu harf ve savt ve bu dudak ve ağız kalmaz. Bütün bunlar arazdır; ve eğer fiil ile tanımış ise yine böyledir; ve eğer benim zâtımı tanımış ise o vakit bilirim ki, o benim medhimi edebilir; ve o medh benim medhim olur."

مرغ کان مویست در منقار او   هیچ عاریت نباشد کار او

1164. *Kuş ki, onun gagasında o kıl vardır, onun işi hiç âriyet olmaz.*

Ya'ni, minâre mesâbesinde olan cisme konan, kuş mesâbesindeki ilim ve amel, kıl gibi ince olan nûr-ı yakîne ve sırr-ı vahdete müstenid olunca o ilim ve amelin kârı ve hâl ve şânı âriyet ve taklîdî olmaz; ve onun kârı ve te'sîri taklîdî olan ilim ve amelin te'sîrinden başka olur; ve böyle bir cisim ve amel ve ilim ve zevk-i müşâhede ve nûr-ı yakîn ancak insân-ı kâmile mahsûsdur.

علم او از جان او جوشد مدام   پیش او نه مستعار آمد نه وام

1165. *Onun ilmi dâimâ onun cânından kaynar; onun indinde ne müsteârdır, ne de ödünçtür!*

O insân-ı kâmilin ilmi dâimâ onun rûh-ı sâfından kaynar. Binâenaleyh onun ilmi, ilm-i ledünnî ve ilm-i tecellî olur. Bu ilim onun indinde kitâblardan ve ağızlardan ödünç alınmış iğreti bir ilim değildir. Cismânîlerin ilmi ise havâss-i zâhire ve bâtıneleriyle mükteseb olduğundan mevt-i tabîî zamânına kadar kendilerinde âriyet kalır. Ölüm şaşkınlığı esnâsında dimâğında hiçbir şey kalmaz.

رنجور شدن این هلال وبی‌خبریٔ خواجهٔ او ازرنجوریٔ او درتحقیر وناشناخت او وواقف شدن دل مصطفی ازرنجوری وحال او وافتقاد وعیادت رسول الله صل الله علیه و سلم این هلال را

Bu Hilâl'in hasta olması ve onun efendisinin onu tahkîri ve tanımaması emrinde, onun hastalığından habersizliği ve kalb-i Mustafâ'nın onun hastalığından ve hâlinden âgâh olması ve Resûl (a.s.)ın bu Hilâl'i araması ve ziyâreti

از قضا رنجور و ناقص شد هلال   مصطفی را وحی شد غماز حال

1166. *Kazâdan dolayı Hilâl hasta ve nâkıs oldu. Mustafâ'ya vahiy hâlin gammâzı oldu.*

"Gammâz", "yüz ve kaş ve kirpik ile işâret etmek ve bir kimsenin ayıbını meydâna çıkarmak" ma'nâsına olan "gamz"den mübâlağa ile ism-i fâildir.

Burada "işâret edici" demektir. Ya'ni, kazâ-yı ilâhîden dolayı bu seyis olan Hz. Hilâl hasta oldu ve cismi hastalık sebebiyle eksildi ve eridi. Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz'e gelen vahy-i ilâhî Hz. Hilâl'in hâline işâret edici oldu.

بُدْ ز رنجوریش خواجه اش بی‌خبر   که بر او بُدْ کساد و بی‌خَطَرْ

1167. *Onun efendisi onun hastalığından habersiz idi; zîrâ onun indinde kıymetsiz ve şerefsiz idi.*

"Kesâd", revâçsız olmak ve metâ' geçmemek demektir. Burada kıymetsizlikten kinâye olur. "Hatar", burada "kadr ve şeref" ma'nâsınadır. Ya'ni, Hilâl'in efendisi onun hastalığından âgâh değil idi. Zîrâ efendisinin indinde Hilâl hazretleri kıymetsiz ve şerefsiz idi.

خُفته نُه روز اندر آخُرْ مُحْسِنی   هیچ کس از حال او آگاه نی

1168. *Bir muhsin ahırda dokuz gün yatmış idi. Hiçbir kimse onun hâlinden âgâh değildi.*

"Muhsin", lügatte "iyilik edici" demektir. الاحسان ان تعبد الله كانك تراه ya'ni "İhsân, senin Allâh'ı görür gibi ibâdet etmendir" hadîs-i şerîfi mûcibince Hz. Hilâl'in makām-ı müşâhedede olduğuna işâret buyurulur. Ya'ni, bu muhsin olan Hz. Hilâl hastalanıp hayvanların ahırında dokuz gün[dür] yatar idi. Hiçbir kimse onun böyle ağır bir sûrette hastalanmış olduğuna vâkıf değil idi.

آنکه کس بود و شهنشاه کسان   عقل صد چون قلزمش هر جا رسان

1169. *O ki, kes idi ve keslerin şehenşâhı idi. Onun yüz kulzüm gibi olan aklı her yere erişici idi.*

"Kes", âkıl ve âlim ve şerîf olan adam demektir ki, bundan murâd Resûl-i Ekrem'in zât-ı şerîfleridir. "Kulzüm", umûmen deniz ve husûsen Süveyş ile Aden arasındaki Bahr-ı Ahmer'in adıdır. Ya'ni, o zât-ı mukaddes-i Muhammedî ve kemâlât-ı beşeriyyenin kâffesini câmi' idi ve akıl ve ilimde mümtaz olanların şehenşâhı idi. Onun yüz deryâ gibi vâsi' olan aklı her yere, ya'ni âlem-i zâhir ve bâtına erişici idi.

وحیش آمد رحم حق غمخوار شد   که فلان مشتاق تو بیمار شد

1170. [1154] *"Senin filân müştâkın hasta oldu!" diye ona vahiy geldi. Hakk'ın rahmeti gam-hâr oldu.*

Ya'ni, "Senin cemâl-i pâkine müştâk olan Hilâl hasta oldu!" diye o Server-i âleme vahy-i ilâhî geldi. Hakk'ın rahmeti Hilâl'in gamını yiyici oldu ve onun imdâdına yetişti.

مصطفی بهر هلال با شرف　　　رفت از بهر عیادت آن طرف

1171. *Mustafâ, şerefli Hilâl için iyâdetten dolayı o tarafa gitti.*

Mustafâ (a.s.v.) Efendimiz ind-i ilâhîde şeref sâhibi olan Hz. Hilâl için ve onun hâtırını sormak kasdıyla yattığı tarafa gitti.

در پی خورشید وحی آن مه دوان　　　وآن صحابه در پیش چون اختران

1172. *O ay vahiy güneşinin izinde ve o sahâbe dahi yıldızlar gibi onun arkasında koşucu oldu.*

O ay gibi olan Resûl-i Ekrem hazretleri vahiy güneşinin izini ta'kîb etti ve ashâb-ı kirâm hazarâtı dahi yıldızlar gibi Resûl-i Ekrem Efendimiz'in arkasında koşucu oldu.

ماه می گوید که اصحابی نجوم　　　لِلسُّرَی قُدْوَهْ وُ لِلطَّاغِی رُجُومْ

1173. *Ay der ki: "Benim ashâbım yıldızlardır. Gece yolcusuna muktedâ ve serkeşe rücûmdur."*

"Sürâ", "hüdâ" vezninde "gece yolcusu"na derler. "Kudve", kâfın üç harekesiyle "muktedâ ve metbû'" demektir. "Rücûm", "recm'"in cem'idir, "atılan taşlar" ma'nâsınadır. Ya'ni, ay gibi olan Resûl-i Ekrem hazretleri hadîs-i şerîfte اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم ya'ni "Benim ashâbım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidâyet bulursunuz" buyurdu ki, onlar zulmet-i tabîat içinde yürüyen kimselere doğru yolu gösteren muktedâ ve metbû'dur; ve serkeş ve itâatsiz olanlara dahi atılan taşlardır ki, onlar bu taşlar ile huzûr-ı ilâhîye yaklaşmaktan men' olunurlar. Bu beyt-i şerîfte وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ (Mülk, 67/5) ya'ni "Biz dünyânın göğünü yıldızlar ile süsledik ve onları şeytanlara atılan taşlar yaptık" âyet-i kerîmesinin ma'nâyı bâtınîsine işâret buyurulur.

میر را گفتند کان سلطان رسید　　　او ز شادی بی‌دل و جان بر جهید

1174. *Beye dediler ki: "O sultân erişti!" O sevinçten âşıkāne sıçradı.*

"Bî-dil ü cân", âşıkāne demektir. Ya'ni, Resûl-i Ekrem hazretleri ashâb-ı kirâmı ile berâber Hilâl'in bulunduğu mahalle geldiği vakit, Hilâl'in efendisi

olan beye, "O iki cihânın sultânı olan Resûl-i Ekrem geldi!" dediler. O bey dahi sevinçten âşıkāne bir vaz'iyette yerinden sıçradı.

بر گمان آن ز شادی زد دو دست　　　کان شهنشه بهر آن میر آمدست

1175. *O zan üzerine şâdîden iki elini çırptı ki, o şehenşâh o emîr için gelmiştir.*

Bey o şehenşâh-ı rusül olan cenâb-ı Peygamber kendisinin ziyâretine geldiğini zannettiği için sevindi ve iki elini çırptı.

چون فرود آمد ز غرفه آن امیر　　　جان همی‌افشاند پا مُژد بشیر

1176. *Vaktâki o bey gurfeden indi, müjdecinin ücret-i kademi olarak cân saçtı.*

"Pâ-müjd", ücret-i kadem ve ayak teri demektir. "Gurfe", lügatte "yüksek çardak" demek olup burada, "köşkün yukarısı" demek olur. Ya'ni, vaktâki o bey teşrîf-i Peygamberîyi haber aldı, köşkünün yukarısından aşağıya indi ve müjdeciye ayak teri olmak üzere dahi cânını fedâ edecek hâle geldi.

پس زمین بوس و سلام آورد او　　　کرد رخ را از طرب چون ورد او

1177. *Sonra o yer öpücü oldu ve selâm getirdi, yüzünü tarabdan gül gibi etti.*

"Zemîn-bûs", vasf-ı terkîbîdir, "yer öpücü" demektir. "Tarab", şâdî ve ferah; "verd", gül denilen çiçek. Ya'ni, aşağıya indikten sonra huzûr-ı Peygamberîye gelip yer öpücü oldu ve selâm verdi. Sevinçten dolayı yüzünün rengi de gül gibi penbe ve latîf oldu.

گفت بسم الله مشرف کن وطن　　　تا که فردوسی شود این انجمن

1178. *Dedi: "Allâh'ın ismi ile vatanı müşerref et, tâ ki, bu encümen bir firdevs olsun!"*

Resûl-i Ekrem hazretlerine hitâben bey dedi ki: "Yâ Resûlallâh! Allâh'ın ismi ile evimizi şereflendir, tâ ki, bu evimizde olan cem'iyet bir firdevs, bir cennet olsun!"

تا فزاید قصر من بر آسمان　　　که بدیدم قطب دوران زمان

1179. *"Tâ ki, benim köşküm gök üzerine efdal olsun! Zîrâ ben zaman ve devrânın kutbunu gördüm!"*

"Kutb", mihverin nihâyeti ve bir kavmin medâr-ı umûru olan zât demektir. "Deverân", dönmek ve hareket etmek ma'nâsınadır. Ya'ni, "Benim köş-

küm yerde olduğu hâlde vücûd-ı şerîfin sebebi ile gökyüzü üzerine efdal olsun! Zîrâ zamânın dönmesini ve hareketini vücûda getiren arzın kutbusun ve ben köşkümde kutub olan zât-ı şerîfini gördüm!"

گفتش از بهر عتاب آن محترم   من براى ديدن تو نامدم

1180. [1164] *O muhterem itâbdan dolayı ona dedi: "Ben seni görmek için gelmedim!"*

"İtâb", tevbîh ve tekdîr etmek. Ya'ni, o muhterem olan zât-ı Peygamberî o beyi tekdîr ve tevbîh kasdıyla buyurdu ki: "Ben buraya seni görmek için gelmedim!"

گفت روحم آن تو خود روح چيست   هين بفرما كين تجشم بهر كيست

1181. *Dedi: "Cânım senindir, halbuki cân nedir? Hele buyur ki, bu tekellüf kimin içindir?"*

"Teceşşüm", bir şeyin zahmetini çekmek ve tekeffül etmek demektir. Bu itâb üzerine bey dedi ki: "Yâ Resûlallâh! Benim cânım senin mülkündür. Mahâzâ cân nedir ki, sana fedâ edilecek bir kıymeti hâiz olsun! Hele buyur ki, bu ihtiyâr-ı zahmet ve bu tekellüf kimin için vâki' olmuştur?"

تا شوم من خاك پاى آن كسى   كه بباغ لطف تستش مغرسى

1182. *"Tâ ki, ben o kimsenin hâk-i pâyi olayım, ki, senin lütfunun bağında ona bir mağres vardır!"*

"Mağres", ağaç dikilecek yer demektir. Bu beyt-i şerîfte umûmen lutf-ı Nebevî "bağ"a ve bu lutfa nâil olan kimse "ağac"a ve bu kimse hakkında husûsen vâki' olan lutf-ı Nebevî dahi, o bağda "ağaç dikilecek yer"e teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, o bey: "Yâ Resûlallâh! Kimin için burayı teşrîf buyurduğunu söyle de senin lutf-ı mahsûsuna nâil olan bu kimsenin bastığı toprak olayım!" dedi.

چون چنين گفت او و نخوترا براند   مصطفى تر عتاب او بخواند

1183. *Vaktâki o böyle söyledi ve nahveti sürdü, Mustafâ onun itâbını terk etti.*

"Nahvet", hodbînlik ve ta'zîm ve iftihâr etmek demektir. Vaktâki o bey böyle mütevâzıâne sözler söyledi ve nefsinden hodbînliği ve taazzumu sürüp çıkardı, Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz dahi onun bu tevâzu'una karşı tevbîh ve tekdîr etmeyi terk etti.

پس بگفتش کان هلال عرش کو　　همچو مهتاب از تواضع فرش کو

1184. *Sonra ona dedi ki: "O arşın Hilâl'i hani? Tevâzu'dan dolayı mehtâb gibi ferş olan hani?"*

İtâbı terk ettikten sonra Resûl-i Ekrem o beye dedi ki: "O arş-ı ilâhînin Hilâl'i neredеdir? Ve bâtında sultân iken tevâzu'dan dolayı ay ışığı gibi ferş olup yerlerde sürünen mahbûb-ı Hak neredеdir?"

آن شهی در بندگی پنهان شده　　بهر جاسوسی بدنیا آمده

1185. *"O bir şâhtır ki, kölelik içinde gizli olmuştur. Câsûsluk için dünyâya gelmiştir."*

"Câsûs", şerre dâir olan sırrı tecessüs eden ve araştıran kimse demektir (*Kāmûs*). Bu beyt-i şerîfte câsûsluk ta'bîrinin isti'mâlindeki nükte budur ki: Cismâniyet ve nefsâniyet âlemi şerr u şûr ile doludur. Ervâh-ı kâmilânın bu cismâniyet âlemine gelmesi cismâniyet âlemine hâs olan tecelliyât-ı esmâiyye ahkâmına fiilen ve zevken vukûf ve onlardan rûhu tasfiye ve tecrîd içindir. Nitekim Hz. Pîr Efendimiz şu beyitlerinde bu ma'nâya işâret buyururlar:

من از برای مصلحت در حبس دنیا آمدم　　من از کجا حبس از کجا مال کرا دزدیده ام

"Ben dünyâ habsine maslahat için geldim. Ben neredeyim, hapis neredеdir? Kimin malını çalmışımdır ki, bu habse girmiş olayım!"

Ya'ni, Hilâl hazretleri ezelde ve ma'nâda bir şâh-ı ma'nevîdir ki, şerr u şûr ile dolu olan bu cismâniyet âleminde gizlenmiştir; ve onun bu kölelik içinde gizlenmesi Hakk'ın tecelliyât-ı esmâiyye ahkâmına bu âlemde fiilen ve zevken vukûf hâsıl ederek şerli olan nefsin sıfatlarını araştırıp, onlardan rûh-ı pâkini musaffâ ve mücerred tutması içindir.

تو مگو کان بنده و آخُرچیِ ماست　　این بدان که گنج در ویرانه هاست

1186. *"Sen deme ki, "O bizim kölemiz ve ahırcımızdır!" Bunu bil ki, defîne vîrânelerdedir."*

"Ey bey! Sen onun zâhirindeki zillete bakıp deme ki, "O bizim kölemiz ve ahırcımızdır ve hayvanlarımızı tımar eden bir hizmetçidir!" Onun zâhiri harâb, bâtını ma'mûrdur. Nitekim defîneleri vîrânelere ve harâbelere gömerler; ve bunu halkın nazar-ı dikkatlerini celb etmemek için böyle yaparlar."

ای عجب چونست از سقم آن هلال — که هزاران بدر هستش پای مال

1187. *"Acabâ, o Hilâl hastalıktan nasıldır ki, binlerce bedir onun pâyimâlıdır."*

Bu beyt-i şerîfte sanâyi'-i bedîiyyeden "îhâm-ı hüsn" san'atı vardır. Hilâl ism-i hâssından gökdeki hilâle ve hilâlden dahi bedire intikāl buyurulmuştur. "Bedir"den murâd, sûrî mansıb ve mertebe sâhibi olan kimselerdir. Ya'ni, "Adı Hilâl ve ma'nâsı yeni doğan ay olan o köle hastalıktan ne hâldedir ki, binlerce kimselerin ayın on dördü gibi parlak olan sûrî mansıb ve mertebeleri onun nûr-ı ma'nevîsinin pâyimâlıdır ve zebûnudur."

گفت از رنجش مرا آگاه نیست — لیك روز چند در درگاه نیست

1188. *Dedi: "Onun hastalığından benim haberim yoktur. Fakat birkaç gündür dergâhda değildir."*

Bey cevâben dedi ki: "Hilâl'in hastalığından haberim yoktur. Fakat birkaç günden beri dergâhda ve hizmet edenler arasında görünmüyor."

صحبت او با ستور و استرست — سایسست و منزلش این آخرست

1189. *Onun sohbeti binek hayvanları ve katırlar iledir; seyistir ve onun menzili bu ahırdır.*

Ya'ni "Hilâl'in vazîfesi binek hayvanlarıyla katırlara bakmak ve onları tımar etmektir. O seyisdir, bu sebeble ahırda yatar, kalkar."

درآمدن مصطفی علیه الصلاة و السلام از بهر عیادت هلال
درستورگاه آن امیر ونواختن مصطفی صلی الله علیه و سلم هلال را

Mustafâ (a.s.v.)ın Hilâl'in iyâdeti için o beyin ahırına girmesi ve Mustafâ (s.a.v.)in Hilâl'i okşaması

رفت پیغمبر به رغبت بهر او — اندر آخر آمد اندر جست و جو

1190. [1173] *Peygamber rağbetle onun için ahıra gitti, cüst u cûya geldi.*

Ya'ni, Resûl-i Ekrem rağbetle Hilâl'in hâtırını sormak için ahıra gitti ve onu ahırda aradı.

بود آخر مظلم و زشت و پليد   وين همه برخاست چون الفت رسيد

1191. *Ahır karanlık ve çirkin ve pis idi. Halbuki bunun hepsi kalktı, çünkü ülfet erişti.*

Ya'ni, ahır pek fenâ bir hâlde idi. Fakat ülfet ve aşk-ı Hak eriştiği için bu fenâlıkların hepsi kalktı.

بوى پيغمبر ببرد آن شير نر   همچنان كه بوى يوسف را پدر

1192. *Babası Yûsuf'un kokusunu duyduğu gibi, o erkek arslan Peygamber'in kokusunu götürdü.*

Ya'ni, Ya'kūb (a.s.) Yûsuf (a.s.)ın gömleğinin kokusunu duyduğu gibi o erkek arslan mesâbesinde olan Hz. Hilâl dahi ahıra giren Resûl-i Ekrem hazretlerinin latîf kokusunu duydu.

موجب ايمان نباشد معجزات   بوى جنسيت كند جذب صفات

1193. *Mu'cizeler îmânın mûcibi olmaz; cinsiyet kokusu sıfatları cezbeder.*

"Mu'cize", bu âlem-i sûrette herkesin görmeye alıştığı bir şeye muhâlif olarak peygamberlik da'vâsında bulunan zât-ı şerîften zuhûr eden hallerdir. Meselâ su üzerinde yürümek ve havada uçmak cism-i beşer için âdet hâricindedir. Bu âdet hilâfında olan haller peygamberlerden zuhûr ettiği gibi peygambere tâbi' olan velîlerden dahi sâdır olur; buna "kerâmet" derler. Peygambere tâbi' olmayan kimselerden dahi zuhûr edebilir. Bu da iki türlüdür: Ya "istidrâc" olur veyâhud "sihir" vâsıtasıyla olur. "İstidrâc", ba'zı münkirlerden murâdları üzerine zuhûr edip inkârlarının tezâyüdüne sebeb olan hârik-ı âdedir. Hind fakirlerinin hâli bunun şâhididir; ve sihrin envâı beştir: Tılsım, nîrencât, rukye, halkatîrât, (حلقطيرات) [ve] şa'bededir. Bunların îzâhâtı yukarılarda geçti. Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin *Menâzilü'l-Hâirîn* ismindeki kitâbından naklen Mevlânâ Câmî hazretleri *Nefahâtü'l-Üns*'de bunlar hakkında tafsîlât vermiştir.

"Düşman"dan murâd, his gözlerine tâbi' olan ahmaklardır ki, bunlar da iki sınıftır: Bir sınıfı nübüvvetin doğruluğuna inanmak için peygamberlerden hârika isterler ve bu hârikayı görünce îmân ederler. Diğer sınıfı dahi hârikayı görseler de îmân etmezler, sihirdir, derler. Bu iki sınıf enbiyâya karşı böy-

le oldukları gibi evliyâya karşı da böyledirler. Fakat akıl gözü açık olanlar peygamberin akvâlini, ahvâlini, ef'âlini tedkîke muktedir olduklarından onlar böyle his gözleriyle hârika görmek istemezler. Nitekim ashâb-ı kirâmın çoğu Kelâmullâh'ı sıdk-ı nübüvvete kâfî gördüler ve îmân ettiler ve başka mu'cize istemediler. Ve Ebû Cehl ve emsâli mu'cize gördükleri hâlde îmân etmediler, sihirdir, dediler. Ve Îsâ (a.s.)dan ölmüş bir hayvanın kemiklerinin dirilmesini isteyen bir ahmağın kıssası da II. cildin 140 numaralı beytinden i'tibâren beyân buyurulmuştur. Ve evliyâ-yı kirâm hazarâtı kerâmâta ehemmiyet vermezler, "Hayz-ı ricâldir" derler. Asıl kerâmet kerâmet-i ilmiyyedir. Zîrâ bu kerâmet akl-ı fa'âlin nasîbidir. Onun için Cenâb-ı Peygamber Efendimiz العاقل صديقي والاحمق عدوي ya'ni "Âkıl benim dostumdur ve ahmak benim düşmanımdır" buyururlar. Zîrâ âkıl, akıl gözünü ve ahmak, his gözünü kullanır. Halbuki his gözü şaşırtır ve kıymetsizdir. Velhâsıl mu'cizât ahmakların îmânına sebeb olmaz. Çünkü îmân edenler şübhe içindedirler ve îmân etmeyenler de sihirdir, derler. Fakat enbiyâ, akl-ı mücessem olduklarından, âkıller ile peygamberler arasında cinsiyet vardır. Bu cinsiyet kokusu âkıllerin sıfatlarını peygamberler tarafına çekip götürür.

معجزات از بهر قهر دشمنست　　　　بو جنسیت پی دل بردنست

1194. *Mu'cizeler düşmanın kahrı içindir. Cinsiyet kokusu gönül götürmek içindir.*

Enbiyânın mu'cizeleri his gözünü ibtâl ve bu göze tâbi' olan humakāyı kahır ve mağlûb etmek içindir. Cinsiyet kokusu ise kalbi peygamber tarafına götürmek ve çekmek içindir.

قهر گردد دشمن اما دوست نی　　　　دوست کی گردد بسته گردنی

1195. *Düşman kahrolur, ammâ dost değil! Dost ne vakit bir boynu bağlanmış olur?*

"Boynu bağlanmak", ayn-ı sâbitenin taleb-i isti'dâdîsi üzerine vâki' olan kazâ-yı ilâhîdir. Ya'ni, his gözüne tâbi' olan düşman bu âlem-i sûrette hârik-ı âdeyi ve mu'cizeleri görmekle makhûr ve mağlûb olur. Fakat dostun böyle bir kahır ve mağlûbiyete dûçâr olması lâzım değildir. Zîrâ onun boynu kazâ-yı ilâhî ile bağlanmış değildir. O ayn-ı sâbite âleminde de saîddir, bu âlem-i sûrette de saîddir.

اندر آمد او ز خواب از بوی او　　گفت سرگین دان درون زین گونه بو

1196. *Onun kokusundan uykudan uyandı. Dedi: "Gübrelik içinde bu türlü kokudan, ha!"*

Hz. Hilâl, Resûl-i Ekrem hazretlerinin rûhânî ve ma'nevî olan kokusundan dolayı uykudan uyandı. Zîrâ rûhların gāyet latîf bir kokusu vardır ki, o koku ancak meşâmm-ı rûh ile duyulur. Hz. Hilâl dahi meşâmm-ı rûhu ile bu kokuyu duydu, dedi ki: "Gübrelik içinde bu nevi' koku da bulunsun, ha! Acîb şey!"

از میان پای استوران بدید　　دامن پاك رسول بی‌ندید

1197. *Binek hayvanlarının arasından nazîrsiz olan Resûl'ün dâmen-i pâkini gördü.*

Cenâb-ı Hilâl yerde yattığı cihetle, hayvanlarının ayakları arasından nazîrsiz olan Resûl-i Ekrem hazretlerinin pâk olan eteklerini gördü.

پس ز کُنج آخر آمد غَژْغَژَانْ　　روی بر پایش نهاد آن پهلوان

1198. *Sonra ahırın köşesinden sürüne sürüne geldi. O pehlivan yüzünü onun ayağı üzerine koydu.*

"Gaj-gajân", terkîb-i terâdüfîdir; "çocuklar gibi oturup sürüne sürüne yürümek" ma'nâsına olan "gajîden" masdarındandır. Ba'zı nüshalarda "haz-hazân" vâki'dir; bu da o ma'nâyadır. Ya'ni, Hz. Hilâl ahırın köşesinden sürüne sürüne Resûl-i Ekrem'in huzûruna geldi. O rûhun pehlivânı yüzünü o hazretin ayağı üzerine koydu.

پس پیمبر روی بر رویش نهاد　　بر سر و بر چشم و رویش بوسه داد

1199. *Sonra Peygamber yüzünü onun yüzü üzerine koydu. Başına ve gözüne bûse verdi.*

Ondan sonra Resûl-i Ekrem hazretleri yere eğildi, mübârek yüzünü onun yüzü üzerine koydu, başını ve gözünü öpüp okşadı.

گفت یارا تا چه پنهان گوهری　　ای غریب عرش چونی خوشتری

1200. [1183] *Dedi: "Ey Yâr! Ne acîb gizli gevhersin? Ey arşın garîbi! Nasılsın, daha hoş musun?"*

Resûl-i Ekrem hazretleri buyurdu ki: "Ey dîn dostu! Ne acîb gizli gevhersin? Ey bu cismâniyet âleminde arş-ı ilâhînin garîbi olan Hilâl, nasılsın? Çektiğin cismânî meşâkk ile karışık olan rûhunun zevki içinde daha hoş musun?"

گفت چون باشد خود آن شوریده خواب   که در آید در دهانش آفتاب

1201. *Dedi: "O uykusu perîşân olan nasıl olur ki, onun ağzına güneş gire!"*

Hz. Hilâl cevâben dedi: "Yâ Resûlallâh! Bu dünyâ uykusunun perîşân hayâlleri içinde olan bir kimsenin ağzına Risâlet güneşi girerse ne hâlde olur?"

چون بود آن تشنهٔ کو گل چرد   آب بر سر بنهدش خوش می‌برد

1202. *"O susamış nasıl olur ki, çamur yalar, su onu başı üzerine koyar, latîf görünür?"*

"Kezâlik pek ziyâde susayıp su bulamayarak çamur yalayan bir kimseyi su kendi sathı üzerinde yüzdürüp latîf bir sûrette taşırsa, o susuzun hâli nasıl olur? İşte benim huzûr-ı Risâlet-penâhîde şimdi hâlim böyledir."

دربیان آنکه مصطفی صلی الله علیه و سلم شنیدکه عیسی علیه السلام بر روی آب رفت
فرمودکه لَوازْدَادَ یقینُهُ لَمَشَی عَلَی الْهَوَاء

Onun beyânındadır ki, Mustafâ (s.a.v.) işitti ki, Îsâ (a.s.) su yüzü üstünde yürürdü. Buyurdu ki: "Eğer yakîni ziyâde olaydı, hevâ üzerinde yürür idi."

Ma'lûmdur ki, Îsâ (a.s.) resûl-i mukarreb idi ve yakîn-i kâmil sâhibi olup velâyet-i kâmilesi dahi var idi. Binâenaleyh hadîs-i şerîfte beyân buyurulan "su"dan murâd, ilm-i risâlet ve "hevâ"dan murâd dahi "aşk" olmak münâsib görünür. Zîrâ aşk-ı ilâhîde Resûl-i Ekrem hazretleri ekmel idi ve hiçbir peygamberde aşkın o derecesi vâki' değil idi. "Yakîn"den murâd, dahi enbiyâ arasındaki "yakîn" farkıdır. İşte bu "yakîn" sebebiyledir ki, âyet-i kerîmede وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ (İsrâ, 17/55) ya'ni "Biz nebîlerin ba'zısını ba'zısı üzerine tafdîl ettik" buyurulur. Binâenaleyh bu "yakîn" hakkında dahi Hâtem-i enbiyâ Efendimiz bilcümle peygamberlerden efdaldir. Resûl-i Ekrem hazretlerinin mi'râcı merkeb-i aşka râkiben ve diğer peygamberlerin mi'râcı ise ancak teşrîfen ve tekrîmen vâki' olmuştur. Nitekim mi'rac gecesinde bil-

cümle menâzil-i terakkîde Resûl-i Ekrem'e refîk olan Hz. Cibrîl nihâyet bir makāmda لودنوت انملة لاحرقت ya'ni "Yâ Resûlallâh! Eğer bu makāmdan bir parmak ileriye geçersem yanarım, ya'ni benim benliğim ve Cebrâilliğim kalmaz!" buyurdu; ve sultân-ı enbiyâ Efendimiz o menzil-i aşkta münferid kaldı. İmdi bu mukaddimeye nazaran bu bahsin yukarıya rabtı budur ki: Hilâl hazretleri aşk-ı Resûlullâh'da müstağrak idi; ve nihâyet bu aşk ma'şûku olan Resûl-i Ekrem'i ahırdaki gübreliğe kadar celbetti.

همچو عیسی بر سرش گیرد فرات　　　کایمنی از غرقه در آب حیات

1203. *"Îsâ (a.s.) gibi furat onu başı üzerinde tutar. Der ki: "Âb-ı hayât içinde boğulmaktan emînsin!"*

"Furat", tatlı su demektir. Bundan murâd tecelliyât-ı rûhâniyye olmak münâsibdir. Ya'ni, Hilâl hazretleri sözüne devâm edip dedi ki: "Yâ Resûlallâh! Îsâ (a.s.)ı tecelliyât-ı rûhiyye, âb-ı hayât içinde ya'ni rûhâniyet âleminde, "Sen artık sıfât-ı nefsâniyye sâikasıyla boğulmaktan emînsin!" diyerek başında tuttuğu gibi ben de bu hâl içindeyim."

گوید احمد گر یقینش افزون بدی　　　خود هوایش مرکب و مأمون بدی

1204. *Ahmed der: "Eğer onun yakîni ziyâde olaydı, muhakkak hevâ ona merkeb ve me'mûn olurdu!"*

Ahmed (a.s.) Efendimiz buyurur ki: "Gerçi Îsâ (a.s.) Rûhullah idi ve suyu berrak olan rûhâniyet âleminde yürür idi. Fakat rûhâniyet âlemi isneyniyet ve ikilik âlemi idi. Eğer sırr-ı vahdet hakkında yakîni ziyâde olaydı, hevâ ya'ni aşk ona merkeb olur ve ikilik âfetinden me'mûn ve masûn olur idi. Ma'lûm olsun ki, Îsâ (a.s.)ın yakîni ziyâde olmamak husûsu, enbiyâ arasındaki "yakîn" farkıdır. Nitekim yukarıda îzâh olundu. Hiçbir peygamberin "yakîn"i Resûl-i Ekrem hazretlerinin "yakîn"i mertebesinde değildir. Zîrâ devr-i Muhammedî devr-i rü'yettir. Devr-i rü'yetteki "yakîn" ise muhtâc-ı îzâh değildir. Nitekim II. cildin 355 ve 356 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi:

چونکه موسی رونق دور تو دید　　　کاندرو صبح تجلی می‌دمید

گفت یا رب آن چه دور رحمت است　　　آن گذشت از رحمت آنجا رؤیت است

[Ya'ni "Çünki Mûsâ senin devrinin revnakını gördü ki, onda tecellî sabâhı zâhir oldu. Dedi ki: "Yâ Rab! O ne devr-i rahmettir!" O rahmetten de geçti; orada rü'yet vardır."]

همچو من که بر هوا راکب شدم　　در شب معراج مستصحب شدم

1205. *"Benim gibi ki, hevâya râkib oldum, mi'râc gecesinde müstashib oldum."*

Ya'ni, "Eğer Îsâ (a.s.)ın benim gibi "yakîn"i ziyâde olaydı, aşk ve hevâya biner idi. Nitekim ben merkeb-i aşka râkib oldum ve mi'râc gecesinde o aşk ve hevâyı müstashib oldum; ve bu aşk-ı pâk ile kendi hakîkatime vâsıl oldum."

گفت چون باشد سگی کور پلید　　جَسْت او از خواب خود را شیر دید

1206. *Dedi: "Bir pis, bir kör köpek nasıl olur ki, uykudan sıçradı ve kendisini arslan gördü?"*

Hz. Hilâl sözüne devâm edip dedi ki: "Yâ Resûlallâh! Benim hâlim şuna benzer ki, bir pis ve bir kör köpek uykusundan uyanıp sıçradı ve kendisini arslan olmuş bir hâlde gördü. Ben de bir pis ve kör köpek mesâbesinde olan cismâniyetimden ve nefsâniyetimden sıçradım ve kendimi arslan gibi olan rûhumun cânı içinde buldum."

نی چنان شیری که کس تیرش زند　　بل ز بیمش تیر و پیکان بشکند

1207. *"Öyle arslan değil ki, kimse ona ok vura! Belki onun korkusundan ok ve temren kırılır."*

"Peykân", ok ve mızrak uçlarındaki demirden ma'mûl "sivri temren" demektir. Ya'ni, "Kendini öyle bir arslan gördü ki, ona sûrî olan ok ve temren te'sîr etmez. Belki o sûrî oklar ve temrenler onun korkusundan kırılır."

کور بر اشکم رونده همچو مار　　چشمها بگشاد در باغ و بهار

1208. *"Yılan gibi karnı üzerinde gidici kör, gözlerini bağa ve bahara açtı."*

Ya'ni, "Yılan gibi zulmet-i tabîat içinde karnı üzerine sürünüp gidici kör idim. Şimdi kalbimin gözleri ma'rifet bağına ve Hakk'ın tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyyesi bahârına açıldı."

چون بود آن چونکه از چونی رهید　　در حیاتستان بی‌چونی رسید

1209. *"Vaktâki o "çûn"lükten kurtuldu, "bî-çûn"lüğün hayâtistânına erişti. Nasıl olur?"*

"Çûnlük"ten murâd, ta'rîf ve tavsîfe sığan âlem-i sûret ve cismâniyyettir. "Bî-çûnlük", ta'rîf ve tavsîfe sığmazlık demek olur. Bundan murâd dahi, rû-

hâniyet âlemidir. Zîrâ bu âlemi elfâz ile ta'rîf ve tavsîf etmek kābil değildir. Zevkî ve vicdânî bir âlemdir. Ya'ni, "Yâ Resûlallâh! Vaktâki bir kimse ta'rîf ve tavsîfi mümkin olan cismâniyet âleminin hükmünden kurtuldu ve ta'rîf ve tavsîfe sığmayan âlem-i ervâh hayâtistânına erişti, öyle bir kimsenin hâli nasıl olur? İşte ben şimdi bu hâldeyim."

گشت چونى بخش اندر لامکان   گرد خوانش جمله چونها چون سگان

1210. [1193] *Lâ-mekânda "çûn"lük bahşedici oldu. Onun sofrasının etrâfında bütün "çûn"ler köpekler gibidir.*

Bu ve âtîdeki beyitler cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından insân-ı kâmilin hâlini beyânen ve sâlikleri irşâden îrâd buyurulur. Ya'ni, böyle niçinlik hayâtistânına erişen insân-ı kâmil tasarruf-ı ma'nevî sâhibi olup mekânsızlık âleminden cismâniyet âlemine ve cismânîlere imdâd ederek "çûn"lük bahşeder; ve bütün cismâniyet ve cismânîler onun ihsânının sofrası etrâfında köpekler gibidirler. Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ'daki "çünhâ" yerine "şîrân" vâki'dir; ve bundan murâd, sûret âleminin arslanları olan tasarruf-ı sûrî sâhibi şâhlar olmak münâsibdir. Nitekim Hz. Mevlânâ efendimiz peder-i âlîleri Sultânu'l-ulemâ Bahâüddîn Veled hazretleri Konya'yı teşrîf buyurdukları vakit Sultân Alâeddîn-i Selçûkî hayvana râkib olan o hazretin rikâbında yürümüş ve bu hâli gören Eflâkî bu Türkçe beytleri söylemiştir:

Ey ki, hezâr âferîn! Bu nice sultân olur!
Kulu olan kişiler hüsrev ü hâkān olur.
Her ki, bugün Veled'e inanuben yüz süre,
Yoksul ise bây olur, bây ise sultân olur!

او ز بى‌چونى دهدشان استخوان   در جنابت تن زن این سوره مخوان

1211. *O niçinlikten onlara kemik verir. Cünüblük içinde, sus, bu sûreyi okuma!*

"Cenâbet", lügatte "uzaklık" ma'nâsınadır. Burada "insanları Hak'tan uzaklaştıran beşeriyet ve cismâniyet kuyûdu" demektir. "Ten zeden", susmak demektir. "Sûre"den murâd, her bir insân-ı kâmilin şahsiyetidir. Ya'ni, o insân-ı kâmil niçinlik âleminden onların sûret-i cismâniyyelerine ve hayât-ı cismâniyyelerindeki ihtiyâçlarına imdâd eder. Bu imdâd beşeriyet kuyûdu içinde olanlara köpeklerin önüne kemik atmak kabîlinden olur. Ey sâlik! Sen henüz beşeriyet ve cismâniyet uzaklığı içindesin. Bu uzaklık içinde sus! Mushaf'ın bu sûresini okuma! Zîrâ kâmiliyyet-i insâniyye hakkında الانسان والقرآن توأمان ya'ni

"İnsan ve Kur'ân ikizdir" buyurulmuştur; ve her bir insân-ı kâmilin şahsiyeti bu kâmiliyyet-i insâniyye Mushafı'nın bir sûresidir. Kâmiliyyet-i insâniyyeye "Kur'ân" buyurulması, cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhariyeti i'tibâriyledir.

تا ز چونی غسل ناری تو تمام　　　تو برین مصحف منه کف ای غلام

1212. *Sen tamâmen "çûnlük"ten gasil getirmedikçe, ey gulâm, sen bu Mushaf üzerine el koyma!*

"Gulâm", lügatte "on yaşını geçmiş olan erkek çocuk"lara derler. Burada mübtedî olan sâlik ma'nâsına olmak münâsibdir. Ya'ni, ey mübtedî olan sâlik! Sen tamâmen "çûnlük"ten ya'ni beşeriyet ve cismâniyet âleminden yıkanıp temizlenmedikçe bu kâmiliyyet-i insâniyye Mushaf'ı üzerine el koyma ve o Mushaf'ı okumaya çabalama! Zîrâ Kur'ân hakkında لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ (Vâkıa, 56/79) ya'ni "Kurân'a ancak temizlenmiş olanlar messeder" buyurulmuştur.

گر پلیدم ور نظیفم ای شهان　　　این نخوانم پس چه خوانم در جهان

1213. *"Ey şâhlar! Gerek pis olayım ve gerek temiz olayım, cihânda bunu okumayayım da ne okuyayım?"*

Bu beyt-i şerîf Hz. Pîr'in irşâdına cevâben sâliklerin lisânından îrâd buyurulmuştur. "Şâhlar"dan murâd, insân-ı kâmillerdir. Ya'ni sâlikler derler ki: "Ey ma'nevî olan şahlar! Ben beşeriyet ve cismâniyet uzaklığı ve cünüblüğü ile pis olayım veyâhud sıfât-ı nefsâniyyeden temizlenmiş olayım; bu keserât ve cismâniyet âleminde bu kâmiliyyet-i insâniyye Mushaf'ını okumayayım da ne okuyayım?" Zîrâ maksûda vusûl için mutlakā bir insân-ı kâmilin eteğine yapışmak lâzımdır.

تو مرا گویی که از بهر ثواب　　　غسل ناکرده مرو در حوض آب

1214. *"Sen bana dersin ki: Sevâbdan dolayı gasil etmemiş olarak su havuzuna gitme!"*

"Su havuzu"ndan murâd, insân-ı kâmildir. Ya'ni, ey insân-ı kâmil! Meselâ sen bana diyorsun ki: "Sen beşeriyet cünüblüğü ile pissin. Sevâb kazanmak kasdıyla gasil etmeksizin ve temizlenmeksizin su havuzuna gitme ve Kur'ân'a temâs etme! Ya'ni insân-ı kâmilin huzûruna gitme!"

از برون حوض غیر خاك نیست　　　هر که او در حوض ناید پاك نیست

1215. *"Havuzun dışarısında topraktan başkası yoktur. Her kim ki, havuza gelmeye, temiz değildir."*

Ben de cevâben derim ki: "Havuzun dışarısında ancak toprak ve cismâniyet âlemi vardır; ve havuza gitmeyen kimse de temizlenemez. Binâenaleyh su havuzu olan insân-ı kâmilin huzûruna gitmezsem nasıl temizlenebilirim?"

گر نباشد آبها را این کرم   کو پذیرد مر خبث را دمبدم

1216. *Eğer suların bu keremi olmasa idi ki, o dembedem pisliği kabûl eder,*

Eğer her dem pisliği kabûl edip temizleyen suların bu pisliği temizlemek keremi olmasa idi,

وای بر مشتاق و بر امید او   حسرتا بر حسرت جاوید او

1217. *Vay müştâk üzerine ve onun ümîdi üzerine! Onun ebedî hasreti üzerine hasret!*

"Hasretâ", nihâyetindeki "elif," elif-i nüdbedir ki, mâtem ve musîbet ve gam ve hasret makāmında elfâz-ı nevhanın âhirine getirirler. Meselâ "derdâ!" ve "dirîğâ!" derler. Ya'ni, vay olurdu Hakk'ın müştâk-ı cemâlinin hâline, vay olurdu onun ümîdine! O bîçâre müştâk, ebedî olan hasreti üzerine hasret diye diye feryâd ederdi.

آب دارد صد کرم صد احتشام   که پلیدانرا پذیرد و السلام

1218. *Suyun yüz keremi ve yüz ihtişâmı vardır ki, pisleri kabûl eder, vesselâm!*

Bu beyt-i şerîf sâlike cevâbdır. Su mesâbesinde olan insân-ı kâmilin yüz keremi ve yüz ihtişâmı vardır ki, cismâniyet ve nefsâniyet kirleriyle mülevves olan pisleri kabûl edip temizler, vesselâm! Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz bir rubâîlerinde şöyle buyururlar. Rubâî:

بازا بازا هرآنچه هستی بازا   گر کافر و گبر و بت پرستی بازا

این درگه ما درگه نومیدی نیست   صد بار اگر توبه شکستی بازا

"Yine gel, yine gel. Her ne isen yine gel! Gerek kâfir ve gerek Mecûsî ve gerek putperest ol, yine gel! Bizim bu dergâhımız ümîdsizlik dergâhı değildir; Eğer yüz kere tövbeni bozdun ise bile yine gel!"

ای ضیاء الحق حسام الدین که نور   پاسبان تست از شر الطیور

1219. *Ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn ki, nûr kuşların şerlilerinden senin bekçindir!*

Bu beyt-i şerîfte Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinin mürşid-i kâmil olduklarına işâret buyurulur. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da Hz. Çelebi hakkında şöyle buyurulur: "Hâl-i hayât-ı Hudâvendigâr'da tamâm dokuz sene ve ondan sonra da bilcümle ashâb-ı Hudâvendigâr'a şeyh ve kāim-i makām ve halîfe ve imam olmuş idi. Hz. Hudâvendigâr'a takarrüb kasdıyla kâffe-i ashâb onların mülâzimi olur idi."

Ya'ni, ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn! Senin bâtınındaki nûr-ı ilâhî, bu nûrdan gözleri kamaşan nefsânî ve cismânî kimselerin şerrine karşı senin bekçindir. Seni muhâfaza eder. Zîrâ onlar kuşların şerlisi bulunan yarasa kuşlarına benzerler.

پاسبان تست نور و ارتقاش   ای تو خورشید مُستَّر از خفاش

1220. [1203] *Nûr ve onun irtikāsı senin bekçindir. Ey sen! Yarasadan örtülmüş olan güneşsin!*

Senin bâtınındaki bu nûr ve bu nûrun her ân yükselmesi ve irtikāsı senin bekçindir. Ey Hüsâmeddîn! Sen yarasa kuşları gibi olan cismânî ve nefsânî kimselerden örtülmüş güneşsin! Onların gözleri bu güneşin nûruna tahammül edemediğinden bu nûr onlara perde olur da seni göremezler.

چیست پرده پیش روی آفتاب   جز فزونی شعشعه و تیزئ تاب

1221. *Güneşin nûru önünde şa'şaanın artıklığından harâretin yüksekliğinden başka perde nedir?*

Ya'ni, güneşin nûru önünde onun şa'şaasının çokluğundan ve şiddetinden ve harâretinin keskinliğinden başka perde ve mâni' yoktur. Gözler bu şa'şaanın şiddetine ve harâretin keskinliğine tahammül edemediği için güneşe bakamazlar.

پردهٔ خورشید هم نور ربّست   بی‌نصیب از وی خفاشست و شبست

1222. *Güneşin perdesi dahi Rabb'in nûrudur. Ondan nasîbsiz olan yarasa kuşu ve gecedir.*

Güneş gibi olan insân-ı kâmilin perde olan nûru dahi Rabb'in nûrudur. İnsân-ı kâmilin nûr-ı bâtını ile Rabb'in nûru arasında gayriyet yoktur. Bu nûrdan nasîbsiz olan ancak tabîat karanlığında yaşamaya alışmış olan yarasa kuşu mesâbesindeki cismânîlerdir ve tabîat ve cismâniyet gecesidir.

هر دو چون در بعد و پرده مانده اند　　　یا سیه رو یا فسرده مانده اند

1223. *Her ikisi perdenin uzaklığında kalmıştır. Ya kara yüzlü, yâhud donmuş kalmıştır.*

Cismânîler ile cismâniyet âlemi bu nûr perdesinin uzaklığı içinde kalmışlardır. Cismânîler kara yüzlüdür ve cismâniyet âlemi donmuş ve incimâd etmiş bir hâldedir.

چون نبشتی بعض از قصهٔ هلال　　　داستان بدر آر اندر مقال

1224. *Vaktâki Hilâl'in kıssasının ba'zısını yazdın, makālde bedrin destânını getir.*

Ya'ni, ey Hüsâmeddîn Çelebim! Vaktâki Hilâl'in ya'ni sâdık olan sâlik-i mübtedînin kıssasını ben söyledim sen de yazdın, şimdi makālde ve âlem-i kelâmda bedrin ya'ni insân-ı kâmilin kıssasını yaz ve kâğıt üzerine getir!

آن هلال و بدر دارند اتحاد　　　از دوی دورند از نقص و فساد

1225. *O Hilâl ve bedir ittihâd tutarlar. İkilikten, nakz u fesâddan uzaktırlar.*

O Hilâl mesâbesinde olan sâdık mürîd ile onun tâbi' olduğu bedir mesâbesindeki insân-ı kâmilin ittihâdları vardır. Aralarında ayrılık ve gayriyet yoktur. İkilikten ve eksiklikten ve bozukluktan uzaktırlar. Zîrâ mürîd-i sâdıkın bâtını mürşidinde müstağraktır; ve i'tibâr insanın cismine değil bâtınınadır.

آن هلال از نقص در باطن بریست　　　آن بظاهر نقص تدریج آوریست

1226. *O Hilâl bâtınında naksdan berîdir. O zâhirde tedrîc getirici olan naksdır.*

"Tedrîc", lügatte "azar azar bir iş üzerinde olmak ve derece derece olmak" demektir. Ya'ni, gerçi o Hilâl'in, ya'ni mürîd-i sâdıkın bâtını mürşidinde istiğrâkı hasebiyle eksiklikten berîdir, fakat onun zâhirinde derece derece terakkîsine nazaran bir eksiklik görünür. Nitekim ay bedir hâline gelmezden evvel hilâl hâlinde doğar. Onun teşekkül-i zâhirîsi bedre nisbetle noksandır, fakat bâtınında ve iç yüzünde noksan yoktur. Zîrâ o arzın bir noktasında hilâl ise de diğer noktasında bedirdir. Fakat hilâl olarak göründüğü noktada bedre nazaran nâkıs görünür. Sonra geceden geceye tedrîc ile o nokta-i arzda dahi bedir hâline gelir. İşte mürîd-i sâdıkın hâli dahi böyle bâtınında kâmil ve zâhirinde nâkısdır.

درس گوید شب بشب تدریج را   در تأنی بر دهد تفریجرا

1227. *Geceden geceye tedrîc için ders söyler; teennîde tefrîce menfaat verir.*

"Tefrîc", gönül açmak ve gam ve gussa gidermek; "teennî", te'hîr ve âhestelik etmek. Ya'ni, o hilâlin ve mürîd-i sâdıkın tâbi' olduğu bedir ya'ni insân-ı kâmil, o hilâle geceden geceye ya'ni nefsâniyet ve cismâniyet gecesinin her bir tavrından diğer tavrına tedrîc ile terakkî için ders verir ve irşâd eder. Onun bu tedrîci teennî içinde kalbi nefsâniyet darlığından açmaya fâide verir.

در تأنی گوید ای عجُولِ خام   پایه پایه بر توان رفتن ببام

1228. *Teennî hakkında der: "Ey ham olan acûl! Dama basamak basamak gitmek mümkindir!"*

"Acûl", aceleci demektir. Zarûret-i vezin için "accûl" okunur. Ya'ni o insân-ı kâmil teennî hakkında der ki: "Ey Hak yolunda henüz ham olan aceleci mürîd! Hak ve hakîkate vusûl için acele etme! Zîrâ dama çıkmak için dahi merdiven üzerinde basamak basamak yürümek lâzımdır; ve bu sûretle dama çıkmak mümkin olur. Beyt-i Mısrî:

İven kişi yol alamaz, maksûdunu tez bulamaz
Bekle maârif kapusun, yüz göstere irfân sana

دیگرا تدریج و استادانه جوش   کار ناید قلّیهٔ دیوانه جوش

1229. *Tencereyi tedrîc ile ve üstâdca kaynat! Delice kaynayıcı olan kalye işe gelmez.*

"Kalye", et ile sebze karıştırılmış olan taâma derler. Meselâ kabak kalyesi, patlıcan kalyesi derler. Binâenaleyh ey mürîd! Kalb tenceresini tedrîc ile ve yavaş yavaş kaynat ve üstâdca kaynat! Zîrâ delice kaynayan kalye işe yaramaz. Hem tencere taşar ve hem de pişen yemek tatsız olur. Nitekim ba'zı sâliklerin cezbeye tutulup delice vâki' olan hareketleri sülûklerindeki acelelerinden dolayıdır. Mürşidleri kâmil olmazsa bunların halleri berbâd olur.

حق نه قادر بود بر خلق فلك   در یکی لحظه بکن بی‌هیچ شك

1230. [1213] *Hak hiç şeksiz "Kün!" ile bir lahzada feleğin halkına kādir değil mi idi?*

Ya'ni, Hak Teâlâ hiç şübhe yok ki, "Kün!" ya'ni "Ol!" emriyle bir lahzada kâinâtın halkına kādir idi. Fakat fezâdaki ecrâm milyonlarca sene zarfında geçirdikleri istihâleler içinde tekevvün etmektedirler.

پس چرا شش روز آن را در کشید　　　کل یوم الف عام ای مستفید

1231. *Binâenaleyh niçin onu altı günde çekti? Ey müstefîd! Her bir gün bin senedir.*

Binâenaleyh Hak Teâlâ niçin o eflâki altı günde vücûd-i izâfî âlemine çekti? Ey hakāyıktan istifâde taleb edici olan sâlik! Bil ki, bu altı günün her biri bizim dünyâmızın bin senesidir. Bu beyt-i şerîfte sûre-i Hac'da olan إِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ (Hac, 22/47) ya'ni "Muhakkak Rabbinin indinde bir gün sizin saydığınız bin sene gibidir" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Âyet-i kerîmede "bin sene" kâf-ı teşbîh ile mezkûr olduğundan "bir gün"ün bin sene olması kat'î değildir. Belki "bir gün"ün çok uzun olmasını beyândan ibârettir. Birinci mısrâ'da dahi sûre-i A'râf'da olan إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ (A'râf, 7/54) ya'ni "Muhakkak Rabbiniz öyle Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı günde yarattı" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. "Gün" ta'bîrinden murâd, uzun devrelerdir:

Birinci devre: sûre-i Enbiyâ'da vâki' أَوَلَمْ يَرَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا (Enbiyâ, 21/30) ya'ni "Kâfirler akıl gözleriyle görmezler mi ki, gökler ile yer bitişik idi, biz onları ayırdık" âyet-i kerîmesine işâret buyurulduğu üzere devre-i ratkıyyedir ki, du devir "âlem-i amâ"dır. Ya'ni manzûme-i şemsiyyenin mâdde-i ûlâsı olan nefes-i rahmânînin sehâb-ı muzî hâlinde tekâsüfüdür. Bu devrede semâvât ve arz bitişiktir.

İkinci devre: Devre-i fetkıyyedir ki, bu devirde güneş ve seyyârât ve arz birbirinden ayrılıp temeyyüz ettiler.

Üçüncü devre: Her bir seyyârenin devre-i nâriyyesidir. Zîrâ güneşten fırlayıp ayrılan her bir seyyâre bir küre-i âteşîn idi.

Dördüncü devre: Devre-i mâiyyedir. Her bir seyyâre ve arz birçok zaman güneş etrâfında küre-i nârî hâlinde devr eyledikten sonra onun ateşi sathından suya munkalib olmuş ve anâsır kesîfesi mâyi'-i nârî hâlinde alt tabakalarını teşkîl eylemiştir.

Beşinci devre: Devre-i türâbiyyedir. Bu devre dahi seyyârâtın ve arzın satıhlarının tedrîcen katılaşıp soğumak devresidir ki, ilk kışrı nîm sulb, acînî, yumuşak, müteharrik ve kokmuş mürekkebât-ı fahmiyyeden ibârettir ki, buna "tîn-i lâzib" dahi deniyor. Ehl-i fennin "protoplazma" ya'ni madde-i ha-

yâtiyye ta'bîr ettikleri şey bu kokmuş çamurdan tekevvün eder ki, bu madde ecsâm-ı uzviyyenin menşeidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Sâffât'ta إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ (Sâffât, 37/11) ya'ni "Biz o insanları yapışkan çamurdan yarattık" buyurulur.

Altıncı devre: Nebâtî ve hayvânî olan devredir ki, bu kokmuş ve yapışkan çamurdan evvelâ nebâtât-ı ibtidâiyye ve sonra da ecsâm-ı hayvâniyye tekevvün etmiştir.

Bu babda fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem*'e yazılan şerhin mukaddimesinde daha ziyâde tafsîlât verilmiştir.

خلقت طفل از چه اندر نه مهست　　　زانکه تدریج از شعار آن شهست

1232. *Çocuğun yaradılışı neden dokuz aydadır? Zîrâ ki tedrîc o şâhın şiârındandır.*

"Şiâr", burada "âdet ve sünnet" ma'nâsınadır. Ya'ni, anasının karnında çocuğun yaradılışı neden dokuz ay zarfında vâki' oluyor? Zîrâ derece derece peydâ etmek ve teennî ile zuhûra getirmek şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın şiârındandır ve âdetindendir. Zîrâ hadîs-i şerîfte التأني من الرحمن ya'ni "Teennî Rahmân'dandır" buyurulur; ve Rahmân'ın hilkat-i eşyâdaki sünneti ve âdeti tedrîc ve teennîdir. Ve ana karnında çocuğun terbiyesi hakkındaki beyânât I. cildin 3816 numaralı beytinde geçti.

خلقت آدم چرا چل صبح بود　　　اندران گل اندك اندك میفزود

1233. *Âdem'in hilkati niçin kırk sabâh idi? O çamurda Hak Teâlâ azar azar ziyâde etti.*

خمرت طينة آدم بين يدي اربعين صباحا ya'ni "Ben Âdem'in çamurunu iki ellerim arasında kırk sabah yoğurdum" hadîs-i kudsîsi mûcibince Âdem'in cisminin yaradılması niçin kırk sabah idi? Zîrâ o çamurun cism-i Âdem mertebesine terakkîsi isti'dâdını Hak Teâlâ azar azar ziyâdeleştirdi. Hadîs-i kudsîdeki "iki el"den murâd, Hakk'ın Celâl ve Cemâl sıfatlarıdır ki, silsile-i vücûdda Hak Teâlâ hazretleri cism-i Âdem'in çamurunu gâh cemâlî ve gâh celâlî olan sıfatlarıyla terbiye etti; ve nihâyet bu sıfât-ı cemâliyye ve celâliyyesini cism-i Âdem'de cem' etti. Yukarıda îzâh olunduğu üzere ind-i ilâhîde "bir gün" bizim "bin sene"miz gibi olduğundan bu hesâba göre çamurun cism-i beşer hâline gelmesi için uzun müddetler geçmiştir. Nitekim IV. cildin 3622 numaralı beytinden i'tibâren cism-i Âdem'in yaradılışı hakkında şöyle buyurulmuş idi:

آمده اول به اقلیم جماد — وز جمادی در نباتی اوفتاد

سالها اندر نباتی عمر کرد — وز جمادی یاد ناورد از نبرد

وز نباتی چون به حیوانی فتاد — نامدش حال نباتی هیچ یاد

.... — ....

باز از حیوان سوی انسانیش — می کشد آن خالقی که دانیش

همچنین اقلیم تا اقلیم رفت — تا شد اکنون عاقل و دانا و زفت

[Ya'ni "Evvel cemâd iklîmine gelmiştir; ve cemâdlıkdan nebâtlığa düştü. Senelerce nebâtlıkda ömür yaptı, halbuki cenkden dolayı cemâdlıkdan yâda getirmedi; ve nebâtlıkdan hayvanlığa düştüğü vakit nebâtlık hâli onun hatırına hiç gelmedi... O Hâlık onu tekrar hayvandan insanlık tarafına çekti ki sen onu bilirsin. Böyle iklîmden iklîme gitti; âkıbet şimdi âkıl ve ârif ve kavî oldu."]

Bunların ma'nâları ve îzâhları için oraya mürâcaat olunsun.

نی چو تو ای خام کاکنون تاختی — طفلی و خود را تو شیخی ساختی

1234. *Ey hâm! Senin gibi değil ki, şimdi koştun; çocuksun, sen kendini bir şeyh yaptın.*

Ey Hak yoluna sülûk edip, bu sülûkü itmâm edemeyerek hâm kalmış olan sâlik! Ef'âl-i ilâhiyye ve âdât-i rabbâniyye senin fiillerin ve âdetlerin gibi aceleye müstenid değildir. Nitekim sen daha sülûkunu tamâmlamadan şimdi koştun; henüz Hak yolunda çocuk mesâbesinde iken kendini şeyh ve mürşid yaptın ve nâkısları terbiyeye kalktın. Böyle müteşeyyihlere lisân-ı meşâyıhda "sâlik-i ebter" derler; ve onlar hakkında. Beyt:

Kendisi muhtâc-ı himmet bir dede
Nerde kaldı gayrıya imdâd ede!

بر دویدی چون کدو فوق همه — کو ترا پای جهاد و ملحمه

1235. *Kabak gibi cümlenin fevkıne koştun; hani senin cihâd ve melhame ayağın?*

"Kedû", kabak; "pây", ayak ma'nâsına geldiği gibi diğer müteaddid ma'nâları da vardır. Burada "tâkat ve sabır" ma'nâları münâsibdir. "Melha-

me", "şedîd cenk" ma'nâsınadır. Ya'ni, ey müteşeyyih! Kabak sâkı gibi cümle insanların yukarısına tırmanmak için koştun; senin nefsin ile mücâhedeye ve şeytanlar ile muhârebeye tâkat ve sabrın nerede?

تکیه کردی بر درختان و جدار بر شدی ای اَقْرَعَكْ هم قرع وار

1236. *Ağaçlar ve duvar üzerine dayandın. Ey kelceğiz! Kabak gibi de yukarıya gittin!*

"Akra'", "başı kel olan kimse"; sonundaki kâf ve kâf-ı tasgîrdir, "kelcik" demek olur. "Kar'", kabak demektir. Ya'ni, ey kelcik, ya'ni ey sâlik-i ebter! Rûhunun başı nefsânî sıfât çıbanlarıyla kel olduğu hâlde etrâfına topladığın sâde-dil mürîdlere dayanarak ve onların medihlerine mağrûr olarak kabak gibi de yukarıya gittin; ve hakîkî meşâyihi beğenmeyip onların maârif ve hakāyıkını tenkîde kalktın.

اول ار شد مرکبت سرو سهی لیك آخر خشك و بی‌مغز و تهی

1237. *Gerçi senin merkebin evvelen serv-i sehî oldu, fakat nihâyet kuru ve içsiz ve boş oldu.*

"Serv-i sehî", "boyu doğru olan servi ağacı" demektir. Tenâsüb-i endâma mâlik olan kimseden kinâyedir. Ya'ni, ey sâlik-i ebter! Evvelâ senin dayandığın ağaç ve duvar mesâbesindeki sâde-dil kimseler her ne kadar ehl-i servet ve zâhirde mertebe ve mansıb sâhibi ve boylu boslu ve kerli ferli kimseler ise de, fakat sonunda ya'ni cismâniyet âlemine paydos borusu çalındığı vakit sûretin kabak gibi kuru ve içsiz ve boş bir hâlde kalır. Aslâ ezvâk-ı rûhâniyyeden bir şey bulunmaz.

رنگ سبزت زرد شد ای قرع زود زانکه از گلگونه بود اصلی نبود

1238. *Ey kabak senin yeşil rengin çabuk sarardı. Zîrâ ki düzgünden idi, aslî değildi.*

Ey kabak mesâbesindeki müddeî! Senin yeşil rengin ya'ni mürîdler arasındaki i'tibârın ve şöhretin çabuk sararır ve söner. Zîrâ ki o sıyt u şöhret ve parlaklık kâzib idi ve ârizî idi ve düzgünden hâsıl olmuş idi; rûhundan neş'et etmiş ve aslî olan bir parlaklık değil idi. "Gülgûne", kadınların kendilerini süslemek için yüzlerine sürdükleri beyaz boya ve allık demektir.

داستان آن عجوزه که روی زشت خویشرا
جندره و گلگونه ساخت وساخته نمی شد و پزیرا نمی آمد

O kocakarının hikâyesidir ki, kendi çirkin yüzüne cendere ve düzgün yaptı; ve yapılmış olmadı ve kabûl edici gelmedi

"Cendere", bozulmuş yazı üzerine kalem gezdirip düzeltmek ve kumaşın bozulmuş olan nakşını düzeltmek. Diğer ma'nâları da vardır. Burada yüzün buruşukluğunu gidermek demek olur. Ya'ni, kocakarı yüzüne düzgün ve buruşuklükları izâle için birtakım ilâçlar sürdü. Fakat onun buruşmuş olan yüzü bir türlü düzelmedi.

بود يك پيری نود ساله كلان　　　پر تشنج روی و رنگش زعفران

1239. *Doksan yıllık koca bir ihtiyar var idi. Yüzü pür-teşennüc ve onun rengi zağferan idi.*

"Kelân", büyük; "teşennüc", buruşmak. Ya'ni, doksan yaşında büyük bir ihtiyar kadın var idi. Yüzü pek ziyâde buruşuk ve rengi de zağferan gibi sararmış idi.

چون سر سفره رخ او توی توی　　　ليك در وی بود مانده عشق شوی

1240. [1223] *Sofranın üstü gibi onun yüzü kat kat idi. Fakat onda koca aşkı kalmış idi.*

"Ser", burada "üst" ma'nâsınadır. "Ser-i sofra", sofra yaygısının üstü demek olur. Ya'ni, o doksan yaşındaki kadının yüzü sofra yaygısının üstü gibi buruşup kat kat olmuş idi. Fakat o ihtiyarda hâlâ koca ve erkek aşkı kalmış idi ve erkeğe mukārin olmak isterdi.

ريخت دندانهاش و مو چون شير شد　　　قد كمان و هر حسش تغيير شد

1241. *Onun dişleri döküldü ve saçı süt gibi oldu. Boyu yay ve onun her hissi tağyîr oldu.*

O kadının dişleri döküldü ve saçları ağarıp süt gibi beyaz oldu. Boyu yay gibi bükülüp kambur oldu; ve ihtiyarlık o bîçârenin her hâlini ve her hissini bozdu ve değiştirdi.

عشق شوی و شهوت و حرصش تمام　　　عشق صید و پاره پاره گشته دام

1242. *Koca ve şehvet aşkı ve onun hırsı tamâm idi. Avlamak aşkı vardı, halbuki tuzak parça parça olmuş idi.*

O ihtiyarda erkeğe mukārin olup şehvet-i cimâ' aşkı ve onun bu muâmeleye hırsı tamâm ve kâmil idi. Meselâ bu bir erkek avcısı idi ve onda erkek avlamak aşkı vardı. Halbuki kadının gençliği, erkeği avlamak için bir tuzak olduğu hâlde, onun bu tuzağı bozulup parça parça olmuş idi.

مرغ بی‌هنگام و راه بی‌رهی　　　آتش پر در بن دیگ تهی

1243. *Vakitsiz kuş ve bir yolsuz yol idi. Boş tencerenin dibinde ateş dolu idi.*

Bu ihtiyar, meselâ vakitsiz öten kuş idi ve bir yolsuz yol ya'ni ilerisi çıkmaz bir sokak olan bir yol idi. Onun hâli, altında ateş dolu olan boş tencereye benzerdi. Cenâb-ı Mevlânâ efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 40. faslında bu ma'nâya dâir şöyle buyururlar:

"Mevlânâ Bahâeddîn, eğer dişi dökülmüş ve yüzü keler sırtı gibi buruşmuş olan bir kocakarı karşına çıkıp "Eğer merd isen ve delikanlı isen, işte ben geldim; işte at, işte meydan; erkekliğini göster bakalım!" dese, sen "Maâzallâh! Vallâhi, ben erkek değilim. Sana benim erkek olduğumu haber verenler yalan söylemişlerdir. Mâdemki sen eş olacaksın, nâ-merdlik hoştur!" dersin."

عاشق میدان و اسب و پای نه　　　عاشق زمر و لب و سرنای نه

1244. *Meydanın âşığı idi; halbuki atı ve tâkati yok idi. Düdük âşığı idi; halbuki dudağı ve zurnası yok idi.*

O ihtiyar şehvet meydanının âşığı idi; fakat o meydanda koşturacak gençlik atı ve tâkat ve kudreti yok idi; ve meselâ düdük çalmanın âşığı idi; fakat bu düdüğü çalmak için lâzım olan dudağı ve zurnası yok idi. "Pây", birinci mısrâ'da "tâkat" ma'nâsınadır.

حرص در پیری جهودان را مباد　　　ای شقیئ که خداش این حرص داد

1245. *İhtiyarlıkta hırs kâfirler için olmasın! Ey bir şakî ki, Hudâ ona bu hırsı verdi.*

İhtiyarlıkta bu hırs-ı şehvet kâfirler için bile olmasın! Ya'ni kâfirlere bile yakışmayan bu hâl mü'minlere ârız olursa çok berbâd bir netîce verir. Hudâ'nın ihtiyarlık hâli içinde bu hırs-ı şehveti verdiği kimse ne yaman bir şakîdir. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 33. faslında şu beyti buyurmuşlardır:

لَقَدْ جَلَّ خَطْبُ الشَّيْبِ اِنْ كَانَ كُلَّمَا   بَدَتْ شيبة يعدو مِنَ اللَّهْوِ مَرْكَبُ

"Her bir ak kıl zâhir oldukça lehvden ibâret olan bir merkeb koşar bir hâlde olursa ihtiyarlığın kârı azîm bir şey olur. "

Ya'ni ihtiyarlık tezâyüd ettikçe laib ve lehv ile meşgûliyet de artar ise o ihtiyarlık müşkil bir hâl olur."

ریخت دندانهای سگ چون پیر شد   ترك مردم كرد و سرگین گیر شد

1246. *İhtiyar olduğu vakit köpeğin dişleri döküldü. İnsanları terketti ve gübre tutucu oldu.*

Köpek ihtiyar olduğu vakit dişleri dökülür ve insanların verdiği kemik vesâir katı gıdâları yiyemediği için artık insanların kapısını terkedip gıdâsını yumuşak olan gübre ve necâsete hasreder; ve kemik vesâir gıdâlardan mahzûz olduğu hâlde ihtiyarlığında bu huzûz-ı nefsânîsinden vazgeçer.

این سگان شصت ساله را نگر   هر دمی دندان سگشان تیزتر

1247. *Bu altmış yıllık köpeklere bak! Her bir demde onların köpek dişi daha keskindir.*

Hz. Pîr efendimiz kadının ihtiyarlığından bilumûm erkek ve kadın efrâd-ı beşerin ihtiyarlarına intikâl edip buyururlar ki: Bu altmış yaşına gelmiş ve hâlâ nefislerinin hazzından geçememiş olan köpeklere bak! Her ân onların köpek dişi mesâbesinde olan nefislerinin sıfatları daha keskin ve daha kuvvetlidir ve hazz-ı nefsânîleri için halkı ısırıp yırtarlar.

پیر سگ را ریخت پشم از پوستین   این سگان پیر اطلس پوش بین

1248. *İhtiyar köpeğin derisinden tüyü döküldü. Atlas giyici olan bu ihtiyar köpekleri gör!*

İhtiyar köpeğin derisinden tüyü dökülür ve uyuz bir hâle gelir ve miskînleşir. Halbuki sûrette insan ve tıynette köpek meşrebinde olan bu nefsânî

kimseler ihtiyarladıkça arkalarına atlasdan ve ipekli kumaşlardan elbiseler giyerler ve süslerine i'tinâ ederler. Binâenaleyh Hakk'ın tasarruf-ı tabîîsine inkıyâd eden hayvan köpekler, bu tasarruf-ı tabîîye karşı kahramanlık ve mukāvemet gösteren bu nefsânî kimselerden sîrette daha efdal olurlar.

عشقشان و حرصشان در فرج و زر دمبدم چون نسل سگ بین بیشتر

1249. *Onların ferce ve altına olan aşklarını ve hırslarını dembedem köpek nesli gibi daha ziyâde gör!*

Bu ihtiyarlamış olan insan köpeklerinin şehvet-i cimâ' ve altın hakkında olan aşkları ve hırsları her ân köpek yavruları gibi çoğalıp onların bâtınlarını istîlâ eder. Onlar ferce ve altına esîr olmuşlardır. Resûl-i Ekrem Efendimiz bunlar hakında تعس عبد فرجه ya'ni "Fercinin kulu helâk olsun!" diye beddûâ buyurmuşlardır.

اینچنین عمری که مایهٔ دوزخست مر قصابان غضب را مسلخست

1250. [1233] *Böyle bir ömür ki, cehennemin mâyesidir, gazab kasaplarına selhhâne gibidir.*

"Mâye", asıl ve esâs demektir. "Gazab kasapları"ndan murâd, azâb melekleridir ki, onlara lisân-ı şer'de "zebânî" derler. "Meslah", hayvan kesip yüzdükleri mahaldir. Lisân-ı avâmda "salhâna" (سلخانه) derler. Ya'ni, böyle sıfât-ı nefsâniyyenin hükmü altında olan ömür, cehennemin aslı ve esâsıdır. Zîrâ nefis cehennem tabîatindedir ve onun sıfatları da cehennemin aslı ve esâsındandır. Binâenaleyh her kimin ömrü fercin ve şehvetin ve paranın esîri olarak geçerse, bu ömür âlem-i berzahda ve gazab-ı ilâhîden dolayı bir selhhâne olarak temessül eder ve azâb melekleri bu selhhâne içinde ona azâb ederler.

چون بگویندش که عمر تو دراز می‌شود دل خوش دهانش از خنده باز

1251. *Ona "Ömrün uzun olsun!" dedikleri vakit gönlü hoş, onun ağzı gülmeden açık olur.*

Böyle esîr-i nefs olan bir kimseye "Ömrün uzun olsun!" diye duâ ettikleri vakit gönlü hoşlanır ve sevinç gülüşünden dolayı dudakları kapanmaz, ağzı açık kalır. Halbuki böyle bir ömür onun hakkında bir belâdır. Amel-i sâlihe mukārin olan ömür gibi değildir. Nitekim hadîs-i şerîfte طوبی لمن طال عمره و حسن عمله ya'ni "Mübâlağa ile saâdet o kimseyedir ki, ömrü uzun oldu ve ameli de

güzel oldu!" buyurulur. Velhâsıl kötü amele mukārin olan ömür belâdır; ve iyi amele mukārin olan uzun ömür ni'mettir.

اینچنین نفرین دعا پندارد او چشم نگشاید سری برنارد او

1252. *Böyle nefrîni o duâ zanneder. Göz açmaz; bir baş kaldırmaz.*

"Nefrîn", sövmek, la'net, bedduâ demektir. Ya'ni, o nefsânî olan kimse hakkında belâ ve la'net olan bu uzun ömür duâsını iyi bir duâ zanneder. Kendi fenâ hallerini düşünüp âkıbet-i ahvâle gözünü açmaz ve bu nefsâniyet âleminden başını kaldırmaz.

گر بدیدی یك سر مو از معاد اوش گفتی اینچنین عمر تو باد

1253. *Eğer bir kıl ucu maâddan göre idi, o ona "Böyle ömür senin olsun!" der idi.*

"Maâd"dan murâd, hayât-ı uhreviyyedir. Ya'ni, eğer hayât-ı uhreviyyeden bir kıl ucu kadarı kendisine münkeşif olup göre idi, bu kimse kendisine uzun ömür ile duâ eden kimseye "Sonunda belâ olacak olan böyle bir ömür senin olsun!" der ve bu duâyı bedduâ görerek kabûl etmezdi.

داستان درویش که آن خواجهٔ گیلانی را دعا کرد که خدا ترا بسلامت بخان ومان برساند

Bir fakîrin hikâyesidir ki, o Geylânî tâcire "Hudâ seni selâmetle evine, barkına eriştirsin!" diye duâ etti

گفت یك روزی بخواجهٔ گیلئ نان پرستی نر گدا زنبیلئ

1254. *Bir gün bir ekmeğe tapıcı olan zenbilli erkek dilenci Geylânî tâcire dedi.*

Bir gün şuradan buradan ekmek toplamaya harîs olan zenbilli bir kavî ve cerrâr dilenci Geylân şehrine mensûb olan tâcire dedi. "Ner", lügatte "erkek" demek olup burada "cesûr ve cerrâr olmak"tan kinâyedir. "Hâce", efendi ma'nâsına geldiği gibi, "tâcir" ma'nâsında da müsta'meldir.

چون ستد زو نان بگفت ای مستعان   خوش بخان و مان بازش خود رسان

1255. *Ondan vaktâki ekmek aldı, dedi: "Ey Müsteân! Onu kendi hân u mânına hoş olarak tekrâr eriştir!"*

"Hân u mân", ev bark ve ehl ü iyâl demektir. Dilenci tâcirden sadaka olarak ekmek aldığı vakit ona duâ edip dedi: "Ey Müsteân olan Hak! Bu efendiyi memnûn ve mesrûr olarak tekrâr evine barkına ve ehl ü iyâline kavuştur!"

گفت خان ار آنست که من دیده ام   حق ترا آنجا رساند ای دژم

1256. *Dedi: "Eğer ev o ise ki, ben görmüşüm, ey düşkün, Hak seni oraya eriştirsin!"*

"Dijem", donmuş ve gamlı ve hasta ve düşünceli ve sarhoş ve mahmûr ve düşkün ma'nâlarınadır (*Burhân*). "Hân", ev ma'nâsınadır. Ya'ni, ev bark ve âilece musîbete dûçâr olan tâcir, dilencinin bu duâsını beğenmedi de, dedi ki: "Ey düşkün! Ve ey fakir! Eğer kavuşmam için duâ ettiğin ev bir musîbet mahalli olan benim gördüğüm ev ise, Hak beni değil seni oraya kavuştursun!"

هر محدث را خسان باذل کنند   حرفش ار عالی بود نازل کنند

1257. *Denîler her muhaddisi hakîr ederler; eğer onun sözü âlî olursa nâzil ederler.*

"Bâzil", "bezl"den ism-i fâildir; ve "bezl" gönül hoşluğu ile bir adama atiyye ihsân etmek ma'nâsınadır. İsmâîl-i Ankaravî (k.s.) hazretleri "hor ve hakîr" ma'nâsına almıştır. Fakat *Kāmûs*'ta bu ma'nâ mündemiç değildir. İhtimâl ki, "bizle", "her gün kullanılan eski elbise" ma'nâsında olduğundan hazret bu ma'nâdan hor ve hakîr ma'nâsına intikāl buyurmuştur. Fakat ba'zı nüshalarda "bâzil" yerine "bed-dil" vâki' olmuştur. "Muhaddis", burada "vaaz ve nasîhat için söz söyleyen" ma'nâsınadır. Ya'ni, anlayışı alçak olan kimseler vâizi hor ve hakîr ederler. Eğer onun sözleri yüksek olsa da o yüksek sözleri alçak mertebeye inici ederler. Nitekim tâcir, fakîrin yüksek ma'nâda olan duâsını kendi nâkıs anlayışına göre alçak yaptı. Zîrâ fakîr tâcire: "Hak seni vatan-ı aslîn olan âlem-i hakîkate kavuştursun!" ma'nâsını murâd etmiş idi. O ise vatan-ı mecâzî ve sûrî anladı; ve bu yüksek ma'nâyı alçalttı. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu ma'nâda V. cildin 3116 numaralı beytinde şöyle buyurmuşlar idi: باز گونه این سخن کاهل شدی . منعکس ادراك و خاطر آمدی [ya'ni "Tersine olarak bu sözden tenbel oldun, idrâki ve hatırı mün'akis geldin"] ve keza I.

cildin 1099 numaralı beytinde de برهوا تأويل قرآن مى كنى . پست و كژ شد از تو معنئ سنى [ya'ni "Kur'ân'ı hevâ üzerine te'vîl ediyorsun; yüksek olan ma'nâ senden dolayı alçak ve eğri oldu"] buyurmuşlardır.

"Bâzil" yerine "bed-dil" olan nüshaya göre ma'nâ şöyle olur: Câhiller muhaddisin gönlünü tağyîr ederler. Her ne kadar onun sözleri yüksek ise de o yüksek mertebeden alçak mertebeye indirirler; ve kezâ anladıkları alçak ma'nâlara hamlederler; ve bu hâle muhaddisin gönlü bozulup yüksek sözlerini onların fehimleri mertebesine indirmeye mecbûr olurlar ve onlara karşı كلموا الناس على قدر عقولهم لا على قدر عقولكم ya'ni "Nâsa onların akılları mikdârınca söyleyiniz, kendi akıllarınız mikdârı üzerine değil!" hadîs-i şerîfindeki emre ittibâ' ederler.

زانكه قدر مستمع آيد نبا   بر قد خواجه برد درزى قبا

1258. *Zîrâ ki haber, dinleyicinin kadri gelir; terzi cübbeyi efendinin boyu üzerine götürür.*

"Nebâ", "haber" ma'nâsınadır. Ya'ni, enbiyâ ve evliyânın sözleri ve haberleri dinleyenlerin akılları ve anlayışları mikdârınca gelir. Zîrâ terzi cübbeyi ve elbiseyi müşterîsi olan efendinin boyuna göre biçip diker. Meselâ Resûl-i Ekrem hazretlerine ashâb-ı kirâm ayın evvelâ hilâl, sonra bedir ve sonra yine incelmesi hakkında sordular قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ (Bakara, 2/189) ya'ni "Ey resûlüm! De ki: Nâs için mevâkîttir"; ve nâsın vakitlerini göstermek için böyle incelip kalınlaşır, buyuruldu. Zîrâ bu ahvâl-i felekiyyeyi ve ilm-i hey'eti o zevâtin idrâke kudretleri yok idi. Binâenaleyh onların idrâklerine münâsib bir söz ile suâllerine cevâb verildi.

چونكه مجلس بى‌چنين پيغاره نيست   از حديث پست نازل چاره نيست

1259. *Mâdemki meclis böyle pîğāresiz değildir, nâzil olan alçak sözden çâre nedir?*

"Pîğāre", müteaddid ma'nâları vardır. Burada "nâkes ve denî" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, mâdemki ehl-i hakîkatin meclisi böyle nâkıs anlayışlı olan denîlerden hâlî değildir, binâenaleyh yüksek hakāyık ve maârifi̇ten vazgeçip onlara anlayışlarına muvâfık olan alçak ve merâtib-i ilmiyyeden inici olan sözleri söylemekten başka çâre yoktur.

صفت آن عجوز

O kocakarının sıfatı beyânındadır

واستان هین این سخن را از گرو   سوی افسانهٔ عجوزه باز رو

1260. [1243] *Haydi, bu sözü rehinden geri al! Kocakarı efsânesi tarafına geri git!*

"Bu söz"den murâd, yüksek sözlerin alçak ma'nâlara hamledilmesi bahsidir ki, yukarıda beyân buyuruldu. "Rehinden geri almak", bahisten vazgeçmekten kinâyedir. Hz. Pîr efendimiz zât-ı şerîflerine hitâben buyururlar ki: Ey Mevlânâ! Mecliste fihûm-i nâkısa ashâbı bulunması yüzünden yüksek ma'nâlı sözleri alçaltmak bahsinden vazgeç de kocakarı efsânesine ve kocakarıdan maksad ne olduğunun beyânı tarafına geri dön!

چون مُسِن گشت و درین ره نیست مرد   تو بنهٔ نامش عجوزه سال خورد

1261. *Vaktâki yaşlı oldu ve bu yolda erkek değildir, sen onun adını sene yemiş acûze koy!*

Hz. Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfte "kocakarı"dan maksat ne olduğunu tavzîh buyururlar: Ya'ni, vaktâki bir şahıs yaşlandı ve Hak yolunda kadın gibi kendi huzûzât-ı nefsâniyyesini fedâ etmekten korktu ve onda erkeklik cesâreti bulunmadı, sen o şahsın adını, saçı sakalı olsa da, yıllar yemiş ve geçirmiş kocakarı koy!

نه مر او را رأس مال و پایهٔ   نه پذیرای قبول مایهٔ

1262. *Onun [ne] re's-i mâlı ve pâyesi var, ne mâye kabûlünün kabûl edicisidir!*

Onun bu Hak yolunda ne sermâye olan ulüvv-i himmeti ve ne de tâat hakkında bir mertebesi ve ne de mâye-i isti'dâdı kabûl etmesi için, insân-ı kâmil tarafından vâki' olan telkînâtı kabûl edicidir!

نه دهنده نه پذیرندهٔ خوشی   نی درو معنی و نی معنی کشی

1263. *Hoşluğu ne verici, ne kabûl edicidir! Onda ne ma'nâ ne de ma'nâ çekicilik vardır!*

Onun tab'ı, ne zevki ve hoşluğu vericidir ve ne de alıcıdır. Ya'ni onun sohbetinden bir zevk alan olmadığı gibi, o da kâmillerin sohbetinden bir zevk ve hoşluk alıcı değildir. Zîrâ onda ma'nâ yoktur ki, o ma'nâyı başkalarına telkîn edebilsin. Ma'nâ çekicilik dahi yoktur ki, kâmillerin sohbetinden ve kâmillerden istifâde edebilsin!

نی زبان نی گوش نی عقل و بصر   نی هش و نی بیهشی و نی فکر

1264. *Ne dil, ne kulak, ne akıl, ne basar, ne ayıklık, ne sarhoşluk ve ne düşünce vardır!*

"Fiker", "düşünce ve endîşe" demektir. Ya'ni, o kābiliyetsiz şahsın ma'nâsı olmadığı için fâideli sözleri söyleyecek dili yoktur; ve isti'dâdı olmadığı için fâideli sözleri dinleyebilecek bir kulağı da yoktur. Aklı olmadığı için dinlediği nükteli sözleri de anlayamaz. Basar-ı basîreti olmadığı için insân-ı kâmilin kemâlâtını göremez. His gözüyle ancak onun saçını, sakalını görür. Umûr-ı uhreviyyede ayık değildir; ve Hak yolunun sarhoşu da değildir. Bu vâdîlerde bir fikri de yoktur; müncemid bir hâldedir.

نی نیاز و نی جمالی بهر ناز   تو بتویش گنده مانند پیاز

1265. *Ne niyâz ve ne de nâz için bir cemâl vardır! O soğan gibi kat kat kokmuştur.*

Ya'ni böyle bir şahsın kalbi müncemid olduğundan içinden Hakk'a yalvarması ve niyâzı da yoktur; ve bir cemâl-i ma'nevîsi olmadığı için nâz ehli de değildir. Onun sırrı ve rûhu, kalbi ve cismi soğan gibi kat kat kokmuş bir hâldedir.

نی رهی ببریده او نی پای راه   نی تبش آن قحبه را نی سوز و آه

1266. *Ne bir yol kat' etmiş, ne de yola tâkati vardır! O kahbenin ne harâreti, ne sözü, ne âhı vardır!*

"Pây", burada "tâkat" ma'nâsınadır. Ya'ni, nefsin huzûzâtında saplanmış kalmış olduğundan tarîk-ı Hak'ta ne bir mesâfe kat' edebilmiştir, ne de bu yolda yürümeye tâkati vardır. Nefis ve şeytanın mef'ûlü olan o kahbenin içinde ne harâret, ne de yanıklık ve ne de ziyân içinde geçen hayât-ı dünyeviyyesine teessüf ederek âh etmek vardır!

قصهٔ درویش که ازآن خانه هر چه می‌خواست می‌گفتند که نیست

O fakîrin hikâyesidir ki, o evden her ne istedi ise "Yoktur!" dediler

سائلی آمد به سوی خانهٔ　　　خشك نانه خواست یا تر نانهٔ

1267. *Bir dilenci bir ev tarafına geldi. Bir mikdâr kuru yâhud tâze ekmek istedi.*

"Nân", ekmek, nihâyetindeki "hâ" mikdâr içindir. "Nâne", "bir mikdâr ekmek" demek olur.

گفت صاحب خانه نان اینجا کجاست　　　خیرهٔ کی این دکان نانباست

1268. *Ev sâhibi dedi: "Burada ekmek nerededir? Sersem misin, bu ne vakit ekmekçi dükkânıdır?"*

Ya'ni, "Burada ekmek bulunmaz. Sersem misin, burası ekmekçi dükkânı mıdır ki, ekmek bulunsun?" "Nânbâ", ekmekçi demektir.

گفت باری اندکی پیهم بیاب　　　گفت آخر نیست دکان قصاب

1269. *Dedi: "Bâri, bana biraz iç yağı bul!" Dedi: "Nihâyet, kasap dükkânı değildir!"*

"Pîh", iç yağı ma'nâsınadır. Ya'ni, dilenci ev sâhibine dedi: "Mâdemki ekmek yoktur, hiç olmazsa bana biraz iç yağı bul!" Ev sâhibi cevâben dedi: "Burası kasap dükkânı değildir ki, iç yağı bulunsun!"

گفت پارهٔ آرد دهٔ ای کدخدا　　　گفت پنداری که هست این آسیا

1270. [1253] *Dedi: "Ey ev sâhibi! Bir parça un ver!" Dedi: "Zaneder misin ki, burası değirmendir?"*

گفت باری آب ده از مکرعه　　　گفت آخر نیست جویا مشرعه

1271. *Dedi: "Bâri, bardaktan su ver!" Dedi: "Nihâyet ırmak yâhud su oluğu değildir!"*

"Mekraa", "kür'" ve "kürû'"dan müştakdır ve ism-i âlettir. Kadeh ve bardak ve onun emsâli olan şeylerdir ki, içindeki su ağız temâs ettirilerek içilir. "Meşraa", "su akan oluk" demektir.

هر چه او درخواست از نان تا سپوس　　　چربکی می گفت می کردش فسوس

1272. *O, ekmekten kepeğe kadar her ne diledi ise, istihzâlı söz söyledi ve ona latîfe etti.*

"Çurbek", müteaddid ma'nâları vardır. Burada "zarâfet ve istihzâ ile söylenen söz" demektir; "yâ" vahdet içindir. "Füsûs", burada "oyun ve zarâfet ve istihzâ ve latîfe" demektir. "Füsûs kerden," "istihzâ ve latîfe etmek" demek olur. Ya'ni, dilenci, ekmekten kepeğe varıncaya kadar her ne istedi ise, ev sâhibi ona istihzâlı söz söyledi ve ona latîfe etti.

آن گدا در رفت و دامن بر کشید　　　اندر آن خانه بحسبت خواست رید

1273. *O dilenci içeriye gitti ve eteğini yukarı çekti, o ev içine tedbîr ile pislemek istedi.*

"Rîd," "rîden" masdarından masdar-ı tahfîfîdir; "kazâ-yı hâcet etmek ve tegavvut etmek" demektir. "Hisbet", saygı ve tedbîr demektir. Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' اندر آن خانه بجست و خواست رید sûretinde vâki'dir ve "O ev içine sıçradı ve pislemek istedi" demek olur. Ya'ni, dilenci, istediği şeylerden hiçbirisinin evde bulunmadığı cevâbını alınca, hemen evden içeriye girdi ve eteklerini kaldırıp çömeldi ve kazâ-yı hâcet etmek vaz'iyeti aldı.

گفت هی‌هی گفت تن زن ای دژم　　　تا در این ویرانه خود فارغ کنم

1274. *Dedi: "Hey hey!" Dedi: "Ey müncemid, sus, tâ ki, bu vîrânede kendimi fâriğ edeyim!"*

"Hey hey!" zecr ve tevbîh kelimesidir; "dijem", donmuş, müncemid, gamlı, hasta, sersem, sarhoş, mahmûr, düşünceli, kara, bulanık ve karanlık ma'nâlarına gelir (Burhân). Burada ev sâhibinin hiçbir hareketi ve menfaati vâki' olmadığı için "müncemid" ta'bîri münâsibdir. Ya'ni, dilencinin kazâ-yı hâcete hazırlandığını gören ev sâhibi, dilenciye hitâben: "Hey hey! Ne yapıyorsun? Kendine gel!" diye hitâb etti. Dilenci de, cevâben: "Sus, ey müncemid! Burası bomboş bir yerdir. Bırak ki, def'-i hâcet edip kendimi sıkıntıdan fâriğ edeyim!" dedi.

چون در اینجا نیست وجه زیستن　　　بر چنین خانه بباید ریستن

1275. *"Mâdemki burada yaşamak vechi yoktur, böyle bir eve çiş etmek gerektir!"*

Dilenci dedi ki: "Mâdemki bu evde yaşamak vechi ve vâsıtası olan gıdâ nâmına hiçbir şey yoktur, binâenaleyh böyle bir eve çiş etmek lâzım gelir!" "Rîsten" dahi, "rîden" gibi "tegavvut etmek" ma'nâsınadır.

چون نهٔ بازی که گیری تو شکار　　　دست آموز شکار شهریار

1276. *Mâdemki sen, şehriyârın reviş öğrenici şikârı olan bir doğan değilsin ki, av tutasın!*

"Dest-âmûz", vasf-ı terkîbîdir. "Dest", "el" ma'nâsından başka, "kudret, tarz, reviş, kāide" ma'nâlarına da gelir. "Şehriyâr"dan murâd, Hak'tır. Ya'ni, ey kimse: Mâdemki sen şehriyâr-ı hakîkî olan Hakk'ın dest-i kudretinde av tutmak husûsunda reviş ve kāide öğrenici şikârı olan ya'ni insân-ı kâmil değilsin ki, av tutasın ve halkı irşâd için avlayasın!

نیستی طاوس با صد نقش بند　　　که بنقشت چشمها روشن کند

1277. *Yüz nakşa merhûn tâvus değilsin ki, senin nakşın gözleri rûşen ve aydın etsin!*

"Bend" kelimesinin yirmi iki kadar ma'nâsı vardır. Burada "rehin ve hapis" ma'nâsı olmak münâsibdir. "Nakş"dan murâd, ulûm-i zâhiriyye ve akliyyedir. Ey kimse! Sen tâvus nakşı gibi olan ulûm-i zâhiriyye ve akliyye dâiresinde dahi mahbûs ve merhûn değilsin ki, senin bu zâhirî olan nukûş-ı ilmiyyen halkı teshîr edip gözlerini aydınlatsın!

هم نهٔ طوطی که چون قندت دهند　　　گوش سوی گفت شیرینت دهند

1278. *Bir tûtî de değilsin ki, sana şeker verdikleri vakit, kulağı senin tatlı sözün tarafına versinler!*

Ya'ni, dilinde fesâhat ve belâgat da yoktur ki, ehl-i hakîkat sana şeker mesâbesinde olan ulûm-i ledünniyyeden biraz verdikleri vakit, sen onları fesâhat ve belâgatla halka söyleyesin ve halk dahi senin bu tatlı sözlerinden hoşlanıp senin tarafına kulak tutup dinlesinler!

. هم نهٔ بلبل که عاشق وار زار　　　خوش بنالی در چمن یا لاله زار

1279. *Âşık gibi zâr olan bülbül dahi değilsin ki, çemende yâhud lâlezârda latîf feryâd edesin!*

Ya'ni, Hak yolunun âşığı olan bir sâlik gibi değilsin ki, çemende veyâ lâlezârda muhrik sadâ ile kasîdeler okuyarak latîf nâleler edesin!

هم نهٔ هدهد که پیکیها کن   نه چو لکلك که وطن بالا کن

1280. [1263] *Hüdhüd de değlsin ki, peyklikler edesin! Leylek gibi değilsin ki, vatanı yukarı yapasın!*

"Peyk", hâdim ve mektûb götürüp getiren demektir. Ya'ni, hüdhüd kuşu Süleymân (a.s.)ın peyki olduğu gibi, sen dahi bir hüdhüd meşrebinde değilsin ki bir insân-ı kâmilin hâdimliği vazîfesini yapasın. Leylek meşrebinde değilsin ki, meskenini âlem-i ulvîde ve âlem-i rûhânîde yapasın!

در چه کاری تو و بهر چت خرند   تو چه مرغی و ترا با چه خورند

1281. *Ne iştesin, seni niçin satın alsınlar? Sen ne kuşsun, seni niye yesinler?*

Ya'ni, ey kimse! Yukarıda zikrolunan meziyetlerin hiçbirisi sende yoktur. Binâenaleyh ne iştesin ve neye yararsın ki sana rağbet etsinler? Ve senin neni satın alsınlar? Sen kendi vücûdundan intifâ' olunan bir kuş değilsin ki seni yesinler ve senden menfaat bulsunlar!

زین دکان با مُکیسان برتر آ   تا دکان فضلِ کَاللّه اشْتَرَی

1282. *Bu mükîslerin dükkânından Allâh'ın iştirâ eylediği fazl dükkânına kadar yukarı gel!*

"Mükîs", bir malı değerinden eksik bahâ ile alıcı ve bir malı alıp satmakta hırs gösterici ve hasîslik edici demek olup, "meks" masdarındandır. Bu hâl halkın san'atıdır ki, onların muâmelâtındaki nokta-i nazarları budur. İkinci mısrâ'da sûre-i Tevbe'de olan إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ (Tevbe, 9/111) ya'ni "Allâh Teâlâ mü'minlerin nefislerini ve mallarını cennet mukâbilinde satın aldı" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, harîs olan halkın dükkânını bırak ve onlardan intifâ'dan vazgeç de cevâd-ı mutlak olan Hakk'ın fazlı dükkânına gel! demek olur.

کالهٔ که هیچ خلقش ننگرید   از خَلاقت آن کریم آن را خرید

1283. *Bir metâ' ki, eskiliğinden dolayı halk ona hiç bakmadı, o Kerîm onu satın aldı.*

"Metâ'"dan murâd, ihtiyârlamış olan bir cisimdir. "Kerîm"den murâd, Hak Teâlâ hazretleridir. Ya'ni, ihtiyârlığından dolayı çirkin bir hâle gelen eski bir

metâ' mesâbesindeki cismine halk bakmaz ve iltifât etmeyip yüz çevirir. Kerîm olan Hak Teâlâ hazretleri yukarıda zikrolunan âyet-i kerîme mûcibince onu, bahâ değmez bir derecede kıymetli olan cennet mukābilinde satın aldı. Nitekim I. cildde ihtiyar çalgı[cı]nın kıssasında bu ma'nânın tafsîli vardır.

هيچ بر قلب پيش او مردود نيست زانكه قصدش از خريدن سود نيست

1284. *Hiçbir kalp onun indinde merdûd değildir. Zîrâ onun maksadı satın almaktan fâide değildir.*

Ya'ni, Kerîm olan Hak Teâlâ hazretlerinin ind-i ilâhîsinde hiçbir kalp ve battâl reddolunmuş değildir. Nitekim sûre-i Zümer'de قُلْ يَاعِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (Zümer, 39/53) ya'ni "Ey Resûlüm! De ki: Ey nefisleri üzerine isrâf eden kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin! Muhakkak Allah günâhların hepsini mağfiret eder. Zîrâ o Rahîm olan Gafûr'dur." Binâenaleyh Hak Teâlâ'dan kalp ve battâl kulların bile ümîdlerini kesmemeleri lâzım gelir. Zîrâ eğer Hak Teâlâ hazretlerinin kulların nefislerini ve emvâlini cennet mukābilinde satın almaktan kasdı, fâide ve kâr etmek değildir, mahzâ kerem ve ihsânına vesîle olmak içindir. Hakk'ın satın almasındaki beyânât bu cildin 895 numaralı ve I. cildin 2749 numaralı ve II. cildin 2427 ve kezâ bu cildin 1463 numaralı beytlerinde geçti.

رجوع بداستان آن كمپير

O kocakarının hikâyesine rücû'

چون عروسی خواست رفتن آن خريف موی ابرو پاك كرد آن مستخيف

1285. *Vaktâki o harîf gelinliğe gitmek istedi, o müstahîf kaşının kılını pâk etti.*

"Harîf", sonbahâr demektir ve "harâfet"ten müştakk olarak, "aklı bozulup bunamış ihtiyar" ma'nâsına da gelir. Burada her iki ma'nâ da münâsib olur. "Müstahîf", "hayf"den müştakk olup "hayf", gözün kararması, meme derisi-

nin genişlemesi, deve zekeri derisinin genişleyip sarkması demektir (*Müntehabü'l-Lügât*). Bu kelime ba'zı nüshalarda "hâ" (ح) ile "müstahîf" yazılmıştır; "cevir ve zulm ettirici" demek olur. Ba'zı nüshalarda "cîm" ile "müstecîf", cîfe celb edici demek olur. Ya'ni, vaktâki ömrünün sonbahârını yaşayan veyâhud kocamış olan o kocakarı gelinliğe ve erkeğe gitmek istedi, o şehvetten gözü kararmış, yâhud murâdı yerinde olmadığı için zulüm isteyici olan veyâhud cîfe mesâbesinde olan şehveti isteyici olan o kocakarı ihtiyarlıktan dolayı uzamış olan kaşlarının kıllarını yolup temizledi.

پیش رو آینه بگرفت آن عجوز تا بیاراید رخ و رخسار و پوز

1286. *O kocakarı yüzünü ve yanağını ve ağzının etrâfını süslemek için yüzü önünde ayna tuttu.*

"Pûz", ağız etrâfı ve dudak ve burun arası (*Burhân*).

چند گلگونه بمالید از بطر سفرهٔ رویش نشد پوشیده تر

1287. *Batardan dolayı kaç def'a düzgün sürdü, onun yüzünün sofrası ziyâde örtülmüş olmadı.*

"Batar", çok sevinmek. Ya'ni, "Oh! kendimi süslüyorum, muvaffak olacağım!" diye sevinerek yüzüne birkaç kat düzgün sürdü. Fakat onun yüzünün sofrasının buruşuklukları tamâmiyle örtülmüş olmadı. Düzgünler buruşuklukların arasına girdi ve buruşukluk dalgaları meydanda kaldı.

عَشرهای مصحف از می‌برید می بچفسانید بر رو آن پلید

1288. *O murdar, Mushaf'ın aşırlarını yerinden kesti, yüzü üzerine yapıştırdı.*

"Aşr", yazma Mushafların on âyetine alâmet olmak üzere kenârlarına altın varak ile konulan işâret ma'nâsınadır. Eski zamânlarda kadınlar yüzlerine hem düzgün sürüp cildlerini beyâzlatırlar ve hem de "ben" makāmına kāim olmak üzere altın varaklar yapıştırırlar idi. Bu kocakarı dahi buruşukluklara düzgünün kâfî gelmediğini görünce, onları kapamak için böyle varak yapıştırmayı, düşündü ve evinde bulunan yazma mushafın kenârındaki aşr varaklarını delip çıkararak yüzüne yapıştırdı.

تا که سفرهٔ روی او پنهان شود تا نگین حلقهٔ خوبان شود

1289. *Tâ ki, onun yüzünün safrası gizli ola! Tâ ki, güzeller halkasının taşı ola!*

Bu aşır varaklarını sofra gibi buruşuk olan yüzünün bu buruşuklukları gizlenmek için yapıştırdı ve bu süsü güzeller halkasının bir pırlanta[taşı] gibi taş olmak için yaptı. "Nigîn", yüzük taşı demektir.

عشرها بر روی هر جا می‌نهاد　　　چونکه بر می‌بست چادر می‌فتاد

1290. [1273] *Aşırları yüzü üzerine her yere koydu. Vaktâki üzerine çarşafı bağladı, düştü.*

Aynanın karşısında aşır varaklarını yüzünün üzerine kendince münâsib gördüğü her yere yapıştırdı. Fakat, sokağa çıkarken başına çarşafı örttüğü vakit, o buruşukluklara lâyığı ile yapışamayan varaklar birer birer düştü.

باز او آن عشرها را با خُدُو　　　می بچسبانید بر اطراف رو

1291. *O, tekrâr o aşırları tükürük ile yüzünün etrâfına yapıştırdı.*

"Hudû", tükürük demektir.

باز چادر راست کردی آن نگین　　　عشرها افتاد از رو بر زمین

1292. *O yüzük taşı! Tekrâr çarşafını düzeltti. Yine aşırlar yüzünden yere düştü.*

"Nigîn", yüzük taşı demektir. Burada Hz. Pîr, istihzâ tarîkıyla "güzellerin yüzük taşı!" ta'bîr buyururlar. Ba'zı nüshalarda "nigîn" yerine "tigîn" vâki'dir; "ateş" ma'nâsınadır. Âteş-i şehvet olmaktan kinâyedir. Burada her iki ma'nâ dahi münâsib olur. Ya'ni, 1289 numaralı beyitte beyân buyurulduğu üzere kendini güzeller halkasının yüzük taşı yapmak isteyen veyâhud âteş-i şehvet olan o acûze aşır varaklarını tekrâr tükürükle yüzüne yapıştırdıktan sonra, çarşafını düzeltti, fakat o varaklar yine yüzünden yere döküldü.

چون بسی می کرد فن و آن می‌فتاد　　　گفت صد لعنت بر آن ابلیس باد

1293. *Vaktâki birçok tedbîr yaptı ve o düştü. Dedi: "O İblîs'e yüz la'net olsun!"*

Varakları tesbît için ne kadar fen ve tedbîr yaptı ise, yine döküldüler. Kocakarı bu hâle öfkelenip, "Hay, kör şeytan, sana yüz la'net olsun!" dedi.

شد مصور آن زمان ابلیس زود　　　گفت ای قحبهٔ قدید بی‌ورود

1294. *O zamân İblîs derhâl musavver oldu. Dedi: "Ey vürûdsuz, kuru kahbe!"*

"Vürûd", "âtî" ma'nâsından me'hûzdür (*Kāmûs*). "Bî-vürûd", "âtîsiz" demektir ki, kocakarının istediği şey âtîde olacak şeylerden değildir, demekten

kinâye olur. Ya'ni acûzenin şeytana la'net etmesini müteâkıb, şeytan insan sûretinde mütemessil olarak zâhir oldu. Dedi: "Ey âtîde umduğu şey vücûda gelmeyecek olan kuru kahbe!"

من همه عمر این نیندیشیده ام   نی ز جز تو قحبهٔ این دیده ام

1295. *"Ben bütün ömrümde bunu düşünmemişim, ne de senden başka bir fâhişeden bunu görmemişim!"*

Ya'ni, "Ben bütün ömrümde türlü türlü şeytanlıklarım olduğu hâlde, böyle Mushaf'ın aşır varaklarını koparıp süslenmeyi düşünmemişim ve ne de bu rezâleti senden başka bir fâhişeden sudûrunu görmemişimdir."

تخم نادر در فضیحت کاشتی   در جهان تو مصحفی نگذاشتی

1296. *"Rezâlette acîb tohum ektin. Cihânda sen bir Mushaf bırakmadın!"*

"Rezîllik tarlasına acîb ve hiçbir kimsenin ekmediği bir tohumu ektin. Bu yaptığın edebsizliğe nümûne oldun. Senden görüp başka fâhişeler de bu edebsizliği yapacaktır. Binâenaleyh cihânda aşır varakları koparılmamış bir Mushaf bırakmamış olacaksın. Zîrâ o fâhişeler de Mushaf'ların aşr varaklarına hücûm edeceklerdir."

صد بلیسی تو خمیس اندر خمیس   ترك من گو ای عجوز دزد پیس

1297. *"Sen yüz İblîs'sin! Hamîs içinde hamîs! Ey rezil olan kocakarı, beni terket!"*

"Hamîs", ordu demektir. Zîrâ eski zamân orduları beş sınıf askerden tertîb olunur idi ki, bunlar da mukaddem, meymene, meysere, kalb ve saff idi. "Pîs", "hasîs ve rezîl adam" demektir (*Burhân*). Ya'ni, "Sen yüz İblîs kuvvetindesin ve şeytan ordusunun içinde başlı başına bir ordusun. Ey rezîl hırsız olan kocakarı! Bu husûsta benim ne kabâhatim var! Beni bırak, la'net etme! Ba'zı nüshalarda "düzd" yerine "derd" ve "pîs" yerine "bîs" vâki'dir. "Bîs", cüzâm ve baras illetine derler. "Derd-i bîs", cüzâm ve baras illeti demek olur.

چند دزدی عشر از رو کتیب   تا ملون سازی رویت همچو سیب

1298. *Kitâb yüzünden ne kadar aşır çaldın? Tâ ki, yüzünü elma gibi mülevven yapasın!*

"Kitîb", "kitâb" kelimesinin imâle olunmuşudur. Bu ve âtîdeki beyitlerde "kocakarı"dan ve "aşırlar"dan ve "süslenmek"ten murâd ne olduğu tavzîh

buyurulur. Ya'ni, ey Hak yolunda battâl ve kocakarı mesâbesinde olan kimse! Sen kendi nefsinin çirkin yüzünü kırmızı elma gibi boyamak için, aşır varakları mesâbesinde olan evliyânın sözlerini ne kadar çaldın?

چند دزدی حرف مردان خدا   تا فروشی و ستانی مرحبا

1299. *Merdân-ı Hudâ'nın kelâmını ne kadar çaldın? Tâ ki, satasın ve merhabâ alasın!*

Merdân-ı Hudâ olan ehlullâhın hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeye müteallık sözlerini, halka satıp onların hürmetlerini ve merhabâlarını kazanmak için, ne kadar çaldın durdun! Bu ma'nâya dâir I. cildin 324 numarasında حرف درویشان بدزدد مرد دون . تا بخواند بر سلیمی زان فسون [ya'ni "Alçak adam! Bir sâf dile o füsûndan okumak için dervîşlerin sözünü çalar"] ve 2307 numaralı beytinde dahi حرف درویشان بدزدیده بسی . تا گمان آید که خود هست او کسی [ya'ni "O müddeî ve mağrûr kimse, kendini bir kemâl sâhibi zannetmeleri için dervîşlerin birçok sözünü çalmıştır"] buyurulmuş idi.

رنگ بر بسته ترا گلگون نکرد   شاخ بر بسته فن عرجون نکرد

1300. [1283] *Berbeste olan renk, seni gül renkli etmedi; berbeste olan dal urcûn fennini etmedi.*

Nefahâtü'l-Üns'te mezkûrdür ki: "Berbeste"den murâd, kendilerinin hallerinden ve zevklerinden doğma olmayıp kitablardan ezberleyerek dillerinde olan ilme kanâat eden ve onunla temessük eden kimselerdir. Bu âriyet hayât dillerini kımıldattıkça gurûr beyâbânında bu ilim onlara bir serâb görünür. Melekü'l-mevtin nâsıyesi zâhir olduğu vakit, o âriyet zîneti dillerinin ucundan alınca rüsvây olurlar. "Urcûn", hilâl gibi kuruyup eğrilen hurma dalı demektir. Ya'ni, evliyânın sende âriyet olan ilmi, senin nefsini ıslâh edip gül renkli ve mahbûb-ı Hak etmedi. Zîrâ hurma ağacına iğreti olarak bağlanan dal, aslî olan dal gibi hilâl şeklinde eğrilmedi.

عاقبت چون چادر مرگت رسد   از رخت این عشرها اندر فتد

1301. *Vaktâki âkıbet senin ölüm çarşafın erişir, bu aşrlar senin yüzünden düşer.*

Vaktâki acûzenin çarşafı mesâbesinde olan ölüm gelir, bu çaldığın kelâm-ı evliyâ senden zâil olur. Zîrâ o sözler, zevkî ve vicdânî ve rûhundan sâdır olan kelâmlar değil idi. Cismine taalluk ederdi. Ölüm cismini ifnâ ettiği vakit, ona taalluk eden şeylerin hepsi de cismin gibi fânî ve zâil olur.

چونکه آید خیز خیز آن رحیل گم شود زان پس فنون قال و قیل

1302. *Vaktâki o rahîlin "Kalk, kalk!"ı gelir, ondan sonra dedikodu fenleri kaybolur.*

"Rahîl", "nakl-i mekân, göç, sefer" demektir. Ya'ni, vaktâki ölüm seferinin "Kalk, kalk!" hitâbı gelir ve dünyâdan âhirete nakil emri vârid olur, ondan sonra dil ilmi ve dedikodu fenleri hünerleri kaybolur, rûhuna müntabi' olan nefsânî sıfatlar zâhir olur.

عالم خاموشی آید پیش بیست وای آنکو در درون اُنسیش نیست

1303. *Hâmûşluk âlemi, o ki gelir, dur! Vay o kimseye ki, onun bâtınında bir üns yoktur!*

"Bîst", "îstâden" masdarından emr-i hâzır olup, "be-îst"in muhaffifidir. Ondan sonra sükût âlemi önüne gelir. Bu sükût âleminden sana "Dur artık, zîrâ cisim dilin muattaldır!" diye hitâb gelir. Vay o kimsenin hâline ki, onun bâtınında ve rûhunda Hak ile bir ünsiyet hâsıl olmamıştır; ve rûhu nefsinin sıfatlarıyla müteezzî olarak kalmıştır.

صیقلی کن یك دو روزی سینه را دفتر خود ساز آن آیینه را

1304. *Sîneye bir iki günlük bir saykal vur; o aynayı kendinin defteri kıl!*

Ey cerbeze-i lisâniyyesine mağrûr olup, hakāyık-ı evliyâyı kalbine sindirememiş ve yalnız dili ile herkesi avlamaya çalışmış olan yalancı şeyh ve âlim efendi! Gel, kalbine bir iki günlük bir ihlâs ile bir saykal koy ve cilâ ver! Ve bu cilâdan sonra kalbine Hak tarafından vârid olacak olan zevkî ve hâlî ilimleri o kalbinin defterinden oku! Sûrî kitâblardaki ilimleri ezberleyip, halka satmaktan ve onların tahsîn ve takdîrlerini celbetmekten vazgeç!

که ز سایهٔ یوسف صاحب قران شد زلیخای عجوز از سر جوان

1305. *Zîrâ sâhib-kırân olan Yûsuf'un sâyesinden acûz olan Züleyhâ yeni baştan civân oldu.*

Eğer böyle yapar isen Yûsuf mesâbesinde olan rûhun nûru cismine mün'akis olmasından dolayı, kocakarılığın zâil olur ve Hak yolunda yeniden delikanlı olursun. Nitekim sâhib-kırân olan Yûsuf (a.s.)ın sâyesinden ve nûrunun aksinden nefis aşkının acûzu olan Züleyhâ, yeni baştan Hak aşkının

civânı ve genci oldu. Nitekim bu hâle işâreten cenâb-ı Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'de şöyle buyururlar:

عشق زليخا زابتدا بر يوسف آمد سالها   شد آخر آن عشق خدا مى گرد بر يوسف قفا

بگريخت او يوسف پيش زد دست در پيراهنش   بدريده شد از جذب او بر عكس حال ابتدا

گفتش قصاص پيرهن بر دم زتو امروز من   گفتا بسى زينها كند تقليب عشق كبريا

"Züleyhâ'nın aşkı senelerce Yûsuf'a müteveccih oldu; Nihâyet o aşk, aşk-ı Hak oldu da, Yûsuf'a arkasını çevirdi. O Züleyhâ kaçtı, Yûsuf onun arkasından gömleğini çekti. İbtidâki hâlin aksine gömlek onun çekişinden yırtıldı. Ona dedi ki: "Gömleğimin kısâsını bugün istîfâ ettim." Züleyhâ cevâben dedi ki: "Aşk-ı Kibriyâ bu cinslerden birçok taklîb yapar."

"Yûsuf-ı sâhib-kırân"dan murâd, insân-ı kâmil olmak dahi câizdir.

مى‌شود مبدل بخورشيد تموز   آن مزاج بارد برد العجوز

1306. *Temmuzun güneşi sebebiyle berdü'l-acûzun o soğuk mizâcı mübeddel olur.*

"Temmuz güneşi"nden murâd, aşk-ı ilâhîdir. "Berdü'l-acûz", şubâtın sonundan üç ve martın ibtidâsından dört gün ki, cem'an yedi gün devâm eden soğuğun ismidir. Türkçe "kocakarı soğuğu" derler. Burada murâd, Hak yolunda donmuş, battâl olan kimsenin tab'ındaki donukluktur. Ya'ni, sâhib-kırân olan Yûsuf'un sâyesinden dolayı sende temmuz güneşinin harâreti gibi olan aşk-ı ilâhî harâreti, o kocakarı soğuğunun o soğuk mizâcını değiştirir.

مى‌شود مبدل بسوز مريمى   شاخ خشك نخل مردهٔ ماتمى

1307. *Meryem'e mensûb sûz sebebiyle, mâteme mensûb ölü olan hurma ağacının kuru dalı mübeddel olur.*

Ya'ni, mâtem tutulmaya lâyık bir ölü hükmünde olup hurma ağacının dalı gibi kuru ve meyvesiz olan cismin, sende hâsıl olan Hz. Meryem'e mensûb sûz ve harâret sebebiyle canlanır ve yeşerip tâze maârif-i ilâhiyye ve hakāyık-ı rabbâniyye hurmalarını verir. İkinci mısrâ' Hind nüshalarında شاخ لب خشكى بنخل خرمى sûretinde vâki'dir, "Bir dudağı kuru dal, tâze hurma ağacına mübeddel olur" demektir. Bu beyitte sûre-i Meryem'de vâki' olan وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا (Meryem, 19/25) ya'ni "Ey Meryem! Hurma ağacını kendi tarafına doğru salla; toplamaya lâyık sana tâze hurma düşer" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

ای عجوزه چند کوشی با قضا نقد جو اکنون رها کن ما مضی

1308. *Ey acûze! Kazâ ile ne kadar çalışırsın? Nakdi iste, şimdi geçmişi terk et!*

Ey acûze! Kazâ-yı ilâhîye karşı ne kadar çalışır durursun ve mukābele edersin? Zîrâ bu âlem-i tabîatta yaşlanmak ve cismin ihtiyarlık sebebiyle, kuvveti ve kudreti ve güzelliği zâil olmak kazâ-yı ilâhî îcâbıdır. Sen, bu kazâ-yı ilâhîye karşı, levâzım ve esbâb-ı hâriciyye ile güzellik celbine çalışmak sûretiyle mukābeleden vazgeç! Geçmiş zamânı bırak, hâl-i hâzıra bak!

چون رخت را نیست در خوبی امید خواه گلگونه نه و خواهی مدید

1309. *Mâdemki senin yüzün için güzellikte ümîd yoktur, ister düzgün sür, ister mürekkeb!*

"Midîd", "yazı mürekkebi" ma'nâsında olan "midâd" kelimesinin imâle olunmuşudur. Ya'ni, mâdemki yüzünde ihtiyarlık sebebiyle bir güzellik ümîdi kalmamıştır, artık ister beyâz düzgün sür, ister kara mürekkeb sür, müsâvîdir.

حکایت آن رنجور که طبیب درو امید صحت ندید

O hastanın hikâyesidir ki, tabîb onun hakkında sıhhat ümîdi görmedi

آن یکی رنجور شد سوی طبیب گفت نبضم را فرو بین ای لبیب

1310. [1293] *O bir hasta tabîb tarafına gitti. Dedi: "Ey lebîb! nabzımı gör!"*

"Ferû bîn"deki "ferû", tahsîn-i lafz ve tekmîl-i vezn için kullanılan kelimelerdendir; ve lügatte her ne kadar "aşağı" ma'nâsına ise de, burada zevâiddendir. Ya'ni, bir hasta hekîme gitti, "Ey âkıl! nabzıma bak!" dedi. Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' گفت بنگر بنبض مارا ای لبیب sûretindedir; "Bizim nabzımıza bak, ey âkıl!" demek olur.

تا ز نبض آگه شوی از حال دل که رگ دستست با دل متصل

1311. *Tâ ki, nabız cihetinden kalbin hâline âgâh olasın! Zîrâ elin damarı kalbe muttasıldır.*

چون که دل غیبست خواهی زو مثال زو بجو که با دلستش اتصال

1312. *Çünkü kalb gaybdır. Ondan misâl istersen, ondan iste ki, onun kalbe ittisâli vardır.*

"Gayb", gāib ma'nâsınadır. Ya'ni, kalb insanın içinde olduğu için, nazarlardan gāibdir. Eğer kalb hâlinin misâlini anlamak istersen, kalbe ittisâli olan nabız damarından iste. "Kalb"den murâd, zât-ı Hak; "el"den murâd dahi, insân-ı kâmildir. Zîrâ insân-ı kâmil, bu âlem-i zâhirdeki emr-i tasarrufta Hakk'ın kudret elidir ve zât-ı Hakk'a keyfiyetsiz bir ittisâli vardır. Ya'ni, zât-ı Hakk'ın şuûnâtından misâl istersen ona keyfiyetsiz ve ta'rîfsiz bir ittisâli ve yakınlığı olan insân-ı kâmilden iste!

باد پنهانست از چشم ای امین در غبار و جنبش برگش ببین

1313. *Ey emîn! Rüzgâr gözden gizlidir. Onu tozda yaprağın hareketinde gör!*

Ey esrâr-ı ilâhîyi hazma müstaid ve emîn olan sâlik! Meselâ, rüzgâr his gözünden gizlidir. Onu yukarıya doğru kalkan tozda ve yaprağın hareketinde akıl gözüyle gör! Zîrâ bilirsin ki toz, kendi kendine yukarıya kalkmaz ve yaprak hareket etmez. Binâenaleyh elbet onları kımıldatan ve yerlerinden oynatan vardır.

کز یمینست او وزان یا از شمال جنبش برگت بگوید وصف حال

1314. *Gör ki, sağdan mı, yâhud soldan mı esicidir! Yaprağın hareketi sana vasf-ı hâli söyler.*

Ya'ni, rüzgâr sağdan mı, yoksa soldan mı esiyor? Yaprağın hareketi bunu sana gösterir. "Sağ" ile tecellî-i cemâlîye, "sol" ile tecellî-i celâlîye işâret buyurulur. "Yaprak"tan murâd, kalbdir. Ya'ni, ey sâlik! Senin kalbin القلب بين الاصبعين من اصابع الرحمن يقلبها كيف يشاء ya'ni "Kalb, Rahmân'ın iki parmağı arasındadır; onu istediği gibi döndürür" hadîs-i şerîfi mûcibince Hakk'ın tecellî-i cemâlîsi ve celâlîsi arasındadır. Onu bir yaprak gibi hareket ettirir. Bak, bu kalbin hareketi sana hâlinin vasfını söyler. Ya'ni cemâl rüzgârı ile mi, yoksa celâl rüzgârı ile mi hareket ediyor? Eğer bu rüzgâr cemâlî ise, senin cisminden sâdır olan ef'âl dahi cemâlî olur ve "ashâb-ı yemîn"den olursun; ve eğer celâlî ise, senin ef'âlin dahi celâlî olur; "ashâb-ı şimâl"den olursun. Binâenaleyh bâtının ahvâli zâhirin ahvâlinden anlaşılır.

مستئ دل ار نمی‌دانی که کو   وصف او از نرگس مخمور جو

1315. *"Kalb sarhoşluğu hani?" diyebilmiyor isen, onun vafsını mahmûr olan nergisten iste!*

Eğer kalb sarhoşluğunu bilmiyor ve "Hani?" diye soruyor isen, o kalbin vasfını ve hâlini şarâb-ı aşk-ı ilâhî ile mahmûr olan insân-ı kâmilin nergis gibi olan gözlerinden iste! Zîrâ kalb sarhoşu gözlerinden belli olur ve bâtının ahvâli zâhir-i cisimde zuhûr eder ve onun gözleri sûrî içkiden sarhoş olanın gözleri gibi görünür. Onun için, ashâb-ı gafletten birisi böyle bir kâmili görse, içmiş zanneder.

چون ز ذات حق بعیدی وصف ذات   باز دانی از رسول و معجزات

1316. *Vaktâki Hakk'ın zâtından uzaksın, zâtın vasfını Resûl'den ve mu'cizelerden açık bilirsin.*

Ey gâfil olan kimse! Vaktâki Hakk'ın zâtından uzaksın ve kendinin kendiliğinde müstağraksın ve eşyâ-yı zâhirenin vücûdlarını müstakil zannedersin, binâenaleyh o zât-ı ilâhînin sıfatlarını Hakk'ın resûllerinden ve onların mu'cizelerinden açık bir sûrette görüp bilirsin. Zîrâ peygamberler ve onların vârisleri olan evliyâ, senin kendi vehminin aklında ve idrâkinde îcâd ettiği zât-ı Hak'tan uzaklığı nefy ettiler ve "Böyle uzaklık yoktur!" dediler; ve senin senliğinin hiç olduğunu ve eşyâ-yı zâhirenin, zât-ı Hakk'ın hakîkî olan varlığına muzâf olan bir vücûd-i mevhûm bulunduğunu haber verdiler; ve bu ihbârlarını eşyâ-yı zâhire perdeleri arkasından iş işleyenin Hak olduğunu mu'cizeleri ve kerâmetleri ile isbât edip hissen gösterdiler. Nitekim Hz. Mevlânâ Efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 16. faslında şöyle buyururlar:

"İnsanların nazarı esbâbadır ve işleri o esbâbdan bilirler. Onun için müsebbibi görmezler ve bilmezler. Amma evliyâ indinde esbâbın hicâbdan ziyâde bir şey olmadığı mekşûf olmuştur. Bu ona benzer ki, bir kimse perde arkasından söz söyler ve perde söz söylüyor zannederler; ve perdede bir iş olmayıp, hicâb olduğunu bilmezler. Vaktâki mütekellim olan kimse perdeden dışarı çıkar, perdenin bahâne olduğu ma'lûm olur. Evliyâ-yı Hak esbâb hâricinde menkûşen zâhir olan birtakım işleri gördüler. Nitekim "Dağdan deve çıktı" ve Mûsâ (a.s.)ın asâsı bir büyük yılan oldu; ve bir mermerden on iki pınar aktı; ve kezâ Mustafâ (s.a.v.) ayı âletsiz, bir işâret ile şakk etti; ve Âdem (a.s.) babasız ve anasız ve Îsâ (a.s.) babasız vücûda geldi; ve İbrâhîm (a.s.) için ateşten gül ve gülistân peydâ oldu; ve ilâ-mâ-lâ-nihâye böyle şeyler vâki' oldu. İmdi vak-

tâki bunu gördüler, bildiler ki, esbâb bahânedir ve iş gören başkasıdır. Avâmmın meşgûliyeti için esbâb bir nikābdan başka bir şey değildir..."

معجزاتی و کراماتی خفی   بر زند بر دل ز پیران صفی

1317. *Birtakım gizli mu'cizeler ve kerâmetler, safî olan pîrlerden kalbe çarpar.*

Ma'lûmdur ki, hârikulâde haller, peygamberlerden zuhûr ederse onlara "mu'cize" derler; ve onların vârisleri evliyâdan zâhir olursa onlara da "kerâmet" derler; ve bu kerâmet, o velînin tâbi' olduğu peygamberin mu'cizesidir. Bu mu'cizeler ve kerâmetler his gözleriyle görüldüğü için zâhirdir, hafî değildir. Binâenaleyh bu beyt-i şerîfte "hafî mu'cizeler ve kerâmetler"den murâd, enbiyâ ve evliyânın, kalblerde his gözleriyle görülemeyen tasarruflarıdır. Ya'ni enbiyânın birtakım gizli mu'cizeleri ve evliyânın gizli kerâmetleri ve kalblerde tasarrufları vardır. Nefs-i sâfiye sâhibi olan pîrlerden ve insân-ı kâmillerden bu tasarrufun eseri, onların huzûrlarında bulunan kimselerin kalblerine çarpar ve te'sîr eder. Nitekim, Hz. Mevlânâ efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 43. faslında Hz. Ömer (r.a.)ın müslümân olması sebebini beyân buyurdukları bahsin bir fıkrasında şöyle buyururlar:

"Velhâsıl, Hz. Ömer, yalın kılıç, Mescid-i Nebevî'ye teveccüh etti. O sırada Cebrâîl (a.s.) vahiy getirdi: "Yâ Resûlallâh! İşte Ömer müslüman olmak için geliyor. Onu yanına al!" dedi. O esnâda idi ki, Hz. Ömer mescidin kapısından içeriye girdi ve nûrdan bir ok Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz cânibinden çıkıp kalbine saplandığını iyânen gördü. Bir na'ra vurup bî-hûş olarak düştü. Cânında bir muhabbet ve aşk zâhir oldu ve şiddet-i muhabbetten Hz. Risâlet-penâhînin kapısında eriyip mahvolmak istedi ve: "Yâ Nebiyyallâh! Bana îmân arz buyur ve o kelime-i mübârekeyi söyle, ben işiteyim!" dedi. İşte mu'cize-i hafî bu nevi'dendir; ve bu hâl bir veliyy-i kâmilin huzûruna giden ehl-i saâdet kimselerde vâki' olur. Nitekim âtîdeki beyt-i şerîf bu ma'nâyı müeyyiddir.

که درونشان صد قیامت نقد هست   کمترین آنکه شود همسایه مست

1318. *Zîrâ, onların derûnlarında nakd olarak yüz kıyâmet vardır. En aşağı olanı odur ki, mücâvir olan mest olur.*

"Nakd", peşin ve hâzır ma'nâsınadır. Ya'ni, enbiyâ ve evliyânın bâtınlarında peşin ve hâzır olarak birçok kıyâmetler vardır. Zîrâ kıyâmet tebeddül-i ahvâldir. Nitekim IV. cildin 3248 numaralı beytinde پس قیامت نقد حال تو بود . پیش تو چرخ و زمین مبدل شود ya'ni "Kıyâmet senin nakd-i hâlin olsun! Gök ve yer se-

nin önünde değişmiş olsun!" buyurulmuş idi. Enbiyâ ve evliyânın kendileri ayn-ı kıyâmettir. Çünkü ahvâl-i beşeriyyeleri tamâmen değişmiştir. Nitekim VI. cildin 766 numaralı beytinde de پس محمد صد قیامت بود نقد . زانکه حل شد در فنای حل و عقد [ya'ni "Böyle olunca Muhammed nakd olarak yüz kıyâmet idi. Zîrâ ki hall ü akdin fenâsında halloldu"] buyurulmuştur. Binâenaleyh onların ayn-ı kıyâmet olmalarının en aşağı alâmeti ve nişânı odur ki, ehl-i gafletten birisi onların huzûrunda bulunursa, kıyâmet-i kübrâda olduğu gibi, mâsivâ hayâlleri onun kalbinden silinip Hakk'ın mesti olur; ve kıyâmet hakkında diğer îzâhât V. cildin 767 ve 768 ve 772 numaralı beytlerinde de geçti.

پس جلیس الله گشت آن نیك بخت   که بپهلوی سعیدی بُرْد رَخْت

1319. *Binâenaleyh yükünü bir saîdin yanına götüren o iyi tali'li [:tâlihli], Allâh'ın celîsi oldu.*

"Bir saîd"den murâd, insân-ı kâmildir. "Yük"ten murâd, kuvâ-yı nefsânî ve rûhânîdir. Ya'ni, kuvâ-yı nefsâniyye ve rûhâniyyesini insân-ı kâmilin huzûruna götürüp teslîm olan, iyi tâli'li bir kimse Allâh'ın celîsi, ya'ni Allah ile berâber oturucu oldu. Nitekim hadîs-i şerîfte من اراد ان يجلس مع الله فليجلس مع اهل الذكر ya'ni "Allah ile berâber oturmak isteyen kimse, ehl-i zikr ile berâber otursun!" buyurulmuştur; ve hadîs-i kudsîde dahi انا جليس معٌ من ذكرني ya'ni "Ben, beni zikredenle berâber oturucuyum" buyurulur. Bu ma'nâya mebnî II. cildin 2149 numaralı beytinde هر که خواهد همنشینی باخدا . کو نشیند در حضور اولیا [ya'ni "Her kim Hudâ ile berâber oturmak isterse, evliyâ huzûrunda otursun"] buyurulmuştur. Fakat bu zikir lisânen veyâhud kalben her "Allah" diye zikredenin zikri değildir. Ancak, Hak'ta fânî olan insân-ı kâmilin zikridir. Nitekim IV. cildin 3057 numaralı beytinde اُذْكُرُوا اللّٰهَ کار هر اوباش نیست . ارْجعي بر پای هر قلاش نیست ya'ni "[Allah'ı çokça zikrediniz!"] emrine ittibâ' her evbâşın ve erzel kimsenin işi değildir. Ve ارْجعي إلَى ربِّكِ (Fecr, 89/27) ya'ni "Rabbine rücû' et!" hitâbı dahi her ipsiz, sapsız, kalleş kimsenin ayağına vâki' değildir" buyurulmuştur.

معجزه کان بر جمادی زد اثر   یا عصا یا بحر یا شق القمر

1320. [1303] *Mu'cize ki, o ya asâ, yâhud deniz, yâhud şakk-ı kamer olan cemâda eser vurdu.*

Ya'ni, mu'cize denilen şey ki, cemâdâtın âdât-i tabîiyyeleri hâricinde olan eserlerdir. Bu eserden birisi, Hz. Mûsâ'nın asâsında zâhir olup, ejderhâ oldu; ve diğeri Hz. Mûsâ'nın asâsını vurmasıyla deniz on iki yola ayrıldı; ve her

yoldan Benî-İsrâîl'in bir tâifesi geçti; ve ay dahi cemâd iken, Resûl-i Ekrem hazretlerinin işâretiyle yarıldı.

گر اثر بر جان زند بی‌واسطه　　　متصل گردد به پنهان رابطه

1321. *Eğer vâsıtasız olarak câna eser ederse, gizli râbıtaya muttasıl olur.*

Eğer o mu'cize his gözüyle görülen cemâd vâsıtası olmaksızın, rûh-ı insânîye te'sîr ederse, elbet mu'cize sâhibi ile rûh-ı sâfî arasında, his gözüyle görülemeyen bir râbıtaya muttasıl olur; ve bu ittisâl sebebiyle rûh-ı sâfînin mu'cize sâhibine bir incizâbı zuhûra gelir. "Nazar-ı evliyâ" dedikleri şey budur.

بر جمادات آن اثرها عاریه ست　　　آن پی روح خوش متواریه ست

1322. *O eserler cemâd üzerinde âriyettir; o, mütevârî olan rûh-ı latîf içindir.*

O mu'cizenin eserleri, his gözüyle görülen cemâdât üzerinde âriyettir. Çünkü cemâdâta bir fâidesi olmadığı için, bu eserler, onların üzerinde bâkî kalmaz, zâil olur. O eserler ancak sâhib-i mu'cize tarafından his gözüyle görülemeyen rûhları Hak ve hakîkat tarafına celb için, his gözlerine göstermek içindir; ve bu mu'cize sebebiyle mü'minlerin rûhu îmân tarafına cezb olunur.

تا ازآن جامد اثر گیرد ضمیر　　　حبذا نان بی‌هیولای خمیر

1323. *Nihâyet o câmidlerden zamîr eser tutar. Hamurun heyûlâsı olmaksızın ekmek ne güzeldir!*

"Heyûlâ'", her şeyin mâddesi ve mâhiyeti ve aslıdır. Hükemâ "sûret-i cismin mahalli olan cevher"e ve "cevher-i evvel"e derler. Binâenaleyh fennen kabûl edilmiş olan "esîr" bir heyûlâdır. Sûfiyye indinde iki kısımdır. Birisi rûhânîdir ki, ona "rûh-ı a'zam" derler; ve diğeri cismânîdir. Ona da "tabîat-i küll" derler. Mütekellimîn "hakâyık-ı eşyâ" derler; ve ba'zıları "heyûlâ", "hey'et-i ûlâ" kelime-i mürekkebesinin muhaffefidir. Derler ki, "şeyin aslı" ma'nâsına gelir. Burada "tabîat-i küll" ma'nâsı murâd buyurulmuş olur. Ya'ni, nihâyet rûh o cemâd üzerinde his gözüyle görülen hârikulâde eserlerden tab'an müteessir olup, peygamberin nübüvvetini ve evliyânın velâyetini tasdîk eder. Fakat heyûlâsız olan hamurdan hâsıl olan ekmek ne güzeldir! Ya'ni, mu'cizeye ve kerâmete muhtâç olmayarak rûhta hâsıl olan îmân ne güzeldir! Zîrâ onun îmânı hâriçten ve tabîat-i küllden vâki' olan bir müessirin te'sîriyle değildir, ezelîdir ve fıtrîdir. Nitekim Hz. Ebû Bekr es-Sıddîk ve Hz. Alî (r.a.), Resûl-i Ekrem'den mu'cize taleb etmeksizin îmân ettiler. Çünkü

rûhlarının kulakları sözün sıdkını kâfî gördü. Fakat, rûhlarının kulaklarında doğruyu ve yalanı temyîze muktedir olmayıp, akılları gözlerinde olanlar enbiyâdan mu'cize ve evliyâdan kerâmet istediler.

حبذا خوان مسيحى بى كمى   حبذا بى‌باغ ميوهٔ مريمى

1324. *Bir Mesîh'in noksansız olan sofrası ne güzeldir! Meryem'e mensûb olan bağsız meyve ne güzeldir!*

"Mesîh"ten murâd, vâris-i kâmil olan velîdir. "Sofra"dan murâd, maârif ve hakāyık-ı ilâhiyyedir ki, bunlar rûhun gıdâsıdır; ve "Meryem'in bağsız meyvesi"nden murâd, rûha vârid olan ulûm-i ledünniyyedir. Ya'ni, bir insân-ı kâmilin Îsâ (a.s.)ın gökten indirdiği noksansız sofra mesâbesinde olan maârif ve hakāyık-ı ilâhîyye sofrası ne güzeldir ki, o sofradan müstaid mürîdlerin rûhları yerler ve içerler; ve Hz. Meryem'in sûrî bir bağdan ve bahçeden koparılmamış olan meyvesi mesâbesindeki varidât-ı rûhâniyye ne güzeldir! Zîrâ bunlar, ilm-i kelâm vesâir ulûm-i zâhiriyye ve istidlâliyye gibi fa'âliyet-i dimâğiyye ve akliyyeden husûle gelen ulûm değildir. Belki asl-ı hakîkatten vârid olan ilm-i tecellîdir.

بر زند از جان كامل معجزات   بر ضمير جان طالب چون حيات

1325. *Kâmilin cânından mu'cizeler, tâlibin cânının zamîrine hayat gibi çarpar.*

İnsân-ı kâmilin rûh-ı şerîfinden, gizli ve hafî olan mu'cizeler, tâlib-i ma'rifet olan kimsenin rûhunun içine hayat gibi çarpar ve ma'rifetten bî-haber olan o rûhu ma'rifet-i ilâhiyye ile canlandırır.

معجزه بحرست و ناقص مرغ خاك   مرغ آبى در وى ايمن از هلاك

1326. *Mu'cize denizdir ve nâkıs toprak kuşudur. Suya mensûb olan kuş helâktan emîndir.*

"Îmin" [:eymin], "âmin" kelimesinin imâle olunmuşudur. "Nâkıs"tan murâd, muannid olan isti'dâdsız münkirlerdir. "Toprak kuşu"ndan murâd, cismânî kimselerdir; ve "su kuşu"ndan murâd, rûhânî kimselerdir. Ya'ni, insân-ı kâmilin rûh-ı şerîfindeki gizli mu'cizeler deniz mesâbesindedir; Ve isti'dâdları nâkıs olan münkirler ve cismânî kimseler, tavuk ve horoz gibi karada ve zulmet-i tabîat içinde yaşayıp zevk alan kısımdandır. Binâenaleyh onların deniz mesâbesinde olan bu gizli mu'cizelerden nasîbi yoktur; ve onlar bu denizde

boğulurlar. Zîrâ onların nazarları cismâniyete olduğu için kâmillerin ahvâline i'tirâz ederler ve i'tirâz ise sebeb-i helâk-i ma'nevîdir; ve kezâ zâhirî mu'cizeleri de sihire ve sâir müessirât-ı tabîiyyeye haml edip helâk olurlar. Fakat ördek ve martı ve emsâli su kuşlarına müşâbih olan müstaid ve rûhâniyete mensûb kimseler, bu deryâya helâkten emîn olarak dalarlar.

عجز بخش جان هر نامحرمى　　　ليك قدرت بخش جان همدمى

1327. *Her nâmahremin cânına acz bağışlayıcıdır. Fakat hemdemin cânına kudret bağışlayıcıdır.*

Bu gibi mu'cizeler, her nâmahrem olan münkirlerin cânına îmân husûsunda acz bahş eder ve onların dalâletleri ziyâde olur. Fakat rûhu insân-ı kâmilin hemdemi ve musâhibi olan müstaid tâliblerin canlarına da kudret bağışlayıcıdır. Zîrâ insân-ı kâmil hakkında الانسان والقرآن توأمان ya'ni "İnsan ve Kur'ân ikizdir" buyurulduğu cihetle, Kur'ân nasıl ki, يُضِلُّ بِهِ كَثِيراً وَيَهْدِي بِهِ كَثِيراً (Bakara, 2/26) ya'ni "O Kur'ân ile çok kimse dalâlete düşer ve çok kimse de onunla hidâyet bulur" hâssıyyetini hâiz ise, insân-ı kâmilden dahi çok kimseler dalâlete düşer ve çok kimseler de hidâyet bulur. Dalâlete düşenlerin nazarı insân-ı kâmilin cismâniyetinedir; ve hidâyet bulanların nazarı dahi onun rûhâniyetine ve ma'nâsınadır.

چون نيابى اين سعادت در ضمير　　　پس ز ظاهر هر دم استدلال گير

1328. *Mâdemki zamîrde bu saâdeti bulmazsın, binâenaleyh her dem zâhirden istidlâl tut!*

Ey kimse! Mâdemki, kalbinde insân-ı kâmilin cânındaki gizli mu'cizelerden müteessir olmak saâdetini bulamıyorsun, binâenaleyh zâhirden istidlâl cihetine git! Ve "zâhirden istidlâl"den murâd, hârikulâde olan ahvâl ve kerâmât-ı sûrî değildir. Kâmilin bilcümle ahvâl ve ef'âl-i zâhirîsidir. Zîrâ hârikalar akāid-i bâtıle erbâbından dahi zuhûr eder. Meselâ mecûsî olan Hind fakîrleri ve râhibler şiddet-i riyâzatları ve mücâhede-i nefsâniyyeleri sebebiyle böyle hârikalar gösterirler. Binâenaleyh bu gibi hârikalar onlardan istidrâc olarak zuhûr edip fitne olur. Onun için kâmiller kerâmât ızhârından tevakkî ederler; ve kendilerinden izn-i ilâhî ile ba'zı hârikalar zuhûr etse bile, onları birer sûretle setredip, kendi nefislerine isnâd etmezler. Fakat kahr-ı ilâhîye uğrayanlar bu havârık ile mağrûr olup, kendilerini halka satarlar. Nitekim *Nefahâtü'l-Üns*'teki şu menkıbe sâlikler için şâyân-ı ibrettir:

"Şeyh Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr buyurdu ki: Bir şahıs Şeyh Ebu'l-Abbâs Kassâb-ı Âmilî'nin yanına geldi ve ondan kerâmet istedi. Ebu'l-Abbâs hazretleri buyurdu ki: "Ne vâki' olduğunu görmüyor musun? O kerâmâttan değil midir ki, bir kasap oğlu babasından kasaplık öğrenmiş olduğu hâlde, ona bir şey gösterdiler ve onu kaptılar ve onu Bağdâd'da Şiblî huzûruna ve Bağdâd'dan Mekke'ye ve Mekke'den Medîne'ye götürdüler; ve Medîne'den Beytü'l-Makdis'te Hızır'ı gösterdiler ve onun feyzini Hızır'ın gönlüne ilkā ettiler ve onunla sohbet etti. Buraya getirdiler, âlem halkı ona müteveccih oldu. Nihâyet fısk u fücûr mahallerinden gelirler ve zulmetlerinden bîzâr olup tövbe ederler ve ni'metler fedâ kılarlar; ve etrâf-ı âlemden yanmışlar gelip bizden Hakk'ı isterler. Kerâmât bundan ziyâde mi olur?" O şahıs dedi ki: "Ey şeyh! Benim göz ile göreceğim bir kerâmet lâzımdır." Buyurdu ki: "Ona bak ki, biz âhâd-i nâstan bir adamın, ya'ni kasap oğlu olduğumuz hâlde, büyüklerin sadrına geçip oturalım ve yerin dibine geçmeyelim; ve bu duvarlar bizim üzerimize yıkılmasın ve bu ev üstümüze çökmesin; ve mülkümüz ve hükümdârlığımız yok iken velâyet sâhibi olalım! Âletsiz ve kesbsiz rızık yiyelim ve yedirelim! Bu kerâmet değil midir?"

İşte bu sözlerin hepsi veliyy-i kâmilin havârık ictinâbının delîlidir; ve kâmilin ahvâl-i zâhiresinden ahvâl-i bâtınesine intikāl lüzûmunu müş'irdir.

که اثرها بر مشاعر ظاهرست   وین اثرها از مؤثر مخبرست

1329. *Zîrâ ki eserler meşâir üzerinde zâhirdir; ve bu eserler müessirden haber vericidir.*

"Meşâir", "meş'ar"in cem'idir; ve "meş'ar", "mahall-i şuûr" ma'nâsına olup, havâss-i insâniyye demektir. Nitekim beş zâhir ve beş bâtın olan havâssin mecmûasına "meşâir-i aşere" derler. Ya'ni, veliyy-i kâmilin ahvâl-i bâtınesinden anlamak istersen onun ahvâl-i zâhiresine bak! Zîrâ bâtının eserleri havâss-i zâhire üzerinde görünür. Meselâ, bâtını fâsid olan kimsenin bu havâssinde şer'in nehiy ettiği ahvâl zâhir olur; ve bâtını sâlih olan kimsenin havâssinde dahi şer'e mutâbık eserler zuhûr eder. Nitekim Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerine birinin kemâlinden bahsetmişler; o hazret dahi onun ziyâretine gitmiş. Fakat o şahsın kıbleye karşı tükürdüğünü görünce, "Kıblesinden âgâh olmayan kimse nasıl [kemâl sâhibi] olur?" deyip geri dönmüştür.

هست پنهان معنی هر دارویی   همچو سحر و صنعت هر جادویی

1330. [1313] *Her bir ilâcın ma'nâsı, her bir sihirbâzın sihri ve san'atı gibi gizlidir.*

Meselâ, her bir ilâcın hâssa-i şifâiyyesi, sihir gibi ve bir sihirbâzın san'atı gibi gizlidir. His gözüyle görülemez.

چون نظر در فعل و آثارش کنی گر چه پنهانست اظهارش کنی

1331. *Vaktâki fiile ve onun âsârına nazar edersin, her ne kadar gizli ise de onu ızhâr edersin.*

Vaktâki ilâcın ve sihrin eserini ve sihirbâzın san'atını zâhirde ve âlem-i ef'âlde his gözüyle görmüyorsun, her ne kadar onların hâssaları gizli ise de sen o hâssaları nefsine ızhâr edersin.

قوتی کان اندرونش مضمرست چون بفعل آید عیان و مظهرست

1332. *Bir kuvvet ki, onun içinde muzmerdir, vaktâki fiile gelir, âşikâr ve ızhâr olunmuştur.*

Ya'ni, ilâçta ve sihirde muzmer ve gizli olan bir kuvvet ve hâssıyyet zâhiren fiile geldiği vakit âşikâr ve ızhâr olunmuş olur. İmdi, insân-ı kâmilin hâli dahi bunlara benzer. Ahvâl-i bâtınesi gizlidir, fakat ondan zâhir olan ef'âl ile o ahvâl-i bâtıne âşikâr olur.

چون بآثار این همه پیدا شدت چون نشد پیدا ز تأثیر ایزدت

1333. *Mâdemki âsâr ile bunun hepsi sana zâhir oldu, senin Hâlık'ın te'sîr cihetinden niçin sana zâhir olmasın?*

Ya'ni, mâdemki evliyânın ahvâl-i bâtınesi, havâsse çarpan onun ahvâl-i zâhiresi ile anlaşılıyor ve kezâ ilâcın gizli olan hâssası ve sihrin ve sihirbâzın san'atı fiile ve âsâr-ı zâhireye bakıldığı vakit görülür ve sana bunların hepsi âsâr ile zâhir oluyor, binâenaleyh nazar-ı hissîden mahfî olan senin Hâlık'ının âlem-i sûret ve emsâldeki te'sîrleri niçin senin his gözüne zâhir olmuyor ve gözün birtakım sebeblerden ibâret olan suver-i zâhireye dikilip kalıyor?

نی سببها و اثرها مغز و پوست چون بجویی جملگی آثار اوست

1334. *Sebebler ve eserler, iç ve kabuk, eğer ararsan hepsi onun eserleri değil midir?*

Halbuki sebebler ve suver-i zâhiriyyede görülen eserler ve iç ve kabuk, ya'ni bâtın ve zâhir, velhâsıl senin idrâkine çarpan her ne var ise, eğer bunların hakîkatini arar isen, hepsi senin Hâlık'ının eserleri değil midir? Ey mün-

kir-i ulûhiyyet olan mütefennin! Okuduğun fennin düstûru budur ki: "Hiçbir şey yoktan var olmaz. Her şey mutlakā vardan var olur." Hareket ise eser-i hayâttır; ve eşyânın nizâmı ve intizâmı akıl ve irâde mahsûlüdür. Sen ise, bu varlık içinde bir cüz'sün. Sende sıfat-ı hayât ve akıl ve irâde olur da, senin küllünde olmaz mı? Sendeki hayat ve akıl yoktan mı var oldu? Yoktan var olmak fennin düstûruna sığar mı?

دوست گیری چیزها را از اثر　　　پس چرا ز آثار بخشی بی‌خبر

1335. *Eserden dolayı eşyâyı dost tutarsın. Binâenaleyh niçin eserler bahş ediciden bî-habersin?*

Ey gāfil! Sen ise bu eşyâ ve esbâb-ı zâhiriyyedeki eserlerden dolayı, onları dost tutup seversin. Niçin bu âlem-i sûrete bu eserleri bahş edici olan Hak'tan gāfilsin?

از خیالی دوست گیری خلق را　　　چون نگیری شاه غرب و شرق را

1336. *Bir hayâlden dolayı halkı dost tutarsın. Garbın ve şarkın şâhını niçin tutmazsın?*

Halbuki bu âlemin sûretleri rü'yâda görülen hayâldir. Nitekim hadîs-i şerîfte الدنيا كحكم النائم ya'ni "Dünyâ uyuyan kimsenin rü'yâsıdır" buyurulur. Binâenaleyh sen bunlarda bir varlık tahayyül ettiğin için halkı dost tutarsın. sûre-i Bakara'da olan وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ (Bakara, 2/115) ya'ni "Maşrık ve mağrib Allâh'ın mülküdür" âyet-i kerîmesi mûcibince, niçin garbın ve şarkın şâhı olan Hak Teâlâ'yı dost tutmaz ve sevmezsin? Ve onun ef'âlinden gāfil olursun?

این سخن پایان ندارد ای قُبَادْ　　　حرص ما را اندرین پایان مباد

1337. *Bu söz nihâyet tutmaz, ey Kubâd! Bizim bunda olan hırsımıza nihâyet olmasın!*

"Kubâd", aslında Acem şâhlarından Nûşirevân'ın babasının ismidir. Sonra ta'zîmen her pâdişâha lakab olmuştur. Burada mutlakan pâdişâh ma'nâsınadır. Ya'ni, âleme ve âlemin hakîkatine dâir olan sözlerin nihâyeti yoktur. Ey pâdişâh-ı hakîkî olan Hâlikımız! Bu sözler de bizim hırsımızın nihâyeti olmasın ve dâimâ senin bizim kalbimize bahş buyurduğun hakāyık ve maârif-i ilâhiyyenden bahs edelim! Ma'lûm olsun ki: Hırs insanda bir hastalıktır ki, onun hakîkati aslâ tebeddül etmez ve insandan zâil olmaz. Bu hırs, eğer fâideli tarafa sarf olunursa "hırs-ı makbûl" ve eğer fâidesiz tarafa sarf

olunursa "hırs-ı mezmûm" olur. Nitekim İbn Mes'ûd hazretlerinden rivâyet olunan hadîs-i şerîfte منهومان لا يشبعان طالب الدنيا وطالب العلم وهما لايستويان اما طالب العلم فيزداد في رضى الرحمن اما طالب الدنيا فيزداد في الطغيان ya'ni "İki harîs vardır ki doymazlar. Biri dünyâ ve diğeri ilim tâlibidir; ve onlar müsâvî olmazlar. İlim tâlibi, Rahmân'ın rızâsını çoğaltır ve dünyâ tâlibi, azgınlığı artırır" buyurulur. Ve âyet-i kerîmede وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا (Tâhâ, 20/114) ya'ni "Ey Resûlüm! Yâ Rab! Bana ilmi ziyâde et! de!" buyurulmuştur. Binâenaleyh bu beyt-i şerîfte ulûm-i ilâhiyye tarafına olan hırsa teşvîk buyurulur.

رجوع بقصهٔ رنجور

Hastanın kıssasına rücû'

باز گرد و قصهٔ رنجور گو   با طبیب آگه ستار خو

1338. *Geri dön ve Settâr huylu âgâh tabîb ile olan hastanın kıssasını söyle!*

"Tabîb"den murâd, insân-ı kâmil ve "hasta"dan murâd, sıfât-ı nefsâniyye illetleriyle ma'lûl olan kimsedir. "Settâr", esmâ-i ilâhiyyeden bir isim olup, kulların ayıblarını mübâlağa yoluyla örtücü demektir. تخلقوا باخلاق الله ya'ni "Allâh'ın ahlâkıyla ahlâklanın!" hadîs-i şerîfi mûcibince, insân-ı kâmil, halkın bâtınî illetleri olan sıfât-ı nefsâniyyelerine âgâh ve vâkıf olduğu hâlde ahlâk-ı ilâhiyyeden olan halkın ayıblarını örtmekle de muttasıftır. Nitekim Hz. Pîr efendimiz bir gazellerinde şöyle buyururlar:

چونانکه از رنگ رنجوران طبیب از علت آگه شد   زرنگ روی و چشم تو بدینت پی برد بینا

ببیند حال دین تو بداند قهر و کین تو   زرنگت لیك پوشاند نكرداند ترا رسوا

نظر در نامه می دارد ولی با لب نمی خواند   همی داندکه زین حامل چه صورت آیدش فردا

İzâhan tercüme:

"Tabîb hastaların renginden dolayı illetten âgâh olduğu gibi, kalb gözü görücü olan kâmil dahi, senin yüzünün ve gözünün renginden dînine iz götürür, senin hâl-i dînini görür; ve senin kahrını ve kînini renginden bilir, fakat örter. Se-

ni halk arasında rezîl ve rüsvây etmez. Senin nâme-i kalbine onun nazarı vardır. Velâkin o nâmeyi dudaklarını kımıldatıp okumaz. Yarın rûz-i kıyâmette bu sıfât-ı nefsâniyye hâmilinden ne sûret doğacağını bilir."

Ya'ni ey Mevlânâ! Nihâyeti olmayan müessir ve eser bahsinden geri dön! Tabîb-i ma'nevî olan insân-ı kâmilin ma'nevî illetler ile ma'lûl olan kimsenin tedâvîsi hakkındaki kıssayı söyle!

نبض او بگرفت و واقف شد ز حال　　　　که امید صحت او بُدْ محال

1339. *Onun nabzını tuttu ve hâlden vâkıf oldu ki, onun sıhhat ümîdi muhâl idi.*

"Nabz", lügatte "damar hareket etmek" demektir. Burada sâlikin bilcümle harekât ve sekenâtı murâd buyurulmuş olur. Zîrâ bir kimsenin oturuşundan ve yürüyüşünden ve bakışından ve tarz-ı kelâmından, her ne kadar o kimse bâtınını saklamaya çalışsa bile onun hâli, kalbi ve fikri kâmiller indinde ma'lûm olur. Binâenaleyh o tabîb-i ma'nevî nezdine, gelen o hastanın harekât ve evzâ'ından ve hâlinden onun bâtınındaki illetlerin gidip, sıhhat-i ma'nevî bulmasına imkân görmedi.

گفت هر چت دل بخواهد آن بکن　　　　تا رود از جسمت این رنج کهن

1340. [1323] *Dedi: "Senin gönlün ne isterse onu yap, tâ ki, senin cisminden bu hastalık gitsin!"*

Hekîm-i ilâhî, o hastanın böyle nefsânî sıfatlardan ve illetlerden kurtulması muhâl olduğunu görünce dedi ki: "Senin gönlün her ne isterse, hiç çekinme onu yap! Zîrâ mazhariyetin nefsâniyet sâhasının pehlivânlığıdır. Tâ ki, ezelde lisân-ı isti'dâd ile Hâlık'ından taleb ettiğin bu eski hastalık senin cisminden gitsin! Ya'ni bu âlem-i sûret ve ef'âlde zâhir olsun. Nitekim âyet-i kerîmede كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِه (İsrâ, 17/84) ya'ni "Her bir kimse kendi hilkati üzerindedir" buyurulur.

هر چه خواهد خاطر تو وامگیر　　　　تا نگردد صبر و پرهیزت زحیر

1341. *"Senin hâtırın her ne isterse, geri tutma, tâ ki, senin sabrın ve perhîzin iç ağrısı olmaya!"*

"Hâtırına her ne gelirse icrâ et, geri bırakma, tâ ki, senin içinden gelen şeyi âlem-i fiilde ızhâr etmek için vâki' olan perhîzin ve sabrın iç ağrısı olmasın!" Zîrâ sabır ve perhîz, ezelde saîd olanların hâlidir. Bu perhîz ve sabırdan

onlar fâide görürler; ve senin sabrından ve perhîzinden iç ağrısı gibi olan sıfât-ı nefsâniyye şiddet bulur.

صبر و پرهیز این مرض را دان زیان　　هر چه خواهد دل در آرش در میان

1342. *"Sabır ve perhîzi bu maraza ziyân bil! Gönlün her neyi isterse onu ortaya getir!"*

Ya'ni, "Sabır ve perhîzin bu şakāvet-i ezeliyye marazına zararı vardır. Meselâ, bir kimseye karşı kînin olsa ve sen o kînin hükmünü icrâ etmeyip sabır etsen, o kîn sende on kat şedîd olur; ve kezâ bir kimseye karşı adâvetin olup eline fırsat geçtiği vakit o adâvetin hükmünü hafîf bir sûrette icrâ ederek nefs-i leîmini tatmîn etmek mümkin iken, bunu yapmayıp sabr edersen, o adâvet o kimse hakkında daha şedîd ve ağır bir zulmün icrâsına sebeb verir. Binâenaleyh gönlün vehle-i ûlâda her neyi isterse onu getir ve icrâ et!"

اینچنین رنجور را گفت ای عمو　　حق تعالی اعْمَلُوا مَا شِئْتُمُوا

1343. *Ey amca! Böyle hastaya Hak Teâlâ "İstediğinizi yapınız!" buyurdu.*

İşte, ey baba kardeşi! Hak Teâlâ böyle hastalar için Hâ-Mîm, Secde [Fussılet] sûre-i şerîfesinde اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (Fussılet, 41/40) ya'ni "Bu hayât-i dünyeviyyede istediğinizi yapınız, muhakkak Hak Teâlâ işlediğiniz ameli görücüdür" buyurdu. Bu âyet-i kerîme a'yân-ı sâbiteleri iktizâsınca hidâyete isti'dâdları olmayan şakîler hakkında tehdîd için beyân buyurulmuştur. Ya'ni istediğinizi yapınız, sonra başınıza gelecek olan belâyı görürsünüz, demektir.

گفت هین رو خیر بادت جان عم　　من تماشای لب جو می‌روم

1344. *Dedi: "Haydi, git, ey amcanın cânı! Sana hayır olsun. Ben ırmak kenârının temâşâsına gidiyorum!"*

"Irmak kenârı"ndan murâd, lâ-yenkatı' esmâ-i ilâhiyye ahkâmı cârî olan âlem-i cismâniyettir. Ya'ni, o hasta, tabîbden bu cevâbı aldıktan sonra dedi ki: "Ey baba kardeşinin cânı! Ben ırmak kenârının, ya'ni cismâniyet ve sûret âleminin temâşâsına gidiyorum. Sana hayır olsun!"

بر مراد دل همی گشت او بر آب　　تا که صحت را بیابد فتح باب

1345. *O gönlünün murâdı üzere su üzerinde dolaşırdı, tâ ki, sıhhat için feth-i bâb bula!*

İsm-i Mudill'in mazharı olan o hasta gönlünün murâdı üzerine su üzerinde, ya'ni âlem-i cismâniyyet üzerinde dolaştı ve âlem-i sûrete teveccüh etti. Onun bu teveccühü sıhhat kapısını açık bulmak için idi. Nitekim nefsânî ve cismânî olan kimseler "Bu ölümlü dünyâda kendini sıkma, keyfince yaşa! Allah kerîmdir, gönlünün istediğini yap ki, cisminin sıhhati yerinde olsun!" diye birbirlerine nasîhat ederler.

بر لب جو صوفیٔ بنشسته بود   دست و رو می‌شست و پاکی می‌فزود

1346. *Irmak kenârında bir sûfî oturmuş idi. El ve yüz yıkar idi. Temizliği ziyâde ederdi.*

Irmak kenârında, ya'ni bu âlem-i sûrette bir de ism-i Hâdî'nin mazharı olan sûfî var idi ki, nefsânî sıfatlardan ve ahlâk-ı mezmûme kirlerinden mücâhede ve riyâzat sularıyla irâdesi elini ve kalbinin yüzünü yıkardı; ve zâhir ve bâtın temizliğini ziyâdeleştirmekle meşgûl idi.

او قفایش دید چون تخییلیٔ   کرد او را آرزوی سیلیٔ

1347. *O onun kafasını gördü. Bir tahyîlî gibi ona bir tokat arzûsunu etti.*

"Tahyîlî", "hayâl etmeye mensûb" demektir ki, bundan dimâğı muhtel olan kimse murâd buyurulur. Ya'ni, o hasta, sûfînin kafasını ve ensesini gördü. Bir dimâğı muhtel olmuş kimse gibi, içinde ona bir tokat vurmak arzûsu peydâ oldu.

بر قفای صوفیٔ خُمره پرست   راست می‌کرد از برای صفع دست

1348. *Humre-perest olan sûfînin kafasına elini tokat için doğrulttu.*

"Humre", küçük seccâde ve mutlakan namaz kılacak yer demektir (*Ahterî*). "Humre-perest", seccâdeye tapıcı demektir ki, sûfînin çok namâz kılmaya muhabbetinden kinâyedir. "Saf'", tokat demektir. Ya'ni, ibâdet için seccâdeyi seven ve dâimâ seccâde üzerinde bulunan sûfînin kafasına doğru elini uzattı. Zîrâ ism-i Hâdî ile ism-i Mudill'in mazharları bu âlem-i zâhirde birbirlerine cenk ve nizâ' içindedirler. Nitekim I. cildin 2505 numarasına musâdif olan چونکه بی‌رنگی اسیر رنگ شد. موسیٔ با موسیٔ در جنگ شد [ya'ni "Vaktâki renksizlik rengin esîri oldu, Mûsâ, Mûsâ ile cenkte oldu"] beytinde bu bâbdaki îzâhât geçti. Birinci mısrâ' ba'zı nüshalarda بر قفای صوفی آن حیرت پرست sûretinde vâki'dir. Ma'nâsı "O hayret-perest olan hasta, elini sûfînin kafasına tokat vurmak için doğrulttu" demek olur.

کآرزو را گر نرانم تا رود　　　آن طبیبم گفت کان علت شود

1349. *"Zîrâ, eğer gitmek için arzûyu sürmezsem, o tabîbim bana, illet olur, diye söyledi."*

Hasta kendi kendine dedi ki: "Zîrâ eğer içimdeki arzû gitmek ve zâil olmak için, onu sâha-i fiile sürmez ve çıkarmaz isem, o tabîbim bana, o arzû içimde şiddetli illet olur, diye söyledi."

سیلیش اندر برم در معرکه　　　زانکه لا تلقوا بایدی تهلکه

1350. [1333] *"Ma'reke içinde ona tokat götürürüm. Zîrâ ki "Elleriniz ile tehlikeye koymayın!" buyuruldu."*

"Ma'reke", harb mahalli demektir. Esmâ-i mütekābile ve mütezâddenin mahall-i nizâ'ı olan âlem-i sûret murâd buyurulur. Ya'ni, esmâ-i ilâhiyyenin mahall-i nizâ'ı olan bu âlem-i sûrette benim zıddım olan ismin mazharı bulunan sûfiye tokat vururum. Zîrâ Kur'ân'da وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ (Bakara, 2/195) ya'ni "Nefislerinizi elleriniz ile tehlikeye bırakmayınız!" buyuruldu. Bu beyt-i şerîfte fırak-ı dâllenin dahi kendi fiillerini meşrû' göstermek için âyât-i kur'âniyyeyi delîl getirdiklerine işâret buyurulur. Halbuki, bu delîlin yerinde olmadığı meydandadır.

تهلکه ست این صبر و پرهیز ای فلان　　　خوش بگوبش تن مزن چون بد دلان

1351. *"Ey filân! Bu sabır ve perhîz tehlikedir. Ona iyi vur! Bed-diller gibi sâkit olma!"*

"Ey filân!" hastanın kendi nefsine hitâbıdır. Ya'ni, "Ey benim benliğim! Bu sûfiye tokat vurmaktan sabır ve perhîz etmek tehlikedir. O sûfiye vuracağın tokatı kuvvetli vur! Korkaklar gibi sâkit olma!"

چون زدش سیلی بر آمد یك طراق　　　گفت صوفی هی‌هی ای قواد عاق

1352. *Vaktâki ona bir tokat vurdu, bir tırâk zâhir oldu. Sûfî dedi: "Hey hey! Ey âsî pezevenk!"*

"Kavvâd", pezevenk; "âk", anaya ve babaya ve üstâda âsî olan kimse; "tırâk", vurulan tokattan çıkan ses; "hey, hey!", tehdîd ve zecr nidâsıdır. Hasta, vaktâki sûfiye bir tokat vurdu ve tokattan ses çıktı, sûfî, hastaya hitâben: "Hey! Kendine gel! Ne yaptın? Ey âsî pezevenk!" dedi.

خواست صوفی تا دو سه مشتش زند   سبلت و ریشش یکایك بر کَنَد

1353. *Sûfî ona iki üç yumruk vurmak, onun bıyığını ve sakalını birer birer koparmak istedi.*

Sûfî, sûre-i Bakara'da olan فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ (Bakara, 2/194) ya'ni "Size tecâvüz eden kimseye siz de size tecâvüz ettiği şeyin misliyle tecâvüz edin" âyet-i kerîmesi mûcibince tokat vuran hastaya iki üç yumruk vurmak ve onun sakalını ve bıyığını yolmak istedi.

باز اندیشید از ضعف ورا   گفت اگر مشتی زنم کردد فنا

1354. *Yine o, onun za'fını düşündü. Dedi: "Eğer ona yumruk vurur isem fenâ olur."*

Ya'ni, sûfî, şer'an, hastanın tecâvüzüne karşı tecâvüze haklı iken, yine onun hâlinin za'fını düşündü. Dedi ki: "Eğer ben de ona bir yumruk atarsam fânî olur ve kendinden geçer. Binâenaleyh benim ona tecâvüzüm onun bana olan tecâvüzünün misli olmaz. Ziyâde bir tecâvüz olur. Binâenaleyh ben zâlim olurum. Bu fikre binâen zâlimin zulmüne tahammüle ve hadd-i şer'îyi tecâvüz etmemeye karâr verdi.

خلق رنجور دق و بی‌چاره اند   و ز خداع دیو سیلی باره اند

1355. *Halk dıkk hastası ve bîçâredirler; ve şeytanın hîlesinden tokat muhibbidirler.*

"Dıkk", vücûdu günden güne eritip zayıflatan bir hastalığın ismidir; "bâre", "dost" ma'nâsınadır. Meselâ "zen-dost"a "zen-bâre" [zampara] derler. "Sîlî-bâre", "tokat muhibbi" demek olur. Ya'ni, sıfât-ı nefsâniyye altında zebûn olan halk dıkk hastası ve bîçâredirler. Onlar nefislerini tatmîn etmek için gece ve gündüz didinirler, çabalarlar ve bu hâl içinde çâresizdirler; ve şeytanın hîlesinden dolayı birbirlerine tokat vurmayı severler.

جمله در ایذای بی‌جُرمان حریص   در قفای همدگر جویان نقیص

1356. *Hepsi kabâhatsizlerin îzâsına harîsdirler. Birbirinin arkasından noksân arayıcıdırlar.*

Sıfât-ı nefsâniyye sâikasıyla ve şeytanın ilkāât-ı hafiyyesiyle, bu halkın hepsi kabâhatsizlere eziyet etmeye harîsdirler. Birbirinin arkasından noksânlarını arayıp gıybet ederler.

ای زننده بی‌گناهانرا قفا　　　در قفای خود نمی بینی جزا

1357. *Ey kabâhatsizlere kafa vurucu! Kendi kafanda hizâyı görmez misin?*

Ey hevâ-yı nefsânîsine tebaan, kabâhatsiz kimlere zulüm ve eziyet edici olan kimse! Allâh Teâlâ'nın "Müntekım" ism-i şerîfinden gâfil misin? Bu ism-i şerîfin, mazlûmlara attığın tokatın cezâsı olarak, senin de kafana tokat hazırladığını, emsâlinden ibret alıp görmüyor musun?

ای هوا را طب خود پنداشته　　　بر ضعیفان صفع را بگماشته

1358. *Ey hevâyı kendinin tıbbı zannedip, zayıflar üzerine tokat havâle etmiş olan!*

"Tıbb", âdet ve hazâkat ve mahâret; "tıbb", ıslâh ve âdet ve siyâset ma'nâlarınadır (*Ahterî-i Kebîr*). Ya'ni, ey hevâ-yı nefsânîsini kendi mizâcının ıslâhı zannedip, zayıflara ve mazlûmlara tokat vuran ve zulm eden kimse!

برتو خندید آنکه گفتت این دواست　　　اوست کآدم را بگندم رهنماست

1359. *"Bu ilâçtır!" diyen kimse sana güldü. Âdem'e buğdaya reh-nümâ olan odur.*

Ya'ni, sana bâtınından "Nefsinin arzûsunu yap; bu senin mizâcının salâhı için ilâçtır!" diyen şeytan, hevâ-yı nefsânî sevkiyle yaptığın rezâletlere güldü ve seninle istihzâ etti. Zîrâ maksadı seni de kendi gibi dergâh-ı izzetten ve cennet-i zâttan kovdurmak ve uzaklaştırmak idi. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i A'râf'ta beyân buyurulduğu üzere, Hz. Âdem'e emr-i ilâhîye muhâlif olarak cennette buğday yedirmeye reh-nümâ ve rehber oldu.

که خورید این دانه ای دو مستعین　　　بهر دارو تا تکونا خالدین

1360. [1342] *Dedi ki: "Ey iki müstaîn! İlâç için bu tâneyi yeyin, tâ ki, ebedîler olasınız!"*

"Müstaîn", yardım isteyici demektir. Ya'ni, o İblîs, Hz. Âdem ile Havvâ'ya dedi ki: "Ey bekā-yı vücûdlarına yardım isteyen iki kimse! Bu buğday tânesini yeyiniz, tâ ki, bu cennet âlemindeki varlığınız ebedî olsun!" Bu beyitte sûre-i A'râf'ta olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ. وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ (A'râf, 7/20-21) ya'ni "Şeytan, Âdem ve Havvâ'ya dedi ki: Rabbiniz sizi bu ağaçtan

ancak iki melek olmayasınız, yâhud cennette ebedîler olmayasınız, diye nehy etti; ve onlara muhakkak, ben size nasîhat edicilerdenim, diye yemîn etti."

اوش لغزانید و او را در قفا　　　آن قفا واگشت و گشت این را جزا

1361. *O onu ona kafada kaydırdı. O kafa geri döndü ve buna cezâ oldu.*

O şeytan, o Hz. Âdem'i onun kafasına tokat vurmak emrinde kaydırdı. Ya'ni şeytanın Âdem'e olan bu nasîhati, ensesine tokat vurmak mesâbesinde idi ve vurdu. Hz. Âdem'i muhâlefete sevk etmek sûretiyle itâat emrinde ayağını kaydırdı. Fakat Âdem'e vurduğu o tokat geri döndü ve onu kaydıran şeytana cezâ oldu. Çünkü şeytan bu sebeble dergâh-ı izzetten ebedî bir sûrette matrûd oldu; ve Âdem ise hatâsını mu'terif olup, afvı için Hakk'a yalvardı ve mağfûr oldu.

اوش لغزانید سخت اندر زلق　　　لیك پشت و دستگیرش بود حق

1362. *O onu kaydırmak emrinde pek kaydırdı. Fakat Hak onun zahîri ve el tutucusu oldu.*

"Zelak", kaydırmak demektir. Ya'ni, o şeytan o Hz. Âdem'i bulunduğu makām-ı âlîden kaydırmak husûsunda şiddetli bir sûrette kaydırdı. Fakat Hak Teâlâ hazretleri o Âdem'in arkası ve elinden tutup düştüğü yerden kaldırıcısı oldu.

کوه بود آدم اگر پر مار شد　　　کان تریاقست و بی‌اضرار شد

1363. *Âdem dağ idi. Gerçi yılan dolu oldu. Tiryâk ma'denidir ve ızrârsız oldu.*

Hz. Âdem bir insân-ı kâmil olduğu için, cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhar olup, gerçi onda yılan mesâbesinde ve esmâ-i celâliyyenin mazharı olan nefsânî sıfatlar da dolu idi, fakat onda tiryâk menba'ı ve esmâ-i celâliyyenin mazharı olan rûhânî sıfatlar da var idi. Ondan dolayı bu yılanların ona karşı ızrârı olmadı.

تو که تریاقی نداری ذرهٔ　　　از خلاص خود چرایی غرّهٔ

1364. *Sen ki, bir zerre tiryâk tutmazsın, kendi halâsından niçin aldanmışsın?*

"Garre", aldanmak ve aldanmış olmak demektir. Ya'ni, ey mü'minlik da'vâsında bulunan kimse! Sen ki, tamâmiyle nefsânî sıfatlarda müstağrak olup, tiryâk ve panzehir mesâbesinde olan sıfât-ı rûhâniyyeden bir zerresine

bile mâlik değilsin, niçin kendi halâsından aldanmış ve emîn olmuşsun? Bu beyitlerde sıfât-ı nefsâniyye yılanlara ve onların te'sîrâtı zehirlere ve sıfât-ı rûhâniyye tiryâk ve panzehir menba'ına ve onların te'sîrâtı panzehire teşbîh buyurulmuştur. Meselâ, kibir sıfât-ı nefsâniyyedendir; ve tevâzu' sıfât-ı rûhâniyyedendir. Kibir zehrini tevâzu' tiryâkı izâle eder; ve kezâ "buhl" sıfât-ı nefsâniyyedendir. "Sehâ" sıfât-ı rûhâniyyedendir. Buhl zehrini sehâ panzehri mahv eder.

آن توكل كو خليلانه ترا　　　و آن كرامت چون كليمت از كجا

1365. *Sana "Halîl" gibi olan o tevekkül nerededir? Ve sana "Kelîm" gibi olan o kerâmet neredendir?*

Ey kimse! Sende İbrâhîm Halîlullâh (a.s.) gibi bir tevekkül var mıdır ki, bu tevekkül âsâr-ı rûhiyyedendir; ve kezâ sende Mûsâ Kelîmullâh (a.s.) gibi bir kerâmet var mıdır ki, o kerâmet, o hazrete kuvve-i rûhâniyyeden dolayı ihsân buyurulmuştur?

تا كه نبرد تيغت اسماعيل را　　　تا كنى شهراه قعر نيل را

1366. *Tâ ki, senin kılıcın İsmâîl'i kesmesin, tâ ki, Nîl'in dibini câdde edesin!*

Ya'ni, sende Halîl (a.s.)ın tevekkülü var mıdır ki, senin bıçak mesâbesinde olan nefsânî sıfatların İsmâîl (a.s.) mesâbesinde olan rûhunu, Halîl (a.s.)ın bıçağı, oğlu İsmâîl (a.s.)ı kesmediği gibi kesmesin! Ve kezâ sende Mûsâ (a.s.)ın kerâmeti ve şerâfeti var mıdır ki, asâ mesâbesinde olan sıfât-ı rûhâniyye ile, Nîl nehri mesâbesinde olan bu âlem-i sûretin ka'rını açıp kendine yol yapasın ve Fir'avn mesâbesinde olan nefsinden kurtulasın! Birkaç yerde dahi îzâh olunduğu üzere hakîkatte zebîh İshâk (a.s.)dır. *Mesnevî-i Şerîf*'te kavl-i meşhûra binâen İsmâîl (a.s.) buyurulur. Fakat *Dîvân-ı Kebîr*'de Hz. Şeyh-i Ekber efendimiz gibi, cenâb-ı Pîr efendimiz dahi, zebîhin İshâk (a.s.) olduğuna işâret buyururlar:

اسحق نبي بايد بودن　　　قربان شده خاك درمن
اسحق من ومن والد تو　　　كى بشكستمت اى گوهر من

"Benim kapımda kurbân olmuş İshâk nebî olmak gerektir. Sen benim İshâk'ımsın ve ben senin babanım. Ey gevherim! Ben seni ne vakit kırarım ve keserim!"

گر سعیدی از مناره اوفتید	بادش اندر جامه افتاده رهید

1367. *Gerçi bir saîd minâreden düştü; rüzgâr onun elbisesine vâki' olup kurtuldu.*

"Saîd"den murâd, husûsen saîd-i ezelî olan Hz. Âdem (a.s.) ve umûmen kendilerinden ma'siyet sâdır olan âriflerdir. "Minâre"den mûrâd, yüksek olan mertebe-i ma'nevîdir. Ya'ni, eğerki bir saîd-i ezelî olan Hz. Âdem veyâhud kendisinden ma'siyet sâdır olan bir ârif, o zelle ve ma'siyet sebebiyle bulunduğu yüksek mertebeden düştü. Fakat Hakk'ın mağfiret ve rahmet rüzgârı [sâyesinde], meselâ minâreden düşüp bir paraşüt ve âlet-i sukūt gibi rüzgârdan elbisesi şişip yere hafîf bir sûrette inen bir kimse gibi, onun yüksekten alçağa düşmesi kendisine bir zarar olmadı. Nitekim, Abdullâh-ı Ahrâr hazretleri *Risâle-i Vâlidiyye*'sinde Hz. Şeyh-i Ekber'den naklen buyururlar ki: "Ba'zı evliyâ kendilerinden bir ma'siyet sudûru mukadder olduğunu görür ve onun bir ân evvel sudûruna ve istiğfâr ile izâlesine kemâl-i ıztırâb ile muntazır olurlar." Zîrâ bu âriflere kendilerinin ayn-ı sâbiteleri mekşûf olduğundan nâil-i mağfiret olacaklarını yakînen bilirler.

چون یقینت نیست آن بخت ای حسن	تو چرا بر باد دادی خویشتن

1368. *Ey güzel! Mâdemki o baht sana muhakkak değildir, sen niçin kendini rüzgâra verdin?*

Ey güzel! Ya'ni ey ahsen-i takvîm üzere yaratılmış olan insân-ı gāfil! Mâdemki sana sırr-ı kader mekşûf değildir ve senin ayn-ı sâbitene böyle saâdet tâli'i nasîb olduğuna yakînin yoktur, binâenaleyh sen niçin kendini böyle mağfiret ve rahmet rüzgârına emîn olarak bırakıp, hevâ-yı nefsânînin cereyânına tâbi' oldun?

زین مناره صد هزاران همچو عاد	می فتادند و سرْ و سِرّ باد داد

1369. *Ve bu minâreden Âd gibi yüz binlerce düştüler, başı ve sırrı havaya verdiler.*

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ (İsrâ 17/70) ya'ni "Biz benî Âdem'i mükerrem kıldık" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan bu mükerremlik minâresinden Âd kavmi gibi, yüz binlerce efrâd-ı beşer düştüler ve hevâ-yı nefsânîlerine tâbi' olup, hayvanlık mertebesine sukūt ettiler, başlarını ve sırlarını ya'ni zâhirlerini ve bâtınlarını havaya verdiler, ya'ni boşu boşuna helâk vâdîsine saldılar.

سر نگون افتادگانرا زین منار   می‌نگر تو صد هزار اندر هزار

1370. *Sen bu minâreden binde yüz bin baş aşağı düşmüşlere bak!*
[1352]

Sen Hz. Âdem'e ve kendilerinden isyân zuhûr eden ba'zı âriflere bakıp muhâlefet tarafına gitme! Bu minâreden yüz binlerce baş aşağı düşen efrâd-ı beşere bak!

تو رسن‌بازی نمی‌دانی یقین   شکر پاها گو و می‌رو بر زمین

1371. *Sen muhakkak ip oyunculuğunu bilmiyorsun, ayakların şükrünü söyle ve yeryüzünde yürü!*

"İp oyunculuğu", ya'ni "cânbâzlık"tan murâd, evliyâya mekşûf olan hakāyık dâiresinde yürümek; ve "yeryüzünde yürümek"ten murâd, şerîat ve teklîfât-ı ilâhiyye dâiresinde yürümektir. Ya'ni, ey kimse! Kendilerine hakāyık-ı ahvâl münkeşif olan evliyâ gibi cânbâzlık cihetine gitme! Zîrâ sen bu ip oyunculuğunu bilmiyorsun. Cisminin ayaklarıyla şerîat ve teklîfât-ı ilâhiyye dâiresinde yürü ki, senin için emîn olan yol budur.

پر مساز از کاغذ و از که مپر   که دران سودا بسی رفتست سر

1372. *Kâğıttan kanat yapma ve dağdan uçma! Zîrâ o sevdâ içinde birçok baş gitmiştir.*

"Kâğıttan kanat"tan murâd, hayâldir. "Dağ"dan murâd, vücûd-i izâfîdir. Ya'ni, ey kimse! Evliyâyı taklîd hayâliyle bu vücûd-i izâfî dağının tepesinden uçma! Zîrâ bu vücûd-i izâfî âleminin îcâbı, zemîn-i şerîat üzerinde yürümektir. Bu taklîd etmek hayâli ve sevdâsı içinde birçok başlar kırılmış ve nâbûd olmuştur. Ve evliyâya taklîd câiz olmadığı I. cildin 1630 ve 1631 numaralarına müsâdif olan şu beyitlerde beyân buyurulnuş idi:

صاحب دل را ندارد این زیان   گر خورد او زهر قاتل را عیان

ز آن که صحت یافت و از پرهیز رست   طالب مسکین میان تب درست

Tercüme: "Eğer o öldürücü zehri âşikâre yese, gönül sâhibine bu ziyân tutmaz. Zîrâ sıhhat buldu ve perhîzden kurtuldu; tâlib-i miskîn ise, henüz sıtma içindedir."

Bu mukaddemâttan anlaşıldı ki, sâlike her husûsta kâmili taklîdden ictinâb ve kendi mertebesine göre fiilinin sonunu düşünmek lâzımdır.

گر چه آن صوفی پر آتش شد ز خشم   لیك او بر عاقبت انداخت چشم

1373. *Gerçi o sûfî öfkeden pür-âteş oldu, fakat o gözünü âkıbete attı.*

Nitekim, ırmak kenârında âbdest alırken tokat yiyen o sûfî her ne kadar o tokatı vurana karşı öfkeden pür-âteş kesildi ise de ona mukābele ettiği takdîrde zuhûru me'mûl olan fenâ netîceyi de gözünün önüne getirdi.

اول صف بر کسی ماند بکام   کو نگیرد دانه بیند بند دام

1374. *Saffın evveli, murâd ile bir kimse üzerine kalır ki, o tâneyi tutmaz, tuzağı görür.*

Ya'ni, murâdına nâil olanların ilk saffında kalan öyle bir kimse olur ki, tânenin, ya'ni vehle-i ûlâda his gözüyle gördüğü huzûzât ve lezzât-i cismâniyyeye meclûb olup atılmaz, o lezzetlerin ve hazların sonunda tutulacağı tuzağı görür. Meselâ, bu hayât-ı dünyeviyyede insanın murâdı sıhhat dâiresinde yaşamaktır. İçkinin evvel emirde verdiği haz ve neşveyi görüp ona mübtelâ olanlar, sonunda türlü hastalık tuzaklarına tutulurlar ve murâdları olan sıhhati kaybederler. Huzûzât-i sâire de buna makıystir. Binâenaleyh sonundaki bu tuzağı görenler, içkiden ve şerîatin mahzâ insanların mâddî ve ma'nevî fâidesi için men' ettiği sâir huzûzât-i nefsâniyyeden vazgeçip, dünyâda ve âhirette murâdlarına nâil olanların ilk saffında bulunurlar.

حبذا دو چشم پایان بین راد   که نگه دارند تن را از فساد

1375. *Ârifin son görücü olan iki gözü ne güzeldir! Zîrâ teni fesâddan hıfz ederler.*

"Râd", kerîm, cömerd, şecî', hakîm ve ârif ma'nâlarınadır. Ya'ni, ârif olan kimsenin sondaki tuzağı görücü olan iki gözü ne güzel gözlerdir! Zîrâ bu gözler her şeye ibretle bakmak için mâddî ve ma'nevî zararları görürler ve cismi fesâddan hıfz ederler. Beyt-i Mısrî-i Niyâzî:

Bir göz ki, onun olmaya ibret nazarında
Ol düşmanıdır sâhibinin baş üzerinde

آن ز پایان دید احمد بود کو   دید دوزخ را هم اینجا مو بمو

1376. *O Ahmed'in sonu görmesinden idi ki, o cehennemi mû-be-mû burada gördü.*

"Ân", zamîri "son görücü" olan iki göze raci'dir. "Dîd", masdar-ı tahfîfîdir, "görme ve görüş" ma'nâsınadır. "Mû-be-mû", "kılı kılına" demek olup "inceden inceye" ma'nâsınadır. Ya'ni, âriflerin o son görücü olan iki gözü, Nebiyy-i zîşânımız Ahmed (a.s.v.) Efendimiz'in görüşünden ümmet-i merhûmesine mevrûsdür. Zîrâ o hazret cehennemi bu dünyâda dahi inceden inceye gördü. Nitekim bu görüşteki verâseti hasebiyle Hz. Zeyd (r.a.) I. cildin 3568 numaralı beytinde:

جمله را چون روز رستاخیز من　　　فاش می‌بینم عیان از مرد و زن

Tercüme: "Ben kıyâmet günü gibi erkekten ve kadından cümleyi apaçık zâhiren görüyorum." Ve 3573 numaralı beyitte dahi:

دوزخ و جنات و برزخ در میان　　　پیش چشم کافران آرم عیان

Tercüme: "Ortada olan cehennemi, cennetleri ve berzahı kâfirlerin gözü önüne ıyânen getireyim!" buyurulmuş idi. Bu bâbdaki tafsîlât-i sâire o bahislerdedir.

دید عرش و کرسی و جنات را　　　تا درید او پردهٔ غفلات را

1377. *Arş ve Kürsîyi ve cennetleri gördü. Nihâyet o gafletlerin perdesini yırttı.*

Resûl-i Ekrem hazretleri Arş ve Kürsî ve cennetleri hep bu dünyâda gördü. Hattâ Zeyd hazretleri gibi ümmetinin müstaid olanlarının gözlerindeki gafletlerin perdesini yırttı ve onlar bu zevâhirin bevâtınını müşâhede ettiler.

گر همی خواهی سلامت از ضرر　　　چشم ز اول بند و پایان را نگر

1378. *Eğer zarardan selâmet istersen, gözü evvelden bağla ve sona bak!*

Ey mü'min! Eğer sen dünyâda ve âhirette zarardan selâmet istersen, bu his gözünü, bu âlemde evvelden gördüğü ezvâk ve huzûzât-i nefsâniyyeden kapa ve bu lezzât-i cismâniyyenin sonunda senin başına getireceği mâddî ve ma'nevî zararları ve belâları akıl gözüyle gör!

تا عدمها را ببینی جمله هست　　　هستها را بنگری محسوس پست

1379. *Tâ ki, yokları hep var göresin, varlara pest olan mahsûs bakasın!*

"Ademler"den murâd, adem-i izâfîdir ki, çekirdeğin içindeki ağaç gibi nüvede ve bâtında mevcûd ve fiilde ve zâhirde ma'dûmdür. "Var"lardan murâd,

vücûdât-i izâfiyye ve âlem-i taayyünde ve zâhirde olan eşyâdır; ve adem-i izâfî ile vücûd-i izâfî, vücûd-i mahz ile adem-i mahz arasında bir berzahtan ibârettir; ve bir cihetleri ademe ve bir cihetleri de vücûda nâzırdır. Ya'ni his gözünü değil, akıl gözünü kullan ki, adem-i izâfîde ve kuvvede ve bâtında olan şeyleri var göresin; ve vücûd-i izâfîyi ve âlem-i taayyünde ve zâhirde olan şeyleri saklı olan bir mahbûs göresin.

این ببین باری که هر کش عقل هست   روز و شب در جست وجوی نیستست

1380. [1362] *Bâri bunu gör ki, her o kimsenin ki aklı vardır, gece gündüz cüst ü cûsundadır.*

Ey mü'min! Eğer sende yokları var görecek kadar nazar-ı aklî hâsıl olmamış ise, bâri aklı olan ve akıl gözünü kullanan kimseleri gör ki, bu akıllılar gece ve gündüz yokun cüst ü cûsunda ve adem-i izâfîde olan şeyleri aramakta ve istemektedirler. Zîrâ adem-i izâfîde olan şeyler yok değildirler; ve kezâ vücûd-i izâfî âleminde olan şeylerde de vücûd-i müstakıl yoktur. Onlar ma'dûm hükmündedirler. Her ân âlem-i zâhirden âlem-i bâtına intikāl ederler ve vücûd-i hakîkî indinde bâkî olurlar. Nitekim âyet-i kerîmede مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ (Nahl,16/96) ya'ni "Sizin indinizde bitip kaybolan şey, Allâh'ın indinde bâkîdir" buyurulur.

در گدایی طالب جودی که نیست   در دکانها طالب سودی که نیست

1381. *Dilencilikte bir cûdün tâlibi kim değildir? Dükkânlarda bir fâidenin tâlibi kim değildir?*

Meselâ, bir dilenci kapı kapı dolaşıp henüz meydanda olmayan bir cûd ve keremin tâlibi olur ve adem-i izâfîde olan o cûd ve keremin zuhûrunu bekler; ve kezâ dükkânlarında bekleyen esnâf ve tâcirler henüz hâl-i ademde olan kârın ve fâidenin zuhûrunu isterler.

در مزارع طالب دخلی که نیست   در مغارس طالب نخلی که نیست

1382. *Tarlalarda bir dahlin tâlibi kim değildir? Ağaç dikilecek yerlerde bir hurma ağacının tâlibi kim değildir?*

"Mağâris", "mağres"in cem'i olup "ağaç dikilecek yerler" demektir. Ya'ni, tarlalarda çalışan rençberler henüz hâl-i ademde olan mahsûlün zuhûrunu isterler ve ağaç dikilecek mahallerde dahi, henüz yok olan hurma ağacının neşv ü nemâsını beklerler.

در مدارس طالب علمی که نیست　　　در صوامع طالب حلمی که نیست

1383. *Medreselerde bir ilmin tâlibi kim değildir? Savmaalarda bir hilmin tâlibi kim değildir?*

"Savmaa", "tekye ve manastır ve vahdet-hâne" demektir. Ya'ni, medreselere ve mekteblere devâm eden talebe henüz kendilerinde olmayan ilmin tâlibidirler; ve savmaalardaki âbidler dahi henüz kendilerinde olmayan "hilim" gibi hüsn-i ahlâkın tâlibidirler. Velhâsıl, bunların hepsi henüz yok olan şeylerin tâlibidirler.

هستها را سوی پشت افکنده اند　　　نیستها را طالبند و بنده اند

1384. *Varları arka tarafa bırakmışlardır; yoklara tâlibdirler ve bendedirler.*

Ya'ni, bu yukarıdaki beyitlerde gösterilen kimseler varları ya'ni vücûd-i izâfî âleminde mahsüs olan şeyleri arkalarına atmışlar ve yoklara teveccüh edip adem-i izâfî âleminden gelecek olan şeylerin tâlibi ve bendesi olmuşlardır.

زانکه کان و مخزن صنع خدا　　　نیست غیر نیستی در انجلا

1385. *Zîrâ ki sun'-ı Hudâ'nın ma'deni ve mahzeni incilâda yokluğun gayrı değildir.*

Ya'ni, zîrâ Hak Teâlâ hazretlerinin sun'-ı hakîmânesinin menba'ı ve hazînesi ancak adem-i izâfî âlemidir ve yokluktur; ve Hakk'ın san'atları hep bu menba'dan ve hazîneden çıkıp müncelî olur ve zuhûr eder. Bilcümle nüshalarda birinci mısrâ'da "sun'-ı Hudâ" vâki'dir. Fakat Konya Âsâr-ı Atîka Müzesi ittihâz olunan türbe-i şerîfenin Müdürü Yûsuf Bey fakîre yazdığı 25 Kânûn-ı evvel 935 târîhli mektûbunda demiştir ki:

"Burada Hz. Pîr'in sandûkasında olan bütün yazıları çıkardım ve Türkçe'ye tercüme ettim. Sandûkanın alt pervâzında birkaç *Mesnevî* beyti mahkûktür. Bunların birinci kelimeleri okunduğu için tekmîl beyitleri zabt ettim. Yalnız bir beytin birinci kelimesi kırılmış ve yerinde mevcûd olmadığından dolayı hangi cildde ve hangi serlevhalı hikâyede olduğunu bulamadım. Beyit şudur: [زانکه]کان و مخزن سر خدا. نیست غیر نیستی در انجلا [ya'ni "[Zirâ ki] sırr-ı Hudâ'nın ma'deni ve mahzeni incilâda yokluğun gayrı değildir."] Bu beyt-i şerîf hangi cildin hangi serlevhalı hikâyenin altında yazıldığını bildirir iseniz minnetdârınız olacağım."

Fakîr dahi cevâbını verdim. Bu mahkûkâttaki ibârelerin doğru olacağı tabîîdir. Binâenaleyh nüsha-i asliyyenin "sırr-ı Hudâ" olması lâzım gelir ve ma'nâca da muvâfıktır. Zîrâ henüz vücûd-i izâfî âleminde zâhir olmayan şeyler gizli oldukları için bittabi' sırr-ı Hudâ'dır. Vücûd-i izâfî âlemine gelip zâhir olan şeyler sun'-ı Hudâ olur. Binâenaleyh adem-i izâfî âlemi sırr-ı Hudâ'nın mahzeni ve menba'ı olmuş olurlar.

پیش ازین رمزی بگفتستیم ازین　　　　این و آنرا تو یکی بین دو مبین

1386. *Bundan evvel bundan bir remz söylemiş idik. Sen bunu ve onu bir gör, iki görme!*

Bundan evvel "Mevcûdu ve ma'dûmu bir gör!" diye bir işâret ve remz söylemiş idik. Binâenaleyh bu zâhiri ve o bâtını sen bir gör, iki görme! Zîrâ zâhirde olan şeyler bâtından gelmişlerdir. Birbirinden ayrı şeyler değildir.

گفته شد که هر صناعت گر رست　　　　در صناعت جایگاه نیست جست

1387. *Denilmiş oldu ki, her sınâatger ki, yetişti, sınâatte yok olan yeri aradı.*

Nitekim yukarıdaki rençber ve esnâf misâlleriyle diğer misâllerde denilmiş idi ki, yetişen her san'atkâr san'atını icrâ husûsunda o san'atın bulunmadığı yeri aradı. Rençber ekin bulunmayan tarlayı ve ağaç dikici ağaç bulunmayan, ağaç dikilecek yeri aradı.

جست بنّا موضعی ناساخته　　　　گشته ویران سقفها انداخته

1388. *Mi'mâr yapılmamış, vîrân olmuş, tavanları atılmış bir mevzi' aradı.*

"Bennâ", "binâ"dan mübâlağa ile ism-i fâildir; "binâ yapıcı ve mi'mâr" demektir. Ya'ni, bu yokluk ve ademe teveccühün misâlleri çoktur. Meselâ mi'mâr san'atını göstermek için yapılmamış, vîrân olmuş ve tavanları yıkılmış bir yer arar.

جست سقّا کوزهٔ کش آب نیست　　　　و آن دروگر خانهٔ کش باب نیست

1389. *Sakkā su olmayan bir küp aradı; ve o dülger kapısı olmayan bir ev aradı.*

"Sakkā", mübâlağa ile ism-i fâil olup, "su taşıyan kimse" demektir. Türkçe'de tahrîf ile "saka" derler. Ya'ni, saka dahi su olmayan bir boş küp aradı; ve dülger de san'atını icrâ için kapısı olmayan bir evi aradı; ve bunların hepsi ademe ve yokluğa teveccühten ibârettir.

وقت صيد اندر عدم بد جمله شان   از عدم آنگه گريزان جمله شان

1390. *Sayd vakti onlar da cümlesi ademde oldu. Ondan sonra onların cümlesi*
[1372] *ademden kaçıcı oldular.*

Ya'ni, herkes murâdını avlayacağı vakit, hep ademe ve yokluğa teveccüh etti. Taaccüb olacak şeydir ki, sonra hepsi de cismin ademinden ve yokluğundan ibâret olan ölümden kaçıcı oldu. Halbuki ölüm ve bu cism-i zâhirin yokluğu, الموت تحفة المؤمن ya'ni "Ölüm mü'minin tuhfesidir" hadîs-i şerîfi mûcibince Hakk'ın mü'mine bir hediyesidir. Nitekim cenâb-ı Pîr Efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 43. faslında şöyle buyururlar:

"Kabirde gördüğün birçok çürümüş kemikler ancak bir râhatın alâkadârıdır. Hoş ve sermest bir hâlde uyumuş ve o lezzet ve mestlikten haberdâr bulunmuştur. Nihâyet "Onun toprağı üzerinde hoş olsun!" dedikleri beyhûde değildir. İmdi eğer toprağın hoşluktan haberi olmasa idi, bunu nasıl söylerler idi?"

چون اميدت لاست زو پرهيز چيست   با انيس طبع خود استيز چيست

1391. *Mâdemki senin ümîdin "lâ"dır, ondan perhîz nedir? Kendi tab'ının enîsi ile nizâ' nedir?*

Yukarıdaki misâllerden anlaşıldığı üzere, mâdemki senin ümîdin "lâ"dır, ya'ni yok olan şey hakkındadır ve yokluktadır ve teveccühün hep yokadır, binâenaleyh yokluk hâli olan ölümden bu kadar perhîzin ve kaçman nedir? Kendi tab'ının enîsi ve ülfet ettiği bir şey olan o yokluğa karşı niçin nizâ' etmektesin ve aman, bana ölüm gelmesin, diye çalışmaktasın?

چون انيس طبع تو آن نيستی ست   از فنا و نيست اين پرهيز چيست

1392. *Mâdemki senin tabîatının enîsi o yokluktur, fenâdan ve yoktan bu perhîz nedir?*

Mâdemki senin tabîatının enîsi ve alıştığı şey o yokluktur, fenâdan ya'ni ma'nen fânî olmaktan ibâret olan mevt-i ihtiyârîden ve sûrî yokluktan ibâret olan mevt-i ıztırârîden bu perhîzin nedir? Senin bu perhîzin tab'ının ünsiyetine ve zâhirî ef'âline karşı bir tenâkuz ve zıddiyet teşkîl etmez mi? Bu beyitlerde hem mevt-i ihtiyârî ve hem de mevt-i sûrîye işâret buyurulur. Zîrâ mevt-i sûrî ile ölmeyenlere mevt-i sûrî ağır gelir; ve mevt-i ihtiyârî ile ölenler, mevt-i sûrînin âşığıdırlar.

Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz من بشرني بخروج الصفر بشرته بالجنة ya'ni "Safer ayının çıktığını bana müjdeleyen kimseyi cennet ile müjdelerim" buyurulur ki, Bu hadîs-i şerîf IV. cildde bir sürh olarak beyân buyurulmuş idi. Mâlûmdurki, Server-i âlem Efendimiz safer ayından sonra giren rebîu'l-evvel ayında intikāl buyurmuşlardır; ve kezâ cenâb-ı Pîr efendimizin hastalıkları zamânında Sadreddîn-i Konevî hazretleri iyâdetlerine gelip "Allâh Teâlâ size şifâ-yı âcil versin!" dediği vakit, Hz. Pîr cevâben: "Bundan sonra şifâ-yı âcil duâsı sizin olsun! Âşık ile ma'şûk arasında kıldan bir gömlek kalmıştır. İstemez misin ki, o gömlek dahi kalkıp nûr nûra vâsıl olsun!" buyurmuşlardır. Ve kezâ fakîr bir gün mürşidim Mesnevîhân Selânikli Es'ad Dede efendi hazretlerine *Mesnevî-i Şerîf*'e şerh yazılmasını niyâz ettim. Buyurdular ki: "*Mesnevî-i Şerîf*'in şerhi uzun senelere mütevakkıftır. Bakalım bizim o kadar ömrümüz var mı? Farzet ki, o kadar ömrümüz olsun, canımız sıkılmadan bu âlemde nasıl duracağız?" İşte, görülüyor ki, ölüme âşık olmak her yiğidin kârı değildir. Ve mevt-i sûrîden ürkenlerin irşâd-ı ibâd da'vâsına kıyâmları doğru değildir. İşte kâmil ile nâkısın mîzânı ancak bu ölümdür.

گر انيس لانهٔ اى جان بِسر   در كمين لا چرايى منتظر

1393. *Ey cân! Sır ile "lâ"nın enîsi değil isen, lâ pusunda niçin muntazırsın?*

Ey cân ve ma'nâdan ibâret olan insân! Sen bâtınen ve kalben "lâ"nın ya'ni yokun enîsi değil isen, yokluk pususunda oturup, niçin bu yokluktan zuhûr edecek olan avına ve murâdına muntazırsın?

زآنكه دارى جمله دل بر كَنْدهٔ   شَسْتِ دل در بحر لا اَفْكَنْدهٔ

1394. *Zîrâ mâlik olduğun şeyin cümlesinden gönlünü koparmışsın. Gönül oltasını lâ denizine bırakmışsın.*

Zîrâ ef'âl ve harekâtın ile sâbittir ki, bu vücûd-i izâfî âleminde mâlik olduğun eşyâ-yı zâhirin hepsinden gönlünü koparmışsın ve onları gönlünden çıkarıp gönül oltasını yokluk ve adem-i izâfî denizine atmışsın. O denizden balık mesâbesinde olan murâdlarını avlamak ile meşgūl olmuşsun.

پس گريز از چيست از بحر مراد   كه بَشَسْتَت صد هزاران صيد داد

1395. *Binâenaleyh murâd bahrinden kaçma nedendir? Zîrâ ki senin oltan yüz binlerce sayd verdi.*

Binâenaleyh murâd balıklarının deryâsı olan o adem-i izâfîden kaçmak nedendir? Halbuki senin o deryâya attığın kalbinin oltası birçok avlar avladı ve birçok murâd balıklarını o yokluk denizinden çıkardı.

از چه نام برگ را کردی تو مرگ　　　جادوئی بین که نمودت مرگ برگ

1396. *Sen azığa neden "ölüm" adını verdin? Sihirbâzlığı gör ki, sana azığı ölüm gösterdi.*

"Berg", burada "zâd ve zahîre ve azık" ma'nâsınadır; ve "azık"tan murâd, hayâttır. Ölüm her ne kadar adem ve yokluk görünür ise de, bâtınen varlıktır ve hayâttır. Nitekim âyet-i kerîmede وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (Ankebût, 29/64) ya'ni "Âhiret evi, elbet hayât evidir, eğer bilseler idi" buyurulur; ve bu âyet-i kerîmenin tefsîri V. cildin 3586 numaralı beytinden îtibâren Hz. Pîr tarafından açık bir sûrette beyân buyurulmuştur. Ya'ni sen azık mesâbesinde olan hayâta, mahzâ cismin yokluğunu ve fenâsını görüp, neden ölüm adını verdin? Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin ef'âl-i hakîmânesinin sihirbâzlığını gör ki, sana azığı ve hayâtı, ölüm ve varlığı, yokluk gösterdi. Beyt-i Hz. Pîr:

مرگ حیاتست و حیاتست مرگ　　　عکس نماید نظر کافری

Îzâhan tercüme: "Ölüm hayât-i uhrevîdir; ve bu hayât-i dünyâ hayât-i uhrevîye nazaran ölümdür. Fakat kâfirin nazarında aksi ve tersi görünür. O, dünyâ hayâtını hayât ve âhiret hayâtını ölüm görür."

هر دو چشمت بست سحر صنعتش　　　تا که جانرا در چه آمد رغبتش

1397. *Onun san'atının sihri senin iki gözünü bağladı, tâ ki, cânın rağbeti kuyuya geldi.*

Hak Teâlâ hazretlerinin san'at-ı hakîmânesinin gösterdiği sihir ve fevkalâdelik senin kalbinin iki gözünü kapadı ve örttü. Nihâyet senin cânının rağbeti ve muhabbeti kuyu mesâbesinde olan bu dar ve sıkıntılı dünyâya masrûf oldu ve ölümden son derece korkar bir hâle geldin.

در خیال او ز مکر کردگار　　　جمله صحرا فوق چه زهرست و مار

1398. *Onun hayâlinde Kirdigâr'ın mekrinden kuyunun fevki olan cümle sahrâ zehir ve yılandır.*

Bu dünyâ kuyusuna rağbet eden o cânın hayâlinde, fâil-i mutlak olan Hak Teâlâ hazretlerinin, cism-i insânînin fânî olup karanlık toprak altına gömülmesi gibi vaz' ettiği bir mekrden dolayı, bu kuyunun fevki olan âhiretin hayât ve rûhâniyet sahrâsı, zehirler ve yılanlar ile doludur. Binâenaleyh bu cânın gözü ancak topraktadır. Onun hayâli mezârın darlığı ve karanlığı ve cismin orada çürümesi ve hayvânlara ve haşerâta gıdâ olması ile meşgûldür. Bu ölüm vâsıtasıyla dünyâ kuyusundan kurtulup, geniş ve aydınlık ve latîf bir sâhaya çıktığını zihnine sığdıramaz.

لاجرم چهْ را پناهی ساختست　　　تا که مرگ او را بچاه انداختست

1399. *Şübhesiz, kuyuyu bir penâh yapmıştır, tâ ki, ölüm onu kuyuya atmıştır.*

İşte bu korkunç hayâlinden dolayı o cân bir karanlık ve dar kuyu olan bu dünyâyı kendine penâh ve sığınacak yer yapmıştır. Nihâyet kendinin bu kötü hayâlinden dolayı sûrî ölüm onu bu tabîat kuyusuna atmış ve o cân bu dünyâ hayâtına dört el ile sarılmış kalmıştır. Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 61. faslında bu ma'nâyı tavzîhen şöyle buyururlar:

"Sâhib-i ta'ziye mezârın etrâfını dolaşır ve duygusuz olan toprağın etrâfını tavâf eder ve takbîl eyler. Ya'ni o yüzüğü burada zâyi' ettim der. Halbuki hiç onu orada bırakırlar mı? Hak Teâlâ hikmet zımnında rûhu kalıp ile bir iki gün te'lîf için bu kadar san'at yaptı ve kudret ızhâr eyledi ki, eğer insan kalıbı ile berâber bir lahza mezârın içinde otursa, dîvâne olmak havfi vardır. Sûret tuzağından ve kokmuş kalıptan sıçramaması nasıl olur? Hiç orada kalır mı? Hak Teâlâ tahvîf için onu bir alâmet kıldı, tâ ki, insanların kalbinde vahşet-i kabirden ve toprağın zulmetinden bir korku peydâ ola! Nitekim yolda bir mevzi'de bir kervânı vurduklarında "Burası makām-ı havfdir" diye, alâmet olmak üzere iki üç taş birbiri üstüne vaz' ederler. Bu mezârlar dahi mahall-i hatar için böylece bir alâmet-i mahsûsedir. O korku onlara te'sîrlidir."

آن چه گفتم از غلطهات ای عزیز　　　هم برین بشنو دَمِ عطار نیز

1400. [1382] *O şeyi ki, senin galatlarından söyledik, ey azîz! Yine bunun üzerine Attâr'ın kelâmını dahi dinle!*

Ya'ni, ey zâhir gözünü kullanıp bu gözün görüşü üzerine hükmeden kimse! Biz senin yanlış ve galat olan düşüncelerini ve boş hayâllerini buraya kadar söyledik. Fakat bu ma'nâyı tekrâr senin nazarında tecessüm ettirmek için

Ferîdüddîn-i Attâr (k.s.) hazretlerinin *Musîbet-nâme*'sinin 30. makālesinin sonunda beyân buyurduğu bir kıssayı nakil ediyoruz. Bunu da dinle!

قصهٔ سلطان محمود و غلام هندو

Sultân Mahmûd'un ve gulâm-ı Hindû'nun kıssası

رحمة الله عليه گفته است ذکر شه محمود غازی سفته است

1401. *Rahmetullâhi aleyh demiştir. Şâh Mahmûd Gāzî'nin zikrini delmiştir.*

Bu kıssayı Attâr (r.a.) *Musîbet-nâme*'sinde yazmış ve Gāzî Sultân Mahmûd-ı Gaznevî'nin inci ve cevher gibi olan menkıbesini keskin kalemi ile delmiştir.

کز غزای هند پیش آن همام در غنیمت اوفتادش یك غلام

1402. *Şöyle ki: Hind gazâsından o hümâmın önüne ganîmette bir gulâm düştü.*

O kıssa budur ki, Sultân Mahmûd-ı Gaznevî'nin Hindistân putperestlerine karşı yaptığı bir gazâda ve harbde o büyük sultânın önüne kâfirlerden aldığı ganîmet içinde bir mürâhık çocuk esîr olarak düştü.

پس خلیفه ش کرد و بر تختش نشاند بر سپه بگزیدش و فرزند خواند

1403. *Sonra onu halîfe yaptı, taht üzerine oturttu. Onu asker üzerine intihâb etti ve "oğul" ta'bîr etti.*

Çocuğu pek zekî ve fatîn gördüğü için, onu kendisine halîfe veliyy-i ahd yaptı ve taht üzerine oturttu; ve onu askerleri üzerine âmir olarak intihâb etti ve "oğlum" diye de çağırdı.

طول و عرض و وصف قصه تو بتو در کلام آن بزرگ دین بجو

1404. *Kıssanın tûlünü ve arzını ve vasfını kat kat o dîn ulusunun kelâmında iste!*

Bu kıssanın enine boyuna olan tafsîli o dîn büyüğünün *Musîbet-nâme*'sinde münderiçtir. Biz burada hülâsasını söyleyeceğiz.

حاصل آن كودك برين تخت نُضَارْ   شَسْتَه پهلوى قُباد شهريار

1405. *Elhâsıl o çocuk bu altın taht üzerinde büyük şehriyârın yanında oturmuş.*

"Nudâr", altın demektir; ve ba'zılarının indinde "hâlis altın ve her şeyin hâlisi ve iyisi" ma'nâsınadır. Burada "taht-ı nudâr"dan murâd, altın işlemeli ve kakmalı taht ma'nâsına olmak münâsibdir. "Şeste", "nişeste"nin muhaffefidir.

گريه كردى اشك مى‌راندى بسوز   گفت شه او را كه اى پيروز روز

1406. *Ağlar idi, harâretle göz yaşı sürerdi. Şâh ona dedi ki: "Ey mes'ûd günlü!"*

Ya'ni, çocuk taht üzerinde bu devlet ve saâdet içinde ağlar ve gözlerinden harâretle yaşlar akıtırdı. Şâh Mahmûd ona dedi: "Ey mes'ûd günlü!".

از چه گريى دولتت شد ناگوار   فوق املاكى قرين شهريار

1407. *"Neden ağlarsın? Sana devlet acı mı oldu? Mülklerin fevkindesin, şehriyârin karînisin."*

"Nâ-güvâr", acı ve hazma lâyık olmayan şey. Ya'ni, "Bu nâil olduğun devlet sana acı mı geldi ve hazm edemiyor musun? Halbuki sen bütün malların ve mülklerin üstündesin. Muktedir bir pâdişâhın taht üzerinde karîni ve musâhibisin."

تو بر اين تخت و وزيران و سپاه   پيش تختت صف زده چون نجم و ماه

1408. *"Sen bu taht üzerindesin ve vezîrler ve askerler senin tahtının önünde yıldız ve ay gibi saf bağladı."*

گفت كودك گريه ام زآن است زار   كه مرا مادر در آن شهر و ديار

1409. *Çocuk dedi: "Benim şiddetle ağlamam ondan dolayıdır ki, o şehir ve diyârda benim anam:"*

"Zâr", kesret edâtı olup "giryeem zâr", "çok ve şiddetle ağlarım" demek olur. Ya'ni çocuk dedi ki: "Ey benim kerîm olan şâhım! Benim böyle çok ağlamam onun içindir ki, Hind diyârında ve sâkin olduğun şehirde benim anam:"

از توم تهدید کردی هر زمان　　بینمت در دست محمود آرسلان

1410. [1392] *"Seni Arslan Mahmûd'un elinde göreyim! diye her zamân beni senden tehdîd ederdi."*

Ya'ni, "Anam bana öfkelendiği vakit: "Âh, seni ben Arslan Mahmûd'un pençesine düşmüş göreyim!" diye her zaman beni seninle korkutur idi."

پس پدر مر مادرم را در جواب　　جنگ کردی کین چه خشمست و عذاب

1411. *"Sonra babam anama cevâbda nizâ' edip derdi ki: "Bu ne öfke ve gazâbdır!"*

می‌نیابی هیچ نفرین دگر　　زینچنین نفرین مهلك سهلتر

1412. *"Bu mühlik bedduâdan daha ehven, hiç başka bedduâ bulamıyor musun!"*

سخت بی‌رحمی عجب سنگین دلی　　که بصد شمشیر او را قاتلی

1413. *"Pek merhametsizsin, acîb taş yüreklisin! Zîrâ onu yüz kılıç ile öldürücüsün!"*

Ya'ni, "Bu korkunç bedduâ ile oğlunun yüz kılıç darbesiyle öldürülmesini istiyorsun!"

من ز گفت هر دو حیران گشتمی　　در دل افتادی مرا بیم و غمی

1414. *"Ben her ikisinin sözünden hayrân olurdum. Benim gönlüme bir gam ve korku düşerdi."*

تا چه دوزخ خوست محمود ای عجب　　که مثل گشتست در ویل و کرب

1415. *"Ey aceb, hattâ Mahmûd ne kadar cehennem huyludur ki, veylde ve kürebde mesel olmuştur!"*

"Veyl", "vay" demek gibi nidâ-yı tefcî' ve zulüm ve sıkıntı ve cehennemde bir sahrânın ismidir; "küreb", gam[lar] ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ben anamdan babamdan Sultân Mahmûd-ı Gaznevî aleyhindeki bu sözleri işittiğim vakit, hayret edip derdim ki: "Acîb şey, bu Mahmûd ne derece cehennem huylu bir adamdır ki, zulümde ve gamda halkın diline düşüp darb-ı mesel olmuştur!"

من همی لرزی دمی از بیم تو　　غافل از اکرام و از تعظیم تو

1416. *"Ben senin ikrâmından ve ta'zîminden gâfil olarak senin korkundan titrer idim."*

مادرم کو تا ببیند این زمان　　　　مر مرا بر تخت ای شاه جهان

1417. *"Ey cihânın şâhı! Benim anam nerede? Şimdi beni taht üzerinde görsün!"*

Ya'ni, "Beni senden korkutan anam neredir ki, şimdi gelsin de benim taht üzerinde oturduğumu görsün ve senin hakkında beslediği o fenâ hayâlden vazgeçsin!"

فقر آن محمود تست ای بی‌سِعَت　　　　طبع ازو دائم همی ترساندت

1418. *Ey siatsiz, fakr senin mahmûdundur; tab' dâimâ seni ondan korkutur.*

"Seat", sînin fethi ve ["siat"] kesriyle "genişlik ve zenginlik ve tâkat" ma'nâlarınadır. Burada "fikir ve kalb darlığı"na işâret buyurulur. "Fakr"dan murâd, yukarıdan beri beyân buyurulan adem-i izâfîye ve yokluğa ihtiyâcdır. Bu yokluk ya mevt-i ihtiyârî veyâ mevt-i ıztırârî ile olur. Ya'ni, ey kalbi ve fikri dar olan kimse! Bu yokluk, lutuf ve keremde Sultân Mahmûd-ı Gaznevî'ye benzer. Senin anan mesâbesinde olan tabîatın dâimâ seni o fakrdan ve yokluktan korkutur ve mevt-i ihtiyârî ile mevt-i ıztırârîyi nazarına fenâ gösterir.

گر بدانی رحم این محمود راد　　　　خوش بگویی عاقبت محمود باد

1419. *Eğer râd olan bu Mahmûd'un merhametini bilsen, "Âkıbet Mahmûd olsun!" sözünü hoş söylersin.*

"Râd", "cömerd" demektir. Ya'ni, eğer sen bu Mahmûd-ı Gaznevî mesâbesinde olan cömerd fakrın sana karşı olan merhametini bilsen, sevine sevine "Benim âkıbetim bu Sultân Mahmûd gibi olan fakr olsun!" dersin.

فقر آن محمود تُست ای بیم دل　　　　کم شنو زان مادر طبع مضل

1420. [1402] *Ey korkak gönüllü! Fakr senin Mahmûd'undur. Mudill tabîat anasından az dinle!*

Ya'ni, ey korkak gönüllü sâlik! Fakr senin Sultân Mahmûd'un gibidir. Şaşırtıcı olan tabîat anasından o sultân-ı fakrın zemmini az dinle! "Az dinle!" ta'bîriyle sâhib-i telvîn olan sâlike hitâb buyurulur. Zîrâ, sâhib-i telvîn bulunduğu hâlin ahkâmına mağlûb olur. Bu hâl içinde nefsinin fakrdan tenfîrini ve tehdîdini dahi dinler ve müteessir olur. Binâenaleyh "Az dinle!" demek, "Bu telvîn içinde çok kalma ve bu ma'nâda hâl-i temkîne rücû' et!" demek ma'nâsını mutazammın olur.

چون شکار فقر گردی تو یقین همچو کودك اشك باری یوم دین

1421. *Vaktâki sen fakrın şikârı oldun, muhakkak yevm-i dînde çocuk gibi göz yaşı yağdırırsın.*

"Yevm-i dîn", "kıyâmet günü" demektir ki, burada hem fenâ-fillâh ve mevt-i ihtiyârîye ve hem de mevt-i ıztırârîye işâret buyurulur. Zîrâ fenâ-fillâh mertebesi bir kıyâmet olduğu gibi, من مات فقد قامت قيامته ya'ni "Ölen kimsenin kıyâmeti koptu" hadîs-i şerîfi mûcibince mevt-i ıztırârî dahi bir kıyâmettir. Ya'ni, vaktâki Sultân Mahmûd gulâm-ı Hindû'yu şikâr ettiği gibi, fakr sultânı ve adem-i izâfî dahi seni mevt-i ihtiyârî veyâ mevt-i ıztırârî ile şikâr etti; ve telvînden kurtulup bu fakra şikâr oldun. Muhakkak, yevm-i dînde ya'ni bu kıyâmetlerde Hindû çocuğu gibi taht-ı fakr üzerinde göz yaşı dökersin ve dersin ki: "Ben şimdi cismimin hükmü altından çıktım. Sultân-ı fakr tahtı üzerindeyim. Gelsin de o ana mesâbesinde olan cisim benim nâil olduğum lutfu görsün!"

گر چه اندر پرورش تن مادرست لیك از صد دشمنت دشمن ترست

1422. *Gerçi cisim, beslemekte anadır. Fakat sana yüz düşmandan daha düşmandır.*

Ey sâlik! Gerçi cisim, bu âlem-i tabîat içinde senin şahsiyetini beslemek ve terbiye etmek husûsunda bir ana gibidir. Fakat seni devlet ve saâdet-i fakrdan tenfîr ettiği ve yokluğu zemmettiği için sana yüz düşmandan daha düşmandır.

تن چو شد بیمار دارو جوت کرد ور قوی شد مر ترا طاغوت کرد

1423. *Vaktâki cisim hasta oldu, seni ilâç arayıcı etti; ve eğer kavî olursa seni azgın etti.*

Görmez misin, cisim hasta olduğu vakit seni doktorların kapısına koşturup ilâç arayıcı etti; ve tedâvî netîcesinde sağlamlaşır ve kuvvet bulursa senin her türlü şehvetlerini tahrîk edip seni azdırdı. Nitekim Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 70. faslında şöyle buyururlar:

"Hak ile kul arasında hicâb ikidir, bâkî hicâblar bundan zâhir olur. O da sıhhat ve maldır. Sahîhu'l-beden olan kimse "Hani Hak? Bilmiyorum ve görmüyorum!" der. Kendisinde bir maraz peydâ olunca "Yâ Allâh, yâ Allâh" demeye başlar ve Hak ile hemrâz olup tekellüm eder. Binâenaleyh gördün ki, o sıhhat onun hicâbı idi ve Hak, o maraz tahtında gizlenmiş idi. Ve bir adamın

ne kadar malı ve kuvâsı varsa, o kadar esbâb ve murâdâtını müheyyâ kılar ve gece ve gündüz onunla meşgûl olur. Bî-nevâlık teveccüh edince nefis zayıf olup Hak etrâfında dolaşır." "Tâğût", mübâlağa ile tuğyân edici demektir. Türkçesi "ziyâde azgın" demek olur."

چون زرهٔ دان این تن پر حیف را نی شتا را شاید و نی صیف را

1424. *Pür-hayf olan cismi zırh gibi bil! Ne kışa yarar ve ne yaza!*

"Hayf", "zulüm" demektir; ve zulüm, lügatte bir şeyi mahallinin gayrına koymaktır. Cisim ise varlığı Hakk'a değil, kendisine isnâd edip varlık ve enâniyet da'vâsında bulunduğundan zâlim ve pür-hayf olur. "Kış"tan murâd, vücûd-i izâfî âlemi olan âlem-i cemâddır; ve "yaz"dan murâd, fenâ-fillâh mertebesidir. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 13. faslında Hz. Pîr şöyle buyururlar:

"Bu âlem kıştır. Cemâdâta niçin "cemâd" diyorlar? Zîrâ müncemiddirler. Bu taşlar ve dağlar ve vücûdu setr eden elbise hep müncemiddir; ve eğer kış mevcûd değil ise, âlem niçin müncemiddir? Âlem ma'nâ-yı basîttir, görünmez. Ammâ havanın ve soğunun mevcûdiyetini te'sîr ile bilmek mümkindir. Bu cümle âlem şitâ faslı gibidir. Zîrâ cümlesi müncemiddir. Nasıl şitâdır? Şitâ-yı aklîdir, şitâ-yı hissî değildir. O havâ-yı ilâhî geldiği vakit dağlara erime keyfiyeti ârız olur. Âlem su olur. Nitekim temmuzun sıcağı gelince bütün donmuşlar erir. Kıyâmet gününde o hava geldiği vakit hep bu müncemidler erir."

Yine aynı faslın diğer bir fıkrasında dahi şöyle buyururlar:

"İş endîşelerindir. Sûretlerin kâffesi tâbi' ve âlettirler; ve endîşe olmayınca muattaldırlar ve cemâddırlar. Böyle olunca sûreti gören kimse cemâd demektir. O kimse ma'nâya yol bulamaz."

Ya'ni pür-zulüm olan bu cisim harb meydânında giyilen zırha benzer. Bu zırh kış vaktinde insanı ısıtmadığı gibi, yazın da sıcağı men' edemez. Bu zırha müşâbih cisim dahi, matlûb olan aşk-ı ilâhî harâretini veremez ve fenâfillâh mertebesinde de aşk-ı ilâhî harâretini men' edemez. Binâenaleyh ne kışa yarar, ne de yaza yarar. Yalnız nefis ve şeytan ile mücâhede ve muhârebe meydânında fâidesi vardır.

یار بد نیکوست بهر صبر را که گشاید صبر کردن صدر را

1425. *Kötü dost sabır için iyidir. Zîrâ sabretmek sadrı açar.*

"Kötü dost"tan murâd, cisimdir. Ya'ni, kötü dost olan cisim hevâ-yı nef-

sânîye ve ilkāât-ı şeytânîye karşı sabır için iyidir ve fâidelidir. Zîrâ şehevât-i cismâniyyeye sabretmek sadrı ve kalbi açar. Nitekim الصبر مفتاح الفرج ya'ni "Sabır sürûrun anahtarıdır" buyurulmuştur.

صبر مه با شب منور داردش　　صبر گل با خار اذفر داردش

1426. *Ayın geceye sabrı onu münevver tutar; gülün dikene sabrı onu keskin kokulu tutar.*

"Sabır", nefsi ceza' ve ferağdan habsetmektir. "Ay"dan murâd, rûh ve "gece"den murâd, zulmet-i tabîattir. "Gül"den murâd, yine rûh ve "diken"den murâd, cisimdir. Ya'ni, rûh-ı insânî tabîat karanlığı ve gecesi içinde o tabîatin ahkâmına tâbi' olmaktan sabrederse, parlak olup o rûhun ahkâmı zâhir olur; ve keza gül gibi olan rûh, diken gibi olan cismin müştehâsına karşı sabrederse bu sabır o rûhu kuvvetlendirip cisim içinde latîf olan âsârını gösterir. "Ezfer", "keskin kokulu" demektir.

صبر شیر اندر میان فَرْث و خون　　کرد او را ناعش ابْن اللَّبون

1427. *Sütün gübre ile kan arasında sabrı onu deve yavrusunun nâişi etti.*

"Fers" (فرث), bağırsak içindeki pislik; "nâiş", "na'ş" masdarından "ref' edici" demektir. "İbnü'l-lebûn", iki yaşını bitirip üç yaşına giren deve yavrusuna derler. Ya'ni, nitekim sütün pislik ve kan arasında nefsini habsetmesi, o sütü, deve yavrusunu yükseltici ve büyütücü etti. Bunun gibi bu gübre yığını olan cisim içinde rûhun nefsi habsetmesi dahi, onu makāmât-ı âliyeye urûc ettirir. Bu beyt-i şerîfte sûre-i Nahl'de vâki' وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ (Nahl, 16/66) ya'ni "Muhakkak sizin için hayvânât-ı ehliyyede elbet ibret vardır ki, size karnında olan pislik ve kan arasından hâlis bir süt içirir. İçenlerin boğazından kolayca kayar" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

صبر جمله انبیا با منکران　　کردشان خاص حق و صاحب قران

1428. *Bütün peygamberlerin münkirlere sabrı, onları Hakk'ın hâssı ve sâhib-kırân etti.*

Ya'ni, sabır o kadar fâideli bir şeydir ki, peygamberler münkirlerin ezâ ve cefâlarına sabrettikleri için, o sabır onları hâs kulları ve dünyâda ve âhirette iyi bahtlı pâdişâh yaptı.

هر کرا بینی یکی جامهٔ درست   دانکه او آنرا بکسب و صبر جست

1429. *Her kimin sağlam libâsını görürsen bil ki, o onu kazanç ve sabır ile istedi.*

Her kimin arkasında yeni ve sağlam libâs görürsen, bil ki, o kimse libâsı râhatını fedâ ederek ve zahmete sabrederek para kazanmak sûretiyle aradı ve istedi ve buldu.

هر کرا دیدی برهنه و بی‌نوا   هست بر بی‌صبریٔ او آن گُوا

1430. [1412] *Her kimi çıplak ve azıksız gördün ise, o onun sabırsızlığı üzerine şâhiddir.*

Her kimi zâhirde çıplak ve yiyecek ve içecekten mahrûm gördün ise, bil ki bu hâl, onun çalışmak zahmetine karşı sabırsızlığına şehâdet eder. Ve keza bâtında bir hâl tahsîl edememiş olan bir sâliki gördün ise, bil ki onun bu hâli, o kimsenin mürşidinin emri dâiresinde hareket ve nefsinin müşteheyâtına sabredemediğine şâhiddir.

هر که مستوحش بود پر غصه جان   کرده باشد با دغایی اقتران

1431. *Her kimin cânı pür-gam olarak müstevhaş olursa, hîlekâra iktirân etmiş olur.*

"Degā", hîle. Âtîdeki beyit "yâ"nın nisbet için olduğuna delâlet eder. Binâenaleyh "degāyî", "hîlekâr" demek olur. "Müstevhaş", ürkmüş demektir. Ya'ni, her kimin cânı pür-gam ve ziyâde kederli olarak ürkmüş bir hâlde bulunursa, bil ki o kimse hîlekâra iktirân etmiş ve yaklaşmış ve onunla dostluk etmiş ve ondan vefâsızlık görüp bu vefâsızlığa karşı sabredememiş olduğu için onun cânına bu keder ve gam müstevlî olmuş olur. Nitekim Şâh-ı Nakşbend hazretleri mürîdlerine "Bu beyti ezberleyin, çok fâidesini görürsünüz!" buyurmuştur. Beyit:

نیکوانرا دوست دارد وهر که باشد در جهان   کر بدان را دوست داری گوی بردی از میان

"Cihânda her kim olursa iyileri dost tutar ve sever. Eğer kötüleri dost tutarsan ortadan topu kaptın, ya'ni çaldın düdüğü!"

صبر اگر کردی و الف بی وفا   از فراق او نخوردی این قفا

1432. *Eğer vefâsızın ülfetinden sabrede idin, onun firâkından bu kafayı yemez idin.*

"İlf", "me'nûs olmak" demektir. Ya'ni, eğer vefâsız hîlekârın ve dost görünen düşmanın ülfetine ve ünsiyetine sabrede idin, onun senden ayrılmasından dolayı bu gam ve elem kafasını ve tokatını yemez idin. Zîrâ bildin ki, böyle bir karînin ve enîsin ayrılması baştan bir musîbetin ve belânın def' olup gitmesidir. "Vefâsız"dan murâd, hîlekâr ve zâhirî bir dost olursa, riyâkâr bir dost olur; ve eğer bâtına ma'tûf olursa, vücûd-i izâfî âleminde rûha refîk olan cisim olur. Ya'ni, ey rûh-ı insânî! Eğer sen, sana bir vefâsız refîk ve dost olan cismin ezâsına riyâzat ve mücâhede ile sabrede idin, onun mevt-i ıztırârî ile olan ayrılığını düşünerek böyle gam ve elem tokatlarını yemez idin.

خوی با حق ساختی چون انگبین   با لبن که لا أُحِبُّ الآفلین

1433. *Huyu süt ve bal gibi, Hak ile düzdün. Derdin ki: "Ben âfil olanları sevmem!"*

"Huyu Hak ile düzmek"ten murâd, "Sabûr" ism-i şerîfinin hükmü ile ahlâklanmak demektir. Ya'ni ey sâlik! Eğer sen vefâsızlara karşı sabredip kalbini onların muhabbetlerinden hâlî kıla idin ve onların firâkından müteessir olmasa idin, Hak Teâlâ'nın "Sabûr" ism-i şerîfiyle mütehallık olmuş olur idin; ve ünsiyetin Hak ile olmuş olur idi ve İbrâhîm (a.s.) gibi derdin ki: Hakk'ın gayrı olan şeylerin cümlesi fânî ve zâildir; ve ben kaybolanları sevmem ki, onların üfûllerinden ve ayrılıklarından müteessir olayım!"

لاجرم تنها نماندی همچنان   کآتشی مانده براه از کاروان

1434. *Şübhesiz, yolda kervândan kalmış bir ateş gibi tenhâ kalmaz idin.*

Ey cân! Sen Hakk'ın gayrı olanları kendine dost ittihâz ettiğin için, bilâhare onların sana karşı vefâsızlığı sâbit oldu ve senden ayrıldılar. Sen yolda bir kervânın yakıp bıraktığı bir ateş bakıyyesi gibi yapyalnız kaldın ve kendi kendine yanıp kül oldun. Meselâ insanlara muhabbet ettin, ölüp gitti[ler]. Mala ve eşyâya muhabbet ettin, hırsız çaldı ve yangın yaktı; ve sâir sûretle telef oldu. Cisminin kuvvetine ve tenâsübüne muhabbet ettin, hastalık geldi, o kuvvet gitti ve a'zâ-yı mütenâsibende ârızalar zuhûr etti. Velhâsıl Hakk'ın gayrı olan bu şeyler seni yalnız bıraktılar.

چون ز بی‌صبری قرین غیر شد   در فراقش پر غم و بی‌خیر شد

1435. *Vaktâki sabırsızlıktan gayrın karîni oldun, onun firâkında pür-gam ve hayırsız oldun.*

Senin bunlara karîn olman ve muhabbet etmen, nefsinin arzûlarına karşı sabredememenden dolayı vâki' oldu. Vaktâki bu sabırsızlıktan dolayı Hakk'ın gayrı olan bu eşyâya karîn oldun ve muhabbet ettin, onların senden birer sûretle ayrılmaları yüzünden böyle son derece gamlı ve hayr-ı ma'nevîden ârî kaldın. Ve menâkıb-ı Hz. Pîr hakkında *Nefahâtü'l-Üns*'te şu fıkralar münderiçtir:

"Bir gün Hz. Mevlânâ, ashâbından birisini gamlı gördü. Buyurdu ki: "Bütün gönül darlığı bu âleme gönül bağlamaktandır. Her dem bu cihândan âzâd olmalı ve kendini gayb bilmelisin! Her renge baktığın ve her lezzeti tattığın vakit, bil ki ona kalmayacaksın!"

صحبتت چون هست زرّ ده دهی   پیش خائن چون امانت می دهی

1436. *Mâdemki senin sohbetin Dehdehî altını gibidir, niçin hâinin eline emânet koyarsın?*

"Dehdehî", ayarı tam hâlis altın demektir (*Burhân*). Ya'ni, ey sâlik! Senin Hak ile sohbetin ve ünsiyetin hâlis altın gibidir ve Hakk'ın gayrı olan cismin ve cismâniyet âlemindeki şeylerin hepsi vefâsızdır ve dâimâ seni terk etmeye müheyyâdırlar. Niçin bu hâlis altın gibi sohbetini ve ünsiyetini bu vefâsız olan cisme hasr ediyorsun? Ve sende emânet-i ilâhiyye olan rûhânî sıfatları bu vefâsız cismâniyet âlemine emânet bırakıyorsun? Zîrâ o vefâsız ve hâin olan cismin bu emânetleri sû'-i isti'mâl ile telef eder ve kendi sıfatları altında ezer.

خوی با او کن کامانتهای تو   ایمن آید از اُفول و از عتُو

1437. *Onunla huy et ki, senin emânetlerin üfûlden ve tecâvüzden emîn gelsin!*

"Üfûl", kaybolmak; "utû (utüvv)", burada "tecâvüz etmek" ma'nâsınadır. Ya'ni, mâdemki Hakk'ın gayrı olan şeylerin hep vefâsızdır ve hâindir, binâenaleyh sen Hakk'ın gayrı olan cismâniyet âleminden yüz çevirip Hak ile ünsiyet et ki, senin bu emânetlerin kaybolmaktan ve tecâvüzden emîn olsun!

خوی با او کن که خو را آفرید   خویهای انبیا را پرورید

1438. *Onunla huy et ki, huyu yarattı; enbiyânın huylarını besledi.*

"Huy", hulk ve tabîat ve âdet ma'nâlarınadır. "Hûy kerden", "âdet ve ülfet etmek" demek olur. Ya'ni, Hak Teâlâ ile ülfet et ki, huyları ve sıfatları o yarattı ve peygamberlerin huylarını besleyip onları kendi ahlâk-ı ilâhiyyesi mertebesine yükseltti. Bu ma'nâya binâen hadîs-i şerîfte تخلقوا باخلاق الله ya'ni "Ahlâk-ı ilâhiyye ile ahlâklanınız!" buyurulur.

برهٔ بدهی رمه بازت دهد　　　پرورندهٔ هر صفت خود رب بود

1439. *Bir kuzu verirsen senin tarafına sürü verir. Her sıfatı besleyici muhakkak Rab olur.*

"Berre", "kuzu" demektir. Burada rûhtan kinâyedir. "Reme", "sürü" demek olup sıfât-ı rûhâniyyeden kinâyedir. "Bâz", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "taraf ve doğan" ma'nâları melhûzdur. Tercüme "taraf" ma'nâsına göredir. "Doğan" ma'nâsına olduğu vakit "reme-i bâz" terkîb-i izâfî olup "doğan sürüsü" demek olur; ve bundan murâd, yine rûhânî sıfatlar olur ki, insân-ı kâmil doğan kuşu gibi olan bu sıfatlar ile gâfil insanların rûhlarını avlayıp şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın huzûruna götürür. Ya'ni, ey kimse! Eğer sen rûhunu Hakk'a teslîm edersen, senin tarafına rûhun sıfatlarını verir. Yâhud sana doğan gibi avlayıcı olan rûh sıfatlarının sürüsünü ihsân eder. Zîrâ her bir sıfatı besleyici muhakkak Rabbü'l-âlemîn olan Hak Teâlâ'dır.

بره پیش گرگ امانت می‌نهی　　　گرگ و یوسف را مفرما همرهی

1440. [1422] *Kuzuyu kurdun önüne emânet koyuyorsun. Kurda ve Yûsuf'a yoldaşlık emretme!*

Ey kimse! Halbuki sen işin tersini yapıyorsun. Kuzu gibi olan rûhunu kurt gibi olan cisminin ve cismânî olan kimselerin önüne emânet bırakıyorsun. Kurt gibi olan cisim ve cismânî kimse ile Yûsuf (a.s.) gibi sâhib-i cemâl olan rûha yoldaşlık ve arkadaşlık emretme!

گرگ اگر با تو نماید روبهی　　　هین مکن باور که ناید زو بهی

1441. *Eğer kurt sana bir tilki görünürse, sakın inanma! Ondan iyilik gelmez.*

Ya'ni, eğer kurt gibi cismâniyetin ve nefsâniyetin ve cismânî olan kimse sana bir tilki gibi ehemmiyetsiz görünür ve sana karşı yaltaklanırsa, sakın inanma! Zîrâ senin cisminden ve nefsinden ve cismânî olan kimselerden sana iyilik ve hayır gelmez.

جاهل ار با تو نماید هم دلی　　　عاقبت زخمت زند از جاهلی

1442. *Eğer câhil sana hem-dillik gösterse, âkıbet câhillikten dolayı sana zahm vurur.*

Bu beyt-i şerîfte cisimden, cismânî ve nefsânî olanların hâline intikāl buyurulur; ve bundan murâd, mürşidlik da'vâsında bulunan nefsânî kimseler-

dir. "Hem-dil", efkârı berâber olan dost ve muhib demektir. Ya'ni, eğer mürşidlik da'vâsında bulunan câhil ve nefsânî olan kimse, sana dostluk gösterse, câhilliğinden dolayı âkıbet sana darbe vurur ve senin kalbine bir yara açar.

او دو آلت دارد و خنثی بود　　　فعل هر دو بی‌گمان پیدا شود

1443. *O iki âlet tutar ve hünsâ olur. Onun her iki fiili şübhesiz zâhir olur.*

"Hünsâ", hem zekeri ve hem de ferci olan kimse demektir. "İki âlet"ten murâd bunlardır. Böyle bir kimsenin zekerinde fa'âliyet ve kendisinde erkeklik şehveti zâhir olursa, şer'an erkek hükmünde olup, kadın alabilirler; ve eğer fercinde fa'âliyet ve kendisinde kadınlık şehveti zâhir olursa, şer'an kadınlığına hükmolunup, kocaya varır; ve eğer her iki âlet-i tenâsülde fa'âliyet zâhir olursa, ona fıkhen "hünsâ-yı müşkil" derler. Böyle bir kimseye hem karı almak ve hem de kocaya varmak lâzım gelir. Binâenaleyh onun hâli müşkil olur. Ma'lûmdur ki, şer'an mîrâsta kadınlar bir hisse ve erkekler iki hisse alacaklarından, bu hâl içinde bu hünsânın kadın gibi mi, yoksa erkek gibi mi mîrâs yiyeceği mes'elesinin halli de bu müşkiller arasındadır. Fakat bu mes'eleyi İmâm-ı Alî (k.A.v.) efendimiz zamân-ı âlîlerinde vâki' olan bir mîrâs da'vâsında hall buyurmuştur. Hz. İmâm müddeîlere buyurmuş ki: "Hak Teâlâ kadınları erkeğin sol kaburga kemiğinden halk olunduğunu Resûl-i Ekrem hazretleri خلقت المرأة من الضلع الايسر [ya'ni "Kadın erkeğin sol kaburga kemiğinden yaratılmıştır"] hadîs-i şerîfinde beyân buyurmuştur. Hünsânın sol kaburga kemiğini sayınız. Eğer tamâm ise o kadındır; ve eksik ise o erkektir. Saymışlar, kemiklerin tamâm olduğunu görmüşler; ve ona kadın mîrâsını vermişlerdir. Bu beyt-i şerîfte mürşid-i nâkıs hünsâya teşbîh buyurulmuştur. "Erkek âleti"nden murâd, cihet-i rûhâniyyesi ve "kadın âleti"nden murâd, cihet-i nefsâniyyesidir. Ya'ni, mürşid-i nâkısın ruhâniyeti ve cismâniyeti kuvvette berâberdir. Her ikisi de îcâb-ı hâle göre fa'âliyettedir.

او ذکر را از زنان پنهان کند　　　تا که خود را خواهر ایشان کند

1444. *O zekeri kadınlardan gizler, tâ ki, kendisini onların hemşîresi ede!*

Böyle bir kimse, kendisini kadınların kız kardeşi göstermek için o kadınlardan zekerini gizler ve erkeklik cihetini sezdirmez. "Ben de sizin gibi kadınım!" der. Ya'ni, mürşid-i nâkıs, nefsânî kimseler ile berâber olduğu vakit onlara kendisinin cismâniyeti cihetini gösterip, nefsânî olan akvâl ve ef'âlde bu-

lunur ve rûhâniyet cihetini onlara göstermez ve bu husûsta onlara hiçbir söz söylemez. Çünkü kendi nefsâniyetinin âhengini bozmak istemez.

شلّه از مردان بکف پنهان کند تا که خود را جنس آن مردان کند

1445. *Ferci eli ile erkeklerden gizler, tâ ki, kendisini o erkeklerin cinsinden ede!*

"Şülle", kelimesinin birkaç ma'nâsı vardır, burada "ferc" demektir. Ya'ni, bu mürşidlik taslayan kimse Hak yolunun erleri olan kâmiller ile berâber olduğu vakit kendisini de onların cinsinden göstermek için eliyle ya'ni hakāyık ve maârife müteallık sözleriyle, ferci mesâbesinde olan sıfât-ı nefsâniyyesini saklar ve meselâ der ki: "Hz. Şeyh-i Ekber filân kitâbında böyle buyurmuş ve Hz. Mevlânâ *Mesnevî-i Şerîf*'inin filân cildinde şöyle buyurmuş. Bu kelâm filân mertebedendir ve şu kelâm filân mertebedendir ve vasat-ı sülûkte söylenmiş sözlerdir. Bunlar sülûkün nihâyeti değildir!"

گفت یزدان زان کُسِ مکتوم او شلّهٔ سازیم بر خرطوم او

1446. *Hâlık buyurdu: "Onun o mektûm olan fercini onun burnu üzerinde bir şülle yaparız."*

"Küs", ferc; "şülle" burada, çörçöp ve murdârlık mahalli ma'nâsınadır. "Hurtûm", burun demektir. Ya'ni, o kimse, her ne kadar hünsânın ferci mesâbesinde olan nefsâniyetini ve muhannesliğini saklar ise de, Hak Teâlâ buyurdu ki: Biz onun o sakladığı fercini ve nefsânî sıfatlarını onun burnu ve cismi üzerinde bir pislik mahalli yaparız, ya'ni onun nefsânî ayıplarını meydâna çıkarırız." Bu beyt-i şerîfte sûre-i Nûn'da vâki' سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ (Kalem, 68/16) ya'ni "Yakında biz onun burnu üzerinde bir alâmet yaparız" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bu âyet-i kerîme kendisinin ekâbir-i Kureyş'ten olduğunu iddiâ ederek dâimâ Resûl-i Ekrem Efendimiz'e ezâ ve cefâ eden Velîd b. Muğîre nâmındaki bir piç hakkındadır. Sonra hakîkaten merkūmun burnu üzerinde bir cerâhatli pis çıban zuhûr etti ve ölünceye kadar da geçmedi. Hz. Pîr Efendimiz kendi akl u zekâsına ve ilm-i zâhirîsine mağrûr olup muhakkıklara ta'n eden ve kendisini beğenip yüksek mertebede gösteren kimselerin hâlini de Velîd b. Muğîre habîsinin hâline teşbîh buyururlar.

تا که بینایان ما زان ذو دلال درنیایند از فن او در جُوال

1447. *Tâ ki, bizim görücülerimiz o nâz sâhibinden, onun hîlesinden çuval içine gelmesinler!*

"Delâl", dâlin fethi ve ["dilâl"] kesriyle "nâz" demektir. "Zû", sâhib ma'nâsınadır. "Der çuvâl âmeden", çuval içine gelmek, aldanmaktan kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). Ya'ni, Hak Teâlâ buyurdu ki, "Biz o alâmeti onun burnunda onun için yaparız ki, bizim görücü olan ârif kullarımız o nâz ve ucüb sâhibinden ve onun hîlesinden aldanmasınlar!"

حاصل آن کز هر ذکر ناید نری   هین ز جاهل ترس اگر دانشوری

1448. *Hâsılı odur ki, her zekerden erkeklik gelmez. Eğer dânişver isen âgâh ol, câhilden kork!*

"Zeker", burada "erkek" ma'nâsınadır. Hâsıl-ı kelâm budur ki, sûrette her erkek görünen kimselerden erkeklik zâhir olmaz. Bunun gibi, hak ve hakîkatten câhil olan bir kimse her ne kadar irşâd da'vâsında bulunsa da, onda ma'nâ erliği yoktur. Eğer dânişver ve ârif isen, onun ahvâl-i zâhiresinden ahvâl-i bâtınesine intikāl et, câhilliğinden âgâh ol! Böyle bir câhilden kork!

دوستئ جاهل شیرین سَخُنْ   کم شنو کان هست چون سَمِّ کُهُنْ

1449. *Tatlı sözlü câhilin dostluğunu az dinle! Zîrâ o eski zehir gibidir.*

Böyle bir tatlı sözlü câhile tesâdüf ettiğin vakit, onun sana dostluk göstererek ulûm ve maârif-i evliyâya dâir söylediği sözleri az dinle! Zîrâ bu sözler onun hâli değildir. O maârif kendi zevki olmadığı için bu sözlerin arasına seni dalâlete düşürecek olan birtakım ma'nâlar dahi karıştırır ve seni tereddüde sevk eder; ve kalbinde ukdeler ve müşkiller peydâ olur. Binâenaleyh böyle bir câhil eski ve müessir bir zehir gibidir. İnsanın rûhunu ve ma'nâsını zehirleyip helâk eder; ve birtakım kıyl u kāl ile seni mücâhede ve riyâzattan alıkoyar.

جان مادر چشم روشن گویدت   جز غم و حسرت ازآن نفزویدت

1450. [1432] *Sana "ananın cânı, gözün nûru" der; sana gam ve hasretten gayrı artırmaz.*

Böyle bir câhil sana ulûm-i evliyâdan bahsedeceği vakit: "Ey ananın cânı ve ey gözün nûru!" diye birtakım tatlı sözler ile hitâb eder. Halbuki onun bu tatlı sözlerinden ve o beyân ettiği maârif-i evliyâdan sende gam ve hasretten başka bir duygu ziyâdeleşmez. Zîrâ o senin bâtınında tasarrufa ve senin rûhunu terakkî ettirip sende inşirâh-ı kalb husûlüne kādir değildir.

مر پدر را گوید آن مادر چهار   که ز مکتب بچه ام شد بس نزار

1451. *O ana, babaya açıkça der ki: "Çocuğum mektebden çok nizâr oldu!"*

Bu beyitlerde nefsin ve nefsânî kimselerin Hak yolunun sâlikine karşı olan muâmeleleri temsîl buyurulur. Meselâ bir çocuğun anası babasına ya'ni kadın kocasına açıktan açığa der ki: "Ey efendi! Çocuğum mektebden pek sıkılır. Bu sıkıntıdan nizâr ve zayıf oldu!"

از زن دیگر گرش آوردیئ   بر وی این جور و جفا کم کردیئ

1452. *"Onu başka kadından getire idin, onun üzerine bu cevr u cefâyı az yapardın!"*

"Eğer sen bu çocuğu başka bir kadından ve zevcenden peydâ etmiş olsa idin, o çocuğa bu kadar cevr u cefâyı az yapardın ve bu derece üzüp zayıflatmaz idin. Bu çocuğu ben doğurduğum için, ona eziyet etmekten zevk alıyorsun." Bu beyitlerde cenâb-ı Pîr efendimiz kadının fikir ve muhâkemesinin sekâmetine de işâret buyururlar.

از جز تو گر بدی این بچه ام   این فُشارْ آن زن بگفتی نیز هم

1453. *"Eğer benim yavrum senin gayrinden olaydı, yine bu hezeyânı o kadın dahi söylerdi."*

Bu beyt-i şerîf kocası tarafından kadına verilmiş cevâbdır. "Fuşâr", "hezeyân ve saçma söz" demektir. Ya'ni, baba dahi o anaya cevâben der ki: "Ey kadın! Eğer benim yavrum ve çocuğum senin dediğin gibi başka bir kadından doğmuş olsa idi, ben tahsîl-i ilm için yine onu mektebe gönderecektim ve çocuk yine bu tahsîl sıkıntısını çekecek idi. O kadın dahi yine bu senin söylediğin hezeyânı ve saçma sözleri bana karşı söyleyecek idi."

هین بجه زین مادر و تیبای او   سیلئ بابا به از حلوای او

1454. *Âgâh ol, bu anadan ve onun işvesinden sıçra; babanın tokatı onun helvâsından iyidir.*

"Tîbâ", "füsûn ve işve ve aldatma" demektir. Ya'ni, ey insân-ı kâmilin terbiyesi altında bulunan sâlik! Âgâh ol, ana mesâbesinde olan gerek nefsinin ve gerek nefsânî olan câhilin aldatmasından sıçra ve kaç! Akl-ı küll sâhibi olan babanın ya'ni insân-ı kâmilin tokatı, ya'ni sana emrettiği mücâhede ve riyâzat ve onun acı sözleri ananın helvâ gibi olan bu tatlı sözlerinden iyidir.

Menkıbe: "Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî (k.s.) hazretleri, *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinde buyururlar ki: "Tilimsân hükümdârı Yahyâ b. Yağān, münzevî evliyâullâhtan [Ebû] Abdullâh-ı Tûnusî hazretlerine mülâkî oldu. Arkasında şâhâne ve süslü elbiseleri var idi ve kendisi de at üzerinde idi. Dedi ki: "Ey şeyh! Bu arkamdaki müzeyyen libâs ile namâz kılmak câiz midir?" Hz. şeyh güldü. Hükümdâr, "Niçin güldünüz?" diye sordu. Şeyh cevâben dedi ki: "Senin akılsızlığına ve câhilliğine güldüm. Senin hâlin o köpeğin hâline benzer ki, bir leşe tesâdüf edip, doyuncaya kadar yemiş ve baştan ayağa kadar kana ve pisliğe bulaşmıştır. İşeyeceği vakit, üzerine sidik bulaşmasın diye ayağını kaldırır. Senin de kanın harâm gıdâ ile dolmuştur ve kulların hakkı boynuna asılmıştır. Bu hâl içinde arkandaki libâs ile namâz kılmak câiz midir, değil midir? diye soruyorsun." Yahyâ ağlayıp, atından indi; ve saltanatını terk edip, şeyhe intisâb etti."

İşte görülüyor ki, ehl-i Hak nâkıs ve nefsânî olan insanları böyle acı sözler ile terbiye buyururlar. İnsâfı olanlar bu doğru ve acı sözleri kabûl ederler; olmayanlar da bir daha o kâmilin semtine uğramamak üzere kaçar.

هست مادر نفس و بابا عقل راد　　　اولش تنگی و آخر صد گشاد

1455. *Nefis anadır ve baba râd olan akıldır. Onun evveli darlık ve sonu güşâddır.*

"Râd", "cömerd, ârif, hakîm" ma'nâlarınadır. "Güşâd", "açıklık ve hoşluk ve okun yaydan kurtulması" demektir. Ya'ni, ey sâlik! Bil ki, nefis ana gibidir; ve baba dahi hakîm ve cömerd olan akıldır. O akıl tavrının evveli darlıktır ve sıkıntıdır. Fakat sonu güşâd ve hoşluk ve ferahlıktır.

ای دهندهٔ عقلها فریاد رس　　　تا نخواهی تو نخواهد هیچ کس

1456. *Ey akıllar verici! Feryâda eriş! Sen dilemedikçe hiçbir kimse dilemez.*

Mâdemki insanın salâh-ı hâline sebeb olan akıldır, ey akıllar ihsân edici olan Hak Teâlâ, sâliklerin feryâdlarına ve imdâdlarına yetiş! Zîrâ senin dilemediğin şeyi hiç kimse dilemez. Bu beyt-i şerîfte sûre-i Dehr'de olan وَمَا تَشَاۤؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاۤءَ اللّٰهُ (Tekvîr, 81/29) ya'ni "Siz ancak Allâh Teâlâ'nın murâd ettiği şeyi murâd edersiniz" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

هم طلب از تست و هم آن نیکویی　　　ما کییم اول تویی آخر تویی

1457. *Taleb de sendendir ve o iyilik de sendendir. Biz kimiz? Evvel Sen'sin ve Âhir Sen'sin!*

كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰه (Nisâ, 4/78) ya'ni "Her bir şey Allah indindendir" âyet-i kerîmesi mûcibince kulların talebi dahi sendendir; ve onlardan sâdır olan iyilik dahi sendendir. هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ (Hadîd, 57/3) ya'ni "Evvel O'dur ve Âhir O'dur" âyet-i kerîmesi mûcibince, bu vücûd-i izâfî âleminin evveli Sen'sin ve onların âhiri de Sen'sin! Vücûd îtibâriyle biz kim oluyoruz! Senin hakîkî olan vücûdunun karşısında bizim varlığımızın ne kıymeti vardır!

هم بگو تو هم تو بشنو هم تو باش　　　　ما همه لَاشيمْ با چندين تراش

1458. *Hem Sen söyle hem Sen dinle, hem Sen ol! Bu kadar terâş ile biz hep lâ-şey'iz.*

"Terâş" yontma; "lâşîm", "lâ-şey'îm" kelimesinin muhaffifidir, "lâ-şeyiz ve hiçiz" demektir. Ya'ni, ey bizim Hâlıkımız! Sen vücûd-i hakîkî sâhibisin. Biz ise Senin varlığından var olan izâfî vücûdlarız. Binâenaleyh bize vârid olan her şey sendendir. Böyle olunca bizim vücûdât-i izâfiyyemizden yine Sen söyle ve yine Sen dinle ve yine Sen dilediğin gibi ol! Biz Senin yolunda bu kadar mücâhede ve sa'y ile bu mevhûm varlığımızda yaptığımız tıraş ve yontma ile berâber hep lâ-şeyiz ve hiçbir şey değiliz.

زين حواله رغبت افزا در سجود　　　　كاهلئ جبر مفرستْ و خمودْ

1459. *Bu havâleden dolayı sücûda rağbeti artır; cebrin tenbelliğini ve sürtüklüğünü gönderme!*

"Humûd", "ateşin sönmesi" demektir. Ya'ni, ilâhî, böyle her şeyimizi sana havâle etmiş ve kendimizi mevhûm gördüğümüzden dolayı sücûda ve teklîfât-ı şer'iyyene rağbetimizi ziyâdeleştir; ve cebr i'tikādının îrâs edeceği tenbellik duygusunu gönderme! Ve şerîat-i mutahhara-i Ahmediyyene karşı kalblerimize sönüklük verme! Ve "mâdemki كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰه (Nisâ, 4/78) [ya'ni "Her bir şey Allah indindendir"] âyet-i kerîmesi hükmünce ibâdâtımız ve tâatimiz Hakk'ın murâdına bağlıdır; binâenaleyh biz ef'âlimizde mecbûruz" demeyelim; ve Cebrîler'in gittiği tenbellik yoluna gitmeyelim! Cebir hakkındaki îzâhât I. cildin 626 numarasına müsâdif olan اين نه جبرست معنئ جباريست. ذكرجبارى براى زاريست [ya'ni "Bu, cebr değildir; bu ma'nâ-yı cebbâriyyettir. Cebbârlığın zikri tazarru' içindir"] beytiyle onu ta'kîb eden beyitlerdedir.

جبر باشد پر و بال كاملان　　　　جبر هم زندان و بند كاهلان

1460. [1442] *Kâmillerin perr ü bâli cebirdir; yine cebir tenbellerin zindânı ve bağıdır.*

Ya'ni, cebirde iki hâssıyet vardır ki, birisi kâmillerin kolu ve kanadıdır. Kâmiller bu cebir kanadı ile uçup ma'şûkları olan Hakk'a vâsıl olurlar. Zîrâ onlar bilirler ki, her bir mertebede vücûd ve varlık Hakk'ındır; ve Hak her mertebede kendileriyle berâberdir. Ve Hak her bir mertebenin hükmüne göre onların mazharlarından zuhûr ister ve mertebe-i şehâdette dahi abdiyet ve ubûdiyet ve ibâdet ister. Binâenaleyh onlar her mertebede ma'şûklarının emri ve cebri dâiresinde hareket etmekten haz ve zevk alırlar. Çünkü aşk-ı ilâhî onları kendi mevhûm olan varlıklarının irâde ve hevesâtından geçirmiştir. Nitekim I. cildin 1488 numaralı beytinde این معیت با حقست این جبر نیست . این تجلی مهست این ابر نیست [ya'ni "Bu Hak ile berâberliktir, cebr değildir; bu ayın tecellîsidir, bu bulut değildir"] buyurulmuş idi. Ve kezâ yine I. cildin 1487 numaralı beytinde de لفظ جبرم عشق را بی‌صبر کرد . هر که عاشق نیست حبس جبر کرد [ya'ni "Lafz-ı cebir beni aşka sabırsız etti; her kim ki âşık değildir, habs-i cebr etti"] buyurulmuştur. Cebrin ikinci hâssıyeti budur ki, tenbellik habsi ve ellerinin ve ayaklarının bağı olur. Zîrâ onlar kendi mevhûm vücûdlarında ve varlıklarında müstağrak olduklarından Hakk'ın değil, kendi nefislerinin âşıkıdırlar; ve bulundukları her mertebede Hakk'ın berâberliğinden gâfildirler. Nazarları ancak Hakk'ın irâdesinedir. Derler ki, mâdemki her mertebede vücûd Hakk'ındır ve irâde onundur, o benim ibâdetimi isterse âbid olurum ve eğer fıskımı murâd ederse fâsık olurum. Onların bu fikirleri Hakk'ın bu mertebe-i şehâdette murâdı olan şerîatin ta'tîline ve teklîfât-ı ilâhiyyenin ıskâtına sebeb olduğundan kâmilen yanlıştır. Nitekim V. cildin 3116 numaralı beytinde بازگونه زین سخن کاهل شدی . منعکس ادراك و خاطر آمدی [ya'ni "Tersine olarak bu sözden tenbel oldun, idrâki ve hatırı mün'akis geldin"] buyurulmuş idi ki, orada irâde hakkında uzun îzâhât geçti.

همچو آب نیل دان این جبر را   آب مؤمن را و خون مر گبر را

1461. *Bu cebri Nîl suyu gibi bil; mü'mine su ve kâfire kandır!*

Bu cebir Nîl nehrinin suyuna banzer. Mûsâ (a.s.) zamânında mü'minlere su görünür ve içip ondan def'-i harâret ederlerdi; ve kâfirlere de kan görünür, aslâ içmezler idi.

بال بازان را سوی سلطان برد   بال زاغان را بگورستان برد

1462. *Kanat, doğanları sultân tarafına götürür; kanat kargaları mezârlığa götürür.*

"Doğan"dan murâd, ehl-i saâdet ve "karga"dan murâd ehl-i şekāvettir. Ya'ni, cebir kanada benzer ve ehl-i saâdeti sultân-ı hakîkî olan Hak tarafına götürür; ve karga mesâbesinde olan ehl-i şekāveti dahi bir mezârlık mesâbesinde olan cismâniyet ve nefsâniyet âlemine götürüp defn eder.

باز گرد اکنون تو در شرح عدم   که چو پازهرست و پنداریش سم

1463. *Şimdi ademin şerhinde geri dön ki, panzehir gibidir ve onu zehir zannedersin.*

Ya'ni, ey Mevlânâ! Şimdi ademin şerhinden geri dön ki, o adem-i izâfî varlık ve enâniyet zehrinin panzehiri gibidir; ve bir kimse bu adem hakkındaki îzâhâtı anlayınca, bu mevhûm ve hayâlden ibâret olan varlığa aslâ kıymet vermez. Halbuki, ey gāfil! Sen o adem-i izâfîyi bu hayâlâta yapıştığın için zehir zannedersin.

همچو هندو بچه هین ای خواجه تاش   رو ز محمود عدم ترسان مباش

1464. *Ey kapı yoldaşı! sakın Hindû çocuğu gibi, git adem Mahmûd'undan korkucu olma!*

Ey Hak kapısının yoldaşı! Yukarıda kıssası mezkûr olan Hindû çocuğu gibi, git Sultân Mahmûd-ı Gaznevî gibi, in'âm ve ihsân edici olan bu adem-i izâfîden sakın korkucu olma!

از وجودی ترس کاکنون در ویی   آن خیالت لاشی و تو لاشیی

1465. *Bir vücûddan kork ki, şimdi onun içindesin; o hayâlet lâ-şeydir ve sen lâ-şeysin!*

Belki şimdi içinde bulunduğun bu vücûd-i izâfîden ve onun sana verdiği tenbellikten kork! Zîrâ bu vücûd-i izâfî bir lâ-şey ve hiç olan hayâldir; ve sen dahi o vücûdât-i muhayyele içinde bir hayâl ve lâ-şeysin ve hiçsin! Binâenaleyh bu hayâlât içinde onların mukavvimi olan Hakk'ı gör. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.) *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Süleymânî'de şöyle buyururlar. Beyit:

انما الكون خيال وهوحق في الحقيقة   والذي يفهم هذا حاز اسرار الطريقة

"Âlem-i kevn ancak hayâldir ve o hakîkatte Hak'tır. Bunu anlayan kimse esrâr-ı tarîkati hâiz oldu."

لاشئ بر لاشئ عاشق شده ست　　　هیچ نی مر هیچ نی را ره زده ست

1466. *Bir lâ-şey bir lâ-şeye âşık olmuştur. Hiç yok hiç yokun yolunu vurmuştur.*

Sen garâbete bak ki, lâ-şey olan bu vücûd-i muhayyel, kendi gibi muhayyel ve lâ-şey olan bir vücûda âşık olmuştur. Ya'ni ey gâfil! Senin varlığın muhayyel ve lâ-şey iken, yine kendin gibi lâ-şey olan bu suver-i dünyeviyyeye âşık oldun. Garîb şeydir ki, hiç yok olan bu suver-i dünyeviyye, hiç yok olan gâfilin yolunu vurmuş ve onu Hakk'a vusûlden alıkoymuştur.

چون برون شد این خیالات از میان　　　گشت نامعقول تو بر تو عیان

1467. *Vaktâki bu hayâlât ortadan hâriç oldu, senin nâ-ma'kūlün sana ayân oldu.*

Vaktâki sıfât-ı ilâhiyyenin gölgeleri olup mahzâ hayâlâttan ibâret olan bu suver-i dünyeviyye, mevt-i ıztırârî vâsıtasıyla ortadan kalkar ve hâriç olur, senin nâ-ma'kūl gördüğün vücûd-i hakîkînin vahdeti ve sırr-ı zât-ı ilâhiyye senin idrâkine ayân olur; ve fakat bu âlemdeki galatât-ı fikriyyen temessül edip, o vech-i mutlakı müşâhedeye perde ve hicâb olacağından hasret çekersin. Âlem-i hakîkatte arazların sûret iktisâb edeceği hakkındaki îzâhât II. cildin 959 numarasına müsâdif olan وقت محشر هر عرض را صورتیست . صورت هر یك عرض را نوبتیست [ya'ni "Vakt-i mahşerde her araza bir sûret vardır; her bir arazın sûretine nöbet vardır"] beyt-i şerîfinde geçti; ve bu âlemdeki galatât-ı fikriyye ve i'tikādın dahi arazdan ibâret olduğu âşikârdır.

قال النبی صلی الله علیه و علی آله و سلم لَيْسَ لِلْمَاضِينَ هَمُّ الموتِ و انّما لَهُمْ حَسْرَةُ الْفَوْتِ

Nebî (s.a.a.) buyurdu ki: "Geçmişler için ölüm gamı yoktur; ve onlar için ancak fevtin hasreti vardır"

راست گفتست آن سپهدار بشر　　　که هر آنکه کرد از دنیا گذر

1468. *O beşerin seraskeri doğru söylemiştir. Demiştir ki: "Her kimse ki, dünyâdan güzer etti."*

Ya'ni, Benî-Âdem ordusunun başı ve seraskeri olan Muhammed Mustafâ

(a.s.v.) Efendimiz, doğru söylemiş ve buyurmuştur ki: "Mevt-i tabîî ile dünyâdan geçip giden her bir kimseye."

نیستش درد و دریغ غَبنِ موت   بلکه هستش صد دریغ از بهر فوت

1469. *"Ona derd ve ölüm gabnı yoktur, belki ona mevt için yüz esef vardır."*

"Gabn", lügatte "alım satımda bir kimseye ziyân vermek" ma'nâsınadır. Burada mutlakan zarar ve ziyân ma'nâsınadır. Ya'ni, dünyâdan ölüp âhirete giden kimseye ölüm gamı ve zararı yoktur. Belki elindeki fırsatın fevt olmuş olmasından dolayı çok hasret ve teessüf duygusu vardır. Nitekim fakîrin Avrupa'da tahsîl etmiş bir arkadaşım var idi. Teverrüm edip vefât etti. Kendisini âlem-i ma'nâda hasta bir hâlde gördüm. Sebebini sordum. Dedi ki: "Eğer bir daha dünyâya ve o âleme gelmek mümkin olsa idi, Resûl-i Ekrem Efendimizin izini ta'kîb eder ve bir parmak geri kalmaz idim."

که چرا قبله نکردم مرگ را   مخزن هر دولت و هر برگ را

1470. [1452] *Der ki: "Niçin her devletin ve her bir bergin mahzeni olan ölümü kıble etmedim?"*

"Berg", yaprak, zînet ve zâd ü zahîre ma'nâlarınadır; burada "zînet ve zâd ü zahîre" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, dünyâdan âhirete giden her bir kimse der ki: "Niçin ebedî olan her bir devlet-i zînetin hazînesi bulunan ölüme teveccüh edip, âlem-i âhirette sebeb-i saâdet olacak olan amelleri icrâ etmedim ve hayât-ı dünyeviyye fırsatını elimden kaçırdım?"

قبله کردم من همه عمر از حَوَل   آن خیالاتی که گم شد در اجل

1471. *"Ben bütün ömrümde şaşılıktan dolayı ecelde kaybolan o hayâlâtı kıble ettim."*

"Havel", "şaşılık ve biri iki görmek." Ya'ni, ölen kimsenin rûhunun idrâkine hakîkat münkeşif olduğu vakit der ki: "Bütün ömrümde bir olan varlığı şaşılıktan dolayı iki görüp, ecel ve ölüm vaktinde nazar-ı hissimden kaybolan o dünyâ sûretlerinin hayâlâtını nefsü'l-emrde sâbit gördüm ve onlara müteveccih oldum."

حسرت آن مردگان از مرگ نیست   زانست کاندر نقشها کردیم ایست

1472. *O ölülerin hasreti ölümden değildir. Ondan dolayıdır ki, nakışlarda tevakkuf etti.*

"Îst", "duruş ve tevakkuf" demektir. Bu ve âtîdeki beyt-i şerîfler cenâb-ı Pîr efendimizin irşâdâtıdır. Ya'ni, o ölen kimselerin hasreti ölümün kendisinden değildir. Onun hasreti buz üzerine yapılmış nakışlar mesâbesinde olan dünyâ sûretlerinin önünde durup onlara muhabbet etmesinden dolayıdır. Rûh âlem-i âhirette varlığın birliğini ve suver-i kesîrenin hayâlâttan ibâret olduğunu idrâk ettiği vakit, dünyâdaki galatât-ı fikriyyesi, rûhunun gözüne hicâb ve perde olur. Vücûd-i vâhid-i hakîkînin cemâlini zevken ve hâlen idrâk edemez. Nitekim yukarıda 1467 numaralı beyitte îzâh olundu. Bunun içindir ki, âyet-i kerîmede مَنْ كَانَ فِي هَذِه أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى (İsrâ, 17/72) ya'ni "Bu hayât-ı dünyâda a'mâ olan kimse, âhirette dahi a'mâdır" buyurulur.

ما نديديم اين كه آن نقشست و كف　　　　كف ز دريا جنبد و يابد علف

1473. *Biz bunu görmedik ki, nakıştır ve köpüktür. Köpük deryâdan kımıldar ve alef bulur.*

Bu beyt-i şerîfte, üslûb-i hakîmâne üzere, Hz. Pîr efendimiz kendi nefs-i nefîslerini dahi gâfillere ilhâk ederek buyururlar ki: Biz bu suver-i âlemin ve ecsâmın nakış ve köpük olduğunu görmedik. Eğer göre idik, anlardık ki, bu köpüğün varlığı nihâyetsiz deniz gibi olan vücûd-i vâhid-i hakîkîdendir; ve onlar o vücûdun tecelliyâtından dolayı kımıldar ve cevelân eder; ve o köpüklerin varlıklarının alefi ve gıdâsı o vücûd-i hakîkîdendir. Kendilerinin kendiliklerinden bir taayyünleri yoktur ve şekilleri yoktur.

چونكه بحر افكند كفها را ببَرّ　　　　تو بگورستان رو آن كفها نگر

1474. *Vaktâki deniz köpükleri karaya bıraktı, sen mezârlığa git, o köpüklere bak!*

Vaktâki o deryâ-yı vücûd, bu köpük mesâbesinde olan cisimleri karaya ve toprağa attı ve onlardaki kımıldama ve hareketi kesti, sen mezârlığa git de o köpük mesâbesinde olan cisimlerin hayâllerine bak! "Berr", bahr mukâbili olan "kara ve toprak" ma'nâsınadır.

پس بگو كو جنبش و جولانتان　　　　بحر افكندست در بُحْرانتان

1475. *Binâenaleyh de ki: "Hani, sizin hareket ve cevelânınız? Deniz sizi buhrâna bırakmıştır!"*

"Buhrân", hastanın vücûdunda zâhir olan tagayyür demektir (*Sarrâh*). *Lügat-i Reşîdî*'de, "Hastayı ya sıhhat veyâ helâk tarafına çeken tagayyürdür; bu lafız aslında Yûnânîdir" denilmiştir. Ya'ni, o köpük gibi olan ecsâm-ı be-

şere hitâben de ki: "Hani, sizin bu cismâniyet âlemindeki hareketiniz ve cevelânınız? Deniz mesâbesinde olan o hakîkat-i vücûd sizi böyle tagayyüre ve buhrâna bırakmıştır."

تا بگویندت بلب نی بل بحال   که ز دریا کن نه از ما این سؤال

1476. *"Tâ ki, sana dudak ile değil, hâl ile desinler ki: "Bu suâli denizden sor, bizden değil!"*

Ya'ni, "Tâ ki, senin bu suâline cevâben o cisimler sana dudak ve elfâz ile değil, hâl dili ile desinler ki: "Bu suâli sen bizden sorma, hakîkat-i vücûd denizinden sor!"

نقش چون کف کی بجنبد بیز موج   خاك بی‌بادی کجا آید بر اوج

1478. *Nakış, köpük gibi dalga olmaksızın ne vakit kımıldar? Toprak rüzgârsız nerede evc üzerine gelir?*

"Evc", lügatte, "her şeyin yukarısı" demektir. Burada sath-ı arzın yukarısı demek olur. Ya'ni, denizin köpüğü nasıl ki, denizin dalgasından hareket ederse, köpük mesâbesinde olan bu ecsâm nakışları da vücûd-i vâhid-i hakîkî deryâsının dalgalarıyla ve tecelliyâtıyla kımıldar; ve meselâ, rüzgâr olmaksızın kesîf olan toprak nasıl sath-ı arzın yukarısına kalkar? O câmid olan tozu yukarıya kaldırıcı bir rüzgâr lâzımdır.

چون غبار نقش دیدی باد بین   کف چو دیدی قُلزُم ایجاد بین

1478. *Vaktâki nakış tozunu gördün, rüzgârı gör; köpüğü gördün, îcâd denizini gör!*

Ey kimse! Vaktâki toz mesâbesinde olan ecsâm nakışlarını gördün, onu yükselten rüzgâr mesâbesindeki vücûd-i hakîkîyi de gör! Ve köpük gibi olan suver-i âlemi gördün, o köpükleri îcâd eden ve onlara tabîat destgâhında vücûd-i izâfî bahş eden vücûd-i hakîkî denizini de gör! "Kulzüm", "deniz" demektir ve "kulzem" sûretinde telaffuzu da câizdir.

هین ببین کز تو نظر آید بکار   باقیت شحمی و لحمی پود و تار

1479. *Âgâh ol! Gör ki, senden nazar kâra gelir. Senin bâkîn bir yağ ve et ve pûd ve târdır.*

"Pûd", kumaşın enindeki iplikler; "târ", boyundaki ipliklerdir ki, kumaşın örgüsü bunlardan vücûda gelir. Türkçe'de, kumaşın "arışı argacı" derler. Bu-

rada cismin adalâtı ve sinirleri ve damarlarından kinâyedir. Ya'ni, ey insan, âgâh ol! Senin cisminde işe yarayan şey ancak nazarın ve bakışındır. Senin cismini mütebâkîsi bir yağ ve et ve adalât ve sinir ve damar gibi mevâdd-i uzviyyedir. Binâenaleyh cisminde en ziyâde senin işine yarayan gözün ve nazarındır. Nitekim I. cildin 1430 numaralı beytinde . آدمی دیده ست و باقی پوستست دید آنست آنکه دید دوستست [ya'ni "İnsan gözdür ve bâkî kabuktur. O şey ki, dostu görmektir, görmek olur"] buyurulmuş idi.

شحم تو در شمعها نفزود تاب   لحم تو مخمور را نامد کباب

1480. [1462] *Senin yağın şem'lerde tâbı artırmadı. Senin etin mahmûra kebâb gelmedi.*

Ya'ni, ey insan! Senin cismindeki yağdan mum yapılıp aydınlığından istifâde olunamaz; ve etin dahi mahmûra ya'ni bir sarhoşa mezelik bir kebâb olmaz. Binâenaleyh ne yağın yakılır, ne de etin yenir.

در گزار این جمله تن را در بصر   در نظر رَوْ در نظر رو در نظر

1481. *Bütün bu cismini basarda erit! Nazara git, nazara git, nazara!*

Ey insan! Mâdemki sen gözden ve görüşten ibâretsin, bütün bu cismini gözün te'sîri altında erit ve görüşüne tâbi' ol. Beyt-i şerîfte "nazar"ın üç def'a tekrârındaki nükte, his gözüyle eşyâ-yı mahsûseyi ve akıl gözüyle dünyâyı ve âhireti, ya'ni hem mahsûsâtı ve hem de ma'kūlâtı ve rûh gözüyle de cümlesinin zımnındaki Hakk'ı gör! demek olur.

یك نظر دو گزْ همی بیند ز راه   یك نظر دو کون دید و روی شاه

1482. *Bir nazar yoldan iki arşın görür. Bir nazar iki âlemi ve şâhın yüzünü gördü.*

Bir nazar vardır ki, yoldan iki arşınlık mesâfeyi, ya'ni ancak âlem-i mahsüsâtı görür; ve bir nazar dahi vardır ki, dünyâyı ve âhireti, ya'ni hem mahsüsâtı ve hem ma'kūlâtı görür; ve bir nazar dahi vardır ki, فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ (Bakara, 2/115) ya'ni "Her nereye teveccüh edersen Hakk'ın vechi vâki'dir" âyet-i kerîmesi mûcibince, bunların cümlesinde şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın cemâlini ve vücûd-i hakîkî-i Hakk'ı görür.

در میان این دو فرقی بی‌شمار   سرمه جو و الله اعلم بالسرار

1483. *Bu ikinin arasında sayısız bir fark vardır. Sürmeyi iste! Ve'Allâh Teâlâ sırları en çok bilicidir.*

Ya'ni, ancak bu mahsûsâtı gören göz ile, hem mahsûsâtı ve hem de ma'kūlâtı gören göz arasında hesâbsız bir fark vardır. Binâenaleyh ey gâfil insan! Bu dar ve kısa görüşten kurtulmak için ma'rifet sürmesini iste ve ara! Ve hidâyet Hak'tandır ve Hak Teâlâ hazretleri kulların gizli ve mestûr olan a'yân-ı sâbitelerinin isti'dâdlarını bilir ve ihsânı bu isti'dâda göre olur.

چون شنیدی شرح بحر نیستی　　کوش دایم تا درین بحر ایستی

1484. *Vaktâki yokluk denizinin şerhini işittin, dâimâ çalış, tâ ki, bu deniz içinde durasın!*

Ya'ni ey sâlik! Biz yukarıdan beri adem-i izâfînin ve fakr u fenânın şerhini ve fâidelerini söyledik, sen de dinledin. Binâenaleyh kendinin mevhûm olan varlığından ve benliğinden kurtulup bu yokluk deryâsı içinde durmak için çalış ve sana yokluğu ta'lîm edecek bir üstâda hizmet et!

چون که اصل کارگاه آن نیستیست　　که خلا و بی‌نشانست و تهیست

1485. *Çünkü, kârgâhın aslı, halâ ve bî-nişân ve boş olan o yokluktur.*

Zîrâ iş yerinin ve i'mâlâthânenin aslı, keserâttan hâlî ve sûretten nişânsız ve sûret varlığından boş olan o yokluktur. Çünkü bu eşyâ sûretlerinin cümlesi, sûretsiz olan vücûd-i hakîkîden peydâ olur ki, bu vücûd-i hakîkî, adem-i izâfînin menba'ıdır. Nitekim I. cildin 1163 numaralı beyt-i şerîfinde صورت از بی صورتی آمد برون . باز شد که انّا الیه راجعون [ya'ni "Sûret sûretsizlikten dışarıya geldi; tekrâr gitti, zîrâ biz O'na dönücüleriz" (Bakara, 2/156)] buyurulmuş idi.

جمله استادان پی اظهار کار　　نیستی جویند و جای انکسار

1486. *Bütün üstâdlar, iş ızhârı için yokluk ve inkisâr yeri isterler.*

Meselâ mi'mâr, san'atını göstermek için boş bir arsa ister; ve dülger, kapısı olmayan bir evi arar ve ta'mîr için kırılmış ve dökülmüş bir yerde ızhâr-ı san'at etmek ister. Bütün san'at üstâdlarının revişi de hep budur.

لاجرم استاد استادان صمد　　کارگاهش نیستی و لا بود

1487. *Şübhesiz, üstâdların üstâdı olan Samed'in kârgâhı "yokluk" ve "lâ" olur.*

"Samed", esmâ-i ilâhiyyedendir; "yemeye ve içmeye muhtâç olmayan ve büyüklerin büyüğü ve bî-niyâz" ma'nâsınadır. Ya'ni, mâdemki üstâdlar san'atlarını yokluk içinde gösteriyorlar, binâenaleyh üstâdların üstâdı ve ih-

tiyâçtan müstağnî olan Hak Teâlâ hazretlerinin iş yeri ve i'mâlâthânesi dahi yokluk ve adem-i izâfî olur; Ve onun tecellîsi dahi, kulların suver-i eşyâ muhabbetinden boş olan kalblerine vâki' olur.

هر کجا این نیستی افزون ترست　　　کارِ حق و کارگاهش آن سرست

1488. *Her ne kadar bu yokluk daha ziyâdedir, Hakk'ın kârı ve onun kârgâhı o taraftadır.*

Ya'ni, her nerede ve hangi kulun kalbinde nefsin muhabbeti ve nefsinin muhabbetinden neş'et eden suver-i eşyâya olan muhabbet daha yok olmuştur; Hakk'ın tecelliyât-ı zâtiyye ve sıfâtiyye ve ef'âliyyesi o yokluk içinde ve mâsivâdan boş olan o kalbdedir; ve onun i'mâlât-hânesi o kulun tarafıdır. "Ser", burada "taraf" ma'nâsınadır.

نیستی چون هست بالاتر طبق　　　بر همه بردند درویشان سبق

1489. *Mâdemki yokluk en yüksek tabaka oldu, dervîşler cümle üzerine sebak götürdüler.*

"Sebak burden", ileri geçmek; "dervîş", fakîr demektir. Ya'ni, yokluk mevcûdât tabakalarının en yüksek tabakasıdır; ve fakîrlerde ise yokluk vardır. Binâenaleyh bütün mevcûdâttan onlar ileriye geçtiler ve en yüksek tabakaya vâsıl oldular.

خاصه درویشی که شد بی‌جسم و مال　　　کار فقر جسم دارد نی سؤال

1490. [1472] *Husûsiyle bir fakîr ki, cisimsiz ve malsız oldu, kâr-ı fakrı suâl değil, cisim tutar.*

Husûsiyle bütün tabakâtın ve merâtibin en yükseğine terakkî eden fakîr öyle bir fakîrdir ki, cismin muktezâsı olan mevhûm enâniyetten ve varlıktan ve elinde olan mala temellük da'vâsından kurtulmuş ola ve onların varlığını Hakk'ın varlığı ve mülkü bile! Binâenaleyh ehl-i fakrın ve yokluğun ma'nâsı böyle bir cisimde vardır; ve fakr ve yokluk denilen budur. Yoksa kapı kapı dolaşıp şundan bundan dilenen kimsenin fakrı değildir. Evvelki fakr hakkında Resûl-i Ekrem hazretleri الفقر فخري ya'ni "Fakr benim fahrimdir" buyururlar; ve ikinci fakr hakkında dahi اللهم اني اعوذ بك من الفقر ya'ni "Ey benim Allâhım! fakrdan sana sığınırım" ve kezâ كاد الفقر ان يكون كفرا ya'ni "Fakr, küfür olmaya yakındır" buyururlar. Ve evvelki fakîrler hakîkî olan sûfîdirler. Nitekim Ebu'l-Hasan-ı Harakānî hazretleri onlar hakkında şöyle buyururlar:

"Sûfî odur ki, yok ola, ya'ni fenâ tahsîl etmiş ola! Ve gündüz olsa güneşe ve gece seyyâreye ve mehtâba ihtiyâcı olmaya! Sûfîlik bir yokluktur ki, varlığa ihtiyâcı olmaz."

سائل آن باشد که مال او گداخت　　قانع آن باشد که جسم خویش باخت

1491. *Sâil o olur ki, onun malı eridi. Kāni' o olur ki, kendi cismini oynadı.*

Binâenaleyh sâil ve dilenci o olur ki, onun malı olmadı ve telef oldu; ve o kimse hâline kanâat etmeyip şunun bunun kapısına mürâcaatla mal dilendi. Ve kanâat edici o kimsedir ki, Hak yolunda kendi cisminin râhatını aramadı ve mücâhede ve riyâzat ile cismini fedâ etti ve "Bu yolda ne olursam olayım!" dedi.

پس ز درد اکنون شکایت بر مدار　　کوست سوی دوست اسبی راهوار

1492. *Binâenaleyh şimdi derdden şikâyet tutma! Zîrâ o dost tarafına râhvân bir attır.*

Ya'ni ey sâlik! Cismine mücâhede ve riyâzat yüzünden bir derd gelirse, şikâyet etme! Zîrâ, yukarıdan beri vâki' olan beyânâttan şimdi anladın ki, yokluk ihsân ve in'âm-ı ilâhînin menşeidir. Binâenaleyh bu sende hâsıl olan dert, dost-ı hakîkî olan Hak tarafına râhvân yürüyen bir at mesâbesindedir.

این قدر گفتیم باقی فکر کن　　فکر اگر جامد بود در ذکر کن

1493. *Bu kadar söyledik; bâkîyi fikir et! Eğer fikir câmid olursa zikir et!*

Biz fakrın ve yokluğun fezâilini bu kadar söyledik. Sen bizim bu sözlerimizden onların fezâil-i bâkıyesini kendin fikir et! Zîrâ insan fikirden ibârettir. Eğer fikrin birtakım havâtır-ı nefsâniyye ve vesâvis-i evhâmiyye ile donmuş ve harâretsiz kalmış ise, "Allâh" ism-i celâlini zikir et!

ذکر آرد فکر را در اهتزاز　　ذکر را خورشید این افسرده ساز

1494. *Zikir fikri ihtizâza getirir. Zikri bu donmuşun güneşi yap!*

Zîrâ zikir etmek, fikri ihtizâza ve harekete getirir. O zikri bu donmuş olan fikrin güneşi yap ki, o ism-i câmi'in zikri sebebiyle, havâtır-ı nefsâniyye ve vesâvis-i evhâmiyye kalbinden zâil olsun ve fikrin donmuşluğu erisin!

اصل خود جذبست لیك ای خواجه تاش　　کار کن موقوف آن جذبه مباش

1495. *Asıl olan cezbedir. Fakat, ey kapı yoldaşı, iş yap! O cezbeye mevkūf olma!*

Gerçi Hak yolunda asıl olan cezbedir; ve "cezbe", Hakk'ın kulunu kendi tarafına çekişi ve döndürüşüdür. Fakat, ey Hak kapısının arkadaşı! Sen amel et! O cezbeye mevkûf olma! Ve cezbenin husûlünü bekleyerek, ameli terk etme! Zîrâ hadîs-i kudsîde انا جليس من ذكرني ya'ni "Ben beni zikreden kimsenin celîsiyim" buyurulmuştur. Binâenaleyh Hak, bir kimsenin celîsi olunca, elbette Hak onu cezbetmiş olur. Nitekim III. cildin 199 numarasında گفت آن الله تولبيك ماست . وآن نياز و درد وسوزت پيك ماست [ya'ni "Dedi: O senin 'Allâh!'ın bizim 'lebbeyk!'imizdir; ve o senin niyâzın ve derdin ve harâretin bizim peykimizdir"] buyurulmuş idi.

زانكه ترك كار چون نازى برد　　　ناز كَىْ در خورد جانبازى بود

1496. *Zîrâ ki kârın terki bir nâz gibi olur. Nâz ne vakit cânbâzlığa lâyık olur?*

"Cânbâzlık"tan murâd, âşıklıktır. Ya'ni, zîrâ ki ameli terk etmek ve kendi irâdesine tâbi' olmak, Hakk'a karşı bir nâz etmek ve istiğnâ göstermek gibi olur. Halbuki nâz, ne vakit âşıklığın lâyığı olur? Ya'ni nazlanmak âşığa yakışmaz. O nâz, ma'şûka lâyık bir tavır olur. Ey sâlik! Sen ise âşıksın. Ma'şûkluk tavrını tutmak sana lâyık olmaz.

نى قبول انديش نى رد اى غلام　　　امر را و نهى را مى‌بين مدام

1497. *Ey gulâm! Ne kabûlü ve ne reddi düşün! Dâimâ emri ve nehyi gör!*

Ey gulâm ve ey mübtedî sâlik! Yaptığın amelde ne Hakk'ın kabûlünü ve ne de reddini düşün! Dâimâ, azîmü'ş-şân olan Hakk'ın emrini ve nehyini ve Hakk'ın seyyidliğini ve izzetini ve kendinin abdiyetini ve zilletini gör!

مرغ جذبه ناگهان پَرّد ز عُشْ　　　چون بديدى صبح شمع آنگه بكُش

1498. *Cezbe kuşu ansızın yuvadan uçar. Vaktâki subhu gördün, ondan sonra şem'i söndür.*

"Uş", "kuş yuvası" demektir. Ya'ni, sen cezbeye intizâr edip emir ve nehy-i ilâhîye riâyet eder ve mücâhede ve riyâzât-ı şâkkaya devâm eyler isen, cezbe kuşu ansızın yuvadan uçar ve senin ihlâs içinde olan kalbine konar. O v[akit] hakîkat güneşi doğup sabâh olur ve tabîat zulmeti ortadan kalkar. Ondan sonra mumu söndür. Ya'ni tabîat karanlığını aydınlatan mücâhedeye ve riyâzata hâcet kalmaz.

چشمها چون شد گذاره نور اوست　　　مغزها مى‌بيند او در عين پوست

1499. *Gözler güzâre olursa, nûr odur. O kabuğun "ayn"ında içleri görür.*

"Güzâre", "hadden geçen şey" demektir (*Bahâr-ı Acem*). Burada gözün mahsüsât haddini geçmesi demek olur. Ya'ni, gözler görmek husûsunda mahsüsât haddini geçerse, gözün nûru odur. Yoksa yalnız mahsüsâtı gören gözlerin nûru, nûr değildir. Binâenaleyh öyle bir göz, kabuk mesâbesinde olan eşyâyı kesîfenin aynlarında ve taayyünlerinde içleri ve bâtınları ve ma'kūlâtı görür.

بيند اندرِ ذره خورشيد بقا　　　　بيند اندر قطره كل بحر را

1500. [1482] *Zerre içinde bekā güneşini görür; katre içinde denizin küllünü görür.*

Öyle bir göz mahsüsâtın zerreleri içinde bekā güneşi olan vücûd-i hakîkîyi görür; ve mahsüs olan katreler içinde vahdet deryâsının küllünü ve mecmû'unu görür. Beyt-i Sezâî (k.s.):

Yâ ilâhî! Dil senin, bu dildeki sevdâ senin
Katreyim ben, katrem içre mevc vuran deryâ senin

بار ديگر رجوع كردن بقصهٔ آن صوفى و قاضى

Yine o sûfî ve kādının kıssasına rücû' etmek beyânındadır

Bu kıssa yukarıda 1348 numaralı beyitten i'tibâren mezkûr idi.

گفت صوفى در قصاص يك قفا　　　　سر نشايد باد دادن از عمى

1501. *Sûfî dedi: "Bir kazânın kısâsında körlükten dolayı başı havaya vermek lâyık olmaz."*

Yukarıdaki kıssada bir hasta bir sûfîye tokat vurmuş idi. Sûfî dahi ona mukābele etmek istedi. Fakat, yapacağı mukābelenin sonunda olacak fenâlığı düşündü. Dedi ki: "Bu hastanın bana vurmuş olduğu bir tokata karşı kısâsen mukābele edip, sonunda olacak fenâlığı görememekten dolayı başı havaya vermek lâyık değildir."

خرقهٔ تسليم اندر كردنم　　　　بر من آسان كرد سيلى خوردنم

1502. *"Boynumda olan teslîm hırkası, tokat yemeyi bana kolay yaptı."*

Ya'ni, "Sûfîlikte câhillerin cefâsına tahammül etmek kāidesi vardır. Binâenaleyh benim boynumda Hakk'ın tecelliyâtına karşı teslîm olmak hırkası vardır. Bu hırka bu câhilden tokat yemeyi benim nefsime kolay yaptı."

دید صوفی خصم خود را سخت زار　　　گفت اگر مشتش زنم من خصم وار

1503. *Sûfî kendi hasmını pek zayıf gördü. Dedi: "Eğer ben hasım gibi ona yumruk vurursam."*

او بیك مشتم بریزد چون رصاص　　　شاه فرماید مرا زجر و قصاص

1504. *"O benim bir yumruğum ile kalay gibi dökülür. Şâh bana zecr ve kısâs buyurur."*

Ya'ni, sûfî kendisine tokat vuran hastayı pek zayıf gördü ve kendi kendine dedi: "Eğer ben şimdi ona hasımca bir yumruk indirirsem, o benim bu bir yumruğum ile kalay gibi eriyip yere dökülüverir. Şâh-ı hakîkî olan Hak Teâlâ ise, başkalarını da bu kötü fiilden men' ve zecr için bana kısâs emr buyurur."

خیمه ویرانست و بشکسته وتَدْ　　　او بهانه می‌جُوَدْ تا در فتد

1505. *Çadır vîrândır ve kazık kırılmıştır; o düşmek için bahâne arar.*

"Veted", kazık; "mî cuved", "mî cûyed"in muhaffefidir. Ya'ni, "Bu hastanın rûhunun çadırı mesâbesinde olan cismi harâbdır; ve onun kazıkları mesâbesinde olan a'zâsı çürüktür ve kırılmıştır. Binâenaleyh onun [bedeni] yıkılmak için bahâne arar. Bir yumruk indirirsem yıkılıp ölür."

بهر این مرده دریغ آید دریغ　　　که قصاصم افتد اندر زیر تیغ

1506. *Bu ölmüş için bana dirîğ gelir; dirîğ ki, kılıç altında kısâsım vâki' ola!*

Ya'ni, "Bu ma'nen ölmüş olan bir vücûd için kılıç altında kısâsım vâki' olduğu vakit, bana yazık olur, yazık ve boş yere kurbân olup giderim!"

چون نمی تانست کف بر خصم زد　　　عزمش آن شد کش سوی قاضی برد

1507. *Vaktâki eli hasım üzere vurmaya kādir olmadı, onun azmi o oldu ki, onu kādıya götüre!*

Vaktâki sûfînin eli kendisine tokat vuran hastanın öleceği korkusuyla, onun üzerine yumruk atmaya kādir olmadı, o hastayı kādıya götürüp aleyhinde da'vâ etmeye azmetti.

• که ترازوی حقست و کیله اش مُخْلِصَ است از مکر دیو و حیله اش

1508. *Dedi ki: "Hakk'ın terâzîsi ve kîlesidir. Şeytanın mekrinden ve onun hîlesinden kurtarıcıdır."*

Sûfî kendi kendine dedi ki: Kādı Hakk'ın terâzîsi ve kîlesidir. Muhâsımların haklarını ölçer ve ona göre hükmünü verir. Şeytanın kullar arasına ilkā ettiği mekr ve hîleden hükm-i şer'î ile onları kurtarıcıdır. "Muhlis", ism-i fâil olduğuna göre ma'nâ budur. Ve eğer ism-i mekân olarak "mahlas" olursa, "şeytanın mekr ve hîlesinden kurtaracak mahal"dir, demek olur.

هست او مقراض احقاد و جدال قاطع جنگ دو خصم و قیل و قال

1509. *O kînlerin ve cidâlin makasıdır. İki hasmın nizâ'ının ve dedikodusunun kātı'ıdır.*

O kādı, hükm-i şer'î ile hıkdların ve kinlerin ve cidâlin makası olup, iki hasmın kavgalarını ve dedikodularını kesicidir.

دیو در شیشه کند افسون او فتنها ساکن کند قانون او

1510. [1492] *Onun efsûnu şeytanı şişe içinde eder. Onun kānûnu fitneleri sâkin eder.*

"Bûd der şîşe kerden", şeytanın mağlûbiyetinden kinâyedir. "Efsûn", sihir ve ehl-i havâssın okuduğu azâim ma'nâsına olup, burada hükm-i şer'îden kinâyedir. Ya'ni, kādının vereceği hükm-i şer'î şeytanı mağlûb eder ve onun şer' ve kānûnu efrâd-ı halk arasındaki fitneleri sâkin kılar ve bastırır.

چون ترازو دید خصم پر طمع سرکشی بگذارد و گردد تَبَع

1511. *Pür-tama' olan hasım vaktâki terâzîyi gördü, serkeşliği bırakır ve tâbi' olur.*

Ya'ni, tama' sevkiyle halkın hukūkuna tecâvüz etmek isteyen kimse, hâkimin elindeki adâlet terâzîsini gördüğü vakit, serkeşliği ve hakka tecâvüz fikrini bırakır, hadd-i ilâhî dâiresine girer ve şer'e tâbi' olur.

ور ترازو نیست گر افزون دهیش از قسم راضی نگردد آگهیش

1512. *Ve eğer terâzî olmazsa, eğer ona ziyâde verirsen, kıymetinden âgâhlığa râzı olmaz.*

Eğer böyle bir adl terâzîsi olmazsa, hukūk-ı nâsa tecâvüz niyetinde olan bir kimseyi herhangi bir muâmelede "Arkadaş! Şer'an senin kısmetin ve hakkın bu kadardır!" diye îkāz etsen ve hakkından ziyâdesini bile versen yine râzı olmaz.

هست قاضی رحمت و دفع ستیز قطرۀ از بحر عدل رستخیز

1513. *Kādı rahmet[tir] ve nizâ'ı def' edicidir. Kıyâmet günü adlinin bahrinden bir katredir.*

Binâenaleyh kādı'nın ve hâkimin vücûdu rahmet-i ilâhiyyedir ve nâs arasındaki nizâ'ları def' edicidir; ve kıyâmet günündeki adl deryâsından dünyâda zâhir olan bir katre ve numûnedir.

قطره گر چه خرد و کوته پا بود لطف آب بحر از او پیدا بود

1514. *Katre her ne kadar küçük ve kısa ayaklı olsa da, deniz suyunun lutfu ondan peydâ olur.*

Bu adâlet denizinin katresi, bu hayât-ı dünyeviyyede her ne kadar küçük ve kısa ayaklı olup, tamâmiyle ihkāk-ı hakka yetişemese bile, deniz gibi olan adl-i ilâhî suyunun lutfu, yine bu küçük ve kısa ayaklı olan katre-i adl ile zâhir olur. Meselâ deniz suyunun katresi kendi cürmü nisbetinde olan ateşi söndürür. Hâkimin adl suyu dahi, kezâlik kendi nisbetinde olan zulüm ateşlerini söndürür.

از غبار ار پاك داری کلّه را تو ز یك قطره ببینی دجله را

1515. *Kelleyi tuzdan pâk tutarsan, sen bir katreden Dicle'yi görürsün.*

"Kelle", "baş" ma'nâsına geldiği gibi, "yüz" ma'nâsına da gelir. Burada "kelle"den murâd, akıl ve dimâğdır. Ve "tuz"dan murâd, cehl ve gaflettir. Ya'ni sen aklını ve dimâğını cehl ve gaflet tuzlarından temiz tutar isen, kādının ve hâkimin bu bir katre-i adlinden Hak Teâlâ'nın dâimâ Dicle nehri gibi akıp durmakta olan adlini görürsün.

جزوها بر حال کلها شاهدست تا شفق غماز خورشید آمد ست

1516. *Cüz'ler küllün hâli üzerine şâhiddir. Hattâ şafak, güneşin gammâzı gelmiştir.*

"Gammâz", "gözle ve kaşla işâret etmek" ma'nâsına olan "gamz" masdarının mübâlağa ile ism-i fâilidir. Burada mutlakan "işâret edici" demektir. "Şafak", lügatte güneş batarken ufukta görülen kırmızılık ve aydınlık ma'nâsınadır. Ya'ni, hâkimin adli, Hakk'ın adlinden bir cüz'dür. Ve cüz'ler küllün hâline şehâdet ederler. Hattâ güneşin ziyâ-yı cüz'îsi olan şafak, ziyâ-yı küllî sâhibi olan güneşin vücûduna işâret edici gelmiştir.

آن قسم بر جسم احمد راند حق　　　　آنچه فرمودست كَلَّا وَ الشَّفَقْ

1517. *Hak o kasemi Ahmed'in cismi üzerine sürdü. O şey ki, "kellâ ve'ş-şafak" buyurmuştur.*

"Kasem", "yemîn" demektir. "Kellâ", "hakkan" ma'nâsınadır; burada lafz-ı Kur'ân'dan değil, lafz-ı *Mesnevî*'dendir. "Ve'ş-şefak", "Şafağa yemîn ederim" demek olur. Bu beyt-i şerîfte sûre-i İnşikāk'ta olan فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ (İnşikāk, 84/16) ya'ni "Ben şafağa yemîn ederim" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni Hak Teâlâ, hakkan ki, o yemîni Hâtem-i enbiyâ Ahmed (a.s.v.) Efendimizin cismi üzerine sürdü ve teveccüh etti, o şey ki, "Şafağa yemîn ederim" buyurmuştur. Bu beytin yukarıya rabtı budur ki: Resûl-i Ekrem hazretlerinin bi'seti kıyâmetin yaklaşmasına işârettir. Zîrâ, Hâtem-i enbiyâdır. Onların cism-i şerîflerinden sonra hakîkî bir peygamber olarak bu hayât-ı dünyeviyyede 1355 seneden beri hiçbir ferd zâhir olmadı ve bundan sonra zâhir olacağı da yoktur. Kıyâmet ise adl-i küllî-i ilâhînin zâhir olacağı bir devredir. Hâtem-i enbiyâ'nın şerîati ise, bu hayât-ı dünyâda tatbîkine imkân görülen adâletin müntehâsını te'mîn eder. Onun hâricine çıkıldığı vakit, zulüm olur. Binâenaleyh şafağın vücûdu, güneşin vücûduna işâret olduğu gibi, Hâtem-i enbiyâ'nın eşrât-ı sâatten olan cism-i şerîfi ve onun şerîati de, kıyâmetteki adl-i küllî-i ilâhîye işâret olur. Binâenaleyh Hak Teâlâ âlem-i şehâdette cism-i nebevî ile zâhir olan adl-i cüz'îye yemîn ederek, kıyâmette vâki' olacak olan adl-i küllîye işâret buyurmuş olur; ve bu yemîn dahi zikr-i cüz' ve irâde-i küll kabîlinden mecâz olur.

مور بر دانه چرا لرزان بدى　　　　گر ازان يك دانه خرمن دان بدى

1518. *Karınca eğer o bir tâneden harmanı bilici olaydı, tâne üzerine niçin titreyici olurdu?*

Ya'ni, karınca bir buğday tânesine sarılıp, çeke çeke yuvasına götürmeye çabalar ve o tâneyi elinden kaçırmamak için titrer. Onun yapıştığı bir tâne buğday harmanından bir cüzdür. Eğer küll olan harmanı göre idi, binâenaleyh o tâne üzerine bu derece sarılmaz idi. Bu beyt-i şerîfte kādının adli tâneye ve hakkını taleb için hâkime mürâcaat edenleri de tâneye yapışan karıncaya ve adl-i ilâhî dahi harmana teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni adl-i ilâhîyi görenler, ihkāk-ı hak için tâne mesâbesinde olan hâkimin adline rabt-ı kalb etmezler.

بر سر حرف آ که صوفی بی‌دلست　　　در مکافات جفا مُسْتَعْجِلْ است

1519. *Söz tarafına gel ki sûfî, bî-dildir, cefânın mükâfâtında isti'câl edicidir.*

"Bî-dil", "korkak" ma'nâsınadır. Ya'ni, ey Mevlânâ! Sûfî kıssasındaki söz tarafına gel! Zîrâ sûfî karınca gibi tâne üzerine titreyicidir. Onun nazarı cüz'den külle intikāl edecek derecede keskin olmadığından korkaktır. Ya'ni eğer hâkime gitmezse hakkının zâyi' olacağından korkar. Binâenaleyh kendisine karşı yapılan cefânın mükâfâtında ve ihkāk-ı hak husûsunda isti'câl ve adl-i cüz'îden istimdâd edicidir.

ای تو کرده ظلمها چون خوش دلی　　　از تقاضای مکافی غافلی

1520. [1502] *Ey zulümler yapmış olan! Sen nasıl hoş-dilsin? Mükâfînin talebinden gāfil misin?*

Ey halka zulümler yapmış ve onların haklarını boynuna geçirmiş olan kimse! Sen nasıl hoş gönüllüsün? Bu kadar zulümlerin ile berâber nasıl râhat râhat yatıp uyuyorsun? Hakkı taleb edicinin talebinden gāfil misin?

یا فراموشت شدست آن کَرْدَه هاتْ　　　که فرو آویخت غفلت پرده هات

1521. *Yâhud, o fiillerin sana ferâmûş mu olmuştur ki, gaflet sana perdeleri aşağıya astı?*

Yâhud, o yaptığın kötü fiilleri ve zulümleri unuttun mu ki, bu unutma gafleti senin aklının gözü önüne perdeler indirdi ve yaptığın fenâlıkları göremez ve düşünemez bir hâle geldin!

گر نه خصمیهاستی اندر قَفات　　　جرْم گردون رشك بردی از صَفَاتْ

1522. *Eğer senin kafanda hasımlar olmasa idi, gerdûnun cirmi senin safân üzerine hased götürür idi.*

"Cirm", "cisim ve vücûd" demektir. Ey kimse! Eğer senin kafanda ve arkanda senden hak da'vâ eden hasımlar olmasa idi, senin kalbinde öyle bir safvet ve temizlik olurdu ki, feleğin cirmi ve vücûdu senin bu safvetine ve parlaklığına hased ederdi. Zîrâ sen insansın. Sendeki şerâfet ve kerâmet feleklerde yoktur. Nitekim Şeyh Sa'dî hazretleri buyurur:

نه فلك راست مسلم نه ملك را حاصل　　　آنچه در سر سویدای بنی آدم ازوست

"Benî-Âdem'in Hak cânibinden olan sırr-ı süveydâsındaki şey, ne felek için müsellemdir, ne de meleğe hâsıl olmuştur!"

لیك محبوسی برای آن حقوق   اندك اندك عذر می‌خواه از عقوق

1523. *Fakat o haklar için mahbûssun. Azar azar, itâatsizliklerden özür dile!*

Fakat boynundaki o haklardan ve zulümlerden dolayı mahbûssun ve bu şerâfetten mahrûm kalmışsın. Kendine gel de, azar azar ve günden güne hak sâhibleriyle helâlleş ve itâatsizliklerden ve hakka tecâvüzden dolayı özür dile! "Ukūk", haklarına riâyet etmek vâcib olan kimselere karşı itâatsizlik etmek ma'nâsınadır.

تا به یکبارت نگیرد محتسب   آب خود روشن کن اکنون با محب

1524. *Tâ ki, muhtesib seni bir uğurdan tutmasın! Ey muhib! Şimdi kendi suyunu berrâk et!*

Ya'ni, şişe gibi olan cisminde, su gibi berrâk olan rûhun o yaptığın fenâ fiiller sebebiyle bulanmıştır. Adl günü olan yevm-i kıyâmette bu kötü fiiller seni birdenbire bir zâbıta me'mûru gibi yakalamamak için ey dost ve muhib, şimdi bu hayât-ı dünyeviyyede cisim şişesindeki rûh suyunu, ehl-i hakla helâlleşmek ve zulümden ve fenâ fiillerden tövbe etmek sûretiyle berrâk et!

رفتن صوفی بسوی آن سیلی زنش و بردن اورا بر قاضی

Sûfînin o tokat vuran tarafına gitmesi ve onu kādıya götürmesi

رفت صوفی سوی آن سیلی زنش   دست زد چون مدعی در دامنش

1525. *Sûfî kendinin tokat vurucusu tarafına gitti. Onun eteğine müddaî gibi el vurdu.*

Sûfî kendisine tokat vuran o hastanın tarafına gitti ve ihkāk-ı hak için onu kadıya götürmek üzere eteğine yapıştı.

اندر آوردش بر قاضی کشان   کین خر ادبار را بر خر نشان

1526. *Onu çekerek kādının nezdine götürdü. Dedi ki: "Bu müdbir olan eşeği, eşek üzerine oturt!"*

"İdbâr", "arka çevirmek ve perîşân olmak" demek olup, burada "müdbir" ya'ni "bedbaht" ma'nâsınadır. Ya'ni, sûfî tokat vuranı kādı nezdine götürüp dedi ki: "Bu bedbaht olan eşeği bir eşek üzerine bindir de halk arasında teşhîr edip rezîl ü rüsvây et!"

یا بزخم دره او را ده جزا　　　آنچنانکه رأی تو بیند سزا

1527. *"Yâhud kamçı darbesiyle ona cezâ ver! Senin re'yin nasıl lâyık görürse."*

"Dirre", "kamçı", Türkçe'de tahrîf ile "tura" derler. Ya'ni, "Ey kadı! Yâhud bu zâlimi te'dîb için kamçı darbesiyle ona cezâ ver! Senin re'yin bunun fiiline karşı ne cezâyı lâyık görürse öyle yap!"

کانکه از زجر تو میرد در دمار　　　بر تو تاوان نیست آن باشد جُبار

1528. *"Zîrâ o kimse ki, senin zecrinden helâkde ölürse, senin üzerine zamân (zımân) yoktur. O heder olur!"*

"Demâr", helâk; "tâvân", zamân; "cübâr", heder ve bâtıl ma'nâlarınadır. Ya'ni, kādıya dedi ki: "Sen re'yinde ve ictihâdında serbestsin. Bir kabâhatli kimse senin zecrinden helâk içinde olup ölürse, senin üzerine onun zamânı ve diyeti lâzım gelmez. Onun ölümü heder olur."

در حد و تعزیر قاضی هر که مرد　　　نیست بر قاضی ضمان کو نیست خرد

1529. *Kādının had ve ta'zîrinde her kim ölürse, kadı üzerine zamân yoktur. Zîrâ o küçük değildir.*

"Hadd", burada mücrimi kabâhate avdet etmekten men' için hakkında yapılan cezâdır ki, derecesi Kur'ân'da ve hadîste gösterilmiştir. "Ta'zîr", "siyâset ve tehdîd etmek ve ta'zîm ve tathîr" ma'nâlarınadır; ve haddin mâdûnu olan cezâ ile te'dîb etmek ma'nâsında müsta'meldir. Ya'ni, kadı mücrim hakkında kānûn-ı ilâhîde ta'yîn edilen cezâyı tatbîk ederken veyâhud kıyâsa müstenid fetvâlar ile mücrimi cezâlandırırken o mücrim ölse, kadı üzerine o kimsenin diyetini vermek lâzım gelmez. Zîrâ kādının şahsiyyet-i ma'neviyyesi küçük ve hakîr olmadığından verdiği hükümden mes'ûl değildir.

نائب حقست و سایهٔ عدل حق　　　آینهٔ هر مُستَحِقّ و مُستَحَقّ

1530. [1512] *Hakk'ın nâibidir ve Hakk'ın adlinin sâyesidir. Her müstahıkkın ve müstahakkın aynasıdır.*

Çünkü kadı Hakk'ın nâibi ve vekîlidir; ve Hakk'ın adlinin sâyesi ve gölgesidir; ve her hak taleb edicinin ve kendisinden hak taleb olunmuş kimsenin aynasıdır. Zîrâ hak taleb edici, kādının şahsiyyet-i ma'neviyyesinde hakkını görür; ve kendisinden hak taleb olunan kimse dahi yine o şahsiyyet-i ma'neviyyede vereceği hakkı görür. Binâenaleyh kadı ayna gibidir.

کو ادب از بهر مظلومی کند   نی برای عِرض و خشم و دَخْلِ خود

1531. *Zîrâ o, edebi bir mazlûmdan dolayı yapar, kendinin ırzı, öfkesi ve dahli için değil!*

"Edeb", lügatte "âdet ve acîb ve salâh-ı nefs" ma'nâlarınadır. Burada salâh-ı nefs ma'nâsı münâsibdir. "Irz", nâmûs ve "dahl" lügatte "bir şeyin girmesi" demektir. Örfte "husûl-i mâl ve îrâd" ma'nâsında müsta'meldir. Burada murâd mutlak "intifâ'"dır. Ya'ni, kadı, mücrimin salâh-ı nefsi için tatbîk ettiği cezâyı bir mazlûmun şikâyetinden dolayı yapar. Bu cezâyı kendinin nâmûs ve öfkesinden dolayı teşeffî-i sadr etmek ve bir intifâ' etmek için yapmaz.

چون برای حق و روز آجله ست   گر خطایی شد دیت بر عاقله ست

1532. *Mâdemki hak ve âcil olan gün içindir, eğer hatâ olursa diyet âkıle üzerine olur.*

"Âkıle", ıstılâhât-ı fıkhiyyeden olup, kātil olan kimsenin babası tarafından akrabâsına derler ki, bunlar hatâ ile öldürülen kimsenin diyetini verirler. Âkile hakkında III. cildin 2461 numaralı beytinde . گر خطا کشتم دیت بر عاقله است عاقلهٔ جانم تو بودی از ألَسْت [ya'ni "Eğer hatâ ettimse, diyet âkıle üzerinedir; benim canımın âkılesi 'elest'ten sen oldun"] buyurulmuş idi. Fakat burada katl Hakk'ın sâye-i adli olan kadı tarafından icrâ-yı hükm esnâsında vâki' olduğundan onun âkılesi şer'an beytü'l-mâl olur. Nitekim ba'zı nüshalarda bu ma'nâyı beyân husûsunda şu beyit mezkûrdur:

عاقلهٔ او کیست دانی هست حق   سوی بیت المال برگردان ورق

Tercüme: "Onun âkılesi kimdir, bilir misin? Hak'dır. Varak-ı defteri beytü'l-mâl tarafına çevir!"

Bu beyit Ankaravî nüshasında münderic değildir.

آنکه بهر خود زند او ضامنست   وانکه بهر حق زند او آمنست

1533. *O kimse ki nefsi için vurur, o zâmindir; o kimse ki Hak için vurur, o âmindir.*

Ya'ni, bir kimse nefsinin öfkesinden yâhud bir menfaatinden dolayı bir kimseyi döverken, o kimse ölse, şer'an onun diyetini vermekle mükelleftir. Fakat, kendi nefsinin dahli olmayarak, Hak için vurup öldürürse, o diyetten emîndir. Onun üzerine şer'an bir şey lâzım gelmez.

گر پدر زد مر پسر را او بمرد　　　آن پدر را خونبها باید شمرد

1534. *Eğer baba oğula vurur, o ölürse, o babaya diyet saymak lâzım gelir.*

Meselâ, eğer baba oğlunu döverken oğlu ölse, o babaya oğlunun diyet-i şer'îsini vermek lâzım gelir. Bu beyt-i şerîf Ebû Hanîfe hazretlerinin mezhebine göre beyân buyurulmuştur. Zîrâ Ebû Hanîfe hazretleri indinde baba evlâdını te'dîb için döverken öldürürse, onun üzerine diyet lâzım geldiği gibi, malına da vâris olamaz. Çünkü babanın üzerine oğluna hizmet etmek vâcibdir; ve evlâdın salâhından babanın nefsine fâide vardır. Binâenaleyh o te'dîb kādının te'dîbi gibi sırf Hak için değildir. Kādının te'dîbi hak ve hukūk-ı âmmeye nazaran vâki'dir. Bu husûsta kadıya bir fâide yoktur. Fakat Ebû Yûsuf ve Muhammed hazarâtının fetvâlarına göre baba vâris olur ve onun üzerine diyet lâzım gelmez.

زانکه او از بهر کار خویش زد　　　خدمت او هست واجب بر ولد

1535. *Zîrâ ki o kendi işinden dolayı vurdu. Onun hizmeti veled üzerine vâcibdir.*

Bu beyt-i şerîf yukarıdaki beytin esbâb-ı mûcibesidir. Nitekim yukarıda îzâh olundu.

چون معلم زد صبی را شد تلف　　　بر معلم نیست چیزی لَا تَخَفْ

1536. *Vaktâki muallim sabîye vurdu, telef oldu, muallim üzerine bir şey yoktur, korkma!*

Ya'ni, bir muallim sabîyi döverken o sabî ölse, korkma, o muallim üzerine diyet lâzım gelmez. Zîrâ sabîyi ta'lîmde muallimin nef'-i nefsânîsi melhûz değildir.Sırf sabînin nef'i ve dolayısı ile cem'iyyet-i beşeriyyenin nef'i vardır.

کان معلم نائب افتاد و امین　　　هر امین را هست حکمش همچنین

1537. *Zîrâ o muallim, nâib ve emîn vâki' oldu. Her emîne böyle onun hükmü vardır.*

Zîrâ o muallim, ta'lîm-i ilm husûsunda Hakk'ın ve cem'iyyet-i beşeriyyenin nâibi ve emînidir. Her emîn olan kimse hakkındaki hüküm dahi böyledir.

نیست واجب خدمت استا برو پس نبود استا بزجرش کار جو

1538. *Ustanın hizmeti onun üzerine vâcib değildir. Binâenaleyh üstâd, onun zecriyle iş isteyici olmadı.*

Herhangi bir üstâdın hizmeti dahi böyledir. Zîrâ üstâdın hizmeti şâkird üzerine vâcib değildir. İsterse hizmet eder, isterse etmez. Eğer hizmet ederse, şâkirdin nef'i içindir. Binâenaleyh üstâd, şâkirdi ta'lîm için döverken şâkird ölse, üstâdın onu zecr etmesinde kendi nefsi için bir fâide bulunmadığından, ona diyet lâzım gelmez.

ور پدر زد او برای خود زدست لاجرم از خون بها دادن نرست

1539. *Ve eğer baba vurursa, kendi için vurmuştur. Şübhesiz, diyet vermekten kurtulamadı.*

Baba hakkındaki hükümde Ebû Hanîfe hazretleriyle İmâmeyn hazarâtı arasında ihtilâf vâki' olduğu yukarıdaki 1534 numaralı beyitte îzâh olundu. Ma'lûmdur ki, bu hükümler ahkâm-ı şer'iyyeye göredir. Zamânımızda olan ahkâm-ı cezâiyye bittabi' bunlardan başkadır.

پس خودی را سر ببر ای ذو الفقار بی‌خودی شو فانئ درویش وار

1540. [1522] *İmdi, ey zülfikār! Kendiliğinin başını kes! Dervîş gibi bir bî-hod ve fânî ol!*

"Fıkār", "amûd-ı fekārî" ma'nâsına olan "fekâre"nin cem'idir. Burada "fikār"dan murâd, kötü ef'âlin zuhûruna sebeb olan nefis ve nefsin sıfatlarıdır. Binâenaleyh "ey zülfikār", ey nefis ve sıfât-ı nefsâniyye sâhibi demek olur. Ya'ni, ey kimse! görüyorsun ki, yukarıdaki hükm-i şer'îlerde, bir kimse kendi nefsinin menfaati için bir kimseyi döverken öldürürse, ona cezâ lâzım gelir. Binâenaleyh bâisi olan şey senin nefsindir. Böyle olunca, ey sıfât-ı nefsâniyye sâhibi! Senin enâniyetine sebeb olan nefsinin başını kes! Rûhunun ahkâmında kendiliğinden ve benliğinden geç! Ve fakr-ı hakîkî sâhibi olan dervîş gibi fânî ol ki, cezâlardan emîn olasın!

چون شدی بی‌خود هر آنچه تو کنی ما رَمَیْتَ إِذْ رَمَیْتَ ایمنی

1541. *Vaktâki bî-hod oldun, her o şey ki yapasın, "Attığın vakit sen atmadın!" emînsin!*

Vaktâki kendinden geçtin, bî-hod oldun ve nefsinin sıfatlarından fânî oldun, ondan sonra her yaptığın fiilden emîn olursun. Zîrâ o hâl-i fenâ içinde وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) ya'ni "Attığın vakit sen atmadın velâkin Allah attı" âyet-i kerîmesi mûcibince, fiilin, Hz. Peygamber'in fiili gibi, Hakk'ın fiili olur. Nitekim Hızır (a.s.) gulâmı öldürdüğü vakit, Hz. Mûsâ (a.s.)a وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي (Kehf, 18/82) ya'ni "Ben o fiili kendi emrimden işlemedim" buyurdu. Kıssası sûre-i Kehf'te vâki'dir.

آن ضمان بر حق بود نی بر امین　　　هست تفصیلش بفقه اندر مبین

1542. *O zamân Hak üzerine olur, emîn üzerine değil! Onun tafsîli fıkıhta beyân olunmuştur.*

"Be-fıkıh"tâki, "bâ" zâiddir. "Ender" edâtı fıkha râci'dir. "Mebîn", "beyân" masdarından ism-i mef'ûl olup, "beyân olunmuş" ma'nâsınadır. Binâenaleyh "ender fıkh mebîn", "fıkıhta beyân olunmuştur," demek olur. Ya'ni, eğer o bî-hodluk hâli içinde bir kimseyi öldürürsen, onun diyeti kendinden fânî olan emîn üzerine değil, Hak üzerine olur. Bu mes'elenin tafsîli fıkıh kitâblarında beyân olunmuştur. Bu *Mesnevî-i Şerîf*'te mesâil-i şer'iyye hakkında bu kadar beyân kâfîdir.

هر دکانی راست سودایی دگر　　　مثنوی دکان فقرست ای پسر

1543. *Her bir dükkân için başka bir sevdâ vardır. Ey oğul! Mesnevî fakr dükkânıdır.*

"Dükkân", alım satım ve kâr mahallidir. "Sevdâ"nın müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "arzû ve aşk" ma'nâları münâsibdir. Ya'ni, her bir dükkânda bir nevi' metâ' satılır; ve bu metâ'dan bir kâr ve fâide arzûsu ve aşkı vardır. Ey oğul! Bizim *Mesnevî*'miz dahi, bir fâide dükkânıdır. Fakat burada [fakr] ve yokluk satılır. Bunu alanlar ve satanlar ebedî kâr ederler.

در دکان کفشگر چرمست خوب　　　قالب کفشست اگر بینی تو چوب

1544. *Pabuççu dükkânında güzel deri vardır. Eğer ağaç görürsen pabuç kalıbıdır.*

Meselâ, pabuççu dükkânında güzel deriler vardır. Orada deri alınıp satılır. Eğer deriden başka ağaç nev'înden bir şey görür isen, o ağaçlar pabuç kalıbı olmak üzere bulunur. Satılmak için değildir.

پیش قزّازان قزِ ادکن بود　　　بهر گز باشد اگر آهن بود

1545. *Kazzâzların nezdinde kül renkli ibrişim olur. Eğer demir olursa, arşın için olur.*

"Kazzâz", ipekçi; "edken", siyâha mâil kül renkli ma'nâsınadır. Ya'ni, ipekçilerin nezdinde kül renkli ibrişim olur. Eğer ipekten ve ibrişimden başka demir görür isen, o ipek ölçmek için kullanılan arşındır. Orada satılan bir şey değildir.

مثنویٔ ما دکان وحدتست　　　غیر واحد هر چه بینی آن بتست

1546. *Bizim Mesnevî'miz vahdet dükkânıdır. Birin gayrı her ne görür isen o puttur.*

Bizim *Mesnevî*'miz ise vahdet dükkânıdır. Bu dükkânda tâliblere vahdet-i vücûd sırrı satılır ve ta'lîm olunur. Eğer *Mesnevî-i Şerîf*'te o vücûd-i vâhid-i hakîkîden başka kıssaların ve hikâyelerin sûretlerini görür isen, bunlar maksûd-bizzât değildir. Put mesâbesinde olan keserâttır. O vahdeti ta'lîm için kullanılan misâller ve ölçülerdir.

بت ستودن بهر دام عامه را　　　همچنان دان کالغرانیق العلی

1547. *Putu medh etmek âmmenin tuzağı içindir. Bil ki, "el-Garânîku'l-ulâ" böyledir.*

Eğer "Vahdet dükkânı olan *Mesnevî*'de put mesâbesinde olan keserâtın ne fâidesi vardır?" diye sorarsan deriz ki: Putu lisâna alıp medh etmek avâmmı vahdet tarafına avlamak için bir tuzaktır. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz Ve'n-Necm sûre-i şerîfesini mü'minler ile kâfirlerden mürekkeb bir cem'iyet içinde okuduğu vakit أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّى وَ مَنَاتَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَى (Necm, 53/19) ya'ni "İlâh olarak Lât ve Uzzâ ve diğer üçüncü Menât'ı mı gördünüz?" âyetinden sonra lisân-ı şerîflerinden تلك الغرانيق العلى فان شفاعتهن لترتجى ya'ni "Bunlar âlî gurnûklardır ve onların şefâatleri elbette ümîd olunur" ibâresi zâhir oldu. Binâenaleyh hem mü'minler ve hem de kâfirler müttahiden secde ettiler. Gerçi mü'minlerin secdesi Hak için ve kâfirlerin secdesi ise putları medh olunduğu için idi. Fakat bu âlem-i sûrette iki zıddın ictimâ'ı vâki' oldu ve vahdet-i sûrî husûle geldi. "Gurnûk", "boynu uzun su kuşu ve yumuşak tenli delikanlı" ma'nâlarınadır. "Garânîk", bu kelimenin cem'idir. Bu kırâatı müteâkıb Cibrîl-i Emîn geldi. Bu ibârenin Kur'ân'dan olmadığını ve

şeytanın ilkāsı bulunduğunu haber verdi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem hazretleri pek ziyâde kederlendi ve kalb-i şerîflerine büyük bir korku müstevlî oldu. Hak Teâlâ hazretleri tesellî buyurup, sûre-i Hacc'da olan وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ آيَاتِهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ . لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ (Hacc, 22/52-53) ya'ni "Ey Resûlüm! Biz senden evvel bir resûl ve nebî göndermedik, ancak o resûl ve nebî kendi tarafından bir şey temennî ettiği vakit, şeytan onun murâd ettiği şeye ilkā ederdi. Müteâkıben Allâh Teâlâ şeytanın ilkā ettiği şeyi bozar, sonra Allâh Teâlâ kendi âyâtını tahkîm eder. Ve Allâh Teâlâ alîm ve hakîmdir. Çünkü Allâh Teâlâ şeytanın ilkā ettiği şeyi, kalblerinde maraz olanlar ve kalbleri kāsiye olanlar için fitne ve imtihân kılar" âyet-i kerîmesini inzâl buyurdu.

Bu mes'ele hakkında tefsîr âlimlerinin ihtilâfları vardır. Ba'zıları bu haber uydurmadır, aslâ vâki' değildir; zîrâ şeytan vahye karışamaz, derler. Ve ba'zıları da bu ibâreyi okuyan peygamber değil idi; şeytan idi, derler. Velhâsıl bu ihtilâfâtın esbâb-ı mûcibesiyle burada zikri uzundur. Şeytanın ilkāsı mes'elesi yukarıda zikrolunan âyet-i kerîme ile sâbittir. Hz. Pîr aslı olmayan bir nakli *Mesnevî Şerîf*'lerinde kāle almazlar. Nitekim âtîdeki beyitte bu vak'ada bir sırr-ı ilâhî olduğu beyân buyurulmuştur.

Vak'anın iç yüzüne gelince, şu mütâlaât vardır: Abdülkerîm-i Cîlî (k.s.) *el-İnsânü'l-Kâmil* ismindeki kitâbında 57. bâbının birinci faslında şöyle buyururlar: اعلم ان الله تعالى لما خلق النفس المحمدية من ذاته وذات الحق جامعة للضدين خلق الملائكة العالين من حيث صفات الجمال والنور والهدى من نفس محمد صلى الله عليه و سلم كما سبق بيانه وخلق ابليس واتباعه من حيث صفات الجلال والظلمة والضلال من نفس محمد صلى الله عليه و سلم ...الخ . Ya'ni " Ma'lûm olsun ki, Allâh Teâlâ vaktâki nefs-i muhammediyyeyi zâtından yarattı, halbuki zât-ı Hak iki zıddı cem' edicidir. Cemâl ve nûr ve hüdâ sıfatları cihetinden nefs-i Muhammedî (s.a.v.)den melâike-i âlîni yarattı; ve celâl ve zulmet ve dalâl sıfatları cihetinden dahi nefs-i Muhammedî (s.a.v.)den İblîs'i ve etbâ'ını yarattı ilh..."

Bu beyândan anlaşılır ki, hakîkat-i muhammediyye İblîs'i dahi muhîttir. Sûre-i Şerîfe okunan mahalde ashâb-ı cemâl olan mü'minler bulunduğu gibi, ashâb-ı celâl olan kâfirler de var idi. Zıddı câmi' olan hakîkat-i muhammediyyeden nâzil olan sûre-i şerîfe, bu câmiiyet hasebiyle, ehl-i dalâle âid olan ibâre dahi, bu hakîkat-i muhammediyyenin lisân-ı celâli ile okunuverdi. Bunun üzerine orada secde etmeyen bir ferd kalmadı; ve bu âlem-i sûrette ve şehâdette dahi, zıddeyni câmiiyetin sırrı inkişâf etti. Fakat Resûl-i

Ekrem hazretlerinin taayyün-i Muhammedîsi ism-i Hâdî'nin mazhar-ı etemmi olduğundan, bu lisân-ı celâlî, lisân-ı cemâlîye muhâlif idi. Bu nokta-i nazardan Hak Teâlâ, lisân-ı cemâlî ile okunan âyât-i kur'âniyyeden, lisân-ı celâlî ile okunan ibâreleri bozdu ve nesh etti ve âyât-i cemâliyyeyi tahkîm buyurdu.

خواندش در سورهٔ و النجم زود　　　　لیك آن فتنه بد از سورهٔ نبود

1548. *Ve'n-Necm sûresinde acele okundu. Fakat o fitne idi, sûreden değil idi.*

Ya'ni bu Ve'n-Necm sûresinde lisân-ı celâlî ile acele okunan ibâre sûrenin müştemilâtından olmayıp, kalblerinde küfür ve inkâr marazı olan kimseler için fitne ve imtihân-ı ilâhî idi; ve fitne ve imtihânın sırrı budur ki: sûre-i şerîfe okunurken hem hidâyet ve hem de dalâlat ibâreleri mezkûr oldu. Orada bulunan efrâd-ı beşerden saâdet-i ezeliyyeleri sâbit olanlar, ibâre-i hidâyete ve şekāvet-i ezeliyyeleri sâbit olanlar dahi ibâre-i dalâlete nazar edip secde ettiler. Binâenaleyh bir tâifenin hidâyet-i fiiliyyeleri ve bir tâifenin dalâlet-i fiiliyyeleri zuhûra geldi. Zîrâ bu âlem-i şehâdet âlem-i ef'âldir; ve netîcede فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ (En'âm, 6/149) ya'ni "Allâh Teâlâ için hüccet-i bâliğa sâbittir" âyet-i kerîmesinin sırrı âşikâr oldu.

جمله کفار آن زمان ساجد شدند　　　　هم سری بود آنکه سر بر در زنند

1549. *Bütün kâfirler o zamân secde edici oldular. Kapıya baş vurdukları dahi bir sır idi.*

İbâre-i dalâlete nazaran bütün kâfirler secde edici oldular. Bunların hepsinin ezdâdı câmi' olan zât-ı Hakk'ın kapısına baş vurdukları dahi bir sır idi.

بعد ازین حرفیست پیچا پیچ و دور　　　　با سلیمان باش و دیوان را مشور

1550. [1532] *Bundan sonra dolambaç ve uzak birtakım söz vardır. Süleymân ile ol ve şeytanlara karışma!*

Bizim bu beyânâtımızdan sonra, bu mes'ele hakkında, bu âlem-i keserâta ve ikilik âlemine müteallık dolambaç ve vahdetten uzak birtakım sözler vardır ki, fikirleri bu ikilik vehmi içinde müstağrak olan âlimler tarafından îrâd edilmiştir. Ey sâlik! Kuvve-i vâhime şeytanlarına karışma! Süleymân-ı zamân gibi olan insân-ı kâmil ile berâber ve ona tâbi' ol! Ve onun ledünnî ve vehim şeytanından ârî olan kelâmlarını dinle!

رجوع حکایت صوفی و قاضی

Sûfî ve kādı hikâyesine rücû'

هین حدیث صوفی و قاضی بیار   و آن ستمکار ضعیف زار زار

1551. *Haydi, sûfî ve kādının ve o âcizin âcizi olan zayıf sitemkârın sözünü getir!*

"Zâr", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Bir ma'nâsı da *Bahâr-ı Acem*'in beyânına göre "acz ve keder" demektir. Bundan dolayı "nâle"ye ve "girye"ye ve "zayıf"a sıfat olur. Bu hâlde "zaîf-i zâr zâr", "âcizin âcizi olan zayıf" ma'nâsına gelir.

گفت قاضی ثَبِّتِ الْعَرْش ای پسر   تا برو نقشی کنم از خیر و شر

1552. *Kadı dedi: "Ey oğul! Arşı tesbît et, tâ ki, onun üzerine hayır ve şerden bir nakış yapayım!"*

Birinci mısrâ'da Arablar'ın ثبت العرش ثم انقش ya'ni "Binâyı tesbît et, sonra nakış et!" darb-ı meseline işâret buyurulur. Ya'ni, sûfî, pek âciz bir hâlde olan zayıf zâlimi kādıya götürdü. Kādı hastanın hâline baktı. Sûfîye dedi ki: "Aleyhine edeceğim iyi ve kötü hükmün bir mahalli olan şahıs lâzımdır; ve benim hükmüm ise binâ üzerine yapılacak nakış mesâbesindedir; ve şahıs dahi binâya benzer."

کو زننده کو محل انتقام   این خیالی گشته است اندر سقام

1553. *"Hani vuran? Hani intikam mahalli? Bu hastalık içinde bir hayâl olmuştur."*

"Sekām" hastalık demektir. Ya'ni, "Ey sûfî! Sen bu şahsı bana getirdin ama, bu adam hastalık içinde bir hayâl gibi olmuştur ve şahsiyeti kalmamıştır. Binâenaleyh sana vuran görünmez bir hâle gelmiştir; ve intikam ve hüküm ve cezâ mahalli olmaktan çıkmıştır."

شرع بهر زندگان اغنیاست   شرع بر اصحاب گورستان کجاست

1554. *"Şer' diriler ve zenginler içindir. Mezârlık ashâbına şer' neredeDir?"*

Ya'ni, "Kādının hükm-i meşrû'u, dirilere ve kuvvet-i cismâniyye i'tibâriyle zengin olanlara mahsûsdur. Ölmüş ve kuvve-i cismâniyyece fakîr olmuş olan mezârlık ashâbına bu hükmün imkân-ı tatbîkı var mıdır?" Ba'zı nüshalarda "ağniyâ" yerine "a'tiyâ" (اَعْتِيا) vâki'dir. "Utüvv"den me'hûz olan "atiyy" (عتی) kelimesinin cem'idir, "serkeşler" demek olur. Bu sûrette ma'nâ, "Şer' diriler, ya'ni cismi kavî olanlara ve serkeşlere mahsûsdur. Zîrâ muhâlefet onlardan sâdır olur. Mezârlık ashâbından olan acezenin muhâlefete ve zulme mecâli olmayacağından, kādının hükm-i meşrû'u ve siyâseti onlar hakkında nasıl vârid olur?" demektir.

آن گروهی کز فقیری بی‌سرند   صد جهت از مردگان فانی ترند

1555. *Öbür tâife ki, fakîrlikten başsızdırlar; ölülerden yüz cihet daha fânîdirler.*

Bu beyt-i şerîfte hakîkî sûfîlerin hâline intikal buyurulur. Ya'ni, öbür tâife ki, onlar hakîkî sûfîdirler ve nefislerinin başını riyâzât ve mücâhedât kılıçlarıyla kesip başsız kalmışlardır; ve fakr-ı ma'nevî ve yokluk içindedirler ve ölmezden evvel ölmüşlerdir. Onlar mevt-i tabîî ile ölenlerden yüz cihetle daha fânîdirler. Binâenaleyh ehl-i nefsten birisi onlara tecâvüz etse, hâkime mürâcaatla şikâyet etmezler ve onu ma'zûr görürler; ve kendileri de nefisleri için kimseye tecâvüz etmezler. Binâenaleyh hükm-i şer'înin hükmen ölü olan bu sûfîlere aslâ şümûlü olmaz. Zîrâ hükm-i şer'î, nefsi diri olup, şuna buna tecâvüz edenler içindir.

مرده از یك روست فانی در گزند   صوفیان از صد جهت فانی شدند

1556. *Ölmüş olan zararda bir yüzden fânîdir. Sûfîler yüz cihetten fânî oldular.*

Ya'ni, mevt-i tabîî ile ölenler, cisimlerini gāib etmekle zararda bir cihetten fânîdirler. Fakat mevt-i ihtiyârî ile ölenlerin hayât-ı dünyeviyyeleri devâm ettiği müddetçe anbean birçok cihetten fânî oldular. Zîrâ nefsin gazab, şehvet, tecebbür, tekebbür, ucüb ve hırs gibi birçok sıfatları vardır. Her bir sıfattan fânî olmak bir ölümdür; hem de ağır bir ölümdür.

مرگ یك قتلست و این سیصد هزار   هر یکی را خونبهایی بی‌شمار

1557. *Ölüm bir katildir. Ve bu üç yüz bin; her birisi için sayısız diyet vardır.*

Mevt-i tabîî ile olan ölüm bir ölüşdür; fakat bu mevt-i ihtiyârî birçok ölümdür. Her ölüm mukābilinde sayısız diyet vardır ve bu diyetler sıfât-ı rûhâniyyedir. Meselâ bir kimse "gazab"dan ölürse, diyeti "hilim"dir ve "şehvet"ten ölürse, diyeti "iffet"tir; ve "tecebbür"ün diyeti "insâf ve şefkat"tir. "Tekebbür"ün diyeti "tevâzu'" ve "ucüb"ün diyeti "Hakk'a karşı tezellül"dür; ve "hırs"ın diyeti "kanâat"tir... ilh. Bu sıfât-ı rûhâniyyenin husûlü netîcesinde Hak Teâlâ'nın türlü türlü tecelliyâtı vardır ki, ta'dâda gelmez.

گر چه کُشت این قوم را حق بارها ریخت بهر خونبها انبارها

1558. *Gerçi Hak bu kavmi def'alar ile öldürdü, diyet için anbarlar döktü.*

Gerçi Hak Teâlâ bu kavmi ve bu hakîkî sûfîleri def'alar ile sıfât-ı nefsâniyyelerinden öldürdü. Diyet için sıfât-ı rûhâniyye ve onların zımnındaki tecelliyât-ı rabbâniyyesi anbarlarını döktü ve ibzâl etti.

همچو جرجیس اند هر يك در سرار کُشتَه گَشتَه زنده گَشتَه شصت بار

1559. *Her birisi sırlarda Circîs gibidirler. Altmış kerre küşte olmuş ve zinde olmuştur.*

Circîs (a.s.) Filistin'den Musul'a gönderilmiş bir peygamber idi. Musul'da cevherler ile müzeyyen ve altın işlemeli "Aknûn" isminde bir puta tapan pâdişâh var idi. Hz. Circîs onu Hakk'a da'vet etti. O hükümdâr-ı zâlim ona işkence ederek şehîd etti. Cenâb-ı Hak tarafından mu'cize olarak ihyâ buyuruldu. Yine da'vet etti; îmâna gelmediler; ve o hazreti defaâtle şehîd ettiler ve Hak Teâlâ onu yine diriltti. Bu ölüp dirilmenin yedi def'a olduğunu rivâyet ederler. Beyt-i şerîfte altmış kerre buyurulması çok def'a ma'nâsını beyân içindir. Ya'ni, hakîkî sûfîler sırlarında ve bâtınlarında çok kerre ölüp dirilmiş olan Circîs (a.s.) gibidirler. Her bir sıfat-ı nefsâniyyelerinin ölümünde sıfat-ı rûh ile dirilirler.

کشته از ذوق سنان دادگر می‌بسوزد که بزن زخمی دگر

1560. [1542] *Dâdger mızrağın zevkinden ölmüş olan "Diğer bir yara vur!" diye yanar.*

"Dâdger", "âdil" demektir ki murâd, Hak Teâlâ hazretleridir. "Sinân", "mızrak" demek olup murâd, aşk-ı ilâhîdir. Ya'ni, hakîkî sûfî, âdil-i mutlak olan Hak Teâlâ hazretlerinin sapladığı aşk mızrağının zevkinden ölmüştür. "Ey Rabb-i mutlakım! O mızrağı bir daha vur!" diye yanıp yalvarır.

و الله از عشق وجود جان پرست کشته بر قتل دوم عاشق ترست

1561. *Vallâhi, câna tapıcı olan vücûdun aşkından ölmüş olan kimse ikinci katle âşıktır.*

"Vücûd"dan murâd, vücûd-i unsurîdir. "Cân"dan murâd, rûh-ı hayvânîdir. Ya'ni, rûh-ı hayvânîye tapıcı olan vücûd-i unsurînin aşk ve muhabbetinden ölmüş ve fânî olmuş olan kimse, bir ân evvel bu vücûddan kurtulmak için vallâhi, ikinci katle daha âşıktır. "Birinci katl"den murâd, fenâ-fillâh mertebesidir ve "ikinci katl"den murâd, bekā-billâh mertebesidir.

گفت قاضی من قضا دار حیّم حاکم اصحاب گورستان کیّم

1562. *Kādı dedi ki: "Ben dirinin kazâ-dârıyım. Ne vakit mezârlık ashâbının hâkimiyim?"*

Kādı sûfîye dedi ki: "Ben diriler hakkında hüküm vericiyim. Mezârlık ashâbından olan ölülerin hâkimi değilim! Hakkında da'vâ ettiğin bu kimsenin rûhu cehil ile ölüdür ve cismi mezâr gibidir. Binâenaleyh kendisi mezârlık ashâbındandır."

این بصورت گر نه در گورست پست گورها در دودمانش آمدست

1563. *"Eğer bu, sûrette mezâr içinde harâb değil ise de, mezârlar onun dûdmânına gelmiştir."*

"Pest", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır, bir ma'nâsı da "harâb"dır. Muhakkıklar nezdinde, himmet kanadı ile kemâlât-ı Hakkānî medâricine urûc edemeyen kimse ma'nâsınadır. "Dûdmân", "kabîle ve hanedân" ma'nâsınadır. Burada hastanın kuvâ-yı cismâniyyesi murâd buyurulur. Ya'ni, "Bu hastanın cismi her ne kadar sûrette mezâr içinde harâb olmuş ve çürümüş değil ise de, mezârlar onun dûdmânı mesâbesinde olan kuvâ-yı cismâniyyesine gelmiş ve yaklaşmıştır, ya'ni akşama sabâha mevt-i tabîîye mahkûmdur."

بس بدیدی مرده اندر گور تو گور را در مرده بین ای کور تو

1564. *"Sen mezâr içinde ölüyü çok gördün; ey kör, sen ölüde de mezârı gör!"*

"Sen mezâr içindeki ölüyü çok gördüğün için, onu âdete muvâfık görüp taaccüb etmezsin. Ey aklının gözü kör olan sûfî! Ölüde mezârı gör!" Ya'ni rûh-ı insânîsi cehil ile ölü olan kimsenin bu rûhuna mezâr gibi olan cismini gör. Zîrâ Hak Teâlâ bu gibiler hakkında إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى (Neml, 27/80) ya'ni

"Ey Resûlüm! Sen ölüye işittiremezsin!" ve وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ (Fâtır, 35/22) "Ve sen kabirlerde olan kimseye işittirici değilsin!" buyurdu.

گر ز گوری خشت بر تو اوفتاد   عاقلان از گور کی خواهند داد

1565. *"Eğer bir mezârdan senin üzerine bir kerpiç düşerse, âkıllar ne vakit mezârdan hak isterler?"*

"Meselâ, eğer bir mezârdan senin üzerine bir kerpiç düşüp bir tarafına zarar verse, sen o mezârdan şikâyet ederek hak da'vâ eder misin? Âkıllar hiç mezârdan hak isterler mi? Cehil ile ölü olan rûhların cismi dahi mezâr gibidir. Bu cisimlerin birinden sana bir tokat gelse, senin üzerine mezârdan bir kerpiç düşmesine benzer."

گرد خشم و کینهٔ مرده مگرد   هین مکن با نقش گرمابه نبرد

1566. *"Ölünün öfkesi ve kîni etrâfında dolaşma! Âgâh ol! Hamamın nakşı ile cenk etme!"*

"Ölüye karşı öfkelenmek ve kin tutmak ile meşgûl olma! Kendine gel! Bu rûhları cehil ile ölü olan cisimler sâhibleri hamam duvarındaki insan sûretlerine benzerler. Binâenaleyh kendine gel! Bu hamam nakşı ile muhâsama ve nizâ' etme!"

شکر کن که زندهٔ بر تو نزد   کانکه زنده رد کند حق کرد رد

1567. *"Şükr et ki, sana bir diri vurmadı. Zîrâ diri olanın reddeylediğini Hak reddetti.*

"Hakk'a şükür et ki, sana bu tokatı rûhu diri olan bir veliyy-i kâmil vurmadı. Zîrâ hakîkatte diri olan bir velînin reddettiği ve huzûrundan kovduğu kimseyi Hak Teâlâ hazretleri dahi reddetti ve dergâh-ı izzetinden kovdu." Ma'lûm olsun ki, şahsın reddine sebeb, bir velînin ona ya kalben veyâ kavlen veyâhud fiilen i'tirâz etmesidir. Binâenaleyh bir sâlikin kendi mürşidine i'tirâzı kendisinin zâhirde olmasa bile, bâtında merdûdiyetine alâmettir.

خشم احیا خشم حق و زخم اوست   که بحق زنده ست آن پاکیزه پوست

1568. *Dirilerin gazabı, Hakk'ın gazabı ve onun zahmıdır. Zîrâ o postu pâkîze olan Hak ile diridir.*

Ruhları diri olan evliyâ-yı kirâmın gazabı, Hakk'ın gazabı ve Hakk'ın kahrı ve zahmıdır. Zîrâ onların, postları ve cisimleri rûhlarının rengine boyan-

mış olduğundan, tahâret-i kâmile içindedir ve sıfât-ı nefsâniyye kirleriyle mülevves değildir; ve rûh halîfe-i Hak olup, sıfât-ı Hak ile kāim bulunduğundan o velîler Hak ile diridir.

حق بکشت او را و در پاچه ش دمید   زود قصابانه پوست از وی کشید

1569. *Onu Hak öldürdü ve onun paçasına üfledi. Acele kasablar gibi postu ondan çekti.*

Zîrâ o veliyy-i Hakk'ı Hak öldürdü. Nitekim hadîs-i şerîfte من احبني قتلته ومن قتلته فانا ديته ya'ni "Ben beni seveni öldürürüm ve öldürdüğüm kimsenin diyeti de benim!" buyurulur. Binâenaleyh Hak, bu hadîs-i kudsî mûcibince öldürdüğü kimsenin bacağı mesâbesinde olan cismâniyetine üfledi ve kasaplar gibi onun postunu, ya'ni cismâniyetini üzerinden sıyırıp çıkardı ve onun rûhâniyetini ve bâtınını meydâna çıkardı; ve bu rûh, halîfe-i Hak olmakla, ona kendi sıfatlarını giydirdi.

نفخ در وی باقی آمد تا مآب   نفخ حق نبود چو نفخ آن قصاب

1570. [1552] *Onda nefha meâba kadar bâkî geldi. Hakk'ın nefhi o kasabın nefhi gibi olmaz.*

"Meâb", "rücû' edecek yer" demektir. "Meâba kadar" ta'bîriyle ilm-i ilâhî mertebesine işâret buyurulur. Zîrâ ilm-i ilâhî mertebesi ikilikten hâlîdir. Bu mertebe rûhiyet mertebesinin fevkıdır ve ikilik rûhiyet mertebesine kadar devâm eder. Binâenaleyh nâfihiyet ve menfûhiyet ve nefh nisbetleri bu mertebenin fevkinde ma'dûm olur. Nitekim III. cildin 3891 ve 3892 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi:

بار دیگر از ملك قربان شدم   آنچه اندر وهم نآید آن شوم
پس عدم گردم عدم چون ارغنون   گویدم إِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

[Ya'ni "Diğer def'a melekten kurbân olurum; o şey ki, vehme gelmez, o olurum. Böyle olunca adem olurum ve adem erganûn gibi bana der ki: 'Biz O'na rücû' edicileriz!" (Bakara, 2/156)]

Orada velînin urûcu hakkında îzâhât vardır. Burada tekrârı zâiddir. "Kasab"dan murâd dahi, birtakım hakāyık-ı evliyâyı yanlış telkîn ederek [halkı] dalâlete düşürüp, ma'nen öldüren nâkıs mürşidlerdir. Bu yalancı mürşidler hakkındaki îzâhât dahi III. cildin 680 numaralı beytinden 722 numaralı beyitlerine kadar geçti. Ya'ni, Hakk'ın bu üflemesi, mahall-i rücû' olan ilm-i

ilâhî mertebesine kadar bâkîdir. Hakk'ın bu üflemesi, Hak'tan uzak olan nâkıs mürşidlerin üflemesi gibi değildir. Zîrâ nâkıs mürşidler yanlış telkînât ile, tâlib-i hakîkat olanların nefislerini şişirip ucbe düşürürler. Bunların üflemesi, kasabın koyunu öldürüp üfleyerek şişirmesine benzer.

فرق بسیارست بین النفختین　　　　این همه زینست و آن سر جمله شین

1571. *İki nefha arasında çok fark vardır. Bu hep zeyndir ve o taraf hep şeyndir.*

"Zeyn", süslemek ve süs ve güzellik ve "şeyn", ayıp ve çirkinlik demektir. Ya'ni, Hakk'ın üflemesi ile, kasap meşrebinde olanların üflemesi arasında çok fark vardır. Bu Hakk'ın ve Hakk'ın nâibi olan insân-ı kâmilin üflemesi hep güzellik ve kasap meşrebinde olan nâkısların üflemesi hep çirkinliktir.

این حیات از وی برید و شد مضر　　　　و آن حیات از نفخ حق شد مستمر

1572. *Bu, hayâtı ondan kesti ve muzır oldu. Hakk'ın nefhinden olan o hayat müstemir oldu.*

Bu kasap meşrebinde olan mürşid-i nâkıs, o tâlibin hayât-ı ma'neviyyesini ve rûhâniyyesini dalâletle kesti ve onun hakkında muzır oldu; ve niyâbeti hasebiyle Hakk'ın nefhı olan insân-ı kâmilin tâlibe vâki' olan nefhinden mütehassıl bulunan o hayat müstemir ve dâim oldu.

این دم آن دم نیست کاید آن بشرح　　　　هین بر آ زین قعر چه بالای صرح

1573. *Bu dem o değildir ki, o şerhe gelsin. Âgâh ol! Bu kuyu dibinden köşkün yukarısına gel!*

Ey tâlib! Bu dem ve üfleme, şerh ve beyâna sığar ve elfâz ile anlatılabilir bir üfleme değildir. Âgâh ol! Bu tabîat ve cismâniyet kuyusunun dibinden rûhâniyet köşkünün yukarısına çık! Etrâfı temâşâ et! "Sarh", "köşk" demektir.

نیستش بر خر نشاندن مجتهد　　　　نقش هیزم را کسی بر خر نهد

1574. *"Onu eşeğin üzerine oturtmak ictihâd olunmuş değildir. Odun nakşını bir kimse eşek üzerine koyar mı?"*

Kadı bu beyânâttan sonra sûfîye dedi ki: "Sana tokat vuran o hastayı eşeğe bindirip halk arasında dolaştırarak terzîl için teşhîr etmek ictihâd-ı

şer'îye muvâfık bir hüküm değildir. Bu odun gibi cemâd cinsinden bir şeydir. Hiç odun sûretini, bir kimse cezâen teşhîr için eşeğe bindirip dolaştırır mı?"

بر نشست او نه پشت خر سزد   پشت تابوتیش اولیتر سزد

1575. *"Onun eşeğin sırtına oturması lâyık değildir, ona bir tabut arkası daha evlâ olmak lâyık olur!"*

"Binâenaleyh o hastayı eşeğin sırtına bindirmek lâyık değildir. O ölü hükmünde olduğu için onu tabuta bindirmek daha münâsib olur."

ظلم چه بود وضع غیر موضعش   هین مکن در غیر موضع ضایعش

1576. *"Zulüm ne olur? Onu mevzi'inin gayrına vaz'dır. Sakın onu mevzi'-inin gayrında zâyi' etme!"*

"Zulüm ne demektir, bilir misin? Bir şeyi kendi yerinden başka bir yere koymaktır ve adl ise bir şeyi kendi yerine koymaktır. Binâenaleyh tabuta bindirilecek olan kimseyi eşeğin sırtına bindirmek zulüm olur."

گفت صوفی پس روا داری که او   سیلیم زد بی‌قصاص و بی‌تسو

1577. *Sûfî dedi: "İmdi revâ tutar mısın ki, o bana kısâssız ve parasız tokat vursun?"*

"Tesû", eski zamanlarda kullanılan dört arpa ağırlığından bir paradır. Burada cüz'î bir cezâ-yı nakdîden kinâyedir. Ya'ni sûfî kādıya cevâben dedi ki: "Ey kadı efendi! Ben da'vâ için senin huzûruna geldim. Şimdi sen câiz görür müsün ki, bu adam vurduğu tokatın kısâsını ve mukābilini görmeksizin ve cüz'î bir cezâ-yı nakdî bile vermeksizin kurtulsun! Ve sen onun hakkında hâkimlik vazîfesini ta'tîl edesin?"

این روا باشد که هر خرسی قلاش   صوفیان را صفع اندازد بلاش

1578. *"Bu revâ olur mu ki, baldırı çıplak her bir ayı, sûfîlere bir şeysiz tokat atsın?"*

"Hirs" (خرس), ayı; "kallâş", hovarda, baldırı çıplak, müflis demektir, beyt-i şerîfte zarûret-i vezin için şeddesiz telaffuz olunur. "Saf'", tokat; "bi-lâş, "bi-lâ-şey" terkîb-i Arabîsinin muhaffefidir, "bir şeysiz" demek olur. Ya'ni, "Ey kādı efendi! Sen münâsib görür müsün ki, böyle baldırı çıplak her

bir ayı, kendi hâlinde yaşayan sûfîlere tokat atsın da, huzûr-ı hâkimde hiçbir şey ile mahkûm olmaksızın çıkıp gitsin?"

گفت قاضی تو چه داری بیش و کم گفت دارم در جهان من شش درم

1579. *Kādı dedi: "Artık eksik nen vardır?" Dedi: "Ben cihânda altı derem tutarım."*

Sûfînin bu müdâfaası üzerine kadı müddeâ-aleyh olan hastaya dedi: "Senin artık ve eksik para ve mal cinsinden nen vardır?" Hasta dedi: "Bu cihânda mal ve mülk nâmına ancak altı dereme ve akçeye mâlikim."

گفت قاضی سه درم تو خرج کن آن سه دیگر را بآن ده بی‌سخن

1580. [1562] *Kadı dedi: "Sen üç deremi harc et! O diğer üçü de lâfsız ona ver!"*

Kadı hastaya dedi: "Mâlik olduğun altı kuruşun üçünü kendine masraf yap ve ihtiyâcına sarf ve harc et! Bâkî kalan diğer üç kuruşu da, hiç lâf ve i'tirâz etmeksizin o müddeî olan sûfîye ver!"

زار و رنجورست و درویش و ضعیف سه درم در بایدش تره و رغیف

1581. *"Âciz ve hasta ve fakîr ve zayıftır. Üç deremi ona tere ve pideye lâzımdır."*

Kadı hükmü verdikten sonra, bu hükümde kendisini ma'zûr göstermek için sûfîye dedi ki: "Bu müddeâ-aleyh âciz ve hasta ve fakîr ve zayıftır. Binâenaleyh elinden parasının hepsini alıp sana vermek ve onu büsbütün parasız bırakmak münâsib olmaz. Pide ve katık olarak yeşillik almak için üç kuruş da o bîçâreye lâzımdır."

بر قفای قاضی افتادش نظر از قفای صوفی آن بد خوب تر

1582. *Onun nazarı kādının ensesine vâki' oldu. O, sûfînin ensesinden daha güzel idi.*

Hasta bu sûretle mahkûm olduktan sonra, kādının takyeci kalıbı gibi olan ensesi onun gözüne ilişti. Kādının ensesi sûfînin ensesinden daha güzel ve kalın idi.

راست می‌کرد از پی سیلیش دست که قصاص سیلیم ارزان شدست

1583. *Ona tokat için elini doğrulttu. Dedi ki: "Benim tokadımın kısâsı ucuz olmuştur!"*

Enseye tokat indirmek illetine mübtelâ olan bu hasta, kādının bu kalın ensesine de bir tokat indirmek için elini hazırladı ve kendi kendine dedi ki. "Benim tokadımın kısâsı ve cezâsı ucuz olmuştur. Binâenaleyh doktorun tavsiyesi mûcibince imrendiğim bu enseye dahi bir tokat indirmem lâzımdır."

سوی گوش قاضی آمد بهر راز   سیلیئ زد برقفای او فراز

1584. *Sır için kādının kulağı tarafına geldi. Onun ensesine a'lâ bir tokat vurdu.*

Ya'ni, hasta gizli bir şey söyleyecek imiş gibi, kadının kulağı tarafına doğru yaklaştı ve onun ensesine a'lâ bir tokat yerleştirdi. "Firâz", "yüksek ve a'lâ" demektir, diğer ma'nâları da vardır.

گفت هر شش را بگیرید ای دو خصم   من شوم آزاد و بی‌خرخاش و وَصْم

1585. *Dedi: "Ey iki hasım, her altıyı alınız! Ben husûmetsiz ve kusûrsuz olayım!"*

"Harhâş", husûmet ve mücâdele; "vasm", ayıp ve âr ve kusûr ve ma'yûb etmek ve kırmak ma'nâlarınadır. Burada "ayıp ve kusûr" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, hasta, kādının ensesine tokatı indirdikten sonra dedi: "Ey iki hasım ve müddeî! Tokatlarımın cezâ-yı nakdîsi olarak elimdeki altı akçeyi alınız! Ey kādı efendi! Üçünü sen al, diğer üçünü de sûfîye ver! Ben bu mahkeme huzûrundan husûmetsiz ve kusûrsuz olarak çıkıp gideyim!"

طیره شدن قاضی از کستاخیئ زان رنجور سیلی باره و سرزنش کردن آن صوفی قاضی را

Kādının o tokat muhibbi olan hastanın edepsizliğinden öfkelenmesi ve o sûfînin kādıya itâb etmesi

گشت قاضی طیره صوفی گفت هی   حکم تو عدلست لا شك نیست غی

1586. *Kādı öfkelendi. Sûfî dedi: "Hey! Senin hükmün adldir, şübhesiz dalâlet değildir!"*

"Hey", edât-ı tenbîh ve îkāzdır; "gayy", dalâlet demektir. Ya'ni kādı yediği tokat üzerine hiddetlendi. Sûfî ona dedi ki: "Ey kādı efendi! Nâfile öfkelen-

me! Senin kendi ictihâdına göre verdiğin hüküm adldir ve bu ictihâdında hiçbir fikr-i fâsidin olmadığı için şübhesiz dalâlet de değildir. Zîrâ müctehid ictihâdında hatâ ederse, afv olunur!"

آنچه نپسندی بخود ای شیخ دین   چون پسندی بر برادر ای امین

1587. *"Ey dînin şeyhi! O şey ki, kendi nefsine beğenmezsin, ey emîn, kardeş üzerine nasıl beğenirsin?"*

"Ey dînin ve şer'in şeyhi ve hâmîsi olan kādı efendi! Kendi nefsine hoş gelmeyen ey halkın mâlı ve cânı, hükmüne emniyetle kendisine tevdî' edilmiş olan hâkim efendi! Kendi kardeşin üzerine nasıl hoş görürsün? Zîrâ hadîs-i şerîfte لا يؤمن احدكم حتى يحب لاخيه مايحب لنفسه ya'ni "Sizden biriniz nefsi için sevdiği şeyi kardeşi için dahi sevmedikçe mü'min-i kâmil olamaz!" buyurulur.

این ندانی که پی من چه کنی   هم در آن چه عاقبت خود افکنی

1588. *"Bunu bilmez misin ki, benim için kuyu kazarsın, o kuyuya âkıbet kendini bırakırsın!"*

"Bunu, ya'ni zikrolunan hadîs-i şerîfi bilmez misin ki, benim için verdiğin hükümde kendine vâki' olduğu vakit beğenmeyecek olduğun bir hâle râzı oldun ve bu sûretle benim için bir kuyu kazdın; ve âkıbet "Kişi kazdığı kuyuya kendi düşer" darb-ı meseli mûcibince o kuyuya kendini bıraktın ve düşürdün."

مَنْ حَفَرْ بِئْراً نخواندی از خبر   آنچه خواندی پس عمل کن ای پدر

1589. *"Men hafer bi'ren"i hadîste okumadın mı? O şey ki okudun, binâenaleyh amel et, ey baba!"*

من حفر بئرا لاخيه فقد وقع فيه ya'ni "Kim ki kardeşi için bir kuyu kazdı ise de muhakkak o kuyuya düştü" hadîs-i şerîfini okumadın mı? Kādı olduğuna göre elbet okudun. Fakat okuduğun bu hadîs-i şerîfin hükmü ile amel et, ey halkın hukūkunu sıyânete me'mûr olan baba!"

این یکی حکمت چنین بد در قضا   که ترا آورد سیلی بر قفا

1590. [1572] *"Senin bu bir hükmün kazâda böyle oldu ki, senin kafân üzerine tokat getirdi."*

"Senin verdiğin bu bir hüküm kazâda, ya'ni hükûmet ve adâlet emrinde, böyle bir netîce verdi, ya'ni senin ensene bir tokat getirdi."

وای بر احکام دیگرهای تو   تا چه آرد بر سر و بر پای تو

1591. *"Vay senin diğer hükümlerine! Acabâ senin başına ve ayağına ne getirir?"*

"Vay senin başka da'vâlarda verdiğin hükümlere! Acabâ bu hükümler senin başına ne tokatlar ve ayağına ne bağlar getirir? Bu ma'nâ hakkında Hz. Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 16. faslında şöyle buyururlar:

"Gerçi Hak Teâlâ, hayır ve şerrin cezâlarını âhirette vereceğini va'd buyurmuştur. Velâkin onun nümûnesi bir mikdâr dâr-ı dünyâda dahi dembedem ve lemha-be-lemha zâhir olur. Eğer bir kimsenin gönlünde meserret olursa, o hâl bir kimseyi mesrûr etmesinin cezâsıdır; ve eğer mağmûm olursa, bir kimseyi gamgîn etmiştir. Bu ma'nâlar o âlemdendir. Herkesin bu az ile o çoğu anlamaları için, rûz-i cezâdan nümûnedir. Nitekim nümûneyi, buğday anbarından bir avuç gösterirler. O kadar azamet ve büyüklüğü ile berâber, Resûl (a.s.v.)ın bir gece eli ağrıdı. Bu ağrının cenâb-ı Abbâs'ın veca'-i destinin te'sîrinden olduğu ilhâm olundu. Zîrâ onu esîr edip diğer üserâ ile berâber elini bağlamış idi. Hz. Abbâs'ın elinin bağlanması emr-i Hak ile olmakla berâber, cezâsı da erişti. İşte sana ârız olan bu kabzlar ve kederler ve nâhoşluklar, yaptığın âzâr ve ma'siyetin te'sîri olduğunu bilmen için böyle cezâ olarak erişir. Gerçi ne yapmış olduğun tafsîlâtıyla hâtırında değildir; velâkin cezâdan ef'âl-i zemîme-i kesîre yapmış olduğunu bil! O yaptığın kötü müdür veyâ cehilden ve gafletten midir veyâhud bir dînsize refâkat ettiğin vakit sana günâhları teshîl etmiştir de, onun günâh olduğunu mu bilmedin? Bunları bilmezsin. Cezâya nazar et ki, ne kadar bastın, ne kadar kabzın vardır? Sûret-i kat'iyyede kabz ma'siyetin ve bast tâatin cezâsıdır."

ظالمی را رحم آری از کرم   که برای نفقه بادت سه درم

1592. *"Kerem cihetinden bir zâlime nafaka için o üç derem senin olsun diye rahm getirirsin."*

Ya'ni, "Bir zâlim hakkında verdiğin hükümde, nafakasına medâr olmak üzere üç kuruş kerem cihetinden o zâlime bıraktın ve ona merhamet ettin. Halbuki o zâlim acınacak bir şahıs değildi. Hadîs-i şerîfte من اعان ظالما سلطه الله عليه ya'ni "Kim ki, bir zâlime yardım ederse, Allâh Teâlâ o zâlimi ona musallat eder" buyurulduğu hâlde, sen bundan gâfil oldun ve ona yardım ettin ve o zâlim işte sana da musallat oldu."

دست ظالم را ببر چه جای آن　　　　که بدست او نهی حکم و عنان

1593. *"Zâlimin elini kes! Onun ne yeri vardır ki, hükmü ve yuları onun eline koyarsın?"*

"Senin vereceğin hüküm zâlimin elini zulümden kesmeye yarayacak bir hüküm olmalı idi. Senin verdiğin hüküm ise, zâlimin işine yaradı ve cezâsı üç kuruştan ibâret olan fiil-i zulmü aynen senin hakkında da icrâ etti. Binâenaleyh bu cezâ o zâlimin cürmü ile mütenâsib olmadı."

تو بدان بز مانی ای مجهول داد　　　　که نژاد گرگ را او شیر داد

1594. *"Ey meçhûl adâletli! Sen o keçiye benzersin ki, o kurt yavrusuna süt verdi."*

Birinci mısrâ'daki "dâd", adâlet ve ikinci mısrâ'daki "dâd" ise "dâden" masdarından fiil-i mâzîdir. "Nijâd", gevher, asıl, haseb, neseb, tıynet ma'nâlarınadır. Burada yavrudan kinâyedir. Ya'ni, "Senin adâletin akl-ı selîm indinde meçhûldür. Zîrâ akl-ı selîm senin hükmüne ve adâletine ve bu hükmüne sebeb olan kereme ve merhamete cevâz vermez. Bu hükmünde sen, kurt yavrusuna süt verip büyüten keçiye benzersin. Zîrâ keçinin büyüttüğü bu kurt bilâhire o keçiyi parçalar."

جواب دادن قاضی صوفی را

Kādının o sûfîye cevâb vermesi

گفت قاضی واجب آیدمان رضا　　　　هر قفا و هر جفا کارد قضا

1595. *Kādı dedi: "Kazânın getirdiği her kafâ ve cefâya rızâ bize vâcib gelir."*

Sûfînin bu sözleri üzerine kadı cevâben sûfîye dedi: "Ey sûfî! Ben hükümde böyle düşündüm ve düşünceye göre ictihâd ettim. Halbuki düşüncelerin hâlıkı Hak'tır ve bu düşünceler insana kazâ-yı ilâhîye muvâfık olarak vârid olur; ve kazâ-yı ilâhînin getirdiği her kafâya ve tokada ve cefâya râzı olmak

bize vâcibdir. Zîrâ hadîs-i kudsîde من لم يرض بقضائي فليطلب ربا سوائي ya'ni "Benim kazâma râzı olmayan kimse benden başka Rab istesin!" buyurulmuştur."

این دلم باغست و چشمم ابروش   ابر گرید باغ خندد شاد و خوش

1596. *"Benim bu gönlüm bâğdır ve gözüm bulut gibidir. Bulut ağlar; bâğ, şâd ve hoş olarak güler."*

"Benim gönlüm ve bâtınım bâğa ve his gözüm dahi buluta benzer. Bulut ağlar ve yağmur yağdırır. Bâğ ise şâd ve hoş olarak yeşilliklerini ızhâr edip güler. Binâenaleyh benim bâtınım kazâ-yı ilâhîye karşı memnûn ve râzıdır. Çünkü o kazâ lisân-ı isti'dâd ile kendisinin Hak'tan taleb ettiği şeydir. Fakat bâtınımın bu talebi zâhirime gayr-i mülâyim geldiği için ağlar ve müteessir olur. Zîrâ zâhir bâtının perdesidir. Bâtının ahvâlinden bî-haberdir; ve rûhun ve bâtının hazzı başka, cismin hazzı başkadır.

خوش دلم در باطن از حکم زُبُر   گر چه شد رویم تُرش کالحَقُّ مُرّ

1597. *"Gönlüm bâtında zübürün hükmünden hoştur. Gerçi yüzüm ekşi oldu; zîrâ doğru acıdır."*

"Zübür", "yazılmış mektûb" ma'nâsına olan "zebûr", kelimesinin cem'idir. Burada "levh-i mahfûz" demek olur ki, burada her bir ayn-ı sâbitenin lisân-ı isti'dâd ile Hak'tan taleb ettiği hükümler yazılmıştır; ve cismâniyet âleminde kuldan sudûr eden ahvâl ve akvâl ve ef'âl, ezelde kendisinin lisân-ı isti'dâd ile vâki' olan bu talebleri üzerine mübtenîdir; ve kulun bâtını, kendisinin talebleri olduğu için, bu hükümlerden hoşnûd ve râzıdır. Fakat onun bu âlem-i cismâniyette zâhirine bu doğru olan hükümler acı gelir. Çünkü zâhir bâtının zıddı ve aksidir. Bu sırra mebnî kādı dedi ki: "Gönlüm bâtında levh-i mahfûzda yazılı olan hükm-i ilâhîden râzı ve hoşnûddur. Maahâzâ zâhirde cismimin yüzü ekşi oldu ve bu hükme gayr-i memnûn göründü. Zîrâ hak doğru ve acıdır."

سال قحط از آفتاب خیره خند   باغها در مرگ و جان کندن رسند

1598. *Kıtlık senesi beyhûde gülücü olan güneşten bağlar ölüme ve cân çekişmeye erişirler.*

"Hîre hand", "beyhûde gülücü" demektir. Bundan murâd, güneşin dâimâ buluttan ârî olarak zuhûrudur. Bâtın zâhirin aksi olduğunun misâl-i zâhirîsi

budur ki, eğer güneş dâimâ harâretini neşr eder ve hava buluttan ârî bulunursa, nebâtât yanar ve kıtlık olur; ve bağlar kuruyarak ölüme ve cân çekişmeye başlarlar. Binâenaleyh latîf olan güneşli havanın devâmı zımnında böyle bir felâket ve musîbet vardır; ve zâhirde bulutun ağlaması ve havanın bozuk olması zımnında da bağların letâfeti vardır. Binâenaleyh insanın zâhiri ağladığı vakit bâtını ve rûhu güler; ve zâhiri güldüğü vakit dahi rûhu ve bâtını ağlar.

ز امر حق وَ ابْكُوا كثيراً خوانده ٔ   چون سر بریان چه خندان مانده ٔ

1599. *Hakk'ın emrinden "Çok ağlayınız!"ı okumuşsun, pişmiş kelle gibi, niye gülücü kalmışsın?*

Hakk'ın emri olan Kur'ân-ı Kerîm'den فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيراً (Tevbe, 9/82) ya'ni "Az gülsünler ve çok ağlasınlar!" âyetini okumuşsun. Binâenaleyh niçin onunla amel etmeyip bu cismâniyet âlemindeki ezvâka dalıp, pişmiş kelle gibi sırıtıp kalmışsın. Nitekim hadîs-i şerîfte dahi كثرة الضحك تميت القلب ya'ni "Çok gülme kalbi öldürür" buyurulmuştur.

روشنیٔ خانه باشی همچو شمع   گر فرو پاشی تو همچون شمع دمع

1600. [1582] *Eğer sen şem' gibi göz yaşını aşağıya saçar isen, şem' gibi evin aydınlığı olursun.*

Eğer zâhirin ağlarsa, bâtının ve rûhun güler; ve rûhun güldüğü vakit dahi cisminin sıfatları rûhunun sıfatları ile örtünür ve kalbinde nûr-ı ma'rifet ve hikmet zuhûr edip etrâfa da nûr verir. Nitekim, mum yandığı ve göz yaşı döktüğü vakit odanın içi aydınlanır.

آن ترش روییٔ مادر یا پدر   حافظ فرزند شد از هر ضرر

1601. *Ananın yâhud babanın o ekşi yüzlülüğü, evlâdı her zarardan koruyucudur.*

Ananın yâhud babanın somurtkanlığı evlâdı terbiye edip onu sûrî ve ma'nevî zararlardan korumak içindir. Bunun gibi, insân-ı kâmilin tâliblere karşı olan ekşi yüzlülüğü dahi onları böyle zararlardan vikāye etmek içindir.

ذوق خنده دیده ٔ ای خیره خند   ذوق گریه بین که هست آن کان قند

1602. *Ey beyhûde gülücü! Gülmenin zevkini gördün; ağlamanın zevkini de gör ki, o şeker ma'denidir.*

Ey bu hayât-ı dünyâya kāni' olup beyhûde gülen ve mesrûr olan kimse! Şimdiye kadar bu gülmenin fânî olan zevklerini gördün. Biraz da Allah için ağlamanın zevkini gör ki, bu ağlama şeker ma'denidir ve menba'ıdır.

چون جهنم گریه آرد یاد آن پس جهنم خوشتر آید از جنان

1603. *Vaktâki cehennem, onun yâdı ağlama getirir, binâenaleyh cehennem cennetlerden daha hoş geldi.*

Ya'ni, bu dünyâda insanı ağlatan şey, güldüren şeyden daha hayırlıdır. Meselâ cehennem ve cehennemin hâtıra getirilmesi insanı ağlatırsa, o cehennem cennetlerden daha hoş gelir. Zîrâ ağlamada kalbin rikkati vardır; ve rikkat-i kalb insanlık sıfatlarının menşeidir. Gülmede ise kalb katılır ve hassâsiyet-i kalb gitgide kaybolur; ve insan merhamet ve şefkat gibi duygulara yabancı kalmaya başlar.

خنده‌ها در گریه‌ها آمد کتیم گنج در ویرانه‌ها جو ای سلیم

1604. *Gülmeler, ağlamalar içinde mektûm geldi. Ey selîm! Hazîneyi harâbelerde ara!*

Gülmeler, ağlamalarda mektûm ve saklı geldi. Ağlamalar vîrânelere ve harâbelere ve gülmeler dahi defînelere benzer. Defîneler harâbelerde gizlenmiş olduğu gibi, gülmeler de ağlamalarda gizlenmiştir. Ey selîm ve sâde-dil olan kimse! Dünyânın zâhirine aldanıp gülmeye ve eğlenmeye rağbet etme! Gülme hazîne ve defînesini harâbe gibi olan ağlamalar içinde ara! Nitekim hadîs-i şerîfte حفت النار بالشهوات وحفت الجنة بالمكاره ya'ni "Ateş şehvetler ile örtülmüştür ve cennet mekrûhlar ile örtülmüştür" buyurulur.

ذوق در غمهاست پی گم کرده اند آب حیوان را بظلمت برده اند

1605. *Zevk gamlar içindedir, izi kaybetmişlerdir; âb-ı hayâtı zulmete götürmüşlerdir.*

Zevk gamlar içinde saklıdır ve Hak Teâlâ zevkin izini ve nişânını gamlar içinde kaybetmiştir ve âb-ı hayât olan rûhu zulmet-i tabîat içine götürüp saklamıştır. Ma'lûm olsun ki, bu sözler tâlib-i hakîkat olanlara hitâbdır. Ehl-i dünyâ ve nefs olanlara göre değildir. Zîrâ nefsânî ve cismânî olan kimseler "Gülmek dururken niçin ağlayayım ve hayât-ı dünyâyı kendime zehir edeyim? Bu birkaç günlük hayatta yeyip içmek ve gülüp oynamak elbette daha

hayırlı ve keyiflidir" derler ve hiçbir şeyin sonuna bakmazlar. Bunların düstûru "bir günlük beylik beyliktir" darb-ı meselidir.

بازگونه نعل در ره تا رباط   چشمها را چار کن در احتیاط

1606. *Na'l yolda ribâta kadar terstir. İhtiyâtta gözleri dört yap!*

"Ribât", yolcuların inecekleri misâfirhâne demektir. Burada sâliklerin fenâ-fillâh mertebesi murâd buyurulur. "Na'lin ters olması" budur ki, Eski zamanlarda muhârib olan süvârîler, düşman, kendilerini ta'kîb ederken şaşırmak için atlarının na'llarını ters vururlar imiş; ve bu sûretle süvârîlerin hareketi meselâ şarka doğru olursa hayvanların na'l izlerinden garba gitmiş gibi görünür idi. Sâlikin fenâ-fillâh mertebesine kadar olan yolu da buna teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, sâlikin Hak yolunda riyâzat ve mücâhede esnâsında ağlaması gülme ve gülmesi de ağlama ve râhatı zarar ve râhatsızlığı fâidedir. Böyle olunca, ey sâlik! Esnâ-yı sülûkte ihtiyât içinde gözlerini dört aç! Ya'ni his gözlerinin ikisi ile akıl gözlerinin ikisini de berâber kullan!

چشمها را چار کن در اعتبار   یار کن با چشم خود دو چشم یار

1607. *Gözleri i'tibârda dört yap! Kendi gözünü yârin iki gözü ile yâr et!*

"Yâr"dan murâd, mürşid-i kâmildir. Ya'ni, ey sâlik! ibret almak husûsunda gözlerini dört aç! Kendi his ve akıl gözlerini ayn-ı rûh olan mürşid-i kâmilin iki gözleriyle yâr ve refîk et! Kendi görüşüne ve idrâkine i'timâd etme, mürşid-i kâmilin görüşüne tâbi' ol!

أَمْرُهُمْ شُورى بخوان اندر صُحُف   یار را باش و مگوش از ناز اُفْ

1608. *"Mushaf'ta "Emruhum şûrâ"yı oku! Yâr için ol ve nâz cihetinden ona öf deme!*

Ya'ni, Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Şûrâ'da olan أَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ (Şûrâ, 42/38) ya'ni "Onların emri aralarında meşveret üzerinedir" âyet-i kerîmesini oku! Ve Hak yolunda yâr ve refîk ittihâz ettiğin mürşid-i kâmile nâz ve istiğnâ cihetinden öf deme ve usanç duygusundan uzak ol! Her husûsta mürşid-i kâmilin emrine itâat et ve irâdesine tâbi' ol!

یار باشد راه را پشت و پناه   چونکه نیکو بنگری یارست راه

1609. *Yol için arka ve sığınacak yer, yâr olur; vaktâki iyi bakasın, yol yârdir.*

Hak yolunda arka ve yardımcı ve bu yolun müşkilâtına karşı sığınacak yer, mürşid-i kâmil olur. Eğer dikkatle bakar ve etrâfıyla düşünür isen, Hak yolunun kendisi mürşid-i kâmildir. Nitekim Hz. Pîr I. cildin 2979 numaralı beytinde بر نویس احوال پیر راهدان . پیررا بگزین و عین راه دان ya'ni "Yol bilen mürşidin ahvâlini yaz! Ve mürşidi ihtiyâr et ve yolun aynı bil!" buyurmuşlar idi. Oradaki diğer beyitlerde de mürşidin ahvâl-i sâiresi beyân buyurulur.

چونکه در یارا رسی خامش نشین　　　اندر آن حلقه مکن خود را نگین

1610. *Vaktâki deryâya erişesin, sâkit otur! O halkada kendini yüzük taşı yapma!*
[1592]

Ey hakîkat tâlibi! Vaktâki ma'rifet-i ilâhiyye deryâsı olan mürşid-i kâmile erişesin, onun huzûrunda sâkit olarak otur! Ma'lûmâtını satmaya kalkma ve o insân-ı kâmilin huzûruna toplanıp halka olmuş olan diğer tâlib arkadaşların arasında, kendini bu halkanın yüzük taşı gibi parlak göstermeye çalışma! Ne kadar âlim olursan ol, orada kendini hiçbir şey bilmez olan bir kimse gibi göster!

در نماز جمعه بنگر خوش بهوش　　　جمله جمعند و یك اندیشه خموش

1611. *Akıl ile iyi bak! Cum'a namâzında hep cem'dirler; ve bir düşünceli olarak sâkittirler.*

Cum'a namâzında hatîb hutbe okurken, akıl gözüyle câmi'de bulunan cemâatin hâline dikkatle bak! Hepsi havâss-i zâhire ve bâtınelerini bir araya toplamış ve hutbeye kulak tutmuş ve bir düşünceli olarak susmuş bir hâldedirler. Mürşid-i kâmilin huzûru da tâlibler arasında cum'a namâzı gibidir.

رختها را سوی خاموشی کشان　　　چون نشان جوئ مکن خودرا نشان

1612. *Yükleri sâkitlik tarafına çek! Mâdemki nişân istersin, kendini nişân etme!*

"Yük"ten murâd, havâss-i zâhire ve bâtınedir. Ya'ni, havâssini sâkitlik tarafına çek! Gözün ve kulağın ve fikrin başka taraflarda fa'âliyette olmasın! Mâdemki hakîkatten ve ma'nâdan ve ma'rifet-i Hak'tan nişân istiyorsun, mürşid-i kâmilin huzûrunda kendi varlığını nişânsız ve fânî et!

گفت پیغمبر که در بحر هموم　　　در دلالت دان تو یاران را نجوم

1613. *Peygamber buyurdu ki: "Hümûm bahrinde, delâlette yârânı yıldızlar bil!"*

"Hümûm", kasd ve gam ma'nâsına olan "hemm" kelimesinin cem'idir. Burada "kasd ve teveccüh" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, Peygamber Efendimiz اصحابي كالنجوم بايهم اقتديتم اهدتيتم ya'ni "Benim ashâbım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidâyet bulursunuz" buyurdu ki, bu tabîat âleminin karanlığında doğru yola kasd ve teveccüh etmek isterseniz, yıldızlar gibi olan benim ashâbımın gidişlerine bakınız ve onlara uyunuz! demektir. Zîrâ tabîat karanlığı içinde hakîkat âlemine doğru olan kasdlar ve teveccühler, gece karanlığında denizdeki seferlere benzer ve yol bilen gemiciler, yıldızlara bakıp bulundukları noktaları ta'yîn ederler. Binâenaleyh hidâyet yoluna delâlette Hak yolunun arkadaşlarını yıldızlar gibi bil!

چشم در استارگان نه ره بجو نطق تشويش نظر باشد مگو

1614. *Gözü yıldızlara koy, yolu iste! Nutk nazarın teşvîşi olur, söyleme!*

Binâenaleyh ey ma'rifet tâlibi olan kimse! Aklının gözünü yıldızlar gibi olan âriflere ve kâmillere atfet ve bu sûretle bu yolda selâmeti iste! Zîrâ yol pek tehlikelidir. Bu yolu kendi aklın ve re'yin ile kat' edemezsin. Nitekim I. cildin 2984 numaralı beytinde پيررا بگزين كه بى پير اين سفر . هست پر آفت و خوف و خطر ya'ni "Pîri ihtiyâr et ki, pîrsiz bu sefer çok âfet ve korku ve tehlike ile doludur" buyurulmuş idi. Huzûr-ı pîrde sözü de terk et; zîrâ söz söylemek aklın nazarını karıştır[ır] ve mürşid-i kâmilden istifâdeye mâni' olur.

گر دو حرف صدق گويى اى فلان گفت تيره در تبع گردد روان

1615. *Ey filân! Eğer iki doğru söz söylesen, teba'da bulanık söz cârî olur.*

Ey sâlik! Eğer mürşid-i kâmilin huzûrunda iki doğru söz söylemiş olsan, o iki doğru sözü ta'kîben arkadan gelen sözler, evhâm ve hayâlât ile bulanmış bir hâlde cârî olur. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 22. faslında beyân buyurulduğu üzere, mahallenin ihtiyarı huzûr-ı Mevlânâ'da ma'rifet satmak isteyip dedi:

"Evvelen müşâhede, ba'dehû söylemek ve dinlemektir. Nitekim sultânı herkes görür. Velâkin hâs olan kimse pâdişâhın tekellüm ettiği kimsedir."

Hz. Pîr-i destgîr cevâben buyurdular ki: "Bu fikir eğridir, fazâhattir ve aksidir. Mûsâ (a.s.) söyledi ve dinledi ve dîdâr istedi. Makām-ı kelâm Mûsâ (a.s.)ın, makām-ı dîdâr ise Mustafa (s.a.v.) Efendimiz'indir. Binâenaleyh bu söz nasıl doğru gelir?"

این نخواندی کالکلام ای مستهام   فِي شُجُونٍ جَرُّهُ جَرُّ الْكَلَامْ

1616. *Ey müstehâm! Bunu okumadın mı ki, kelâm hâcetler içindedir. Kelâmın cerri, onu cerr eder.*

"Müstehâm", hayrân ve dertli ve bîçâre demektir. "Şecen", hâcet ve hüzün ma'nâlarınadır. "Hâcet" ma'nâsına olduğu vakit, cem'i "şücûn"; ve "hüzün" ma'nâsına geldiği vakit dahi cem'i "eşcân" gelir, denilmiştir (*Ahterî-i Kebîr*). "Cerr", çekmek. Ya'ni ey idrâk-i hakāyıkta hayrân olan kimse! Sen kitâblarda "kelâm kelâmı çeker" kāidesini okumadın mı? Zîrâ söz hâcetler içindedir. Bu söz söylenir; onun arkasından bir söz daha söylemek ihtiyâcı hâsıl olur. Ma'nâlar arasındaki râbıtalar hasebiyle söz söylemek ihtiyâcı böylece teselsül edip gider; ve bu teselsül-i kelâm arasında evhâmdan mütevellid sözler de karışıp tevâlî eder.

هین مشو شارع دران حرف رَشَدْ   که سخن زو مر سخن را می کشد

1617. *Sakın, o hidâyet sözüne şürû' edici olma! Zîrâ söz ondan sözü çeker.*

"Reşed", hayr ve rahmet ve hidâyet; "şâri'", zâhir edici ve dalıcı ve girici demektir. Ya'ni, ey Hak yolunun sâliki! Sakın halk arasında hidâyete müteallık söz söylemeye dalıcı olma! Zîrâ söz, o sözden başka bir sözü çeker.

نیست در ضبطت چو بگشادی دهان   از پی صافی شود تیره روان

1618. *Ağzını açtığın vakit, senin zabtında değildir. Sâfînin arkasından bulanık cârî olur.*

Söz söylemek için ağzını açtığın vakit, fikir ve dil senin zabtında ve tasarrufun altında değildir. İlk sözün sâfî ve doğru olsa bile, onun arkasından efkâr-ı mevhûme ile bulanmış olan sözler gelmeye başlar. Bu beyitler sülûkünü itmâm etmemiş olan sâlikleri irşâden beyân buyurulur. Zîrâ sâlik henüz yolda olup, maksûduna vâsıl olmamıştır. Binâenaleyh onun akıl ve idrâki kuvve-i vâhimesinin te'sîrâtı altındadır. Hayr ve hidâyete müteallık söze başlamış iken, bu sözlerin îzâhı maksadıyla yanlış ma'nâlar da vârid olur; ve netîcede fâide yerine hem kendine ve hem de dinleyenlere zarar olur.

آنکه معصوم ره وحی خداست   چون همه صافست بگشاید رواست

1619. *O kimse ki vahy-i Hudâ yolunun ma'sûmudur, mâdemki hep sâftır, açarsa revâdır.*

"Ma'sûm", hıfz olunmuş; "vahy", gizli söz demektir, ıstılâh-ı şer'îde "peygamberlere melek vâsıtasıyla Hak tarafından ilkā olunan kelâm" demektir. Vâris-i peygamberî olan kâmillerin bâtınlarına vâki' olan ilkāât-ı ilâhiyyeye "ilhâm" derler. Binâenaleyh vahiy ile ilhâm ma'nâda müttahiddir. Bu ma'nâya göre beyt-i şerîfte enbiyâ ve vâris-i enbiyâ olan evliyâ dâhildir; ve bu zevât-ı kirâm vahy-i ilâhî yolunun mahfûzudur. Zîrâ meşhûr olan كنت له سمعا وبصرا ولسانا ويدا الخ... [ya'ni "Ben onun kulağı, gözü, dili ve eli ilh... olurum"] hadîs-i kudsîsinde beyân buyurulduğu üzere Hak, onların lisânı olmuştur. İrşâd-ı halk için söz söylerler ise, onların sözleri arasında evhâm-ı nefsiyyeden hiçbir kelime bulunmaz. Ağızlarından sâf olarak ulûm-i ledünniyye cârî olur; ve bu husûsta onlar me'mûrîn-i ilâhiyyedir.

زانكه مَا يَنْطِقُ رَسُولٌ بِالْهَوَى   كى هوا زايد ز معصوم خدا

1620. [1602] *Zîrâ ki resûl, hevâ ile söylemedi. Hudâ'nın ma'sûmundan ne vakit hevâ doğar?*

Zîrâ ki Hakk'ın resûlü ve me'mûru olan zevât وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى . إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى (Necm, 53/3-4) ya'ni "Peygamber nefsinin hevâsından söz söylemez. Onun sözü ancak kendisine vahiy olunan vahiydir" âyet-i kerîmesi mûcibince hevâ-yı nefsânîsinden hiçbir söz söylemedi. Hakk'ın hıfz ettiği kimseden hevâ-yı nefsânî olan sözler doğar mı?

خويشتن را ساز مِنْطِيقى ز حال   تا نگردى همچو مَن سخره مقال

1621. *"Kendini hâlden bir söyleyici yap, tâ ki, benim gibi makālin mağlûbu olmayasın!"*

"Mıntîk", sîga-i mübâlağadır, "ziyâde söz söyleyici" demek olur; "suhre", zebûn ve mağlûb ve angarya ma'nâlarınadır, burada "mağlûb" ma'nâsı münâsibdir. Bu beyitler kādının lisânından sûfîye hitâben söylenmiştir. İmdi kādı sûfîye olan nasîhatlerini hülâsa edip der ki: "Ey sûfî! Sen sülûk ettiğin yolun nihâyetine vâsıl olmamışsın. Binâenaleyh halkı irşâd için benim gibi akıl ve idrâkinden doğan birtakım sözlerin mağlûbu olma, kāl dilini kapa! Hâl dilin söylesin. Ya'ni bir hâl-i şerîf içinde ol ki, seni görenler senin bu hâlini beğenip ibret alsınlar ve bu hâlin onlara nasîhat edici olsun!"

سؤال کردن آن صوفی قاضی را

O sûfînin kādıya suâl etmesi

گفت صوفی چون ز یك کانست زر   این چرا نفعست وآن دیگر ضرر

1622. *Sûfî dedi: "Mâdemki altın bir ma'dendendir, niçin bu nef' ve o zarardır?"*

Bu suâl yukarıda 1595 numarada mezkûr olan گفت قاضی واجب آید مان رضا. هر قفا و هر جفا کآرد قضا [ya'ni "Kadı dedi: Kazânın getirdiği her kafâ ve cefâya rızâ bize vâcib gelir"] beytine merbûttur. Zîrâ bu beyitte kādı "Kazânın getirdiği tokada ve cefâya râzı olmak lâzımdır" demiş idi. Sûfî buna karşı suâl edip der ki: "Ey kādı! Mâdemki her iş kazâ-yı ilâhîye bağlıdır ve altın gibi sâf olan ef'âl-i ilâhiyye bir kazâ-yı ilâhî menba'ındandır, niçin hayır ve şer ve nef' ve zarar sûretinde zâhir oluyor?" Kazâ-yı ilâhî hakkındaki tafsîlât V. cildin 3131 ve 3147 numaralı beyitlerinde geçti.

چونکه جمله از یکی دست آمدست   این چرا هشیار و آن مست آمدست

1623. *"Mâdemki hepsi bir elden gelmiştir, niçin bu ayık ve o sarhoş gelmiştir?"*

"Mâdemki bu eşhâsın hepsi bir elden ve bir kudretten zâhir olmuştur, niçin birisi saâdet ve hidâyet ve akıl ile ayık; ve diğeri şekāvet ve dalâlet ve hamâkat ile sarhoş olmuştur?"

چون ز یك دریاست این جوها روان   این چرا نوشست و آن زهر دهان

1624. *"Mâdemki bu ırmaklar bir deryâdan akıcıdır, niçin bu şerbettir ve o ağızın zehridir?"*

"Mâdemki bu mezâhir ırmakları ve bu suver-i kevniyye, hakîkî olan bir varlık deryâsından ve o varlığın kazâsından akıp gelmiştir, niçin bu bir kısmı bu âlem-i sûrette şerbet gibi tatlı ve o diğer kısmı dahi ağıza acı zehir olmuştur?"

چون همه انوار از شمس بقاست   صبح صادق صبح کاذب از چه خاست

1625. *"Mâdemki hep nûrlar bekā güneşindendir, subh-ı sâdık, subh-ı kâzib neden kalktı?"*

Ya'ni, "Mâdemki bu suver-i kevniyye, hep bekā güneşi olan vücûd-i mutlakın nûrlarıdır, neden dolayı birisi subh-ı sâdık gibi nûr-ı hakîkî ve diğeri subh-ı kâzib gibi aldatıcı bir aydınlıktır?" "Subh-ı sâdık"tan murâd, insân-ı kâmil ve "subh-ı kâzib"den murâd, insân-ı nâkıs olmak münâsibdir. Vücûd-i mutlak hakkındaki îzâhât I. cildin 610 numarasına müsâdif olan ما عدمها ئيم و هستيهاى ما. تو وجود مطلقى فانى نما [ya'ni "Biz yoklarız ve bizim varlıklarımız da yoktur; Sen fânî gösterici bir vücûd-ı mutlaksın"] beytinde geçti.

چون ز يك سرمه ست ناظر را كَحَلْ   از چه آمد راست بينى و حَوَلْ

1626. *"Mâdemki nâzırın kehali bir sürmedendir, doğru görücülük ve şaşılık neden geldi?"*

"Kehal", gözün kudretten yaratılışta sürmeli olması; "havel", şaşılık ve eğri görücülük demektir. "Kehal"den murâd, insanda olan şuûr-i fıtrîdir. Ya'ni, "Bu âlem-i keserâtta muhîtine bakıcı olan insanın kudretten sürmeli olan gözü ve şuûr-i fıtrîsi, mâdemki bir akl-ı küllün sürmesindendir, doğru ve eğri görücülük nedendir? Ve niçin birisi bu şuûr ile bir olan bu varlığı bir görür ve diğeri de yine bu şuûr ile bu varlığı iki görür?"

چونكه دار الضرب را سلطان خداست   نقد را چون ضرب خوب و نارواست

1627. *"Mâdemki darbhânenin sultânı Hudâ'dır, nakde güzel ve nâ-revâ darb ne içindir?"*

"Mâdemki bu âlem-i sûrette geçer akçe mesâbesinde olan mezâhir ve vücûdât-ı izâfiyye, kazâ-yı ilâhî darbhânesinde kesilip darb olunmuştur ve o darbhânenin sultânı ve hükümdârı dahi Hak'tır, niçin bunların üzerinde güzel ve çirkin sikke ve nakışlar vardır? "Nâ-revâ", "gitmeyici ve geçmeyen" demektir. Ya'ni, "Geçer akçe mesâbesinde olan eşhâs-ı beşeriyyeden ba'zılarına güzel ve tam sikke vurulmuştur. Ba'zılarına da fenâ sikkeler vurulup geçmez ve kalp yapılmıştır."

چون خدا فرمود ره را راه من   اين خفير از چيست و آن يك راهزن

1628. *"Mâdemki Hudâ yola, "Benim yolumdur" buyurdu, neden bu rehber ve öbürü yol vurucudur?"*

"Hafîr (خفير)," burada "rehber ve kılavuz" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Mâdemki Hak Teâlâ sûre-i Hûd'da مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (Hûd, 11/56) ya'ni "Yeryüzünde yürüyen hiçbir mahlûk yoktur illâki Hak onun al-

nını tutucudur. Muhakkak benim Rabbim sırât-ı müstakîm üzerinedir" âyet-i kerîmesi mûcibince her ferdin nâsıyesinden tutup kendi sırât-ı müstakîmi üzerinde çektiği ve sûre-i Ankebût'ta وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا (Ankebût, 29/69) ya'ni "Bizim hakkımızda mücâhede edenleri elbet yolumuza hidâyet ederiz" âyet-i kerîmesinde de tarîk-ı hidâyete "bizim yolumuzdur" buyurduğu hâlde, bu âlem-i sûrette neden birisi Hak yolunun rehberi ve o diğeri Hak yolunun vurucusudur ve bu yolun mâni'idir?"

از یك اشکم چون رسد حُرّ و سَفیهْ چون یقین شد از ولد سر ابیه

1629. *"Mâdemki veledden babasının sırrı muhakkak oldu, niçin bir karından hür ve sefîh erişir?"*

"Mâdemki الولد سر ابيه ya'ni "Veled babasının sırrıdır" hadîs-i şerîfi mûcibince, bir babanın cibillinden gelip, bir ananın karnında beslenen çocuk babasının sırrını hâmil olmak îcâb ederken, niçin birisi hür ve âkıl ve diğeri sefîh ve akılsız olarak zâhir oluyor?"

وحدتی که دید با چندین هزار صد هزاران جنبش از عین قرار

1630. [1612] *"Bir vahdeti ayn-ı karârdan yüz binlerce hareketi, bu kadar bin kim gördü?"*

Ya'ni, "Bir olan vücûd-i hakîkîyi bu kadar bin keserât ve yekdiğerine zıd olan taayyünât ile kim gördü; ve karâr ve sükûnetin aynından yüz binlerce hareketi kim gördü? Zîrâ vücûd-i mutlak-ı Hak tagayyür ve tebeddülden münezzeh olup, bir karâr üzeredir. Böyle olduğu hâlde, bu karârın aynından ve zâtından nasıl oldu da, bu kadar bin keserât ve ezdâd zuhûra geldi ve yüz binlerce hareket ve cünbüş peydâ oldu?"

جواب گفتن قاضی صوفی را

Kādının sûfîye cevâb söylemesi

گفت قاضی صوفیا خیره مشو یك مثالی در بیان این شنو

1631. *Kādı dedi? "Ey sûfî! Mütehayyir olma, bu meyânda bir misâl dinle!"*

"Hîre", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "hayrân ve mütehayyir" demektir. Kādı sûfînin suâllerine cevâben dedi: "Ey sûfî! Bu âlem-i keserâtta hayrân bir hâlde kalma! Bu mükâlemât arasında bir misâl söyleyeyim de dinle!"

همچنانکه بی‌قراریٔ عاشقان   حاصل آمد از قرار دلستان

1632. *"Nitekim âşıkların karârsızlığı dil-sitânın karârından hâsıl geldi."*

"Dil-sitân", "gönül alıcı ve ma'şûk" demektir. Ya'ni, "Karârın aynından karârsızlık ve harekât hâsıl olduğunu kim görmüştür?" diye sordun. Misâli budur ki: "Ma'şûk kendi hâlinde bir karâr üzeredir; fakat onun âşığı karârsızlık ve türlü türlü harekât ve ıztırâb içindedir."

او چو کُهْ در ناز ثابت آمده   عاشقان چون برگها لرزان شده

1633. *"O nâz içinde dağ gibi sâbit gelmiştir. Âşıklar yapraklar gibi titreyici olmuştur."*

"O ma'şûk nâz hâli içinde dağ gibi sâbit olup kendi hâlinden aslâ inkılâb etmez. Fakat o ma'şûkun âşıkları onun aşkı ile yaprak gibi titreyici ve hareket edici olmuşlardır."

خندهٔ او گریه‌ها انگیخته   آب رویش آب روها ریخته

1634. *"Onun gülmesi ağlamalar koparmıştır. Onun yüzünün suyu yüzlerin suyunu dökmüştür."*

"Âb-ı rû", mecâzen "câh ve i'tibâr" ma'nâsınadır (*Gıyâsü'l-Lügāt*). Ya'ni, "Ma'şûkun nâz ile gülmesi âşıkların ağlamalarına sebeb olmuştur. Ma'şûkun mertebe-i nâz ve istiğnâsı âşıkların yüzünün suyunu dökmüş ve onları zelîl etmiştir."

این همه چون و چگونه چون زَبَد   بر سر دریای بی‌چون می‌طپد

1635. *"Bütün bu "çûn" ve "çigûne" köpük gibi bî-çûn deryâsının üstünde çırpınır."*

"Çûn", ta'rîf olunabilen şeyden ve "çigûne" tavsîf olunabilen şeyden kinâyedir. "Bî-çûn" ta'rîf ve tavsîfe sığmayan; "zebed", köpük demektir. Ya'ni, "Bütün ta'rîf ve tavsîf olunabilen bu vücûdât-ı izâfiyye ta'rîf ve tavsîfi kābil olmayan vücûd-i mutlak-ı Hak deryâsının üzerinde köpük gibi çırpınır. Kö-

pükler nasıl deryâdan hâsıl olursa, bu vücûdât-ı izâfiyye dahi o vücûd-i hakîkîden peydâ olur."

ضد و ندّش نیست در ذات و عمل زان بپوشیدند هستیها حلل

1636. "*Zâtta ve ilimde onun zıddı ve niddi yoktur. Varlıklar hulleleri ondan giydiler.*"

"O vücûd-i mutlakın zâtta zıddı yoktur. Zîrâ Zât-ı Sırf'ın zıddı, adem-i sırftır; ve adem-i sırfın gösterilebileceği bir sâha yoktur ki, bir yer kaplasın da işte o adem-i sırf, bu vücûd-i sırfın zıddıdır ve birinin hudûdu buraya kadar ve diğerinin hudûdu da şuraya kadardır, diyebilelim.. Ve kezâ o bî-çûn olan vücûd-i mutlakın ilimde de misli yoktur ki, kudreti ve meşiyyeti ile yaptığı işlerin mislini gösterebilelim. Şu kadar diyebiliriz ki, bu varlıklar ve bu vücûdât-ı izâfiyye varlık hullelerini ve libâslarını o vücûd-i mutlaktan giydiler."

ضد ضد را بود و هستی کی دهد بلکه ازو بگریزد و بیرون جهد

1637. "*Zıd zıdda ne vakit vücûd ve varlık verir? Belki ondan kaçar ve dışarıya sıçrar.*"

Ya'ni, "Eğer bu gördüğümüz keserât-ı eşyâ, vücûdda ve varlıkta o vücûd-i mutlakın zıddı olaydı, zıddın zıdda vücûd vermesi lâzım gelir idi, halbuki zıd zıdda vücûd verebilir mi? Vücûd ve varlık vermek şöyle dursun, iki zıd birbirinden kaçar. Birisi diğerinin bulunduğu dâirenin dışarısına sıçrar. Binâenaleyh anlaşılır ki, bu vücûdât-ı izâfiyye onun varlığının zıddı değildir."

ندّ چه بود مثل مثل نیك و بد مثل مثل خویشتن را کی کند

1638. "*Nid ne olur? Misildir. İyi ve kötünün mislidir. Misil kendinin mislini ne vakit yapar?*"

"Nidd", lügatte "misil" demektir. Ya'ni, "Misl, iyinin ve kötünün misli ma'nâsınadır. Misil, kendinin mislini îcâd edebilir mi? Binâenaleyh bu vücûdât-ı izâfiyye o vücûd-i mutlakın misli dahi değildir."

چونکه دو مثل آمدند ای متقی این چه اولی‌تر از آن در خالقی

1639. "*Ey müttakî! Vaktâki iki misil geldiler, bu niçin hâlıklıkta ondan daha evlâdır?*"

"Ey müttakî olan sûfî! Birbirinin misli olan iki vücûd karşı karşıya gelse, bunun birisini diğerine tercîh edip, nasıl, diğerinin hâlıkıdır, diyebiliriz? Böy-

le bir saçma söz akıl ve mantığa sığar mı? Niçin birisi diğerinden hâlıklıkta daha evlâ olsun?"

Ma'lûm olsun ki, vücûd ve varlık sâhibi olanlar yekdiğerinin ya zıddı veyâ misli olur." Halbuki his gözüyle gördüğümüz bu eşyâ sûretleri yukarıda beyân buyurulan esbâb-ı mûcibeye nazaran vücûd-i mutlakın ne zıddı ve ne de mislidir. Bundan anlaşılır ki, bu eşyâ sûretleri hakîkatte vücûd sâhibi değildirler. Bunlar ancak vücûd-i hakîkî-i Hakk'ın şuûnât ve sıfâtıdır ve o vücûdun merâtib-i muhtelifede zuhûru ile meşhûd olurlar. Zîrâ şuûnât ve sıfâtın zât-ı Hak'tan ârî olarak, kendi zâtlarıyla kıyâmı ve zuhûru mümkin değildir. Bu ebyât-ı şerîfe vahdet-i vücûdun isbâtı hakkında olup, كان الله ولم يكن معه شيئ الآن كما كان ya'ni "Allah var idi, onunla berâber bir şey yok idi, şimdiki hâlde de yine öyledir" kelâmını muvazzıhtır.

بر شمار برگ بستان ضد و ند　　　چون کفی بر بحر بی‌ندست و ضد

1640. [1622] *"Bostânın yaprağının sayısı üzerindeki zıd ve misil, misilsiz ve zıdsız olan deryâ üzerindeki bu köpük gibidir."*

"Meselâ bir bostân ayn-ı vâhidedir. Orada biten ağaçların sayısız olan yaprakları birbirinin zıddı ve misli olarak zuhûr ederler. Bu yaprakların gerek efrâdı ve gerek hey'et-i mecmûası bostânın misli ve zıddı değildirler; ve bunlar misli ve zıddı olmayan bir engin denizin üzerindeki köpüklere benzerler; ve köpükler, kezâlik deryânın misli ve zıddı değildirler. Bunun gibi, bu âlemde birbirine zıd olan eşyâ-yı kesîre nihâyetsiz bir deryâ mesâbesinde olan vücûd-i mutlak ayn-ı vâhidesinin hep şuûnâtıdır ve deniz üzerindeki köpükler gibidirler; ve bu şuûnât o ayn-ı vâhidenin zıddı ve misli değildirler. Zîrâ, vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın misli olarak şuûnâtın vücûdu yoktur; ve bu keserât vücûd-i hakîkînin vahdetine nakîsa vermez.

بی‌چگونه بین تو برد و مات بحر　　　چون چگونه گنجد اندر ذات بحر

1641. *"Deryânın bürd u mâtını niteliksiz gör! Deryânın zâtına nitelik nasıl sığar?"*

"Bürd", satranç oyunu ıstılâhındandır. Oyunculardan birinin taşları bütün hükümden sâkıt olur, yalnız şâh kalır; ve bu yarım mat demektir. "Mât", kezâlik satranç oyununda şahın giriftâr ve mukayyed olmasıdır ki, bu hâle gelen oyuncu arkadaşına mağlûb olur (*Gıyâsü'l-Lügât*). Burada "bürd u mât", tasarrufât ve ef'âl-i ilâhiyyeden kinâye olur. Ya'ni, "Vücûd-i hakîkî deryâsı-

nın kendi şuûnâtındaki tasarrufâtını ve ef'âlini niteliksiz ve ta'rîf ve tavsîfe sığmaz gör! Deryâ mesâbesinde olan vücûd-i mutlakın zâtına ve onun künhüne nasıl ta'rîf ve tavsîf sığar?"

کمترین لُعْبت او جان تست   این چگونَه وُ چُونِ جان چون شد درست

1642. *"Onun en aşağı kuklası senin cânındır. Cânın bu niteliği ve nasıllığı nasıl dürüst oldu?*

"Lu'bet", kız çocuklarının oynadıkları "kukla ve bebek" ma'nâsınadır. Burada murâd, taayyünât ve suverdir. Ya'ni, "O vücûd-i hakîkînin en aşağı kuklası ve sun'u senin rûhundur ki, bu rûhun, cevher-i mücerred-i nûrânî olarak müteayyin olduğundan ta'rîf ve tavsîf olunmak ve işârât-i hissiyye ile gösterilmek kābil değildir. Bu sebeble âyet-i kerîmede قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي (İsrâ, 17/85) ya'ni "Ey resûlüm! De ki: Rûh rabbimin emrindendir!" buyurulmuştur. Bu rûhun ta'rîf ve tavsîfi mümkin olamazsa, onu sana bahş eden Hakk'ın hakîkat-i zâtı ve sıfâtı ve ef'âli nasıl ta'rîf ve tavsîf olunabilir?"

پس چنان بحری که در هر قطره آن   از بدن ناشی تر آمد عقل و جان

1643. *"İmdi, öyle bir deryâ ki, onun her katresinde akıl ve cân bedenden daha zâhir geldi."*

"Nâşî", "zâhir olmak" ma'nâsına olan "neşâ'" masdarından ism-i fâildir. Ya'ni, "İmdi vücûd-i vâhid-i hakîkî öyle bir deryâdır ki, onun her bir katresi olan efrâd-ı beşerde akıl ve rûh onların cisimlerinden daha zâhir ve âşikâr hâldedir. Zîrâ cisim, cemâd nev'inden olan eczâ-yı anâsırın ictimâ'ından ibârettir; ve onlarda şuûr ve idrâk mahsûs değildir. Akıl ve rûh ise, şuûr ve idrâkin menşei olup, bu hey'et-i mecmûada kendilerini pek açık bir sûrette eserleriyle ızhâr ederler."

کی بگنجد در مضیق چند و چون   عقل کل آنجاست از لا یعلمون

1644. *"Ne kadar ve nasıl darlığına ne vakit sığar? Akl-ı küll orada bilinmezlerdendir."*

"Binâenaleyh katresi bir ferd-i beşer olan o vücûd-i hakîkî deryâsı ta'rîf ve tavsîf dâiresinin darlığına sığar mı? Ve efrâd-ı beşerin akılları dâiresine girer mi? Akl-ı küllün mazharı olan Server-i kâinât Efendimiz سبحانك ماعرفناك حق معرفتك ya'ni "Ey Rabbim! Seni bilinmekten tenzîh ederim. Biz seni hakk-ı ma'rifet ile

bilemedik!" buyururlar. Ve ümmet-i merhûmesine de لا تفكروا في ذات الله ya'ni "Allâh'ın zâtında tefekkür etmeyiniz!" tavsiyesinde bulunurlar.

عقل گوید مر جسد را کای جماد   بوی بردی هیچ از آن بحر معاد

1645. *"Akıl cesede der ki: "Ey cemâd! O maâd deryâsından hiç koku aldın mı?"*

"Maâd", avdet mahalli ve rücû' edecek yer demektir. Bu ta'bîr ile كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ (Ankebût, 29/57) ya'ni "Her bir nefis mevti ve helâki tadıcıdır. Sonra bize ircâ' olunurlar" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, "Akl-ı beşer, cisme hitâben der ki: "Ey cemâd! Ey anâsır-ı muhtelife kütlesi! O maâd ve avdet mahalli olan vücûd-i hakîkî deryâsından hiçbir ma'rifet kokusu aldın mı?"

جسم گوید من یقین سایهٔ توام   یاری از سایه که جوید جان عم

1646. *"Cisim der: "Ben muhakkak senin gölgenim. Ey amcanın cânı! Gölgeden kim yardım ister?"*

Ya'ni, "Cisim akla cevâben der ki: "Ben muhakkak senin gölgenim. Gölgenin sâhibi ne tarafa giderse, gölge de oraya gittiği gibi, ben sana tâbiim ve benim mutasarrıfım sensin ve cismi akıl idâre eder." "Ey amcanın cânı!" hitâbındaki nükte budur ki: Amca, baba kardeşidir; ve akl-ı küll, rûh-ı küllî-i Muhammedî'nin sıfatıdır; ve rûh-ı küllî-i Muhammedî, rûhların babasıdır. Akl-ı külle vâsıl olan insân-ı kâmiller, bu rûh-ı küllînin kardeşidirler. Nitekim hadîs-i şerîfte واشوقاه الى لقائي اخواني ya'ni "Âh! Benim kardeşlerimin likāsına şevkım vardır!" buyurulur. Ve her bir sâlikin rûhu intisâb etmiş olduğu insân-ı kâmilin bâtınında mündemicdir ve o insân-ı kâmil onun imâmıdır. Binâenaleyh "Ey amcanın cânı!" hitâbı, "Ey bana tâbi' olan sâlikim!" demek olur. Ya'ni, "Ey sâlikim, aklın gölgesi mesâbesi[nde] olan cisimden ma'rifet-i Hak husûsunda yardım istenebilir mi?"

عقل گوید که نه آن حیرت سراست   که سزا گستاخ تر از ناسزاست

1647. *"Akıl der ki: O hayret-hâne değildir ki, sezâ olan nâ-sezâ olandan daha küstah ola!"*

"Sezâ"dan murâd, rûh ve akıl ve "nâ-sezâ"dan murâd, cisimdir. Ya'ni, "Akıl cisme der ki: "Ben sezâvâr-ı idrâkim ve benim şuûr ve idrâke liyâkatim vardır ve sen idrâke nâ-sezâsın. Ya'ni senin şuûr ve idrâke liyâkatin yoktur, fakat bu maâd deryâsı olan makām-ı hakîkat, öyle bir hayret-hâne değildir

ki, onun idrâkinde sezâ olan nâ-sezâ olandan daha küstah ve bî-edeb olmuş olsun. Belki her ikisi de o bahrin idrâkinde hayret sahrâsı içinde şaşırıp kalmıştır." Zîrâ vücûd-i hakîkî, rûh ve akla başka sıfatlar ve isimler ile; ve cisme de başka sıfatlar ve isimler ile tecellî buyurur. Binâenaleyh birindeki zuhûra diğeri zevken ve hâlen vâkıf değildir. Rûh ve akıl cismin zevkinden, cisim ise rûh ve aklın zevkinden bî-haberdir. Ve vücûd-i hakîkînin bilcümle merâtib-i latîfe ve kesîfedeki mezâhire olan tecelliyâtı da bu tavır iledir. İmdi, bu tecelliyât-ı esmâî ve sıfâtî nokta-i nazarından bir mazharda öyle bir kemâl olur ki o, başkalarında olmaz. Meselâ, sineklerin ve kuşların cisimlerinde vâsıtasız uçmak hâssası vardır. Fakat insanın cisminde bu hâssa ve kemâl yoktur. Onların tayyâreler vâsıtasıyla havada uçmaları, cisimlerinin kemâli değildir, akıllarıyla yaptıkları âletler vâsıtasıyladır. Binâenaleyh her mazharın kendine mahsûs bir kemâli vardır ki, o mazhar o kemâlde diğer mezâhirden daha âlîdir; ve kezâ bir karıncada bir kemâl olur ki, insân-ı kâmilde bulunmaz.

اندر اینجا آفتاب انوری   خدمت ذره کند چون چاکری

1648. *"Burada enver olan bir güneş, bir çâker gibi zerrenin hizmetini eder."*

Ya'ni, "Bu makām-ı hakîkatte çok nûrlu olan bir güneş, bir köle gibi zerreye hizmet eder." Çünkü yukarıda îzâh olunduğu üzere, o zerreye olan tecellî-i kemâlî o güneşte yoktur; ve onda "Aliyy" ism-i şerîfinden bir hisse bulunur ki, o hisse başkalarında bulunmaz. Binâenaleyh o mazhar bu hisse sebebiyle diğer mezâhirden âlî olur.

شیر این سو پیش آهو سر نهد   باز اینجا نزد تیهو پر نهد

1649. *"Bu tarafın arslanı âhûnun önüne baş koyar. Buranın doğanı çil kuşuna kanat koyar."*

"Bu makām-ı hakîkatin arslanı olan insân-ı kâmil, tecellî-i kemâlî sâhibi olan âhûnun, ya'ni bir insân-ı nâkısın önüne baş koyar ve onun önünde mütevâzı' ve mütezellil olur; ve bu mertebe-i hakîkatin doğanı olan insân-ı kâmil kuvvet ve tasarrufta kendisinden aşağı ve çil kuşu mesâbesinde olan bir insân-ı nâkısın önüne kanat yayar ve boyun eğer." "Tîhû", çil kuşu ma'nâsınadır.

این ترا باور نیاید مصطفی   چون ز مسکینان همی‌جوید دعا

1650. [1632] *"Bu sana sahîh gelmezse, Mustafâ niçin miskînlerden duâ ister?"*

"Eğer sen bizim bu sözümüze inanmazsan, Server-i âlem Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz'in, miskînlerden ve fakîrlerden nasıl duâ istediğini gör!" Nitekim ashâb-ı kirâmdan Ebu'd-Derdâ hazretleri buyurur: كان النبي صلى الله عليه وسلم يستفتح بصعاليك المسلمين ya'ni "(s.a.v.) Efendimiz müslümânların fakîrlerinden feth taleb buyururdu". Zîrâ Resûl-i Ekrem hazretleri, vüs'at-i ma'rifetleri hasebiyle, fukarâ-yı müslimînin ba'zı kemâlât-ı ilâhiyyeye mazhariyetlerini müşâhede buyururlar idi.

گر بگویی از پی تعلیم بود　　　عین تجهیل از چه رو تفهیم بود

1651. *"Eğer "Ta'lîm için idi" dersen, ayn-ı techîl ne yüzden tefhîm idi?"*

"Ey âlim-i zâhirî! Resûllerin ekmeli olan Seyyid-i kâinât Efendimizin böyle fakîrlerden duâ taleb etmesini sen te'vîl edip, "Bu tavır ümmetine ta'lîm için idi, zîrâ kâmilin ve mukarreb-i Hakk'ın nâkısdan duâ taleb etmesinde fâide yoktur!" dersen, biz de sana cevâben deriz ki: "Ta'lîm bir şeyi tefhîm içindir ve fâidesi olmayan bir şeyin ümmete ta'lîm ve tefhîmi onları câhil kılmanın aynıdır. Kâmilin nâkısdan duâ taleb etmesinde fâide olmadığını Resûl-i Ekrem Efendimiz bildiği hâlde, ümmetine böyle bir şeyi ta'lîm etmesi, onları bu hakîkatten câhil kılmak demek olur. Böyle ayn-ı techîl olan şey, tefhîm ma'nâsını mukayyed olur mu? Hiç Resûl-i Ekrem Efendimiz ayn-ı techîl olan ta'lîm ve tefhîmi ümmetine yapar mı? Belki o hazret ancak fâidesi olan şeyi ümmetine ta'lîm buyurur. Binâenaleyh Resûl-i Ekrem hazretlerinin fukarâdan duâ taleb etmeleri, onlarda olan kemâlât-ı ilâhiyyeyi müşâhede buyurmuş olmalarındandır." Bu ma'nâya binâenaleyh Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.) *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Şîsî'de فلايلزم الكامل ان يكون له التقدم في كل شيئ وفي كل مرتبة وانما نظر الرجل الى التقدم في مراتب العلم بالله هنالك مطلبهم ya'ni "Kâmil için her şeyde ve her mertebede kendisi için tekaddüm hâsıl olmak lâzım gelmez; ve ancak racülün nazarı ilm-billâh merâtibindeki tekaddümedir. Onların matlabı oradadır" buyuruyor. Ve hadîs-i şerîfte ashâb-ı kirâma hitâben انتم اعلم بمصالح دنياكم ya'ni "Siz dünyânızın masâlihini benden daha çok bilirsiniz" buyurulmuştur; Ve bu husûsta Resûl-i Ekrem hazretleri ashâb-ı kirâmın fazlını isbât buyurdular.

بلکه می‌داند که گنج شاهوار　　　در خرابیها نهد آن شهریار

1652. *"Belki bilir idi ki, şâhvâr olan hazîneyi, o şehriyâr harâblıklar içine koyar."*

"Resûl-i Ekrem hazretleri bilirdi ki, şâha lâyık olan bir hazîne-i kemâli, o

şehriyâr-i hakîkî olan Hak Teâlâ harâbeler ve vîrâneler mesâbesinde olan fukarâ-i müslimînin kalblerine koyar." Binâenaleyh taleb-i duâları ümmete tefhîm ve ta'lîm için değil, kemâl-i ma'rifetlerine müsteniden vâki' idi.

بد گمانی نعل معکوس ویست　　　گر چه هر جزویش جاسوس ویست

1653. *"Bed-gümânlık onun na'l-i ma'kûsüdür. Gerçi onun her bir cüz'ü onun câsûsudur."*

Ya'ni, "Her ne kadar bu âlem-i sûret ve cismânînin her cüz'ü, vücûd-i hakîkî-i Hakk'ın mezâhir-i sıfât ve esmâsı olmak i'tibâriyle, o vücûdun ve varlığın câsûsu ve muhbiri ise de, bu âlem-i cismâniyyet o vücûd-i hakîkînin ters vurduğu na'l mesâbesinde olduğundan, bed-gümânlık ve sû'-i zan edicilik peydâ oldu." Zîrâ bu âlemin izzeti âlem-i hakîkatin zilleti ve zilleti izzetidir; ve gülmesi ağlaması ve ağlaması da gülmesidir. وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ (Şûrâ, 42/20) ya'ni "Kim ki, dünyânın harsini murâd ederse biz ona ondan veririz; ve âhirette onun nasîbi yoktur" âyet-i kerîmesi bu ters vurulmuş na'lin şâhididir.

بل حقیقت در حقیقت غرقه شد　　　زین سبب هفتاد بل صد فرقه شد

1654. *"Belki hakîkat hakîkatte gark oldu. Bu sebebden dolayı yetmiş, belki yüz fırka oldu."*

"Bu na'lin ters vurulması ve bed-gümânlık keyfiyeti de, hakîkatin hakîkatte müstağrak olmasıdır. Ma'lûmdur ki, bilcümle eşyânın hakāyıkı ilm-i ilâhîde sâbittir; ve vücûd-i hakîkî ise, bu hakîkatlerin hakîkatidir; ve bu süver-i kevniyyenin âlem-i ma'nâya nazaran böyle ma'kûs olması da onların hakîkati iktizâsındandır. Binâenaleyh onların bu hâli hakîkatin hakîkatte müstağrak olması demek olur. İşte bu sebebden dolayı bu âlem-i sûret ve cismâniyyette efrâd-ı beşer i'tikād cihetinden yetmiş ve belki yüz fırka, ya'ni çok fırka oldu." Ve hakîkat-i ilâhiyye hakkında bu fırkaların i'tikādâtı sû'-i zanna müstenid bulundu ve her bir fırka Hakk'ı kendi i'tikādına göre tahayyül etti. Beyt-i Hâfız-ı Şîrâzî (k.s.):

جنگ هفتادودو ملت همه را عذر بنه　　　چون ندیدند حقیقت ره افسانه زدند

"Yetmiş iki milletin nizâ'ı vardır, hepsini ma'zûr tut! Hakîkati göremedikleri için efsâne yolunu tuttular."

Diğer beyit:

در ره عشق نشد کس بیقین محرم راز　　　هر کسی برحسب فهم گمانی دارد

"Aşk yoluna kimse yakînen mahrem-i râz olmadı. Her bir kimsenin anlayışına göre bir zannı vardır."

با تو قلماشیت خواهم گفت هان　　　صوفیا خوش پهن بگشا گوش جان

1655. *"Sana ma'nâsızlığı söylemek isterim, âgâh ol, ey sûfî! cân kulağını hoş geniş aç!"*

"Kalmâş", herze ve beyhûde va ma'nâsız ve nâ-ma'kûl demektir (*Burhân*). "Yâ", masdariyettir. "Hân" (هان), edât-ı tenbîh; "pehn", geniş ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey sûfî! Âgâh ol! Bu beyânâtım ile senin suâllerinin ma'nâsızlığını söylemek isterim. Cân kulağını iyi geniş aç!"

مر ترا هر زخم کاید ز آسمان　　　منتظر می‌باش خلعت بعد ازآن

1656. *"Muhakkak her zahm ki, sana âsumândan gelir, ondan sonra hil'ate muntazır ol!"*

"Mâdemki bu âlem-i sûret, âlem-i ma'nâya nazaran ters vurulmuş na'ldir, eğer sana kazâ-yı ilâhî âsumânından bir darbe ve bir kahır gelirse, ondan sonra hil'ate, ya'ni lutf-ı ilâhîye muntazır ol! Zîrâ Hakk'ın tecellî-i celâlîsinde cemâli ve tecellî-i cemâlîsinde dahi celâli gizlidir."

آن قفا دیدی صفارا هم ببین　　　گر دران با گردن آمد ا امین

1657. *"O tokadı gördün, safâyı da gör! Ey emîn, but eti gerdan eti ile berâber geldi."*

"Girdirân", koyunun but eti demektir. Ya'ni, "Hakk'ın bir tecellî-i celâlî ve kahrîsi olan o tokadı gördün, onda gizli olan tecellî-i cemâlî ve lutfîyi de gör! Zîrâ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (İnşirâh, 94/6) ya'ni "Muhakkak güçlük kolaylık ile berâbedir" âyet-i kerîmesi mûcibince kahır ve lutuf berâberdir. Bunlar birbirinde mündemicdir. Nitekim, kasaplar koyunun but etini gerdan eti ile berâber satarlar." Ve zamânımızda kasaplar kuzu etini sâf olarak müşterîlere vermezler. Bir mikdâr kuzunun başını ve ciğerini de karıştırıp verirler. İşte bu âlemde tecelliyât-ı ilâhiyye de böyledir. Tecellî-i celâlî cemâlî ile ve cemâlî celâlî ile karışıktır. Meselâ bir kimsenin karnı acıkıp ıztırâb hissetmesi tecellî-i celâlîdir; ve o ıztırâbı def' için nefîs taâmlar yemesi tecellî-i cemâlîdir; ve o taâmla mü-

telezziz olduktan bir müddet sonra karnında veca' hissedip def'-i hâcet için bir zaman helânın murdar kokuları arasında mahbûs kalması tekrâr tecellî-i celâlî ve kahrîdir; ve ahvâl-i sâire de buna kıyâs olunur.

کو نه آن شاهست کت سیلی زند   که نه تاج و تخت بخشد مُستَنَد

1658. *"Zîrâ o şâh değildir ki, sana tokat vura ki, istinâd olunmuş tâc ve taht bağışlamaya!"*

Ya'ni "Hak Teâlâ hazretleri öyle bir şâh ve Mâlik-i mülk değildir ki, sana bir tokat vursun da, istinâda lâyık tâc ve taht bağışlamasın! Ve sana kahrıyla tecellî etsin de onu müteâkıb lutf-ı azîm ile tecellî etmesin! Muhakkak onun her bir kahrı mukābilinde bir de lutfu vardır."

جمله دنیا را پَرِ پَشّه بها   سیلیٔ را رشوت بی‌منتها

1659. *"Bütün dünyânın bahâsı sivrisinek kanadıdır. Bir tokada müntehâsız rüşvet vardır."*

"Rüşvet", atâ-yı ilâhî ma'nâsınadır. Zîrâ rüşvet, lügatte tervîc-i merâm için verilen atıyye demektir. Ya'ni, "Hak Teâlâ'nın indinde âlem-i sûret olan bu dünyânın hey'et-i mecmûasının bir sivrisineğin kanadı kadar bile kıymeti yoktur. Nitekim hadîs-i şerîfte لو كانت الدنيا تزن عند الله جناح بعوضة ماسقى منها كافرا شربة ماء ya'ni "Eğer Allâh'ın indinde dünyâ sivrisinek kanadı vezninde olsa ondan bir kâfire bir içim su vermezdi" buyurulur. Binâenaleyh ey sâlik! Bu dünyânın tecemmülâtına ve zînetine aldanma! Bu âlem-i sûrette yediğin bir tokada ve bir kahra nihâyetsiz atâ-yı ilâhî vardır."

گردنت زین طوق زرین جهان   چُست در دزد و زحق سیلی ستان

1660. [1641] *"Boynunu bu cihânın altınlı gerdanlığından çabuk çal ve Hak'tan tokat al!*

Ya'ni, "Ey sûfî! Boynunu bu cihânın altın gerdanlığından, ya'ni ezvâk-ı muhtelifesinden çabuk kurtar ve Hak'tan tokat al!" Ya'ni Hakk'ın tecelliyât-ı kahriyyesine râzı ol ve şikâyet etme ki, mukābilinde nihâyetsiz atâ-yı ilâhiye nâil olasın. Zîrâ bu âlem-i sûret ters vurulmuş na'ldir.

آن قفاها انبیا برداشتند   زان بلا سرهای خود افراشتند

1661. *"Peygamberler o kafâları kaldırdılar. O belâlardan dolayı kendi başlarını âlî ettiler."*

"Peygamberler halkın ezâ ve cefâlarını yüklenip kaldırdılar ve o tokatlara tahammül ettiler ve aslâ şikâyet etmeyip sabr ettiler. O belâlardan dolayı âlî mertebelerin sâhibi oldular." Nitekim Seyyid-i kâinât Efendimiz'i müşrikler Uhud gazâsında yaraladıkları hâlde o hazret o yaranın veca'ı içinde اللهم اهد قومي فانهم لايعلمون ya'ni "Ey Allâh'ım! Benim kavmime hidâyet et! Zîrâ onlar bilmiyorlar" buyurur idi. O peygamberlerin vârisleri olan kâmiller dahi tamâmiyle onların isrine tâbi'dirler.

ليك حاضر باش در خود اى فتى   تا بخانه او يابد مر ترا

1662. *"Fakat ey delikanlı! Kendinde hazır ol, tâ ki, o seni evde bulsun!"*

"Fakat ey delikanlı, halktan sana isâbet eden bu cefâyı onlardan görme! Kendi nefsinde dâimâ Hak'tan gāfil olma ve huzûr-ı Hak'da hazır ol! Hak seni kalbinde bulsun; ve sabır ve şükrüne mukābil bu tecellî mukābilinde sana bir yüksek mertebe-i ma'neviyyenin hil'atini ihsân etsin!"

ور نه خلعت را برد او باز پس   كه نيابيدم بخانه هيچ كس

1663. *"Yoksa, evde kimseyi bulamadım diye, o hil'ati yine geriye götürür."*

"Eğer sana isâbet eden bu kahrı halktan görüp onlar ile mücâdele ve münâzaaya kıyâm ederek Hak'tan gāfil olur isen, "Kalbinin evini boş bulduk!" diye o hil'ati yine geri götürür."

باز سؤال كردن صوفى ازآن قاضى

Tekrâr sûfînin o kādıdan suâl etmesi

گفت صوفى كه چه بودى اين جهان   اَبرِ وَىْ رحمت گشادى جاودان

1664. *Sûfî dedi: "Ne olurdu, bu cihânda onun bulutu ebedî rahmet aça idi?"*

"Bulut"tan murâd, âlem-i sûret ve kesâfet; "vey", zamîri Hakk'a râci'dir. Ya'ni, sûfî kādıdan bu nasîhatleri dinledikten sonra tekrâr suâle başlayıp de-

di ki: "Hakk'ın vechinin bulutu ve nikābı olan bu âlem-i kesâfet ebedî olarak rahmet kapısını açsa idi de hep tecellî-i lutfî olsa idi ve hiç tecellî-i kahrî olmasa idi, ne olurdu?"

هر دمی شوری نیاوردی به پیش   بر نیاوردی ز تلوینهاش نیش

1665. *"Her dem öne bir karışıklık getirmeye idi; o telvînlerden zehir getirmeye idi!"*

"Nîş", ucu sivri olan her şey, iğne ve zehir ma'nâlarına gelir. "Bu âlem-i kesâfet her bir dem tecellî-i kahrî ve lutfî karışıklığı getirmeye idi; ve o renk renk olan tecellîlerden bu âlem-i kesâfete zehir ve acılık getirmeye idi, ne olurdu?"

شب ندزدیدی چراغ روز را   دی نبردی باغ عیش آموز را

1666. *"Gece gündüzün çerağını çalmasa idi, sonbahar ayş öğretici olan bâğı götürmese idi.*

"Gece gelip, gündüzün çerâğı ve lambası olan güneşi söndürmeye idi, ya'ni güneş gurûb edip gece olmasa idi ve sonbahar tatlı bir yaşayışı öğretici olan bağı ve bostanı götürmese ve bozmasa idi, ya'ni dünyâ hep aydınlık ve mevsim dâimâ bahar olsa idi, ne olurdu?"

جام صحت را نبودی سنگ تب   ایمنی را خوف ناوردی کُرَب

1667. *"Sıhhat şişesine hummâ taşı olmasa idi; emînliğe gamlar korku getirmese idi!"*

"Nâzik bir şişe mesâbesinde olan cismin sıhhatini, taş mesâbesinde olan hummâ ve hastalık kırıp bozmasa idi, hayât-ı dünyeviyyedeki emniyete bu hastalıklar korku getirmese idi de, bu insan râhat râhat yaşasa idi, ne olurdu?"

خود چه کم گشتی ز جود و رحمتش   گر نبودی خرخشه در نعمتش

1668. *"Eğer onun ni'metinde kargaşa olmasa idi, muhakkak onun cûd ve rahmetinden ne eksik olurdu?"*

"Harhaşa", ıztırâb, halecân ve beyhûde mücâdele ma'nâlarınadır. Ya'ni, "Eğer Hakk'ın bu hayât-ı dünyâdaki ni'metleri içinde böyle birbirine zıd olan tecelliyâtı sebebiyle ıztırâb ve mücâdele olmasa idi, onun kerem ve rahmetinden ne eksilmiş olurdu?"

جواب قاضی سؤال صوفی را و قصهٔ ترك و درزی را مثل آوردن

Sûfînin suâline kādının cevâb vermesi ve Türk ve hırsız kıssasını mesel getirmesi

گفت قاضی بس تهی رو صوفیئ خالی از فطنت چو کاف کوفیئ

1669. *Kadı dedi: "Çok boş gidici sûfîsin! Kûfî kâfı gibi fıtnattan hâlîsin!"*

"Tehî-rev", vasf-ı terkîbdir, "boş gidici" demektir. "Kâf-ı kûfî"den murâd, kûfî yazısının kâf harfidir. Zîrâ kûfînin gayrı olan yazılarda kâf harfinin ortasında böyle "ك" bir işâret vardır. Kûfînin kâfı ise şu "ک" şekilde olup, ortası boştur. Ya'ni kādı, sûfîye cevâben dedi ki: "Ey sûfî! Ma'rifet-i ilâhiyye yolunda boş gidicisin ve akıl ve fikrin pek basittir. Kûfî yazısının kâf harfi gibi zekâvetten ve fıtnattan boş bir hâldesin. Bu boşluktan dolayı böyle sualler soruyorsun."

تو بنشنیدی که آن پر قند لب غدر خیاطان همی گفتی بشب

1670. [1651] *"Sen işittin mi ki, o dudağı şeker dolu olan, gece terzilerin gadrini söylerdi."*

"Dudağı şeker dolu" ta'bîri, tatlı ve latîf sözler söylemekten kinâyedir. "Hayyât", terzi demektir. Ya'ni, "Sen işittin mi ki, o sözleri tatlı ve latîf olan hikâye ve masal söyleyici kimse, gece hoş vakit geçirmek için, terzilerin gadrini ve mekrini söylerdi." Zamânımızda bu gibi hikâyeler söyleyip halkı eğlendiren kimselere "meddâh" derler. Elyevm ber-hayât olan Sürûrî ve Aşkî efendiler bu zümredendir.

داستان دزدیٔ آن طائفه می‌نمود افسانه های سالفه

1671. *"O tâifenin hırsızlığının hikâyesini, geçmiş olan masallarını gösterirdi."*

"O meddâh, o terzi tâifesinin müşterîlerden kumaş çalmasının hikâyesini, geçmiş zamanlardaki masallarını söylerdi ve halk dahi dinleyip ibret alırlar idi."

قصهٔ پاره ربایی در بُرِین   می حکایت کرد او با آن و این

1672. *"Biçmede parça kapıcılığı kıssasını ona buna hikâye ederdi."*

"Bürîn", dilim demektir; burada "biçme" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Kumaş biçme vaktinde parça kapıcılığı ve çalıcılığı kıssasını o meddâh efendi ona buna hikâye ederdi."

در سَمَر می‌خواند درزی نامهٔ   گرد او جمع آمده هنگامهٔ

1673. *"Cem' gelmiş bir hengâme etrâfında, gece masalında terzi-nâmeyi okurdu."*

"Hengâme", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "mecma' ve insan cem'iyeti" münâsibdir. "Semer", geceleri hoş vakit geçirmek için söylenen hikâye ve masal demektir. Ya'ni, "O meddâh toplanmış insanların mecma'ı etrâfında gece söylediği masalda terzi-nâmeyi okurdu ve onların ahvâlini nakil ve hikâye ederdi.

مستمع چون یافت جاذب زان وفود   جمله اجزا اَش حکایت گشته بود

1674. *"Vaktâki o cemâatten dinleyici olanı çekici buldu, onun bütün eczâsı hikâye olmuş idi.*

"Vüfûd", "resûl ve gürûh" ma'nâsına olan "vefd" kelimesinin cem'idir, "cemâat" demektir. Ya'ni, "Vaktâki o meddâh, etrâfında toplanmış olan dinleyici cemâatten söz çekici kimseleri buldu, kendisine şevk gelip onun bütün eczâsı hikâye olmuş ve belâgat ve fasâhat ile söz söylemeye başlamış idi."

قال صلی الله علیه وسلم انَّ اللهَ تَعَالَی یُلَقِّنُ الْحِکْمَةَ عَلَی لِسَانِ الْوَاعِظِینَ بِقَدَرِ هِمَمِ الْمُسْتَمِعِینَ

(S.a.v.) buyurdu ki: "Muhakkak Allâh Teâlâ hikmeti vâizlerin dili üzerine dinleyicilerin himmetleri mikdârı telkîn eder"

جذب سمعست ار کسی را خوش لبیست   گرمیٔ و جد معلم از صبیست

1675. *Eğer bir kimsenin bir latîf dudağı var ise, cezb-i sem'dir. Muallimin vecdinin harâreti sabîdendir.*

"Vecd", lügatte, "aklı gitmek ve gamlı olmak ve muhabbet ve iştiyâk galebe etmek" ma'nâlarına gelir. Burada "muhabbet ve iştiyâkın galebesi" demektir. "Cezb-i sem'", hiss-i sâmianın çekmesi demek olup, dinleyenin isti'dâdından kinâyedir. "Latîf dudak"tan murâd, belîğ ve latîf söz söyleyen ağızdır. Ya'ni, bir mecliste bir kimse belîğ ve latîf söz söyler ise, orada o sözlerin ma'nâlarını kavramaya müstaid bir kulağın çekmesinden nâşîdir. Nitekim muallimin kemâl-i şevk ile ve harâretle olan ta'lîmi, onun ta'lîmini kabûle müstaid olan çocuk bulunmasındandır. Hz. Pîr efendimiz bu maânîyi IV. cildin 1318 ve 1319 numaralı beyitlerinde şöyle beyân buyurmuşlar idi:

گر سخن کش یابم اندر انجمن   صد هزاران گل برویم در چمن

وز سخن کش یابم آن دم زن بمزد   می گریزد نکته‌ها از دل چو دزد

Tercüme: "Eğer mecliste söz çekici bulursam, çimende yüz binlerce gül bitiririm. Ve eğer o demde söz öldürücü bir put bulursam, nükteler gönülden hırsız gibi kaçar."

Ve *Fîhi Mâ Fîh*'in 27. faslında da şöyle buyururlar:

"Söz müstemi'in isti'dâdı kadar gelir. O ne kadar emip mütegaddî olursa, hikmet sütü o kadar nâzil ve zâhir olur. O emmeyince hikmet dahi hârice çıkmaz ve yüz göstermez. "Acîb şey! Niçin kelâm zuhûr etmiyor?" dersin: "Acîb şey! Sen kelâmı niçin cezb etmiyorsun? Sana kuvvet istimâ'ı vermeyen zât-ı azîmü'ş-şân, kāile de dâiye-i kelâm vermiyor."

چنگئ را کو نوازد بیست و چار   چون نیابد گوش گردد چنگ بار

1676. *Yirmi dördü okşayan çengîye kulak olmadığı vakit, çeng yok olur.*

Bu beyt-i şerîf eski mûsikî kavâidine göre beyân buyurulmuştur. Tavzîh-i ma'nâ için burada bunların muhtasaran zikrine lüzûm vardır: Hükemâ-yı Acem, her biri on iki burca mensûb olmak üzere on iki makāma i'tibâr etmişlerdir ki, onlar da râst, ısfahân, ırâk, kûçek, büzürg, hicâz, bûselik, uşşâk, hüseynî, zengûle, nevâ ve rehâvî makāmlarıdır. Ve bu on iki makām gece ve gündüz sâatlerine göre yirmi dört şu'beye ayrılmıştır; ve her bir makāmın iki şu'besi vardır. Zamânımızın mûsikîsinde bu i'tibârât metrûktür. Hz. Pîr efendimizin zamân-ı şerîflerinde dahi bu i'tibârâta riâyet olunduğu anlaşılıyor. "Çeng", bir çalgının ismidir; bu çalgıyı çalan kimseye "çengî" derler. Ya'ni, bir mecliste bu zikrolunan yirmi dört şu'beye âid nağmeleri ça-

lan çengînin, bu nağmelerini dinleyip anlayacak kulak olmadığı vakit, sâzendenin ve hânendenin şevki kaçar ve çeng ve çalgı âleti sâzendeye bir yük ve zahmet olur.

نی حراره یادش آید نی غزل　　　نی‌دهٔ انگشتش بجنبد در عمل

1677. *Onun hâtırına ne nağme, ne gazel gelir; ne de amelde onun on parmağı hareket eder.*

"Harâre", nağme demektir; "gazel", şiir ıstılâhında aşka dâir söylenip en azı beş ve en çoğu on sekiz beytten ibâret olan şiire derler. Sâzende, hançeresiyle yaptığı nağmeleri, çaldığı sazın üzerinde sağ elinin beş parmağı ile mızrabı vurmak ve sol elinin beş parmağı ile sazın üzerindeki tellere basıp perdelerden sadâ çıkarmak sûretiyle icrâ eder. Ya'ni, eğer bir müstaid dinleyici olmazsa, sâzendenin hâtırına ne nağme ve ne de okuyacağı gazelin beyitleri gelir, ne de nağmelerin icrâsı husûsunda on parmağı hareket eder. Beyt-i Ziyâ Paşa merhûm:

Bir yerde ki yok nağmeni gûş eyleyecek gûş
Tazyî'-i nefes eyleme, tebdîl-i makām et!

گر نبودی گوشهای غیب گیر　　　وحی ناوردی ز گردون یك بشیر

1678. *Eğer gayb tutucu kulaklar olmasa idi, bir beşîr felekten vahy getirmez idi.*

"Beşîr", "müjdeci" demek olup murâd, peygamberdir. Ya'ni, âlem-i gayba müteallık kelâmı dinleyip kabûl etmeye müstaid olan insan kulakları olmasa idi, bir müjdeci olan peygamber, beşeriyet âlemine felekten, ya'ni âlem-i ulvîden vahy-i ilâhî getirmez idi.

ور نبودی دیده‌های صنع بین　　　نه فلك گشتی نه خندیدی زمین

1679. *Sun' görücü gözler olmasa idi, ne felek olurdu, ne zemîn güler idi.*

Benî-Âdem'in san'at-ı ilâhîyi görüp idrâk edici gözleri olmasa idi, sanâyi'-i ilâhiyyenin âsârı olan ne felek olurdu, ne de yeryüzü vücûd bulup, mahsûllerini meydâna çıkarmak sûretiyle güler idi. Nitekim Âl-i İmrân sûresinde إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ (Âl-i İmrân, 3/190) ya'ni "Muhakkak, göklerin ve yerin yaratılmasında ve gecenin ve gündüzün ihtilâfında akıl sâhibleri için elbette sâniiyetine alâmetler vardır" buyurulur.

این دم لولاك این باشد که کار   از برای چشم تیزست و نظار

1680. *Bu "Levlâke!" kelâmı bu olur ki iş, keskin göz ve nazarlar içindir.*
[1661]

"Nazâr", "nazar"ın cem'idir. Ya'ni bu لولاك لما خلقت الافلاك ya'ni, "Ey habîbim! sen olmasa idin, eflâki yaratmazdım!" kelâmı ve hadîs-i kudsîsi, ef'âl-i ilâhiyye ve sun'-ı rabbânî benî-Âdem'de olan keskin gözler ve nazar içindir, demek olur.

عامه را از عشق همخوابه و طبق   کی بود پروای عشق صنع حق

1681. *Avâma hem-hâbe ve tabak aşkından, sun'-ı Hak aşkının pervâsı ne vakit olur?*

"Hem-hâbe", "berâber uyuyan" demek olup, "kadın"dan kinâyedir; ve "tabak" dahi yemekten kinâyedir. "Pervâ", ıztırâb, korku, vesvese ve kayıt ma'nâlarınadır. Ya'ni, kısa gören ve mahdûd düşünen avâma kadın ve yemek ve içmek aşkından dolayı, sun'-ı Hakk'ın mütâlaası kaydı ve ıztırâbı ne vakit olur? Onlar hayât-ı beşeri kadın ve yemek ve içmek zevkine münhasır görürler.

آب تتماجی نریزی در تغار   تا سگی چندی نباشد طعمه خوار

1682. *Yemek yiyici ve birkaç köpek olmayınca sen tutmaç suyunu teğāra dökmezsin.*

"Tegār", burada "çamur leğeni" demektir. "Tutmâc", buğday unu ile yapılan bir nevi' taâmın ismidir. "Tu'me", yiyecek şey. Ya'ni, tutmaç denilen taâmın suyunu yemek yeyici birkaç köpek olmayınca çamur leğenine dökmezsin. Onu leğene döktüren sebeb köpeklerin bulunmasıdır.

رو سگ کهف خداوندیش باش   تا رهاند زین تغارت اصطفاش

1683. *Git, onun hudâvendliğinin kehfinin köpeği ol, tâ ki, seni onun ıstıfâsı bu teğārdan kurtarsın.*

"Kehf", mağara; "ıstıfâ" seçmek ve ihtiyâr etmek. "Mağara"dan murâd, kesâfet ve cismâniyet âlemi; "tegār"dan murâd, kadın ve taâm zevkleri gibi ezvâk-ı cismâniyyedir. Ya'ni, bu cismâniyet ve kesâfet âlemi, Hakk'ın mezâhir-i esmâ ve sıfâtıdır ve mağara gibi karanlıktır. Rûh-ı insânî bu mağarada mahbûsdur. Ey sâlik! Git, Hakk'ın mutasarrıf olduğu bu mağaranın köpeği ol! Tâ ki, senin bu tezellülüne ve kulluğuna mükâfât olarak, Hak seni huzûruna

kabûl için seçsin de seni bu ezvâk-ı cismâniyye leğeninden kurtarsın ve rûhâniyet âlemine getirsin! Nitekim kıssası sûre-i Kehf'de mezkûr olan ashâb-ı Kehf'in köpeği, tezellülü ve inkıyâdı sebebiyle köpeklikten kurtulup, bâtınında hakîkat-i insâniyyeyi buldu.

چونکه دزدیهای بی‌رحمانه گفت   که کنند آن در زبان اندر نهفت

1684. *Vaktâki bî-rahmâne olan hırsızlıkları söyledi ki, terziler gizlide onu yapardı.*

Vaktâki meddâh, terzilerin gizlide merhametsizce yaptıkları hırsızlıkların sûret-i icrâsını söyledi ve îzâh etti.

اندران هنگامه ترکی از خطا   سخت طیره شد ز کشف آن غطا

1685. *O cem'iyet içinde Hatâ'dan bir Türk, o perdenin keşfinden pek öfkelendi.*

"Hatâ", Asya'da Türkistân-ı Çînî'de bir memleket ismidir; "gıtâ" perde demektir. "Tîre şüden", öfkelenmek demektir. Ya'ni, meddâhı dinleyen cem'iyet içinde Hatâ memleketinden gelmiş olan bir de Türk var idi. O terzilerin hırsızlıklarının perdesini açmasından dolayı meddâha i'tirâz edip, içinden "Terziler ehl-i zekâdan bir şey çalamazlar, ahmaklardan çalarlar!" diye öfkelendi.

شب چو روز رستخیز آن رازها   کشف می‌کرد از پی اهل نُهی

1686. *Gece o sırları kıyâmet günü gibi, ehl-i nühâdan dolayı keşf ederdi.*

"Nühâ", akıllar demektir. Ya'ni, kıyâmet günü iyi ve kötü sırlar nasıl keşf olunursa, meddâh dahi gece o terzilerin sırlarını söylediği hikâyelerde, akıl sâhiblerini îkāz için keşf ederdi. Hatâ Türk'ü dahi meddâhın ehl-i zekâyı bu hırsızlıklardan istisnâ etmediğine öfkelenir idi.

هر کجا آیی تو در جنگی فراز   بینی آنجا دو عدو در کشف راز

1687. *Her nerede sen bir cenkte âlî gelsen, orada keşf-i râzda iki düşmanı görürsün.*

Ya'ni, esâsen herhangi bir mevzû' üzerine sen bir cenkte ve mübâhasede âlî ve gālib gelip mes'elenin sırrını meydâna koyar isen, mutlak o mecliste karşında bir iki düşmanı ve muârızı görürsün.

آن زمان را محشر مذكور دان   وآن گلوی رازگو را صور دان

1688. *O zamânı zikr olunanın mahşeri bil! Ve o sır söyleyicinin boğazını sûr bil!*

İşte sen bu mübâhese meclisi zamânını mevzû'-ı bahs olan şeyin mahşe-ri bil! Ya'ni o meclis muvâfık ve muârız olanların mahşer-i efkârıdır; ve sırrı söyleyen kimsenin boğazını da sûr-ı İsrâfîl bil ki, o mecliste gizli ve ölü bir hâlde bulunan efkârın dirilmesine sebeb olur.

كه خدا اسباب خشمى ساختست   وآن فضايح را بكوى انداختست

1689. *Zîrâ Hudâ, hışma mensûb olan sebebleri düzmüştür ve o fazâhatları kö-ye atmıştır.*

Zîrâ Hak Teâlâ bu âlem-i sûrette hışma ve öfkeye mensûb olan sebebleri halk ve tertîb etmiştir; ve bu sebebler muhteliftir. Ba'zısı kibir ve ucüb gibi sı-fât-ı nefsâniyye ve ba'zısı da anlayış noksânıdır. Bunların her birisi hakîkat-te fazâhat ve rüsvâylıktır. Hak Teâlâ bu fazâhatları hikmetiyle bu köye, ya'ni bu âlem-i cismâniyyete atmıştır. Bu sebeble, mübâheseler esnâsında kavga ve nizâ' eksik olmaz.

بس كه غدر درزيان را ذكر كرد   حيف آمد ترك را و خشم و درد

1690. [1671] *Terzilerin gadrini çok zikr etti, Türk'e hayıf ve hışım ve derd geldi.*

Velhâsıl o meddâh, terzilerin gadrine ve mekrine âid hikâyeleri çok söyle-di. O söyledikçe Hatâ Türk'ünün kalbine de teessüf ve öfke ve derd geldi ve kızdıkça kızdı.

گفت اى قَصّاصْ در شهر شما   كيست اُستاتر درين پيشه و دغا

1691. *Dedi: "Ey kıssa söyleyici! Sizin şehrinizde bu san'atta ve hîlede pek üs-tâd olan kimdir?"*

"Kassâs", mübâlağa ile ism-i fâildir, "çok kıssa söyleyici" demek olur. Ni-hâyet, Türk tahammül edemeyip dedi ki: "Ey meddâh efendi! Sizin bu şehri-nizde bu terzilik san'atında ve hîle yapmakta pek ziyâde üstâd ve mâhir olan kimdir?"

دعوی کردن ترك و گرو بستن او که درزی از من چیزی نتوان بردن

"Terzinin benden bir şey çalması mümkin değildir!" diye Türk'ün da'vâ etmesi ve onun rehin bağlaması, ya'ni bahis tutuşması

گفت خیاطست نامش پور شُش اندرین دزدی و چستی خلق کُش

1692. *Dedi: "Bir terzi vardır, onun adı Pûr-i Şüş'tür. Bu hırsızlıkta ve çeviklikte halk öldürücüdür."*

گفت من ضامن که با صد اضطراب او نیارد برد پیشم رشته تاب

1693. *Dedi: "Ben zâminim ki, o benim önümde yüz ıztırâb ile iplik bükümünü götürmeye kādir değildir!"*

"Tâb", kıvrım ve büklüm. Ya'ni, Türk dedi ki: "Ben bahis tutuşurum ve bahse koyduğum şeyi de zâmin olurum ki, o terzi benim önümde götürdüğüm kumaştan yüz ıztırâb ve birçok hîle ve mekr ile iplik bükümü bile çalmaya kādir olmaz."

پس بگفتندش از تو چیست تر مات او گشتند در دعوی مپر

1694. *Sonra ona dediler ki: "Senden daha çevik kimseler onun matı oldular; da'vâda uçma!"*

Ya'ni, Türk bu da'vâyı ettikten sonra orada olan kimseler ona dediler ki: "Bu da'vâda yükseklerde uçma! Senden daha çevik ve zekî olan kimseler o "Pûr-i Şüş"ün (Ciğer Oğlu'nun) matı ve mağlûbu oldular."

رو بعقل خود چنین غره مباش که شوی یاوه درین تزویرهاش

1695. *"Git, böyle aklına mağrûr olma ki, onun tezvîrlerinde yâve olursun!"*

"Yâve", gāib, zâil, boş, bâtıl ve hezeyân söz ma'nâlarınadır. Ya'ni, "Ey Hatâ Türk'ü! Git, kendi aklına ve zekâvetine mağrûr olma! Zîrâ onun tezvîrinde ve hîlesinde kaybolursun; ve onun hîlesi senin akıl ve zekâvetini ibtâl eder.

گرم تر شد ترك و بست آنجا گرو که نیارد برد نه کهنه نه نو

1696. *Türk daha kızdı ve "Orada ne eskiyi, ne yeniyi götüremez!" diye rehin bağladı.*

Türk onların bu sözlerine daha ziyâde kızdı ve "O terzi benim kendisine götüreceğim eski ve yeni kumaşlardan benim önümde hiçbir şey çalamaz!" diye iddiâ edip, bu sözü söyleyen kimseler ile rehin bağladı, ya'ni bahis tutuştu.

مُطْمِعَانَشْ گرم تر کردند زود　　　او گرو بست و دهان را بر گشود

1697. *Mutmı'ları onu çabuk daha harâretlendirdi. O rehin bağladı ve ağzını açtı.*

"Mutmı'", ıtmâ' edici ve tama'landırıcı demektir. Ya'ni, bu bahiste onu tama'a getiriciler, terzinin hırsızlıktaki mahâreti hakkında mübâlağa edip, Türk'ü daha ziyâde kızdırdılar ve teşvîk ettiler. Türk hemen bahis tutuştu ve ağzını açıp dedi:

که گرو این مرکب تازئ من　　　بدهم ار دزدد قماشم او بفن

1698. *Ki: "Eğer o benim kumaşımı fen ile çalarsa, ben bu Arab atımı veririm!"*

Ya'ni, "Eğer o terzi benim götüreceğim kumaştan bir mikdârını fen ve hîle ile çalarsa, ben size bu bindiğim a'lâ Arab atını veririm!"

ور نتاند برد اسبی از شما　　　واستانم بهر رهن مبتدا

1699. *"Ve eğer götürmeye kādir olmazsa, rehin için sizden ibtidâdan bir at alırım!"*

Ya'ni, "Sizde ibtidâdan ortaya rehin ve öndil (اوکدل) olarak bir at koyunuz. Eğer o terzi çalamazsa, ben de sizden bu koyduğunuz atı alayım!"

ترك را آن شب نبرد از غصه خواب　　　با خیال دزد می کرد او حِرَابْ

1700. [1681] *Türk'ü o gece gussadan uyku götürmedi. Hırsızın hayâli ile o muhârebe etti.*

"Hırâb", müfâale bâbının ikinci masdarıdır, "muhârebe" demektir. Tutuştuğu bu bahis üzerine Türk'ün gussadan uykusu kaçtı. Sabâha kadar hırsız terzinin hayâli ile muhârebe etti.

بامدادان اطلسی زَدْ در بغل　　　شد ببازار و دکان آن دغل

1701. *Sabahleyin koltuğunun altına bir atlas vurdu; pazara ve o hîlekârın dükkânına gitti.*

"Fârisî'de "zeden" masdarı "vurmak" ma'nâsınadır. Fakat ibârenin îcâbı-

na göre türlü ma'nâlarda dahi kullanılabilir. Meselâ burada "atlasî zed der begal" ibâresi "koltuğuna bir atlas sıkıştırdı" diye tercüme olunur.

پس سلامش کرد گرم و اوستاد　　　جست از جا لب بترحیبش گشاد

1702. *Müteâkıben ona harâretle selâm etti ve o üstâd yerinden sıçradı; ve onun terhîbine dudak açtı.*

"Terhîb", "merhaba, hoş geldin!" demektir. Ya'ni, Türk terzinin dükkânına geldiği vakit ona harâretle selâm verdi ve o üstâd olan terzi dahi derhal yerinden kalkıp ona, "Merhaba, hoş geldin, safâ geldin!" dedi.

گرم پرسیدش ز حد ترك بیش　　　تا فگند اندر دل او مهر خویش

1703. *Onun gönlüne o, kendi muhabbetini ilkā için Türk'ün haddinden ziyâde onu harâretli sordu.*

Terzi, Türk'e kendini sevdirmek için, haddinden ve mertebesinden ziyâde iltifât ederek hâlini ve hâtırını sordu. Nitekim riyâkârlar umdukları menfaate nâil olmak için bir kimseye haddinden fazla temelluk ve müdâhene ederler.

چون بدید از وی نوای بلبلی　　　پیش افکند اطلس استنبلی

1704. *Vaktâki ondan bir bülbül nevâsını gördü, İstanbul'a mensûb olan atlası öne bıraktı.*

"İstenbul", İstanbul şehrinin ismidir; "yâ" nisbet içindir. Ya'ni, Türk vaktâki terziden bir bülbülün latîf ötmesine benzeyen güzel sözleri dinledi, İstanbul şehri ma'mûlâtından olan kıymetli atlas kumaşı terzinin önüne bıraktı ve onun tatlı diline meclûb oldu.

که ببر این را قبای روز جنگ　　　زیر نافم واسع و بالاش تنگ

1705. *Dedi: "Bunu cenk gününün bir cübbesi olmak üzere göbeğimin aşağısı geniş ve yukarısı dar olarak kes!"*

Türk terziye dedi ki: "Bu kumaştan bana cenk ve muhârebe gününde giyilmek üzere bir cübbe biç! Cübbenin göbeğinden yukarı kısmı dar ve aşağı kısmı da geniş olsun!

تنگ بالا بهر جسم آرای را　　　زیر واسع تا نگیرد پای را

1706. *"Yukarının dar olması cismi süslemek içindir; aşağısı geniş, ayağı tutmamak içindir."*

"Cübbenin yukarı kısmının dar olması, cismimin yukarı kısmını süslemek ve güzel göstermek içindir; ve aşağı kısmının geniş olması da muhârebe esnâsında ayakların hareketi serbest kalmak içindir."

گفت صد خدمت کنم ای ذو وداد   در قبولش دست بر دیده نهاد

1707. *Dedi: "Yüz hizmet edeyim, ey sevgili! Onun kabûlünde elini göz üzerine koydu.*

Terzi, "Ey sevgili müşterîm! Sana istediğin gibi birçok hizmetler edeyim!" dedi; ve Türk'ün murâdını kabûl husûsunda "emrin baş göz üzerinedir" demek işâretini mutazammın olmak üzere elini gözü üzerine koydu.

پس به پیمود و بدید او روی کار   بعد ازآن بگشاد لب را در فشار

1708. *Müteâkıben ölçtü ve işin yüzünü gördü. Ondan sonra dudağı feşâra açtı.*

"Dîden rûy-i kâr", işin çıkar tarafını görmekten kinâyedir. Bundan murâd, cübbeyi yapmakla berâber çalmak işinin çıkar tarafını görmektir. "Feşâr", hezeyân ve ma'nâsız sözler. Ya'ni, müteâkıben terzi atlası ölçtü ve bu kumaştan ne kadar çalmak mümkin olduğunu gördü ve anladı. Ondan sonra da birtakım ma'nâsız ve zâid sözler söylemeye ve Türk'ün fikrini bunlar ile meşgûl etmeye başladı.

از حکایتهای میران دگر   و ز کرمها و عطای آن نفر

1709. *Diğer beylerin hikâyelerinden ve o cemâatin keremlerinden ve atâlarından bahsetti.*

Ya'ni, zamânındaki beylerin hallerinden değil, geçmiş zamanda olan diğer beylerin hikâyelerinden ve o beyler cemâatin keremlerinden ve atâlarından bahsederek onları medh etti.

و ز بخیلان و ز تخشیراتشان   از برای خنده هم داد او نشان

1710. [1691] *Ve bahîllerden ve onların tahşîrlerinden dahi gülme için o nişân verdi.*

"Tahşîr", "her şeyin kötüsü" ma'nâsına olan "huşâre"den masdar olup, "kötülemek ve aşağılamak" demek olur. Ba'zı nüshalarda "tahsîr" vâki'dir; "helâk ve noksân" demektir. Ba'zı nüshalarda da "taksîr" vâki'dir. Ya'ni, hasîs olanlardan ve onları kötülemekten veyâhud onların ziyâna ve noksâna

düşmelerinden veyâhud taksîrlerinden hikâye ederdi. Gülmek için dahi onların gülünç hallerinden nişân verir idi.

همچو آتش کرد مقراضی برون   می‌برید و لب پر افسانه و فسون

1711. *Ateş gibi makası dışarıya çıkardı; dudağı efsâne ve füsûn ile dolu olarak keserdi.*

"Müşterîyi ateş gibi yakıcı olan makası dışarıya çıkardı. Bir taraftan kumaşı keser ve biçerdi, bir taraftan dahi, ağzı masallar ve efsûnlar ile dolu idi.

مضاحك گفتن درزی و ترك را از قوت خنده بسته شدن دو چشم تنگ او و فرصت یافتن درزی

Terzinin Türk'e gülünç sözler söylemesi ve gülmenin kuvvetinden onun iki dar gözünün bağlanması ve terzinin fırsat bulması

"Medâhik", "gülme" ma'nâsına olan "dıhk" kelimesinin cem'idir. "Çeşm-i teng"den murâd, göz çukurunun darlığıdır. Zîrâ Moğol tâifesinden olan Türklerin gözleri küçük ve dar olur.

ترك خندیدن گرفت از داستان   چشم تنگش گشت بسته آن زمان

1712. *Türk'ü hikâyeden gülme tuttu; o zaman onun dar gözü bağlanmış oldu.*

Terzinin gülünç hikâyesinden dolayı Türk'ü gülme tuttu. Zâten gözü küçük ve dar idi. Gülerken yanaklarının kabarması üzerine gözleri büsbütün kapandı.

پارهٔ دزدید و کردش زیر ران   از جز حق از همه احیا نهان

1713. *Bir parça çaldı ve onu baldırının altında Hak'dan gayrı bütün dirilerden gizli etti.*

Terzi, Türk'ün gözünün kapanmasından bilistifâde kumaşın bir parçasını kırpıp çaldı ve derhâl eteğini açıp baldırının altına sıkıştırdı. Dâimâ hay olan Hak Teâlâ hazretlerinden gayrı diri olan kimselerin gözlerinden sakladı.

حق همی دید آن ولی ستار خوست   لیك چون از حد بری غماز اوست

1714. *Hak onu görür idi; fakat Settâr huyludur. Lâkin hadden götürür isen gammâz odur.*

Hak Teâlâ إِنَّ اللّٰهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ (Mü'min, 40/44) ya'ni "Muhakkak Allâh Teâlâ kullarını görücüdür" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere, terzinin bu fiilini ve terziyi görür idi. Fakat "Settâr" ism-i şerîfinin îcâbı olarak örter idi; ve bilcümle kulların ef'âli hakkında da tecellî-i Settârî'si böyledir. Fakat zulüm ve tecâvüzü hadden ziyâde yapar isen, gammâz da odur; ve o fiili bir sûretle meydâna çıkarıp kulları terzîl eden de yine Hak Teâlâ'dır. Nitekim III. cildin 2477 numaralı beytinde de حلم حق گر چه مواساها كند . ليك چون از حد بشد پيدا كند [ya'ni "Hakk'ın hilmi muvâsâlar eder, lâkin hadden gittiği vakit ızhâr eder"] buyurulmuş idi.

ترك را از لذت افسانه اش   رفت از دل دعوئ پیشانه اش

1715. *Türk onun efsânesinin lezzetinden, onun evvelce olan da'vâsı gönülden gitti.*

Ya'ni, Türk, terzinin söylediği gülünç hikâyenin lezzetinden mest oldu ve evvelce, "Bu terzi benden bir şey çalamaz, bahis tutuşurum!" diye da'vâ etmesi gönlünden gitti ve Arab atını bahse koyduğunu unuttu.

اطلسِ چه دعویِ چه رهنِ چه   ترك سر مستست در لاغ ای آچی

1716. *Nenin atlası, nenin da'vâsı, nenin rehini? Ey büyük kardeş, Türk latîfe içinde sermesttir.*

Ba'zı nüshalarda birinci mısrâ'daki ibâreler terkîb-i izâfî olmayıp, اطلسی چه دعویٔ چه رهن چه sûretinde vâki'dir. Ma'nâsı "Ey büyük kardeş, bir atlas nedir? Bir da'vâ nedir? Rehin nedir?" Bu hikâyelerin zevki esnâsında bunların hiçbir kıymeti kalmamıştır. Türk latîfenin zevki içinde sarhoş olmuş, bunları kâmilen unutmuştur. "Eçî", büyük kardeş ma'nâsınadır.

لابه کردش ترك کز بهر خدا   لاغ می گو کان مرا شد مغتدا

1717. *Türk, "Hudâ için latîfe söyle ki, o bana muğtedâ oldu!" diye ona yalvardı.*

"Muğtedâ", ism-i mef'ûl olup, "gıdâ olunmuş" demektir. Ya'ni, Türk, terziye "Allah için latîf hikâye söyle! Zîrâ bu hikâye bana vaktin gıdâ-yı fikri oldu ve gönlüm açıldı!" diye yalvardı.

گفت لاغى خندمينى آن دغا   که فتاد از قهقهه او بر قفا

1718. *O hîlekâr gülünç bir latîfe söyledi ki, o kahkahadan arkası üzerine düştü.*

پارهٔ اطلس سبك بر نيفه زد   ترك غافل خوش مضاحك مى‌مزد

1719. *Atlasın bir parçasını çabuk şalvarın uçkurluğuna soktu. Gāfil olan Türk latîf mudhikeler emerdi.*

"Sebük", hafîf ve çabuk ma'nâlarınadır. "Nîfe", don ve şalvar uçkurluğu demektir (*Burhân*). Ya'ni, Türk kahkahadan arkası üstüne düştüğü vakit, terzi atlastan bir parça daha kesip çabuk donunun uçkurluğuna sıkıştırıp sakladı. Halbuki gāfil olan Türk latîf mudhikeleri emerdi. "Mezîden", emmek demektir.

همچنين بار سوم ترك خطا   گفت لاغى گوى از بهر خدا

1720. [1701] *Hatâ Türk'ü böylece üçüncü def'a, "Hudâ için bir latîfe söyle!" dedi.*

Hatâ memleketinin Türk'ü terziye yine böylece üçüncü def'a olarak, "Allah için bir latîfe söyle!" diye yalvardı.

گفت لاغى خندمين تر زان دو بار   كرد او اين ترك را كلى شكار

1721. *O iki def'adan daha gülünç bir latîfe söyledi. O bu Türk'ü külliyyen şikâr etti.*

Terzi evvelce söylediği iki gülünç hikâyeden daha gülünç bir latîfe söyledi ve bu Türk'ü tamâmiyle avladı ve gönlünü kendine celb etti.

چشم بسته عقل جَسْته مُوَلَّهه   مَسْت ترك مدعى از قهقهه

1722. *Gözü bağlanmış, aklı sıçramış, hayrete düşürülmüş; müddaî olan Türk kahkahadan sarhoş!*

Gözü kapanmış, aklı yerinden gitmiş, terzi tarafından hayrete düşürülmüş olan ve avlanmayacağını da'vâ eden Türk kahkahadan sarhoş bir hâle gelmiştir.

پس سوم بار از قبا دزديد شاخ   كه ز خندش يافت ميدانِ فراخ

1723. *Müteâkıben cübbeden üçüncü def'a parça çaldı. Zîrâ onun gülmesinden geniş meydân buldu.*

چون چهارم بار آن ترك خطا لاغ ازآن استا همی کرد اقتضا

1724. *Vaktâki Hatâ Türk'ü dördüncü def'a o üstâddan latîfe diledi.*

"İktizâ", dilemek demektir.

رحم آمدن استاد بر آن ترك

Üstâdın o Türk'e merhamete gelmesi

رحم آمد بر وی آن استاد را کرد در باقی فن و بیداد را

1725. *Üstâda onun üzerine merhamet geldi. Fenni ve zulmü bâkîde etti.*

Üstâd terzinin Türk'e merhameti geldi. Onun dördüncü hikâyeyi talebde ısrârı üzerine acıdı. Artık atlastan parça çalmadı. Hîlesini ve zulmünü, cübbeyi tamâm biçtikten sonra bâkî kalan çaldığı parçalar hakkında yaptı ve onlara münhasır kıldı.

گفت مولع گشت این مفتون در این بی‌خبر کین چه خسارست و غبین

1726. *Dedi: "Bu meftûn buna harîs oldu. Bî-haber ki, bu ne ziyân ve gabîndir!"*

"Mûli'", harîs demektir; "gabîn", re'yi ve fikri gevşek ve zayıf olan kimse demektir. Terzi içinden kendi kendine dedi: "Bu meftûn olan Türk, bu latîfeye ve hikâyeye harîs oldu. Haberi yoktur ki, bu hikâye dinlemede ne zarar vardır; ve kendisi gevşek ve zayıf fikirli kimsedir, ya'ni ne hasârdan ve ne de kendisinden haberi yoktur!"

بوسه افشان کرد بر استاد او که بمن بهر خدا افسانه گو

1727. *O, "Hudâ için bana hikâye söyle!" diye üstâda bûse saçtı.*

Türk, "Allah için bana hikâye söyle!" diye üstâd terzinin yüzünü gözünü öperek yalvardı ve öpücükler saçtı.

ای فسانه گشته و محو از وجود   چند افسانه بخواهی آزمود

1728. *Ey efsâne olmuş ve vücûddan mahv olmuş! Ne vakte kadar efsâneyi tecrübe edeceksin?*

Bu beyitlerde kıssadaki işâretler tavzîh buyurulur. Ey kendisi masal olmuş ve vücûd-i izâfî âleminden anbean mahv olmuş olan kimse! Ne vakte kadar bu feleğin efsâne ve masal mesâbesinde olan ezvâkını tecrübe edeceksin? Şimdiye kadar hangi zevkin sana kaldı? Ettiğin zevklerin hepsi şu ân için masal ve hikâye oldu.

خندمین تر از تو هیچ افسانه نیست   بر لب گور خراب خویش ایست

1729. *Senden daha ziyâde gülünç hiç yoktur. Kendinin harâb mezârının kenârı üzerinde dur!*

Gülünç hikâyeler istersen, senin hâlinden daha gülünç hikâye hiç yoktur. Kendi rûhunun harâb mezârı mesâbesinde olan cisminin üzerinde tevakkuf et ve ibretle ahvâl-i cismâniyyene bak! Vakit vakit ne hâle gelmektedir?

ای فرو رفته بگور جهل و شك   چند جویی لاغ و دستان فلك

1730. [1711] *Ey cehl ve şekk mezârına batmış! Feleğin latîfesini ve destânını ne kadar istersin?*

Ey Hakk'a ve hakîkate karşı cehl ve şekk ve şübhe mezârına gömülmüş olan kimse! Feleğin ve bu âlem-i cismâniyyetin ezvâkını ve bu zevklere dâir olan onun hikâyelerini ne kadar ve ne vakte kadar isteyip durursun?

تا بکی نوشی تو عشوهٔ این جهان   که نه عقلت ماند بر قانون نه جان

1731. *Sen bu cihânın işvesini ne vakte kadar dinlersin? Senin kānûn üzere ne aklın, ne cânın kaldı!*

"İşve", aldatma demektir. Ya'ni, sen bu cismâniyet cihânının işvesini ve aldatmasını ne vakte kadar dinleyip durursun? Hayâlâttan ibâret olan bu âlemin âlâyişine aldandın. Aklın, akla mahsûs olan kānûn ve kāide hâricine çıktı; ve rûhun dahi, rûh-ı insânî tavrından uzaklaştı. Binâenaleyh mer'âda otlayan hayvanlara benzedin.

لاغ این چرخ ندیم گرد و مرد   آب روی صد هزاران چون تو برد

1732. *Gürd ü mürdün nedîmi olan bu feleğin latîfesi, senin gibi yüz binlerce kimsenin âb-ı rûyunu götürdü.*

"Gürd", mübâriz, dilâver, bahâdır demektir; "mürd", burada mübhemâttandır. Nitekim Türkçe'de dahi "bahâdır, mahadır" ve "felek, melek" gibi terkîbler kullanılır; ve bu mübhemâta ma'nâsı olan kelimenin nazîrleri ve zıdları dâhil olur. Ya'ni, bahâdırın mahadırın nedîmi ve muhâsibi olan bu feleğin zevkleri ve latîfeleri senin gibi yüz binlerce kimsenin yüzünün suyunu götürdü ve izâle etti ve onları i'tibârsız ve zelîl bir hâle getirdi. "Mürd", "emred" kelimesinin cem'i olduğu takdîrde, "gürd"den murâd, "büyük ve i'tibârlı" ve "mürd"den de murâd dahi, "küçük ve i'tibârsız kimseler" olur. Ma'nâsı "büyüklerin ve küçüklerin nedîmi ve musâhibi olan bu feleğin latîfesi" demek olur.

می‌درد می‌دوزد این درزیٔ عام   جامهٔ صد سالکان طفل خام

1733. *Bu âmm olan terzi, ham çocuk olan yüzlerce sâlikin libâsını yırttı ve dikti.*

"Terzî-i âmm"dan murâd, felek ve cismâniyet âlemidir. "Sâlikân-ı tıfl-ı hâm"dan murâd, Hak yolunun mübtedî olan sâlikleridir. "Libâs"tan murâd, وَلِبَاسُ التَّقْوٰى ذٰلِكَ خَيْرٌ (A'râf, 7/26) [ya'ni "Takvâ elbisesi, işte bu hayırlıdır"] âyet-i kerîmesi mûcibince takvâdır. Ya'ni, bu umûmî terzi mesâbesinde olan felek ve cismâniyet âlemi, mübtedî olan sâliklerin çoğunun libâs-ı takvâsını yırtar ve diker. Zîrâ mübtedî sâlik Hak yoluna girdiği vakit takvâya meyl eder. Fakat bu felek ona ezvâk-ı cismâniyyeden bir zevk gösterir. Sâlik nefsinin hevâsına tâbi' olur ve bu takvâ libâsı yırtılır. Eğer o sâlikte fetânet ve dirâyet varsa nefsinin harâreti geçtikten sonra o zevkin altında gizli olan rezâleti ve nıkmeti görür. İstiğfâr ve rücû' edip yine takvâ libâsını giyer; ve bu sûretle felek terzisi onun libâs-ı takvâsını yırtar ve diker. Eğer umûmî ma'nâ alınırsa, "libâs"tan murâd, cisim olmak ve onun yırtılması ve dikilmesi, hastalık ve sıhhat ve gam ve şâdî gibi zıd haller olmak münâsib olur. Ve "sâlegân" dahi "sad sâle"nin cem'i olmak îcâb eder. "Ham çocuk olan yüz yıllıkların libâs-ı cismini yırtar ve diker" demek olur.

لاغ او گر باغها را داد داد   چون دی آمد داده را بر باد داد

1734. *Onun latîfesi gerçi bâğlara atâ verdi, vaktâki sonbahar geldi, atâyı havaya verdi.*

Birinci "dâd", vergi ve atâ; ve ikinci "dâd", "dâden" masdarından fiil-i mâzî; "dey", sonbahar; "dâde", verilmiş ve atâ demektir. Ya'ni, o feleğin latîfesi gerçi bağlara yeşillik ve tarâvet atâsını verdi; fakat vaktâki o feleğin son-

bahanı geldi, o vermiş olduğu vergiyi ve atâyı havaya verdi ve mahv etti. Bu sûretle o umûmî terzi hem dikti ve hem de yırttı.

پیر طفلان شسته پیشش بهر کد تا بسعد و نحس او لاغی کند

1735. *Çocukların pîri, onun sa'di ve nahsi ile latîfe etmek için, sa'yden dolayı onun önünde oturmuştur.*

"Pîr"den murâd, müneccim; "çocuklar"dan murâd, ehl-i dünyâ; "şiste", "oturmak" ma'nâsına olan "şisten" masdarından ism-i mef'ûl; "kedd", emek, bir şeyin husûlü için çekilen zahmet ve sa'y; "sa'd ü nahs", yıldızların uğur ve uğursuzluk hâssaları. Ya'ni, ehl-i dünyânın pîri olan müneccim efendi, ahvâl-i dünyâyı anlamak sa'yi ve gayretinden dolayı sa'di ve nahsi ile latîfe etmek için o feleğin önünde oturmuş, meşgûl bir hâldedir.

گفتن درزی ترك را همی خاموش كه اگر مضاحك دیگر گویم قبا تنگ آید

Terzinin Türk'e, "Sus! Zîrâ eğer başka mudhike söylersem cübbe dar gelir!" demesi

گفت درزی ای طواشی بر گذر وای بر تو گر کنم لاغی دگر

1736. *Terzi dedi: "Ey tavâşî! Geç! Eğer başka bir latîfe edersem vay sana!"*

"Tavâşî", hadım ağaları demek olup, burada Hak yolunda erkeklik gösteremeyen kimselerden kinâyedir. Ba'zı nüshalarda birinci mısrâ' گفت درزی ترکا زین درگزر ya'ni "Terzi, Türk'e: Bundan geç! dedi" sûretindedir.

پس قبایت تنگ آید باز پس این کند با خویشتن خود هیچ کس

1737. *"Binâenaleyh senin cübben dar gelir. Muhakkak hiçbir kimse tekrâr bunu kendisine yapar mı?"*

Ya'ni, "Ey Türk! Eğer bir latîfe söyleyip kumaşından çalarsam, senin cübben bedenine dar gelir. Muhakkak hiçbir kimse kendi hakkında zararlı olan bir şeyi tekrâr yapar mı?" "Bâzpes", tekrâr demek olup, ikinci mısrâ'a râci'dir.

خندهٔ چه رمزی ار دانستی　　　تو بجای خنده خون بگرستی

1738. *"Nenin gülmesidir. Eğer bir remz bilse idin, sen gülme yerine kan ağlardın!"*

Ya'ni, "Burası gülme yeri midir? Eğer sen bir remz ve işâret bilse idin, başına gelen zararı anlar ve gülme yerine kan ağlardın!"

در بيان آنكه بيكاران وافسانه جويان مثل آن ترك اند وعالم غرار غدار
همچو آن درزی و شهوات زنان مضاحق گفتن اين دنياست وعمر همچو
آن اطلس پيش اين درزی جهت قبای بقا ولباس تقوی ساختن

Onun beyânında ki, işsizler ve masal isteyiciler, o Türk'ün mislidirler; ve gaddâr olan aldatıcı âlem, o terzi gibidir; ve kadınların şehveti bu dünyânın mudhikeler söylemesidir; ve ömür, bu terzinin önünde bekā cübbesini ve takvâ libâsını düzmek için o atlas gibidir

اطلس عمرت بمقراض شهور　　　برد پاره پاره خياط غرور

1739. *Senin ömrünün atlasını ayların makası ile, garûr terzisi parça parça götürdü.*

"Garûr", aldatıcı demektir; "şühûr", "ay" ma'nâsına olan "şehr"in cem'idir. Ya'ni, senin ömrünün atlas gibi kıymetli kumaşını, aldatıcı olan felek terzisi ayların makası ile parça parça çalıyor ve kısaltıyor ve günden güne ecelin yaklaşıyor.

تو تمنا می‌بری کاختر مدام　　　لاغ كردی سعد بودی بر دوام

1740. [1721] *Sen, "Yıldız dâimâ latîfe ede idi, devâm üzere sa'd olaydı!" diye temennî ediyorsun.*

Sen ise diyorsun ki: "Âh! bu hayât-ı dünyâda seyyârât dâimâ latîfe ede idi ve devâm üzere sa'd olaydı ve uğur saçaydı!" Zîrâ ilm-i nücûma göre seyyârât ehl-i arz üzere gâh sa'd ve gâh nahs üzere te'sîr eder.

سخت می‌تولی ز تربیعات او و ز دلّال و کینه و آفات او

1741. *Sen onun terbîâtından ve onun delâlinden ve kînesinden ve âfetlerinden pek öfke ile feryâd edersin.*

"Tûlîden", öfke ile feryâd etmek; "terbî'", ilm-i nücûm ıstılâhâtındandır; birisi Hamel ve diğeri Seretân burcunda olmak üzere iki seyyârenin birbirine dördüncü hânede nazar etmesidir ki, bu hâl yarım düşmanlığa delîldir. "Teslîs" ve "tesdîs" ve "kırân" hallerinde de başka başka hükümler vardır. Tafsîli ilm-i nücûm kitâblarındadır. "Delâl", naz ve hüsn ve şîve ma'nâlarınadır. Ba'zı nüshalarda "vebâl" vâki'dir; "sıkıntı, zorluk" demektir. "Kîne", buğz ve adâvet ve hıkd demektir. Ya'ni, ey müneccim efendi! Sen feleğin terbîâtından, şîvesinden, yâhud sıkıntısından ve adâvetinden ve âfetlerinden öfke ile feryâd edersin.

سخت می‌رنجی ز خاموشیٔ او و ز نحوس و قبض و کین کوشیٔ او

1742. *Onun sâkitliğinden ve onun nuhûsünden ve kabzından ve kîne sa'y ediciliğinden pek incinirsin.*

"Hâmûşî", sâkitlik demektir. Ey müneccim! Seyyârâtın vaz'iyetlerindeki sâkitliklerinden, ya'ni bir hüküm ızhâr etmemelerinden ve uğursuzluğundan ve kabz ahkâmından ve adâvete sa'y ediciliğinden pek incinirsin ve "Keşke onun bu ma'kûs halleri olmasa da bu hayât-ı dünyeviyye hep mes'ûd olarak geçse!" dersin.

که چرا زهرهٔ طرب در رقص نیست بر سعود و رقص سعد او مأیست

1743. *Dersin ki: "Niçin tarab Zühresi raks içinde değildir? Onun raks ve sa'dinin suûdü üzerinde durma!"*

Ehl-i nücûm indinde Zühre seyyâresi tarab ve sürûra mensûbdur. Onun vaz'iyyet-i felekiyyesi ehl-i arza tarab ve sürûr verir. Nitekim buna işâreten Hz. Pîr efendimiz şöyle buyururlar:

من طربم طرب منم زهره زند نوای من عشق میان عاشقان شیوه کند برای من

"Ben tarabım, tarab da benim! Zühre seyyâresi benim nevâmı ve nağmelerimi çalar! Aşk âşıklar arasında bana mahsûs şîve yapar!"

Ya'ni, ey müneccim efendi! Dersin ki: "Taraba mensûb olan Zühre seyyâresi niçin raksda ve kendi te'sîrinde değildir? Sen onun sa'd ve raksının mübârekliği önünde durma!"

اخترت گوید که گر افزون کنم　　　لاغ را پس کلیت مغبون کنم

1744. *Yıldız sana der ki: "Eğer latîfeyi ziyâde edersem, sonra seni külliyyen mağbûn ederim!"*

O seyyâre sana der ki: "Eğer latîfeyi ve sa'di ve raksı çok yaparsam ve sen de Hatâ Türk'ü gibi zevkte ve tarabda müstağrak olursan, sonra seni külliyyen ziyâna uğratmış ve ömrünün atlasından çok çalmış olurum!"

تو مبین قلابئ این اختران　　　عشق خود بر قلب زن بین ای مهان

1745. *Sen bu yıldızların kallâblığını görme, ey hakîr! Kalb-zen üzerine olan kendi aşkını gör!*

"Kallâb", kalp para kesen, sâhtekâr; "kalb-zen", kezâ kalp para yapan kimse demektir."Kallâb" ta'bîriyle yıldızların te'sîrinden gelen zevkin ve tarabın kalp ve sahte olduğuna işâret buyurulur. Ya'ni, ey müneccim! Sen yıldızların kalb-zenliğini görme! Onların felekte vazîfesi budur. Ey hakîr! Sen bu kalb-zen olan feleğin üzerine olan kendi aşkını ve muhabbetini gör! Ondan bu kadar acı te'sîrler gördüğün hâlde, yine ona dört el ile sarılmış ve onun muhabbetinde müstağrak olmuşsun. Asıl garâbet senin bu hâlindedir. Zevk-i hakîkî ve ma'nevî var iken, sen kâzib ve fânî olan feleğin zevk ve tarabına meyl etmişsin ve kalb-zeni sevmişsin.

آن یکی می‌شد بره سوی دکان　　　پیش ره را بسته دید او از زنان

1746. *O birisi yolda dükkân tarafına giderdi; yolun önünü kadınlardan bağlanmış gördü.*

Bu ve âtîdeki ebyât-ı şerîfe zevk-i hakîkîyi bırakıp, zevk-i kâzibe meyl etmiş olmanın misâl-i zâhirîsidir. Ya'ni, meselâ bir kimse yolda yürür ve ticâret için kendi dükkânı tarafına giderdi. Yolun önünü kadınların kalabalığından bağlanmış gördü.

پای او می‌سوخت از تعجیل و راه　　　بسته از جوق زنان همچو ماه

1747. *Onun ayağı ta'cîlden yandı. Halbuki yol ay gibi olan kadınlar tâifesinden bağlanmış idi.*

O kimse bir ân evvel dükkânına gitmek için acele acele yürüdüğünden ayağı harâretten kızdı ve yandı; ve yürüdüğü yol ay gibi güzel yüzlü kadınlar tâifesinden bağlanmış idi.

رو بيك زن كرد و گفت اى مستهان هى چه بسياريد اى دختر چگان

1748. *Yüzünü bir kadına döndü ve dedi: "Ey hakîr, hey! Ne çoksunuz, ey kızcağızlar?"*

"Müstehân", hor ve hakîr demektir. Ya'ni, o kimse yüzünü o kadınlar arasından bir kadına döndü ve dedi ki: "Ey hakîr kadın, hey! Siz ne kadar çoksunuz, ey kızcağızlar?" Zîrâ bu kimsenin kadınlara meyli olmadığı için bu sözleri onlara tahkîran söyledi.

رو بدو كرد آن زن و گفت اى امين هيچ بسيارئ ما منگر مبين

1749. *Kadın yüzünü ona döndü ve dedi: "Ey emîn! Hiç bizim çokluğumuza bakma ve görme!"*

Kadın cevâben o kimseye dedi: "Ey bizim şehvetimizden ve muhabbetimizden emîn olan kimse! Bizim çokluğumuzdan sana ne fâide vardır? Bizim çokluğumuza bakma ve bizi görme!"

بين كه با بسيارئ ما در بساط تنگ مى‌آيد شما را انبساط

1750. [1731] *"Gör ki, bisâtta bizim çokluğumuz ile berâber, size inbisât dar geliyor."*

"Bisât", döşeme; burada "ferş-i zemîn", yeryüzü demektir. "İnbisât", yayılmış ve mesrûr olmuş ve genişlik demektir. Ya'ni, "Gör ki, yeryüzünde biz kadın tâifesinin çokluğu ile berâber, siz erkeklere kazâ-yı şehvet dâiresindeki genişlik ve yaygınlık dar geliyor."

در لواطه مى‌فتيد از قحط زن فاعل و مفعول رسواى زمن

1751. *"Kadın kıtlığından livâtaya düştünüz; fâil ve mef'ûl zamânın rezîlidir!"*

"Gûyâ kadın kıtlığından livâtaya düştünüz ve kadınları gözünüz görmeyip erkek tasarrufuna teveccüh ettiniz; ve bu sûretle hem fâil ve hem de mef'ûl zamânın rezîli oldu. Zevkte zevk-i sahîhi ve tabîîyi bırakıp zevk-i kâzibi ve gayr-i tabîîyi ihtiyâr ettiniz. Hayât-ı dünyeviyyede rezîl ve hayât-ı uhreviyyede Hakk'ın mel'ûnu ve matrûdu oldunuz." Nitekim hadîs-i şerîfte لعن الله من عمل عمل قوم لوط ya'ni "Lût kavminin fiili ile amel eden kimseye Allâh Teâlâ la'net etti" buyurulur.

تو مبين اين واقعات روزگار كز فلك مى گردد اينجا نَاگُوَارْ

1752. *Burada felekten nâ-güvâr oluyor diye sen zamânın bu vâkıalarını görme!*

"Nâ-güvâr", acı ve hazm olunmayan şey. Ya'ni, ey müneccim! Senin hâlin dahi bu lûtînin hâline benzer; lûtî hâl-i livâtanın şenâati ve rezâleti ile berâber, ona âşık ve mübtelâ olduğu gibi, sen dahi feleğin bu nâ-güvâr ve acı olan vâkıâtı ile berâber ona âşık ve mübtelâ olmanı gör! Hâdisât-ı felekiyyenin acılığını ve hazmı güç olan ahvâlini görme!

تو مبین تخشیر روزی و معاش　　　تو مبین این قحط و خوف ارتعاش

1753. *Sen rızkın ve maâşın tahşîrini görme! Sen bu kıtlığı ve korkuyu ve titremeyi görme!*

"Tahşîr", "huşâre"den masdardır; "noksanlık, bir şeyin kötüsü ve hakîri" demektir. Ya'ni, ey müneccim! Yıldızların vaz'iyeti şöyledir ve bu vaz'iyet rızkın ve maîşetin noksanlığını ve memleketlerde kıtlık vâki' olacağını veyâhud harb vesâir âfât-ı semâviyye zuhûr edeceğini gösterir, deyip nefse acı gelen bu kıtlığı ve korkuyu ve titremeyi görme! Bu haller ile berâber feleğe olan sen kendi aşkını gör!

بین که با این جمله تلخیهای او　　　مردهٔ اویید و ناپروای او

1754. *Gör ki, onun bütün bu acılıklarıyla berâber, onun ölmüşü ve onun nâ-pervâsısınız.*

Sen bunu gör ki, feleğin bütün bu acılıklarıyla berâber, ona karşı olan muhabbet ve aşkınızdan ölüsünüz ve hiç çekinmeksizin o feleğin meftûnusunuz. Bu beyt-i şerîf yukarıda 1745 numarada geçen تو مبین قلابئ این اختران . عشق خود بر قلب زن بین ای مهان [ya'ni "Sen bu yıldızların kallâblığını görme, ey hakîr! Kalb-zen üzerine olan kendi aşkını gör!"] beytine merbûttur.

رحمتی دان امتحان تلخ را　　　نقمتی دان ملك مرو و بلخ را

1755. *Acının imtihânını bir rahmet bil! Merv'in ve Belh'in mülkünü bir nıkmet bil!*

"Merv" ve "Belh", Asya'da iki şehrin adıdır. Cenâb-ı Hakk'ın kullarını acı ve kahr ile imtihân etmesini rahmet bil! Zîrâ bu acılığın mukābilinde tatlılık ve kahr mukābilinde lutuf vardır. Binâenaleyh nefsine tatlı ve hoş gelen Merv ve Belh şehirleri mülkünün hükümdârlığını bir nıkmet ve kahr-ı ilâhî bil! Sûrette bu makām ve mansıb tatlı ve latîf görünür ise de iç yüzü acı ve kahırdır.

آن براهیم از تلف نگریخت و ماند   این براهیم از شرف بگریخت و راند

1756. *O İbrâhîm teleften kaçmadı ve kaldı; ve bu İbrâhîm şereften kaçtı ve kovdu.*

Nitekim bu âlem-i sûretin böyle ters tecellîsini görmek istersen bak ki, o İbrâhîm Halîlullâh (a.s.) gurûrun ateşinde telef olmaktan kaçmadı ve Hakk'ın bu tecellî-i kahrî ile imtihânına inkıyâd etti ve netîcede ateş gülistâna tahavvül edip, hıfz-ı ilâhî içinde kaldı; ve bu kahrın zımnında lutf-ı ilâhîye mazhar oldu. Ve Belh şehrinin hükümdârı olan İbrâhîm Edhem (k.s.) pâdişâhlığın şeref-i sûrîsinden kaçtı ve bu şerefi kendisinden sürdü ve kovdu; ve ma'nâ âleminin sultânı oldu. Hind şârihlerinden Bahru'l-Ulûm ve İmdâdullâh ve Velî Muhammed Ekberâbâdî (kaddesallâhu esrârahum) bu beytin ikinci mısrâ'ındaki "İbrâhîm"in İbrâhîm-i Zerdüşt olduğunu beyân ediyorlar. Meâlen tercümesi şöyledir:

"İkinci mısrâ'daki "İbrâhîm"den murâd, mecûsîlerin mürşidi olan İbrâhîm-i Zerdüşt'tür. Mecûsîler onda nübüvvet olduğunu zu'm ederler. Ve onların bâtıl olan dînleri, ateşe tapmak ve kadınları helâl görmek vesâiredir. Zerdüşt Îrân şâhlarından Güştâsb zamânında Belh şehrinde bulunup mansıb ve şeref ile mümtâz idi. Şeref-i İslâm'dan kaçtı ve dalâlet yolunu tuttu ve *Jend* isminde bir kitâb yaptı. "Bu kitâb bana "Hak'tan geldi!" dedi. Onun ismine "Zârdüşt, Zârdühüşt, Zârhüşt, Zerâteşt, Zerâdiheşt, Zerdühüşt, Zertüşt, Zeredüşt, Zerdüşt ve Zertüşt" derler."

Bu şârihler beyt-i şerîfe şu ma'nâyı veriyorlar: Bu İbrâhîm (a.s.) Nemrûd'un ateşinin telefinden kaçmadı, hıfz-ı ilâhîde kaldı. Fakat İbrâhîm-i Zertüşt şeref-i İslâmiyet'ten kaçtı ve huzûr-ı ilâhîden kovuldu.

آن نسوزد وین بسوزد ای عجب   نعل معکوسست در راه طلب

1757. *Ey aceb! O yanmaz, bu yanar! Taleb yolunda na'l ma'kûsdür!*

Yukarıdaki birinci veche göre ma'nâ: Acîb şeydir ki, bu İbrâhîm (a.s.) bu sûrî ateşte yanmaz; ve o İbrâhîm Edhem hazretleri şeref-i sûrîden kaçıp ilticâ ettiği aşk-ı ilâhî ateşi içinde yanar. Taleb-i Hak yolunda na'l ma'kûsdür. Ya'ni kahır tarafına gidiş lutuf tarafına gidiştir ve lutuf tarafına gidiş ise kahır tarafına gidiştir.

İkinci veche göre ma'nâ: Acîb şeydir ki, bu İbrâhîm (a.s.) Nemrûd'un sûrî ateşinde yanmaz; Ve bu İbrâhîm-i Zerdüşt ise, şeref-i İslâmiyet'ten kaçıp ateşi ilâh ittihâz ettiği hâlde kendi ilâhı olan o sûrî ateşte ve cehennem ateşinde yanar.

باز مکرر کردن صوفی سؤال را

Sûfînin suâli yine mükerrer etmesi

گفت صوفی قادرست آن مستعان که کند سودای ما را بی‌زیان

1758. *Sûfî dedi: "O Müsteân kādirdir ki, bizim sevdâmızı ziyânsız ede!"*

Sûfî, kādıdan yukarıdaki cevâbları aldıktan sonra tekrâr suâle başlayıp dedi ki: "Kendisinden yardım taleb olunan Hak Teâlâ hazretleri bizim sevdâmızı ve arzûmuzu ziyânsız olarak bizlere ihsân etmeye kādirdir" "Müsteân", kendisinden yardım taleb olunan. "Sevdâ", aşk, hırs, tama' ve arzû ma'nâlarınadır.

آنکه آتش را کند ورد و شجر هم تواند کرد این را بی‌ضرر

1759. *"O ki, ateşi gül ve ağaç yapar, bunu da zararsız etmeye kādirdir."*

"O Hak Teâlâ hazretleri ki, Nemrûd'un yaktığı ateşi İbrâhîm (a.s.) hakkında gül ve gül ağacı yapar. Bu bizim sevdâlarımızı da zararsız yapmaya kādirdir."

آنکه گل آرد برون از عین خار هم تواند کرد این دی را بهار

1760. [1741] *"O ki, dikenin aynından gülü dışarıya çıkarır, bu sonbaharı da bahar yapmaya kādirdir."*

"O Hak Teâlâ hazretleri ki, katı bir dikenli ağacın "ayn"ından ve zâtından latîf ve ter ü tâze gülü meydâna çıkarır. Bu sonbaharın harâblığını da ilkbaharın ma'mûriyetine döndürmeye kādirdir."

آنکه زو هر سرو آزادی کند قادرست ار غصه را شادی کند

1761. *"O ki, ondan her servi âzâdlık eder, eğer gussayı şâdî ederse kādirdir."*

"O Hak Teâlâ hazretleri ki, ondan her servi ağacı âzâdlık eder, ya'ni yaz ve kış yaprakları kurumaktan âzâd olup yemyeşil bir hâlde durur. Eğer o Hak Teâlâ gussayı ve gamı şâdî ve sürûr yaparsa buna da kādirdir."

آنکه شد موجود از وی هر عدم　　　گر بدارد باقیش او را چه کم

1762. *"O ki, her adem ondan mevcûd oldu, eğer onu bâkî tutarsa ona ne noksan vardır?"*

"Adem"den murâd, adem-i izâfîdir. Nitekim ağaç çekirdeğin içindedir ve âlem-i sûrette ma'dûmdur; ve kezâ buzun esâsı sudur ve incimâddan evvel âlem-i sûrette ma'dûmdur. Ya'ni, "O Hak Teâlâ hazretleri ki, bu eşyâ ve vücûd-i izâfî-i beşer âlem-i sûrette ma'dûm iken O'nun varlığından mevcûd oldu ve zuhûra geldi. Eğer onları mahv etmeyip bâkî tutarsa onun varlığına ne noksan gelir?"

آنکه تن را جان دهد تا حی شود　　　گر نمی راند زیانش کی شود

1763. *O ki, cisme cân verdi; nihâyet diri olur. Eğer öldürmezse ne vakit ona ziyân olur?*

O Hak Teâlâ hazretleri ki, cemâd olan cisme cân verir; ve bu cân vâsıtasıyla o cemâd olan cisim diri olur ve harekete gelir. Eğer o rûhu ondan izâle edip öldürmezse onun kudretine ve san'atına bir ziyân olur mu?

خود چه باشد گر ببخشد آن جواد　　　بنده را مقصود جان بی‌اجتهاد

1764. *Eğer o cûd bendeye cânın maksûdunu ictihâdsız bahş ederse ne olur?*

"Cânın maksûdu"ndan murâd, Hakk'a vuslattır. Ya'ni, eğer o vücûd-i mutlak hazretleri bir kuluna cânının maksûdu olan zât-ı şerîfine vuslat devletini riyâzatsız ve mücâhedesiz ve sülûk zahmetini ihtiyâr etmeksizin bahş ve ihsân ederse onun şân-ı ulûhiyyetine ne noksân gelir?

دور دارد از ضعیفان در کمین　　　مکر نفس و فتنهٔ دیو لعین

1765. *Pusuda olan nefsin mekrini ve şeytân-ı matrûdun fitnesini zayıflardan uzak tutarsa ne olur?*

Yukarıki beyitte olan "hod çi bâşed? [ne olur?]" bu beyte de râci'dir. Ya'ni, Hak yolunun düşmanı olan pusudaki nefsin mekrini ve huzûr-ı izzetten kovulmuş olan şeytanın fitnesini riyâzat ve mücâhede emrinde zayıf olan sâliklerden uzak tutar ve onları kolaylık ile insân-ı kâmil yaparsa Hak Teâlâ hazretlerine ne ziyân olur?

جواب دادن قاضی صوفی را

Kādının sûfîye cevâb vermesi

گفت قاضی گر نبودی امر مُرّ ور نبودی خوب و زشت و سنگ و در

1766. *Kādı dedi: "Eğer acı olan emr olmaya idi ve eğer güzel ve çirkin ve taş ve inci olmasa idi..."*

Kādı sûfîye cevâben dedi: "Eğer nefse acı gelen teklîfât ve evâmir-i ilâhiyye olmasa idi ve eğer esmâ-i cemâliyyenin mezâhiri olan güzel sûret ve esmâ-i celâliyyenin mazharı olan çirkin sûret ve kıymetsiz âdî taş ve kıymetli inci olmasa idi..."

ور نبودی نفس و شیطان و هوا ور نبودی زخم و چالیش و وغا

1767. *"Ve eğer nefis ve şeytan ve hevâ olmasa idi; ve eğer zahm ve nizâ' ve cenk olmasa idi..."*

"Zahm", yara ve darbe; "çâlîş", nizâ' ve muhâlefet; "vegā", cenk ve harb demektir. Ya'ni "Eğer ism-i Mudill'in mazharı olan nefis ve şeytan ve hevâyı nefsânî olmasa idi; ve eğer Hâdî ve Mudill ve Nâfi' ve Dârr gibi mütekābil ve mütezâdd olan esmâ-i ilâhiyyenin mazharları arasında birbirine darbe ve yara vurmak ve nizâ' ve cenk olmasa idi..."

پس بچه نام و لقب خواندی مَلِك بندگان خویش را ای مُنْتَهِك

1768. *"Binâenaleyh melik kendi bendelerini ne nâm ve lakab ile çağırır idi, ey perde yırtıcı?"*

"Melik", pâdişâh ve hükümdâr; "müntehik", perde yırtıcı demektir. Ya'ni, yukarıda beyân olunan esmâ-i ilâhiyyenin mezâhiri olmasa idi, pâdişâh-ı hakîkî olan Hak Teâlâ kullarını hangi isimler ile tesmiye ve [hangi] sıfatlar ile tavsîf buyurur idi, ey esrâr-ı ilâhiyye perdesini yırtıcı olan sûfî?"

چون بگفتی ای صبور و ای حلیم چون بگفتی ای شجاع و ای حکیم

1769. "*Nasıl ey sabûr ve ey halîm derdi? Nasıl ey şücâ' ve ey hakîm derdi?*"

Ya'ni, "Eğer bu mütekābil ve mütezâdd esmâ-i ilâhiyye ve onların mezâhiri olmasa, Hak Teâlâ nasıl "Ey halîm ve ey şücâ' ve ey hakîm kullarım!" diye hitâb ederdi?" Zîrâ "sabûr" ismini taşımak için mihnetlerin vücûdu ve bu mihnetlere sabr eden lâzımdır; ve "halîm" ismini taşımak için dahi tecellî-i kahrî olmak ve o tecellîye karşı yumuşaklık gösteren ve halkın sû'-i muâmelesine karşı hüsn-i muâmele ile mukābele eden lâzımdır. Ve keza düşmanlara karşı harbde şecâat gösteren olmasa, "ey şecî'!" diye hitâb edecek bir kimse bulunmaz idi. Ve umûr-ı muâmelâtta her şeyi tamâm ve yerinde yapan kimse olmasa dahi "hakîm" ismi verilecek bir kimse bulunmaz idi.

صابرین و صادقین و منفقین چون بدی بی رهزن و دیو لعین

1770. [1751] "*Sabr ediciler, sâdıklar ve infâk ediciler, yol vurucu ve şeytân-ı laîn olmaksızın nasıl olurdu?*"

"Eğer Hak yolunda yol vurucu nefis ve fitne ilkā edici şeytân-ı laîn olmasa ve bunlara karşı muhâlefet edip bu yolda hâlisâne ve sâdıkāne çalışanlar olmasa "sabr ediciler" ve "sâdıklar" ve "infâk ediciler" isim ve vasıflarını hâiz olan kullar olur mu idi?" Nitekim Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ (Âl-i İmrân, 3/17) ya'ni "O müttakîler musîbetlere sabr edicilerdir ve kavl ve fiil ve niyetlerinde sadâkat edicilerdir ve Allâh'a itâat edicilerdir ve Allah yolunda mallarını müstehak olanlara infâk edicilerdir ve seher vakitlerinde istiğfâr edicilerdir" buyurur.

رستم و حمزه و مخنث یك بدی علم و حکمت باطل و مَنْدَكْ بدی

1771. *Rüstem ve Hamza ve muhannes bir olur idi. İlim ve hikmet bâtıl ve mündek olur idi.*

"Rüstem", meşhûr Acem pehlivânlarından birinin ismidir; "Hamza", Resûl-i Ekrem Efendimiz'in amcasının ism-i şerîfidir. Mümtâz kahramanlardan idi (razıyallâhu anh); "mendek", kâsid ve geçmez metâ' ve parça parça demektir (*Velî Muhammed Ekberâbâdî Şerhi*'nden). "Muhannes", kadın tabıatlı ve korkak kimse. Ya'ni, "Eğer hâssıyetli ve mütekābil ve mütezâdd olan esmâ-i ilâhiyye ve bu âlem-i sûrette onların mezâhiri olmasa idi, Rüstem Peh-

livân ve Hz. Hamza (r.a.) ile korkak kimseler sûrette birbirlerine müsâvî olur idi; ve ilim ve hikmet insanlar arasında bâtıl ve geçmez bir metâ' olur idi."

علم و حکمت بهر راه بی‌رهیست   چون همه ره باشد آن حکمت تهیست

1772. *"İlim ve hikmet bir yolsuzun yolundan dolayıdır. Vaktâki hep yol ola, o hikmet boştur."*

Ya'ni, "Yol ikidir. Birisi hidâyet ve diğeri de dalâlet yoludur. Hidâyet yolunun nihâyeti Hakk'a ve hakîkate îsâl edicidir; ve dalâlet yolu ise Hak ve hakîkatten uzaklaştırıcıdır; ve bu yollardan birisi Hâdî ve diğeri onun zıddı olan Mudill isminin mazharıdır. İlim ve hikmet ise, bu iki yolu birbirinden ayırmak içindir; ve eğer ihtilâf ve tezâdd-ı esmâ olmayıp yol bir yoldan ibâret olsa, ortada insanlar için ayırt edilecek bir şey kalmaz. Binâenaleyh ilim ve hikmet dahi boş ve fâidesiz olur ve insanların seyri de cemâd ve nebât ve hayvanların seyri gibi bir dâireye mahsûr kalır idi. Ma'lûm olsun ki, ilm-i hayât (biyoloji) ile meşgûl olan hükemânın tedkîkine göre cemâdât ve nebâtât ve hayvânâtın halkaları kapanmıştır. Onlar kendi mertebelerindeki seyrlerinde bu dâirenin hâricine çıkamazlar. Yalnız insâniyet mertebesinin halkası açık kalmıştır. Binâenaleyh insanlar kendi mertebelerinin îcâbı olan seyrin hâricine çıkabilirler. Hayâtiyât ulemâsı bu bilgilerinin daha ilerisine çıkamazlar. Zîrâ onlar tabîat sâhasında mahsûr ve mahbûs kalmışlardır. Halbuki tabîat ulûhiyetin zâhiriyetidir; ve ulûhiyet mertebesinin lâ-yuad ve lâ-yuhsâ esmâ ve sıfâtı vardır. Bu esmâ ve sıfât cem'iyetini hâiz olan mahlûk ancak insandır. Binâenaleyh halka-i seyri açık kalmış olan insan insanlığı ve hidâyet yolunu bırakıp dalâlet yolu olan hayvanlık mertebesine sukût edebileceği gibi, dalâlet yolu olan hayvanlığı bırakıp hidâyet yolu olan insanlığın kemâli mertebesine de terakkî edebilir; ve insanlığın mertebe-i kemâli ise cem'iyyet-i esmâiyyeyi hâiz olması i'tibâriyle melekiyet mertebesinden daha âlîdir. Beyt-i Sâib:

صائب ز ملا ئك مطلب رتبت انسان   آینهٔ بی پشت چه صورت بنماید

"Ey Sâib! Mertebe-i insâniyyeyi meleklerden isteme! Onlar sırsız aynaya benzerler; sırsız ayna ise ne sûret gösterir?"

Binâenaleyh ilim ve hikmet insanlara bu hakîkati telkîn ettiği için elzem ve fâidelidir. İşte bu beyt-i şerîfin zımnında bu hakîkatler beyân buyurulmuştur.

بهر این دکان طبع شوره آب هر دو عالم را روا داری خراب

1773. *"Bu acı sulu tabîat dükkânı için her iki âlemin harâb olmasını revâ tutar mısın?"*

Ma'lûm olsun ki, tabîat dört esâsın hey'et-i mecmûasından ibârettir ki, onlar da "harâret, bürûdet, yübûset, rutûbet"tir. Gerçi "yübûset" harâretten ve rutûbet dahi bürûdetten neş'et ederse de, yübûset harâretin ve rutûbet dahi bürûdetin aynı değildir. Her birinin kendi mertebelerindeki iktizâları ve ahkâmı başka başkadır. Ve tabîat ulûhiyetin zâhiriyeti olup esmâ-i ilâhiyyenin mezâhiri olan suver-i eşyânın tekevvün ettiği bir dükkân ve destgâhdır; ve olmak ve bozulmak bu tabîat dükkânının îcâbıdır; ve suver-i eşyâ ilm-i ilâhî mertebesinden bu tabîat dükkânına gelir. Burada vazîfesi bittikten sonra âlem-i âhirete intikāl eder. Binâenaleyh tabîat beşerin mizâcına mülâyim gelmeyen bozulmak hâssasını da hâiz olduğundan acı sulu bir dükkân mesâbesindedir. Ve bu tabîat dükkânının alesseviyye bir tecellî dâiresinde kāim olmasını istemek, hem dünyânın ve hem de âhiretin harâblığını istemek olur. Zîrâ böyle bir taleb istihâlâtın olmamasını istemek demektir. Bu ise âlem-i tabîat olan dünyâ umûrunun harâblığıdır; ve suver-i eşyânın âlem-i tabîatta bekāsını istemek dahi âhiretin harâblığını ve olmamasını istemektir. Binâenaleyh bu taleb hikmet-i hilkate mugāyirdir.

من همی دانم که تو پاکی نه خام وین سؤالت هست از بهر عوام

1774. *"Ben bilirim ki, sen pâksin, ham değilsin; ve senin suâlin avâm içindir."*

"Ey sûfî! Ben bilirim ki, sen ef'âl-i Hakk'a i'tirâzdan pâksin! Ma'rifet-i ilâhiyyede ham ve câhil değilsin; ve senin bu yukarıdaki suâllerin avâmmın idrâkini tenvîr içindir."

جور دوران و هر آن رنجی که هست سهلتر از بعد حق و غفلتست

1775. *"Devrânın cevri ve her o renc ki vardır, Hakk'ın uzaklığından ve gafletinden daha kolaydır.*

"Devrân-ı feleğin cevri ve bu âlem-i tabîatın cefâsı ve insana isâbet eden her bir zahmeti ve meşakkati, Hak'tan uzak ve gāfil olmak eleminden daha ehvendir."

زانکه اینها بگذرند آن نگذرد دولت آن دارد که جان آگه برد

1776. *"Zîrâ ki bunlar geçerler, o geçmez. Devleti o tutar ki, âgâh olan cân götürür!"*

"Zîrâ ki âlem-i dünyâ ve tabîat dükkânı kevn ü fesâd âlemi olduğundan bu cefâlar ve zahmetler çabuk geçerler. Fakat Hak'tan uzaklık ve gaflet elemi, bâkî olan rûha âid olduğundan geçmez. O elem seninle berâber âlem-i âhirete intikāl eder. Binâenaleyh devlet sâhibi olan kimse huzûr-ı ilâhîye o Zât-ı azîmü'ş-şândan âgâh bir cân götüren kimsedir." Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Şuarâ'da buyurulur: يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ . إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (Şuarâ, 26/88-89) ya'ni "Yevm-i âhirette mal ve evlâd fâide vermez; fâideyi bulan ancak Allâh'a kalb-i selîm ile gelen kimsedir."

حکایت در تقریر آن که صبر در رنج کار سهلتر از صبر در فراق یار

Onun takrîri hakkında hikâyedir ki, "İşin zahmetine sabır ve yârin firâkına sabırdan ehvendir"

آن یکی زن شوی خود را گفت هی　　　ای مروت را بیك ره کرده طی

1777. *O bir kadın kendi kocasına dedi: "Hey! Ey mürüvveti bir def'ada tayy etmiş kimse!"*

Bu beyitler mihnet-i mâddînin mihnet-i ma'nevîden daha kolay olduğuna misâl olarak îrâd buyurulmuştur. "Hey", edât-ı tenbîh; "mürüvvet", adamlık ve insanlık; "yek reh", def'aten, birdenbire; "tayy", yolu kat' etmek ve mesâfe kat' etmek. Ya'ni, bir kadın kocasına hitâben dedi ki: "Ey insanlık yolunu bir def'ada kat' edip bitirmiş olan efendi, kendine gel!"

هیچ تیمارم نمی داری چرا　　　تا یکی باشم درین خواری چرا

1778. *"Niçin beni hiç muhâfaza etmezsin? Ne zamâna kadar bu hakîrlikte olayım? Niçin?"*

"Tîmâr dâşten", gam yemek ve muhâfaza etmek demektir. Ya'ni, "Ey efendi! Beni niçin muhâfaza etmiyorsun? Nafakam ve kisvem pek sefîldir. Ben ne zamâna kadar böyle hakîrlik ve fakîrlik içinde yaşayacağım? Niçin bu hâlde olayım?"

گفت شو من نفقه چاره می‌کنم　　گر چه عورم دست و پایی می‌زنم

1779. *Kocası dedi: "Ben nafakaya çâre ediyorum. Gerçi [ûr]um, bir el ve ayak çarpıyorum."*

["Ûr", çıplak;]*; "avr" matlabına nâil olmadığı için me'yûs ve nâ-murâd olan kimse;" "dest u pâ zeden", sa'y etmek ve çalışmaktan kinâyedir. Kocası cevâben dedi: "Gerçi nâ-murâdım ve fakîr ve müflisim, fakat çalışıyorum. Nafaka tedâriki husûsunda tedbîrlere mürâcaat ediyorum."

نفقه و کسوه ست واجب ای صنم　　از منت این هر دو هست و نیست گم

1780. [1761] *"Ey sanem! Nafaka ve kisve vâcibdir. Benden sana her ikisi vardır ve noksan değildir."*

"Sanem", put demektir. Burada sevgiliden ve ma'şûktan kinâyedir. Ya'ni, "Ey sevgili zevcem! Nafaka ve kisve ya'ni yiyecek ve giyecek tedâriki âile reîsi olan erkek üzerine vâcibdir; ve benim tarafımdan sana bunların her ikisi de elimden geldiği kadar tedârik olunur ve noksan değildir, ya'ni yiyeceğini getirip, giyeceğini ihmâl etmiyorum."

آستین پیرهن بنمود زن　　بس درشت و پر وسخ بُدْ پیرهن

1781. *Kadın gömleğinin yenini gösterdi. Gömlek çok sert ve kir dolu idi.*

"Vesah", kir, pas ve murdârlık. Kadın kocasının cevâbına karşı giydiği gömleğin yenini gösterdi ki, gömleğin yeni kirden ve pastan muşamma' [:muşamba] gibi kaskatı olmuş idi. Ya'ni, kadın bu işâreti ile demek istedi ki: "Evet, getirdiğin nafaka ölmeyecek kadar bir şeydir; ve getirdiğin giyecek dahi ancak arkamdaki bir murdar gömlektir. Diğer bir gömleğim daha yoktur ki, bu gömleği çıkarıp yıkayayım. Binâenaleyh bana baktığın bu mudur? Gömlek bezinin sertliği ve kabalığı da başka!.."

گفت از سختی تنم را می‌خورد　　کس کسی را کسوه زین سان آورد

1782. *Dedi: "Katılıktan dolayı tenimi yiyor. Bir kimse bir kimseye bu nevi'den kisve getirir mi?"*

Kadın gömleğini göstermekle berâber dedi ki: "Gömlek bezinin cinsi esâsen katı ve kabadır. Kirlendiği için muşamma' hâline geldi, bir kat daha şert-

---

* Metinde harekeli olarak ("Avr", "cevr" veznindedir) yazılmıştır.

leşti. Sertliğinden ve katılığından dolayı cismimi tırmalıyor ve aşındırıyor. Bir erkek zevcesine böyle giyecek getirir mi? Bu hâl zevcesine bakmak değil, ta'zîb etmektir."

گفت ای زن یك سؤالت می کنم   مرد درویشم همین آید فنم

1783. *Dedi: "Ey kadın! Sana bir suâl edeyim: Fakîr adamım, fennim ancak bu gelir!"*

"Fen", burada hîle ve tedbîr demektir. Ya'ni, kocası kadına cevâben dedi: "Ey kadın! Ben sana bir suâl sorayım: Ben fakîr adamım. Benim nafaka ve kisve tedâriki husûsundaki tedbîrim ve fennim bu kadar olabiliyor!"

این درشتست و غلیظ و ناپسند   لیك بندیش ای زن اندیشه مند

1784. *"Bu sert ve galîttir ve nâ-makbûldür. Fakat, ey düşünceli kadın, düşün!.."*

Ya'ni, "Gerçi bu giydiğin gömleğin bezi sert ve kaba cinstendir; ve nâzik tenli olan kadınların indinde makbûl bir şey değildir. Fakat ey düşünce sâhibi olan kadınım! Bir kere düşün: İkimizin arasında samîmî bir muhabbet ve aşk vardır. Kalbinde duyduğun bu muhabbete sor!"

این درشت و زشت تر یا خود طلاق   این ترا مکروه تر یا خود فراق

1785. *"Bu mu daha sert ve çirkindir, yâhud talâk mı? Senin için bu mu daha mekrûhtur, yâhud firâk mı?"*

"Bu giydiğin gömlek mi daha sert ve çirkindir, yoksa aramızdaki talâk ve ayrılık mı daha sert ve çirkindir? Mâdemki senin bana muhabbetin vardır, senin için bu kisve mi daha mekrûh ve iğrençtir, yoksa benden ayrılık mı iğrençtir?"

همچنان ای خواجهٔ تشنیع زن   از بلا و فقر از رنج و محن

1786. *Belâdan ve fakrdan ve rencden ve mihnetlerden, ey böyle teşnî' edici olan efendi!*

Bu ve âtîdeki beytler Hz. Pîr efendimiz tarafından sâlikleri irşâd içindir. Ya'ni, ey bu hayât-ı dünyeviyyede Hakk'ın tevcîh buyurduğu belâdan ve fakrdan ve zahmet ve mihnetlerden böyle kadının kocasını teşnî' ettiği gibi teşnî' edici olan efendi!

لا شك اين ترك هوا تلخى دهست ليك از تلخئ بُعْد حق بهست

1787. *Şübhesiz, bu terk-i hevâ acılık vericidir. Fakat Hakk'ın uzaklığı acılığından iyidir.*

Şübhe yoktur ki, nefsin hevâsını ve arzûlarını terk etmek insanın nefsi cihetinden olan düşüncelerine acılık vericidir. Fakat bir kere düşün ki, bu nefis ve onun hevâ ve arzûları Hak'la kul arasında hicâb ve perdedir; ve nefsin arzûlarına nâiliyet Hak'tan uzaklık alâmetidir. Hak'tan uzaklık ise, en büyük elemdir. Binâenaleyh hevâ-yı nefsânînin terki acılığı Hakk'ın uzaklığı acılığından iyidir..

گر جهاد و صوم سختست و خَشِنْ ليك اين بهتر ز بعد ممتحن

1788. *Gerçi cihâd ve oruç şedîd ve serttir. Fakat bu imtihân edici uzaklıktan daha iyidir.*

Ya'ni, gerçi nefse hoş görünen lezzât-ı cismâniyyeye muhâlefet sûretiyle mücâhede ve oruç tutarak aç kalmak şiddetli ve sıkıntılı bir haldir, fakat Hak Teâlâ bu kesâfet âlemini zât-ı latîfine perde ve hicâb olmak üzere îcâd etti ve zât-ı latîfinden uzaklaştırdı; ve bu perde ve hicâbı kullarını imtihân için vaz' etti. Zîrâ her kul Hakk'ı sevmek da'vâsındadır. Bu sevgi da'vâlarında kullarından hangisinin sâdık ve hangisinin kâzib olduğunu imtihân etmek ile belli olur. Nitekim sûre-i Muhammed'de Hak Teâlâ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ (Muhammed, 47/31) ya'ni "Biz sizden mücâhidleri ve sabr edenleri bilmek için sizi imtihân ederiz" buyurur. İmdi, mâdemki hevâ-yı nefsânînin terki ile mücâhede ve riyâzat sıkıntıları Hakk'a yakınlığı intâc ediyor, binâenaleyh bu sıkıntılar elbette bu imtihân edici olan âlem-i kesâfet ve cismâniyet uzaklığının acılığından daha iyi olur. "Haşin", "huşûnet"ten sıfat-ı müşebbihedir, "pek sert" demek olur; "mümtehin", "imtihân edici" demektir.

رنج كى ماند دمى كه ذو المنن گويدت چونى تو اى رنجور من

1789. *Renc ne vakit bir demde kalır ki, ihsânlar sâhibi sana "Ey benim hastam! Nasılsın? der.*

Ey sâlik! Hakk'a yakınlık için mücâhede ve riyâzat sebebiyle cismin zayıf olur ve ihsânlar sâhibi olan Hak Teâlâ hazretleri de "Ey benim aşkım ile cismi nahîf olan hastam! Nasılsın?" diye hâtırını sorsa, bu hâtırın sorulduğu vakit içinde senin mücâhede ve riyâzat renc ve zahmetin kalır mı?

ور نگوید کت نه آن فهم و فنست   لیکن آن ذوق تو پرسش کردنست

1790. [1771] *Ve eğer ki söylemez, zîrâ sana o fehm ve fen yoktur; fakat senin o zevkin suâl etmektir.*

Gerçi Hak Teâlâ bu cismâniyet âleminde harf ve savt ile "Ey benim hastam, nasılsın?" diye söylemez; senin onun söylemesine şimdiki hâlde anlayışın ve hünerin yoktur; fakat sülûkün içinde sende bir zevk hâsıl olur ki, işte o zevk Hakk'ın senin hâtırını sormasıdır. Nitekim bu bâbdaki îzâhât III. cildin 199 numarasına musâdif olan گفت آن الله تو لبيك ماست . وآن نیاز و درد و سوزت پیك ماست [ya'ni "Dedi: O senin 'Allâh!'ın bizim 'lebbeyk!'imizdir; ve o senin niyâzın ve derdin ve harâretin bizim peykimizdir"] beytinde geçti. Ma'lûm olsun ki, kullara olan hitâbât-ı ilâhiyye her birinin kendi mertebesine göre olur. Bu da umûmiyetle üç nevi'dir. Ef'âlî ve sıfâtî ve zâtîdir. Hitâbât-ı ef'âliyyede saîd ve şakî olanların cümlesi müşterektir. Saîd bu âlem-i sûrette tab'ına mülâyim olan ef'âl ile ve şakî tab'ına muhâlif olan ef'âl ile muhâtab olur. بشروا القاتل بالقتل ya'ni "Kātili katl ile müjdeleyin!" hadîs-i şerîfi bunun delîlidir. Hitâbât-ı sıfâtiyye ehl-i sülûkedir ki, bu hitâbât dahi ya celâlî veyâ cemâlî olur. Sâlikin isti'dâdı bu hitâbâtı câzibdir. Hitâbât-ı zâtiyye kâmillere olur. Nitekim IV. cildin 3057 numaralı beytinde اُذْكُرُوا اللّٰهَ كار هر اوباش نيست . ارْجعي بر پاى هر قلاش نيست [ya'ni "Üzkurullâhe zikran, emrine ittibâ' her evbâşın ve erzel kimsenin işi değildir. Ve ارْجعي إِلَى رَبِّك (Fecr, 89/27) ya'ni "Rabbine rücû' et!" hitâbı dahi her ipsiz, sapsız, kalleş kimsenin ayağına vâki' değildir"] buyurulmuştur.

آن ملیحان که طبیبان دلند   سوی رنجوران پپرسش مایلند

1791. *O melîhler ki, gönül tabîbleridir, hastalar tarafını sormaya mâildirler.*

"Melîh", güzel ma'nâsınadır; "hastalar"dan murâd, âşıklardır. Ya'ni, gönül tabîbleri olan sûrî güzeller ve ma'şûklar kendi âşıklarının tarafını ve hallerini sormaya mâildirler.

ور حذر از ننگ و از نامی کنند   چارهٔ سازند و پیغامی کنند

1792. *Ve eğer ârdan ve nâmdan hazer ederlerse, bir çâre düzerler ve haber verirler.*

Ve eğer o ma'şûklar nâsdan utandıklarından ve kötü adları çıkmaktan hazer ederler ve çekinirler ise, âşıklarının ahvâlinden haber almak için gizli bir

tedbîre mürâcaat ederler ve onlara haber gönderirler. Velhâsıl âşık ile ma'şûk arasında râbıta ve muhâbere munkatı' olmaz.

ور نه در دلشان بود آن مفتكر   نيست معشوقى ز عاشق بى‌خبر

1793. *Yoksa o düşünülen onların gönlünde olur. Bir ma'şûk âşıktan habersiz değildir.*

"Müfteker", "iftikâr" masdarından ism-i mef'ûl olup "düşünülen" demektir. Bundan murâd, aşk hastası olan âşıktır. Ya'ni, o düşünülmüş olan âşık ma'şûkların gönlünde yer tutmuştur. Bir ma'şûk kendi âşığının ahvâline karşı kayıdsız ve habersiz değildir. Zîrâ âşığın gönlündeki aşk ateşi ma'şûkun aşkından parlamıştır. Beyt:

Aşk odu evvel düşer ma'şûka, ondan âşıka
Şem'i gör ki yanmadan yandırmadı pervâneyi!

Binâenaleyh bir kimsenin ma'şûku Hak olursa bilmelidir ki, muhabbette sâbık olan Hak Teâlâ'dır. Nitekim âyet-i kerîmede يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ (Mâide, 5/54) ya'ni "Allâh Teâlâ onları sever ve onlar da Allâh Teâlâ'yı severler" buyurulmuş ve muhabbet-i ilâhî kulun muhabbetinden evvel zikr olunmuştur. İmdi, sûrî ma'şûklar ile âşıklar arasında râbıta münkatı' olmazsa, ma'şûk-ı hakîkî olan Hak ile kul arasında râbıta münkatı' olur mu?

اى تو جوياى نوادر داستان   هم فسانهٔ عشق بازان را بخوان

1794. *Ey acîb hikâyeler isteyici olan sen! Aşk-bâzların hikâyesini dahi oku!*

"Nevâdir", nâdireler ve acîb olan şeyler demektir. Tercüme bu ma'nâya göre yazıldı. Ya'ni, ey acîb hikâyeler dinlemek ve okumak merâkında olan kimse! Aşk-ı ilâhî âşıklarının hikâyelerini ve onların ahvâlini de dinle ve oku! "Nevâ", ayrı ve "der" edât-ı zarf olmak da mümkindir; ve "nevâ", sadâ, nağme, âhenk, intizâm-ı hâl, revnak, refâh, mühimmât, levâzım, zâd ü zahîre, yol azığı ma'nâlarına gelir. Ya'ni, ey hikâyede kalbin revnakını ve kendinin intizâm-ı hâlini arayan ve isteyen kimse! Âşıkların hikâyesini de oku!

بس بجوشيدى درين عهد مديد   ترك جوشى هم نگشتى اى قديد

1795. *Bu ahd-i medîd içinde çok kaynadın. Ey, et kurusu! Bir Türk kaynaması da olmadın!*

"Ahd-i medîd", uzun zaman; "Türk-cûş", vasf-ı terkîbî olup "Türk kaynaması" demektir. Moğol Türkleri etleri yarı pişmiş, yarı çiğ bir hâlde yedikle-

rinden "Türk-cûş", bunların kaynattıkları yarı çiğ etten kinâyedir. Ya'ni, [ey] kimse, sen bu dünyâda uzun zaman yaşadın, hayâtın tatlılığını ve acılığını gördün, fakat hâlâ kuru et mesâbesindesin, yarı pişmiş bir et hâline bile gelemedin.

دیدهٔ عمری تو داد داوری   وانگه از نادیدگان ناشی تری

1796. *Bir ömür dâverlik dâdını görmüşsün. Ondan sonra görmemişlerden daha nâşîsin!*

"Dâver", hâkim; "dâverî", hâkimlik ve hükûmet; "nâşî", "hâdis olmak, genç olmak, mürtefi' olmak" ma'nâlarına olan "neş'"den ism-i fâildir. Burada "hâdis ve genç olucu" ma'nâsınadır; "nâ-dîdegân", tecrübe görmemiş olan gençlerden kinâyedir. Ya'ni, ey çok yaşamış olan kimse! Bu hayât-ı dünyeviyyede bir ömür Hakk'ın hâkimliğinin dâdını ve adâletini görmüşsün. Bu halleri gördükten sonra, yine hayâtın bu gibi tecrübelerini görmemiş olan gençlerden daha tecrübesiz bir genç hâlinde olucusun. Ba'zı nüshalarda "nâşî" yerine "nâsî" vâki'dir. "Gördüklerini gençlerden daha ziyâde dikkat etmeyip unutucusun" demektir.

هر که شاگردیش کرد استاد شد   تو سپس تر رفتهٔ ای کور لُدْ

1797. *Her kim ki o şâkirdlik etti, üstâd oldu. Ey cedel edici olan kör! Sen pek geri gitmişsin!*

"Lüdd", cedel edici (*Müntehabü'l-Lûgât*). Ba'zı nüshalarda "kûr" yerine "ahmak" ma'nâsına olan "gûl" yazılmıştır. Ya'ni, her kim ki bir san'atta bir üstâda şâkirdlik ve çıraklık etti, çalışa çalışa nihâyet o san'atta üstâd oldu. Ey üstâdına karşı ilm-i hakîkatte mübâhase ve mücâdele edici olan kör veyâ ahmak! Sen bu i'tirâzların ve mücâdelelerin sebebiyle pek geri gitmişsin! Nitekim sâliklerden bir kısmı mürşidlerinden sırr-ı vahdete dâir bir söz işittikleri vakit, "Bu sözleri benim havsalam almadı!" diye i'tirâz ederler. Bunlar sülûklerinde aslâ terakkî edemeyen ve geri giden tâifedendirler.

خود نبود از والدینت اعتبار   هم نبودت عبرت از لیل و نهار

1798. *Sana vâlideynden ibret almak olmadı. Gece ve gündüzden dahi sana ibret olmadı.*

Ya'ni, ey ilim ve ma'rifette geri geri giden sâlik! Sen anandan babandan ibret almadın. Zîrâ onlar çocuk idiler, sonra büyüdüler. Nihâyet sûrette kendi mi-

silleri olan seni vücûda getirdiler. Gece ve gündüzden dahi ibret almadın. Zîrâ gecenin karanlığı birdenbire ortalığı basmadı. Aydınlık tedrîcî olarak karanlığa tebeddül etti; ve keza gündüzün aydınlığı dahi böyle yavaş yavaş peydâ oldu. Senin de ilim ve ma'rifette ve hâlde böyle tedrîcî olarak terakkî etmen matlûb idi. Fakat sırr-ı vahdete dâir sözleri işittiğin vakit kendi mevhûm olan varlığını dünyâda ve âhirette fedâ edemedin. Geri geri gidip tekrâr gaflete düştün.

مثل

Mesel

عارفی پرسید ازآن پیر کشیش   که تویی خواجه مُسِنّ تر یا که ریش

1799. *Bir ârif o ihtiyâr keşîşten sordu ki: "Efendi, sen mi daha yaşlısın yâhud ki sakalın mı?"*

"Keşîş", ilimde ve zühdde hıristiyânların reîs-i rûhânîleridir. "Râhib" ve "papas" derler. Arabîsi "kıssîs"dir.

گفت نی من پیش از او زاییده ام   بی‌ز ریشی بس‌جهان را دیده ام

1800. [1781] *Dedi: "Hayır, ben ondan evvel doğmuşum. Bir sakalsız olarak çok cihânı görmüşüm."*

Papas ârife cevâben dedi: "Hayır, ben sakalımdan evvel doğdum. Bir hayli müddet sakalsız yaşadım ve birçok ahvâl-i cihânı gördüm. Binâenaleyh ben sakalımdan daha yaşlıyım."

گفت ریشت شد سپید از حال گشت   خوی زشت تو نگردیدست وَشْت

1801. *Dedi: "Sakalın beyâz oldu, hâlden döndü, senin çirkin huyun güzele dönmemiştir."*

"Veşt", güzel ve hoş ve iyi ma'nâsınadır (*Burhân*). Ya'ni, ârif papasa dedi: "Senin kara sakalın mürûr-ı zamân ile beyâz oldu ve hâlini değiştirdi. Sen sakalından büyük olduğun hâlde çirkin huyunu güzel huya tebdîl etmedin."

او پس از تو زاد و از تو بگذرید   تو چنین خشکی ز سودای ثَرید

1802. *"O senden sonra doğdu ve senden ileri geçti; sen böyle tirit sevdâsında kurusun."*

"Serîd", Türkçe'de "tirit" dedikleri yemektir ki, ekmekleri doğrayıp üzerine et suyu dökerler ve et koyarlar. Burada yemek ve içmekten kinâyedir. Ya'ni, ey papas efendi! Sakalın senden sonra doğdu ve tebdîl-i hâl husûsunda senden ileriye geçti; fakat sen yemek ve içmek sevdâsında olduğun ve hayâtında inkılâb vukū'undan korktuğun için böyle dîn ve i'tikād emrinde kupkuru bir hâlde kaldın. Zîrâ okuduğun Tevrât ve İncîl içinde âhir zamân peygamberinin geleceği müjdesi vardır. Sen ise ahvâlinin tebeddülü korkusundan dolayı bunları tasdîk etmeyip te'vîl edersin. Nitekim Tevrât'ın V. kitâbının 18. bâbında Cenâb-ı Hak Hz. Mûsâ'ya: "Benî-İsrâîl'e söyle ki: Ben onlara âhir zamanda kendi kardeşleri evlâdından senin gibi bir peygamber ba's ve ikāme edeceğim" buyurmuştur. İncîllerde de Hz. Îsâ'nın göğe suûdu vaktinde havâriyyûna: "Ben pederim ve pederinize ve Allâh'ım ve Allâh'ınıza gidiyorum; Size benden sonra Paraklit isminde bir nebî geleceğini tebşîr ederim" dediği mezkûrdur. Yunânîce olan İncîllerde "Paraklites"dir. Bu isim Yûnânîce olup "Periklitos"tan muharreftir, "en ziyâde hamd eden," ya'ni Arapça "Ahmed" ma'nâsınadır. Ve Kur'ân-ı Kerîm'de de وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ (Saf, 61/6) ya'ni "Hz. Îsâ kendisinden sonra Ahmed ismiyle bir peygamber geleceğini müjdeleyicidir" buyurulmuştur. Hattâ İspanya papaslarından birisi 544 sene evvel Tevrât'ta ve İncîl'deki bu tebşîrden dolayı müslümân olmuş ve bir de *Tuhfetü'l-Erîb fi'r-Redd alâ Ehli's-Salîb* isminde bir risâle yazmış ve bu risâle Türkçe'ye tercüme edilip 1291 sene-i hicrîsinde tab' edilmiştir.

تو بر آن رنگی که اول زادهٔ   یك قدم ز آن پیشتر ننهادهٔ

1803. *"Sen o renk üzerine ki doğmuşsun, ondan bir kadem daha ileriye koymamışsın."*

Ya'ni, "Sen evvelen ne hâl ve renk üzerine doğmuş isen o renk ve hâlden daha ileriye geçmek için bir adım bile atmamışsın." Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 30. faslında Cerrâh-ı Mesîhî'nin: "Biz böyle bulduk ve mezheb ittihâz eyledik" demesine cevâben şöyle buyururlar:

"Eğer babanın terekesinden kalp para ve fâsid altını mîrâs olarak bulsan, onu sahîhu'l-ayâr ve gıll u gıştan sâfî olan altın ile tebdîl etmeyerek "Biz böyle bulduk" diye o kalp altını kabûl eder misin? Yâhud babandan sana çolak olarak

kalan bir eli ıslâh edecek bir ilâç ve tabîb bulsan, "Ben elimi böyle çolak buldum tebdîline râgıb değilim" der misin? Veyâhud bir bostanda tuzlu ve acı su buldun ve pederin o bostanda vefât etti; ve sen de onun içinde yaşıyorsun. Ba'dehû sana bir başka bostan hediye olundu ki, suyu lezîz, sebzesi tatlı ve içinde sâkin olanlar sahîhu'l-bünyedir. Sen oraya nakle rağbet etmiyorsun. Halbuki onun lezîz suyunu içsen senden emrâz ve illetler gider. Sen ise "Biz mûris-i ilel olan ve tuzlu suyu bulunan bu bostanı bulduk" deyip imsâk ediyorsun. Hâşâ, akıl ve hiss-i sahîh sâhibi olan kimse bunu yapmaz ve demez. Hak Teâlâ sana babanın aklında başka bir hiddet-i akıl ve babanın nazarından başka bir hiddet-i nazar ve bir hiddet-i temyîz ihsân eyledi. İmdi nazarını ve aklını ta'tîl etme! Ve seni irdâ (اردا) eden ve hidâyetten baîd kılan şeyi aklen tetebbu' et!"

همچنان دوغ ترش در معدنی   خود نکردی زو مُخلَّص روغنی

1804. *Sen bir ma'den içinde öyle bir ekşi ayransın. Muhakkak ondan bir yağı muhallas etmedin.*

"Muhallas", hülâsa olunmuş ve hâlis yapılmış demektir. Ya'ni, senin cismin bir ma'denî kap gibidir; ve rûhun cisminin içinde ekşi bir ayrana benzemiştir. O rûhun yağı ve hülâsası ma'rifet-i Hak'tır. Bu kadar zamandan beri rûhun o cisim kabı içinde ekşi bir ayran mesâbesinde kaldı; ve ma'rifet-i ilâhiyyeden bir şey tahsîl edemedin.

هم خمیری خمرهٔ طینه دری   گر چه عمری در تنور آذری

1805. *Toprak küpceğiz içinde dahi bir hamursun. Gerçi bir ömür ateşe mensûb olan fırın içindesin.*

"Humre", küçük küp; "âzer", ateş demektir. Ya'ni, toprak küpceğiz gibi olan bu küre-i arz içinde dahi sen yoğrulmuş bir hamursun. Gerçi bir ömür ve uzun müddet bu arz üzerinde ateşe mensûb olan tabîat fırını içindesin. Fakat hâlâ pişmedin ve çiğ kaldın. Bu beyt-i şerîfte خمرت طينة آدم بيدي اربعين صباحا ya'ni "Ben Âdem'in çamurunu kırk sabâh iki elimle yoğurdum" hadîs-i kudsîsine işâret buyurulur. Ceset-i Âdem'in hilkati hakkındaki îzâhât IV. cildin 3622 numaralı beytinden i'tibâren geçti.

چون حشیشی پا بگل بر پشته   گر چه از باد هوس سر گشتهٔ

1806. *Bir tepe üzerinde ayağı çamurda bir nebâtsın. Gerçi heves rüzgârından perîşân olmuşsun.*

"Tepe"den murâd, küre-i arz; "haşîş"den murâd, cisimdir. Ya'ni, ey kimse! Senin cismin bu küre-i arz üzerinde kökü bir tepe üzerinde çamura yapışmış bir ota benzer. Gerçi nefsânî heves ve arzû rüzgârından sersem ve perîşân olmuşsun, fakat kulağına kâmillerin sözü girmediği için hâlâ sersemliğin geçmedi ve bir adım bulunduğun yerden ileriye atamadın.

همچو قوم موسی اندر حرّ تیه   ماندهٔ بر جای چل سال ای سفیه

1807. *Ey sefîh! Mûsâ kavmi gibi tîh harâreti içinde kırk sene bir yerde kalmışsın.*

Ey sefîh ve câhil! Mûsâ (a.s.)ın kavmi olan Benî-İsrâîl, Tîh Sahrâsı'nın harâretli güneşi altında nasıl kırk yıl bir yerde kalmış ise, sen de onlar gibi bu âlem-i tabîat ve nefsâniyet sahrâsının kızgınlığı içinde kaldın ve rûhâniyet âlemine bir adım atamadın.

می‌روی هر روز تا شب هروله   خویش می‌بینی در اول مرحله

1808. *Her gün geceye kadar hervele ile gidiyorsun; kendini evvelki merhalede görüyorsun.*

"Hervele", hızlı yürümek; "merhale", menzil ve nüzûl mahalli. Bu beyt-i şerîf ibâdât-ı zâhire ile iktifâ edip, hevesât-ı nefsâniyye ve cismâniyyelerinden geçmemiş olanlara itâbdır. Ey kuru zühd sâhibi! Sen her gün geceye kadar ihtiyâcât-ı nefsâniyyen ve cismâniyyen için her gün geceye kadar hızlı yürürsün. Halbuki kendini hâlâ evvelki merhalede görürsün. Rûhâniyet ve ma'rifet sâhasına bir adım bile atamadın.

نگذری زین بُعد سیصد ساله تو   تا که داری عشق آن گوساله تو

1809. *Sen üç yüz yıllık uzaklıktan geçmezsin, tâ ki, sen o buzağının aşkını tutarsın.*

"Üç yüz yıllık uzaklık"tan murâd, her birisi Hakk'a hicâb olan sıfât-ı nefsâniyyenin çokluğuna işâret buyurulur. Ya'ni, Benî-İsrâîl, Sâmirî'nin yaptığı buzağıya taptığı gibi, sen de cisminin buzağısına taparsın. Binâenaleyh o cisim buzağısının aşkı oldukça ve "aman cismim zayıf olmasın" diye riyâzât ve mücâhedâttan kaçtıkça, Hak ile senin arandaki birçok hicâbları yırtıp ve uzaklıkları izâle edip ileriye geçemezsin. "Gûsâle" buzağı demektir.

تا خیال عِجْل از جانشان نرفت   بد بر ایشان تیه چون گرداب زفت

1810. [1791] *Onların cânından buzağı hayâli gitmedikçe Tîh onların üzerine girdâb gibi oldu.*

"İcl", buzağı demektir. Nitekim Benî-İsrâîl'in canlarından ve bâtınlarından buzağıya tapmak hayâli gitmedikçe, Tîh Sahrâsı onların üzerine bir büyük girdâb gibi oldu. O sahrâ içinde dönüp dolaştılar. Ve senin kalbinde dahi bu cisim ve nefis buzağısının muhabbeti oldukça Tîh Sahrâsına müşâbih olan bu âlem-i tabîatin hâricine çıkamazsın. Beyt-i Hâfız Şîrâzî (k.s.):

تو کز سرای طبیعت نمی روی بیرون   کی بکوی حقیقت سفر توانی کرد

"Sen ki tabîat evinden dışarıya çıkamıyorsun, hakîkat mahallesine sefer edebilmen nerede!"

غیر این عجلی کزو یابیدهٔ   بی‌نهایت لطف و نعمت دیدهٔ

1811. *Bu buzağıdan gayrı ki, bulmuşsun, nihâyetsiz lutuf ve ni'met görmüşsün.*

"İcl"den murâd, cisim öküzünden doğan ve peydâ olan nefis buzağısıdır. Ya'ni, bu nefis buzağısı, bu hayât-ı dünyeviyyede Hakk'ın sana bir ni'metidir. Zîrâ sen şerîatin müsâade ettiği lezâiz-i cismâniyyeyi bu nefis vâsıtasıyla istîfâ edersin. Halbuki sen Hak Teâlâ'dan bu nefis buzağısından başka nihâyetsiz lutuf ve ni'met görmüşsün ki, onlar kuvâ ve sıfât-ı rûhâniyyedir; ve bu rûhânî kuvvetler ve sıfatlar vâsıtasıyla senin için seyr-fillâh hâsıl olur; ve seyr-fillâhtaki tecelliyât-ı Hakk'ın nihâyeti yoktur. Sen bu ni'metlere teveccühü bıraktın, ancak nefis buzağısının muhabbetinde müstağrak oldun ve bu hayât-ı dünyeviyyede ancak Hakk'ın sana olan bu nefis buzağısının ni'metinde saplanıp kaldın.

گاو طبعی زان نکوییهای زفت   از دلت در عشق این گوساله رفت

1812. *Öküz tabîatlisin. Ondan dolayı büyük iyilikler bu buzağının aşkında gönülden gitti.*

Ya'ni, inek tabîatlisin. İnek nasıl buzağıyı emzirip besler ve onun muhabbetine müteveccih olursa, sen dahi nefis buzağısının muhabbetine müteveccih oldun; ve gece ve gündüz onu emzirip besledin; ve ondan dolayı büyük iyilikler, ya'ni rûhun latîf olan sıfatları bu nefis buzağısının aşkı içinde kalbinden gitti. Bu dalgınlık içinde cisminin ve nefsinin mûcidi olan Hakk'ı ve onun ni'metlerini unuttun.

باری اکنون تو ز هر جزوت بپرس　　　صد زبان دارند این اجزای خرس

1813. *Bâri şimdi sen her cüz'ünden sor! Bu dilsiz olan cüz'ler yüz dil tutarlar.*

"Hurs", "dilsiz" ma'nâsına olan "ahras"ın cem'idir. Ya'ni, ey kimse! Sen Hakk'ın ni'metlerini unuttun ise, bâri şimdi cismini terkîb eden her cüz'ünden sor! Zîrâ senin nazarında birtakım dilsiz görünen bu cüz'lerin birçok dilleri vardır. Bu beyt-i şerîfte وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ (İsrâ, 17/44) ya'ni "Allâh'ı hamd ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbîhlerini idrâk etmezsiniz" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ma'lûm olsun ki, eczâ-yı cihânın hamd ve tesbîhi ehl-i keşf indinde kāl iledir. Zîrâ âlemde rûh sâhibi olmayan hiçbir zerre yoktur; ve keşfi olmayan erbâb-ı ukūl onların bu tesbîh ve hamdlerini hallerine bakıp anlarlar. Zîrâ cismin her bir hücresi ve her bir zerresi ne vazîfe için yaratılmış ise o dâire dâhilinde mutîâne hizmet ederler. Onların bu hâli Hak tarafından kendilerine ihsân olunan varlık ni'metinin zikridir.

ذکر نعمتهای رزاق جهان　　　که نهان شد آن در اوراق زمان

1814. *Rezzâk-ı cihânın ni'metlerinin zikri zaman evrâkı içinde ne vakit gizli oldu?*

"Zamânın evrâkı"ndan murâd, suver-i eşyâ ve vücûd-i hakîkî-i Hakk'ın mezâhir-i esmâ ve sıfâtıdır. Ya'ni, Rezzâk-ı âlem olan Hakk'ın ni'metlerinin zikri vücûd-i hakîkî-i Hakk'ın mezâhir-i esmâ ve sıfâtı olan suver-i eşyâ içinde hiç gizli değildir. Zîrâ her birisi her ân-ı gayr-i münkasim içinde kendilerine vârid olan feyz-i rahmânî ile merzûk ve mütena'im olurlar. Beyt-i Şeyh Sa'dî (k.s.):

برگ درختان سبز در نظر هوشیار　　　هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

"Yeşil ağaçların yaprağının her bir varağı âkılın nazarında fâil-i hakîkî olan Hakk'ın ma'rifetine bir kitâbdır."

روز و شب افسانه جویانی تو چُسْت　　　جزوِ جزو تو فسانه گوی تست

1815. *Gece ve gündüz sen muhkem efsâne isteyicisin. Senin cüz'ünün cüz'ü senin efsâne söyleyicindir.*

"Çüst", çâlâk ve çevik ve muhkem ma'nâlarınadır. "Cüz'ün cüz'ü" terkîbinde "birinci cüz"den murâd, a'zâ-yı beden ve "ikinci cüz"den murâd, a'zâ-

yı teşkîl eden hüceyrât, "efsâne", masal ve geçmiş zamâna âid hikâye demektir; "cûyânî"deki "yâ" hitâb içindir. Ya'ni, ey gâfil! Sen gece ve gündüz geçmiş hâdiselerin hikâyelerini muhkem ve musır olarak isteyicisin. Halbuki senin a'zâ-yı vücûdunun huceyreleri ve zerreleri sana masal söyleyicidir. Zîrâ o huceyrelerin dâimâ eskisi gidip yerine adem-i izâfî cânibinden yenisi gelmektedir. Binâenaleyh senin cisminin hey'et-i mecmûası, meselâ dört beş sene evvelki hey'et-i mecmûasının aynı değildir. Cisminin giden huceyreleri ve zerreleri ve binnetîce hey'et-i mecmûası bugün için sana bir masal olmuştur. Binâenaleyh masal ve hikâye istersen kendi cüz'ünün cüz'lerini dinle!

جزو جزوت تا برستست از عدم چند شادی دیده اند و چند غم

1816. *Senin cüz'ünün cüz'ü ademden biteliden beri ne kadar şâdî ve ne kadar gam görmüşlerdir!..*

Ya'ni, senin a'zâ-yı vücûdunun huceyrâtı böyle adem-i izâfî âleminden neşv ü nemâ buldukça bu hayât-ı dünyeviyyede ve bu âlem-i sûrette ne kadar sıhhat şâdîsi ve ne kadar hastalık gamı görmüşlerdir. Nitekim teceddüd-i emsâl hakkında I. cildin 1164 ve 1165 ve 1166 numaralarına musâdif olan beyitlerde şöyle buyurulmuş idi:

پس ترا هر لحظه مرگ و رجعتیست مصطفی فرمود دنیا ساعتیست

جمله عالم می‌شود هر دم فنا باز پیدا می‌نماید در بقا

هست عالم دائما در سیر و جلس نیست خالی یك نفس در خلع و لبس

[Ya'ni, "İmdi sana her lahza ölüm ve ric'at vardır. Ve Mustafâ (a.s.): "Dünyâ bir sâattir," buyurdu. Cümle âlem her dem fânî olur, tekrâr bekā içinde zâhir olur. Âlem dâimâ yürümek ve oturmak içindedir, bir ân soyunmaktan ve giyinmekten hâlî değildir."]

زانکه بی‌لذت نروید هیچ جزو بلکه لاغر گردد از هر پیچ جزو

1817. *Zîrâ ki hiçbir cüz' lezzetsiz bitmez. Belki cüz' her derdden zayıf olur.*

Zîrâ ki sıhhat lezzeti olmaksızın hiçbir cüz' neşv ü nemâ bulmaz. Belki cüz' her derd ve elemden zayıf olur. "Pîç", derd ve dolaşıklık demektir. Ba'zı nüshalarda "pîç" yerine "hîç" vâki'dir. Bu sûrette birinci mısrâ'daki "hîç", "aslâ" ve ikinci mısrâ'daki "hîç", "yok" ma'nâsına olduğundan kâfiye tamâm olur. Ve bu sûrette ma'nâ, cüz' aslâ lezzetsiz neşv ü nemâ bulmaz, ya'ni vü-

cûd lezzeti olmaksızın bitmez. Belki cüz' vücûdun zıddı olan her yoktan zayıf olur ve vücûd bulmaz, demek olur.

جزو ماند و آن خوشى از ياد رفت   بل نرفت آن خفيه شد از پنج و هفت

1818. *Cüz' kaldı ve o hoşluk hâtırdan gitti. Belki gitmedi, o beşten ve yediden gizli oldu.*

İmdi, senin cisminde sıhhat şâdîsi ile neşv ü nemâ bulan cüz' ve huceyre bir dem kaldı ve o cüz'lerin sıhhat şâdîsi senin hey'et-i mecmûanda hoşluk ve varlık zevki vücûda getirdi. Fakat o hoşluk hâtırından gitti. Hayır, gitti dedin, amma gitmedi. Belki lezzet senin havâss-i hamsenden ve yedi a'zândan gizli kaldı. Zîrâ, havâss-i hamsenin her birisi kendi vazîfelerini îfâda müstağraktırlar. Meselâ göz rü'yet ile ve kulak dinlemek ile meşgûl oldukları vakit, sıhhat-i vücûd ni'met ve lezzetini hâtıra getiremez. Halbuki lezzet mevcûddur, fakat havâsten mahfîdir. Vaktâki göz kapanır ve kulak tıkanır, bu ni'metler o vakit tahattur olunur. Diğer a'zâ ve havâs dahi böyledir.

همچو تابستان كه از وى پنبه زاد   ماند پنبه رفت تابستان ز ياد

1819. *Yaz gibi ki, ondan pamuk doğdu; pamuk kaldı, yaz hâtırdan gitti.*

Bu hâl ona benzer ki, meselâ yaz mevsimi geldi. O mevsimde pamuk mahsûlü doğdu ve neşv ü nemâ buldu. Pamuk mahsûlüyle meşgûliyetten dolayı yaz hâtırdan gitti ve fikir yaz mevsimi ile meşgûl olmadı.

يا مثال يخ كه زايد از شتا   شد شتا پنهان و آن يخ پيش ما

1820. [1801] *Yâhud buz misâli ki, kıştan doğdu; kış gizli oldu ve o buz bizim önümüzdedir.*

Yâhud buz gibi ki, kış mevsiminde peydâ oldu. His gözümüz buz ile meşgûl olduğu için fikrimiz kış mevsimi ile meşgûl olmadı.

هست آن يخ ز آن صعوبت يادگار   يادگار صيف در دى اين ثمار

1821. *O buz o suûbetten yâdigârdır. Sonbaharda yazın yâdigârı yemişlerdir.*

Ya'ni, o buz kış mevsiminin güçlüğünden yâdigârdır; ve sonbaharda dahi yazın yâdigârı yemişlerdir. His gözü buz ve meyveler ile meşgûl olduğu için onların müvellidi olan kış ve yaz tahattur olunamaz. Fakat kışın hâtırası buz ve yazın hâtırası dahi yemişler olduğundan akıl gözü bu yâdigârlara bakarak onların müvellidlerini bilir.

همچنان هر جزو جزوت ای فتی   در تنت افسانه گوی نعمتی

1822. *Ey delikanlı! Senin cüz'ünün her cüz'ü senin cisminde böylece bir ni'met efsânesi söyleyicidir.*

"Fetâ", delikanlı demek olup "fetî" bunu imâlesidir. Ya'ni, senin a'zânın her bir hücresi, ey delikanlı, bu zikir olunan misâller gibi senin hey'et-i mecmûanda bir hoşluk vücûda getirmiş ve onların şâdî ile ve lezzet ile neşv ü nemâları senin his nazarından gizli kalmıştır. Akıl gözüyle dikkat edersen, onların her birisi senin cisminde bir ni'met-i ilâhiyyenin hikâyesini söyleyicidir.

چون زنی که بیست فرزندش بود   هر یکی حاکئ حال خوش بود

1823. *Bir kadın gibi ki, onun yirmi evlâdı olur, her birisi hoş olan hâlin hâkîsi olur.*

Meselâ, bir kadının yirmi çocuğu olur. Bu çocukların her birisi, bir muâmele-i zevciyye zevkinden zuhûra geldi, diye ananın ve babanın geçmiş olan zevklerini hikâye edici olur.

حمل نبود بی‌زمستی و ز لاغ   بی‌بهاری کی شود زاینده باغ

1824. *Sarhoşluksuz ve latîfesiz haml olmaz. Bir baharsız bağ ne vakit doğurucu olur?*

Şehvet sarhoşluğu ve mülâtafe-i zevciyye olmaksızın kadın gebe kalmaz. Bağ bir bahar olmaksızın kendi yeşilliklerini ve meyvelerini doğurucu olmaz.

حاملان و بچگانشان بر کنار   شد دلیل عشقبازی با بهار

1825. *Hâmiller ve onların kucağında olan yavrular bahar ile aşkbâzlığın delîlidir.*

Yaprakları hâmil olan ağaçlar ve onların kucaklarında yavruları mesâbesinde olan yemişler, o ağaçların bahar mevsimi ile aşkbâzlıklarının ve birbirine mukārenetlerinin delîlidir.

هر درختی در رضاع کودکان   همچو مریم حامل از شاهی نهان

1826. *Her bir ağaç çocuklarını emzirmede gizli bir şâhtan hâmil olan Meryem gibidir.*

Her bir ağaç çocukları olan yemişleri emzirip beslemekte, gizli bir şâh olan Hz. Cebrâîl'den cenâb-ı Meryem'in Îsâ (a.s.)ı hâmil olması gibidir.

گر چه در آب آتشی پوشیده شد　　　صد هزاران کف برو جوشیده شد

1827. *Gerçi suda bir ateş mestûr oldu; yüz binlerce köpük onun üzerinde kaynamış oldu.*

Gerçi tencere içinde kaynayan su içinde bir ateş ve harâret örtülmüş ve gizlenmiş oldu; ve bu gizli ateş sebebiyle o suyun üzerinde birçok köpükler kaynayıp peydâ olmuş oldu.

گر چه آتش سخت پنهان می‌تند　　　کف بَدَهْ انگشت اشارت می کند

1828. *Gerçi ateş pek gizli etrâfında dolaşır, köpük on parmağı ile işâret eder.*

"Tenîden" masdarının müteaddid ma'nâsı vardır. *Gıyâsü'l-Lügāt*'ta "bir şeyin etrâfını dolaşmak" ma'nâsı da gösterilmiştir. Burada bu ma'nâ münâsibdir. Ya'ni, gerçi ateş suyun etrâfında pek gizli dolaşır. Fakat köpükler o ateşin ve harâretin vücûduna on parmakla şehâdet ederler; ve bu ateşin suyun zerrâtı arasında dolaştığını his gözüne gösterirler.

همچنین اجزای مستان وصال　　　حامل از تمثالهای حال و قال

1829. *Visâl sarhoşlarının cüz'leri böyle hâl ve kāl timsâllerinden hâmildir.*

"Hâl", abd üzerindeki evsâfın tagayyürüdür; "Kāl", söz ve kelâm. Ya'ni, ateş ve harâret suyun etrâfında gizli dolaştığı için görünmez. Fakat suyun üzerinde zâhir olan köpükler bu ateş sebebiyle suyun kaynadığına delîl olur. Bunun gibi, Hakk'a vâsıl olan sarhoşların ve âşıkların eczâ-yı cisimleri hâl ve kāl timsâllerini ve sûretlerini yüklenmiş olduklarından bu hâl ve kāl sûretleri onların cisimlerinde gizli bir âteş ve harâret-i aşk dolaştığına delîl olur. Zîrâ onların halleri ve sözleri ehl-i gafletin hallerine ve sözlerine benzemez. Nitekim sözlerinin ehl-i gaflet olan ulemânın ve hükemânın ve şuarânın sözlerine benzemediği bu *Mesnevî-i Şerîf*'teki sözlerin ve şiirlerin sûretlerinden zâhirdir.

در جمال حال وامانده دهان　　　چشم غائب گشته از نقش جهان

1830. [1811] *Hâlin cemâlinde ağzı açık kalmış, göz cihânın nakşından kaybolmuştur.*

Visâl-i ilâhî sarhoşlarının ağızları kendilerine müstevlî olan hâlin cemâlinde açık kalmış ve onlar bu cemâlin temâşâsında hayret-i mahmûdeye düşmüşlerdir; ve bu hayret ve istiğrâk içinde gözleri dünyânın sûretlerinden kaybolmuştur, ya'ni his gözleriyle baktıkları eşyâyı görmezler. Bu hâle işâreten cenâb-ı Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

عجبا نماز مستان تو بگو درست هست آن — که نداند او زمانی نشناسد او مکانی
عجبا دو رکعت است این عجبا چهارم است این — عجبا چه سوره خواندم چو نداشتم زبانی
در حق چگونه گویم که نه دست ماند نی دل — دل و دست چون تو بردی بده ای خدا امانی
بخدا خبر ندارم چو نماز می گزارم — که تمام شد رکوعی که امام شد فلانی

"Acabâ, Hak sarhoşlarının namazı, sen söyle doğru mudur? Zîrâ o bir zaman bilmez ve o bir mekân tanımaz. Acabâ bu ikinci rek'at midir? Acabâ ne sûreyi okudum? Çünkü bir dilim yoktur. Ne söyleyeyim ki, Hak kapısında ne el kaldı, ne de gönül! İlâhî gönlümü ve elimi sen götürdün. Hıfz ve emân ver! Hudâ hakkı için namaz kıldığım vâkit rükû' tamâm oldu mu, filân mı imâm oldu? Haberim yoktur."

آن موالید از ره این چار نیست — لاجرم منظور این ابصار نیست

1831. *O mevâlîd bu dört yoldan değildir; şübhesiz bu basarların manzûru değildir.*

"Mevâlîd", ["mevlûd"] ism-i mef'ûlün[ün] cem'-i mükesseridir, "doğmuşlar" demektir. "Dört"ten murâd, anâsır-ı basîtanın ecsâm âlemindeki sulb, mâyi', gazdan ibâret olan üç "rükn" ile bir de "harâret"ten ibârettir ki, ehl-i tasavvuf bunlara "toprak" ve "su" ve "hava" ve "ateş" demişlerdir. Bunlar âlem-i kesâfetten olduklarından his gözüyle göründükleri gibi bunların mevâlîdi olan ecsâm dahi mahsûstürler. Fakat Hak sarhoşlarına gelen hâl-i latîf ve vârid-i şerîf bu âlem-i kesâfetin doğmuşlarından olmadığı için his gözüyle görünmezler. Ancak, onların cisimlerindeki hâl ve kāl timsâlleri ve sûretleri bu vâridlerin delîli olur.

آن موالید از تجلی زاده اند — لاجرم مستور پردهٔ ساده اند

1832. *O mevâlîd tecellîden doğmuşlardır. Şübhesiz sâde olan perdenin mestûrudurlar.*

"Perde-i sâde"den murâd, gayb perdesidir. Zîrâ bu perde nukūş-ı kevniyyeden ârî ve sâdedir. Ya'ni, o mevâlîd olan hâl-i latîf ve vârid-i şerîf Hakk'ın evliyâsına muhabbetle tecellîsinden doğmuş olduklarından şübhesiz nukūş-ı kevniyyeden ârî olan gayb perdesi arkasında gizli ve mestûrdurlar. Binâenaleyh his gözleriyle görülmezler.

زاده گفتیم و حقیقت زاد نیست　　　وین عبارت جز پی ارشاد نیست

1833. *Doğmuş dedin; halbuki hakîkatte doğma değildir; ve bu ibâre irşâdın gayrı için değildir.*

"Zâd", "zâden" masdarının tahfîfidir, "doğma" demektir. Ya'ni, biz "doğmuş" ta'bîrini kullandık; halbuki hakîkatte ahvâl-i latîfe ve vâridât-ı şerîfe "doğma" değildir; ve bu ibâre ve lafz ancak idrâk ehlini irşâd için söylenmiştir. Zîrâ bu hâlin husûlü doğma nev'inden değildir. Belki onun husûlü Hakk'ın tecellî-i hubbîsine müterettebdir; ve bir şeyin bir şeye müteretteb olması bir şeyin bir şeyden doğması kabîlinden değildir. O başka, o başkadır. Meselâ doğan çocuk babanın cüz'üdür. Müterettib ile müteretteb-aleyh arasında böyle cüz'iyet nisbeti yoktur. Binâenaleyh "doğmak" ta'bîri burada hakîkat değil, akla takrîb için mecâzen söylenmiştir.

هین خمش کن تا بگوید شاه قل　　　بلبلی مفروش با این جنس گل

1834. *Âgâh ol! Sâkit et, tâ ki, şâh "Söyle!" desin. Bu cins güle bülbüllük satma!*

"Hamuş kün"deki "kün" Arabî olursa "ol!" demektir, "sâkit ol" demek olur; ve eğer Fârisî olursa "et" demek olup "hamuş kün!" "dilini sâkit kıl!" takdîrinde olur. Ba'zı nüshalarda "hamuş şüd" vâki'dir, "sâkit ol ve sus!" demektir. Ya'ni, ey ehl-i hakāyıkın kitâblarını okuyup henüz hâl sâhibi olamamış kimse! Şâh-ı hakîkî olan Hak senin kalbine tecellî edip "Söyle!" demedikçe dilini sâkit kıl veyâhud sus, söyleme! Husûsiyle tecellî-i hubbîye nâil ve hakîkat bahçesinin gülü olan insân-ı kâmile karşı ezberlediğin maârif ve hakāyık-ı evliyâyı söyleyip bülbüllük satma!

این گل گویاست پر جوش و خروش　　　بلبلا ترک زبان کن باش گوش

1835. *Bu gül pür-cûş ve hurûş olarak söyleyicidir. Ey bülbül! Zebânı terk et, kulak ol!*

Bu hakîkat bahçesinin gülü olan insân-ı kâmil kendisine vârid olan tecellî-i ilâhî sâikasıyla pür-cûş ve hurûş olarak söyleyicidir. Ey bülbül! Dil dökmeyi bırak, o insân-ı kâmilin hâlden mütevellid olan kālini dinlemek için kulak ol!

هر دو گون تمثال پاکیزه مثال　　　شاهد عدلند بر سر وصال

1836. *Her iki türlü latîf misâlin timsâli sırr-ı visâl üzerine şâhid-i adldirler.*

Âriflerin hâlleri ve kālleri ki, iki türlü latîf misâlin timsâli ve sûretidir. His gözüyle onların cisimlerine bakıldığı vakit, bu hâlin eseri cisimlerinde görülür ve sözlerinden dahi hâlleri belli olur. Binâenaleyh bu iki türlü timsâl ve sûret onların sırr-ı visâllerine ve gizlice Hakk'a vâsıl olduklarına birer şâhid-i âdildirler.

هر دو گون حسن لطيف مرتضى　　شاهد احبالِ حشرِ ما مضى

1837. *Her iki türlü makbûl olan hüsn-i latîf, geçmiş olan haşrın ihbâlinin şâhididir.*

"İhbâl", yüklenmek ve gebe bırakmak ma'nâlarınadır. "İki türlü makbûl olan hüsn-i latîf"ten murâd, Hakk'ın visâl sarhoşlarının hâli ve kālidir. "Haşr", cem' olmak ve ölüp eczâ-yı bedeni dağıldıktan sonra tekrâr yevm-i kıyâmette cem' olup dirilmek ma'nâlarınadır. Ya'ni, visâl-i Hak sarhoşlarının makbûl-i ilâhî olan hâl-i latîfleri ve güzel ve latîf sözleri, evvelce kendilerinin موتوا قبل ان تموتوا ya'ni "Ölmezden evvel ölünüz!" hadîs-i şerîfindeki emre imtisâlen ölmüş olduklarının ve ba'dehû vücûd-i Hakkānî ile kāim olup, bu iki türlü latîf ve güzel hâl ve kāl yükünü yüklendiklerinin şâhididir ki, evvelki hâle "fenâ-fillâh" ve ikinci hâle "bekā-billâh" derler. Ba'zı nüshalarda "ihbâl" yerine "ihyâ" vâki'dir. Bu sûrette ikinci mısrâ'ın ma'nâsı "Bu iki türlü hüsn-i latîf geçmiş haşrin diriltmesinin şâhididir" demek olur. Bu da yukarıki ma'nâyı müeyyiddir. *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da şöyle buyurulur:

"Menkūldür ki: Tirmîz'in şeyhülislâmı demiştir ki: "Seyyid Burhâneddîn kütüb-i meşâyihi ve onların makālât ve esrârını mütâlaa etmiş olduğundan hakāyıka müteallık sözleri güzel edâ buyururlar." Birisi dedi: "Nihâyet sen de mütâlaa ediyorsun, niçin öyle söz söylemiyorsun?" Şeyhülislâm dedi ki: "O mücâhede ve amel arkasındadır." O kimse dedi: "Niçin sen de o kapıyı çalmıyorsun?"

Ma'lûm dur ki, Seyyid Burhâneddîn (k.s.) hazretleri, cenâb-ı Pîr'in peder-i âlîleri Sultânü'l-Ulemâ hazretlerinin halîfesi ve Hz. Pîr efendimizin mürşid-i âlîleri idi; ve onların bu latîf sözleri de Hakk'a vâsıl olduklarının şâhidi idi.

همچو يخ كاندر تموز مُستَجَدْ　　هر دم افسانهٔ زمستان مى كند

1838. *Buz gibi ki, müsteced olan temmuzda her dem kışın hikâyesini eder.*

"Müsteced", yenilenmiş demektir. Ya'ni, kış mevsiminden sonra yeni gelen temmuz ayındaki buz gibi ki, geçmiş olan kışın ahvâlini hikâye eder. Bu beyt-i şerîf yukarıdaki "haşr-ı mâ mazâ"nın temsîlidir.

ذکر آن ارياح سرد و زمهرير　　　　اندر آن ايام و ازمان عسير

1839. *O güç günlerde ve zamanlarda olan o soğuk rüzgârların ve zemherîrin zikrini eder.*

Ya'ni o temmuz ayının sıcaklıklarında elde bulunan buz o kış mevsiminin asîr ve güç olan günlerinde ve zamanlarındaki o soğuk esen rüzgârların ve dondurucu soğukların zikrini ve hikâyesini eder ve bunları hâtıra getirir.

همچو آن ميوه که در وقت شتا　　　　می‌کند افسانهٔ لطف خدا

1840. *O meyve gibi ki, kış vaktinde lutf-ı Hudâ'nın hikâyesini eder.*
[1821]

Ya'ni, yazın neşv ü nemâ bulup kışa kadar saklanan meyveler gibi ki, o meyveler kış vaktinde, yazın olan lutf-ı Hakk'ın ve niam-i ilâhiyyenin hikâyesini söyler ve lisân-ı hâl ile "Hak Teâlâ bizi sizlere yaz mevsiminde bir ni'met olmak üzere ihsân etti" derler.

قصهٔ دور تبسمهای شمس　　　　و آن عروسان چمنرا لمس و طمس

1841. *Güneşin tebessümlerinin devri kıssası, o çimenin gelinlerine olan lems ve tamsını söyler.*

"Lems", yapışmak ve tutmak; "tams", "eskimek ve mahv olmak" ma'nâsınadır; bu "lâzım" [:geçişsiz fiil] ma'nâsıdır. "Müteaddî" [:geçişli fiil] de olup, "eskitmek ve mahv etmek" ma'nâlarına da gelir. "Arûs", gelin demektir. Bundan murâd, "güller ve çiçekler"dir. Ya'ni, o kış mevsiminde yazdan kalan meyveler yaz güneşinin tebessümlerini, ya'ni bulutsuz olarak harâret ve ziyâsını neşr etmesi devrinin hikâyesini ve çimenlerin gelinleri olan güllere ve çiçeklere yapışarak onları eskitmesi ve sarartıp mahv etmesi devrini hikâye eder.

حال رفت و ماند جزوت يادگار　　　　يا از او واپرس ويا خود ياد آر

1842. *Hâl gitti ve senin cüz'ün yâdigâr kaldı. Ya ondan sor veyâhud yâda getir.*

Bu beyt-i şerîf yukarıda 1818 numarada mezkûr olan جزو ماند و آن خوشی از ياد رفت . بل نرفت آن خفيه شد از پنج و هفت [ya'ni "Cüz' kaldı ve o hoşluk hâtırdan gitti. Belki gitmedi, o beşten ve yediden gizli oldu"] beytine merbûttur. Ya'ni senin cisminin cüz'lerine olan tecellî-i lutfî yaz mevsimi gibi gitti ve his gözlerinden kayboldu. Fakat yaz meyveleri kış mevsimine kadar his gözlerinin önünde kaldığı gibi, senin cüz'lerin dahi o tecellî-i lutfînin bir hâtırası olarak cisminde mahbûs bir hâlde kaldı. Yukarıda 1813 numaradaki باری اکنون تو ز هر جزوت بپرس . صد زبان دارند اين اجزای خرس [ya'ni "Bâri şimdi sen her cüz'ünden sor.

Bu dilsizler olan cüz'ler yüz dil tutarlar"] beytinde tavsiye olunduğu üzere, sen Rezzâk-ı cihânın ni'metlerini ve tecellî-i lutfîden duydukları lezzât-ı hâliyyeyi bu cüz'lerden sor veyâhud tefekkür vâsıtasıyla hâtırına getir!

چون فرو گیرد غمت گر چستئ زان دم نومید کن واَجستئ

1843. *Seni gam tuttuğu vakit, eğer çevik isen, o ümidsiz edici olan demden sıçrar idin.*

"Nevmîd kerden", vasf-ı terkîbîdir; "ümîdsiz edici" demektir. Ya'ni, seni bir tecellî-i kahrî ile bir gam tuttuğu vakit, eğer idrâkte çevik ve çâlâk isen, sen ümîdsiz edici olan o gam zamânından ve tecellî-i kahrî deminden geriye sıçrar idin ve senin eczâ-yı vücûduna olan tecellî-i lutfîyi düşünür idin.

گفتییش ای غصهٔ منکر بحال راتبهٔ انعامها را زان کمال

1844. *Ona derdin ki: "Ey hâl! O kemâlden in'âmların râtibesine münkir olan gussa!"*

"Râtibe", maâş, aylık, ta'yîn ve tahsîsât demektir. Ya'ni, ey tecellî-i lutfî hâlini ve Hakk'ın bu tecellî-i lutfîsinin kemâlinden lâ-yenkatı' vârid olan tahsîsât-ı muayyene in'âmlarını inkâr eden ve bu ni'metlerin semerât-ı mahsûselerine gâfil olan gussa!" Cümle âtîdeki beyit ile tamâm olur.

گر بهر دم نت بهار و خرمیست همچو چاش گل تنت انبار چیست

1845. *"Eğer her dem sana bahar ve hürremlik yok ise, gül yığını gibi, senin cismin neyin anbarıdır?"*

"Hurrem", mesrûr, şâdân ve hoş-hâl demektir. Ya'ni, o gussaya derdin ki: "Eğer her ân sana bahar mevsimi gibi tecellî-i lutfî ve hürremlik ve sürûr yok ise, senin cismin gül yığını gibi neyin anbarıdır?" Ya'ni, ey gam ve gussa! Senin taalluk ettiğin cismin huceyrâtı ve zerrâtı her ân-ı gayr-ı münkasimde Hakk'ın tecellî-i lutfîsi ile kāim olup, vücûd ve varlık lezzetini duyar; ve bu huceyrât bahar mevsiminde neşv ü nemâ bulan gül yığınları gibidir; ve senin cismin dahi bunların anbarıdır. "Çâş", "buğday yığını" demektir. Burada mutlak "yığın" ma'nâsındadır.

چاش گل تن فکر تو همچون گلاب منکر گل شد گلاب اینك عُجَاب

1846. *Cismin gül yığını, fikrin gül suyu gibidir. Gül suyu gülün münkiri olsun, işte bu acîbdir!*

Huceyrâttan mürekkeb olan cismin gül yığını ve bu yığınlardan hâsıl olan fikrin dahi gül suyu gibidir. Gül suyu gülün vücûdunu münkir olsun ha! İşte bu inkâr acîb bir şeydir. Ya'ni, ey insan! Bu zâhir bir şeydir ki, cisminin huceyrâtı ve zerrâtı Hakk'ın lâ-yenkatı' sana gelen lutuflarından ve ni'metlerinden neşv ü nemâ bulur ve binnetîce sende de düşünmek kuvveti hâsıl olur; ve inkâr ise fikir vâsıtasıyla olur. İmdi, fikrin ve düşüncenin menşei bu ni'metler ve lutuflar iken, nasıl olur da fikir kendi menşeini inkâr eder ve bu ni'metlere şükr etmez? İşte bu inkâr acîb bir şeydir.

از کپی خویان کفران کَه دریغ　　　بر نبی خویان نثارِ مهر و میغ

1847. *Şükürsüz olan maymun huylulardan saman dirîğdir. Peygamber huylular üzerine güneş ve bulut nisârdır.*

"Kepî", maymun; "küfrân", şükürsüz; "keh", saman"; "dirîğ", yazık ve esirgenmiş; "nisâr", saçmak; "mihr", güneş; "mîğ", bulut. Ya'ni, Hakk'ın ni'metlerini inkâr edip şükr etmeyen maymun tabîatlılara saman vermek bile yazıktır. Fakat Hakk'ın ni'metlerini bilip şükr eden peygamber tabîatlı kimseler üzerine güneş ve bulutun saçması ve nisârı vardır. "Güneş"ten murâd, tecellî-i zâtî; ve "bulut"tan murâd, tecellî-i sıfâtîdir. Hz. Pîr, *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 47. faslında şöyle buyururlar:

"Şükür, ni'metleri avlayıp bağlamaktır. sadâ-yı şükr işittiğin vakit tezyîd-i ihsâna âmâde olursun. Hak Teâlâ hazretleri bir kulunu sevdikte ona belâ verir. Eğer sabr ederse, derecesini âlî eder; ve eğer şükr ederse onu bergüzîde kılar. Ba'zıları Allâh'ın lutfuna ve ba'zıları da Allâh'ın kahrına şükr ederler. Onların her birisi de hayırlıdır. Zîrâ şükr bir tiryâktır ki, kahrı lutfa tebdîl eder. Âkıl ve kâmil huzûr ve belâ içinde Hudâ'ya şükr eden kimsedir. Eğer murâdı derek-i nâr bile olsa, bu kimse Hakk'ın ıstıfâ ettiği kimsedir. İmdi şükr, maksûda îsâli ta'cîl eder. Zîrâ şikâyet-i zâhire şikâyet-i bâtıneyi tevlîd eder."

آن لَجاج و کفر قانون کپیست　　　و آن سپاس و شکر منهاج نبیست

1848. *O inâd ve küfür maymun kānûnudur; ve o hamd ve şükür peygamberin yoludur.*

"Lecâc", inâd demektir; "kānûn", resm ve kāide-i kadîm ve her şeyin aslı; "minhâc" açık ve geniş ve doğru yol.

با کپی خویان تهتکها چه کرد　　　با نبی رویان تنسکها چه کرد

1849. *Maymun huylulara perde yırtılmak ne yaptı? Peygamber yüzlülere taabbüd ne yaptı?*

"Tehettük", tefa'ul bâbından, "rüsyây olmak ve perde yırtılmak"; "tenessük", kezâ tefa'ul bâbından, "Hak Teâlâ'ya ibâdet etmek" demektir. Ya'ni, küfrân-ı ni'met eden maymun huylulara rüsvây olmak ne yaptı? Ya'ni nânkörlüklerinden dolayı ellerinden ni'met zâil olup rezîl ve hakîr oldular. Fakat her bir hallerine şükür eden peygamber yüzlülere Hakk'a teveccüh ve taabbüdleri ne yaptı? Hak Teâlâ onlar hakkında zâhir ve bâtın olan ni'metlerini ibzâl buyurdu. Nitekim III. cildin 2661 numaralı beytinde شکر منعم واجب آید در خرد . ورنه بگشاید در خشم ابد ya'ni "Mün'imin şükrü akılda vâcib gelir. Yoksa hışm-ı ebed kapısı açılır" buyurulmuş idi; ve âyet-i kerîmede لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ (İbrâhîm, 14/7) ya'ni "Eğer şükür ederseniz size ni'metimi ziyâde ederim; ve eğer küfrân-ı ni'met ederseniz muhakkak azâbım şedîddir" buyurulur.

در عمارتها سگانند و عقور　　　در خرابیهاست گنج عز و نور

1850. [1831] *Ma'mûrelerde köpekler ve ısırıcılar vardır. Harâblıklarda izzet ve nûr hazînesi vardır.*

Bu beyt-i şerîf yukarıdaki 1843 numaralı beyt-i şerîfe merbûttur. Ya'ni, eğer seni gam tutarsa Hakk'ın lutuflarını der-hâtır edip hamd ve şükrden gâfil olma! Zîrâ dâimâ sürûr ve şâdî ile ma'mûr olan cisimlerde köpek mesâbesinde olan nefisler ve onun ısırıcı olan sıfatları fa'âliyettedir. Mağmûm olan cisimlerde nefislerin kuvveti ve şiddeti kırılmış ve harâbeye dönmüştür. Binâenaleyh öyle cisimlerde izzet ve nûr-ı rûh hazînesi ve defînesi vardır. "Akûr" ısırıcı demektir.

گر نبودی این بزوغ اندر خسوف　　　گم نکردی راه چندین فیلسوف

1851. *Eğer husûf içinde bu tulû' olmasa idi bu kadar feylesof yolu kaybetmezler idi.*

"Büzûğ", ayın ve güneşin doğması; "husûf", ayın tutulması; "feylesof", delâil-i akliyye vâsıtasıyla idrâk-i hakîkate sa'y eden âlimler demektir. Ya'ni, ay gibi olan meserret ve şâdînin gam ve gussa içinde vâki' olan husûfunda eğer bu nûr-ı rûhun tulû'u olmasa idi, bu kadar feylesof yolu kaybetmezler

idi. Zîrâ onlar aklen cismin dâimâ sürûr ve râhat içinde yaşamasını ilm-i hikmet tahsîli için lâzım bilirler ve cisimlerinde dirilik husûlü için nefislerinin arzûlarını tatmîn ederler. Halbuki bu cismâniyet âlemi ters vurulmuş na'ldir. Bu cihânın sürûru ilm-i hakîkatin gamı ve bu âlemin gamı âlem-i hakîkatin sürûru ve nûrudur. Nitekim 1757 numaralı beyitte آن نسوزد اين بسوزد اى عجب . نعل معكوس است در راه طلب [ya'ni "Ey aceb! O yanmaz, bu yanar. Taleb yolunda na'l ma'kûsdür"] buyurulmuş idi.

زيركان موشگاف از گمرهى　　　ديده بر خُرْطُوم داغ ابلهى

1852. *Kıl yarıcı olan zekîler dalâlet cihetinden burun üzerinde ahmaklık damgasını görmüşlerdir.*

"Hurtûm", burun demektir. Ya'ni, ulûm-i zâhiriyyede kılı kırk yaran zekîler ve feylesoflar bu cihânın ters vurulmuş na'l mesâbesinde olduğunu idrâk edemeyip, âlem-i cismânînin ahkâmına tâbi' olan ukūl-i cüz'iyyeleriyle hakîkati idrâke çalışmış ve yollarını şaşırmış olduklarından, netîcede, bunun böyle olmadığını anlamışlar ve burunları üzerinde ahmaklık damgasını ve nişânını görmişlerdir; ve son nefeslerinde hakîkat nâmına hiçbir şey anlamadan gittiklerini i'tirâf etmişlerdir.

قصهٔ فقير روزى طلب بىواسطهٔ كسب

Kesb vâsıtası olmaksızın rızk taleb edici olan fakîrin kıssası

آن يكى بىچارهٔ مفلس ز درد　　　كه ز بىچيزى هزاران زهر خورد

1853. *O derdden bir çâresiz müflis ki, bir şeysizlikten binlerce zehir yedi.*

Ya'ni, bir çâresiz bir müflis var idi. Fakîrlik derdinden ve ihtiyâc-ı beşerîsini te'mîn edecek bir şeyi olmadıktan nâşî, yaşayışında birçok acılık görür idi.

لابه كردى در نماز و در دعا　　　اى خداوند و نگهبان رعا

1854. *Namazda ve duâda yalvarır idi. "Ey Hudâvend ve otlağın hâfızı!"*

"Riâ", hayvânâtın otladığı ot (*Müntehabü'l-Lügāt*) ve öküz ve koyun sürüsü (*Şerh-i Velî Muhammed*). "Riâ", "râî"nin cem'idir, çobanlar ve hâkimler [demektir] (*Şerh-i Eyyûb*). Ya'ni, o müflis namazda ve duâda Hakk'a yalvarıp derdi ki: "Ey Hudâvend ve rızk-ı mahlûkātın hâfızı!"

بی‌زجهدی آفریدی مر مرا　　　　بی‌فن من روزیم ده زین سرا

1855. *"Muhakkak beni cehdsiz yarattın. Benim fennim olmaksızın bu evden benim rızkımı ver!*

Ya'ni, "Yâ Rabbi! Beni, benim cehdim ve çalışmam olmaksızın yarattın. Rızkımı dahi yine benim cehdim ve sun'um olmaksızın bu dünyâ evinden ver!"

پنج گوهر دادیم در دُرْجِ سر　　　　پنج حس دیگری هم مستتر

1856. *"Baş dürcünde bana beş gevheri, müsteter olan diğer beş hissi dahi verdin."*

"Dürc", kadınların kendilerine ve zînetlerine mahsûs olan kutu ve çekmece. "Beş gevher"den murâd, "işitmek, görmek, koklamak, tatmak, duymak kuvvetleri" ki, bunlara "havâss-i hamse-i zâhire" derler. Diğer müsteter olan beş his dahi "havâss-i bâtıne"dir ki, onlar da, "hiss-i müşterek, hayâl, vâhime ve fikriyye (mutasarrıfa) ve hâfıza"dır. Bunlara "meşâir-i aşere" dahi derler. Ve "kuvve-i lâmise" ya'ni tutmak kuvveti cemî'-i a'zâya sârîdir. Ya'ni, "Bu başımın kutusu içine beş bâtın ve beş zâhir olmak üzere on havâs verdin."

لا یعد این داد و لا یحصی ز تو　　　　من کلیلم از بیانش شرم رو

1857. *"Bu atâ Sen'den lâ-yuad ve lâ-yuhsâdır. Ben yüzü utanmış olarak onun beyânından kelîlim!"*

"Yâ Rab! Senin bu ihsân ve atâların sayılmaz ve hesâba gelmez. Senin bu ihsânlarına karşı utanırım ve onu beyân etmek husûsunda dilsizim!"

چونکه در خلّاقیم تنها توی　　　　کار رزاقیم تو کن مستوی

1858. *"Mâdemki benim hallâklığımda yalnız Sensin, benim rezzâklığım işini de Sen müstevî et!*

"Müstevî", doğru edilmiş ve doğru olucu ve berâber ve kādir ve gālib ma'nâlarınadır. Ya'ni, "Mâdemki benim yaratıcılığımda senin şerîkin ve ortağın yoktur, rezzâklığım işini de hallâklığın ile şerîksizlikte berâber yap ve aradan rızkıma vâsıta olan sebebleri kaldır!"

سالها زو این دعا بسیار شد عاقبت زاریٔ او بر کار شد

1859. *Senelerce bu duâ ondan çok oldu. Âkıbet onun zârîsi iş üzerinde oldu.*

O fakîr bu duâyı senelerce birçok etti. Âkıbet onun yalvarması ve ağlayıp sızlaması makbûl-i ilâhî oldu.

همچو آن شخصی که روزیٔ حلال از خدا می‌خواست بی کسب و کلال

1860. [1841] *O şahıs gibi ki, Hudâ'dan helâl rızkı kesbsiz ve yorgunluksuz isterdi.*

Bu kıssanın beyânı III. cildin 2298 numaralı beytinden i'tibâren geçti. "Kelâl", yorgunluk demektir.

گاو آوردش سعادت عاقبت عهد داود لدنی معدلت

1861. *Saâdet, âkıbet ona ma'deleti ledünnî olan Dâvûd'un ahdinde öküz getirdi.*

"Ledün", nezd ve ind ma'nâsınadır; "yâ", nisbet içindir. "Ledünnî", "Hak indine mensûb" demek olur. Ya'ni III. cildde kıssası beyân olunan kimse, duâsı Allâh Teâlâ indinde kabûl olunmak saâdetine nâil oldu ve bu saâdet ona parasız ve zahmetsiz rızık olmak üzere bir öküz getirdi. Ve bu vak'a Dâvûd (a.s.) zamânında idi ki, o peygamber-i zîşânın adâleti aklî ve zekâî değil, Allâh Teâlâ tarafından idi ve vahy-i ilâhîye müstenid idi.

این مُتَیَّم نیز زاریها نمود هم ز میدان اجابت گو رُبود

1862. *Bu müteyyem dahi zârîlikler gösterdi. İcâbet meydânında da topu kaptı.*

"Müteyyem", aşkın zelîl ve hor ettiği kimse ve müştâk ve derdli ma'nâlarınadır. Ya'ni, bu kesbsiz rızka müştâk ve derdli olan müflis dahi, kıssası III. cildde geçen şahıs gibi, Hakk'a karşı zârîlikler ve ağlayıp sızlamaklar gösterdi. İcâbet, ya'ni duâ kabûlü meydânından murâdının topunu kaptı, ya'ni nihâyet duâsı müstecâb oldu. "Gû", top ma'nâsına olan "gûy"un muhaffefidir. Bu top cirit meydânında oynanan toptur.

گاه بد ظن می‌شدی اندر دعا از پی تأخیر پاداش و جزا

1863. *Mükâfât ve cezânın te'hîrinden dolayı ba'zan duâda bed-zan olurdu.*

"Pâdâş", mükâfât, ecr; "cezâ", iyi ve kötü fiilin mukābili. Ya'ni, müflis, duâsının te'sîri gecikmesinden dolayı ba'zan duâ etmenin fâidesi olmadığını düşünür ve duâ hakkında sû'-i zanna düşerdi.

باز ارجاء خداوند کریم   در دلش بشّار گشتی و زعیم

1864. *Tekrâr kerîm olan Hudâvend'in ircâsı onun kalbinde müjdeci ve kefîl olurdu.*

"İrcâ'", ümîdli kılınmak; "beşşâr", beşâretten mübâlağa ile ism-i fâil, "müjde verici" demektir; "zaîm", zâmin ve kefîl demektir. Ya'ni, duâsının kabûlünden ümîdsiz kalan o müflis, kerîm olan Hak Teâlâ'nın tekrâr ümîdli kılması, onun kalbinde müjde verici ve duâsının kabûlüne kefîl olucu olurdu.

چون شدی نومید در جهد از کَلَالْ   از جناب حق شنیدی که تَعَالْ

1865. *Vaktâki cehdde yorgunluktan ümîdsiz olurdu; Cenâb-ı Hak'tan işitirdi ki: "Gel!"*

"Teâl", tefâül bâbından, "yukarıya gel!" diye emirdir; "kelâl", yorulmak ve âciz kalmak demektir. Ya'ni, vaktâki eser-i kabûl zuhûr etmediği için duâya devâm ve cehd etmekte yorgunluktan ve şevksizlikten dolayı ümîdsiz olurdu, Cenâb-ı Hak tarafından bâtınında "teâl" "gel, duâna devâm et!" diye da'vet işitirdi.

خافضست و رافعست این کردگار   بی‌ازاین دو بر نیاید هیچ کار

1866. *Bu Kirdigâr Hâfıd ve Râfi'dir. Bu ikisiz hiç iş zâhir olmaz.*

"Hâfıd", alçak edici ve "Râfi'" yükseltici demektir, ikisi de esmâ-i ilâhiyyedendir. Ya'ni, bu fâil-i mutlak olan Hak Teâlâ hazretleri alçaltıcı ve yükselticidir. Bu iki ismin fa'âliyeti olmasa bu âlem-i sûrette hiçbir iş zâhir olmaz.

خفض ارضی بین و رفع آسمان   بی‌ازاین دو نیست دورانش ای فلان

1867. *Arza mensûb hafdı ve göğün ref'ini gör. Bu ikisiz onun devrânı yoktur, ey filân!*

Ya'ni, Hak Teâlâ arzı alçaltmış ve yeryüzünü üzerinde gezilecek bir sûrette döşemiştir. Nitekim sûre-i Zâriyât'ta وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ (Zâriyât, 51/48) ya'ni "Yeryüzünü döşedik, biz döşeyenlerin ne güzeliyiz!" ve sûre-i Rahmân'da وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا (Rahmân, 55/7) ya'ni "Allâh Teâlâ göğü yükseltti" buyurulur. İmdi, eğer arz bu sûrette alçaltılmış döşenilmiş olmasa ve gök ve eflâk yükseltilmiş olmasa, ey filân, arzın ve eflâkın devrânı olamaz!

خفض و رفع این زمین نوعی دگر   نیم سالی شوره نیمی سبز و تر

1868. *Bu yeryüzünün hafdı ve ref'i bir başka nevi'dir. Senenin yarısı çorak, bir yarısı yeşil ve tâzedir.*

Ya'ni, bu alçaltmak ve yükseltmek fiilleri bilcümle suver-i eşyâ hakkında vâki'dir. Hepsinin hafdı ve ref'i başka başkadır. Meselâ bu yeryüzünün hafdı, senenin yarısı kış ve çorak olmak sûretiyledir; ve ref'i dahi senenin yarısı yaz ve bahar mevsimlerinde yeşillik ve tâze nebâtât bitmesi sûretiyle olur.

خفض و رفع روزگار با کُرَبْ نوع دیگر نیم روز و نیم شب

1869. *Kürebli olan zamânın hafdı ve ref'i başka türlüdür. Yarısı gün ve yarısı gecedir.*

"Küreb", gam ve gussa ve şiddet ma'nâsına olan "kerb" kelimesinin cem'idir. Ya'ni, şedâidli ve gumûmlu olan zamânın hafdı ve ref'i de başka türlüdür. O zamânın yarısı gün ve yarısı da gece olarak geçer. Hak Teâlâ o zamânın kuvvetiyle gecesini hafd ve gündüzünü ref' ve gündüzünü hafd ve gecesini ref' eder.

خفض و رفع این مزاج ممتزج گاه صحت گاه رنجوری مُضِجْ

1870. [1851] *Bu mümtezic olan mizâcın hafdı ve ref'i gâh sıhhat ve gâh bağırıcı hastalıktır.*

"Mudıcc", "bağırmak ve çağırmak" ma'nâsına olan "dacc" masdarının if'âl bâbının ism-i fâilidir, "bağırıcı" demek olur; "mümtezic", karışıcı ve karışık demektir. Ma'lûm olsun ki, toprak ve su ve hava ve ateş mürekkebât-ı cismiyyenin analarıdır. Her birinin bir sûreti ve bir ma'nâsı vardır. Her birinin sûreti zulmet ve ma'nâsı nûrdur; ve her birinin sûretine "unsur" ve ma'nâsına "tabîat" derler. Binâenaleyh "dört anâsır", "dört tabîat" olur. Bunların hepsine "ümmehât" derler. Bu ümmehât birbirine karıştıkları vakit "mizâc" peydâ olur. Beyt-i şerîfte "mizâc-ı mümtezic" ta'bîriyle bu ma'nâya işâret buyurulur. İmdi, bu mizâc-ı mümtezicte dahi hafd ve ref' vâki'dir. Meselâ cisimde harâret gālib olursa, harâret ref' ve bürûdet hafd edilmiş olur; ve bu sûrette hastalık cisimde bağırıp kendisini i'lân eder; ve eğer bu ümmehâtın birbirine karışması mu'tedil olursa cisimde sıhhat olur. Binâenaleyh mizâcın hafdı vâki' olursa hastalık zuhûr eder ve ref' vâki' olursa sıhhat peydâ olur.

همچنین دان جمله احوال جهان قحط و جدب و صلح و جنگ و افتتان

1871. *Bütün ahvâl-i cihânı böyle bil! Kıtlık ve cedb ve sulh ve cenk ve iftitândır.*

"Cedb", kıtlık ve kıtlık olan yer; "ve "iftitân" fitneye düşürmek. Ba'zı nüshalarda "cedb" yerine kıtlığın zıddı olan ve ucuzluk ma'nâsına olan "hısb" (خصب) vâki'dir. Ya'ni, Hak Teâlâ'nın Hâfıd ve Râfi' isimleri bütün suver-i eş-

yâ üzerinde böyle hüküm sürer. Nitekim kıtlık ve cedb ve cenk ve iftitân hafddır; ve bolluk ve sulh ref'dir.

این جهان با این دو پر اندر هواست　　زین دو جانها موطن خوف و رجاست

1872. *Bu cihân bu iki kanat ile havadadır. Bu ikiden canlar havf ü recâ mevtınıdır.*

Bu dünyâ bu iki hafd ve ref' kanatlarıyla havada ve fezâda devr etmektedir. Ve dünyânın üstündeki mahlûkâtın rûh-ı hayvânîleri bu hafd ve alçaltmadan dolayı korku; ve ref' ve yükseltmeden dolayı da ümîd mevtını ve mahallidir. Meselâ, koyun kurdu gördüğü vakit ölüm hafdından dolayı korkar; ve yemi ve gıdâyı gördüğü vakit yaşamak ref'inden dolayı ümîd içinde olur. İnsanların hafddan korkusunun ve ref'den ümîdinin bu hayât-ı dünyeviyyede birçok nevi'leri vardır ki, her ferd-i beşer kendi hâline göre bunları müdriktir.

تا جهان لرزان بود مانند برگ　　در شمال و در سموم بعث و مرگ

1873. *Tâ cihâna şemâlde ve ba's ve ölüm semûmda yaprak gibi titreyici olur.*

"Tâ", edât-ı ta'lîl; "şemâl", burada perâkendelik ve teferruk ma'nâsınadır; "semûm", vücûda te'sîr eden sıcak rüzgâr; "ba's", burada "ölüyü diriltmek" demektir. Ya'ni, bu hafd ve ref' ve onların zımnındaki korku ve ümîd, cihân sûret-i cismâniyyesinin dağılmasında ve ölmek ve öldükten sonra dirilmek semûmunda titreyici olmak içindir.

تا خم یکرنگیٔ عیسیٔ ما　　بشکند نرخ خم صد رنگ را

1874. *Tâ bizim Îsâmızın birer renkliliğinin küpü, bizim yüz renkli olan küpümüzün revnakını kırsın!*

"Tâ", ta'lîl içindir. "Îsâmızın bir renklilik küpü"nden murâd, rûh-ı insânî; ve "yüz renkli küp"ünden murâd, rûh-ı hayvânîdir. Nitekim, II. cildin 186 numarasında تفرقه در روح حیوانی بود. نفس واحد روح انسانی بود [ya'ni "Tefrika ve ayrılık, rûh-ı hayvânîde olur, rûh-ı insânî ise nefs-i vâhid olur"] ve keză IV. cildin 411 numarasında da مؤمنان معدود لیك ایمان یکی. جسمشان معدود لیکن جان یکی [ya'ni "Mü'minler ma'dûddur, fakat îmân birdir; onların cisimleri ma'dûd, fakat cân birdir"] buyurulmuş idi. Binâenaleyh rûh-ı insânîde vahdet ve bir renklilik ve rûh-ı hayvânîde tefrika ve kesret ve birçok renklilik vardır. Rûh-ı hayvânî, rûh-ı insânînin hükmü altında zebûn olduğu vakit onun yüz rengi bir renk olur. Beyt-i şerîfin hulâsa-i ma'nâsı: İnsanların havf ü recâ içinde olması rû-

hullâh olan Îsâ (a.s.)ın bir renkli küpü mesâbesindeki rûh-ı insânînin yüz renkli olan rûh-ı hayvânînin kıymetini ve revnakını kırması ve vahdet husûle gelip bir renkli olması içindir. "Küp"ün Îsâ (a.s.)a izâfesinde o hazretin bir mûcizesine işâret vardır. Zîrâ Îsâ (a.s.) bir renkli boyayı hâvî küpe elbiseleri vaz' edip, istenilen renkte çıkarmış idi.

کان جهان همچون نمکزار آمدست　　هر چه آنجا رفت بی‌تلوین شدست

1875. *Zîrâ o cihân tuzla gibi gelmiştir. Oraya her ne gitti ise telvînsiz olmuştur.*

Zîrâ o rûh-ı vâhid âlemi tuzla gibidir. Oraya rûh-ı hayvânînin te'sîrâtı altında olan her ne gitti ise, kendi renginden soyunmuş ve renksiz olmuştur. Nitekim tuzlaya bir hayvan cesedi düşse, mürûr-ı zamân ile baştan ayağa kadar tuz olur ve o cesedin cîfeliği kalmaz.

خاك را بين خلق رنگارنگ را　　می کند يك رنگ اندر گورها

1876. *Toprağı gör; rengârenk olan halkı mezârlarda bir renk ediyor!*

Muhtelif renkte olanların bir renk olmasına misâl olarak toprağı gör! Türlü türlü renklerde ve şekillerde olan halkın cisimlerini mezârlarda bir renge tebdîl ediyor. Hepsi toprak şeklinde oluyor.

اين نمکزار جسوم ظاهرست　　خود نمکزار معانی ديگرست

1877. *Bu zâhir olan cisimlerin tuzlasıdır. Ma'nâların tuzlası ise başkadır.*

Bu toprak mezâr, zâhir ve mahbûs olan cisimlerin tuzlasıdır. Ma'nâların tuzlası ise başkadır. "Ma'nâlar"dan murâd, sıfât ve esmâ-i ilâhiyyedir; ve ma'nâların tuzlası ise vücûd-i vâhid-i hakîkîdir. Nitekim âyet-i kerîmede بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (Yâsîn, 36/83) ya'ni "Her şeyin melekûtü ve bâtını Hakk'ın yed-i kudretindedir ve ona rücû' edersiniz" buyurulur.

آن نمکزار معانی معنويست　　از ازل آن تا ابد اندر نويست

1878. *O maânî tuzlası ma'nevîdir. O ezelden ebede kadar yenilik içindedir.*

Bu ma'nâların tuzlası his gözüyle görülmez, ma'nevîdir. Ezelden ebede kadar onda yenilik vardır. Zîrâ Hakk'ın sıfât ve esmâsı ile tecellîsi, fezâ-yı bî-nihâyede ezelî ve ebedîdir. Bu tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyyesi aslâ ta'tîl kabûl etmez. Binâenaleyh Hak Teâlâ ezelen ve ebeden Hâlık'tır. Fezâ-yı bî-nihâyede hilkat keyfiyetinin ne evveli ve ne de âhiri vardır. Ancak, efrâd-ı mahlûkāt ecele tâbi'dir. Bir taraftan gelir ve bir taraftan gider. Gelen gidenin

aynı olmadığı için hep yenilik vardır. Zîrâ tecellîde aynen tekrâr yoktur. Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinin 367. bâbında İdrîs (a.s.)dan naklen şöyle buyururlar:

"Âlem hâlikan lem-yezeldir; dünyâ ve âhiretçe lâ-yezâldir; ve eceller halk hakkında değil, mahlûk hakkında müddetlerin intihâsı iledir. İmdi, halk enfâs ile teceddüd eder."

این نوی را کهنگی ضدش بود　　وآن نوی بی‌ضد و بی‌ند و عدد

1879. *Bu yeniliğe eskilik onun zıddı olur; ve o yenilik zıdsız ve misilsiz ve adedsizdir.*

Ya'ni, bu cismâniyet âlemindeki her yeniliğe karşı onun zıddı olarak bir de eskilik vardır. Fakat herhangi bir sıfat-ı ilâhiyyenin lâ-yenkatı' vâki' olan tecellîsinde ne zıddiyet, ne nazîriyet ne de aded ve sayı yoktur. Çünkü Hak ahadiyyü'z-zat ve ahadiyyü'l-esmâ' ve's-sıfâttır. Fakat herhangi bir sun'un her ân-ı gayr-ı münkasimde vâki' olan tecelliyâtında hep yenilik vardır.

آنچنان کز صَقْلِ نور مصطفی　　صد هزاران نوع ظلمت شد ضیا

1880. [1861] *Öyleki, nûr-ı Mustafâ'nın saklından yüz bin türlü zulmet ziyâ oldu.*

"Sakl", lügatte "ayna ve kılıç ve kılıç vesâireden pas açmak ve cilâ vermek" demektir. Ya'ni zıdsız ve nazîrsiz ve adedsiz olan tecellînin misâlini istersen, Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz'in nûrunun tecellîsini gör ki, bu nûrun cilâ vermesinden ve pas açmasından dolayı, şek ve şübhe ve cehl ve gaflet ve şirk ve küfür ve ma'siyet ve hayvânî sıfatlar gibi türlü türlü ma'nevî zulmetler ve karanlıklar ziyâ ve aydınlık oldu. Şekler ve şübheler yakîn tuzlasında ve cehiller ilim tuzlasında ve küfürler îmân tuzlasında mahv oldu; ve şekkler nûr-ı yakîn ve cehiller nûr-ı ilm ve küfürler nûr-ı îmân oldu.

از جهود و مشرك و ترسا و مُغْ　　جملگی یك رنگ شد زان اَلْپ اُلُغْ

1881. *Cühûddan ve müşrikten ve kâfirden ve mecûsîden, cümlesi o büyük pehlivândan dolayı bir renk oldu.*

"Muğ", mecûsî papası; "alp", Türkçe'dir, "pehlivân ve şecî' kimse" demektir; "uluğ", ulu ve büyük ma'nâsınadır. "Büyük pehlivân"dan murâd, Hâtem-i Enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'dir. Ya'ni, Sultân-ı Enbiyâ Efendimiz'in nûrunun zulmetlere cilâ vermesinden dolayı, yahûdîler ve putperest olan müşrikler ve kâfirler ve mecûsîler ma'nâda, ya'ni îmânda hep bir renk ve müttehid oldular.

صد هزاران سایه کوتاه و دراز   شد یکی در نور آن خورشید راز

1882. *Kısa ve uzun yüz binlerce gölge o sır güneşinin nûrundan bir oldu.*

"Gölge"den murâd, umûmen i'tikādât-ı muhayyeledir. "Uzun gölge"den murâd, feylesofların i'tikādât-ı muhayyeleleri; ve "kısa gölge"den murâd, mahdûdü'l-fikr olan avâmmın i'tikādât-ı muhayyeleleri; "sır güneşi"nden murâd, Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretleri. Ya'ni, havâs ve avâmmın birçok ve muhtelif i'tikādât-ı muhayyeleleri, sır güneşi olan Resûl-i Ekrem hazretlerinin telkîn buyurduğu maârif-i ilâhiyye nûrundan hep bir oldu ve hepsinin i'tikādât-ı muhayyeleleri hep bir i'tikāda tahavvül etti.

نه درازی ماند نی کوته نه پهن   گونه گونه سایه در خورشید رهن

1883. *Ne uzunluk, ne kısa, ne enli kaldı; türlü türlü gölge güneşte rehin oldu.*

"Rehin", mahbûs demektir. Ya'ni, türlü türlü olan gölge mesâbesindeki o i'tikādât-ı muhayyele o sır güneşinin nûrunda merhûn ve mahbûs olup, o uzun ve kısa ve enli gölgelerin hiçbirisi kalmadı.

لیك یك رنگی که اندر محشرست   بر بد و بر نیك کشف و ظاهرست

1884. *Fakat bir renklik ki, mahşerde vardır, kötü uzuna ve iyi uzuna zâhirdir.*

Ya'ni, ma'nâlardan ibâret olan i'tikādât-ı muhayyelenin bu dünyâ hayâtındaki vahdeti, Hâtem-i Enbiyâ'ya îmân edenlere mahsûs olmak üzere bu zikr olunan sûrette ya'ni îmân-ı gaybîde vahdettir. Fakat bu dünyâ hayâtının gayrı olan mahşer hayâtında da bir renklik vardır ki, o bir renklik îmân etmeyen kötüler ile îmân eden iyiler üzerine alesseviyye zâhir olur.

Bu da îmân-ı şühûdîde vahdettir. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 8. faslında şöyle buyururlar:

"Vahdet kıyâmette olur. Fakat bu dünyâda mümkin değildir. Zîrâ burada her birinin türlü türlü murâdı ve hevâsı vardır. Vahdet burada mümkin olmaz, ancak kıyâmette hep bir olurlar ve bir mahalle nazar ederler; ve bir kulak ve bir dil olurlar. İnsanda çok şeyler vardır. Fâre vardır, kuş vardır. Bir kere kuş kafesi bâlâya götürür; ve yine fâre aşağıya çeker; ve insanda yüz binlerce vuhûş-i muhtelife mevcûddur. Fâre fâreliğini ve kuş kuşluğunu ancak oraya gidince terk edip, hepsi bir olurlar. Zîrâ matlûb ne yukarıda, ne aşağıdadır. Matlûb zâhir olunca, ne yukarı uçar ve ne de aşağıya çeker. Bir şeyini kaybeden kimse sağını, solunu, önünü arkasını arar. O şeyi bulunca ne

yukarıyı, ne aşağıyı, ne sağını, ne solunu, ne önünü, ne de ardını aramaz; cem' olur. Binâenaleyh yevm-i kıyâmette hep bir göz, bir dil, bir kulak, bir akıl olurlar. Nitekim on kişi bir bağa veyâ dükkâna ortak olunca sözleri ve gamları bir olur ve bir şeyle meşgûl olurlar. Çünkü matlûbları birdir. İmdi, yevm-i kıyâmette cümlenin işi Hak ile olunca, hepsi bir olurlar ilh..."

که معانی آن جهان صورت شود   نقشهامان در خور خصلت شود

1885. *Öyleki, o cihânda ma'nâlar sûret olur; bizim nakışlarımız hasletin lâyığında olur.*

"Ki", edât-ı beyândır; "ân cihân", "der ân cihân" takdîrindedir. Ya'ni, dünyâ hayâtındaki îmân-ı gaybîdeki vahdette, Hak hakkında hayâlât-ı kesîre vardır ve herkes kendi hayâlindeki ma'bûda ibâdet eder. Bu hayâlât ise ma'nâ mertebesindedir; ve kezâ herkesin ahlâkı ve sîreti de muhteliftir. Bunlar dahi birtakım ma'nâlardan ibârettir. Mahşerde iyiye ve kötüye, îmân-ı şühûdîde vahdet hâsıl olmakla berâber, bu vahdet içinde suver-i kesîre zuhûra gelir. Öyleki, dünyâdaki ma'nâlar bu mahşer âleminde ve yevm-i kıyâmette sûret olurlar. Bizim nakışlarımız ve sûretlerimiz kendi ahlâkımızın ve i'tikādâtımızın lâyığına göre olurlar. Ya'ni bir kimsede sıfât-ı hayvâniyyeden hangisi gālib ise, o kimse o sûret üzere haşr olur. Nitekim II. cildin 959 numarasında:

وقت محشر هر عرض را صورتیست   صورت هر یك عرض را نوبتیست

[Ya'ni "Vakt-i mahşerde her araza bir sûret vardır; her arazın sûretine bir nöbet vardır"] ve 1408 numarasında dahi:

سیرتی کان بر وجودت غالبست   هم بر آن تصویر حشرت واجب است

[Ya'ni "Bir sîret ki, o senin vücûdunda gālibdir, o tasvîr üzerine de haşrin vâcibdir"] ve V. cildin 2211 numarasında dahi:

روز محشر هر نهان پیدا شود   هم زخود هر مجرم رسوا شود

[Ya'ni "Mahşer günü her gizli âşikâr olur; her bir mücrim dahi kendinden rüsvây olur"] buyurulmuştur. Ve hadîs-i şerîfte dahi يبعث الناس على ماماتوا عليه ya'ni "Nâs öldükleri hâl üzerine ba's olunur" buyurulur. Binâenaleyh bu dünyâda nefsi ile mücâhede ederek hayvanlık sıfatlarından kurtulmuş olan kimselerin mahşerde dahi insan sûretinde ba's olunacağı zâhirdir.

گردد آنگه فکر نقش نامه ها   این بطانه روی کار جامه ها

1886. *O vakit fikir, nâmelerin nakşı olur; bu astar elbiselerin yüzüdür.*

"Bitâne", elbisenin astarı; "rûy-i kâr", elbisenin yüzü demektir (*Bahâr-ı Acem*). Ya'ni, vakt-i mahşerde insanların bâtını zâhir olacağından, bu dünyâda bâtın olan fikirler ve niyetler herkesin kendi kitâbının nakşı ve yazısı olur; ve bu cisim elbisesinin içi dışına çıkarılıp, astarı yüzü olur. Eğer astar pejmürde ve yamalı ve mülevves ise, meydâna çıkar. Yüzünün ya'ni zâhirinin parlaklığı fâide vermez ve elbisenin sâhibi rüsvây olur; ve eğer ipekli ve parlak bir kumaş cinsinden ise sâhibi ma'yûb olmaz. Nitekim hadîs-i şerîfte يبعث الناس على نياتهم ya'ni "Nâs niyetleri üzerine ba's olunur" buyurulur. Bu ma'nâ hakkında Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 43. faslında şöyle buyururlar:

"Derler ki: O âlemde kiminin sağ eline ve kiminin sol eline nâmeler uçar. Ve melâike ve izz ü nâz ve cennet ve mîzân ve hesâb ve kitâb vardır ki, bunların misâli beyân olunmadıkça ma'lûm olmaz. Gerçi bu âlemde onların misâli yoktur. Ancak misâl ile muayyen olurlar; ve bu âlemde onun misâli odur ki, gece bütün halk uyurlar. Fakîrin ve pâdişâhın ve âkılın ve gâfilin ve bilcümle ehl-i san'atın düşünceleri mürtefi' olur ve hiç kimsede endîşe kalmaz. Subh-ı sefîd, sûr-ı İsrâfîl gibi nefhasını üfürür. Onların zerrât-ı ecsâmını ihyâ eyler. Yine her birinin düşüncesi uçan nâmeler gibi, herkes tarafına gelir. Hiç yanlışlık vâki' olmaz. Terzinin düşüncesi terziye ve fakîhin düşüncesi fakîhe, zâlimin düşüncesi zâlime ve âdilin endîşesi âdile gelir. Hiç, terzinin uyuyup sabâhleyin kunduracı kalktığı vâki' oldu mu? Hayır! Bil ki, o âlemde dahi böyle olur; ve bu muhâl değildir; ve bu âlemde de vâki'dir. كما تعيشون تموتون وكما تموتون تحشرون ya'ni "Yaşadığınız gibi ölürsünüz ve öldüğünüz gibi haşr olursunuz." İmdi, bir kimse bu misâle meşgûl olup ser-rişteyi elde ederse, o âlemin kâffe-i ahvâlini bu âlemde müşâhede eyler ve o ahvâl ona mekşûf olur. Nihâyet kudret-i Hakk'ın her şeyi ihâta ettiğini bilir."

این زمان سرها مثال گاو پیس   دوك نطق اندر ملل صد رنگ ریس

1887. *Bu zaman sırlar alaca öküz misâlidir. Nutuk iği, milletlerde yüz renkli iplik bükücüdür.*

"În zamân"dan murâd, bu hayât-ı dünyeviyyedir; "pîs", ablak ve iki renkli ma'nâsınadır, "alaca" demek olur; "gâv-ı pîs", "alaca öküz" demektir; "dûk", iplik bükmeye mahsûs olan "iğ" dedikleri âlettir. Ya'ni, şimdi bu hayât-ı dünyeviyyede esrâr-ı ilâhiyye alaca öküz gibidir. Sebebi budur ki: Esrâr-ı ilâhiyye evliyâ-yı Hak nazarında zâhirdir. Fakat başkalarının nazarında mahfîdir. Halbuki insanlar türlü türlü fikirler ve niyetler ve akîdeler sâhibidirler. Her birisi kendi fikrine ve i'tikādına göre esrâr-ı ilâhiyye hakkında sözler

söylerler; ve bunların her birisi o esrârı kendi fikirlerinin ve i'tikādlarının rengine boyarlar. Binâenaleyh o esrâr evliyâ-yı Hak nazarında bir alaca öküz mesâbesinde görünür; ve yetmiş iki millet kendi i'tikādlarına revâc vermek için sözler söylerler. Bunların bu nutku da yüz renkli iplik bükücü olan bir iğ âletine benzer. Beyt-i Hâfız-ı Şîrâzî:

جنگ هفتاد و دو ملت همه را عذر بنه   چون ندیدند حقیقت ره افسانه زدند

"Bütün yetmiş iki millet nizâ'ını ma'zûr tut! Hakîkati göremediklerinden efsâne yolunu tuttular."

نوبت صد رنگیست و صد دلی   عالم یك رنگ کی گردد جلی

1888. *Yüz renklilik ve yüz gönüllülük nöbetidir. Bir renk âlemi ne vakit celî olur?*

"Yüz renklilik"ten murâd, keserât-ı sıfâtiyye ve esmâiyyedir; ve "yüz gönüllülük"ten murâd, tereddüddür. Ya'ni, bu hayât-ı dünyeviyye keserât-ı sıfâtiyye ve esmâiyyenin hüküm sürdüğü âlem-i kesâfettir. Bu kesâfet perdesi altında gizlenen hakîkat görünmediği için tereddüd âlemidir. Binâenaleyh bir renk âlemi olan rûhâniyet âlemi bu keserât ve kesâfet âleminde ne vakit zâhir olur?

نوبت زنگیست رومی شد نهان   این شبست و آفتاب اندر رهان

1889. *Bir zengînin nöbetidir, Rûmî nihân oldu. Bu gecedir ve güneş rehinimizdedir.*

"Zengî", zenci ve kara renkli insanlar demektir; ve bundan murâd, âlem-i kesâfetin zulmetidir; "Rûmî"den murâd, beyaz insanlar olup, bundan murâd, âlem-i rûhâniyyetin nûrâniyetidir; "rihân", müfâale bâbının masdarı olmak münâsibdir. Ya'ni, bu dünyâda icrâ-yı hükm etmek nöbeti zulmet-i kesâfetin ve cismindir; ve âlem-i rûhâniyetin nûrâniyeti mestûr ve gizlidir; ve bu âlem karanlık gecedir; ve güneş gibi olan rûhâniyet âlemi o karanlık gecenin hükmü altında ve rehinde ve habs olmaktadır.

نوبت گرگست و یوسف زیر چاه   نوبت قبطست و فرعونست شاه

1890. [1871] *Kurdun nöbetidir ve Yûsuf kuyu dibindedir; Kıbt'ın nöbetidir, şâh Fir'avn'dır.*

Bu dünyâda kurt gibi olan nefis hüküm sürer; ve Yûsuf (a.s.) gibi latîf ve güzel olan rûh cisim kuyusunda mahbûstur; ve Kıbtî mesâbesinde olan sıfât-ı hayvâniyye, Fir'avn mesâbesinde olan nefsin tebeasıdır; ve onların şâ-

hı nefs-i Fir'avn'dır; "Kıbt", lügatte, Mısır halkına derler. Fir'avn zamânında Benî-İsrâîl'e gālib idiler. Beyt:

نفس ملعون کمتر از فرعون نیست　　لیك وین را عون وآن را عون نیست

"Nefs-i mel'ûn Fir'avn'dan daha aşağı değildir. Fakat, bu Fir'avn'ın avni vardı ve o Fir'avn'ın avni yoktur."

تا ز رزق بی‌دریغ خیره خند　　این سگانرا حصه باشد روز چند

1891. *Tâ ki, boş gülücü olan bî-dirîğ rızıktan bu köpeklere birkaç gün hisse ola!*

"Tâ", edât-ı ta'lîldir; "hîre", müteaddid ma'nâsı vardır, burada "beyhûde" demektir, "hîre-hand", vasf-ı terkîbîdir, "boş gülücü" demek olup rızkın sıfatıdır. Zîrâ niam-i dünyeviyye fânî olduğundan rü'yâda görülen boş ve beyhûde ezvâk ve niam mesâbesindedir. Nitekim Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 48. faslında şu rubâî ile bu hâle işâret buyururlar. Rubâî:

گر نقل و کباب وگر می‌تاب خوری　　میدان که بخواب در همی آب خوری

چون بر خیزی زخواب باشی تشنه　　سودت نکند آب که در خواب خوری

"Eğer bu dünyâda meyin sâf ve a'lâsını içip üzerine meze ve kebab yemekte isen, bil ki, rü'yâda su içmektesin. Uykudan uyandığın vakit niye susuz olursun? Rü'yâda içtiğin su sana fâide etmez!"

"Köpekler"den murâd, sıfât-ı hayvâniyye ile muttasıf olan nefsânî ve cismânî kimselerdir. "Rızık"dan murâd, mâddî rızıklar ve cismânî ni'metlerdir. Ya'ni, bu hayât-ı dünyeviyyede zencînin hüküm sürüp Rûmî'nin nihân olması ve nefis kurdunun nöbeti olup, rûh Yûsuf'unun kuyuda olması ve Kıbt'ın gālib olup Fir'avn'ın şâh olması, köpek tab' ve meşrebinde olan nefsânî ve cismânî kimselerin Hakk'ın bu dünyâda esirgemediği boş gülücü olan rızk-ı mâddîden ve niam-i cismâniyyeden birkaç gün hisse almaları içindir. Zîrâ Hakk'ın Mün'im ism-i şerîfi dahi diğer esmâsı gibi, ne dünyâda ve ne de âhirette ta'tîl kabûl etmez. Nefsânîler bu ezvâk-ı fâniyeye âhiretin ezvâk-ı bâkıyesini fedâ ederler ve âhirette niam-i ilâhiyyeden nasîbsiz kalırlar. Nitekim sûre-i Şûrâ'da buyurulur: وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِه مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ (Şuarâ, 42/20) ya'ni "Kim ki, dünyânın harsini isterse biz ona onu veririz ve âhirette onun için nasîb yoktur."

در درون بیشه شیران منتظر　　تا شود امر تَعالَوْا منتشر

1892. *Orman içinde arslanlar muntazırdır, tâ ki, "Geliniz!" emri münteşir ola!*

Cismâniyet ormanı içinde arslanlar gibi mahfî olan Hakk'ın evliyâsı, "Geliniz!" emri umûm mahlûkāta münteşir olmak için beklerler. Ya'ni, kıyâmet-i kübrâya muntazır olurlar. Zîrâ bu kıyâmet-i kübrâ, Hakem ve Adl isimlerinin ahkâmı gāliben cârî olmak üzere "Bu tarafa geliniz!" diye Hakk'ın mahlûkātına hitâbıdır.

پس برون آیند آن شیران ز مرج　　　بی‌حجابی حق نماید دخل و خرج

1893. *Binâenaleyh o arslanlar mer'âdan dışarıya gelirler. Hak hicâbsız îrâdı ve masrafı gösterir.*

Binâenaleyh ya'ni bu "Geliniz!" emri üzerine, o Hakk'ın evliyâsı olan arslanlar dahi dünyâ mer'âsından veyâhud berzah mer'âsından dışarıya çıkarlar. Hak Teâlâ bu tecellî-i adlî olan yevm-i kıyâmette insanlara hicâbsız olarak hayât-ı dünyeviyye mesâîsindeki îrâdı ve masrafı ya'ni fiillerinin ve kavillerinin netâyicini açık bir sûrette gösterir. "Dahl", îrâd ve "harc", masraf demektir; "merc", mer'â ma'nâsınadır.

جوهر ایشان بگیرد بحر و بر　　　پیسه گاوان بسملان روز نحر

1894. *Onların cevheri karayı ve denizi tutar. Alaca öküzler nahr gününün bismilleridir.*

"Bismil", mezbûh, kurbân demektir; "rûz-i nahr", kurbân bayramında kurbân kesilmesi câiz olan günlerdir. Ya'ni, evliyâ-yı Hakk'ın cevherleri ve hakîkatleri suver-i uhreviyye karasını ve maânî-i uhreviyye denizini istîlâ eder. Fakat insanlıkları sıfât-ı hayvâniyye renklerine boyanmış ve alaca öküze benzemiş olan kimseler, kurbân gününün mezbûhları ve kurbânlarıdır.

روز نحر رستخیز سهمناك　　　مؤمنانرا عید و گاوانرا هلاك

1895. *Korkunç olan kıyâmetin kurbân günü, mü'minlere bayram ve öküzlere helâktir.*

جملهٔ مرغان آب آن روز نحر　　　همچو کشتیها روان بر روی بحر

1896. *Bütün su kuşları o nahr günü gemiler gibi rûy-ı bahr üzere revân olurlar.*

"Su kuşları"ndan murâd, kendi varlıklarından geçmiş ve Hakk'ın varlığında müstağrak olmuş olan kâmillerdir; "bahr"den murâd, vücûd-i hakîkî-i Hak'tır. Ya'ni, kâmiller, o kurbân günü olan yevm-i kıyâmette gemiler gibi, vücûd-i hakîkî deryâsında hür ve serbest bir sûrette seyr ve hareket ederler.

Bu gün mü'minlere bayram ve öküz mesâbesinde olan nefsânîlere de helâk günü olur.

تا كه يَهْلُكْ مَنْ هَلَكَ عَنْ بيّنه   تا كه ينْجو مَنْ نَجَا وَ اسْتيْقَنَه

1897. *Tâ ki, beyyineden helâk olan helâk ola! Tâ ki, necât bulan ve müsteykın olan kimse necât bula.*

"İstîkān", şübhesiz olmak ve yakîn sâhibi olmak; "beyyine" açık hüccet demektir. Bu beyt-i şerîfte sûre-i Enfâl'de olan لِيَقْضِيَ اللّٰهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَا مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ (Enfâl, 8/42) ya'ni "Tâ ki, Allâh Teâlâ ezelde işlenmesi lâyık olan emre hükm ede! Zîrâ helâk olan kimse beyyineden helâk olur ve hayât bulan kimse de beyyineden diri olur" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bu âyet-i kerîme Bedr gazâsı hakkında ise de cenâb-ı Mevlânâ efendimiz ma'nâ-yı bâtınîsi i'tibâriyle yevm-i kıyâmete de teşmîl buyurmuşlardır; ve bu ma'nâ-yı bâtınînin dahi فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ (En'âm, 6/149) ya'ni "Allah için hüccet-i bâliğa sâbittir; ve eğer murâd ede idi, sizin hepinize hidâyet ederdi" âyet-i kerîmesi ile irtibâtı vardır. "Beyyine"den ve "hüccet-i bâliğa"dan murâd, abdin lisân-ı isti'dâd ile Hak'tan taleb ettiği şeydir ki, onun ayn-ı sâbitesi ilm-i ilâhîde o sûrette zâhir oldu; ve kazâ-yı ilâhî dahi abdin bu talebi üzerine vâki' olmuş ve kul hakkında onun vukū'unu murâd etmiştir. Binâenaleyh her bir kimseye hayr ve şerden ne gelirse kendinden gelir ve bu husûsta hiçbir müessir-i hâricî yoktur. Hakk'ın kulları üzerine olan hükmü, onların kābiliyetleri iktizâsınca ve isti'dâdları mûcibincedir. Cevâd-ı mutlak olan Hz. Hak'tan lisân-ı isti'dâd ile her ne taleb etmişler ise, ister derekât-ı şekāvetten olsun, ister derecât-ı saâdetten olsun, onların lâyık oldukları şey bilâ-ziyâde ve lâ-noksân kendilerine atâ ve in'âm olunur. Fakat ehl-i gaflet bunun böyle olduğunu bilmezler. Onlar zannederler ki, kendilerine isâbet eden, nefislerinin hâricinden gelmiştir. Fakat kâmiller herkesin kendi nefsinde bilkuvve mevcûd olan şeyin fiilen yine kendisinden husûle geldiğini bilir.

تا كه بازان جانب سلطان روند   تا كه زاغان سوى گورستان روند

1898. *Tâ ki, doğanlar sultân tarafına gideler! Tâ ki, kargalar mezârlık tarafına gideler.*

"Doğan"lardan murâd, kâmiller; "sultân"dan murâd, Hak Teâlâ; "kargalar"dan murâd, ehl-i nefs olan kimseler; "mezârlık"tan murâd, hicâb-ı azâbdır. Ya'ni, "Geliniz!" emrinin umûma intişârını ve kıyâmetin vukū'unu kâmil-

ler bunun için beklerler ki: Doğan kuşu mesâbesinde olan o kâmiller bir ân evvel hicâb-ı cismânîden kurtulup, sultân-ı hakîkî olan Hakk'ın huzûruna gideler; ve kargalar mesâbesinde olan nefsânî kimseler dahi, haklarında sâbit olan hüccet-i bâliğa mûcibince, mezârlık mesâbesinde olan azâb-ı hicâbî tarafına gideler.

کاستخوان و اجزای سرگین همچو نان   نقل زاغان آمدست اندر جهان

1899. *Zîrâ kemik ve gübrenin eczâsı, ekmek gibi cihânda kargaların mezesi gelmiştir.*

Zîrâ bu dünyâ âleminde karga mesâbesinde olan nefsânî kimselerin mezesi ve zevki, kemik ve gübre mesâbesinde olan ezvâk-ı mâddiyye ve cismâniyyeden ibâret olmuş ve rûhâniyet âleminin ekmeği ve gıdâsı olan maârif-i ilâhiyyeden aslâ zevk almaz bir hâlde bulunmuşlardır. Binâenaleyh bu hâl içinde mahşere intikāl edenler, orada da kendilerine münâsib ve lâyık olan tecellî-i Hakk'ın mazharı olurlar.

قند حکمت از کجا زاغ از کجا   کرم سرگین از کجا باغ از کجا

1900. [1881] *Hikmet şekeri nereden, karga nereden? Gübre kurdu nereden, bağ nereden?!*

Ya'ni, hikmet-i ilâhî ve ma'rifet-i rabbânî şekeri nerede, karga nerede? Şeker dudu kuşunun lâyığı ve cîfe ve leş de karganın lâyığıdır. Ve keza, gübre kurdu nerede, bağ nerede? Kurt gübre içinde yaşamaktan zevk alır. Baharın bülbülü ise bağın letâfeti içinde terennümsâz olur.

نیست لایق غزو نفس و مرد غر   نیست لایق عود و مشك و كون خر

1901. *Nefis gazâsı ve merd-i kahbe lâyık değildir. Öd ve müşk ve eşeğin kıçı lâyık değildir!*

"Gazv", harb ve cihâd; "gar" fâhişe; "merd-i gar", muhannes ve fâhişe tabîatli erkek demektir. Ya'ni, nefs ile mücâhede keyfiyeti ile fâhişe tabîatli erkek bir yerde olmak münâsib değildir; ve keza öd ağacı ve misk ile eşeğin kıçı bir yerde müctemi' olmak lâyık değildir.

چون غزا ندهد زنانرا هیچ دست   کی دهد آنکه جهاد اکبرست

1902. *Mâdemki gazâ kadınlara hiç el vermez, o ki cihâd-ı ekberdir, ne vakit el verir?*

Mâdemki cihâd-ı asgar olan düşman-ı sûrî ile muhârebeye kadınların tâkati yoktur, cihâd-ı ekber olan nefis düşmanı ile harbe, erkek sûretinde ve kadın sîretinde olan kimse nasıl tâkat getirebilir? Binâenaleyh mu'teber olan sûret değil, sîrettir.

جز بنادر در تن زن رستمی   گشته باشد خفیه همچون مریمی

1903. *Kadın cisminde bir Rüstem gizli olmuş olsa, bir Meryem gibi, ancak nâdirdir.*

Hattâ kadın cisminde ve kadın sûretinde bir Rüstem pehlivânın sîreti gizlenmiş olabilir. Nitekim Hz. Meryem (r.a.) kadın sûretinde ve erkek sîretinde idi. Fakat bu nâdiren vâki' olur; ve bunlara "ricâl-i nisâ'" derler ki, Mevlânâ Câmî hazretleri *Nefahâtü'l-Üns*'de otuz beş kadının isimlerini ve hallerini göstermiştir.

آنچنانکه در تن مردان زنان   خفیه اند و ماده از ضعف جنان

1904. *Nitekim erkeklerin cisminde kadınlar gizlidirler ve kalb za'fından dolayı dişidirler.*

Nitekim pek çok erkeklerin cisimlerinde kadın sîretleri ve tabîatları gizlidirler. Sûrette erkek görünürler, fakat kalblerinin za'fından dolayı ma'nen dişidirler. Kadınlar, tecâvüz eden düşmana cân korkusuyla ırzlarını teslîme mecbûr oldukları gibi, bu erkekler de cân korkusuyla nefis düşmanına ırz ve nâmûs-ı ma'nevîlerini teslîm etmişlerdir.

آن جهان صورت شود آن مادگی   هر که در مردی ندید آمادگی

1905. *O cihânda o dişilik sûret olur, her kim ki erkeklikte âmâdelik görmedi..*

Ya'ni her kim ki bu dünyâ âleminde erkeklik emrinde âmâdelik ve hâzırlık görmedi ve kadınlık meşrebi ve sîreti ile iktifâ etti ise, o cihânda ya'ni mahşer gününde o kadınlık ve dişilik sûret iktisâb eder ve onun bu âlemde bâtın olan sîreti o âlemde zâhir olur. Nitekim II. cildin 959 numaralı beytinde şöyle buyurulmuş idi:

وقت محشر هر عرض را صورتیست   صورت هر یك عرض را نوبتیست

[Ya'ni "Vakt-i mahşerde her araza bir sûret vardır; her arazın sûretine bir nöbet vardır"] ve yine o cildin 1408 numaralı beytinde de şöyle buyurulmuştur:

سیرتی کان بر وجودت غالبست   هم بر آن تصویر حشرت واجبست

[Ya'ni "Bir sîret ki, o senin vücûdunda gālibdir, o tasvîr üzerine de haşrin vâcibdir"]

روز عدل و عدل داد در خورست   کفش آن پا کلاه آن سرست

1906. *Adl günüdür ve adl lâyığı vermektir. Pabuç ayağın ve külâh başın lâyığıdır.*

Zîrâ mahşer günü adl günüdür; ve "adl"in ma'nâsı bir kimseye lâyık olduğu şeyi vermektir. Meselâ, pabuç ayağın ve külâh başın lâyığıdır. Külâh ayağa ve pabuç başa konur ise, adlin zıddı olan zulüm olur.

تا بمطلب در رسد هر طالبی   تا بغرب خود رود هر غاربی

1907. *Tâ ki, her bir tâlib matlaba erişe! Tâ ki, her bir gārib kendi garbına gide!*

Ya'ni, bu adl günü olan yevm-i mahşer, kişi bu hayât-ı dünyeviyyede lutuf ve kahırdan her neyi tâlib olmuş ise, o matlûba erişmek ve taleb ettiği mahalle yetişmek ve bu hayât-ı dünyâdan gurûb edici olan rûh, kezâlik lutuf ve kahırdan kendisine lâyık olan mağrib tarafına gitmek içindir.

نیست هر مطلوب از طالب دریغ   جفت تابش شمس و جفت آب میغ

1908. *Her matlûb tâlibden dirîğ değildir. Tâbişin çifti güneş ve suyun çifti buluttur.*

"Tâbiş", ziyâ ve harâret; "mîğ", bulut demektir. Ya'ni, her tâlibin matlûbu kendi isti'dâdına göredir; ve bu matlûb tâlibden esirgenmiş değildir. Zîrâ tecellî-i Hak isti'dâda göre olur. Nitekim ziyâ ve harâret güneşin mukārini ve çiftidir; ve su dahi bulutun mukārini ve eşidir.

هست دنیا قهر خانهٔ کردگار   قهر بین چون قهر کردی اختیار

1909. *Dünyâ Kirdigâr'ın kahr evidir. Mâdemki kahrı ihtiyâr ettin, kahrı gör!*

Bu dünyâ fâil-i hakîkî olan Hakk'ın kahr evidir. Zîrâ bu âlem sûrette yiyici ve yenilmiştir ve hem âkil ve hem de me'kûldür; ve devâm üzere kahr ve fenâ içindedir. Nitekim âyet-i kerîmede كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ (Rahmân, 55/26) ya'ni "Arz üzerinde olan her bir kimse fânîdir" buyurulur. Dünyânın bu hâli ile berâber mâdemki ona muhabbet ettin المرء مع من احب ya'ni "Kişi sevdiği ile berâberdir" hadîs-i şerîfi mûcibince mahall-i kahr olan dünyâ ile berâber ve yoldaş olur. Binâenaleyh Hakk'ın tecellî-i kahrîsini de gör!

استخوان و موی مقهوران نگر   تیغ قهر افکند اندر بحر و بر

1910. [1891] *Makhûrların kemiklerine ve kıllarına bak! Kahır kılıcı, denize ve karaya bıraktı.*

Dünyâ muhibleri olan makhûrların kemiklerine ve saçlarına ve sakallarına bak! Kahr-ı ilâhî kılıcı onların kimini denizlerde boğdu ve kimini karalarda muhârebelerde ve türlü türlü hastalıklar içinde öldürdü; ve eczâ-yı cismânîlerini denizlerde ve karalarda darmadağınık etti.

پر و بال مرغ بین بر گرد دام　　　شرح قهر حق کننده بی کلام

1911. *Tuzağın etrâfında kuşun per ü bâlini gör! Kelâmsız, Hakk'ın kahrının şerhini edicidir.*

Bu dünyâ tuzağının etrâfında bu tuzağa tutulan kuşların parçalanan kanatlarını gör! Onlar söz söylemeksizin, lisân-ı hâl ile Hakk'ın tecelliyât-ı kahriyyesini şerh edip duruyorlar.

مرد او بر جای خر پشته نشاند　　　وانکه کهنه گشت هم پشته نماند

1912. *O öldü, yerine mezârın toprak yığınını dikti; ve o ki, eski oldu, tepe dahi kalmadı.*

"Harpuşte", kabir ve tâk-ı eyvân ve mezârlık üzerine yapılan kubbe ve mezârların toprak yığınları ma'nâsınadır. Ya'ni, o makhûr olan dünyâ muhibbi öldü ve kendi cisminin yerine bir nişân olmak üzere mezârın toprak yığınını dikti; ve o mezâr eskidikçe o toprak yığını da düzlendi ve o nişân dahi kalmadı.

هر کسی را جفت کرده عدل حق　　　پیل را با پیل و بَقّ را جنس بَقّ

1913. *Hakk'ın adli her bir kimseyi eş etmiştir; fili file ve sivrisineği sivrisineğe...*

Hakk'ın adli her bir kimseyi kendi lâyığına ve cinsine eş yapmış ve mukārin kılmıştır. Meselâ, fili file ve sivrisineği de sivrisineğe eş ve arkadaş yapmıştır.

مونس احمد بمجلس چار یار　　　مونس بو جهل عتبه و ذو الخمار

1914. *Ahmed'in mûnisi mecliste dört yârdir. Ebû Cehl'in mûnisi Utbe ve Zü'l-hımâr'dır.*

"Utbe", eşkıyâ-yı Kureyş'ten bir müşriğin adıdır ki, bunu Bedr gazâsında Hz. Hamza (r.a.) öldürmüştür. "Zü'l-hımâr", Esved b. Ka'b isminde olan bir kâhinin lakabıdır. Başını ve yüzünü örttüğü için kendisine bu lakab verilmiştir. Zîrâ "hımâr", kadınların baş örtüsü ma'nâsına gelir. "Zü'l-hımâr", başörtülü demek olur. Ya'ni Ahmed (a.s.v.) Efendimiz'in mûnisi meclis-i sohbette Ebû Bekr-i Sıddîk ve Ömerü'l-Fârûk ve Osmân-ı Zi'n-nûreyn ve Alî b. Ebî Tâ-

lib (r.a.) hazarâtıdır. Bu zevât-ı şerîfe Server-i âlem Efendimiz'in meclis-i âlîlerine lâyıktırlar; ve ahlâksız Ebû Cehl'in mûnisi dahi Utbe ve Zü'l-hımâr ve emsâli olan müşriklerdir.

كعبهٔ جبريل جانها سدرهٔ   قبلهٔ عبد البطون شد سفرهٔ

1915. *Canlar Cibrîl'inin Ka'be'si Sidre'dir. Karınların bendesinin kıblesi sofra oldu.*

"Sidre" ile Sidretü'l-mintehâ'ya işâret buyurulur; ve "Sidretü'l-müntehâ" idrâkât-ı rûhiyyenin nihâyet bulduğu bir haddir ki, idrâkât-ı ervâh ondan ileriye geçemez. Zîrâ bu râdde ilerisinde ikilik âlemi yoktur; ve Rûhu'l-emîn olan Cibrîl (a.s.)ın makāmıdır. "Butûn", "karın" ma'nâsına olan "batn"ın cem'idir; "abdü'l-butûn" ya'ni "karınların kölesi" yiyip içmeye mübtelâ olan kimselerin bendesi demektir ki, bundan murâd, kendi karnını doyurmak için bol bol yiyip içen ve dünyâ ehli olan zenginlerin kulu ve dalkavuğu demek olur. Ya'ni, Cibrîl (a.s.) meşrebinde olan rûhların Kâ'be'si ve teveccüh mahalli idrâkât-ı ervâhın nihâyeti olan Sidre'dir; ve bol bol yeyip içen zenginlerin kulu olan kimselerin kıblesi ve teveccüh mahalli dahi onların türlü türlü gıdâlar ile müretteb olan sofrasıdır.

قبلهٔ عارف بود نور وصال   قبلهٔ عقل مُفَلْسَفْ شد خيال

1916. *Ârifin kıblesi nûr-ı visâl olur. Müfelsefin aklının kıblesi hayâl oldu.*

Birinci mısrâ'da, evvelki beytin birinci mısrâ'ının ma'nâsından terakkîye işâret vardır. Zîrâ orada ikilik âlemi olan rûhun müntehâ-yı idrâkine ve burada ise bu ikiliği izâle eden nûr-ı visâle işâret buyurulur. Ya'ni, ervâhın kıblesi Sidre'dir ve belki âriflerin kıblesi onun ilerisi olan nûr-ı visâldir. Nitekim Süleymân Efendi (k.s.) *Mevlid*'inin Mi'râc-ı Nebevî bahsinde bu ma'nâyı âtîdeki beyitler ile latîf bir sûrette beyân buyurmuştur:

Dedi Cibrîl Resûl'e: Ey Habîb! Sanma-gil bu yerde sen seni garîb.
Senin için yaratıldı nüh felek, İns ü cinn ü hûr-i cennet hem melek.
Bunda hatm oldu benim seyrângehim, Mâverâsından dahi yok âgehim.
Bana böyle emr idübdür Zü'l-Celâl, Açmayım ben bundan öte perr ü bâl.
Ger geçem bir zerre denlü ilerü, Yanarım baştan ayağa ey ulu!
Dedi Cebrâîl'e ol Şâh-ı cihân: Pes makāmında dur imdi sen hemân,
Râh-ı aşkta kim sakınmaz cânını Ol kaçan görse gerek cânânını..
Çün ezelde bana aşk oldu delîl, Yanar isem ben yanayım, ey Halîl!..

"Müfelsef", rubâî fiillerden "dahrece" bâbından ism-i mef'ûldür, "feylesoflaşmış" demektir. Ya'ni, feylesofun aklı kendi hayâline müteveccihtir. Zîrâ akıl ayn-ı hayâl olan bu âlem-i keserâtın havâss-i zâhire ve bâtıneye verdiği ilim dâiresinde dönüp dolaşır. Binâenaleyh feylesofların sırr-ı vücûd hakkındaki ilimleri hep hayâlâttan ibârettir. Ömer Hayyâm bu hâle işâreten bir rubâîsinde şöyle söyler:

در چرخ بانواع سخنها گفتند   این بی خبران گوهر دانش سفتند
واقف چه نگشتند بر اسرار فلك   اول زنخی زدند وآخر خفتند

"Felek hakkında türlü sözler söylediler. Bu bî-haber olan feylesoflar ilim cevherini deldiler. Vaktâki feleğin esrârına vâkıf olamadılar; evvelen çene çaldılar ve sonra uykuya yattılar."

قبلهٔ زاهد بود یزدان بر   قبلهٔ مطمع بود همیان زر

1917. *Zâhidin kıblesi muhsin olan Yezdân'dır. Tama' sâhibinin kıblesi altın kese olur.*

"Zâhid", mev'ûd olan niam-i uhreviyyeye nâiliyet için niam-i dünyeviyyeden perhîz eden kimse demektir; "Berr", esmâ-i hüsnâdandır; "matma'" masdar-ı mîmî olursa tama' ma'nâsına gelir; ism-i mekân olursa mahall-i tama' demek olur. İf'âl bâbının ism-i fâili olursa "mutmı'" okunur ve "tama' sâhibi" demek olur. Ba'zı nüshalarda "tâmi'" "tama' edici" vâki'dir. Ya'ni, zâhidin kıblesi ve mahall-i teveccühü dahi, âhirette mü'minlere gözler görmedik ve kulaklar işitmedik ni'metler ihsân edici olan Hâlık Teâlâ hazretleridir. Zîrâ zâhid, dünyâ ni'metlerinden perhîz ederse de niam-i uhreviyyeye karşı perhizkâr değildir. Tama' edici olan kimsenin kıblesi ve teveccüh mahalli dahi bu dünyâda altın kesesidir.

قبلهٔ معنی وَرَانْ صبر و درنگ   قبلهٔ صورت پرستان نقش سنگ

1918. *Ma'nâ sâhiblerinin kıblesi sabır ve teemmüldür. Sûrete tapıcıların kıblesi taşın nakşıdır.*

Ma'nâ sâhibi olan sâliklerin kıblesi, husûl-i ma'nâ için çalışıp sabır ve teemmül etmektir; ve sûrete tapanların kıblesi ise süslü binâlara vaz' olunan nakışlı ve oymalı taşlardır.

قبلهٔ باطن نشینانِ ذو المَنَنْ   قبلهٔ ظاهر پرستان روی زن

1919. *Bâtın-nişînlerin kıblesi minnetler sâhibidir. Zâhir-perestlerin kıblesi kadının yüzüdür.*

Bâtın-nişînlerin ya'ni ahvâl-i kalbiyyeleriyle meşgûl olan kimselerin kıblesi minnetler ve ihsânlar sâhibi olan Hak Teâlâ hazretleridir. Zâhire tapanların kıblesi ise, güzel kadınların yüzüdür. Zîrâ ehl-i sûret lezâiz-i cismâniyyelerini kadınlar vâsıtasıyla elde ettiklerinden akılları ve fikirleri dâimâ kadınların cisimleri ve endâmları ile meşgûldürler.

همچنین بر می‌شمر تازه و کهن   ور ملولی رو تو کار خویش کن

1920. [1901] *Böylece yeniyi ve eskiyi say; ve eğer melûl isen git kendi işini yap!*

Ey sâlik! İşte efrâd-ı beşerin türlü türlü kıblelerini sana gösterdim. Sen de bunlara bakıp geçmişleri ve o zamanda olanları böyle say ve mukāyese et! Ve eğer bu sıfatları sayıp bunlar arasında kendi kıbleni ta'yîn etmekten melûl isen ve için sıkılıyor ise, git, ne hâl içinde isen kendi işin ile meşgûl ol ve bizden ayrıl!

رزق ما در کاس زرین شد عُقار   و آن سگان را آب تتماج از تَغار

1921. *Bizim rızkımız zerrîn kâsede şarâb oldu; ve o köpeklere çanaktan tutmaç suyu oldu.*

"Ukār", şarâb; "tutmâc", bir taâmın ismidir; "tegār", köpeklere gıdâ verilen çanak ve yalak. "Zerrîn kâse"den murâd, ulûm-i ledünniyye ve maârif-i rabbâniyyedir. Ya'ni, bizim rızkımız altın yaldızlı kâse mesâbesinde olan ulûm-i ledünniyye ve maârif-i rabbâniyyede aşk-ı ilâhî şarâbıdır; ve o cismânî ve nefsânî olan kimselerin rızkı ise çanaktan ve yalaktan tutmaç suyu içmektir. "Çanak"tan murâd, elfâz-ı zâhire ve "tutmaç suyu"ndan murâd, bu *Mesnevî-i Şerîf* hikâyelerinin ve kıssalarının sûretidir. Nitekim bu cildin 161 numaralı beytinde:

کی چشد درویش صورت زان زکات   معنیست آن نی فعولن فاعلات

[Ya'ni "Sûret dervîşi, o zekâttan ne vakit tadar? O [*Mesnevî*] ma'nâdır. Feûlün fâilât değildir"] buyurulmuş idi.

لایق آنکه بدو خو داده ایم   در خور آن رزق بفرستاده ایم

1922. *Onun lâyığını ki, muhakkak ona vermişiz, onun lâyığında rızık göndermişiz.*

Bu ve âtîdeki beyitlerde Hz. Pîr efendimizin kutbiyetlerine işâret vardır. Zîrâ kutub yeryüzünde hazîne-i ilâhiyyenin emînidir. Herkesin lâyık olduğu ahvâl ve erzâk kutub eliyle tevzî' olunur.

Ya'ni "O kimsenin lâyığı olan hâli muhakkak biz ona vermişizdir. Ve onun isti'dâdı mûcibince lâyık olduğu rızkı kendisine göndermişizdir."

خوى آنرا عاشق نان كرده ايم　　　خوى اين را مست جانان كرده ايم

1923. *Onun huyunu ekmeğin âşığı etmişiz; bunun huyunu cânânın sarhoşu etmişiz.*

İsti'dâdı, cismâniyeti kıble ittihâz etmeye müsâid olan o kimsenin kendisine münâsib huy ve ahlâk ve onu ekmeğin ya'ni ezvâk-ı cismâniyyenin âşığı ettik; ve isti'dâdı, rûhâniyeti kıble ittihâz etmeye müsâid olan bu kimseye dahi, kezâlik münâsib huy ve ahlâk verdik ve onun rûhunu cânân-ı hakîkî olan Hakk'ın sarhoşu ettik.

چون بخوى خود خوشى و خرمى　　　پس چه از در خورد خويت مى‌رمى

1924. *Mâdemki kendi huyun ile hoşsun ve hürremsin, binâenaleyh kendi huyunun lâyığından niçin ürkersin?*

Binâenaleyh ey sâlik! Kendi ahlâkına ve huyuna bak! Mâdemki kendi huyun ve ahlâkın ile hoşsun ve mesrûrsun, ahlâkının semeresi ve lâyığı olan hâlden niçin ürkersin? Meselâ, ahlâkın kibir ve ucüb ve tefâhur gibi sıfât-ı nefsâniyyenin ızhârından ve ezvâk-ı cismâniyye ve mâddiyyeden hoşlanmak olduğu hâlde, "Ben bu kadar zamandan beri evliyâullâhın maârifi ile meşgûlüm, bende aslâ nûr hâli vâki' olmadı!" diye şikâyet etme! Bu fenâ netîce senin ahlâkının semeresi ve lâyığıdır.

مادگى خوش آيدت چادر بگير　　　رستمى خوش آيدت خنجر بگير

1925. *Sana dişilik hoş geliyorsa çarşaf al! Sana Rüstemlik hoş geliyorsa hançer al!*

Zîrâ tarîk-ı Hak erkeklerin yoludur. Eğer sana dişilik ya'ni kibir ve tefâhur ve ucüb ve hubb-i nefs ve süslenmek gibi kadınlara mahsûs olan meşârib hoş geliyorsa, kadınlar erkeklerden tesettür edip kadınlar ile ihtilât ettikleri gibi, sen de bu yolun kahramanları ve erleri olan evliyâ-yı Hak'tan tesettür edip kendin gibi nefsânî ve kadın meşrebinde olanlar ile ihtilât et! Ve eğer sana Rüstem pehlivân gibi erkeklik hoş geliyorsa, nefis ve şeytan düşmanlarıyla harb etmek için eline mücâhede ve riyâzat hançerini al!

اين سخن پايان ندارد و آن فقير　　　گشته است از زخم درويشى عقير

1926. *Bu sözün nihâyeti yoktur; ve o fakîr fakîrliğin zahmetinden akîr olmuştur.*

Bu huy ve mücâhede sözlerinin nihâyeti yoktur. Halbuki kıssasını beyâna başladığımız fakîr, fakîrliğin zahmından ve darbesinden yaralanmış bir hâldedir. Onun ahvâlini beyân edelim. "Akîr", yaralanmış demektir.

قصهٔ آن گنجنامه که گفتند در پهلوی قبه روی بقبله
کن و تیر در کمان نهٔ و بینداز ، آنجا که افتد گنجست

O genc-nâmenin kıssasıdır ki, dediler: "Kubbenin yanında yüzünü kıbleye dön, oku yaya koy ve at! Düştüğü yerde defîne vardır."

"Genc-nâme", defînenin yerini haber veren mektûb demektir. Ya'ni, bu kıssa defînenin bulunduğu mahalli haber veren bir mektûbun kıssasıdır ki, o mektûbun içinde yukarıda zikrolunan ma'lûmât münderic idi.

دید در خواب او شبی و خواب کو　　واقعهٔ بی‌خواب صوفی راست خو

1927. *Bir gece uykuda gördü ve uyku nerede! Uykusuz vâkıa sûfînin huyudur.*

Istılâhât-ı sûfiyyede "vâkıa"nın ma'nâsı, "ister uykuda ve ister uyanıklıkta olsun kalbe vârid olan bir emir"dir. Velâkin vâkıa için havâssin muattal olması zarûrîdir. Ya'ni, kazanç ve zahmet vâsıtası olmaksızın rızık taleb eden o fakîr bir gece uykusunda gördü. Halbuki uyku nerede! Ya'ni hakîkî sûfî geceleri uyku uyur mu? Binâenaleyh uykusuz vâkıa-sûfîlerin huyu ve âdetidir. Onlar uyku ile uyanıklık arasında iken gördüklerini görürler.

هاتفی گفتش که ای دیده تعب　　رقعهٔ در مشق ورّاقان طلب

1928. *Bir hâtif ona dedi ki: "Ey zahmet görmüş! Varrâkların meşkı içinde bir ruk'a taleb et!*

"Hâtif", "seslenen ve bağıran ve âlem-i gaybdan nidâ eden melek" ma'nâsınadır, "taab", renc ve meşakkat; "ruk'a", küçük mektûb ve yazılmış kâğıt parçası; "meşk", müteaddid ma'nâları vardır, burada "yazılmış kâğıt" demektir. "Varrâk", kitâb ve yazılı evrâk satan kimse. Ya'ni vâkıasında bir hâtif o fakîre dedi ki: "Ey meşakkat görmüş olan kimse! Kitâbçıların yazılı kâğıtları içinde, yazılmış küçük kâğıt parçasını ara ve iste!"

خفیه زان وراق کت همسایه است　　سوی کاغذ پاره هاش آور تو دست

1929. *"Senin komşun olan o kitâbçıdan gizli olarak onun kâğıt parçaları tarafına sen el getir!"*

Ya'ni, "O küçük kâğıt parçası uzak yerde değildir. Senin komşun olan kitâbçıdadır. O kitâbçıdan gizli olarak ya'ni ona maksadını sezdirmeksizin, o kitâbçının dükkânında bulunan kâğıt parçaları tarafina el at ve o evrâk-ı perîşânı gözden geçir!"

رقعهٔ شکلش چنین رنگش چنین　　پس بخوان آنرا بخلوت ای حزین

1930. [1911] *"Yazılı bir kâğıt parçası vardır. Onun şekli ve onun rengi böyledir. İmdi, ey hazîn, onu halvette oku!"*

"O yazılı kâğıtlar arasında küçük bir nâme vardır. Onun şekli ve rengi böyledir. Ey kalbi hazîn olan kimse! O kâğıdı ber-takrîb kitâbçıdan al ve tenhâ bir yerde oku!"

چون بدزدی آن ز وَرّاقْ ای پسر　　پس برون رو ز انْبُهی و شور و شر

1931. *"Ey oğul! Vaktâki onu kitâbçıdan çaldın, sonra kalabalıktan ve şûr u şerden dışarıya çık!"*

"Enbüh", "kesret ve galebe" ma'nâsına olan "enbûh" kelimesinin muhaffefidir. Burada "çalmak"tan murâd, kitâbçının haberi olmaksızın almak değildir. Maksadını sezdirmeksizin kitâbçının ma'lûmâtı altında almaktır.

تو بخوان آنرا بخود در خلوتی　　هین مجو در خواندن آن شرکتی

1932. *"Sen onu halvette kendi kendine oku! Sakın onu okumakta şirket isteme!"*

Ya'ni, "Bu yazılı kâğıt parçasını kitâbçıdan aldıktan sonra tenhâ bir köşeye çekil! Münderecâtını kendi kendine oku! Okumak husûsunda sakın başkasını ortak yapma!"

ور شود آن فاش هم غمگین مشو　　که نیابد غیر تو زان نیم جَوْ

1933. *"Ve eğer fâş olursa dahi gamgîn olma! Zîrâ senin gayrın ondan yarım arpa bulamaz!"*

"Ve eğer eline böyle bir kâğıt parçası geçtiği başkaları tarafindan dahi duyulursa, kederlenme! Zîrâ senden başkası o mektûbun münderecâtından yarım arpa kadar bile bir fâide bulamaz ve hiçbir şey anlamaz."

ور کشد آن دیر هین زینهار تو   ورد خود کن دمبدم لا تقنطوا

1934. *"Ve eğer perdeyi geç açarsa, sakın terk etme! Dembedem "Lâ taknatû!"yu kendine vird et!"*

"Keşîden", masdarının *Bahâr-ı Acem*'de on sekiz kadar ma'nâsı gösterilmiştir; burada "dîr-keşîden", "perdeyi geç açmak" demek olur; "zînhâr", burada "terk etmek" ma'nâsındadır. Ya'ni, "Okuduğun mektûb sana ma'nâ perdesini geç açarsa, sakın terk etme! Dembedem لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ (Zümer, 39/53) ya'ni "Allâh'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyiniz!" âyet-i kerîmesini kendine vird et!"

این بگفت و دست خود آن مژده ور   بر دل او زد که رو زحمت ببر

1935. *Bunu dedi ve o müjdeci: "Yürü, zahmet getir!" diye elini onun gönlü üzerine vurdu.*

O müjdeci olan hâtif bu sözleri söyledi ve "Haydi, git! Bu vesâyâ üzerine çalış ve zahmet çek!" diye elini o fakîrin kalbi üzerine koydu, ya'ni o fakîrin kalbini teshîr etti.

چون بخویش آمد ز غیبت آن جوان   می‌نگنجید از فرح اندر جهان

1936. *Vaktâki o delikanlı gaybetten kendine geldi, ferahtan cihâna sığmadı.*

Vâkıasında havâssinden gâib olan o fakîr delikanlı, vaktâki o gaybetten kendine geldi, bu müjdeden hâsıl olan sevincinden dolayı cihâna sığmadı.

زهرهٔ او می دریدی از قلق   گر نبودی رفق و حفظ و لطف حق

1937. *Eğer Hakk'ın rıfkı ve hıfzı ve lutfu olmasa idi, onun ödü ıztırâbdan yırtılır idi.*

"Rıfk", mülâyemet ve yumuşaklık; "kalak", ârâmsızlık ve ıztırâb ve çarpınmak; "zehre", karaciğere yapışık olan öd ma'nâsınadır. Bu ödün korku ve sevinç gibi şiddet-i teessürden patladığı meşhûrdur. Ya'ni, eğer Hakk'ın mülâyemeti ve hıfzı ve lutfu olmasa idi, bu müjdenin sevincinden dolayı hâsıl olan ıztırâbdan o fakîrin ödü çatlar ve kendisi de ölür idi.

یك فرح آن کز پی ششصد حجاب   گوش او بشنید از حضرت جواب

1938. *Bir ferah, odur ki, altı yüz hicâbın arkasından onun kulağı hazretten cevâb işitti.*

Ba'zı nüshalarda "gez pey şeş sad" yerine "gez pey heft sad" vâki'dir. Ya'ni, fakîrin duyduğu sevinçlerden bir sevinci budur ki, altı veyâ yedi yüz hicâbın arkasından onun cân kulağı Hz. Hak'tan hitâb işitti. Nitekim sûre-i Şûrâ'da وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ (Şûrâ, 42/51) ya'ni "Bir adamın Allâh Teâlâ ile mükâlemesi ancak vahiy ve ilhâm ve menâm ile veyâhud hicâb arkasındandır. Yâhud dilediğine Allâh Teâlâ kendi izni ile vahiy ettiği bir resûl gönderir" buyurulur. Hadîs-i şerîfte ان لله سبعين الف حجاب من نور وظلمة... الخ. ya'ni "Muhakkak Allâh Teâlâ'nın nûrdan ve zulmetten yetmiş bin hicâbı vardır ilh..." buyurulmuş olduğuna göre beyt-i şerîfte hicâbın altı yüz veyâ yedi yüz buyurulması tahdîd-i aded için olmayıp hicâbın çokluğunu beyândır.

از حجب چون حس سمعش در گذشت　　شد سزاوار و ز گردون بر گذشت

1939. *Vaktâki onun sem'inin hissi hicâblardan içeriye geçti, sezâvâr oldu ve felekten yukarıya geçti.*

Vaktâki o fakîrin hiss-i sem'i nûrânî ve zulmânî hicâblardan içeriye geçti, Hakk'ın hitâbını işitmeye lâyık ve sezâvâr oldu ve sûret âlemi olan feleğin yukarısına kadar geçti gitti. Nitekim I. cildin 574 ve 575 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi:

پنبهٔ آن گوش سر گوش سراست　　تا نگردد این کر آن باطن کراست

بی‌حس و بی‌گوش و بی‌فکرت شوید　　تا خطاب ارْجِعي را بشنوید

[Ya'ni "O sır kulağının pamuğu baş kulağıdır. Bu sağır olmadıkça, o bâtın sağırdır. "İrciî!" hitâbını işitmeniz için, hissiz ve kulaksız ve fikirsiz olunuz!"]

که بود کان حس چشمش ز اعتبار　　ز آن حجاب غیب هم یابد گذار

1940. [1921] *Vakit ola ki onun his gözü i'tibârdan, o hicâb ayıbından dahi geçit bula!*

"İ'tibâr", ibret almak. Ya'ni, o fakîrin his kulağı âlem-i keserâttan muattal olup hitâb-ı Hakk'ı işitti, vakit ola ki onun his gözü dahi, hicâb-ı gayb olan keserâta bakıp ibret almaktan dahi geçit bula ve cemâl-i Hakk'ı müşâhede ede! Zîrâ işitmek görmekten evveldir. Nitekim cenâb-ı Hak, Hz. Mûsâ ve Hârûn (a.s.)ın إِنَّنِي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى (Tâhâ, 20/46) ya'ni "Ben muhakkak sizinle berâberim, işittim ve gördüm" âyet-i kerîmesinde işitmeyi görmeye takdîm buyurmuştur.

جانب دکان وراق آمد او — دست می‌برد او بمشقش سو بسو

1941. *O kitâbçı dükkânı tarafına geldi. Taraf taraf onun yazılı kâğıdına eli götürür idi.*

Ya'ni, fakîr bu müjdeyi hâtiften işittikten sonra ta'rîf olunan kitâbçı dükkânı tarafına geldi ve taraf taraf dükkânda olan yazılı kâğıtlara el atıp tedkîk ederdi.

پیش چشمش آمد آن مکتوب زود — با علاماتی که هاتف گفته بود

1942. *O mektûb çabuk onun gözü önüne geldi, bir alâmetler ile ki, hâtif demiş idi.*

Dükkânda yazılı kâğıtlar arasında o fakîrin aradığı o mektûb çabuk onun gözünün önüne geldi ki, hâtifin söylediği alâmetlerin hepsini hâiz idi.

در بغل زد گفت خواجه خیر باد — این زمان وا می‌رسم ای اوستاد

1943. *Koltuğuna vurdu. "Efendi, hayır olsun! Ey üstâd, imdi yine gelirim!" dedi.*

Fakîr o aradığı kâğıdı bulunca hemen koltuğuna sıkıştırdı. Çünkü dükkân sâhibi komşusu olduğundan muârefesine binâen bu husûsta müzâkereye lüzûm görmedi. "Efendi, hayır olsun, imdi yine gelirim, ey üstâd!" dedi ve dükkândan çıktı.

رفت کُنجِ خلوتی وآن را بخواند — وز تحیّر واله و حیران بماند

1944. *Bir halvet köşesine gitti ve onu okudu; ve tahayyürden vâlih ve hayrân kaldı.*

که بدین سان گنجنامهٔ بی‌بها — چون فتاده ماند اندر مشقها

1945. *Dedi ki: "Böyle bahâsız bir genc-nâme meşkler içine nasıl düşüp kaldı!"*

O fakîr mektûbun meâline muttali' olunca kendi kendine dedi ki: "Böyle bir defineyi haber veren ve kıymet takdîri kābil olmayan bir mektûb nasıl oldu da, bir kitâbçı dükkânındaki yazılı kâğıtlar arasına düşüp kaldı ve hiçbir kimsenin nazar-ı dikkatini celb etmedi!"

باز اندر خاطرش این فکر جست — کز پی هر چیز یزدان حافظست

1946. *Tekrâr onun hâtırına bu fikir sıçradı. Dedi ki: "Hâlık her şey için Hâfız'dır."*

کی گذارد حافظ اندر اکتناف — که کسی چیزی رباید از گزاف

1947. *"Hâfız ne vakit iktinâfa bırakır ki, bir kimse bir şeyi beyhûdeden kapsın!"*

"İktinâf", etrâfını kuşatmak, ihâta etmek. Ya'ni, "Hâfız-ı hakîkî olan Hak Teâlâ, ne vakit iktinâfa ve bu gibi esrârı kavramaya bırakır ki, ehliyeti olmayan bir kimse bir şeyi zahmetsiz ve lüpten kapsın!.. Ben ise bu mektûba bu kadar zamân niyâzlar ve yalvarmalar netîcesinde, ancak rızâ-yı ilâhî ile nâil olabildim."

گر بیابان پر شود زر و نقود　　　بی‌رضای حق جوی نتوان ربود

1948. *"Eğer sahrâ altından ve nukūddan dolu olsa, Hakk'ın rızâsı olmaksızın bir arpa kapamaz."*

ور بخوانی صد صحف بی‌سکتهٔ　　　بی‌قدر یادت نماند نکتهٔ

1949. *Ve eğer yüz suhufu sektesiz okusan, kadersiz senin yâdında bir nükte kalmaz.*

"Sekte", kelâmda tevakkuf ve durgunluk; "suhuf", sahîfeler demektir; "nükte", kelâmın ma'nâ-yı zâhiri altında mestûr olan nâzik ve latîf ma'nâ demektir. Ya'ni, eğer aslâ tevakkuf etmeksizin yüz sahîfe okusan, nûr-ı ilâhî olmayınca, senin hâtırında okuduğun ince ve latîf ma'nâlardan hiçbirisi kalmaz.

ور کنی خدمت نخوانی یك کتیب　　　علمهای نادره یابی ز جیب

1950. [1931] *Ve eğer hizmet edersen, bir kitâb okumasan ceybden nâdir ilimler bulursun.*

"Kitîb", "kitâb"ın imâle olunmuşudur; ve eğer Hakk'a nâib-i Hak olan bir insân-ı kâmile rızâ-yı ilâhî için kemâl-i ihlâs ile hizmet edersen, kalbinin ceybinde nâdir ve acîb ilimler bulursun. Nitekim, hadîs-i şerîfte من اخلص لله اربعين صباحا ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه على لسانه ya'ni "Kim ki Allah için kırk sabâh ihlâs üzere olsa, onun kalbinden diline hikmet pınarları zâhir olur" buyurulur.

شد ز جیب آن کفّ موسی ضَوْ فشان　　　کان فزون آمد ز ماه و آسمان

1951. *Mûsâ'nın o eli ceybden şu'le saçıcı oldu ki, o aydan ve gökten ziyâde geldi.*

"Dav'" ve "duv'", şu'le ve ışık ma'nâsınadır. Ya'ni, hulûs ile hizmet etmenin kalbde ulûm-i acîbe zuhûruna sebeb olduğuna taaccüb etme! Görmez misin? O ihlâs ile hizmet mukābilinde Mûsâ (a.s.) mu'cize olarak, elini ceybine soktu, bir projektör gibi şu'le ve ışık saçıcı oldu. Öyle nûr ve ışık ki, ayın ve göğün yıldızlarının ışığından ziyâde olarak zâhir oldu.

کآنکه می‌جستی ز چرخ با نهیب سر بر آورد ست ای موسی ز جیب

1952. *Hak Teâlâ işâret buyurdu ki: "Ey Mûsâ! Onu ki, heybetli olan felekten istedin, ceybden baş çıkardı!"*

"Nihîb", Fârisî'de "korku ve heybet" demek olup, çarhın sıfatıdır. Ya'ni, Hak Teâlâ Mûsâ (a.s.)a hitâben buyurdu ki: "Heybetli olan feleğin güneşinden istediğin nûr ve ziyâ senin ceybinden baş çıkarmıştır." Ya'ni sen nûru ve rızâyı felek güneşinden almak istediğin hâlde o ziyâ ve nûr senin kevn-i câmi' olan vücûdundan baş çıkarmıştır. Nitekim âyet-i kerîmede اُسْلُكْ يَدَكَ في جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ (Kasas, 28/32) ya'ni "Elini koynuna sok! İlletsiz beyâz ve nûrânî olarak çıksın!" buyurulmuştur.

تا بدانی کآسمانهای سمی هست عکس مدرکات آدمی

1953. *Tâ bilesin ki, âlî olan gökler âdemînin müdrekâtının aksidir.*

"Âlî olan gökler"den murâd, eflâk-i sûrî ve âlem-i kevndir. "Âdemî"den murâd, akl-ı küllün mazharı olan insân-ı kâmildir. İmdi bu âlem-i eflâk ve kâinât akl-ı küllden zâhir olunca, insân-ı kâmilin müdrekâtının aksi olur. Binâenaleyh vakit vakit âlem-i tabîatta zâhir olan keşfiyyât insân-ı kâmilin bâtınının aksidir. Nitekim Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 12. faslında bu ma'nâya işâreten şöyle buyururlar:

"İnsân büyük şeydir. Onda her şey yazılmıştır. Zulümât perdeleri, kendindeki o ilimleri, onu okumaya bırakmaz. Zulümât perdeleri, dünyânın türlü türlü meşgûliyetleri ve tedbîrleri ve arzûlarıdır. Bu zulümât içinde olmak ve bu perdelerin mahcûbu bulunmak ile berâber, yine bir şey okur ve ondan ba'zılarına vâkıftır. Nazar eyle ki, zulmetler ve perdeler kalktığı vakit nelere vâkıf olur ve kendinden ne ilimler ızhâr eder? Nihâyet, terzilik ve mi'mârlık ve dülgerlik ve kuyumculuk ve ilm-i nücûm ve tıb ve sâire gibi sayılmakla bitmeyen türlü hıref ve sanâyi' insanın bâtınından peydâ olmuştur; taştan ve kerpiçten zuhûr etmemiştir. Ölüyü mezâra gömmesini insana bir karga ta'lîm etti, derler. O da insanın kuşa çarpan bir aksi idi. Tekâzâ-yı âdemî onu o hâle sevk etti. Nihâyet hayvan beşerin cüz'üdür. Cüz' külle nasıl ta'lîm eder? Bu hâl ona benzer ki, bir kimse sol eli ile yazı yazmak ister ve kalemi ele alır; her ne kadar gönlü kavî ise de, yazarken eli titrer. Fakat, el kalbin emri ile yazar."

İmdi, kâinât, müdrekât-ı âdemînin aksi olduğu için, Mûsâ (a.s.) dahi felekten istediği nûru ve ziyâyı kendi ceybinde ve koynunda buldu.

نی که اول دست یزدان مجید   از دو عالم پیشتر عقل آفرید

1954. *Değil mi ki, evvelen Mecîd olan Hâlık'ın kudreti iki âlemden daha önce aklı yarattı...*

"Mecîd", esmâ-i hüsnâdan olup "azîm ve kerîm ve şerîf ve âlî" ma'nâlarınadır; "dest", kudret ma'nâsınadır. İkinci mısrâ'da اول ما خلق الله العقل ya'ni "Allâh Teâlâ'nın evvelen yarattığı şey akıldır" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur ki, ehl-i hakîkat indinde bu akıl, hakîkat-i muhammediyyeden ibâret olan akl-ı küll ve akl-ı evveldir. "İki âlem"den murâd, âlem-i gayb ve âlem-i şehâdettir. Ya'ni, ehl-i keşf ve hakîkat indinde sâbit değil midir ki, Mecîd olan Hak Teâlâ hazretleri, âlem-i gayb ve şehâdeti yaratmazdan evvel akl-ı küllü ve akl-ı evveli yarattı ve bu iki âlem dahi bu akl-ı küllden peydâ oldu. Binâenaleyh akl-ı küllün mazharı olan insân-ı kâmil âlem-i gayb ve şehâdeti câmi' ve muhît oldu.

این سخن پیدا و پنهانست بس   که نباشد محرم عنقا مگس

1955. *Bu söz âşikâr ve çok gizlidir. Zîrâ, sinek ankāya mahrem olmaz.*

Bu bizim söylediğimiz sözler ehline âşikârdır ve nâ-ehil olanlara da çok gizlidir. Zîrâ bu esrâra mahrem olanlar ankā kuşu ve nâ-ehil olanlar da sinek gibidir. Sinek, ankā kuşunun uçtuğu yüksekliklere kadar uçamaz ve onun seyrinin mahremi olamaz.

Ma'lûm olsun ki, bu kıssada "kazanç zahmeti olmaksızın servet isteyen fakîr"den murâd, tâlib-i hakîkat olan kimsedir; ve "defîne"den murâd, Hakk'ın ahadiyyet-i zâtiyyesi ve vâhidiyyet-i esmâiyye ve sıfâtiyyesidir ki, bu keserât âleminin verâsında mahfî ve müstetirdir; ve "rızık"tan murâd, gıdâ-yı rûh olan maârif ve hakāyık-ı enbiyâ ve evliyâdır. Ve tâlib-i hakîkat olanlar iki sınıftır. Bir sınıfı bu defîneyi bulmuş olan bir mürşid-i kâmile vâsıl olur ve onun irşâd ve hidâyeti sâyesinde kendi arz-ı vücûdunda medfûn olan hazîne-i hakîkati bulur; ve bu sûrette yukarıda 1950 numaralı beyitte işâret buyurulduğu üzere, isti'dâd-ı ezelîsi derecesinde kalbinde ulûm-i ledünniyye pınarları kaynar. İkinci sınıfı dahi, bir mürşid bulamaz ve cenâb-ı Hak'tan zahmetsiz erzâk-ı rûhâniyye ihsânını taleb ve niyâz eder; ve duâsı mazhar-ı kabûl olup ona "genc-nâme" olan âsâr-ı muhakkıkînin mütâlaası ilhâm olunur. İşte bu kıssada beyân buyurulan fakîr bu ikinci sınıftandır; ve bu kıssada "defîne"den murâd dahi, ulûm-i ledünniyye ve esrâr-ı vahdete dâir evliyâullâh tarafından yazılmış eserlerdir ki, bu *Mesnevî-i Şerîf* dahi onlardan bi-

risidir. Nitekim, Hindistân'da matbû' olan *Envâru'r-Rahmân li-Tenvîri'l-Cenân* ismindeki kitâbın *Mesnevî-i Şerîf* bahsinde Hind mesnevîhânlarından Abdurrahmân Leknevî hazretlerinden naklen şöyle denilmiştir:

"Her kim *Mesnevî-i Şerîf*'i i'tikād ile okur ve kelâm-ı Hak bilirse, o kimse kemâl-i îmân ile derece-i velâyete vâsıl olur. Nitekim beş yüz kişi başka mürşid olmaksızın, sırf *Mesnevî-i Şerîf*'i tilâvete devâm yüzünden veliyy-i kâmil olmuştur; Ve Hz. Pîr efendimiz bu hâle işâreten بعد از ما مثنوی شیخی می کند ya'ni "Bizden sonra *Mesnevî* şeyhlik eder" buyurmuşlardır. Binâenaleyh bu kıssanın bu ma'nâlar dâiresinde teemmülü ve mütâlaası îcâb eder.

باز سوی قصه باز آ ای پسر　　　قصهٔ گنج و فقیر آور بسر

1956. *Ey oğul! Yine fakîr tarafına geri gel! Defîne ve fakîr kıssasını başa getir!*

"Ey oğul" hitâbı Çelebi Hüsâmeddîn (k.s.) efendimize olmak münâsibdir. Zîrâ cenâb-ı Çelebi, Hz. Mevlânâ efendimizin veled-i ma'nevîsidir. Bu *Mesnevî-i Şerîf*'i isti'dâd-ı latîfi ile, Hz. Pîr efendimizin hazîne-i vücûdlarından cezb edip çıkaran onlardır. Ya'ni, ey veled-i ma'nevîm olan Hüsâmeddîn Çelebi! Hâtır-ı şerîfini tekrâr fakîrin kıssası tarafına geri getir ve bu defîne ve fakîr kıssasını bitir!

